

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

1344

POZSONY VÁROS
UTCÁI ÉS TEREI.

A VÁROS TÖRTÉNETE
UTCA- ÉS TÉRNEVEKBEN.

EREDETI KUTATÁSOK ALAPJÁN

IRTA

Dr. ORTVAY TIVADAR.

POZSONY.

1905.

WIGAND F. K. KÖNYVNYOMDÁJA.

PŰSKI - REGIO

16
200
121

POZSONY VÁROS
UTCÁI ÉS TEREI.

A VÁROS TÖRTÉNETE
UTCA- ÉS TÉRNEVEKBEN.

EREDETI KUTATÁSOK ALAPJÁN

IRTA

Dr. ORTVAY TIVADAR.

POZSONY.

1905.

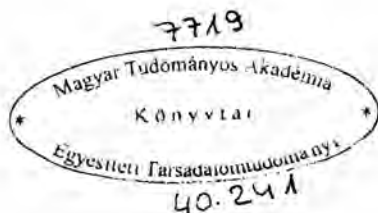
WIGAND P. K. KÖNYVNYOMDÁJA.

PŰSKI – REGIO
Budapest, 1991

1344

Hasonmás kiadás Szabó Lilla utószavával

**REGIO KÖNYVEK - VI.
POZSONYI KÖNYVTÁR**

1938/92

PÜSKI KIADÓ Kft.
Budapest, I., Logodi u. 16. 1012
Telefon: 201-4444
Felelős kiadó: Dr. Püski Sándor
PÜSKI Könyvesház
Budapest, I., Krisztina körút 26. 1013
Telefon: 175-7763
Nyomás: TIT Nyomda
ISBN 963 7845 65 8

FŐMAGASSÁGU ÉS FŐTISZTELENDŐ

VASZARY KOLOS FERENC

BIBOROS, HERCEG-PRIMÁS, TITKOS TANÁCSOS, SZ. ISTVÁNHENDI
NAGYKERESZTES ÚR

Ő FÉMINENTIÁJÁNAK

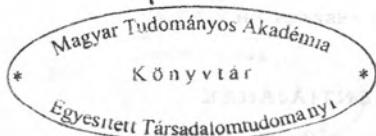
A MAGYAR TUDÓS TÖRTÉNETIRÓNAK

AJÁNlja

HÖDOLATA JELÉÜL

A SZERZŐ.

7719

40.241

Aki nem ismeri nemzetének történetét; aki nincs beavatva azokba a küzdelmekbe, melyeket a nemzetnek fennállása érdekében századokon át kifejtenie kellett; akinek nincs tudata azokról az áldozatokról, melyeket a nemzetnek a maga fajiságának érvényesülésére folyton folyvást hoznia kellett; aki nem tud azokról a fényes tehetségekről, melyek akár a hadi, akár a politikai, társadalmi avagy művészeti és tudományos élet terén a nemzet nagy dicsőségére megnyilatkoztak: az ilyen ember a maga hazáját — bármit mondjon is — igazán nem szeretheti. Áll ez a haza történetének kisebb körre szorítkozó része ismeretéről is. Az a városi ember, aki mitsem tud szülőhelye hírneves férfairól és nevezetes eseményeiről, az szülővárosát szintén nem szeretheti igazán. Az igaz haza- és szülőföldszeretet a történet sz. könyvének ismeretében gyökerezik s abból, mint növény a humusból, táplálkozik. Azért nagyon szükséges, hogy a haza és az egyes városok történetének ismeretét minél bőségesebben csepegtessük nemcsak a tanuló ifjúság, hanem a hivatásos tanuláson már túl jutott, a társadalmi téren már csak kenyérkereső munkát végző egyének elméjébe is. Ezt pedig egyszerűbben és sikeresebben alig tehetjük másképp, mint mikor az utca- és térneveket az

elmék kioktatására felhasználjuk. Ennek az eljárásnak sikeres voltát felloagta Pozsony város nagyérdemű tanácsa is, amikor az 1904. évi jan. hó 23-án tartott közgyűlésnek indítványozta, hogy valósítsa meg azt a javaslatunkat, melyet ez évben a Nyugat-magyarországi Híradóban közzétettünk. *) Javaslatunk egy a város összes utcái és terei megnevezésére vonatkozó irat szerkesztéséről és kiadásáról szólt. A utca- és térnevek a Historia muralisnak egyik igen beszédes forrását teszik. Játszva tanulhatja meg e forrásból mindenki a város legjelentősebb lokális nevezetességeit, eseményeit, jeles szülötteit ismerni úgy, hogy ez ismeretek segélyével képes aztán magának fogalmat alkotni ama befolyásról is, melyet a helyi események és személyek az általános hazai kulturtejlődésre gyakoroltak. Ezen szempontból szerkesztettem meg a most közlésre kerülő dolgozatomat. Kivánnám, hogy a reá fordított fáradság megteremje üdvös gyümölcseit.

Iratom gyakorlati célnak szolgál s azért az anyagot betűrendes sorozatban tárgyalom.

* * *

Alagút-sor. (Tunnelzeile.) Ez útsor a Lamacsi-útnál kezdődik s a m. áll. vasúti pálya éjszaki oldalán húzódik tovább keleti irányba. Áthasítja a Zergehegyi-utat.

*) 1904. jan. 10. XVII. évf. 7. sz.

Nevét azon kettős alagúttól veszi, mely a pozsonyi áll. vasúti állomás tözsomszédságában épült s a közlekedést a Kalvária- és Zergehegyek közt fekvő alacsonyabb hegyenyergen át egyvágányú sínúton lehetővé teszi. Mint iker-alagút a Pozsony-Marchegg közt levő vasúti vonalnak legfontosabb és legnevezetesebb műtárgya. Eredetileg egyszerű tunnelül épült. Építője Tallachini Bódog építő-vállalkozó, építésének ideje pedig az 1846—1848 közt levő időszak. Első e nemű mű hazánkban, sőt egyike az elsőnek a continensen is. Egyúttal az egyetlen is, mely hazánkban osztrák rendszer szerint épült. Égész hosszúsága a két (Pozsony és Lamacs felé tekintő) kapuzat között 703,60 métert tett eredetileg. Marcheggtől Pozsony felé irányuló része $6\frac{0}{100} = \frac{1}{550}$ lejtőben. Építése igen nagy és nehéz feladat volt tekintve a hegységnek rendkívül kedvezőtlen, egyre változó és összevissza hányt kő minőségét és vízzel való átjárottságát. Összes költsége 2,584.680 koronát tett. Mikor azonban Budapest és Bécs között a 90-es évek végén a személy- és áruforgalom rendkívüli mértékben gyarapodott, az ugyan két vágányra tervezett, de a ma használatos széles kocsik méretei miatt két vágány lefektetésére szűknek bizonyuló tunnel a forgalom lebonyolítására már elégtelen volt. Hozzájárult a régi tunnelnek mind inkább mutatkozó rozzantsága, mely okoknál fogva a tunnelt 110 m. hosszúságban lebontani tervezték. A tervnek valószínűsítéséhez hozzá is fogtak 1899-ben, de

már 1900. jan. 18-án a rozzant falazat, a hegyek oldalnyomásának ellent nem állhatván, 8—10² m területen 28—29 m. hosszúságban beomlott. A beomlás egy 49 napos forgalmi szünetet hozott magával s a bedőlés helyreállításának költségei 128.103 koronát tettek, ebbe be nem számítva azt az 53.656 koronát, melybe a régi alagútban végzett falazási és ducolási munkák kerültek. A tett tapasztalatok, de helyi okok is azt javalták, hogy a régi alagútnak két vágányra való bővítése helyett egy második párhuzamos egyvágányú alagútat létesítsenek. Tényleg iker-tunnelel oldották meg a kérdést. A munkához 1900. dec. 15-én fogtak, az építőmunkát Gregersen G. és fiai cég vállalta magára. A mű 1902. szept. végén készült el és október 13-án adták át a forgalomnak. Összes költségei, a vízmentesítő munkákat is beleszámítva, kereken 977.000 koronára rugtak. Az új alagút lejtéviszonyai nagyban megegyeznek a régi alagútéival és Pozsony felé lejtő 6⁵⁵/₁₀₀ nyi esést mutatnak. Építették a közép keresztásvokon angol módszer szerint. — Az Alagút sor mentén van a főleg munkások által vásár- és ünnepnapokon felkeresett Tunnelkert nevű vendéglő és mulatóhely. A Zergehegyi-úton innen keletre nyaralók és a Kühmayer-féle munkásházak következnek. Az Alagút-sor és a Bónis Ferenc-utca közt levő területen vannak a kir. Vincellér-iskola most elkészült szép épületei. A Vincellér-iskola 1880-ban léte-

sült Pozsonyban. Ez iskola jeles igazgatósága Pozsony- és Mosonmegyék valamint Pozsony szabad kir. város számára egyúttal a szőlőszeti felügyelőség teendőit is végzi.

Albach-utca (Albachgasse.) Az Ujváros ezen új utcája a Hunyadi János-utcát köti össze a Gyurikovics-utcaival. Nevét Albach József sz. ferencrendű hitszónok után viseli, ki Pozsonyban 1795. jan. 25-én született, hol atyja Adám közrendű polgár volt. Alsóbb és közép iskoláit Pozsonyban, a theologiai tanpálya 3- és 4-ik évét szintén Pozsonyban végezte. Nagy hirre mint hitszónok és missionárius jutott. Az 1840. évi pozsonyi országgyűlésre József nádor hívta meg egyházi szónokul. Végéveit Kis-Martonban töltötte, hol a tudománynak, kivált természet- és fűvésztudománynak élt. Meghalt 1853. nov. 12-én. Német nyelven irt többrendbeli hitszónoklati, ájtatossági, földirati, fűvészeti munkát hagyott részint nyomtatásban részint kéziratban maga után.

Albert-tér. (Albertplatz). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen csendes tere a Landler- és a Hajó-utcát kapcsolja össze egymással. Régi neve Landler-tér. Mai nevét 1879-ben Albert szász-tescheni herceg, Magyarország helytartója tiszteletére kapta. A herceg Mária Terézia leányának Krisztinának volt a férje s a számukra pazar költségen restaurált várban lakott. 14 évi ittartózkodás után 1780-ban hagyta el nejével együtt Pozsonyt, honnan Németalföldre költözött. Városunkban való udvar-

tartása Pozsonyt úgy anyagilag mint szellemileg nagyon felvirágoztatta.

András király-tér. (König Andreas-Platz). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen a Ferenc-József-laktanya előtt s a Ferenc-József-híddal szemben levő tere, melybe a Baross Gábor-út, a Dobrovits Mihály-utca s a Roykó-utca szakad s melyet délről a Justi-sor határol, III. András király után viseli nevét az 1904. évi június 7-iki városi közgyűlés egyhangú határozata szerint. III. András, az utolsó árpádházi király, Pozsonynak két rendbeli szabadalmi oklevelet adott. Egy Szt. Miklós napján kelt év nélküliben vámmenteséget biztosít a pozsonyi lakosnak úgy jövet mint menet az ország és országhatár mindenik részén. A másikban pedig, az 1291. évi nagy privilegiumot adóban, a városnak gabonatizedszedést, szabad bírós és esküdt-választást, az országban szabad kereskedelmet s pallosjogot biztosít. A jövedelmes Csalló-révet is (egy harmadrészben) a városnak ajándékozta. E szabadalmat 1293-ban Máté királyi főlovászmester és pozsonyi gróf megerősítette Pozsonyban, de megerősítette azt III. András minden utóda is úgy, hogy az lényegében egész 1848-ig maradt érvényben. A tér északi részét az 1857-ben épült Ferenc-József-hídsz-laktanya arcvonala határolja. A tér többi oldalait diszes bérházpaloták fogják be. A tér közepét ujabban parkirozták.

Andrássy Gyula-utca. (Andrássy Gyulagasse.) Ezen a Lőrinc-

kapu utcával párhuzamosan haladó utca a Kossuth Lajos-tér köti össze a Vásártérrel. Éjszaki házsora az Óvároshoz, déli házsora a Ferenc-Józsefvároshoz tartozik. Közepett érintkezik a Csáky-térrel. A középkorban ez utca hosszán vonult végig a városi árok s mellette a városfal. Az utca eredeti neve András-utca volt III. András király tiszteletére, ki a városnak, mint előbb mondtuk, nagy privilegiumokat adott. Legujabban gr. Andrássy Gyula volt magyar miniszterelnök s volt külügyi miniszter tiszteletére nevezték el. Az utca történeti nevezetessége a régi városi körfalak egyik saroktornya, az 1439. évi városi számadásokban először említett és az 1573. évi metszeten, nemkülömben a Werner-féle képen is jól szemlélhető Péktorony, mely ezidőszert lakószobákká van átalakítva. E torony régi nevét onnan kapta volt, mivel védelme a város pékcéhére volt bízva. A pékek eredetileg városunkban is külön utcában laktak. Az 1379. évi városi adólajstromban tényleg említve van a pékek utcája, Platea pistorum. Minthogy azonban a lajstrom a külvárosokban lakó pékeket is említi, világos, hogy a kényszertelep csakis a belvárosi pékekre vonatkozott. A 1376. évi szabályzatok szerint összesen 16 volt a pékmesterek s az általuk birt sütőkemencek száma. Az 1434. évi adókönyvben 18 pék, illetve pékasszony van felsorolva. A XV. sz. végrendeletek jómódú, ház- és szőlőbirtokos polgárokul tüntetik fel őket.

A Péktoronytól huzódik a Scharitzer-féle ház belső udvarában a régi kettős városfal a közébük szoruló Zwinggerrel. A ház második emeleti részei a régi városfalon nyugosznak, míg az első emelet és földszint a városfalhoz támaszkodik. E torony átellenében, körülbelül az Andrássy-utca és a Vadász-sor közt levő téren állott az 1439-től 1532-ig említett Régi Tábortorony nevű külső városi erődmű, (alter Tabor pey Pekenthurn). Ezt a városi tanács 1532-ben bontatta le s tényleg nyoma nem is látható az 1573. évi városi látképen. E képen az az egész terület, mely a városbástyáktól a Halásztelepig terjed, csupa kerítéses kertekből áll. A Péktorony és a Halászkapu közt, tehát ugyancsak a mai Andrássy Gyula-utcában a nevezett látképen egy másik védelmi torony szemlélhető. — Az Andrássy Gyula-utca legnevezetesebb épületei a Városi Színháznak és az Ipar- és Kereskedelmi kamarának északi szárnyai és a gróf Pálffy István-palota. Ez utcában van a Pozsonyban lakó főrangúak casinója: a „Club“, továbbá az Első pozsonyi városi népkonyha. A népkonyha első eszméje Pozsonyban 1873-ban merült fel. Valósággá lett az 1875-ben. Ez év november hó 3-ikán nyílt meg Stern Fülöp alapítványa és konyhafelszerelése alapján az első városi népkonyha a hosszú- (Szilágyi Dezső-) utcai Stern-féle házban, honnan az rövid idő múlva a régi, már nem létező színház redout-épületi casinó helyiségeibe költözködött, és hol addig

maradt, míg nem 1883-ban mai helyiségeibe nem költözködött az Andrássy Gyula-utcában. Ma az intézetnek alapítókéje 20721, tartaléktőkéje, segélyalapja, építőalapja, cselédsegélyzőalapja és második tartalék-alapja 76663 koronát tesz. Összes évi bevételei 1903-ban 47128, kiadásai 47084 koronára rugtak. Az ez utcában létezett, egykor szerepet játszott „Ország nádorához” címzett vendégfogadó már nem áll fenn.

Anna-utca. (Anna gasse.) Az Újvárosnak ezen utcája a Fábri-utcát köti össze a Kötélverő-utcával. Nevét azon véletlennek köszönni, hogy 1879-ben elnevezése napja éppen Sz. Anna napja volt.

Apponyi-utca. (Apponyi gasse) Az Óváros ezen utcája a Lőrincskapu-utcát köti össze a Főtérrel. Régibb neve Városház-utca volt, mai nevét az Apponyi család után kapta, melynek egyik háza ez utcában áll. 1867. óta ezen a barocco-mennyezetekkel és hason diszítésekkel ékeskedő ház a Városház kiegészítő részét teszi, benne van a polgármesteri s egyéb városi functionariusok hivatala, nemkülönben a kis tanácskozási terem is. Földszinti helyiségeiben a természettudományi egyesület gazdag muzeuma van elhelyezve, honnan azonban nemsokára alkalmasabb helyiségekbe, a volt primási palotába költözködik. E muzeum rendkívül gazdag és érdekes természetrajzi kincseket, kövületeket, ásványokat, állatokat, szárított növé-

nyeket tartalmaz s jelenleg Feigler Ferenc szakavatott s gondos felügyelete alatt áll.

Arany János - utca. (Arany-Jánosgrasse.) Az Ujvárosnak ezen ujön épült szép utcája a Védőölöp utat köti össze a Gasparits Kilit-utcával s áthasítja az Izabella-utcát. Éjszak-nyugati részén az evang. Internatus hatalmas épületének szárnya, délnyugati hosszát pedig az evang. Lyceum udvartelke szegi be. Terv szerint déli részén folytatást fog kapni a Bél Mátyás-utcáig a Lyceum-utca irányában. Nevét Arany János hírneves költőnk után kapta, ki mint szegény, de eredetileg nemes földmives család gyermeke, Nagy-Szalontán Biharmegyében 1817. márc. 2-án született. Egy időn át tanító, színész, írnok, jegyző, végre a Kisfaludy-társaság elnöke s a Magy. Tud.-Akadémia főtitkára s igazgató-tanácsosa, 1867-ben a Sz. István-rend kis keresztjét kapta. Meghalt Budapesten 1882. okt. 22-ikén. Ércbe öntött szobra, Strobl műve, a M. Nemzeti Múzeum előtt hirdeti hírét, dicsőségét.

Árpád-út. (Árpádstrasse). Az Ujvárosnak ezen félreeső útja a Füzfa-utcát köti össze a Malomligeti-úttal, de tervezett kifejlődésekor a Kertész-utcáig, de sőt a Kereszt-utcáig fog huzódni. Nevét a honalapító Árpád fővezér után viseli.

Aulich Lajos - utca. (Aulich Lajosgrasse.) Az Ujváros ez új utcája a Stephánia-utat köti össze a Mélyúttal. Nevét a Pozsonyban 1792-ben született Aulich Lajos híres magyar forradalmi tábornok és

honvédelminiszter tiszteletére kapta. Meghalt mint nemzeti vértanu Aradon 1849. okt. 6-án. Ez utcában van a Csendőrségi lak-tanya, a csendőrségi parancsnokság, a csendőrségi szakaszparancsnokság, a csendőrségi őrs parancsnokság és a csendőrségi tanosztály parancsnokság.

Bab-utca. (Bohnengasse). Az Ujvárosnak ezen utcája a Vallon-utcát köti össze az Ország-úttal. A Halácsy-féle 1849—50. évi nagy városi térképen még mint névtelen utca van felvéve, ellenben mint Bab-utca megjelölvék a mai Bab-utcával délen párhuzamosan futó Iskola- és Zichy-utcák. Nevének eredete homályos. Legvalóbbszínű, hogy a Bohnen névszó a középkori Pewnt szónak az eltorzítása, úgy, amint a Nonnenpewnt-ból lett a Nonnenbahn. Ez esetben a Bab-utca (s a vele párhuzamos Iskola- és Zichy-utcák) telke valamikor tiltott telek volt. E magyarázat ellen, igaz, azt a megjegyzést tehetni, hogy e városon kívül a külvárosban fekvő telek elnevezése alig függhet össze középkori nomenclaturával, mert abban az időben, mikor a Pewnt szó Pozsony lakóinál még használatos volt, a mai Bab-utca területe alig lehetett topografailag kötött terület. Ha azonban megfontoljuk, hogy a Bohnengasse egy oly időben keltezhetett, amikor a Pewnt szónak az értelme már egészen kiveszett a közértésből, akkor a fentebbi nézet valószínűsége meggyőzővé válhatik.

Ballus-utca. (Ballusgasse).

A Terézváros ez utcája a Mária Terézia-utat köti össze a Váraljai révpárttal. Nevét Ballus Pál tudós és író után viseli. Született Modorban, iskoláit Pozsonyban és a külföldön végezte. Külföldi tanulmányai befejezése után Pozsonyban telepedett le s itt több éven át neveléssel, utóbb szőlőműveléssel, borkereskedéssel és tudományos munkálkodással foglalkozott. Mikor Kisfaludy Károly 1817-ben hosszas hányattatásai és küzdelmei után rövid időre Pozsonyban letelepedett, itt Ballus Pál segítette őt nemeslelkűen. Ballus számos cikket írt az akkori pozsonyi ujságba. Ő a Pozsony környékén található rovarokról adott ki egy értekezést. Legbecsesebb műve az 1823-ban megjelent: *Pressburg und seine Umgebungen*. Érdemei elismerésül őt pozsonyi polgárrá és városi tanácsossá választották. Meghalt Pozsonyban 1848. ápr. 30 ikán.

Barát-utca. (Franziskanergasse.) Az Óvárosnak ezen régi utcája az Orsolya-utcát kapcsolja össze a Ferenciek terével, illetve a Rómer-utcával. Ez utcában még sok középkori falrészletekre találhatni. Ez utcának a barátok kolostora irányába eső részén állott egy védelmi féltorony, melyet az 1498. évi számadás a „kolostor mögött levőnek“ (Halbturn hinter dem Closter) jelöl. E féltorony a mai Vásártérre tekintett s a Marián-féle képen jól szemlélhető. A Barát-utca eredeti neve: Kolostor mögött levő utca (hinter dem Closter.) Az itt említett kolostor a Sz. Ferencrendié. Építészeti nevezetes-

sége ez utcának a Ferenciek Sz. János kápolnája, mely késő-csucsives épület a magyarországi monumentális építkezés egyik legnevezetesebb remeke. Épült egy 1361-ben Jakab bíró által tett alapítvány következtében a hivek filléreiből a XIV. és XV. században egy ott állott régibb, ugyancsak Sz. János tiszteletére szentelt kápolna helyén. Történeti nevezetessége az utcának a Huszita-ház, mely nevét az ott isteni tiszteletre összegyűlt kelyhesek után kapta s mely folyósója egyik oszlopán ma is a kelyhet mutatja. Későbbi években a kispárosok bódéi állottak ez utcában a Ferenciek kolostorának temploma falánál. Hol most az újabb stílű Lóretomi kápolna áll, ott 1569-ben a barátok engedélyéből két kalmárbolt épült volt. Ugyanott állottak a kádárok és kőfaragók bódéi és műhelyei is. E bódékat még csak 1625-ben kezdték lebontani, mígnem az 1698. évi tűzvész azok maradványát is felemésztette. Az itt állott kalmár-bodék után az utcát Kalmár-utcának (Kramergässel) is nevezték.

Baross Gábor-út. (Baross Gábor-Strasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen új utcája, mely a dunai állandó hid létesülésének köszöni keletkezését, a Grössling-utcát, illetve a Vásártér köti össze az András király-térrel, illetve a Justi-sorral és a Ferenc József-hiddal. Nevét az 1848. jun. 6-án született belusi Baross Gábor néhai magyar kereskedelmi és közlekedési miniszter, a magyar vasutügy hirneves re-

formátora, a zónatarifa és a póstatakarék-pénztárak létesítője, a Duna, nevezetesen a vaskapui katarakták szabályozásának kezdeményezője, a posta-, táviró- és távbeszélőügy fáradhatatlan fejlesztője után kapta, kinek erélye Pozsonyban is létesítette az 1889—1891. években a dunai állandó vashidat. A kivált a Knez-féle kerti telkek parcellírozása óta rohamosan kiépült Baross-utca kitűnik elegans, uri palotái által, melyek közt a secessió is már erősen érvényesül. Ez utcában van ez időszerint a Ludwig-féle bérházban az V. hadtest parancsnoksága, továbbá az osztrák-magyar bank pozsonyi fiókjának Hubert építész által 1902 ben barokstilben épített s 193630 koronányi könyvértéket képviselő igen szép épülete. E bankfiók működési köre kiterjed Pozsony, Nyitra, Trencsén és Turóc vármegyékre. Pénzügyi műveleteinek összege meghaladja a 22 millió koronát s évi tiszta nyeresége kereken 106 ezer koronára tehető.

Bástya-utca. (Basteigasse). Az Óváros ezen középkori, festői képet nyújtó szűk utcája a Klarissza-utcát köti össze a Mihály-utcával. A Halácsy-féle városi nagy térrajzon Zwingergasse néven fordul elő. Nevét az északi oldalán végigvonult városi bástyától vette. Itt még most is sok érdekes régi falrészletre találhatni, sőt a régi bástya-helyiségekből egynémelyik ma is használatban van még. Festői, hatásos képet adnak az ez utca elején a Mihálykapu közelében alkalmazott támasztó bolt-

ívek. Ez utcában állott az újabb időben épült Zsidó-fürdő helyén v. szomszédságában a város egyik fürdőháza, melyről tudjuk, hogy a XV. század közepéig a pozsonyi Klarisszáké volt, kiknek kolostora e fürdő szomszédságába esett. E fürdőt Felső-fürdőnek is nevezték, megkülönböztetésül a Halászkapunál állott Alsó-Fürdőtől. Az 1379. évi adókönyvben Treletsch Mendlin fürdője és fürdőse emlittetik, mint kik 40 dénárnyi adót fizetnek. E fürdő a sz. mihály-bástyai adóhelyek közt soroltatik elő is így, miután a sz. mihályi bástyaárok tényleg a Bástya-utca északi során vonul végig, alig szenvedhet kétséget, hogy a mai bástya-utcai imént említett fürdőhöz közellevővel azonos. 1457-ben már mint Gáspár fürdős tulajdona emlittetik, melyet ez végrendeletileg fiára Mártonra hagy. 1464-ben, mint a Flins-család tulajdona szerepel. 1517-ben már a város kezébe került, mert a város ez évben bért húz a Sebestyén fürdősnek bérbe adott Felső-fürdő után. 1520-ban és 1524-ben a város e fürdőnek több rendbeli felszerelésére költekezik. 1526-ban a városi kamarás elszámol 56 font dénárról és 3 schillingről, melyet a Felső-fürdő és boltbér fejében bevételezett. 1529-ben a város színűveges ablakokat készített e fürdőbe, 1532-ben vízmerítésért borralalót ad. 1533-ban a város vízforraló nagy rézüstöt szerez a fürdőbe. 1538-ban a város a Felső-fürdőt Sebestyén fürdősnek adta el 50 tallérért. Még csak a XVII. század vége felé került a fürdő vissza a városhoz, mert 1682—1683-

ban már újból huzza ez után a bért. Megemlítjük, hogy ez utcát egy időn át Hóhérutcának is nevezték, mert a hóhér lakott benne. Egyik középülete a fenn-érintett, a régi fürdő helyén vagy szomszédságában álló új fürdő, az orth. izraelita hitközség tulajdonát tevő s bérbe kiadott u. n. Zsidó-fürdő.

Gróf Batthyány Lajos-part.

(Graf Batthyány Lajos-Quai.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen ur, szép, palotaszzerű házakkal kiépített partja a Haláltértől a Koronázási domb-érig húzódik Dunamentén. Területén a Cserző vargák telepe volt hajdan. Belé szakad a Hajó- és a Landler-utca. Során kiér a Vizikaszárnya főfrontja. E nagy négyszögű területet befoglaló kétemeletes katonai laktanya 1763-ban épült 170.000 forintnyi városi költségen. Ez épület a városi évi költségvetésbe 17348 koronányi bevétellel és 5500 koronányi kiadással van beállítva. A Koronázási dombtérre tekintő délkeleti szögén a Dunafolyam vízmérője van felállítva. A partnak régi neve a Halácsy-féle nagy városi térkép szerint Dunapart (Donaulende), későbben Dunakőpart (Donau-Quai). Mai nevét gr. Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök után viseli, ki 1809-ben Pozsonyban született s itt a róla elnevezett utca nyugati részének egyik házában lakott. 1849-ben október 6-ikán Pesten vértanui halált szenvedett.

Batthyány-tér. (Batthyány-platz). Az Óvárosnak e szépen arányolt

tere, melynek közepén az 1896-ban ültetett, a második évezred politikai sikereinek aranyos reményével biztató milleniumi fa virul, keleten az Orsolya-utcával, nyugaton a szűk Városház-utcával érintkezik. E tér már a XIII. században megvolt, bár névleg még csak a XIV. században találjuk említve. A XIV. században e térre nyílt a városházán elhelyezett hóhérlak (Scherigstüb.). Külömböző időkben különféle nevekhez jutott. 1370. után a Főtérrel elparancsolt mészárosok és kenyeresek bódéi kerültek ide s innentől kezdve Mészárosok térének nevezték, pey den Fleischpenkn és unter den Fleischpengken. Így nevezik a XV. századi végrendeletek is. A XVI. és XVII. századokban, mikor a mészárszékek és kenyeresbódék a Vásártérre helyeztetek, a Búzapiac (Traidmarkt) nevet kapta, nyilván az itt áruba került búza után. De itt volt egy időn át a zsibvásár, a Tandlmark is. Még később Sz. János-térnek hívták Nep. Sz. Jánosnak itt a városház falához támaszkodó, vasráccsal bekerített barokstilűszobra után. E néven szerepel az a Halácsy-féle 1849—50. évi városi nagy térképen is. Még csak 1879-ben júl. 28-án változtatták át mai nevére. E nevét Batthyány József primás után viseli, mint ki itt a régi primási curia, a már 1370-ben említett Püspök-ház helyén a mai primási, most már városi tulajdontevő fényes palotát építtette. Ezért a Herceg-tér névre is találunk, melyet a közhasználatban megjelölésére alkalmaztak. A

régi primási palota külső alakjáról nem maradt ránk rajz, de tudjuk, hogy volt Sz. László tiszteletére felavatott kápolnája, melynek alapítójául Széchi Dénes biborost tekintik. Ő e kápolnát 1454-ben alapította s említve találjuk azt egy az országos levéltárban levő 1486-ban kelt okiratban is. Új oltárt 1634-ben kapott. A kápolnát utóbb Lippay György eszterg. érsek megújíttatta. Gondnokai közül ismeretesek 1596-ban Himmelreich György, 1619-ben Balásfy Tamás, 1625-ben Veresmarty Mihály. Említésre méltó továbbá, hogy a Pozsonyban 1611—1662-ig nyomtatott könyvek mind a régi primási rezidenciában nyomattak. A polgári nyomdának, a Gründer Gottfried nyomdájának első nyomai még csak 1666-ban merülnek fel. Még csak 1720 után vált a nyomdai ipar Pozsonyban Royer Pál és örökösei alatt élénkebbé. — Ami a Batthyány-térnek legnevezetesebb épületeit illeti, először is a már fent érintett új Primás-palotát említjük. Ezt Batthyány József primás rendeletére és költségére Hefela Menyhért udvari építész építtette 1787-ben. Ez épület ormozatán allegorikus szobrokkal, a tudományra, honszeretetre, kormányzásra, hit-tudásra és papi méltóságra célzó szoboralakokkal van díszítve. A főfront háromszög-tympanonján a fresco-festmények fájdalom már teljesen tönkre mentek. Földszintjén van a szép arányú kápolna, mely Zallinger, Madinger és Kohl oltárképeivel van díszítve. Egy Krisztust a feszületen feltüntető bronz szobormű nagyon figye-

lemre méltó műalkotás. — A földszintről szép és kényelmes lépcső vezet fel a tágas, világos lépcsőházban az első emeletre. A második emeletre vivő lépcső az udvar felől van, mi legjobban érteti meg velünk, hogy az első emeleti pompás helyiségek „nagy úr” számára épültek. Első emeletében van a pompás szép tükörterem, 16 oszlopon nyugvó karzattal és szép üvegcsillárokkal. E teremben írták alá 1809-ben a pozsonyi békét. Ugyanabban szentesítette 1848. ápril 11-én V. Ferdinánd király, Mária Anna királyné, Ferenc Károly és Ferenc József főhercegek, István főherceg-nádor és az összes miniszterek: gróf Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Deák Ferenc, hg. Esterházy Pál, gr. Széchényi István, Mészáros Lázár, br. Eötvös József és Klauzál Gábor jelenlétében a milliókat felszabadító 48-iki törvényeket. A palota hátsó részét 1809. jun. 28-án elhamvasztották a francia bombák. A legnagyobb baj azonban akkor érte a palotát, mikor a politikai viszonyok változásával városunk mindinkább háttérbe szorult. Mióta Pozsony megszűnt az országgyűlések és a koronázások helye lenni, azóta a primási palota is mind szomorúbb napok elé tekintett. Helyiségeit bérbe adták. Egy időn át benne volt az áll. nőpraeparandia intézete, majd a kath. Casinó is. A katonai törzstiszti tanfolyam és az ipar- és fémipar iskolái valamint a kath. temetkezési egyesület raktárai ez idő szerint is benne vannak még. 1902-ben aug. 30-ikán a palotát a lörinc-

kapui primási bérházzal együtt megvette legfőbb kir. kegyúri, illetve kormányhatósági jóváhagyás mellett a város 320 ezer koronán s helyiségei muzeumnak és városi hivataloknak vannak kiszemelve. A városi mérnöki, a katonai és beszállásolási, az erdészeti hivatalok és a közkönyvtár már is beköltözködtek. A közkönyvtár 1900-ban okt. 1-én nyílt meg. Megalapításakor a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége indítványára és közbenjárására a kormány részletekben fizetendő 40 ezer koronát szavazott meg a közkönyvtár berendezési és építési céljaira. Emellett 2 ezer koronányi évi államsegélyben is részesíti. Egyébként e könyvtár a városi budgetben is 10 ezer koronát fölülmuló költségtételt képez. Könyvkészletének alapját a Haladó-kör 3000 kötete tette, azóta vétel és ajándék útján a könyvkészlet 10 ezer kötetre szaporodott. Amint szűk helyiségei megnagyobbodnak, a helybeli orvos- és természettudományi társulat nagy és becses könyvtára is a városi közkönyvtár jelesen beváló kezelésébe jön. Látogatottsága igen kedvezőnek mondható, mert az olvasók évi átlagszáma $2\frac{1}{2}$ ezerre tehető. A város által történt átvétellel a híres épület, Pozsony leguribb épülete ismét jobb jövőnek néz elé, mert tetemes költségen tervezett restaurálása azt ismét régi fényben fogja ragyogtatni. A primási palota átellenében van a Jezsuiták nagy kolostora. Ezt Kollonich bíboros-érsek építette számukra. Ők eredetileg a Káptalan-utcában, a Pázmány által épített

mai kir. jogakadémia épületében laktak. Onnan a batthyány-téri új hajlékukba költözködtek. 1774-ben eltörölték rendjüket s batthyány-téri székházuk privátemberek kezeibe ment át, míg nem az 1854-ben ismét birtokukba került. 1855. május hóban az épület újból a jezsuiták kizárólagos birtoklásába ment át. Azóta buzgó, nagy tevékenységet fejtenek ki a kath. hitéleti téren.

Belnay-utca. (Belnaygasse). Az Ujvárosnak ezen a lovassági laktanyát nyugatról és éjszokról befogó utcája az Esterházy-tért köti össze a Pöllni-úttal, illetve irányul a Sánc-útra. Nevét Belnay György Alajos után kapta, ki Pozsonyban 1792-től 1809-ig akadémiai tanár és nyomdátulajdonos volt. Született 1765-ben Trencsénvármegyében. Meghalt Pozsonyban 1809. okt. 26-ikán. Szerepelt mint publicista, történetíró és kiadó. Számos műve maradt fenn.

Bél Mátyás-utca. (Bél Mátyás-gasse.) A Nándorváros ezen hajlott ivű szép és tiszta utcája a Kisfaludy-utcát köti össze a Frigyes főherceg-úttal. Belé szakad délről a Lyceum-utca és belé fog szakadni, ha az utca-tervezet később megvalósíttatik, az Arany János-utca is. Az utca eredeti neve Nunnenpeunt. Az 1379. évi városi adólajstromban mint Pēwnta monialium, az 1439. évi városi telekkönyvben Nonnenpewnt der Nonnen (allodium monialium), az 1557. évi bordézsmajegyzékben mint Nunnenpandth szerepel. Ebből

a középkori német névből lett a későbbi roncsolt Nonnenbahn s ebből a rossz magyar Apácapálya. A Peunt név a XV. századi végrendeletekben gyakori Pewntt, pönt szöldrőlől szarmazik. A név és jelzője Nonnenpeunt és allodium monialium világosan jelzi, hogy ez utca-terület a Klarisszaapácák fekvőségét képezte. Ez ebből is tetszik ki, hogy az 1557. bordézsmajegyzék szerint az ez utcában volt 44 házhely mindegyike karácsonykor a Klarisszák kolostorának 50 dénárnyi pénzbeli fizetést s egy-egy tyukot tartozott beszolgáltatni. Hogy ez utca a nyugati végén kapuval és kapugáttal birt, azt az 1456. évi városi számadókönyv bizonyítja. Mai nevét Bél Mátyás hírneves földrajzi és történeti író után kapta, ki Ocsován Zemplénnvármegyében 1684-ben született, Losoncon, Pozsonyban és Halléban tanult. Előbb besztercebányai conrector, aztán ev. lelkész, végre pozsonyi evang. gymnasiumi tanár és lelkész volt. Számos irodalmi művei legnevezetesebbek: a Hungariae antiquae et novae prodromus, (Nürnberg 1723), továbbá: Adparatus ad historiam Hungariae (Pozsony 1735—46) és a Notitia Hungariae novae historico-gographica (Bécs 1735—42), mely azonban töredék maradt. A mű ki nem adott részeinek kézírata a primási levéltárban van Esztergomban. Bél Mátyás volt az, ki 1721-ben Magyarországon az első hírlapot, a Pozsonyban megjelent Nova Posoniensia címűt adta ki. Tudományos érdemeinél fogva őt több tudós tár-

óság, névszerint a szentpétervári, londoni, berlini tagjává választotta, III. (VI.) Károly császár-király őt nemesi rangra emelte és császári historiografusnak nevezte ki, a pápa pedig őt aranyláncos emlékéremmel tüntette ki. Meghalt 1774-ben. — A Bél Mátyás-utca legnevezetesebb épületei az 1774—76-ban épült német evang. templom és plébánia és az 1777-ben épült kisebb magyar-tót evang. templom. A német evang. templom oltárát a Lieber által szépen festett „Krisztus menybemenetele“ kép ékesíti, míg sekrestyéjében a híres Oesernek Krisztust Emmausban feltüntető oltárképe őriztetik. Az utca egyik házát emléktábla teszi feltűnővé. Ezt a pozsonyi Toldy-kör illesztette a ház falába annak emlékére, hogy Petőfi Sándor 1843. június és július hónapokban e ház egyik szerény udvari szobájában lakott. Ugyanezen utca egy másik házát, melyben a pozsonyi felsőbb kereskedelmi iskola van, az teszi emlékeztetéssé, hogy benne városunk ünnepelt díszpolgára, Thaly Kálmán, hírneves történetirói kitűnőségünk, a Rákóczy-kor halhatatlan buvára s a parlamenti béke szerencsés helyreállítója évek óta lakik.

Bercsényi Miklós-utca. (Bercsényigasse). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen most keletkezett utcája a Justisort köti össze a Fadrusz János kőparttal. Nevét székesi gr. Bercsényi Miklós hírneves szabadsághős, II. Rákóczy Ferenc fejedelem dicső tábornoka és legmeghittebb barátja után kapta. Született 1650. táján, gróffá lett

1689-ben, arany sarkantyus vitézzé s kamarássá 1692-ben. Rákóczynak 1701. május 29-ikén árulás következtében történt elfogatásakor Lengyelországba menekült. Innen jött 1703-ban a fejedelem segítségére s szorította vissza Károlyi Sándorral együtt Pozsonyig Forgách Simon és Schlick császári tábornokokat. 1704-ben ő alkudozott a fejedelem megbízásából Selmecen a császáriakkal. A pozsonyi alkudozásokon is Bercsényi volt a fejedelem egyik képviselője. Része volt a turóci követeknek az ónodi gyűlésen való összevagdolásában. Vitéz harcok után követte menekülő fejedelmét Francia- és Törökországba. Meghalt számkivetésben Rodostóban 1725. nov. 25-ikén. Hátrahagyott leveleit és leveles könyveit számos kötetben Thaly Kálmán adta ki. Kéziratos emlékiratai a párisi külgügyi levéltárban vannak.

Bianchy Frigyes-út. (Bianchygasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen ujonnyitott utcája a Gyár-utat, illetve a Malomligeti-utat köti össze a Téli kikötő tájával. Belészakad a Rákóczy Ferenc-utca és a Mitterhaufeni-út. Nevét ez utca Bianchy Frigyes tábornok után kapta, ki 1809-ben hősiiesen védte meg I. Napoleon ellen a pozsonyi hidfőt és vele a várost.

Bimbóházi-út. (Batzenhauserweg.) Ez út a Jeszenák-út folytatását képezi s nevét a 3 Bimbóház nevű nyári mulató- és korcsmahelyiségek után viseli. Régi neve Vierziger-Weg, mert a kölépcsőnél a Vierziger nevű szőlődülő

mellett vezet el. Mai Bimbóházi-út nevét 1879. júl. 28-ika óta viseli városi közgyűlési határozatból. A Bimbóház a rosszul értett Batzenhaus helytelen magyarítása. Batzen nem Botzen = bimbó, hanem egy régi szőlődülőnek a neve, melyet a XV. és XVI. századi végrendeletekben patzen, pätzen, pecen néven igen gyakran említve találunk. Érdekesek ez úton a földtani képletek alakulásai. Ez úton a gránit szemcsés szerkezete réteges alkatba megy át. Kevés benne a mezőpát, de annál több benne a kvarc és csillám s így fokozatosan átmegy gránit-gnájszba, gnájszba s csillámpalába.

Bocskay István-utca. (Bocskay István-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen legkülsőbb utcája a Récei-utat köti össze a Szőlősi-úttal. Áthasítja a M. Áll. Vasut vágvölgyi sínútja. Nevét az 1557-ben született Bocskay István, az 1604—1606. évi erdélyi felkelés vezére után kapta. Bocskay a felkelést a magyar elégedetlenek és a török porta egyetértésével vezette. 1605. febr. 22-én a szeredai országgyűlésen a magyarok és székelyek Erdély, ápril 20-ikán a szerencsi országgyűlésen a magyar forradalmi párt Magyarország fejedelmének választották. Az insurrectió alatt Pozsony is nehéz napokat élt át. Már 1605-ben mutatkoztak a mozgalom nyomai városunk vidékén. A polgárság kényszerült a szüret végett Illésházy Istvánnal alku-
dozni és egy 100 lovasból álló Bocskay-féle védőrcsapatot kiállítani, amiért a lova-

soknak fejenként 4, a parancsnoknak 50 s azonfelül még 1500 forintot fizettek. A következő 1606. évben is ismétlődött ez az eset s ez évben csatára is került a dolog Pozsony falai alatt. A Bocskay seregnek Búcsi Imre vezérlete alatt álló 6 ezer embere megütközött Bastának részint a külvárosokban, részint a dunaparti megerősített táborban letelepedett 10 ezer zsoldossal. A csata délutáni 4 órától esti 11 óráig tartott s a Bocskay-esapatoknak Nagyszombat felé történt visszahúzódásával végződött, de kevésbé reá Somogyi Mátyás rontott be Récséről, 400 hajdúval felperzselve a külváros egy részét, míg nem a vallonok őket visszanyomták. 1606. jan. 23-án Bocskay István Mátyás főherceggel folytatott hosszabb alkudozások után békét kötött II. Rudolf császárral. E béke a magyar protestánsoknak vallásszabadságot biztosított és egyéb sérelmeiket is orvosolta. Bocskay a béke után is Erdélynek s Magyarország egy részének fejedelme maradt, de már 1606. dec. 29-én meghalt. Az ellentétek emlékének kiengesztelésére alkotmányos fejedelmünk Bocskay Istvánnak is állított a székesfővárosban emlékszobrot.

Bodza-utca. (Hollergasse.) Az Ujvárosnak ezen kanyargós utcája a Füzfa-illetve az Árpád-utcát köti össze a Zsigmond király-úttal. Nevét a vidékén, de Pozsonyban általán gyakori bodzafa után kapta. Hajdan ennek vonalában esett a vesztőhely. Az odavezető úton állott a lucsúztató-kápolna, melynél a kivégzen-

dők a vallás utolsó vigasztalásában részesültek.

Bognár-utca. (Wagnergasse.)

A Nándorvárosnak ezen derékszögben megtörő utcája ezidőszerint a Kórház-utcát köti össze a Vásártérrel. Ha azonban a közel jövőben a Kórház-utcával párhuzamosan tervezett, a Bognár-utcát a Mária-utcával összekötő új utca megnyílik, akkor a mai Bognár-utcának azon része, mely a Vásártérre torkollik ki, már a tervezett új utcának a nevét fogja viselni. A Bognár-utca név történetileg emlékeztet a már hajdan is Pozsonyban tekintélyesen képviselt bognárok és kerékgyártók virágzó iparára. Oly városban, melyben a mező- és erdőgazdaság, nemkülömben a szőlőművelés oly jelentékeny volt, de a hol a fuvarozás is igen tekintélyes kereseti ágat tett, a bognárság és kerékgyártóság nem lehetett jelentéktelen. A bognárok tényleg említettnek is feles számban középkori iratainkban: az adó-, telek- és számadókönyvekben. Egyes adatokból kitűnik, hogy szoros mesterségükön kívül terjedelmesebb bortermeléssel és borüzlettel is foglalkoztak s közönséges járóműveken kívül diszkocsikat is készítettek. Újabb időkben is ez iparág csinos kocsikat készített Pozsonyban, melyek export cikkeként az Alföldre, a felvidéki megyékbe, de a Dunafejedelemségekbe is szállítottak. Ma is Pozsonynak nevezetes kocsigyártó gyárai és műhelyei vannak, névszerint a Marschall Antal és Hruschka J.-féle gyárak örvendenek a leg-

jobb hirnek. Mellettök a jóhirű kisebb műhelyes bognárok és a kocsifénymázolók száma is jelentékeny. — A Bognár-utcában van ezidőszerint a pozsonyi kereskedők és kereskedelmi alkalmazottak betegsegélyző pénztára.

Boltív. (Schwibbogen). Nem utca mint inkább kapualji átjáró, mely a Mihály- illetve a Ventur-utcát köti össze a Plébánia-, illetve a Klarissza-utcával. Régebben Kamara-utcának (Kammergasselnek) nevezték, mert a kamaraépület (a mai Országház) alatt vezet el. A közel múltban itt volt elhelyezve a vegyakisérleti laboratórium, utána a városi közkönyvtár, mely azonban 1904. augusztus havában áthurcolkodott a Primáspalotába. A Boltív alatt jobbra van a bejárás a m. kir. térképtárba, mely nyilvántartás céljából Árva, Baranya, Bars, Győr, Hont, Liptó, Moson, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Somogy, Sopron, Tolna, Trencsén, Turóc, Vas, Veszprém, Zala és Zólyom vármegyék eredeti katasztrális felvételeit tartalmazza.

Bónis Ferenc-utca. (Bonisgasse.) Az Ujvárosnak ezen az Alagút-sorból kiinduló, az új szőlőszeti szakiskola mellett elvezető s aztán az Alagút-sorba visszatérő új utcája Bónis Ferenc nemzeti vértanu után viseli nevét. Ő Batthyány Ádám főgenerális alatt számtalanszor tűntette ki magát a törökök ellen vívott harcokban. II. Rákóczy György fejedelemnek diplomáciai küldetéseken járt bizalmas embere. A Lipót alatt megindult nemzeti moz-

galmak lelkes híve s az alkotmányos jogok rendületlen védője. A Wesselényi-Zrinyi-Nádasdy-féle összeesküvésnek részese, a miért 1670 jun. 11-ikén elfogatván, 1671. tavaszán Pozsonyba hozták s itt a judicium delegatum elé állították. E bíróság 1671. ápr. 10-én mint felségsértőt és lázadót jog- és jószágvesztésre ítélte. Az ítéletet rajta ápr. 30-án pallossal hajtották végre Pozsonyban a Főtéren. Tetemét a Lőrincegyházi temetőben helyezték el.

Braunecker-utca. (Braunecker-gasse.) A Terézvárosnak ezen kétszeres szögben megtörő szűk utcája a Mária Terézia-utat kapcsolja össze a Váraljai révparttal. Nevét 1879-ben jul. 28-án kapta a városi közgyűlés határozatából báró Braunecker Antal után, ki Mária Terézia idejében a Mária-Terézia-úton eszközölt építkezései által tett szert Pozsony lakói halás elismerésére.

Búza-piac. (Fruchtplatz.) E lankásan emelkedő tágas piac elválasztja a Nándorvárost az Ujvárostól. Éjszaki házsora az Ujvároshoz, déli házsora a Nándorvároshoz tartozik. Belé torkollanak a Szénatér, a Széplak-, a Vallon-utca, az Országút, az Erzsébet- és a Mária-utca. Hajdan e tér a város külső falain is kívül esett volt. A régi fal egy része ma is látható, az a mérőház szomszédságában kiér a piacra. Mai nevét e piac az itt tartatni szokott búza-vásártól kapta. E téren van a városi mérőház s ennek közelében lesz, keskeny oldalával már a Széplak-utcába

terjedve az 1903. évi okt. és nov. közgyűlések határozatából kivitelre elfogadott, eddig a miniszteriumtól még jóvá nem hagyott Népfürdő felállítva. E férfiak, nők és gyermekek számára tervezett fürdőre 66800 korona van előirányozva, kád-, de főleg zuhanyfürdésre való célszerű berendezést kap s renaissancoskodó külsejével a Buza-piac építészeti csínosságát jelentékenyen emelni fogja. A XVII-ik század óta e téren létezett Arany Sas című vendéglő még csak napjainkban szűnt meg.

Csáky-tér. (Csákyplatz). Ezen a Ferenc-Józsefvároshoz tartozó tér a Városi Színház mögött a Rózsa- és az Andrássy Gyula-utcákat közvetíti. Régi neve Vigadó-tér (Redoutenplatz) volt, mert erre nyílt ki a régi színházzal kapcsolatos Vigadó. E régi nevet 1879-ben változtatta át a jul. 28-iki városi közgyűlés mai nevére. Ez újabb nevét keresztszegi gr. Csáky György után kapta, ki a mostani új színház helyén állott régi színház- és redoutépületet 1776-ban létesítette, amit a régi márvány felirat hirdetett. E régi színház a város és az építő gróf közt kötött szerződés értelmében 1786-ban a város tulajdonába ment volt át. — A Csáky-téren ma a következő épületek vannak: nyugaton a Városi Színház hátsó része, keleten a régi Berendy-féle ház helyén Hubert József budapesti műépítész tervei szerint 370 ezer koronányi költséggel épült Ipar- és Kereskedelmi Kamara palotájának arcvonala, délen a Sz. Lászlóról, Sz. Imré-

ről és Sz. Erzsébetről nevezett róm. kath. elemi iskolák és torna díszes épülete, éjszakon az adó- és vámhivatal ódon épületének hatalmas faltámmakkal jellegzett hátsó része és a Motesiczky-féle, a Lörinckaputára is kiérő, a főrangnak klubját magában foglaló nagy bérház. Ugyanitt van az 1895-ben alapított Pozsonyi Urlovasok egylete is. A tér közepén kisdud fasétány és nyáron keresett kerti étkezőhelyiség van.

Csalogányvölgyi-út. (Nachtigallenthal-Weg.) Ezen hegyiút a Vöröskereszttől a Malomvölgybe vezet le s nyáron kedvelt kirándulási út. Nevét a malomvölgyi-út mentén a Vödrics-patak innenső részén a 3-ik és 4-ik malom között fekvő Csalogányvölgy után kapta. A Csalogányvölgy pedig nevét azon már a régiek által nagyrabecsült s Európában mondhatni speciálitást képező, utánózhatalanul felséges királyi énekesek, a szerelem dalosai és költői, a kis fülemilék (*Luscinia luscinia* L., *lusciniæ minores* L. Br.) után kapta, melyek e völgyben, de vidékünkön egyebütt is, a ligetekben, kertekben, bokrokban, világos alju erdőkben szaporák s melyek völgyes, bokros, vizes környékünkön bizonyára még jóval szaporábbak is volnának, ha a cukermandliak annyira össze nem fogdosnák és lőnék őket.

Császár-út. (Kaiserweg.) Ezen a Terézvárosból, a Várútból kiszakadó s a hegyekre elvezető út nevét a közhiedelem szerint onnan vette, mivel a várban lakott

Mária-Terézia császárnő és királynő ez úton tette meg hegyi sétáit. Hogy az út maga már sokkal előbb, a XV. században is megvolt, azt kétségtelenné teszi az 1439. évi városi számadókönyv, mely szerint ez évben a városi polgárok az általuk a várban ostromolt Rozgonyi Istvánnak a menekülést azzal akarták lehetetlenné tenni, hogy a Motzengrund-nál sövénytorlaszokat emeltek és futóárkokat ástak. A vári helyőrség eszerint a várból csakis a Császár-úton menekülhetett volna. Ez út mentén mindjárt kezdetben található a városi vízvezeték rezervóirjai, melyek a Kászmachersziget forrásaiból felhajtott ivóvizet gyűjtik magokba. Ez úton jutni tovább a Szamár-hegyhez, hol ez út elágazik, északi ága a Vöröskereszthez s ezen túl a Bimbóházakhoz, nyugati ága ellenben a Csalogányvölgybe, illetve a Malomvölgybe vezet. Mint sétaút felséges út viruló szőlők között, elragadó kilátással erdős hegyekre és a bájos Dunavölgyre.

Csuka-utca. (Hechtengasse.)

A Teréz-városnak ezen hegyrevezető utcája a Váraljai révpártot köti össze a Várlépcső-utcával, belészakadnak az Oeser- és a Floriáni-utcák. Nevét az utca elején állott „A kék csukához“ címzett korcsma után kapta 1879-ben jul. 28-án. A név egyébként a Dunánkban honos, a vízi ragadozók legveszedelmesbikére, a csukára is emlékeztet. Mint régen Dunánkban szapora halfaj, nagy szerepet játszott a háztartásban és városunk előkelő vendégeinek megven-

dégelésében, de mint ajándék is becsült volt. Így tudjuk, hogy 1449-ben jan. 22-én a tanács Temesközi Bálint pozsonyi várgróf neje nővérének lakadalmára 4 jó csukát küldött nászajándéknak. Mikor 1477-ben Magdolna (jul. 22.) napján Mátyás király nejét Beatrixot Pozsonyba hozta és a király látogatására édes anyja Ilunyadi Jánosné is eljött, a város csukákkal vendégelte meg őket. Később is divatos maradt ez. 1504-ben szept. 31-én az erdélyi követségnek juttatott a város csukákat és jó pontyokat.

Deák-utca. (Deák gasse). Az Óváros egyik legősibb és legmozgalmasabb városi életet mutató utcája. Eredetileg a Sz. Mihály-utca folytatása. Összeköti a Mihálykaput a Halászkapuval. Ma a Ventur-s illetve a Mihály-utcát köti össze a Főtérrel s a Zöldszoba-utcával. Eredeti ősi neve Nyerges-utca, mivel a középkorban itt tanyáztak a nyergesek, kik a XIV. és XV. századi adó-, telek- és számadókönyvekben, meg végrendeletekben gyakran említetnek. Középkori nyergeseink kiválósága mellett az bizonyít, hogy műkészítményeik, kivált nyergek, lófékek és lószerszám-félék gyakran szolgáltak ajándéktárgyakul, melyekkel a városi tanács a városba jövő királyokat és előkelőségeket megtisztelte. Újabban az 1879. évi július 28-iki városi közgyűlés hazánk leghölcsébb államférfia, az 1803. okt. 17-ikén Kehidán Zalamegyében született, a pozsonyi 1832—36 és 1839—43. évi diaetákon oly kiváló

államférfiúi szerepet játszott, magát nagy képességeinél és hazafias jelleménél fogva az ellenzék vezérévé felküzdött s 1876. jan. 29-ikén Budapesten meghalt Deák Ferenc, Pozsony város díszpolgára tiszteletére: Deák-utca névvel díszítette fel.

Dobrovits Mihály-utca. (Dobrovits Mihály-Gasse.) A Ferenc-Józsefváros ezen utcája, mely előbb még a Gyár-utcahoz tartozott, a Royko-utcát köti össze a Jakab városbíró térrel. Áthasítja a Baross Gábor-utat, az András király-tér, a Raneyss István utcát és a Kempelen Farkas-utcát. Nevét Pozsony város utolsó bírája Dobrovits Mihály után viseli az 1904. évi június 7-iki közgyűlés határozatából. Dobrovits Mihály 1810. június 26-án született Pozsonyban, a középiskola elvégezte után a theologiai pályára ment, de mert akkor a németországi egyetemek látogatása tiltva volt, a jogi pályára lépett és 1833-ban ügyvéd lett. Mint ügyvéd az 1843-iki dietán Pozsony városát képviselte. 1847-től 51-ig városi tanácsos, 1861-ig törvényszéki tanácsos, 1861-től 1870-ig Pozsony városának főbírája, 1870—1874 július 10-én bekövetkezett haláláig a pozsonyi törvényszéknek elnöke volt. Olajfestményes arcképe, Majsch Ede műve, a polgármesteri hivatal falát díszíti. — A Dobrovits Mihály utcában van a Levesosztó városi intézet, melynek alapja 56034 koronából, tartalékalapja pedig 32721 koronából áll. A levesosztóház egyuttal kötőszerszekrény-nyel ellátott elsősegélynyújtási állomás.

Domb-utca. (Berglgasse). Az Óvárosnak ezen félreeső utcája a Klarissza-utcát köti össze a Káptalan-utcával. Nevét az itt lankásan emelkedő dombtól vette. Kétségtelen, bár okiratokkal ki nem mutatható, hogy már a XIII., XIV. században létezett. A Halácsy-féle, 1849—50-ben készült városi nagy térrajzon Klarissza-utca (Klarissengasse) néven fordul elő, a mai Klarissza-utca pedig Domb-utca (Berglgasse) néven. Azt hisszük, hogy itt téves névcserével van dolgunk, mert a mai Klarissza-utca, tekintve alig észrevehető emelkedését, helytelenül viselte volna a Domb-utca nevet. Fenntartjuk azért régibb állításunkat, hogy a mai Domb-utca neve ez utcára nézve eredeti ősnév. A Domb-utca keleti végén, ott hol a Klarissza-utcával érintkezik, tehát a mai szabad lépcsőnél, a középkorban féltorony állott, melyet a Redel-féle 1751. évi alaprajzon is szemlélhetni.

Donner-utca. (Donnergasse.) Az Újvárosnak ezen, a főhercegi palota és udvarépületei, valamint a katonai kórház kerti területe előtt elvezető szűkös utcája a Grassalkovich-tért köti össze az Esterházy-térrel. Régi neve Felső-Pöllni-utca, mely név ma még csak az Esterházy-téren túl veszi kezdetét. Újabb nevét az 1879. évi jul. 23-iki közgyűlés határozatából Donner Ráfáel hirneves szobrász után viseli, ki 1692-ben május 25-én Esslingben született s 1741. febr. 15-kén Bécsben meghalt. Ezen szellemes inventió

és finom plastikai formaérzék által kiváló művész halhatatlan műalkotásaival Pozsonyt is hírnevessé tette. Ő ékesítette a herceg Esterházy Imre primás által 1734-ben 120,000 koronányi költségen alapított Alalmazsnás Sz. János kápolnáját a domban szobrászati faragványokkal s az alapító érsek térdelő márványszobrával. Kiváló remeke a dómszentély külső fülkéjében elhelyezett Sz. Márton lovasszobra s az a két imádkozó angyal, mely a domból újabban a Magyar Nemzeti Muzeumba került.

Dugovits Titus-utca. (Dugovitsgasse). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen újon keletkezett utcája a Justi-sort köti össze a Fadrusz János-köpparttal. Nevét azon Dugovits Titus után viseli, ki Belgrád védelmében 1456. júl. 21-ikén hősi halált szenvedett.

Duna - sor. (Donaulände.) A Terézvárosnak Dunára kiérő e szép ház-sorát, hajdan Felső-Dunasornak nevezték. Az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából a ma már nem létező horgonyörségtől a Háltérig terjedő részt Duna-sor névvel jelölték. Nevét a déli határát tevő Dunától vette. Hajdan e sor apró nád- és zsindelyfedeles házacs-kákból állott, amint az a várost dél felől feltüntető Braun-féle 1574. évi metszeten láthatni. Ma két emeletes házakat tüntet fel s rajta jár a villamos vasút. Az a sor előtt létezett nagykörű Dunaöböl, mely az állandó hid felépítése előtt tél idején a befagyott

dunai átkelő helynek fejét tette, legujabban betöltötték s parkirozták s így most a Dunasor házai már a Dunától távolabbra esnek. A Kossuth Lajos-téren át juthatni az Óváros és a Ferenc Józsefvárosrészről a Dunasorra és a Váraljai révpártra.

Duna-utca. (Donaugasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen csinos házakkal kiépített mozgalmas utcája nevét a tőle most már távolra eső Duna folyó után kapta, mert hajdan ez utca táján folyt a Duna azon ága, mely a Kossuth Lajos-téren és a Rózsa-utcán át huzódva alább újból egyesült a főfolyóval. Még az 50-es években készült városi térképeken, így a Halácsy-félén is, a mai Grössling-utcának a Duna-utcával párhuzamosan menő szakaszát szintén Duna-utcának nevezték. A mai Duna-utcának azon alsó részét pedig, melyen a Sinlődők háza (a Lazareth) van, Lazareth-utcának hívták. Ez utóbbi nevet még csak az 1879. évi július 28-iki városi közgyűlés szüntette meg. Megjegyezzük, hogy a Duna-utca hosszán a Lazareth tájáig a Duna-Ujlak (Thuna Neusidl) nevű külváros terjedt ki, mely már az 1379. évi városi adólajstromban mint Tonaw newsidel említettik. Hogy mentén már az ősi hajdanban telepes élet létezett, abból bizonyos, hogy talajából római és barbár agyagedények kerültek elő, melyek most a városi muzeumban láthatók. Idővel a kezdetleges telepes élet igen meggyarapodott. Házai a XV. és XVI. századi végrendeletekben már elég sűrűn említett-

nek. Sok viruló kertjéről is tesznek a végrendeletek említést. Ez utcában állott az 1439. évi városi telekkönyv szerint Lajos festő háza is. Körülbelül ott, hol a Richárd-utca torkollik belé, s a Sinlődők háza közt állott a városi külső védfalak egyik kapúja: a Dunaujteleki kapú, melynek nevével először még csak 1464-ben találkozunk. Ám eredete nyilván régibb időkbe nyúlik vissza. A Merián-féle képen mint nyeregtetős toronykapú szemlélhető. E kapú előtt állott az 1498-ik évi városi számadásokban említett dunaujlaki városi téglaegető kemence. — Ma a Dunauitca több jelentős épülettel és intézettel dicsekszik. Itt van ugyanis a XVII. században a pozsonyi polgárság által alapított Sinlődők háza, a Lázáreth, melyet 1735-ben megnagyobbítottak és 1788-ban új szárnyépülettel elláttak. Ez utóbbinak költségeihez Mária-Terézia királynő 15 ezer forintnyi kegyadományyal járult, mit egy e ház falába 1780-ban elhelyezett felíratos márványtábla hálásan említ is. Később ezen intézetet 1857-ig községi kórháznak használták, külön választva a betegeket és az elaggott szegényeket. Azonkívül fennállott ezen intézetben 1858-tól 1864-ig egy országos szemgyógyintézet is az országos szemész felügyelete alatt. De ez az új országos kórház megnyitásával megszűnt. Van az intézetnek Nagyboldogasszonyról címzett külön temploma és administratora. Alapja ma a Sinlődők házának 144.466 korona, melyből az általános tömegre 82999, a Strohmayr-féle alapra 52684, a Schiffbeck-

alapra 4000 és az ernstenauai Ernst Mária-féle alapra 4783 korona esik. — A Duna-utcában van az újabb alkotású intézetek közül az 1883-ban alapított állami felső leányiskola, melylyel internátus és női kereskedelmi tanfolyam áll kapcsolatban s melynek segélyezéséhez Pozsonyváros 600 koronányi évi összeggel hozzájárul. — A Duna-utcában van továbbá a Thuróczy Viktória-féle alapítványi ház. A Thuróczy-alapítvánv 1903 végén 18113 koronát tett. Az úgy a Duna- mint a Grössling-utczára kicérő nagy telken a város 4 háromemeletes, kisebb lakásokra beosztott bérházat szándékozik építeni, melyek kész tervei már a legközelebbi jövőben megvalósulni fognak. A Duna utcában van azonkívül a „Vorwärts“ című Munkás-képző-egyesület, melyet 1869-ben alapítottak. Célja ez egyesületnek a munkások szellemi és anyagi helyzetét javítani. A téli hónapokban esti 8—10 óráig ingyenes oktatásban részesíti az egyleti tagokat az elemi tantárgyakból, szónoklatból, világtörténelemből, magyar nyelvből, könyvvezetésből, gyorsírásból, táncból és énekből. Minden szombaton népszerű tudományos előadásokat rendez az egyesület. Van e célra az egyesületnek könyvtára is. Ugyancsak a Duna-utcában van a Pozsonyi nyomdászok és betűöntők egyesületének háza. Ez egyesületet 1869-ben alapították s tagjai Pozsonymegye és város, Sopron-, Moson-, Vas-, Győr-, Nyitra-, Trencsén- és Turócmegyékre terjednek ki. Ez utcában van még a Pozsony és

környéke Cipész-segégeinek szak-, utazási és munkanélküliség tartamára való segélyezési egyesülete. Ugyanitt van a Petőfi-termekben a pozsonyi munkások Liederkreis-ének nevű dalos egyesületének helyisége. Ez egylet célja a többhangú férfieneknek valamint a vegyes karnak művészeti kiképzése. Hetenkint kétszer vannak ének-órák. Itt van még az Első pozsonyi kerékpár-club clubhelyisége is. Végre egy rendőri állomás, mely egyúttal kötöszerszekrényvel ellátott első segélynyújtási állomás is

Edl-utca. (Edlgasse.) Az éjszaki részében a Nándor-, déli részében a Teréz-városhoz tartozó ezen újabban alakult úri külsejű, de déli végén zárt, a várra gyönyörű kilátást nyújtó, szabályos és szép utca területét régen a terjedelmes Prépостkert foglalta volt el. Nevét Edl Tivadar pozsonyi születésű polgár és háztulajdonos tiszteletére kapta. Ő eredetileg kereskedő, ki a Galambhoz címzett fehérnemű üzletet birta. Utóbb megalapította azon a helyen, melyen most a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank fiókintézete van, az Edl-cégű jóhírű, szolid pénzüzletet. Ritka személyes önzetlenséggel és lankadatlan szívós buzgósággal mozdította elő szülővárosa anyagi és szellemi érdekeit. Egyéni tulajdonságainál, egyenes és becsületes jelleménél fogva a városi közéletben és kivált a képviselői tanácssteremben hang- és irányadó tekintélylő vált. Ugy a Pozsonyi Első Takarékpénztárnak, mint az Ipar- és Kereskedelmi

Kamarának elnöke volt s a köztéren szerzett bokros érdemeiért elnyerte a királyi tanácsosi címet is. A közéletnek szentelt sokoldalu elfoglaltsága mellett talált azonban időt és módot a kedély követelésének is eleget tenni. Jó családapa és kitűnő zongoraművész volt, mi által társan nyitlak meg előtte a kedélyvilág kapui. Köztisztelőt által környezve halt meg szélhűdés következtében a Zergehegyen 1882-ben jun. 14-ikén. Halála helyét barátjai és tisztelői által emelt emlékkő jelöli, melynek fenntartására egy külön alap szolgál. — Az Eddl-utcában van a Wawra-féle, üdén prosperáló orosz nyárfákkal bekerített 1600 □ölnyi nagy tér, mely nyáron mint Lawntennis-, télen mint korcsolyázótér nagy látogatottságnak örvend. Alkalom adtán egyéb összejöveteleknek is a színhelye. Az 1899. évi pozsonyi helyi iparkiallítás e téren volt rendezve. — A pozsonyi Dalos-egyesület egyesületi helyisége szintén az Eddl-utcában van. Épületei közül említjük az Izabella-gyermekmenhely palotaszzerű házát, mely intézetet azonban, melyben pozsonyi születésű elhagyott fi- és leánygyermek 14 éves korukig ellátásban és nevelésben részesültek — legujabban feloszlatták. E menhely alapja ezidőszert 1108,48 koronából áll.

Endlicher - utca. (Endlicher-gasse.) Az Ujvárosnak ezen jelentéktelen külsejű utcája az Érzsébet-utcát köti össze az Ország-úttal, illetve a Virágvölgyi-utcával. Egész keleti hosszát az állami kórház

melléképületei, pavillonjai és kertfala határolják. Régibb neve, melyen az 1849—50-ik évi Halácsy-féle nagy városi térképen is előfordul: Csordás-utca (Haltergasse) volt. Mai nevét 1879. júl. 28-ikán kapta a városi közgyűlés határozatából a két Endlicher tiszteletére. Az egyik: Endlicher János, ki 1763-ban Morvaországban született s utóbb Pozsonyban letelepedett, hol 26 éven át mint városi főorvos általános közbizalmat és jeles orvosi hirt szerzett magának. Meghalt 1838. márc. 21-ikén. Még nagyobb, mert kiterjedőbb hirt szerzett magának fia Endlicher István László botanikus és történeti kútfő-kiadó. Ő Pozsonyban született 1804. jún. 24-ikén. Itt kezdette meg növénytaní buvárlatait. 1832-ben a bécsi cs. k. könyvtár scriptora, 1836-ban a cs. k. természetrajzi tár növénytaní osztályának öre, 1840-ben a bécsi egyetem növénytaní tanára s a botanikus kert igazgatója. Majd tagja a világ legtekintélyesebb természetrajzi társaságának: a Linnean Societynek. A bécsi cs. Tudományos Akadémia alapításában őt illeti a főcedem. Sok műve közül említendők: Flora Posoniensis 1835, és a Monumenta Arpadiana 1849. † 1849. márc. 28-ikán. Hírét az után is mérlegelhetni, hogy Bécs róla egy utcát nevezett el s hogy egy, az egész világból befolyt pénzen állított, hozzáméltó emlékek ékesíti dísz-sírhelyét. Amellett a bécsi cs. udvari Muzeum ormozatát ékesítő kőszobrok közt az Endlicher Istváné is látható.

Ötös-utca. (Ötösgasse). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen még gyengén kiépített utcája a Széchényi-utcat köti össze a Pray-utcával. Régebbi neve Cukor-utca (Zuckergasse.) volt. Újabb mai nevét 1879. júl. 28-ikán kapta az 1813. szept. 13-ikán Budán született báró Ötös József, hazánk nagy bölcész államférfia, koszorus költője, remek írója és hírneves szónoka tiszteletére. Mint államférfiú a nemzeti reformpárt legelőhaladottabb vezérférfia, ki az avult állapotok megszüntetése, a központi hatalom megerősítése, a polgári és büntető törvényhozás javítása, a közoktatás fejlesztése, a nemzetiségek és hitfelekezetek egyenjogosítása mellett küzdött szóval és írással. Kétszer állott, 1848-ban Batthyány és 1867-től kezdve Andrássy alatt, a vallás- és közoktatási miniszterium élén. Mint vallás- és közoktatási miniszter jelen volt 1848. ápr. 11-ikén a 48-iki törvényeknek a pozsonyi Primáspalota tükörmébe V. Ferdinánd király által történt szentesítésén. Meghalt Budapesten 1871. febr. 3-án.

Erkel Ferenc-utca. (Erkel Ferenc-Gasse.) Ezen úri villák mellett elvezető hegyi utca a Védölöpön kívül van s a Jeszenák János-utat egyesíti az Újvilági úttal. Nevét Erkel Ferenc hazánk hírneves zeneszerzője, a Batory Mária, Hunyadi László, Bánk bán, Dózsa György s egyéb nagy operák s kisebb énekek szerzője után kapta. Született 1810. nov. 7-én Békés-Gyulán. Első zenei kiképeztetését

mint a híres Klein Henrik zene-művészeti tanár tanítványa Pozsonyban kapta.)*) A fővárosban letelepedve a hazai zene elsőrangú tekintélyeül volt elismervé. Hosszú időn át a budapesti dalszínház karmestere. Zenejében szerencsésen egyesül a magyar nemzeti elem a modern olasz zenével. Magasan szárnyaló nagy dalműveit drámai erő és sok hősies lendület mellett is megkapó dallamosság jellemzik. 1886. szept. 22-én a pozsonyi új színház megnyíltakor Erkel Ferenc személyesen vezényelte a m. kir. opera személyzete által előadott Bánk bán-ját. Megjegyezzük azon kívül, hogy a pozsonyi egyházi zeneegylet, a Dalárda (Liedertafel) és a Dalegylet (Singverein) repertoíron tartják Erkel nagyobb zeneszerzeményeit. Vegyeskarra írott „Magyarok Istene“ című compositióját a nagy mester nevezett Dalegyletnek ajánlotta. Meghalt Budapesten 1893. jun. 15-én.

Erzsébet - utca. (E l i s a b e t h - g a s s e .) Az Ujvárosnak ezen utcája a Búza-piactól a Marhavásár-térig terjed. Belé szakadnak a Pray-, a Kórház-, az Endlicher-utcák. Régi neve, melyen a Halácsy-féle 1849—50. évi nagy városi térképen is sze-

*) Klein Henrik született Morvaországban Radelsdorfban 1756-ban, Kirnberger ellenpontos tanítványa. A pozsonyi főnormaiskola rendes zenetanára. Beethoven és Marschner barátja. Az ő tollából jelent meg 1799-ben a Loipz. Allg. Mus. Ztg. hasábjain a magyar zenének első ismertetőse. Az üvegharmónikát ő fedezte fel. 1818-ban a pozsonyi művészek és nyelvtanárok együletének egyik alapítója. † Pozsonyban 1832-ben.

repe: Felső-Keresztutca (Obere Kreutzgassen). Mai nevét 1879-ben jul. 28-ikán kapta Erzsébet királyné, Zsigmond király leányának, Albert király nejeének és V. László király anyjának emlékezetére. Azon háborúban, mely Albert király halála után (1439) Erzsébet és I. Ulászló között a koronaörökösödés ügyében kitört, Pozsony egész lelkesedéssel Erzsébet ügyéhez szegődött s emellett mindvégig állhatatosan meg is maradt. Erzsébet királyné ezért sokszor és szívesen időzött Pozsonyban. Atyja váradi sirjától 1439. május 16-ikán Pozsonyba siet, ennek falai és lakossága között érezvén magát legjobban. 1440-ben jun. közepén ismét a város vendége, magával hozta akkor két leányát és a sz. koronát is. Itt várta be a Cseh-morvaországokból s az Ausztriából berendelt zsoldosokat. Mondhatni, hogy a polgárháború kockája akkori ittléte alatt lett elvetve. Számos oklevele Pozsonyban kelt 1439. máj. 16-ika és 1442. szept. 1. közt levő időszakban. Ez időszakban kegyének számos jelét mutatja a város lakói iránt. 1440. aug. 16-án Praitendorfer Márton pozsonyi polgárnak egy zarándfalvi curiát adományoz a benne netán rejlő királyi joggal együtt. 1441. Sz. Gergely püspök napján elengedi 10 évre a pozsonyiaknak a kamara számára beszedetni szokott adót s nekik adományozza a zsidók felett való biráskodást. 1441. jul. 21-én megerősíti a pozsonyiaknak az általa előírt módon történendő pénzverés jogát. 1441. dec. 25-én megfogadja a po-

zsónyiaknak, hogy őket nem fogja többé kölcsönökkel vagy részökről történendő jótállásokkal megterhelni. Ezen és hasonló kegyek Pozsonyt egészen Erzsébet szolgálatába terelték. Mikor I. Ulászló 1442. jan. hóban Pozsony városa ellen vezeti seregét, ereje megtörik a város polgárságának ellenállásán. I. Ulászló hive Rozgonyi pozsonyi főispán ágyukkal lövöldözteti a várból a várost, de a királynéhez hű polgárság erőlyesen dacol az ellenséggel. Ez az ostrom Pozsony történetének egyik legemlékezetesbik epizódja. De mindezen történeti reminiscenciákon kívül van az Erzsébet-utcának több egyéb említésre méltó nevezetessége is. A fejlettség magas fokán álló pozsonyi városi tűzoltóság szertárának hátsó épülete ez utcára ér ki. Közéleiben van a Magy. kir. állami kórház, mely főarcvonalával az Endlicher-utcára, éjszaki szárnyával az Ország-útra, déli szárnyával s bejárójával az Erzsébet-utcára tekint. Összesen 18.573 négyzetméternyi területet foglal el. E nagy intézetet 1850-ben alapította a kormány 640.000 koronányi költséggel, 1864. okt. 14-én adta át rendeltetésének, időközönként 1899-ig több rendbeli melléképületekkel és pavillonokkal gyarapította. Vannak külön épületei az elmebajosok és a fertőző betegek számára. Magyarországi Sz. Erzsébetről címzett csinos kápolnája az udvarra, halottas háza az Ország-útra ér ki. Az igazgató orvoson kívül működik ez intézetben 5 főorvos, 7 másodorvos, 1 kórboncnok és 2 benlakó

orvosgyakornok. Egyéb teendők végzésére 59 alkalmazottja van, betegápolással pedig 44 Sz. Keresztről nevezett irgalmas testvér és 42 világi ápoló illetve ápolónő foglalkozik. 1861—1899-ig összesen 137.411 beteget gyógykezelték az intézetben. Azóta évi betegforgalma összesen 6—7 ezer egyén. Az intézet 800 ágyra van berendezve s fenntartására 520.664 korona szükségeltetik. — Ez utcában van továbbá a Pozsonyi Tejszövetkezet háza, melynek részvényesei a pozsonyvidéki nagyuradalmak, nevezetesen a pudmerici (ifj. gr. Pálffy János), a nisznai, vittenci és szomolányi (gr. Pálffy József), a stomfai és Anna major (gr. Károlyi Lajos), az eberhárdi (gr. Apponyi Albert), a kismagyari (gr. Pálffy Béla), a nádasi (herceg Windisch-Grätz), a kátlóci (báró Weisz Jenő) nagyuradalmak valamint a patvaróci (Jeszenszky Géza), bazini (Szandtner Ágost), a csöllei (Novotha Anna), a békei és gombai (Wiener v. Welten lovag), a csákányi (a ciszterciták) földbirtokosok. A tejszövetkezetnek vannak a Lörinckapu-, Bél Mátyás-utcában és a Justi-soron fiókjai. Évenként mintegy 2300 liter habtejszint, 97 ezer liter kávétejszint, 9—10 ezer kilogr. theavajat, 16—17 ezer klgr. turót, 950 klgr. félzsírsajtot, 1200 klgr. száraz-sajtot, 1400 klgr. száraz-téglasajtot és 8500 palack dr. Gärtner-féle gyermektejet juttat a közönség használatára. A habtejszint helyben fogyasztják, a kávétejszint részint helyben fogyasztják, részint a theavaj készítésére használ-

ják fel. A theavaj részint helyben, részint a bécsi és berlini piacon kél el. A sajt-félék részint helyben, részint a környékben és részint Bécsben találunk vevőkre. A dr. Gärtner-féle gyermekei csak helyi szükséglet kielégítésére fordíttatik.

Esterházy - tér. (Esterházy-platz). E teret közönségesen Hercegfásor (Fürstenallee) néven említik a pozsonyiak, mert 1879. júl. 28-ikáig ez volt e tér hivatalos neve. Íjszaki részén dupla fasétánnyal ékeskedett, amint ezt a Wigand-féle mult századi városi térrajzon láthatni. Úgy régen, mint ez időszerint is Pozsonynak legnagyobb tere, mert területe $10\frac{1}{2}$, a körülötte levő úttesttel együttesen 15 kat. holdat tesz. Belé torkollanak a Göz-, a János-, a Donner-, a Vám-, a Hunyady-, a Belnay- és a Pöllni-utcák. Nevét gróf Esterházy Imre primás után viseli, azon egyházi férfiné után, ki Mária Terézia támasza volt az emlékezetes 1741. évi pozsonyi országgyűlésen, aki az Erzsébetiek ispotályát építette és aki az Orsolyák kolostorát nagyobbította. Azon nemeslelkű férfiné neve után, aki évenként 50 ezer forintot osztott szét a város szegényei közt. Nagyságánál fogva e tér ma, úgy mint hajdan alkalmas nagy tömegek felvételére. Hajdan rajta fényes hadigyakorlatokat tartottak s fényes díszfelvonulások mentek azon véghez. E téren tette le 1760-ban szept. 28-ikán a magyar gárda gr. Pálffy Miklós királyi biztos jelenlétében a primási nyári palota előtt a hűség esküjét. Ma is

e tér katonai gyakorlatokra, felvonulásokra, részben katonai nyári lovaglótérül szolgál. Olykor kiállításoknak is a színhelye. Nyugati oldalát az egykori Primási nyári palota határolja szép fő- és terjedelmes melléképületeivel, tágas udvarával és hosszú kertkerítésével. A palota újabb időben 100 ezer forinton a katonai kincstár tulajdonába ment s ma katonai kórházzal szolgál. Az egykori gyönyörűséges díszkertből, mely a palota és melléképületei hosszán a mai Hunyady János-utcaig terjedt ki, már csak néhány sor szilfa és vadgesztenye van fenn. Területéből is igen sok elveszett, mert a Stefánia-út kiépítésekor tekintélyes telek vétel útján magánbirtokosok kezébe került. E kertből hasították ki a Gyurikovich Ferenc- és Albach-utcák ház- és kerttelepeit is. Az eredetileg angol stílusban tartott díszkert közepét hatalmas szomorú fűzfák által környezett nagy vízmedence élénkítette és tette festőivé. Volt a kertnek külön konyhakertje és narancsfás háza is. Tulajdonképi alkotója II. Mátyás alatt Forgách Ferenc primás volt 1614-ben. A XVII. század közepén Lippay György primás szerzett nagy érdemeket úgy a kert, mint a palota szépítése körül. Ő a kertet számos most már nyomavesztett szoborral díszítette. Gondot fordított rá Károly Ambrus primás is. Mióta pusztulásnak indult, azóta, mondhatni Pozsony egy kiváló nevezetességgel szegényebb lett. Éjszakon és éjszaknyugaton az Esterházy-teret kato-

nai raktárak határolják, délkeleten pedig az 1855. óta működő városi légszeszgyár. E gyár városi tulajdon és értéke 1,378,426 koronával ér fel. Évi bevétele 1903-ban 530,627, kiadása 490,041 kor., maradék 40,585 korona. Az ujkori iparfejlődés ezen nevezetes vívmánya ma 2,143,021 kbm. légszesszel szolgálja ki Pozsony közszükségleti igényeit, amennyiben a fejlesztett légszessből 1,827,010 kbm. világítási, 69,641 kbm. motor, 38,613 kbm. fűtő célokra használtatik fel.*) Ez is tehát érthetően mutatja azt a különbséget, mely a mai és a régi város között van, melyben a XVII. és XVIII. századig, de részint a XIX. század első feléig is csak néhány faszurkos serpenyő lobogó lángja derített volt bizonytalan világosságot s melynek házaiban a mécs és a faggyúgyertya osztotta el csekélyesen a sötétséget.

Fa-utca. (Holzgasse). A Nándorvárosnak e meneteles kis utcája, mely a Magas-utat a Széplak-utcával, illetőleg a Frigyes főherceg-úttal köti össze, Holzgassl néven már a XV. században szerepel. A város egyik régi registrumában Hochstrass holtzgessel néven fordul elő s ez arra enged következtetni, hogy a Magas-út (Hochstrasse) utcanév nem csupán mint ma a Magas-út megjelölésére szolgált, hanem a Fa-utcának a megjelölésére is, olyképen, hogy a mai Fa-utca a Magas-ut Fa-utcája, a mai

*) Veszteség 207,757 kbm.

Magas-út pedig a Magas-út Pék-utcája volt. Mindkét utcára a közös elnevezést megérteti mindkettőnek meneteles emelkedése. Egy 1495. évi végrendelet szerint a Fa-utcában feküdt Fuchshueber alsó háza (Niderhaus), melyre egy római búcsúra fordítandó 10 forintnyi összeget tábláz be. Ez utca nevét illetőleg mást nem sejtünk, mint azt, hogy ezt a már a középkorban többszörösen említett faárusok (holzlerék) után kapta. Ezeket a faárusokat azonban megkülönböztetjük a fakereskedőtől, kik a Dunán szállított építészeti és szerfát ugyancsak a folyamparti raktárakban árulták. A fatermelés és fakereskedés városunk gazdag erdőterületénél fogva mindenha jelentékeny volt. Ismeretesek a városi erdőség azon részei, melyek Herrnlust és Burgerlust néven jelöltettek. Amaból a magistratus, emeből a többi polgárság kapta a természetbeli fajarulékot. Ma is a fa a városnak tetemes jövedelmi forrását teszi, amennyiben különféle tűzifa után 44,801, szerszám- és törzsfa után 4214 forintot vesz be.

Fábri*)-utca. (Fábrigasse.) Az Ujvárosnak ezen zsákutcája a Vám-utcából indul ki s belé az Anna-utca torkollik. Régen Második Zsák-utca (Zweite Sackgasse) néven volt ismeretes, de e nevet az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés Fábri-utcára változtatta a Pozsonyban

*) Helyesen Fábry.

született Fábry Mihály altábornagy tiszteletére, ki a török hadjáratban, mint jeles katona hírhez, dicsőséghez jutott.

Fadrusz János - köpart.

(Fadrusz János - Quai.) A Ferenc-József-városnak ezen az új Fémipar-szakiskola déli oldalát érintő s a Dunára néző most keletkezett köpartja a helyi hajóállomástól az állandó hídig terjed. Belé szakad a Bercsényi Miklós- és a Dugovics Titus-utca. Nevét Fadrusz János hírneves szobrász után kapta az 1904. évi jún. 7-iki városi közgyűlés egyhangú lelkes határozatából. Fadrusz János Pozsonyban 1858. szept. 2-ikán a Pálffy-udvarban a Vártelek-utca 90. számu házában született. Atyja vagyontalan munkás volt, ki fiát az elemi iskolák bevégezése után lakatos inasnak adta. Az ipartanonc-iskolában rajztanítóul alkalmazott Engel Károly szobafestő figyelmét Fadrusz rajzai csakhamar magára vonták s az ő ajánlására jutott Péterffy miniszteri biztos hathatós támogatásával mint növendék a zay-ugróci műfaragó iskolába, melyben 4 évig dolgozott. Első műtermékei azért faragványok, melyekből egyik-másik igen szép mű Pozsonyban Palugyay Ferenc gyűjteményében is látható. Mikor lakatos legénynyé lett, egy diszes vaskaput rajzolt, melyet kiállítottak és aranyéremmel jutalmaztak. Majd katonai sorozás alá kerülve katonává lett s három éven át a 72. gyalogezredben szolgált Prágában, hol az ezred uszó mestere is volt. 1881. óta atyjánál élt

Pozsonyban, hol megrendelésre több mell-szobrot, szarkofágot és egy nagyobb márványcsoportot dolgozott ki. 1883-ban „Ahasver“ domborművével felköltötte a finom műérzékéről közismeretes Batka János figyelmét, kinek buzdítására e művével a Hummel-emlék javára 1883-ban rendezett műkiállításban résztvett. Ezzel aztán Pozsonyban csakhamar pártfogókra talált. Második műve egy „női fej“ volt, erre következett 1884-ben a „Krisztus fej.“ 1886-ban Tilgner Viktor bécsi híres szobrász és tanár rendkívül előnyösen ítélte meg Fadrusznak egy homokkő faragványát, mely szőlőlevél alatt szőlőket csipdeső törpéket tüntet fel. E mű alapján ajánlotta a Pozsonyi Első Takarékpénztár által kitűzött ösztöndíjra, melyet nevezett intézet akkori elnöke Záborszky József az igazgatósággal egyetemben készségesen meg is szavazott neki. Fadrusz ezzel Tilgner bécsi szobrászati műtermébe jutott s ott maradt 1888-ig, mikor aztán Hellmer tanárhoz ment az Akadémiára, hol hatmadfél évig dolgozott. Ott készítette „Apollo“-ját, mely Lord József tulajdonába ment, ennek halála után pedig örököseitől pénzen megvételre a pozsonyi Muzeumé lett. Ugyanott készítette „Krisztus a keresztfán“ nevű művét, mely Pozsonyban ki lett állítva s százakat vonzott annak megsemmisítésére. Jelenleg e mű a virág völgyi templomban van. Vele megszerezte alkotója a budapesti ezer forintnyi Munkácsy-díjat. Ezentul Fadrusz művészi geniálitása egyre hatalmasabban fejlődött. Majd Budapestre

költözve előbb a kormánytól a Várbazárban kapott műhelyben, utóbb a Naphegyen épített saját műházában dolgozott. Számos műve készült el itt, mely az új parlamenti és az igazságügyi minisztérium épületeit valamint az új királyi palotát díszíti. Itt készültek Tisza Lajos gróf és Wesselényi Miklós eszmében és kivitelben egyaránt felséges szobrai, melyekben a monumentális tartalom s a genreszerű járulék szerencsésen össze van olvasztva. De itt készült ama két legmonumentálisabb műalkotása is, melylyel nevét a művészet történetében leginkább tette halhatatlanná: a pozsonyi Koronázási-dombsírtéren 1897-ben május 16-ikán felállított, carrarai márványból faragott Mária-Terézia lovaszobra és a Kolozsvárt álló ércbe öntött Mátyás király lovasszobra. Ihlett művészetének elismeréséül számos kitüntetés érte. A király először a Ferenc-Józsefrend lovagkeresztjével, utóbb a Vaskoronarend III. osztályának jelvényével tüntette ki. A kolozsvári Ferenc József-egyetem pedig tiszteleti doktorává avatta. Meghalt nagy tervezgetések közben idő előtt s váratlanul 1903. október 26-ikán Budapesten, művészeti hagyatékul ránk hagyva Sz. Lászlónak erőttől és fennségtől megkapó, de fájdalom még befejezetlen szoboralakját, valamint az Erzsébet királyné emlékművének nagyszerű conceptióját. A Pozsonyban tervezett Petőfi-szobor mintázásában a rideg halál a város összes lakójának mély bánáttára és a művészet nagy kárára megaka-

dályozta. *) Tetemeit óriási közrészvét mellett a budapesti kerepesi sírkertben helyezték örök nyugalomra.

A még ki nem épített Fadrusz János-központnak ezidő szerint legjelentékenyebb épülete az 1904-ben Kolbenheyer Gyula tervei szerint épült Állami Fémipari-Szakiskola. Ezen állami intézet az állam részéről Sztterényi, Vig és Péterffy, a város részéről Brolly, Ludwig, Wolf, Hubert és Korcse buzgókodása következtében 1903-ban keletkezett olyképen, hogy a fenntartásának költségeit az állam viseli s ezekhez Pozsony városa évi 10 ezer koronával hozzájárul. Azon kívül Pozsony város 400 ezer koronát szavazott meg az épületre és annak berendezésére. Célja ez iskolának elméletileg és gyakorlatilag műjártas iparossegédek kiképezni, hogy idővel gyárainkban és műhelyeinkben a külföldi művezetők, gépészek, kazánvizsgálók, mintázók nélkülözhetők legyenek. Az iskolába való felvétel feltételei 6 elemi iskola, avagy két reál- vagy gimnasiumi osztály végzése. Az egész tanfolyam az intézet

*) A pozsonyi városi muzeum a mester többrendbeli eredeti műalkotását (tulajdonképpen mellszobrokat) bírja. Magánosok is dicsekednek ilyenekkel. E sorok írója a mesternek két gipszbe öntött eredeti művét bírja, egy férfi és egy női életnagyságú mellszobrot. Mindkettő szintén a városi muzeumnak van szánva. A pozsonyi Toldy-kör Rónay Jácint pozsonyi prépostnak Fadrusz által mintázott és gipszbe öntött, életnagyságú mellszobrát bírja.

teljes kifejlésekor 4 évre fog kiterjedni. Felvirágzását nemcsak a közszükséglet, mely megérlelte, hanem a jeles erők is biztosítják, melyekre az intézet vezetése és a növendékek oktatása bízva van.

Felbiger - utca. (Felbiger-gasse.) Az Ujvárosnak ezen ujon alakult utcája a Sánc utat köti össze a Kárpát-utcával. Belé szakad a Kusser Zsigmond-utca. Nevét az 1724-ben jan. 6-ikán Nagy-Glogauban Sziléziában született Felbiger János Ignác tiszteletére kapta. Felbiger János Ignác korának legnagyobb pädagógusa volt, kinek híre messze túl terjedt szülőföldén. A nevelés történetében fényes helyet foglal el. Legnemesebb vágya volt az akkor igen alantas színvonalu tanügyet emelni, alkalmas tanszemélyzetet képezni, megfelelő iskolakönyveket szerkeszteni s e cél elérésének szentelte egész életét, összes munkásságát. Eleinte a ságani kerületben, melynek apátja volt, indította meg az üdvös reformokat, jobb tabelláris rendszert hozott be, mi által közfeltűnést keltett. A porosz kormány őt Szilézia és Glatz grófság katolikus tanügyének élére állította. Mint ilyennek a működése eredményes és áldásos volt. Igazi humanus és toleráns szellem hatotta őt és működését át, mi által úgy a katolikusok mint az akatholikusok tiszteletét és szeretetét egyaránt kivívta magának. Az 1775. évi országos iskolarendszabály az ő műve. Mikor a nagy Mária Terézia királyné megkezdte a maga iskola-reformjait, meghívta 1774-ben Ausztriába

Felbigert s őt az összes osztrák államok tanügyének főigazgatójává tette. Mint ilyen készítette ő el az osztrák örökös tartományok számára az általános iskolatervet. Az ő buzgosága folytán számos új iskola keletkezett, még a mintaiskolák intézményét is behozta. Hatott arra, hogy a gyermekek az iskolalátogatásban nagyobb szorgalmat fejtsenek ki. A tanítók jobb kiképzése céljából a katechetikában és methodikában rendszeres előadásokat tartatott. Számos iskolai tankönyvet szerkesztetett, de maga is írt ilyeneket és pädagogiai könyveket. Híres az ő katekizmusai valamint híresek voltak az ő előadásai a katekizálás művészetéről. Nagy érdemeiért kinevezték őt 1778-ban okt. 23-án pozsonyi prépostnak. Mária Terézia halála után sem szűnt meg tanügyi üdvös működése, mert II. József császár szintén megbizta őt 1782-ben a magyar iskolaügy vezetésével. Pozsonyban halt meg 1788. május 17-én. Méltán irhatták róla: *Vir politioris culturae et scientiae.**)

Ferenc-József-híd. (Franz-Josefbrücke.) A város területén levő, de államvasúti administratio alá tartozó ezen első állandó híd az András királyteret köti össze a Duna tulsó részén levő ligettel, illetve a hainburg-bécsi országúttal. Létesülése százados óhaj volt, mert az addig a Dunán át a közlekedést fenntartott

*) L. róla A Felbigert-utca című cikkünket a „Nym. Híradó” 1904, XVII. év. 21. számában.

járom-, röpülő- és hajóhidak teljességgel a vizár és a tél esélyei által voltak befolyásolva s nem biztosíthatták a zavartalan átkeletést. Már 1838-ban került szóba a Dunának Pozsonynál való áthidalása a bécs-győri vasút engedélyezése alkalmából, de a vasút a Duna balpartján épülvén ki Budapestig, a hid építésének szüksége fenn nem forgott. Csak mikor utóbb a vágvölgyi vasutársulat a vasútvonalat Pozsonytól Sopronig akarta meghosszabbítani, mutatkozott a régi terv végrehajtása ismét sürgősnek. A hid terveket el is készítették, de a közbejött 1873. évi pénzügyi válság tönkre tette a társulatot s vele együtt a hid építését is. A hetvenes évek végén s a nyolcvanas években ismételten merült fel a pozsonyi lakosság körében a közúti hid megépítésének terve, de a városra háramlandó súlyos terhek mindannyiszor nem engedték a tervnek végrehajtását. A kormány erélyes és céltudatos vasúti politikájának érvényülésére volt szükség, hogy a régi terv végre még is valósuljon. A magyar-nyugati és a budapest-pécsi vasutak államosításának következményei a Dunán túl levő vicinális vasutak voltak s ezek fennen követelték a pozsonyi állandó hidnak a megépítését. Az országgyűlés 1889-ben 10 évre évenként 200 ezer forintnyi összeget szavazott meg a hidépítésre, Pozsony szab. kir. város közönsége pedig, tudván, hogy az állandó hid nemcsak élénkebb s biztosabb forgalmat, hanem jelentékenyebb jövedelmet is biztosít, lemondott 1888-ban nov. 5-én az állam ja-

vára régi hidvámszedési jogáról. A terv ezúttal megvalósult. A közohaj 1890-ben tetté lett. A hid tulajdonképi megteremtője Baross Gábor volt kereskedelmi és közlekedési miniszter. Építési vállalkozó Cathry Szalézi Ferenc mérők, ki 1889. aug. 12-ikén fogott munkához és azt 1890. dec. 30-án befejezte, amely napon a hidat átadták a közforgalomnak. Ő felsége I. Ferenc-József király személyesen nyitotta meg a hatóságok fényes jelenlétében az új művet. A hid nevét eszerint méltán viseli királyaink legalkotmányosbika után. A hid építésének ellenőrzésével egy Cékélius Aurél műszaki tanácsos főfelügyelte alatt álló építési felügyelőség volt a kereskedelemügyi miniszterium részéről megbízva. A hid építése terhes feladatot rótt a vállalkozóra, mert alapozása sok nehézségbe került kivált a folyó tulsó részén, hol az áradmányi rétegek nem várt mélységben borították a Duna agyag-talaját, mi azon tényből is kiviláglik, hogy az egyik tulsó hidoszlop alapozásakor sok méternyi mélységben két praehistorikus bronzvésőre találtak. Közbejött vizár is nemcsak megnehezítette és késleltette, de jelentékenyen károsította is a művet, a mennyiben vasszerkezetének egyik — a középtől a liget felé eső része — bedőlt. De azért a nehézségek a mű végleges létesülését meg nem akadályozhatták. Mint a modern vízépitészeti tudománynak és a constructiv technikának felséges műterméke hidalja át e mű függélyes irányban a hatal-

mas folyamot. Pillérei dévény-ufalusi kőből alkotvák. Van 5 fő és 2 melléknyílása, 6·5 m. széles kocs útja, pocköveken nyugvó 3 méter szélességű gyalogjárója és egy 4·4 m. belső szélességű alfolyami vasúti hidja. A kocs út impregnált fakocka-burkolattal, a gyalogjáró pedig tölgyfapadozattal van ellátva. A hid hosszúsága 458·4, a pozsonyi vízmérő o pontja felé emelkedő magassága 13·45, hajónyílásainak szélessége 88·4 méter. A hidfők a teherbíró kavicsrétegre alapozott betontereken állanak, a pozsonyi partpiller aprácscsal összefoglalt cölöpökön nyugszik. A hidfők mögött úgy a pozsonyi, mint a ligeti oldalon falazott vámházak állanak. A 4 folyam-pilléren, 2 szárazföldi pilléren s egy-egy hidfőn nyugvó felső konstrukció a helyütt szükséges öntöttvas-, illetve öntött acélrészek kivételével hengerelt vasból készült. Összes költségei 1,780,000 forintot tettek. E nagy költséggel szemben megmérhetetlenek az előnyök, melyek e hid megalkotása által úgy az államot, mint városunkat érik. A hid a gazdasági, forgalmi és kereskedelmi életet élénkíti meg s tartja pezsgő vérkeringésben. Amellett teljesen megváltoztatta a város egész környékének arculatát. A szép Baross Gábor-út, a nagyszerű folyószabályozás, a partnak építőtelkekben való tetemes meggyarapodása, az építőtelkek értékének emelkedése, a téli kikötő létesülése, a város gyártelepének felvirágzása, a dunántúli vidéknek gazdasági szempontból való megnyerése és biztosítása

— mind a hidépülésének eredménye. Pozsony ujkori fejlődésének legszebb és legbiztosabb vívmánya az. A város nagyobb arányokban való fejlődésének legjelentősb biztosítója. Jobb jövővel kecsegtető, imponáló határkő a régi és az új Pozsony között. — Megjegyezzük, hogy a tulsó hidőrház kötőszerszekerénnyel ellátott első segélynyújtási állomás.

Ferenc-Józsefváros, (Franz-Josefstadt.) E városrész egyrészt az Óváros és a Duna közt, másrészt a Nándorváros és a Duna közt terül el. A Terézvárostól a Háltér délnyugati része választja el. Határa az Óváros felé a Kosuth Lajos-tér s az Andrássy Gyula-utca déli házsora, valamint a Vásártérnek délkeleti házsora; a Nándorváros felé a Kórház-utca keleti házsora; az Ujváros felé a Pray-utcának a Kórház-utcán innenlevő részének déli vonala, a Mező-utcának a Zsigmond-utcaig kiérő része, a Zsigmond-utcának a Malomligeti-útig terjedő része, végre a Malomligeti-út déli vonala a Petőcz-utcaig s mindaz, amit a Duna határol. E nagy terület ma egységes, összefüggő egész, míg ezelőtt a Duna érsekújvári ága két részre szakította. E Dunaág ugyanis azon a tájon, hol ma a Ferenc-Józsefhíd balparti feljárója van, szakadt ki a folyamból s húzódott el a mai Justis-sor hosszán, a pozsony-szombathelyi vasut mentén éjszakeleti irányban. A Dunaág e medrét még csak ujabbán töltötték be, mert a város szemétkerakó tere e mederre esett.

Részben a régi meder ma is látható még a villamos közúti vasút központi telepén levő kocsiszin és a városi villamos mű közt. Az az egész terület, mely Malomliget néven ismeretes s melyen ma Pozsony gyártelepe egyre hatalmasabban fejlődik, szigetet képezett, amint azt mult századi térképeken, így az 1825—1837. közt levő időszakban készült Wigand-félén is szemlélhetni. Ma jól a Malomligeten alól szakad ki a Brenner-ág s ezen még jóval alább a Verecknyi Kisduna, vagyis a Dunának azon balparti ága, melyet Érsekújvári ágnak is neveznek.

Amint a Ferenc-Józsefváros mai területe eszerint a régitől lényegesen különbözik, úgy különbözik az lakosság tekintetében is egymástól. A nevezett Wigand-féle térkép szerint a régi Landerer-utca vagyis a mai Baross Gábor-út volt keleti irányban a Ferenc-Józsefvárosnak utolsó utcája. A Grössling-utca és Baross-út közt fekvő terület akkor jó-formán csupa kerti terület, melynek egyrésze a közel multig képviselve volt a Kness-féle nagy kerti terület által. Ami a Baross-úton túl levő területet illeti, az csupa kert, mező, liget-ség meg terjedelmes szántóföld. A Justisornak alsó része, hol ma az új Groszmann-háztól kezdve a Durvay-féle háztelepen túl a Széchényi-utcaig a sor összefüggő házakkal kiépült, a mult század elején, de mondhatni a század derekáig alig mutatkozott itt-ott valamelyes kisebb épület. A mai Groszmann-ház helyén a városi major

terült el, amit az a körülmény is bizonyít, hogy a most épült 3 emeletes nagy bérház helyén állott kis sárga sarokházon a városi címert láthattuk. Hol ma a Dobrovits-, Rakovszky-, Szlemenics-, Raneys-, Kempelen-utcaák kihasítvák s épülőfelben vannak, ott még kevés idő előtt kerti és mezősegi terület húzódtott el. De a Ferenc-Józsefváros északi részében is a múlt század elejétől ennek derekáig szintén nagyon jelentékeny a be nem épített terület. A Kórház-utcának alsó részén a Pray-utca hosszán egész a Duna-utcaig csak kerti és szántóföldi területet látunk. A Széchényi-, Eötvös-, Temető-utcaknak még semmi nyoma.

A Ferenc-Józsefváros fellendüléséhez a feltételek megvoltak ugyan kezdetről fogva a természeti viszonyokban, mégis fellendülésének megindulását tulajdonképen az állandó hid megépítésével hozhatni kapcsolatba. Ez időtől fogva fejlődése rohamos. A régi Malomliget mondhatni egészen eltűnt a térképről. Hatalmas koronájú szazados fáit mind eltüntette a balta munkája s ott, hol XV. és XVI. századi városi számadó könyveink tanuskodása szerint őseink vadkanokra tartottak vadászatokat és ahol legujabb időkig városi vadászok vizimadarakra leselkedtek, ott ma egész gyártelep keletkezett s fejlődik egyre nagyobb arányokban. Új utcák: a Rákóczy Ferenc-, a Nádor-, a Bianchy Lajos-, a meghosszabbított Széchényi-utcaák, a Segner-út hasítják a közel múltban még vadon területet keresztül-kasul. A csendes vidék

már zsibong a gyárak lármájától. A Kö-
olajfinomító-, Sodrony-, Bör-, Kocsi-, Posztó-,
Csontszén-, Vitorlavászon-, len- és jutaáru-
gyárak, a Városi Villamos mű-, a Villamos
közúti vasut központi telepének magasba
nyúló kúrtjei hirdetik, hogy Pozsony már
nem többé csupán üdülő hely és Pensiono-
polis, hanem a termelő életmunkásság ver-
senyező iparvárosa is, melynek további
tejlődése egy sok anyagi sikereket kilá-
tásba helyező jövő előtt áll.

Hogy fejlődéséhez a feltételek eleitől
fogva megvoltak, azt a város egész törté-
nete hiven bizonyítja. Ugy a középkori
számadó könyveinkből, mint a régi tér-
rajzokból és képmetszetekből láthatjuk, hogy
a természetes fejlődéshez szükségelt két
tényező: víz és föld leginkább a Ferenc-
Józsefvárosnál volt meg. A meddig e két
tényező izolálva maradt, addig a Ferenc-
Józsefvárosból más, mint az Óváros elő-
városa, az Óvárossal nem mérközhető
külváros nem lehetett. Az első tanulság
az, hogy e külváros a középkorban három
külön munkatelep színhelye. Azon a részén,
mely az Óváros és a Duna közé esik,
vagyis a mai Ferenc-Józsefváros délnyugati
szögében a Cserzővargák és tímárok
tanyáztak külön közös munkatelepen. Utá-
nak e területet Unter den Lederern,
hinter den Lederern in der Newen-
stat néven jelölték. A régi pozsonyi var-
gák mindenesetre nevezetes iparosai voltak
a városnak. A közülök durvabőrt készítő
cserzővargák vagy tímárok (cerdo,

lederer), a finombőrt készítőik írhások (Irher) néven jelölvék. Jellemző, hogy mesterségükön kívül, az 1434. évi adólajstrom tanuskodása szerint ők szintén borkiméréssel és boreladással is foglalkoztak. A végrendeletekből kitetszik, hogy jobbára házzal, telekkel bíró jómodu emberek voltak. Hogy korán alakultak nálunk társulattá, azt nemcsak a közös munkatelep bizonyítja, hanem az a körülmény is, hogy az 1379. évi adókönyvben a summus cerdonum említetik. Ezért, ha nem is ismerjük akkori céhszabályaikat, mégis alig hihetni, hogy ilyenekkel valósággal nem bírtak volna. Ma azonban a céhek nem létezésének korában a Ferenc Józsefváros már régtől fogva megszünt a vargák és tímárok munkatelepe lenni. Ami lörkidolgozó iparos van még városunkban, az jobbára a Váraljai révparton s a Vödricen található. A Ferenc Józsefvárosban csak a Freund- és a Hoffmann-cégek képviselik ez ipart, mely a jelentékeny import következtében ősi jelentőségéből sokat veszített. 1865-ben a városban mindössze csak 4 tímár létezett, kik évenként összesen mintegy 850 db cserzett bőrt, 2500 db fekete és barna borjúmált félbőrnek dolgoztak fel, továbbá 250 db talpbőrt és 850 db tercinbőrt készítettek. Ma 3 bőrgyár s néhány kisebb műhelyű tímár van városunkban, míg a bőrkereskedés valami 16 cég kezében van.

A Vargák telepén alól, az Albert-tér és a Batthyány Lajos-part közt fekvő területen, a Hajó- és a Landler-utcák előtt

régén a Faszállítók és Fakereskedők telephelye volt. Ez a tény természetesen megérteti velünk azt, hogy a Duna-part, melynek magassága ma e vidéken $+4 - +6$ méter között változik a 0 pont felett, a középkorban még nagyon alacsony volt, úgy hogy hajókkal és tutajokkal kikötni s azokból kirakódni lehetett. Ez a kikötő és kirakódó hely idővel mind alább került. A híd kiépítése után már csak időkérdés volt, hogy a felső Justi-sorról a fakirakóhely folyó mentén lejjebb vándoroljon. A Haybäck-főle nagy szerfa-kereskedés ugyan még itt van, de a szállított fa rakóhelye már eltűnt a folyó-partról és az árvíz ellen emelt beton-véd-tal világosan mutatja, hogy mennyire fog a még közelben lapos parti terület feltöltetni. A duna-gőzhajózási társulat szén- és áruáktárai ugyancsak alább kerültek, mert ezek helyére a tervezett Hadtestparancsnoksági nagy épület kerül, amint a feltöltött parton a Fémipar-szakiskolájának és az Ipartestület házának épületei már is felépültek s új utcák: a Beresényi- és Dugovics utcák meg a Fadrusz János-kőpart keletkeztek.

A már eltűnt Halászkapu előtt, vagyis a mai Kossuth Lajos-tér keleti vége és a Duna között a Halászsok telepe állott. Ez Újváros néven szerepel okiratainkban: Newstat vor Vischerthor, Newstat piscatorium, Vorstat des Vischerthores. Az 1439. évi városi telekkönyv itt már 20 háztelket sorol elő. Különben már a XIV.

század végén elég sűrűn volt kiépítve, mert a városi tanács 1398-ban letivásártartási engedélyért folyamodott a külváros számára. Tényleg azonban az engedélyt még csak Zsigmond király adta meg 1430-ban, mit aztán V. László király 1454-ben megerősített. Ugyancsak Zsigmond adott 1430-ban egyszersmind szénaszedési kiváltságot a pozsonyi várterületen s egyéb kedvezményeket is. Nevezetesen megengedte, hogy az újvárosiak a pozsonyi várterületen marháiik számára két kaszállóra való szénát használhassanak s házaik építésére és tüzelésre a pozsonyi várhoz tartozó szigetségen fát vághassanak. E jogot későbbben, 1454-ben V. László király is megerősítette Pozsony-Ujvárosnak. Ám ma már a halászságot szintén nem itt, hanem a Terézvárosban találjuk mindössze két halászmesteri cég, a Glöckl és a Heybl-cégek és egy halkereskedési cég, a Wetzenkirchen-féle cég által képviselve, s így mondhatni, hogy anívé a Ferenc-Józsefváros manapság teljesebben kifejllett: iparos városrészszé, arra már a középkorban birt rendeltetéssel. Akkor a Duna s a rajta véghezmenő közlekedés szolgáltatták a fejlődés feltételeit és irányát, ma pedig a dunai forgalom mellett a szárazföldi közlekedés, melynek útja az állandó hid által nyílt meg. A dunai hajózás fejlettsége lehetővé teszi, hogy az a nyersanyag, mely Romániában és a Fekete-tengeren túl levő vidéken termelődik, t. i. a nyers kőolaj finomítására városunkban nagy arányok szerint beren-

dezett gyár keletkezik, amint a Dunának állandó áthidalása lehetségessé tette a téli kikötő keletkezését. Az állandó hid nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy városunk egy félkörben vagy 70 kilométerre kiterjedő nagy vidék mezőgazdasági terményforgalmának közvetítő gócpontjává vált. A téli kikötő meg nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy általa, amint a vele kapcsolatos vasúti összeköttetés és a rakodó készülékek meglesznek, a vízi forgalom állandósul, amennyiben téli időben, mikor a Duna befagyása miatt a vízi forgalom szünetel, az áru a kikötői hajókban berakódható. Vagyis állandó hid és téli kikötő együttesen egy víziúttal kombinált vasúti szállítási vonalat jelent, mely a helybeli piacot télen-nyáron egyaránt élénk gazdasági tevékenységben tartja. Ha most, mint hisszük nem sokára valósulni fog az a zsilipes csatorna, mely a kikötőből éjszakai irányba a városhatár felé vonul, akkor a mentén fekvő, eddig jóformán értéktelen, mert kellőkép fel nem használható síktölld mint alkalmas ház- és gyártelep értékessé váland. A dunamenti ösztön eszerint hatásosabbá lett, a haladásnak az iránya pedig abban a mértékben változott meg, amely mértékben tőlünk távol fekvő anyagi javak hozzáférhetőbbekké s feldolgozhatóbbakká váltak s illetve amennyiben a Duna haltermelésének megfogytározása szükségleteink kielégítésében távolabbi külpiaconkra utasít. A haladással és a munka irányának megváltozásával változik

egyre a Ferenc-Józsefváros külső physiognomiája és városi jellege. Ma már nem elő-, külváros többé, mint egykor, hanem külön városrész, mely küljelentkezésre és jelentőségre méltán soraközik a város alakulásának eredeti magvához, az Óvároshoz, sőt már attól nem csekély előnyöket el is hódít. Az új gimnázium a Ferenc-Józsefvárosban fog felépülni, az Osztrák-magyar bank fiókjentézte a Ventur-utcából a Baross-útra költözködött. Az Ipartestület székháza s tözsomszédságában az Iparszakiskola palotája a Duna-partján pompáznak. A Kereskedelmi és iparkamara a Lőrincskapu-utcai bérházból kiköltözködött s a Ferenc-Józsefvárosban levő Csáky téren épített saját diszházába hurcolkodott. A városi villamostelep, mely erőáviteli célokra bármekkora mennyiségben villamos áramot fejleszteni képes, a ferencjózsefvárosi gyártelepen épült fel. Az épülőfélben levő pozsony-bécsi villamos vasút kiindulási pontja a Koronázási-dombon lesz s alig vonhatni kétségbe, hogy idővel egyéb institúciók is az Óvárosból a Ferenc-Józsefvárosba fognak átkerülni. A házak és a lakosság számának következetes növekedése is erre mutat. A házak száma e városrészben 1865-ben 265, 1894-ben 289, 1904-ben már 345, míg lakosainak a száma 1894-ben 9293, ma ennél is tetemesen nagyobb. Ha kiszámítjuk, hogy e számban hány percent képviseli a munkásosztályt, akkor nagyon is világos tudatára jutunk annak, hogy az egykori halászok és cserzővargák külvárosa tényleg már hatal-

masan átalakul iparos városrészsé, melynek jövője irányadó lesz az egész város anyagi és szellemi megizmosodására. Amit vesztett városunk egykori politikai jelentőségéből, azt bőségesen visszakapja ipari munkatelepei révén, mert tagadhatatlan, hogy Pozsony ezidőszereint az ő közel 80 gépüzemével a főváros után máris az ország első gyárvárosa.

Ferenciek-tere. (Franziskanerplatz). Az Óvárosnak ezen hosszant nyújtott, kissé meneteles tere a Rómer Flóris- és a Barát-utcától a Főtérig húzódik. Középe táján a Korvin-utca szakad belé. Már a XIV. században mai alakjával bírt. Akkor még Piac-nak (Forum) nevezték s a Főtér kiegészítő részét tette, ezzel együtt a Városi Ringet, a belvárosi Nagy-, illetve Főpiacot, Vásárteret alkotva. A XV. és XVI. században is e neveken szerepel. Különbözik egyes részeiben e nagy tér különleges nevekkel bírt, amennyiben e téren volt hajdan a Hal- és a Kényérpiac is. Hogy a Halpiac (Forum piscium, vischmarckt) itt volt, azt egy 1373. évi okirat és a XV. századi végrendeletek bizonyítják. Ugyancsak a XV. századi végrendeletek bizonyítják azt is, hogy itt volt akkoriban a Kényérpiac, vagyis e téren kerültek volt hal és kenyér eladásra. Mai nevét e tér az erre kinyúló Sz. Ferencrendűek kolostora után kapta. A tér külső életjelenségei a maiaktól tetemesen eltértek. Hajdan lármás, zsibongó vásártér volt az, ma csendben

ünneplő, díszesen parkirozott, tiszta, tetszetős tér, mely még tetszetősbbe lesz, ha majd nemsokára, annyi biztatás és ígérkezés után Rómer Ferenc Flóris, hazai hírneves régiségtudósunknak Strobl által mintázott és érbeöntött mellszobra ékesíteni fogja. A mellszobor a park éjszaki szögében a Rómer-utca irányában lesz felállítva. A szobor felállítója az Országos régészeti és embertani társulat, de létesüléséhez Pozsonyváros is hozzájárult 2000 koronával.

Maiban e teret közepé táján, hol a Korvin-utca szakad belé, közkút élénkítette, melyet XVI. századi számadókönyveink említenek. E kút 1592-ig állott fenn, 1590-ben a várost nagy szerencsétlenség érte, az akkor kitört tűzvész 320 házat hamvasztott el s ez okul szolgált arra, hogy 1592-ben a régi kút helyére egy megfelelőbb újabbat, egy bécsei mintára vett csöves kutat készítsenek. A kúton oroszán tartotta a város címerét, felirata pedig a nevezett nagy tűzvészről adott tudósítást. E csöveskutat 1804-ben ismét átalakították s ez aztán fennállott a térnek újabb időben történt befásításáig, gyeppel és virágos bokrokkal való beültetéséig. Ekkor, hivatkozva a közkútnak a vízvezeték szempontjából való szükségtelenségére, azt lebontották és betemették. Ezzel a tér a maga költségségéből és festői szépségéből kétségtelenül sokat veszített. Vörös márvány oldallapjai ma a Batthyány Lajos-parton levő Sprinzel féle ház kertkerítéséhez alkalmazvák.

A lebontott kút körül állott a XV. és XVI. századokban a Bolond-ketrec (Narren kheterlein, Narrn Iläussl), mely vasrudakból s fálécekből szerkesztett nyitott zárka volt. Ebbe zárták s tették ki a közgúnynak az éjjeli csendzavarókat, a rágalmazókat és istenkáromlókat. Először 1567-ben említetik és pedig már mint Uj-bolond-ketrec (Newes Narrn kheterlein am Brotmarkht), jeléül, hogy azt egy régibb szerkezetű megelőzte. Az új Bolond-ketrecet 1592-ben bontották le egyidejűleg a csöveskúttal, miáltal a piaci csöcseléknek egy kiválóan szórakoztató mulatsága megszűnt.

Ami a tér építészeti és történeti nevezetességeit illeti, említendő mindenekelőtt a Sz. Ferenciek temploma és kolostora. A kolostor a Sz. Máriáról nevezett magyarországi Sz. Ferencrendi tartomány anyazárlája s a rendtartományi főnök székhelye. Alapításának éve ismeretlen. Legvalóbbszínű, hogy IV. (Kún) László király az Ottokár cseh király felett Habsburgi Rudolffal közösen nyert győzelem után a romban heverő épületet 1272-ben helyreállította s mellé új templomot építtetett, melyet III. Endre király uralkodása alatt befejeztek és 1297-ben márc. 26-án a király és az országnagyok jelenlétében mint fogadalmi művet felszenteltek. A kolostor épületét tűzvész és földrengés ismételtén pusztította s ennek következtében többször átépült, főleg a XVIII. és XIX. századokban. Az Orsolya-utca felé eső részének

földszintje 1613-ban, első és második emelete 1616-ban, a Ferenciek tere felé tekintő s a templommal párhuzamosan kinyúló szárnya 1637—1646-ig, a kolostornak a Ferenciek-terén levő homlokzatának első emelete 1725-ben, második emelete pedig 1860—61-ban épült, mit a falba helyezett chronostikonos táblafelirat is hirdet.

A kolostor templomának hajója eredetileg és szentélye is még a XIII. században épültek. A hajó régi boltozata 1590-ben dőlt be földrengés következtében, mai boltozata 1616-ból, chórusa 1710-ből való. A templom hatszögű tornya, mely a gót stílus egyik legkiválóbb gyöngye, a XIV. század első évtizedeiben épült, de korhatagság miatt 1897-ben lebontották s teljesen a régi stílusban és méretekben újonnan építették s a Mária-Terézia koronázási dombtéri szobrának leleplezésével egyidejűleg ő felsége I. Ferenc József király s az egész udvar jelenlétében ünnepélyesen felavatták.

A kolostorhoz és templomhoz tartozó melléképítmények szintén figyelemre méltó nevezetes műalkotások. Kiválóan az a templomhoz támaszkodó, a Barát-utczára kiérő Sz. János-kápolna, másképen Holtak kápolnája.*) A XIV. században, 1361-ben épült egy régibb kápolna helyén. Gyönyörűen fejlett gót ízlésben párját ritkítja hazánkban, s azért mai elhanyagolt

*) 1591. óta viseli a Holtak kápolnája nevet, mert Sz. János evangélista oltára helyébe az akkori zárdafőnök a meghalt hívők oltárát állíttatta.

állapota felett mélyen lehet sajnálkozni.)* Az időn kívül különben sokat rontott ez építészeti bijou az izetlenség is, melylyel felszerelték. Stíltelen oltára 1591-ben került belé, de ennél is sokkal inkább fájlandók azok az elrontások, melyek az 1831. évi szerencsétlen restauráció következményei. A kápolna közepén van az Ordódy család sírboltja, az ajtótól jobbra pedig üvegszekrényben Sz. Reparát-vértanúnak Rómából 1771-ben ide származott teste. — A templom egy másik kápolnáját, a Sz. Sebestyénét (a mai Rozália-kápolnát) a városi tanács alapította 1502-ben, az ezen évben dühöngött s 16 ezer embert elragadt pestis emlékére. E kápolnában van homonnai gr. Drugeth nádor XIV. századi vörösmárvány siremléke. Ugyanitt vannak a gr. Csáky-, gr. Czobor-, a Palóczy- és Horváth-családok sírboltjai. Jobb oldali oltárát gr. Czobor Imre állíttatta fel 1670-ben. Fekete márvány címere ez oltár evangéliumi oldalán látható. Baloldali oltárát Nep. Sz. János üszteletére gróf Benyovszky Sámuel állíttatta fel 1749-ben. Az 1805. évi országgyűlés alatt József palatinus e kápolnában hallgatott minden vásár- és ünnepnapon misét. 1850-ben Jan. 1-én János főherceg hallgatott itt misét. 1892-ben a kápolnát megújították. A főtemplom éjszaki oldalához támaszkodó s szintén a Barát-utcára

*) Felhívtuk e szomorú állapotra a közfigyelmet. Pusztuló műrecek című cikkünkkel a „Nym. Híradó” 1902. évi XV. évf. 282. számában.

kiérő Loreto-i kápolna újabb keletű építmény. 1708-ban máj. 20-ikán tette le a pápa által megáldott alapkövét herceg Szécsényi Pál kalocsai érsek Keresztély Ágost bíbornok szász herceg, Esterházy Pál nádor és más országnagyok, grófok, bárók és nemesek jelenlétében. Főalapítója herceg Esterházy Pál, kinek címere kívül e kápolna falán látható. Kívülről e kápolna ki volt festve. 1891-ben megújították.

Úgy a templom, mint a kolostor sok történeti emlékezettel és műnevezetességgel bír. A templom nagybecsű egyházi szerekkel: kelyhekkal, ciboriumokkal, monstrantiákkal, egyházi öltönyökkel bír, melyek az 1856. évi millenáris műkiállításon méltó feltűnést keltettek. A templom szentélyében levő két bronz kandelláber 1665-ből valók s valószínűleg augsburgi munka. Számos a templom szent ereklyéje, melyek azon szentek ünnepének nyolcadájában köziszteletre kitétetnek. Ilyenek névszerint a Sz. Kereszt-particula, Nep. Sz. János, Sz. Thekla szűz és vértanu, Sz. Katalin szűz és vértanu, Páduai Sz. Antal ereklyéi, de itt van Sz. István királynak egy az 1823. évi Canonica visitatio által is hitelesnek elismert ereklyéje, t. i. a sz. király jobb kezének egyik részecskéje. A kolostor könyvtárában jeles incunábulák és ritka nyomtatványok vannak. De feltűnő a templomban és a templom folyósójában látható sok címeres sírkő. Az ország legjelesebb családjai itt temették el egyes tagjait, mint az Esterházy, Castelli, Amadé,

Berényi, Keglevich, Héderváry, Rákóczy, Szenczi, Szentkereszty, Jakosits, Zichy, Péterffy, Mednyánszky, Balassa, Batthyány, Nádasdy, Ujfalussy, Gyulaffy, Szunyogh, Zsenyei, Klobusiczky, Chernel, Telegdy, Feierkoewy s egyéb családok. Mindez nyilván azt hirdeti, hogy e templom hajdan kedvenc temploma volt a híveknek, úgy az előkelőknek, mint a szegény sor-suaknak, úgy amint maig is kedvenc temploma maradt a pozsonyiaknak. IV. Sixtus (1475.) és VI. Sándor (1494.) pápák adomá-nyozásából ez egyház több rendbeli jeles lelki kiváltsághoz jutott, melyek nagyban hozzá járultak ahhoz, hogy ez egyházat a hívek a kegyszerekben való részesülhetés céljából tömegesen felkeressék s hogy benne az ájtatos társulatok annyira meggyarapodtak. A Sz. Máriáról nevezett tár-sulat 1461-ben keletkezett s azt II. Pius pápa részesítette ez évben búcsúban. Sz. Sebestyén társulata 1502-ben, Sz. Ferencé 1630-ban, Pádusi Sz. Antalé 1663-ban alakult. Ma már ezek a társulatok megszűntek s csupán Sz. Lázár társulata van fenn. A templom előtt levő kereszt már 1532-ben állott itt s azt 1733-ban és 1834-ben újították meg. Égő mécsét 1874. óta a Schnitzler-család tartja fenn dicséretes búzgósággal.

De említendő, hogy országos események idején templom és kolostor mozgalmas élet színhelyei voltak. A sz. ferenciek templomában választották meg és kiáltották ki 1526. dec. 17-ikén a mohácsi vészben el-esett II. Lajos király özvegyének testvérét

Habsburgi I. Ferdinándot magyar királynak. E templomban tartott a főoltár mellett felállított trónon ülő, ujon koronázott király hazai szokás szerint nyilvános törvényt és avatta fel Sz. István kardjával az arany sarkantyus vitézeket. A szent-ferencrendiek zárdájában tartották az 1563. évi országgyűlés idejében a karok és rendek összejöveleiket. 1601-ben is itt ülésezett az országgyűlés, amely célra a városi tanács az országos terembe ülőpadokat készíttetett. *) 1638. január 17-ikén lil. Ferdinánd király fivérével Lipót főherceggel e kolostor ebédlőjében ebédelt. Az 1764. évi országgyűlés alatt jul. 15-ikén Mária-Terézia királyné a római császárral és a főhercegnőkkel a sz. ferenciek templomában énekes misét hallgatott. 1830-ban szept. 28-ikán V. Ferdinánd király koronázásakor az ebédlőben reggelizett s 1897-ben május 16-ikán Ő Felsége I. Ferenc József király egész udvarával a kolostor refektóriumába vonulva ott Sz. Ferenc fiainak hódolatát fogadni s az általok jobbágyi hűséggel felajánlott szeretetbillikomot megízlelni kegyeskedett, mit egy a kolostor külső falába alkalmazott márványtábla felirata hálásan megörökít. De a régibb időkben is e kolostorban választották meg a municipium legfőbb tisztviselőjét: a bírót, mi fényes külsőségekkel, céhek felvonulásával, ünnepélyes körmenetekkel, ágyuk elsütésével, tornyok-

*) Strohholzer auszuhakken Ins Closter, In die Leutenschaftstuben Henk zu machen.

ról hangzó trombita-harsonával volt egybekapcsolva. Az utolsó itt véghezment bíróválasztás 1530-ban volt. Ám a közéletre is sokszor irányadó volt a sz. ferencrendiek háza és temploma. Innen hangzott el a hajnali harangszó, a prim vagy prein, melynek hallatára a leltgeberek (a borkimérők, a koresmárosok) megkezdhették a borkimérést és ugyanitt kondult meg estenden a sörharang, melynek hallatára mindenkinek távoznia kellett a bor- és sör-kimérő helyiségekből. Régilbb időben a tűzjelzés is a Barátok tornyáról történt, mert az 1558. évi városi számadókönyv tanuskodása szerint ezen tűzjelzőzászlót tűztek ki*), de ezt bizonyítja a régilbb, 1642. év előtt szerkesztett tűzoltói szabályrendelet is.***) Ez a szokás csak 1642. után változott meg, amikor a tűzjelzés a Városházon kívül a Mihály-tornyon történt.***) Egész a XVII. század derekáig dívott a szokás, hogy e kolostoron kitűzött zászlóval a vásár- és ünnepnapokat jelezték.†) Mikor pedig vészes

*) Eyn feyerfar den man peim Closter auffstiehet.

**) Wo ein Feuer ergienge, Also das auß dem Raththurn oder im Münchs Closter der glockhenstraich beschähe.

***) Az 1642-ben kiadott szabályrendeletben már a Thurner vnd Wächter auff dem Rath vnd Michaelis Thurnon említvék.

†) Az 1658. évi városi számadókönyv szerint szept. 20-ikán fizetett a városi kamarás Mátyás festőnek 4 tallért 3 schillinget so den Fahn, welchen man alle Sonn- und Feyrtag Byym Monich-closter awsstöckelt, gemalen.

idők közeledtek a városra, a kolostor akkor is fontos tevékenység színhelye volt. A török vészkor a városi löpőmalom (pwlwerstampff) itt volt, mit az 1533. évi városi számadókönyv bizonyít. Mikor a városi élet hullámai magasra emelkedtek, a polgári zendülések idején a kolostor ugyancsak mozgalmas jeleneteket látott falai között. Itt gyűltek össze tanácskozásra 1578-ban azon polgárok, kik szenvedett sérelmeik következtében a tanács ellen fellázadtak. A ribilliót csak a várkatonaság igénybevételével lehetett elfojtani. Valószínű, hogy a zárdát a tanácskozásra a menedékjog tette alkalmassá, melyet az még 1723-ban és 1745-ben is gyakorolt. Még a kolostor konyhája és istállója sem nélkülözi a történeti érdekességet. Országgyűlések és koronázások idején valósággal egyházi vendéglő volt. Nuntiusok, patriárchák, érsekek, püspökök s egyéb papi urak laktak rövidebb-hosszabb időn át a kolostorban, itt helyezték el nagyszámú cselédségüket, s úgy maguk, mint azok számára a kolostor konyhájában főzettek. Ismételten a királyi udvar konyhája is itt volt elhelyezve, mint I. Ferenc alatt 1825-ben, s V. Ferdinánd alatt ennek koronázásakor 1830-ban. Minthogy az urak közül sokan saját fogatukat is magukkal hozták, persze az istállóknak is nagy volt a kelete. De Piazza apostoli nuntius 20 lóval érkezett III. Károlynak 1712. május 19-ikén történt koronázására. A régiebb időkben is így volt ez, mert tudjuk, hogy 1434-ben szep-

tember havában Zsigmond királynak lovai szintén a barátok házában istállóiban voltak elhelyezve s így a kolostor lakói ez úton is valamelyes jövedelmek élvezetébe jutottak, mert a náluk szállott nagy urak szállásukat, kik hogyan, megfizették. A kolostor jövedelmei amúgy is eleitől fogva gyengék voltak. Nagyobb fekvőségekről már a szerzet szegénységi fogadalmánál fogva sem lehet szó. Ami fekvőség a kolostoré volt, a vödrici malomház, köbánya és kert, a nyitrai malom meg a Pálffy-féle mosóház alig említésre méltó. Jövedelmei: a pozsonyi vár alatt levő komp hasznának 12-ed része, melyet a kolostor 1294-ben kapott s 1503-ig élvezett; továbbá a pozsonyi szárazvám jövedelme, melyet a kolostor 1503-ban szintén még élvezett, azonkívül a Halászkapunál levő fürdő jövedelme, mely 1655-ig pénzben, innen fogva szolgálmányban folyt. Végre ezekhez járultak egyes természetbeni szolgálmányok, így must-szolgálmány 21 pozsonyi szőlő után, aztán búza-, viasz-, bor-, olaj-, hus-, zsemlye- és pénzszolgálmányok, egyes stipendiumok s alamizsnák. Ez utóbbiak közt leginkább a fejedelmi segélypénzek voltak kiadósak. II. Lajos, I. Ferdinánd, II. Rudolf, II. Ferdinánd, I. Lipót, VI. Károly, Mária Terézia részéről érték ezek a kolostort 1756-ig. Kegyes adományok a kolostornak a város részéről is jutottak. A városi számadókönyvek bizonyítják, hogy meszet, fát, téglát, posztót, olajat, bort, gyertyát, élelmi szereket

kapott a várostól das Closter zu unser frauen der mynern pruder. A város javította, zsindelyeztette, cserepeltette, átalakította házukat, templomukat, kertkerítésüket, s így volt oka a Ferencrendiek generálisának 1464-ben arra, hogy az összes tanácsurakat és azok családjait confratereknek kinevezzék. A jövedelem egyik bővebb forrását a koldulást II. József eltiltotta, mig nem azt II. Ferenc 1805-ben újból megengedte. A perselyezés 1824-ben jött szokásba. Nem jelentéktelen összegek folytak, kivált építkezésekre és átalakításokra, a vallás- és tanulmányi alapból. Említendő a kolostor földszinti helyiségében levő boltok bére is.

Nevezetes része a kolostornak a keresztfolyosó. E folyosó négyszögben veszi körül a ház főudvarát, de építészetileg ma lényegesen eltér a régitől. A középkorban ugyanis a keresztfolyosó az épület főfalain kívül ért, mi abból nyilvánvaló, hogy a XVI. századi városi számadókönyv adatai szerint a saját tetőzetével birt.*) Ma a kolostor épületének tetőzete alatt van. Abból, hogy nem alkotta hajdan a zárdai épület lényeges részét, érthetjük meg azt, hogy gondozása nem is a szerzeteseket, hanem a Sz. Sebestyén-társulatot terhelte. Hajdan az egész folyosó egybefüggő volt, ma két helyen el van zárva, a Rozália-kápolna ajtajánál s a

*) Don 26. octobris den Zimerman In den Creuzgang des Mönchsklosters, zu S. Sebastian zöeh gehörig, daselbs alles bodachen 12 Thl. 1 Sch, 15 D.

tulsó részen a lépcsőháznál. Elzárták, hogy a folyosónak ezen részében a rendtartományi könyvtárt elhelyezhessék. A keresztfolyosó északi és északnyugati fala ma az ol'ár-
 rokkal s ülőpadokkal berendezett sz. folyosó, a délnyugati és déli fele pedig ma a világi folyosó, mely a zárdai clausurát teszi s a ház belsejébe vezet. Hajdan a keresztfolyosó nyugati részének a fala a kolostor frontjának vonalát alkotta a Ferenciek tere felől. Ezt már abból is láthatni, hogy a folyosó e vonala egybevág a templom frontjának a vonalával. A középkorban a folyosó e részének falához voltak az iparosok bódéi építve: borbély-, késes-, s egyéb bódék, melyek miatt a város és kolostor között hosszadalmas, heves perlekedés támadt, mely végre azzal végződött, hogy a bódékat, melyek iparosai az isteni tiszteletet lármájukkal zavarták, le kellett bontani. A kolostor újon-
 építéskor a főfallal kiebb kerültek a tér felé s így támadt az a szöglet, mely templom és kolostor érintkezésénél szemlélhető. Ma bolthelyiségek vannak itt mint hajdan, csak hogy e helyiségek ma a kolostori épület alaptervéhez tartoznak, hajdan ellenben csak kolostorhoz épített, valósággal azon kívül eső helyiségek voltak. Ezen kiépítés által a kolostor főkapuzata is lényegesen átalakult. A középkorban a portálé szabadon álló, a térre kiugró építmény volt, a mi az 1553. évi városi számadókönyv ama közléséből kitetszik, mely szerint a város a kolostor előtti portálét

befedette.*) Ennek tehát szabadon kellett állania, míg ma összeesik az épület külső főfalával.

Nem érdektelen tartozéka a kolostornak az ehhez hozzáépült, de külön bejáróval bíró s a Ferenciek-terére tekintő, amaz emeletes ház, mely Burgundia néven ismeretes a szerzetesek előtt. Hogy honnan vette e különös nevet és hogy mikor épült, senki sem tudja. Vasrácsos kis ablakai az egésznek magtárszerű külsőt adtak. Földszinti helyiségét régen istállóul használták, emeletes részében laikus testvérek s azon szegény tanulók laktak, kik a kolostorban ingyen lakást és ingyen élelmezést kaptak. 1848-ban itt a város börtönei voltak, aztán katonák elszállásolására szolgált. 1854-ben lakatos műhelylyé lett s a bérlő lakatos alakíttatta át a zárdafőnök beleegyezésével a bér elengedésének fejében az egész épületet mai alakjára. A volt istállóból lépcsőház lett, az ablakok megnagyobbítottak, a szobák kipadlóztattak s azóta ezen épület lakásul kiadatik. Nem régiben benne helyezkedett el az emeleten a városi erdészeti hivatal, majd bútorkereskedés lett, mígnem 1904-ben az 1896-ban keletkezett Pozsonyi Kath. Irodalmi Részvény-Társaság nyomdája és az ezáltal kiadott „Pressburger Tagblatt“ szerkesztősége költözködött be.

Egy másik nevezetes történeti ház a

*) Die wochen nativitatıs marie verlandı zimerleuten das portal vorm Münichsclöster zu decken 7 Thl. 5 Sch. 2 D.

Ferenciek-terén az Óház vagyis a régi Városház. Egy 1470. jun. 29-én kelt okirat oly házul említi, mely a Piac arcvonalaiban fekszik, mi újból bizonyítja, hogy nemcsak a Főtér, hanem a Ferenciek-tere is akkor Piacnak, Vásártérnek nevezetett. E házat régen tulajdonosa után Paur-háznak (Hans Paur Haws) is nevezték. Óház (altes Haws) nevét onnan kapta, mivel belőle hurcolkodott át a városi tanács az Újházba vagyis a mai városházba. Ebben az Óházban még a XV. században is végeztek városi hivatalos functiókat. Egy 1440 évi városi számadókönyvi adat szerint a nyilvános mérleg is e házban volt elhelyezve. 1434-ben okt. 4-ikétől fogva Zsigmond király volt benne elszállásolva. Hogy mikor került az a város kezéből magánkézre, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy 1470 előtt tényleg már Hamer Tamás tulajdonát tette, kinek kezéből még az évben Forster Farkas kezébe ment át. Ugyanakkor Ferenc pilisi apát ezen Óházon, kölcsönzött pénz fejében 400 aranyra követelést valamint 8 aranyforintnyi bérjövedelemre igényt támaszt. 1494-ben egy posztónyirosné, 1507-ben János asztalosmester egyik lakója. Ma benne a West-ungarischer Grenzbote szerkesztősége és nyomdája van és a Chalupa-Olgay-főle jó hírű, jól látogatott s szülőknek legjobban ajánlható leánynevelő intézet.

Egy harmadik nevezetes ház a Ferenciekkel szemben levő, ódon építésű Erkeres ház, mely 1347- és 1378-ban említte-

tik. E házat a három ablakból álló zárt, s oldalain kémlőnyílásokkal bíró, consolokon nyugvó erker jellemzi. Ugy görbülő fi ontja, mint magas tűzfal által két részre osztott tetőzete szembetünővé teszék régiségét. E házban laktak a Ferenciek, amíg kolostoruk épült. Később a Miasszonyunkról nevezett apácák is itt laktak egyideig. A ház falán még 1768-ban olvasható volt e felirat: *Optima sapientia meditari mortem.* Ma a Pozsonyi Szőlőművesek pince-egyesületének széles jóhírneke örövendő borkimérése van benne. Ez egyesület, mely nyereségre dolgozó részvénytársaság, 1875-ben alakult s kezdetben Fallb Pál, utána pedig Fülep Jónás buzgó fáradozásai mellett a pozsonyi borpiacon számottevő tényezővé lett. Az egyesületnek van 300 részvénye s csak saját termelésű pozsonyi borait árusítja el. Aktivái 1903-ban 109348 kor., passzívái 104248 kor. s így tiszta jövedelme 5100 koronát tett. Osztalék ez évben minden részvény után 15 korona.

Szemben a Ferenciek templomával, az imént említett Erkeres-ház tözsomszédságában, a báró Vay-féle ház helyén állott hajdan a városi címerrel diszített Weitenhof, melyet weytten Hoff néven az 1459. évi városi számadókönyv említ. E nevét tágas udvara után kapta, mert eredetileg több házhelyből állott. Még 1567-ben is jobbra faszerkezetű házrészekből állott. Mai palota-alakját 1795-ben kapta, mikor Spech azt a várostól megszerezte és felépítette. Építője Hildebrand Paulai

Ferenc, mert a műstil, a lépcsőház, a gyönyörű stukkatur s az egésznek elrendezése e mesterre vall. Erkélyének szép barokk vasműve is említésre méltó. Spech kezéből e ház gr. Csáky Imre, utóbb Szirányi, aztán Jurenák birtokába ment át s ma a báró Vay családé. E házban tartották egy időn át II. Rudolf király engedelmsé-
ből 1606-tól kezdve az evangélikusok istentiszteletüket, de e házban folytak le már a XVII. század elejétől az első német színjátékok is. Egy 1609. évi adat említi ugyanis a weittenhofi színpadot.*) A XVII. század végén a város az itt előadásokat tartott comédiásoktól bizonyos taksát vett be. 1733-ban is nyomára találunk az itt tartott német színjátéknak. Később egy időn át a cs. kir. postahivatal is volt benne elhelyezve

Kiválóan nevezetes történetileg s bizonyos tekintetben építészeti is a térnek a Főtérrel érintkező szögletén s a Városház-utcába is behuzódó Sz. Salvator-egyház vagyis a Jezsuiták temploma. Építészeti nevezetessége az, hogy általa jellegezve van a XVII. század protestantismusának templomépítése. Épült ez alak-
talan s torony nélkül szűkölködő templom a régi Armbruster-féle ház helyén, amelynek rajza az 1573. évi városi látképen szemlélhető, különféle akadályok közt 1636—38-ban Karner Dániel evang. felügyelő idejében a Sz. Háromság tiszteletére az evan-

*) Im Weittenhof die p u d e l zu der comedy anzurichten.

gelikusok számára. 1638. dec. 19-én vonult be az evang. község az új egyházba s 20-án avatták azt felünnepiesen a Sz. Háromság tiszteletére. Az építés költségei 22.925 tallérra rugtak. Azonban már 1672-ben február 1-én visszakövetelte tőlük a templomot Szelepcsényi György primás azon a czímen, hogy a protestánsok önhatármilag királyi fundusra építettek, de a visszaszerzést még csak jul. 18-ikán vitte keresztül Kollonich bibornok-érsek. 1673. jan. 1-sején Kollonich I. Lipót király meghagyásából és nevében átadta a collegium rectorának a templom, az iskola és a lefoglalt házak kulcsait, bár a formai átadás még csak 1677 márczius 30-ikán történt. Eerre a templom felszerelése gyorsan indult meg.

Kollonichon kívül a Horváth- és Bornemisza-család valamint több nemesasszony, Ordódy Borbála, Perényiné, Ghilányiné nagyértékű művészi beccscsel bíró ruhákat, ékszereket, szerelvényeket s képeket hoztak össze a templom számára. Hamar elkészült a kis fatorony is s 1673. márcz. 19-ikén megszólalt első ízben azon a harangszó. Később 1699-ben új főoltárt emeltek a templomban, azon év április 21-ikén avatta fel annak alapkövét Kollonich. Az alapítványok is oly szaporán történtek, hogy 1776-ban már 15.250 forintot tettek azok.*)

A Jezsuita rendnek eltörlése [után 1772-

*) Alapítók: Kollonich Lipót, Grospeitner, Szalay, Deittmann, Ehrenbrecht, Spech, Lysander.

ben a templom a város gondjaira lett bízva s ez volt Albert szász-tescheni hercegnek, Magyarországnak a pozsonyi várban rezideáló helytartójának az udvari temploma. A város e templomot 1855-ig az esztergomi egyházmegye pappai által gondoztatta, míg nem nevezett évben ismét a Jezsuiták kezébe került. 1855. január 6-án adta azt nekik át ünnepiesen Viber József érseki helynök. Az itten tartatni szokott ájtatosságok nagy vonzó erőt gyakorolnak Pozsony hitbuzgó kath. lakosságára. Főoltárát a Sz. Megváltó (Ur színváltozása) képe díszíti s ugyanitt van egyik mellékoltáron Palkó Ferenc festőművésznek szép „Sz. Ferenc“-képe. Megtekintésre méltóak e templom szépen faragott ülőpadai, gyóngyatószékei és a sekrestye almáriumai, de legszebb ékessége a XVIII. századi szószék. Nem a gazdag aranyozás teszi azt kiválóvá, hanem a mű formai conceptiója és a művön levő, finom pléből gyönyörűen terebelt reliefjei. Hogy kik e szószék alapítói, azt a belső szószék hátsó falára alkalmazott relieflap felirata mondja: Jäger Antal pozsonyi polgár és kamarás és annak neje Zsuzsánna 1753-ban.*) Hogy ki a szószék farúszének faragója s ki a domborművek készítője, nem tudjuk. A domborművek tekintetében vannak, kik Donnerre gyanakodnak, de akkor fel kellene tennünk,

*) DD. Antonius Jäger emerit(us) civ(is) Pos(oniensis) Camer(arius) eiusque consors Susanna hanc Cathedram fieri fecerunt. Alább az évszám ANO IN — MDCCCLIII.

hogy Donner ezeket 12 évvel előbb készítette el, mert e mester már 1741-ben halt meg. Mások Messerschmidt Xav. Ferencre gondolnak, ki 1784-ben halt meg, s mint-hogy ő 1732-ben született, az következnek, hogy e mester már 21 éves korában készítette azokat, mit a képek erős műtejjeltségénél fogva alig hihetünk. Inkább is tehát azt a véleményt valljuk, hogy a mű szerzője egy a Donner Ráfáel iskolájából való mester. Émlítendő, hogy e templomban van kollegradi gr. Kollonich Lipót bibornok esztergomi érsek eltemetve, mit a templomhajó baloldalán a falba helyezett vörös márványtábla felirata hirdet. A templom előtt álló, fákkal és 4 gázlámpával s egyszerű vasrácsosozattal körülvett márványoszlopot a rajta levő Sz. Szüzzel a szeplőtelen fogantatás tiszteletére még I. Lipót császár állította fel. Alapkövét 1675. ápr. 25-ikén helyezték el s az év december 7-én, a szeplőtlen fogantatás ünnepének előnapján szentelték be. A nevezett hitcikknek újabb kihirdetése alkalmából az oszlopot díszesen restaurálták.

A Jezsuiták temploma és a Sz. ferenciek kolostora közé szoruló kétemeletes ház ma szintén a Jezsuiták tulajdonát képezi. Régen a Maholányi-családé volt. Maholányi János személynök özvegyétől, Péterffy Judittól vették meg azt a Jezsuiták 5000 frtért 1707. ápr. 16-án. Szándékuk volt ezt iskolává átalakítani, de ebből semmi sem lett. Egy időn át bérbe adták ki privát családoknak. Ma maguk a Jezsuiták lakják,

utcai kapuja el van zárva s csak a Batthyány-téri kolostor udvarán át juthatni belé. Hosszú udvara a scholastikusok mozgási helyéül szolgál.

Florián-utca. (Florianigasse.) A Terézvárosnak ezen hegyen levő s az Oeser-utcával párhuzamosan futó utcája a Csuka-utcát köti össze a Viztorony-lépcsővel. Déli sora hosszán a cs. és kir. katonai élelmezési raktár udvarhelyiségeivel érintkezik. Régi neve Első Flórián-utca volt, mit azonban az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés Florián-utcára egyszerűsített. Nevét egy ez utca egyik házfalán levő Sz. Flórián szobra után kapta. Sz. Flórián vértanu, a bécsi egyházmegye s Lengyelország pátrónusa, mint a tűzveszélyben leghathatósabb segítő, városunkban széleskörű tiszteletben részesült. A tűzvészek Pozsonyban a középkorban a lakosságot igen gyakran károsították. Az 1314-ben dühöngött tűzvész oly nagy volt, hogy a káptalannak sok okmánya elhamvadt. 1374-ben I. Lajos király a pozsonyiaknak éppen tűzvész által okozott nagy szegénységét említi. 1428-ban a Hussziták Pozsony külvárosát gyújtották fel, annak legtöbb épületét felperzselve. 1439-ben nagy tűzvész hamvasztotta el a Ferencrendiek kolostorát s a veszedelem oly nagy volt, hogy még a távolabb fekvő városházát is le kellett zsindelyezni. 1515-ben II. Ulászló mint szemtanu beszél arról a roppant tűzvészről, mely az ő ittlétekor a város polgárságát koldusbotra juttatta, úgy hogy

kénytelen volt a polgárságot nemcsak a rendes és rendkívüli bárminemű adó alól 12 évre felmenteni, hanem azonkívül a pozsonyi harmincadból a városnak 5 éven át évenkénti ezer forintnyi kölcsönt is kiutalványozni. Ez alkalomkor magának a királynak a lakóháza is a lángok martalékává lett. Ugyancsak Ulászló király a nagy tűzvész okozta károk miatt a pozsonyi káptalannak 1516-ban a hadiadót engedte el. E nagy tűzvészről különben magának a pozsonyi káptalannak egy 1525. évi okirata is tesz említést. 1589-ben aug. 7-ikén szintén nagy tűzveszedelem érte a várost, melyet az ez évi városi számadókönyv „nagy tűz“-nek (grosse Prunst-nak) nevez. Emlékezetes marad az 1590. évi tűzvész is, mely elhamvasztotta a városház egy részét, a Zöldszoba-házat, a Lőpor- és Lőrinc-tornyot, a plebánia-házat, a latin iskolát, a Káptalan-utca egynémelyik házát, a Katalin-kápolnát, a mészárszékeket, a vágóhidat, a városban összesen valami 150 házat, a kapu előtt az egész Ujvárost. Nem kevésbé félelmetes volt az 1660. évi tűzvész is, mely júl. 27-ikén a Klarisszák kolostorában támadt s a város nagy része elhamvasztotta. A Ventur-utca egyik házán egy régi, már eltűnt köfelirat e szerencsétlenségről hirt adott. A XVII. és XVIII. századok folytán a tüzesetek igen gyakran ismétlődtek, úgy hogy a Sz. Floriánba, mint a tűzveszélyben segítő pátrónusba vetett hit és bizalom egyre erősödött a hívek lelkében s eredményezte azt, hogy

e védszent szobra vagy képe számos épület falára került.

Főtér. (Hauptplatz.) E kissé ferde négyyszögű tér az Óvárosnak közepét foglalja el s így mintegy szívét képezi. Délnyugaton kiér a Deák- s illetve a Halászkapu-utcáig. Éjszakon folytatólagos összeköttetésben van a Ferenciek terével. A szűk Városház-utca által érintkezik a Batthyány-térrel, az Apponyi-utca által a Lőrincskapu-utcával, míg a Zöldszoba-utca a Ventur-utcával közvetíti. Közepét az 1572-ben egy régebb kút helyén álló gyönyörű díszkút ékesíti. E kút Lutringer András németóvári kőfaragó műve. Remek voltáról eléggé tanúskodik az, hogy Schmidt Frigyes a híres bécsi műépítész 1863-ban az autografiák közé felvette. A kúton álló, eredetileg színesen befestett páncélos és sisakos szoboralak középkori Roland-szobor, jelentve a városi municipium önálló helyhatósági joggyakorlását. E kút 1880-ban renoválták, de azóta színes festéke ismét egészen lekopott. A gyalog- és kocsutak kivételével a teret 1885. óta izlással rendezett, illatozó rózsa- és egyéb bokrokkal ékesített, gömbakácfákkal és csinos vasráccsal bekerített park foglalja el, a város egyik legszebb üdülő helyévé téven azt. Ezért ma e tér inkább csak díszter számba jöhet, míg hajdan az valósággal városi főtér, azaz a városi élet legélénkebb és legzajosabb nyilvánulásainak színtere volt. 1370-től kezdve jobbra Piac, Vásártér (Markt, Platz) címen

szerepel. A XVI. századi iratokban *Circulus fori* vagyis *Ring* néven is említetik. E téren egyesültek volt mint gócpontban a városi közélet, forgalom és közlekedés. Míg ma tisztán díszítési és közlekedési, addig az hajdan teljesen gyakorlati, szorosan vett vitális célnak szolgált. Itt állottak a mészárszékek, a kenyeresek, a kalmárok, a köszörűsök, a kádárok, a fazekasak bódéi. Az 1482. és az 1503. évi városi számadókönyvek adatai szerint itt voltak a posztókereskedők nyílt árucsarnokai.*) Az 1509. évi számadókönyv említi az itt ujon épült kenyeresboltokat (*protpänkchen*), az 1511-iki pedig a zsemlyés-boltokat (*semlpänkchen*), amelyek után a város bért húzott. 1554-ben itt állottak a mézeskalácsosok bódéi. Még a XVII. század derekán, 1678-ban is itt serénykedtek a köszörűsök. Még csak a XVII. század végén helyezték el innen a mészárszékeket. Hogy e téren volt található a gyógyszerertár is, azt az 1532. évi számadókönyv bizonyítja. De másrészt e téren folytak le a népmulatságok és nyilvános műmutatványok is, milyenek a passiójátékok, melyek tartásakor a tanácsurak számára különhelyek (*Herrn Hütten* = páholyok) voltak felállítva.***) Így tudjuk hogy 1536-ban a 10 szüztől***), 1544-ben Juditról,†) 1545-

*) *Tuchscherer Lawben.*

**) Említve van 1477-ben.

***) *denen so das spil von den zehen altern am platz gehalten.*

†) *Die Comedy Judith am platz gehalten.*

ben az 5 okos és 5 dőre szü zről,*) szóló szent játékot tartották itt. E játékokat ugyan másutt is tartották, a Dómtéren és az iskolában, de a legalkalmasabban mégis a Főtéren voltak rendezhetők. A XVI. század második felében megszűntek. A Főtéren tartották a tanácsurak és számtalan sokaság jelenlétében a Sz. János ünnepét**), mely először 1448-ban, utoljára 1539-ben említetik. Az ilyen szent és vallás-erkölcsi productiókat alkalom adtán felváltották a kötél táncosok műmutatványai.***) E téren vonultak fel a céhek és egyéb testületek is. E téren ment végbe a polgármilicia hadiszenléje.†) E téren zajlottak le a polgárság mozgalmái,††) melyek olykor, mint 1515-, 1568-, 1578-, 1658-ban vészes jelleget öltöttek. E téren hajtották végre a város büntető igazságszolgáltatásának ítéleteit. A városház előtt állott kisebb fegyelmi büntetések kiállítására a kaloda és pellengér.†††) Itt hajtotta végre a hóhér a

*) Ein heiligs Spiel de quinque virginibus, fatuis et prudētibus.

**) Johannisfeier, Sunabentfeuer, am platz bey den Sunabentfeuer gesessen.

***) 1678-ban Saill Tanzer, so ethlichmall vom Ratthawss Thueren auf dem Saell herabgefahren.

†) Az 1655. évi városi számadókönyv azt mondja, hogy a vármegyék kiküldötteinek egy része (másik része a Halászkapú előtt) a Városház tanácsszobájából nézte a szemlét (wie auch von der Rathstuben der Musterung zugesehen.)

††) Régi feljegyzésekben Auflauf és Rumors nevekkel illetve.

†††) 1651. Auf den Platz umb den Pranger zu Pillastern zalt 33 Klafter.

testi megfenyítést azokon, kiket polgári vétségekben elmarasztalva ily büntetésre ítelt a bíró. De itt hajtotta végre a hóhér a halálos ítéleteket is, mint a Bónis Ferencét 1671-ben ápril 30-án.

Építészetileg e tér régen tetemesen eltért a maiától. Az itt épült házak a maiaknál jóval keskenyebb arcvonallal, de magas nyeregtetőkkel bírtak. Jobbára patricius-családok házaí sorakoztak itt egymás mellé, a XIV. században Seyfried és Lörinc polgárok házaí, a XV. században Ungerl, Raeneis István polgármester, Erasmus borbély, az Aignerék, Strodendorfferek, Scharnegkler, Lachenpergerek, Flötzerek és a Gaisamok házaí. Itt állott Eylaussenroknak a háza is, melybe 1434-ben szept. 9-ikén Zsigmond királyt szállásolták el. E házak nem voltak annyira tekintélyesek, hogy a tér főépületét, a Városházat fölülmulták volna. Ez dominált valamennyi felett, míg ma e tér két és háromemeletes házaí dominálják az egyemeletes Városházat. Csakis a hatalmas, zömök, mondhatni dacos torony adja meg neki ma is a külső monumentális jelleget.

A Városház, mely helyiségeinek elégtelenségénél fogva a mai viszonyoknak már teljességgel meg nem felel, a középkorban a város legtekintélyesebb közháza volt. Tornyával együtt igazi capitolumi külső jeleggel bírt. Eredetileg több házrész egyesüléséből alakult magánház volt: Jakab bíró fiainak a háza. Hogy a Városháznak azon két ablakos

része, melyben ma a levéltár van, külön ház volt, mutatja nemcsak a tűzfal által elválasztott nyeregtető, de a padlásablak eltérő építészeti alakítása és kivált az építménynek nagyobb falmagassága is. A két rácsos ablak közt angyalfejes consolon álló, magyar címert tartó, apró csonka homokköszobor, mely fölé a falra a Vladislaus név van festve, nyilván Sz. László szobra s e háznak hajdani patrónusa. Okmányilag is tudjuk igazolni, hogy külön ház volt, mert az 1421-ben említett Ungerl-háznak felel meg, melyről az okirat mondja, hogy ez a Városház mellett feküdt a piacon. Ez az Ungerl-ház úgy egyesült a Városházzal, amint későbbben egyesült vele az Apponyi-ház. A tornyos rész először 1370-ben említetik mint Ujház és hogy ez említés valósággal a mai Városházra vonatkozik, hitelesen bizonyítja az okirat azon megjegyzése, hogy az az esztergomi érsek házában szomszédságában van. Városház és primási palota ma is érintkeznek egymással. Jakab fiai kezéből aztán átment egyik rész Izsák zsidó zálogjogába s minthogy e házrészről tőle kiváltani nem tudták, Izsák abba be is iktattatott 1387-ben. Ám még ugyanezen évben megvette tőle a város a házat tanácsházul 447 arany forinton. E vételhez hozzájárult több év múlva a ház másik részének megszerzése 50 arany forinton a hozzátartozó vas-, kő- és faépületekkel együtt. Ilykép a privátház közházzá vált.

Ugy mint ma áll előttünk a Városház,

nem egy időben keletkezett. Tornya s a benne levő első emeleti díszablak, alakos és címeres zárókövekkel díszített kapuja és kapualja XIV. századi mű. Toronylépcsője, erkerei, az udvarban levő szép árkádos fedett tornáca és a manszardszerű padlásablakok gót alakításukkal és építészeti tagozataikkal a XV. és XVI. századból valók. A torony köfolyósója XVI. századi mű. 1587-ben fejezte be azt Pichler Kristóf wolfstali kőfaragó. Hogy a torony a XVI. században meredek nyeregtetővel s ennek alján négy apró saroktornyocskával erősített védelmi folyósóval bírt, azt a város 1573. és 1649. évi látképei mutatják. A francia renaissance-módban készült rézsisak, az egyes tornyok és négyszögű ablaknyílások, a lapos vakolat-faloszlopok, a barokk építészeti díszítések III. Károly király idejéből, 1733-ból valók, mit egy a torony alsó falába alkalmazott vörösmárvány-tábla felirata hirdet.

A Városháza padlásablakok több tekintetben kötik le figyelmünket. Csavarttalapon álló fensőbb részein a bot-utánzást mutató csinos keretézéssel bírnak. Ez a gót stíl hanyatlási korára mutat. Építészetiileg emelik és hatásossá teszik a külömben nagyon egyhangú tetőzetet s mintegy pótolják az épület második emeletének a hiányát. De a történeti momentumot sem nélkülözik, amennyiben az egyiknek nyílásában a lélekváltság harangját láthatjuk, melynek siró hangja akkor szólamlott meg, mikor a halálra ítéltéken az ítéletet végrehajtották.

A torony, melyet a XV. század első feléből való számadókönyvek egyre Újtoronynak (newen thurn) neveznek, mindenkor Pozsony főtornyának szerepét játszotta, mert rendeltetése volt a polgárság cselekvését irányítani és neki a nevezetes eseményeket és kötelességeket hírülttúl adni. E toronyról hirdették ki a királyválasztásokat és országgyűléseket*), a királyi rendeleteket**), a torgalomba kerülő új pénzeket***), a zsidókra vonatkozó edictumokat.†) E toronyról szólitották fel trombitaszóval a háziurakat, hogy házaik táját tisztítsák.††) E toronyról hirdették ki zenészek és trombitások dallamos darabok eljátszásával a Victoria-ünnepeket, így 1697-ben szept. 29-ikén is, mikor a keresztény fegyverek diadalt arattak a pogány törökök felett.

Ez utóbbi adatból kiviláglik, hogy a Városház tornya szoros összefüggésben áll a városi zene fejlődésével. A régi időkben a toronyban lakott a Toronymes-

*) 1526-ban: gebn Chamerer ayuen Hungern, der den Landtag vom Rathaws herab geschrien und verkunt hat, zu der erwellung könig Ferdinandi 1 Thaler.

**) 1552-ban: gebn ain Kunigs bevelh ungrisch auszuruoffen 24 D.

***) 1623-ban: Als Ein Ehrsamer Rath die Münz publicieren und auszuruoffen lassen.

†) 1673-ban: denen Thurnern, als sie das Mandat wegen der Juden aussgeblasen.

††) 1644-ben: wegen aussüuberung der Statt ausgeblasen.

ter*) vagyis a város sajátos zenésze, a városzenész. Ő már 1439-ben említették a városi számadásokban. Feladata volt a toronyban egyes alkalmakkor a fuvóhangszereket szép dallamos melódiákban megszólaltatni és segédeivel a városban is úgy az ünnepi, mint a mulattató zenét játszani, amely célra a város gondoskodott a szükséges hangszerekről és zeneszerzeményekről. Így tudjuk, hogy 1569-ben a kamarás neki „új Mutették“-at vesz s hogy „a Josquin- és Senfl-féle régieket“ elteszi. E mutettékat fuvó hangszerekkel adták elő. Az alkalom, mikor a toronymesternek és segédeinek zenélniök kellett, nagyon gyakori volt. Neves, híres embereket zenével fogadta a város. Így tudjuk, hogy 1489-ben Lőstei Hyppolitot trombitásokkal fogadta.***) Később főleg országgyűlések és koronázások alkalmával akadt a városi zenészeknek sűrű dolguk. Az országgyűlések megnyitásakor és bezárásakor trombitákkal és dobbal eszközölt intradák tettek a jeleneteket ünnepélyesebbé. II. Lipótnak 1790. évben történt koronázásakor Tost városi toronymester vezetése alatt felváltva játszottak „trombitákkal és dobokkal“ a városi zenészek a Városház tornyán és a Mihálytornyon. De kötelezve voltak azonkívül a dómra az isteni tisztelethez hegedűsöket is állítani. A dómorganista és a

*) Thurnermeister.

**) per contadi ali trombeti di posonio per Cortesia duc. 2. (A modonai Hyppolit-códexek 1489. kiad.)

városi toronymester és emberei közt kitört viszályt a városi tanács akkép intézte el, hogy a toronymester ne használjon orgonát, hanem csakis fuvóhangszereket és hegedűt, lakadalmak alkalmakor pedig ne károsítsa az orgonistát. Minthogy Pozsonyban 7—7 személyből álló két magánzenekar is létezett, ezekkel is nem egyszer meggyűlt a városi zenészek baja. Így tudjuk, hogy 1761-ben megengedte a tanács ez utóbbiaknak a zenélést, de a „politikai szolgálatoknál, országgyűlések és koronázások alkalmával” a városi zenészeket részesítette előnyben. A magánzenekarok tartoztak azonkívül arányos haszon mellett ily ünnepségekkor, valamint a templomi zenekar a toronymester rendelkezésére állani. Az utolsó szolgálatban állott toronymester Tranta fagottista volt, ki a múlt század hatvanas éveiben halt el. Fia Károly, az egyházi zeneegylet harmonia-directora még ma is kap a várostól mint quasi-utód élte tartamára a kath. hitközségtől a fuvók egyházi szolgálata fejében valamelyes csekély fizetést.

De a Városház tornya még másképen is állott a városi lakosság szolgálatában. Jelezte az időt s örködött a polgárok nyugalma és biztonsága felett. Már a XV. században volt órája s ezzel már 1466-ban tüggött össze a hold fázisait mutató mozgó holdteke.*) 1487-ben új óra került Bécs-

*) A holdteke most is megvan tornyunkon, de járásában hosszú idő óta megakadt. Már csak cu-

ből*) a Városház tornyára s hogy hideg meg ne akassza járásában, ültették helyiségét még 1621-ben is. Tűzre, ellenségre, portyázó rablócsapatokra szintén e toronyról ügyeltek éjjel-nappal.

A Városház külseje régen a maián kevésbbé lehetett tetszetős, miután azt sok mellékkörülmény hátrányosan befolyásolta. Az előtte elterülő tér vásártér lévén, oly tiszta, mint amilyen a mai aszfaltos járdájú és szépen macadamizált kocsútu főter nem lehetett. A teret ugyan már 1494-ben kezdték kövezni**), de ez még nagyon tökéletlen volt. Adatok nyomán bizonyos, hogy esőtócsák éktelenkedtek e téren s hogy szemét miatt nem egyszer esett panasz. Hozzájárult, hogy közvetlenül a Városház előtt a posztónyírók bódái állottak***), sőt 1565-ben már egy eléje épített zsindelyes faszínt is találunk, mely alatt a tűzi lajtorjákat tartogatták.†) Mindez nyilván sokat rontott a Praetorium hom-

riusunkép, de a történeti emlék okából is meg kellene nyújtani, csak hogy erre vonatkozó szavaim (Ny. Híradó 1903. XVI. 112. sz.) elhangzottak!

*) Pozsonyban az első órás (Uhrmacher), Christoff Mawsmann még csak 1567-ből ismeretes.

**) am platz zu pflasteru angeheht.

***) Az 1503/4. évi városi számkönyv szerint: vor dem Rathaws bey der tuchschere in Lawben.

†) Vorm Rathaws ain Schindltafel, darunter die Feuerleitern liegen. Az 1642. évi tűzoltói rendszabály szerint is a tüzeseteknél szükségelt eszközök: a nagy lajtorják és tűzbúrák a Városházon voltak elhelyezve.

lokzatának külsőségén, anélkül, hogy az épület hatását is lerontotta volna. Az épületnek a hatása azon időkben már csak azért is kellett nagyobbnak lennie a mai-nál, mivel az épület monumentális alakításánál fogva az egész téren domináló volt.

Egy ilyen régi épületnél, amilyen a Városház, feltűnőek a főhomlokzat körkeretű ablakai. Ezek egyenes zárású négyszögablakok. Nyilvánvaló, hogy ebben a formában nem lehetnek azok eredetiek. Már csak ürtérbeli szélességüknél fogva sem lehetnek eredetiek. Hajdan az ablakok alakításában híven követték a kor ízlését és szokásait. Monumentális épületeknél a fényfűzés kiválólag az ablakokon szeretett mutatkozni. Ólomfoglatba szorított színes üveg-kockák vagy többszögek hirdették a ház gazdájának módos voltát s ezért nem hihetjük, hogy a Városház ilyen díszablakok nélkül maradt volna, annál is kevésbbé, mivel az üveg óvására alkalmazott ablak-drótfonalról városi számadókönyveinkben tényleg szó van.*) Csakugyan kimutatható, hogy a régi ablakok még csak 1599-ben lettek mai formájukra átalakítva. Az eredetiek csucsívesek és színüvegesek voltak s mint ilyenek mindenesetre hatásosabbak s az épület egész jellegének megfelelőbbek voltak. Ily minőségben való átalakításuk a mai épület külső hatásának érdekében igen kívánatos volna.

*) A kamarás elszámol Miklós festőnek azon munkája után, melyvel ellátta: Im Rathaw s dy Netz für dy Fenster, mit Eysin z a u n.

A Városház belseje is sok tekintetben átalakult újabban, hogy Justi polgármestersége alatt a mai Tanácstermet építették hozzá az udvar felől. Ezt az átalakítást a lépcsőház és a mai Tanácsterem közt a levéltár előtt levő helyiségben is szemlélhetni. Ellenben azok a helyiségek, melyekben ma a városi muzeum van elhelyezve, meg vannak eredeti állapotukban, csak hogy azokat régen más célra használták. Az a szoba, mely a torony első emeletében van s melynek gótstilű szép dupla ablaka a fötérre nyílik, hajdan kápolnául szolgált. A XV. századi feljegyzésekben mint Heiligtum és heiltum szerepel, melyben miséket is mondtak. E kápolnának a fötérre nyíló kettős ormú ablaka a tar külsejű toronynak egyedüli építészeti dísze. Egész architektúrája megfelel szigorubb jellegénél fogva a XIV. század szellemének, úgy, hogy bátran e század alkotásának tekinthetjük. Az egészet áttört mérművű ékes-ségek: csúcsíves lóherék, ötlobbos rózsák, díszes levélesokrok borítják és élénkítik. Az egykori kápolnában későbbi időben a városi levéltár volt letéve, ma pedig szintén muzeumi helyiség. A többi helyiségekből legjelentősebbek az utcai termek: az 1597-ben készült gyönyörű faplafonddal bíró egykori Tanácsterem*) és a bolt-hajtásos Közszo-ba**). Amaz a tanács

*) A XV. században Ratstubb, Stuben, dy gross stuben, Herrnstubb, Nöwn Stubn néven ismeretes

**) Gemeinstubb, Schran.

tagjai, emez a tanácsba választottak, az úgynevezett Genamtschaft befogadására szolgált. Mindkét, több színben variáló szép téglával pallózott*) és figurás fény-máz-kályhákka l ékesített**) helyiség sok történeti eseménynek a színhelyei. Ezekben szolgáltatott város és tanács igazságot. Ezekben tette le a polgárság az újon megválasztott királynak a hódolati esküt.**) Ezekben tartották a XVI. század végeig szokásban volt Judicia octavalia-kat a városi tanács részvételével.†) Abban a teremben pedig, melyben ma a városi levéltáros dolgozik, hajdan a XV. s XVI. században a városi számvevőség, a XVII—XIX. századokban a városi főiroda volt elhelyezve. Ebben, az egykori Raitstubenben a gyakori városi vendéglátásokat tartották. Itt vendégelték meg Hunyadi Jánost, itt Giskrát a híres cseh vezért, Czillej Ulrik grófot és sok-sok más nevezetes embert, mágnást, diplomatát, követet, főpapot és tudóst. Nagyon kegyeletesnek kell mondanunk az Élső takarékpénztárnak ama cselekvényét, hogy e nevezetes történeti termeket újabban stilszerűen kifestette s illetve meg-

*) schöne Zieglu damit man die Rathstuln gepflastert, mondja az 1577. évi v. sz. k.

**) grien glasurten Ofen mit Pildern khaufft.

***) 1657-ben: Ein Ersamer Rath die Herr Genandten, Ganz Burgerschaft und otliche Mitwohner, Ihre May. den new gekrönten König In Ungarn Leopoldo Ignatio das Jura ment abgelegt.

†) 1568-ban: Umb die Zeit die Landtrecht allhie gehalten worden, die halten die Herrn tüglich am Rath a w s gessen.

ujtatta. Kellő érvényhez különben e termek akkor fognak jutni, ha a túlsúfolt muzeumi tárgyak egy része, mely nem bir várostörténeti jelentőséggel, a primáspalotai új helyiségekbe jutnak, mi már nemsokára meg fog történni.

A kapu, úgy külső mint belső szerkezetében, nagyon kedvesen lepi meg a szemlélőt. Szerkezete és kivitele nagy régiségre vall. Ürmagasságát egy gyengén ívülő archivolt határolja. Állatalakokat mutató külső gyámkövei az archivolt egyszerűségével szemben nagyon mesterségesek. Külső kőbélletén feltűnnek a vashól készült régi hossz mértékek. Ezek mutatják, hogy az öllel, rőfíel dolgozó kereskedők és iparosok folyton ki voltak téve a vevők és rendelők ellenőrzésének. Bizonyos, hogy itt voltak találhatóak az ürmértékek és a mérlegsúlyok is, melyek mindenkor biztosították a közönséget hamisság és csalárd-ság ellen. Az itt levő mérleget említi is az 1586. évi számadókönyv.*) A kapu vassal pántozott tölgyfaszárnyai néhány év előtt készültek, de szép egyszerűségükben a régi kapuszárnyak szolgáltak mintául. A kapu felett erős gyámkőpáron nyugvó s a falsikból kiszökellő háromosztályu erker a ház külsejének legszebb dísze. Faragott részei kivált a kapu oldalán felszálló s levélcsomón nyugvó toronyfiak igen csinosak, az egész alkotás kifejezője a középkor kifelé hivatkozni szerető fényűzésé-

*) Im Rathaus bei der w a g.

nek. Az erker alján olvasható felirat: *Non est sapientia, non est prudentia, Non est consilium adversus Dominum*, és a kapu felett olvasható: *Si Deus pro nobis, quis contra nos* — a középkor mélyen vallásos gondolkodásának a hirdetője. Az erker jobb oldalán látható fresco-festményű arckép némelyek szerint legendaszerűleg egy az ördög által abban a pillanathban elvitt városi tanácsos arca, mikor hamis esküt akart letenni. Mások ellenben Solon vagy Lykurg híres törvényhozók arcképére magyarázzák. Az erker fedelére a színes fénymázás cserepek szintén csak ujabban kerültek s bár a színek választását nem tartjuk szerencsésnek, mégis ily minőségben is élénken mutatja, hogy hatásban mennyire gyarapodnék az épület, ha annak magas nyereg-tetejét egészen fénymázás színes cserepekkel fedetnék.*)

Belépve a kapun meglep a kapualj ódonsága és szépsége. Az egész műalkotást nagyon díszesnek mondhatni. A lapos boltozat hevedereit 5 igen díszes faloszlop tartja. A faloszlopok töve a csúcsíves stíl által átídomított attikai oszlopláb. A lábak magasságáig mindkét oldalon kőpadok húzódnak el, míg az oszloptörzsöket különböző levelekből álló s kasukkal kecses alakokat képező kapitülek koronázzák. Ami egyszerű szerkezetének különös érdekét

*) A Városház eredetileg zsindelylappal volt fedve. Tornyát 1442-ben zsindelylappal, 1496-ban már esoréppel fedték. A ház maga 1498-ban szintén esoréppel fedett volt.

kölesönöz, az annak szabadon lefüggő 5 záróköve, címer- és mellkép-faragványai-
kal. A címerek közt van az Anjou királyi ház struccmadaras címere, mi a ház keletkezésének korára és előkelő történetére enged következtetést vonni*) s így mondhatni, hogy e kapualj az egész háznak egyik legkiválóbb nevezetessége s valóban mélyen lehet azon sajnálkozni, hogy azok, kik a modern találmányok dróthuzalját itt alkalmazták, oly barbár kíméletlenséggel végezték munkájukat. Az a szoba, mely a kapualjban balra van s 1566. óta örszobául szolgál, a középkorban a posztósok által kibérelt raktárhelyiség volt.**)

Az udvar, mely mint ilyen bizonyítéka annak, hogy e ház eredetileg nem volt köz-, hanem magán-ház, azonkép sok érdekességgel bir. A kapualj fölött levő traktuson az 1558-ik évszámot olvashatjuk kőbe vésve. Rendkívül festői az oszlopon nyugvó árkádos folyosó, mely az épület éjszaki szárnyán vonul végig. Ezt 1581-ben építették. A félköríves hullám-

*) A zárókövek faragványain két koronás nő alak, egy mitrát viselő szakáltalan és bajusztalan ifjú, egy sisakból növekedő oroszlán és az Anjouk címere szemlélhető. Ez utóbbi Károly Róbert királyra vonatkozik. A két nő közül az idősbik Károly Róbert király kedvese, Erzsébet, ki később Jakab bíró felesége lett. Az ifjabbik nő és a püspöksüveges ifjú Károly Róbert királynak nevezett Erzsébettől született természetes gyermekei, kik közül a nő a Schweidniczi herceg nejévé, az ifjú pedig a püspökké lett Kálmán győri püspök.

**) Scherladen in dem Rathaus, 1478-ban.

vonalból álló oromdisz (di Zynnen) itt régi szerkezetében látható. Ez hajdan nemcsak az udvar felől, hanem a külső homlokzaton is, az egész házban köröskörül futott a koronapárkányzat hosszán. Sok történeti tényt is juttat ez udvar eszünkbe. Elbben állott kezdetben a pénzverő-műhely fából készült épülete.*) Ezzel kapcsolatban volt a pénzváltó-üzlet helyisége**) és a fémvegyíték eszközlésére szükséges olvasztó-kemence.***) Ez udvarban zakatolt egy időben a szárazmalom†), melyet 1548-ban bontottak le. Itt volt továbbá a sörmérő lugas is††), melyben a város saját hasznára mérte ki az importált sört. Ellenben a belső udvarban, mely a második házban, az egykori Ungerl-háznak felel meg, volt a régi fegyvertár†††), melyben tarackokat, puskákat, helebárdokat, sisakokat, mellpajzsokat s egyéb kézi fegyvereket és hadiszerezvényeket őriztek. 1451-ben már szénát helyezték el benne, 1457-ben a királyi konyhához tartozó ökröket tartották benne, 1525-ben városi ácsok dolgoztak benne.

*) Münzkamer, Muncz Haws, Münch Hotten, Münchhütten néven a XV. századi iratokban.

**) wexlpark, 1440-ben.

***) Smelz Ofenn in Rathaws, 1444-ben.

†) Mühl Haws in den Rathaws, Rosmuel, dy Müell 1480. és 1513-ban, alt Rossmuel in Rathaws 1548-ban.

††) pierhütten, 1478-ban.

†††) 1440-ben püxen hoff; 1451-ben már alder püxenhof. Az új fegyvertár a Mihálykapuhoz került.

Egy 1509. évi adat szerint a hátsó udvarban tartották a vadászszekereket s nincs kétség benne, hogy sok a gazdasági és házi életben szükségelt tárgyat és eszközt, kocsit, szekeret szintén itt tartogattak.

A pincét egykor százfélére használták. Bort, sört, szénét, vágott fát tartottak benne. Volt idő, mikor löport készítettek benne,*) de benne voltak a városi könnyű börtönök és nehéz tömlőcök is: az Oroszlánverem és a Feketeszoba. Amabba kerültek volt egyebek között azon evangélikus prédikátorok: Reiser Antal, Sutorius Bálint és Píringer rektor is, kiket 1572-ben a köznyugalom háborgatása címén kereset alá vontak. E pincében volt a középkori igazságszolgáltatás, a bünfenyítő nyomozás legfélelmesb eszköze, a kínvallató kamara, melyet jellemzően Examinierkeller-nek neveztek.

Ennyi emléket egyesít magában Pozsony város első háza, melyek méltóvá teszik arra, hogy a város történetében kiváló helyet foglaljon el. De van a mondottakon kívül még két másik nevezetessége is. Egyik a muzeum, másik a levéltár. Mindkettő Pozsony városának méltó büszkesége. A Muzeum (megkülönböztetendő a város által kezelt, de az orvos- és természettudományi társulat tulajdonát tevő, a volt Apponyi-házban elraktározott muze-

*) Im Rathaws Im Keller, dy an den Stampf gezeu haben, das man die Matery zu den pulwer gemacht hat. (1439. évi vár. sz. könyv.)

umtól) mint városi muzeum kétségtelesen a legérdekesebbek közé tartozik.*) Alakult 1867-ben kivált Rómer Flóris, Rakovszky István, Justl Henrik polgármester, Heiler Károly városi apát-plébános és Könyöki József tanár s muzeumőr nemes buzgólkodása következtében. Magában foglalja a gyűjtemény, kevés idegen etnografiai tárgyon kívül**), mindazokat a tárgyakat, melyek közvetve vagy közvetlenül a város múltjának az emlékei vagy történetével összefüggésben állanak. Számos kő-, csont-, agyag-, bronz- és vasrégiség (tűk, fibulák, karpercek, szárnyas és tokos vésők, sarlók, kések, kalapácsok, lándzsák stb.) vannak itt egybegyűjtve, melyek városunk területén vagy annak környékén, illetve a megye területén kerültek elő, bizonyítva, hogy városunk helyén s annak vidékén már a prachistorikus időszakban művelődni kezdő élet lüktetett. A barbárkört számos agyagmű és fém-tárgy képviseli s ámbár városunk már a római imperiumon kívül feküdt, mégis a római közlekedésnek és kereskedelemnek mozgalmas talaja volt. A várhegy

*) A Magy. Tört. Társulatnak Pozsonyban 1877-ben aug. 23—30-áig tartott kirándulása alkalmából Deák Farkas aug. 30-ikán a záruláson tett jelentésében erre vonatkozólag ezt mondja: Pozsony városának egyetlen pontja sem volt, mely inkább kielégítette s gyönyörködtette volna a társulat tagjait, mint a kedves kis muzeum. (Századok. 1877. XI. évf. 95. l.)

**) Ilyenek az arabs, egyiptomi, keletázsiai tárgyak.

töven volt azon nemzetközi vásár, melyen római és barbár áruikat egymással kicserélték vagy készpénzen vették-adták. Ezért oly jelentékenyen képviselvék városi muzeumunkban a római és a barbár érmek, a római használati tárgyak és műalkotások, mint fibulák, karperecek, kulcsok, téglák, feliratos kövek, üveg- és fémékszerek, gyöngyök s hasonlóak. Még gazdagabban találhatók itt a későbbi korszak emlékei az árpád-, anjou-, vegyes-házi királyok korszakaiból, kivált pedig nagyszámu arany, ezüst s réz érem, pecsét, valamint számos városi helyhatósági emlék. Gazdagon képviselvék a középkori céhek emlékei, a céhkannák, céhládák, céhkönyvek, cégerek, fémjelzők, hirdetési táblák, árjegyzékek, mérlegek és súlyok, vásárjelek, aztán mindennemű, főleg mézeskalácsosok által használt báb- és ostyasütő minták. A XVI—XVIII. századokból való lakatos művek: kulcsok, lakatok, závárok, vizokádók, rostélyok jelesen hirdetik ez iparág hajdani virágzását, míg a régi közszoba egyik faleresztékén szemlélhető *Imago Justitiae*, az augsburgi Drentwetnek 1695-ben festett frescoműve, nemkülömben a Bastiano Corati Orsati gyönyörű stukkaturja őseink mű- és fényszeretetét hirdetik. A középkori ítélő- és büntető-igazságszolgáltatás eszközei, bírói pálcák, kinzószerek (korbácsok, béklyók, csonttörőkerék, deres, nyakazásoknál használt szék stb.) szintén érdekesen képviselvék. Itt láthatók a város régi kulcsai, valamint a régi hó-

lérbárdok s a Behám Mihály egykori városbíró által a hivatalos utódoknak végrendeletileg hagyományozott XVI. századbeli díszkard. A Pozsonyra vonatkozó emlékérmek amily szépek, oly becsek is. A fegyver-félék egész sorozatban következnek egymásra, úgy mint a kézi és vélő fegyverek: íjjak, kardok, puskák, buzogányok, pisztolyok, helebárdok, lándzsák, török, sisakok, páncélok, a nehéz fegyverek közül a taracok, mozsarak, kő- és vas-ágyugolyók, láncos golyók, katona-felszerelések, őrségi egyenruhák s a forradalom idejéből származó nemzetőrségi ruhák, dobok, fegyverek, zászlók. Ezek mellett az orosz fegyverek és szerelvények ugyancsak a szabadságharcnak, a porosz fegyverek és szerelvények az 1866. évi háborúnak vidékünkön lezajlott eseményeire emlékeztetnek. Mit különösen ki kell emelni, az, hogy e muzeumban gazdagon egyesítvék a középkori polgári élet keramikai tárgyai, üveg- és porcellánneműi és műprodúktumai, régi bútor- és hangszerfélék: kürtök, trombiták, toronyőri hangcsők, zongorák valamint evőeszközök, lámpák, csengettyűk, rokkák, órák s egyéb használati tárgyak. Nevezetessé teszük e gyűjteményt Messerschmidt, Tilgner és Fadrusz nagyszámú szobrászati műremekei és nagyon érdekeseznek kell mondanunk a régi Pozsonyt feltűntető rajzok, metszetek, festmények gyűjteményeit, melyek kivált Lanfranconi Enea bőkezű adakozásából növekedtek fel ily tetemes

menyiségre. Legújabbán egyes mesterek réz-karcai és acél metszetei is járultak a gyűjtemény kiegészítéséhez. Nem érdektelenek a város multjára vonatkozó festett arcképek és koronázási meneteket feltűntető képek. A Klarisszáknak 1891-ben lebontott sekrestyéjéből származó falfestmény-töredékek művelődéstörténeti szempontból nagyon tanulságosak. A muzeumi tárgyak összesen valami 4000 darab, melyekből 2777 db. szekrényekben és üveges asztalokban van felállítva. Az összes tárgyak becsőrtéke valami 80 ezer koronára rúg. Kiemelendő, hogy az összes tárgyak, chronologiai sorozata, amennyire a szűk hely engedte, nagyjában áttekinthető, ha nem is lehet szó a legszigorúbb systematikus rendezésről. De a tárgyak nemcsak helyi elrakás tekintetében rendezettek, hanem leltározvák is. Van a muzeumnak pontos leíró katalógusa, a régiségi és műtárgyaknak épp úgy, mint az érmeknek. Amellett az összes tárgyak számozvák is. *)

A Városi levéltár az ország városainak egyik leggazdagabb levéltára, mely nemcsak helyi, de országos jelentőséggel is bír. Hazánk culturtörténete e levéltár felhasználása nélkül meg nem írható. A hazai vallástörténetre vonatkozó adatok a XVI. századtól kezdve oly bőségesen csergedeznek e levéltárban, hogy e tekintetben alig hasonlítható vele

*) *L. Sum cuique* című cikkeiket a Ny. Híradó 1902. XV. évf. 251. sz.

össze más levéltár. A zsidókra, ezek polgári és üzleti életére vonatkozó adatok rendkívül gazdagon képviselvek, épp úgy a pénzügyiek, céhtörténetiek és magánszemélyiek is. Kiváló fontosságúak a városi követek országgyűlési jelentései, melyek a XV. század első felétől kezdődnek. Felette tartalmazak a Zsigmond korabeli levelezések, Hunyadi János és Mátyás valamint az erdélyi fejedelmek correspondentiái. De nemcsak a történeti nyomozásnak, hanem a pecsétismének is rendkívül gazdag tárházát képezi e levéltár, mely amellet teljesen rendezve is van s kitűnően szerkesztett elenchussal bír. E 4 vastag főlíokötetből álló betűrendes nagy munkán Gürth Jakab néhai levéltáros 10 éven át dolgozott teljes szakavatottsággal és bámulatraméltó fáradtsággal. A leveles kincstárt 157 év óta az ódon városház mai helyiségeiben őrzik. Előbb az, mint mondtuk a torony első emeleti szobájában, a régi kápolnában volt letéve, melynek mesterséges lakatú és gyönyörű, XVI. századbeli munkával ellátott vasajtaja a városi muzeum egyik kiváló diszét teszi. A folyosóról a levéltár első termébe egy 1683. évszámmal jelölt, csinos barokk díszítményekkel ellátott vasajtó nyílik. E helyiséget, mint fentebb mondtuk volt, a régi Raitstubén, 1873 óta a levéltárhoz csatolták s benne ez időszerint a jegyzőkönyvi s iktató lajstromok, a volt választott polgárság jegyzőkönyvei, a jelentéktelen városi könyvtár

s végre a városi törvényszék irományai vannak a köröskörül és közepett is felállított repositoriumokban elhelyezve. Ezekhez járulnak még a királyi telekkönyvi hivatal által legújabbán a városnak visszaadott XVI., XVII. és XVIII-ik századbéli telekkönyvek, melyek Pozsony régibb topográfiájára nézve nem csekély érdekl és jelentőséggel bírnak. E helyiségből egy kettős zárral és 1723 évszámmal ellátott ajtó vezet balfelől a tulajdonképeni levéltárba, melyben faalmáriumokban a várost illető kiváltság-levelek, királyi adománylevelek, rendeletek, királyi nyiltparancsok, főkép Zsigmond korától kezdve nagy számban, továbbá hadi iratok, kivált Bethlen, Bocskay, Rákóczy korabeliek egészen az 1809. évi francia invázióig terjedők elhelyezvék. Felettök a városi levelezési könyvek, a correspondentiák állanak az 1512-iki év végétől kezdve. Ugyanitt vannak a volt helytartósági tanács, valamint a magy. kir. és a volt udvari kamara közrendeletei az u. n. Intimáták; továbbá a városi tanácsnak a XV. század első felétől a legújabb időkig terjedő jegyzőkönyvei, azonkívül különféle régibb és nem lajstromozott, XV. és XVII-ik századbéli akták, a város két legrégibb, 1436-ból származó telekkönyve, országgyűlési naplók, törvénycikkek, a Váralja, az u. n. Zuckermannl község iratai, a hirneves Messerschmidt szobrász életére vonatkozó eredeti levelek és érdekes feljegyzések. Itt

található továbbá az 1848–49 és 50-iki évekből származó falragaszok, proclama-
ciók és rendeletek időrendi gyűjteménye, végre periratok, céhszabályok, végrendeletek, a tárnoki szék számos jegyzőkönyve s a levéltár legértékesebb kincsei, a több száz kötetre rugó, 1434-től 1710-ig terjedő városi számkönyvek. A későbbiek a városi számvevőség őrzi. A számkönyvek mellett vannak a régi városi ítélet-könyvek, az u. n. „Urgicht puech“ a XV. század második negyedétől kezdve a XVII. század elejeig. A többi helyet a tanács jegyzőkönyveinek mellékletei foglalják el, az alsó nagy fiókot pedig a város térképei, rajzai, felvételei stb. töltik meg. Ezek mindazonáltal a XVII. század végénél nem idősebbek. A levéltár legrégebbi okirata 1248-ból való*) Mindezeknek csak nagyjában való felsorolása is eléggé igazolja tehát azt, hogy joggal mondtuk a pozsonyi városi archivumot elsőrangúnak.

A Városházaon kívül nem nélkülözik a Főtér többi épületei sem a történeti érdekességet. Így a Leszámitoló-bank tulajdonát tevő, újabban kissé modernizált ház. Ez régen az Auer-család birtokában volt. Az Auer — másképen Tratter-család patricius család volt, melynek Mátyás király 1474-ben eladta a várostól kapni szokott ujévi

*) A levéltárt tüzetesebben ismerttettem a Századok 1877. évf. XI. kötetéhez csatolt mellékletben 100—105. ll.

ajándékokat. E ház egy ízben II. Lajos özvegyének, Máriának szolgált volt ideiglenes lakásul, nyilván míg a tatározás alatt levő Ventur-utcai királyi curiába átköltözködhett. A XVII. században Auer Ernő az evang. hitközség inspektora volt s azért háza 1672-ben nagy szerepet játszott a pozsonyi evangélikusok történetében egy oly időben, mikor e hitfelekezet ügye Pozsonyban szorult helyzetbe jutott volt. Mikor később a törökök az evangélikusoknak a külvárosban levő imaházát elpusztították, 1683-ban ugyancsak az Auer-féle házban tartották aug. 11-ikétől szept. 27-ikéig istentiszteletüket. E régen és ma is a Szilágyi Dezső-utcába átjáróul szolgáló ház régebben Kinath, Fabris és Hrabovský uraké volt. Ujabban Edl Tivadar tulajdonába ment át, ki alatt mai külső alakját kapta. E házban nyitották meg Edl Tivadar, Jurenák Antal és Prickner az általuk a negyvenes években alapított s mintegy 10 éven át vezetett banküzletet. Azt utóbb Edl Tivadar egymaga bírta 1882. jún. 14-ikén bekövetkezett haláláig. Halála után megvette az üzletet a családtól Edl Tivadar fia, Edl Frigyes és Feitscher Lajos, ki az üzletben már 15 év óta mint procurista tevékeny volt, s azt reális alapon mind-egyre jobban felvirágoztatva 1893-ig tovább vezették. Ez évben a budapesti Magyar Leszámitoló- és pénzváltóbank, Pozsonyban fiókot akarván létesíteni megvette nevezettektől azon szerződéses kikötéssel, hogy Feitscher Lajos maradjon a

fióknak is a vezetője. Azóta a szolid alapon nyugvó pénzügyi intézet, megnyerve a nagy közönség teljes bizalmát, örömdetes virágzásnak indult. Nemcsak Pozsonynak, hanem környékének, de sőt a szomszédos megyék pénzügyi forgalmának jelentékeny részét is magához vonta.

Ezen ház közelében, a Főtér- és Zöldszoba utca sarkán, egy magas nyeregtetős ház állott, melynek toronyszerű alkotása a középkori városi ház jellemző típusát tette. Magassága miatt közönségesen Burgnak nevezték. E ház az 1573. évi városi látképén is tel van tüntetve. Pozsony legidősb házának tartották s egy ezen a házon létezett felirat szerint Pozsony e háztól vette volt eredetét. *) A múlt században a báró Mednyánszky, utabban a Samarjay-családé volt, kitől Palugyay Ferenc szerelte meg vétel útján, ki is aztán 1882-ben helyébe a mai, francia Mansard-stílusban tartott szép bérházat építette.

Említendő továbbá a Főtér és a Ferenciek-terének sarkán álló pénzügyigazgatósági ház, melyben a XVIII. században és később az abszolút idősorokban is a cs. kir. helytartóság volt elhelyezve, a miért közönségesen Consiliaris-háznak nevezték. A XVIII. században átjáróház volt s mai alakját az 1762-ben megszerzett Zsigrai- vagy Balázs-féle ház hozzá-

*) A felirat ez volt: Cerna domum, fuerat turris, primordia Posonii duxit ab hac; majus nomen et omen habet.

csatolása után kapta. Egy időn át báró Paluschka tulajdona volt. Ez időszakban kincstári tulajdon. Benne a m. k. pénzügyigazgatóság, a m. k. pénzügyőrségi és kataszteri felügyelőségek vannak. Ez épület előtt a Fő tér közepén állott a katonai őrség háza, mely kezdetben fából épült volt s 1767-ben lángok martaléka lett, mire kőből ismét felépült. Balustrádája különféle hadijelvényekkel és vázakkal volt díszítve, Ez épületet a hatvanas években bontották le.

A pénzügyigazgatósági épület töszomszédságában álló, főarcvonalával a Fő térre, szárnyával a Deák-utcára kitérő, szép vasbalkonnal bíró kétemeletes ház a régi Stelling-, aztán Kutschersfeld féle ház ma gróf Esterházy Imre tulajdona. Mai alakját 1762-ben kapta. Vele átellenében a Fő tér- és a Halászkapu-utca sarkán álló két emeletes ház előbb a Jeszenák családé volt, ma a Pozsonyi Első Takarékpénztáré. Régebben e házat jellemezték az erős, zömök támaszok, melyek monumentális színezetet kölcsönöztek neki. A pilléreknek újabb időkben történt eltávolításakor kerültek elő azok a románstílusú oszlopfejek és oszloptövek, melyek most a Városi Múzeum lépcsőházában láthatók. A Fő tér és az Apponyi-utca sarkán álló régi Garzuli-, utóbb báró Schilson-féle ház ma szintén az Első Takarékpénztár tulajdona. Feltűnik monumentálszerűségével, névszerűen monumentális kapuzatával és támszerűleg kifelé dűleszkedő, hamis rustika-modorban tartott faltövével. Ez építési módor a

renaissance beköszöntésével városunkban is általános lett, mit nemcsak ezen főtéren, hanem a bástya-utcai házak is bizonyítanak. Az e ház sarkán még meglevő vas-kampó arra szolgált, hogy abba akasztották a vasláncot, melylyel városházi tanácskozások alkalmakor az Apponyi-utcát elzárták, nehogy azon a kocsiközlekedés zaja a tanácskozást zavarja. Ma az épületben különféle városi hivatalok vannak elhelyezve, köztük a magy. kir. anyakönyvi hivatal is.

Frigyes főherceg-út. (Erzh. Friedrichstrasse.) A Nándorvároshoz tartozó ezen, Pozsony főutcai közé tartozó s főközlekedési érül szolgáló út a Nándorvárost jóformán közepén hasítja át a Grassalkovich-tértől a Nagy Lajos-térig. Belészakadnak nyugat felől a Jókai-, a Konvent-, a Bél Mátyás-, kelet felől a Fautca és a Magas-út. Legrégibb neve Sand Michelsgassen im Newsiedel, mely néven az az 1439. évi városi telekönyvben szerepel. Okiratokban és végrendeletekben Sandt Michels-tor avagy Sandt Michel pfarrhof néven említetik. Mint ilyet meg kell különböztetni azon másik külvárosi Sz. Mihály-utcától, melylyel a régi Szél-, a mai Jókai Mór-utcát jelölték. Eredeti nevét az óvárosi Sz.-Mihály-utca után kapta, minthogy kitérkollása, nevezetesen a Sz.-Mihálykaputorony irányába esik. 1604-től kezdve már Négyveder-utcának hívják. E néven (Vierempergassen) említi az 1683. évi szám-

adókönyv is. E nevet egy 4 vederre járó közkút után kapta, mely ez utcában volt, azon a helyen, hol ma is csökút van. Külső végén, a Grassalkovich-térre kivezető részén a Szárazvám-kapu állott, mely a Merián-féle képen még jól szemlélhető. E kapu a Grassalkovich-tér déli részén állott s egy kétemeletes, nyeregtetős, erkeres s a város címerével ellátott kaputornyot alkotott, melyet a városfalból kiszökellő vélbástya erősített jobbról, balról. Ez erőd-művet (Polberich = Bollwerk) az 1434. évi számkönyv említi. Hogy a kaputorony erkeres volt, melyből a közeledő ellenségre leselkedtek, azt az 1445. évi városi számkönyv mondja,*) s hogy erkere haranggal birt, melylyel az ellenség közeledését tudatták a városbeliekkel, az kitetszik az 1457. évi számadó könyvből.**)

Az árkon át facölöpökre rakott híd vezetett. Sajátos nevét e kapu a szárazúton: a morvavölgyi és a kiskárpátalji kereskedelmi utakon szállított áruk után itt követelt vámtól vette. Legelőbb a XIV. században, 1330—1360-ban említettik e kaputorony, amikor is azt Jakab pozsonyi bíró fiai, István és Pál a pannonthalmi apától, kit az itten szedetni szokott vám egyharmadrészben II. Béla királynak egy 1137. évi adománya alapján illetett, jogcím nélkül elragadták és bitorolták, a haszon el-

*) Erkker auf der durren Mawt.

**) dy glokhen awf dem Erkker poy der dwrren Mawth.

vonása címén mindössze 70 arany forintot fizetve a károsított apátságnak. A kaput 1805-ben bontották le, de a név, melyet utána a Frigyes főherceg-út éjszaki vég-része kapott, a Szárazvámkapu név azután is fennmaradt. Az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés a Szárazvám-kapu nevet Szárazvámkapu-utca névre egészítette ki, kiterjesztve e nevet a Szárazvám-kapun kívül a Mészpiacra és az egész Négyveder-utcára is. Ujabb névcseré 1883-ban történt, mikor Frigyes főherceg pozsonyi hadtestparancsnok városunkba tette át állandó székhelyét; ekkor a városi közgyűlés az ő tiszteletére változtatta át a Szárazvámkapu-utca nevet Frigyes főherceg-út névre.

A Frigyes főherceg-útnak azon térré kitáguló részét, mely a Bél Mátyás- és a Konvent-utcák kitorkollása közé esik, régebben Mészpiacnak (Kalkmarkt) nevezték, mert ezen árulták a meszet. A mészégetés városunknak külön iparága volt a középkorban. Lakosságát erre utalta a környék közetének alkalmas minősége. A védelmi művek, de a polgári építkezések is nem csekély mennyiségű meszet szükségeltek. Az 1379. évi városi adólajstromban 3 pozsonyi mészégető soroltatik elő. A városi mészvermek részint a Vogltorony-nál, részint a Lörinckapu előtt voltak. De a pozsonyi meszen kívül nagy fogyasztásban volt a kitűnő minőségű borostyánkői, nemkülömben a hainburgi is. Ma ez iparág mondhatni teljesen megszűnt városunkban.

A Pozsonyban építéseknel és meszeléseknel használatba jövő mész mind Borostyánkő vidékéről való, hol a várhegy tövében őt s a rézhámornál is kemence áll. Az itt égetésre kerülő gondosan kiválogatott mészkövekből termelt mész oly jó, hogy vele össze sem hasonlítható a dolomitos, tehát magnesia tartalmu ama mész, mely miatt annyi panaszt emelnek a bécsi építésszek. A borostyánkői mész az oltásnál meglehetősen nagy téremet fejleszt s kövér, finom, szép fehérszínű pépet alkot s tekintve e mésznek vegyészeti műveleteknél, mint a kálinátron, ammoniák, chlorcalcium, calcium-carbid, calcium-chlorat, ecet-, citrom-, borsav-, soda- és stearin-készítésnél, valamint a mésznek a vargaságnál, a fagyapot fehéritésénél, festőgyárakban, tűzálló téglák készítésénél való felhasználhatóságát, kétségtelennek tartható, hogy értékesítése nagy jövőnek néz elé.

Hogy a Szárazvám-kapu a Mihálykapuval összeköttetésben állott, az ezen útnak már a középkorban nagy fontosságot adott s már akkor úgy mint ma főközlekedési érül szolgált. Hajdani fellendülését eléggé mutatja az, hogy az 1439. évi városi telekkönyv szerint a Michelsgassenben 22 ház és 3 pusztult hely volt. Ehhez épült 1500-ig még 6 ház, úgy hogy ez utca házszáma a XV. sz. végén 28-at tett és pusztahelyeinek száma 2. Ma házainak s. áma szintén 30 s így mondhatni, hogy már évszázadok előtt ki volt építve. A XVIII. században ez utcában volt a Szárazvám-kapunál a

városi ispán laka és a városi iskola. Ma a város legélénkebb utcáinak egyike. Nemesak a vasúti forgalmat bonyolítja le, hanem az éjszakvidéket is. Rajta vezet végig a városi villamos vasut s ez utcában van az automobil-kocsik megállóhelye is. Ugyanezen úton van (a Lerchner-féle vendéglőben) a Pozsony nevű kerékpár-egylet telepe is.

Fürdő - utca. (Badgasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen utcája a Vadász-sort köti össze a Justi-sorral. Átvasítja a Grössling-utca. A múlt században ez utcának éjszaki része, mely a mai Grössling-utca és a Vadász-sor közt fekszik, Pfeffer-utca (Pfefergasse) néven szerepel, míg déli fele, mely a Grössling-utca és a Justi-sor közt húzódik, Kis-Fürdő-utca (Badgassl) néven volt ismeretes. Később a Pfeffer-utca név kiterjeszkedett az utca déli szakaszára, a Kis-Fürdő-utcára is s e néven fordul az elő a Halácsy-féle 1849—50 évi térképen is, míg nem 1879. július 28-ikán a városi közgyűlés az egész utcát, mindkét szakaszában Fürdő-utcának (Badgasse) nevezte el. A régi Pfeffer-utca nevét báró Pfefferhofen után kapta, ki itt ház- és majorbirtokos volt. A Fürdő-utca név pedig onnan eredt, mivel ez utcában állott a mai Fürdő-utca és Justi-sor sarkán a XVIII. században az Altmahr által alapított, Binderhofer által 1774-ben megnagyobbított, aztán Wolf, utóbb Fuchs birtokába került kádasfürdő, mely 1884-ben vétel útján Eckhardt Simon műasztalosé lett, kinek halála után azonban

1902. május 1-sején további üzemben lenni megszűnt. De azért az utcanév a régi fürdőnek megszűnése dacára sem mondható anachronistikusnak, mert a Fürdő- és a Grössling-utca sarkán épült fel 1895-ben a Pozsonyi Iparbank Pozsony nevű fürdője. Ez modern színvonalon álló vízgyógyító- és fürdő-intézet, mely a legkülönbözőbb gyógyítóeszközökkel, valamint a legnagyobb kényelemmel, uszó-, zuhany- és kádifürdőkkel van berendezve. Különösen említésre méltók az újonnan berendezett szénsavas fürdők és a gőz- és forróléggel való általános és lokalizált gyógykezelésre szolgáló berendezések. Massage, villanyos kezelés, gyógytornászat áll a fürdőlátogatók rendelkezésére. Gyógykezeltetnek különösen: gerinc- agybántalmak, idegesség, általános gyengeség, vérbetegségek, gyomorbél-, hólyag- és vesebajok, izom- és ízületcsúsz, cukorbetegségek s elhízás. Az intézet élén szakorvos áll. E fürdő már 1896-ban a milleniumi kiállítás alkalmából elismerő okiratot kapott. A kitűnő üzemben tartott intézet mérleg szerinti értéke 262 470 korona. Tervezve van egy 324 □-öl kiterjedésű szomszédos teleknek megvásárlásával tetemes kibővítése s e célból egy 500 ezer korona alapítóké- vel korlátlan időtartamra részvénytársaság alakul oly módon, hogy 2500 darab 200 koronás névre szóló részvény bocsátatik ki.

Az a körülmény, hogy e fürdő-intézet, dacára annak, hogy az újabb házak már fürdőszobákkal ellátvák, a legutóbbi évben 8.11⁰/₀ tiszta nyereséget hozott, eléggé

mutatja, hogy Pozsony művelt közönségének a fürdőzés életszükséglet. E tekintetben fokozottabb mértékben követik a mai pozsonyiak a régieket. Pozsonynak már a XIV. századtól kezdve voltak nyilvános fürdői. 1351-ben kapott János polgár a városi tanácstól engedélyt egy a Lőrinczkapu előtt való*) s a város összes lakosságának javára szolgáló fürdő felállítására. A XV. században már 3 közfürdő ismeretes városunkban és pedig 1423-ban a Halászkapu-utcában levő Nagy-fürdő (grosse Padstubb), másképen Alsó-fürdő (untere pad). 1439-ben a bástya-utcai Felső-fürdő (obere Padstubb), másképen a Klarissák fürdője (der Nonnen Padstuben) és 1442-ben a Vödröcikapu előtt, a várgróf területén állott Várgrófi fürdő (Hawbmans padstuben, des Span patstubb.**). Ezek a fürdők a középkoron túl is fenn-tartották magukat. Korabinsky említi még a maga idején, a XVIII. században létező Halászkapui-fürdőt, vagyis az Alsó-fürdőt s tudjuk, hogy a Felső-fürdő, bár átalakítottan s Zsidó-fürdő néven, mint az orth. izr. hitközség tulajdona ma is fennáll a Bástya-utcában. Létezett azonkívül ujabban a Vödröcien a Pelikán nevű fürdő, a Csáky-téren pedig, a lebontott Berendi-féle házban, a melynek helyén ma az Ipar- és Kereskedelmi kamara épülete áll, egy több

*) Foras Portam beati Laurency.

**) Mind a fürdőről egyéb helyt, az illető cikkeken van szó.

káddal ellátott fürdő. Vele egyidejűleg állott fenn a már fentebb említett Lückhardt-féle fürdő a Justi-sor és a Fürdőutca sarkán. Ezeknél jelentékenyebb és a pozsonyiak által előszeretettel felkeresett a Fülöp-féle gőz-, zuhany- és kádfürdő. Áll ez a Batthyány Lajos parton és tulajdonképpen két ház egyesítéséből alakult, mit az elválasztó tűzfal is világosan mutat. A jelenlegi fürdőház 1761-ben Kastelli által épült fürdőházzal. Ő a tanács engedelmével a Dunaparton kutat ásatott, mely a szükséges vizet az úton át szolgáltatotta a fürdőnek. 1781-ben Kall ismeretes mint a fürdő tulajdonosa. 1836-ban a fürdő tulajdonosa, Reissler Mátyás seb orvos az iránt folyamodott a várostanácshoz, hogy a parti kutból csatornát vezethessen a fürdőházba, mihez az engedelmet meg is kapta. E kút még ma is használatban van s a dunai kőparton egy nagy négyszögű kő által fedve látható. 1850-ben házasság által e fürdő Bode Ferenc birtokába ment át és ugyanő 1860-ban a szomszédos sarokházat, a fekete hatyúhoz címzett korcsmát megvéve a fürdőházzal összeépítette és 1892-ben ezen ujonszerzett épületben a gőzfürdőt létesítette. 1887-ben a fürdő Fülöp Ferencé lett s ma is az ő kezén van.

Ezekhez a fürdőkhez számítandók a nyári évadban a d u n a i f ü r d ő k. A polgári dunai uszodát és fürdőt 40 helybeli polgár alapította 1847-ben 5 pengő forintnyi részvényekkel. Eredetileg csak az alapítók használatára épült.

Az izraeliták ki voltak használatából zárva. Csak 8 év múlva vált a Dunafürdő használatá átalánossá. 1848-ban a cs. és kir. kincstár is kapott egy katonai uszoda felállítására a városi tanácstól engedélyt azon kikötéssel, hogy abban évenként 5 árva fiú nyerjen uszásban ingyenes oktatást. A fentemlített részvénytársaság aztán átalakult egy szűkebb részvénytársasággá, mely az uszodát kissé megnagyobbitotta s ahhoz egy kezdetleges uszótükröt épített. A vállalkozók Prohaszka evang. tanító, Scheuermann sütőmester, Günther molnár-mester, Berendi lakatosmester és Ludwig kárpitosmester voltak. Ezek részvénytársulata 1863-ig tartott, 1863-tól 1873-ig az uszodának már csak 3 gazdája volt: Günther Lajos, idősb Haeszler Frigyes és Scheuermann. Ezt valamint a katonai uszodát 1866-ban a poroszok közeledésének hírére az a baj érte, hogy 300 kirendelt katona 3 óra alatt az uszodák felső szerkezetét partra hányta, a hajókat valamint a szomszédos malomhajókat is megfurva víz alá süllyesztették. 1873-tól 1877-ig a polgári uszodát csak ketten bírták: ifj. Haeszler Frigyes és Willimszky Gyula. 1877-től 1902-ig Porubszky Dávid és Willimszky Gyula a gazdái, kik a fürdőt és az uszodát tetemesen megnagyobbitották és abban 3 uszó-mester által tanították az uszást. 1902-ben folyószabályozási okból az uszoda líztositására vájt öblöt betöltötték, az uszoda a sik Dunára került ki, de ezen egy 320 meteres közepes vízállás erejének ellent

nem állhatván, azt 1903. júl. 11-én a vizár elvitte, gazdáinak 10 ezer forintnyi kárt okozva. 1904-ben a város Laubner főmérnök tervei szerint új szebb és praktikusabb, jobbára vasszerkezetű uszodát épített, melynek vezetésével Porubszky Dávid városi képviselőt bízták meg. A fürdő az első évben 10 ezer korona tiszta hasznot hajtott a városnak. Mindezen fürdők és uszodák mellett az u. n. dunai Szabadfürdő vagy Népfürdő minden évben rendelkezésére áll az alsóbb néposztálynak. E népfürdőhöz járul legközelebb a Búza-piacra tervezett állandó Népfürdő. *)

Fűzfa-utca. (Felbergasse). Az Újvárosnak ezen már a XVIII. században több háztelepet számláló, most egyre jobban kiépülő utcája a Duna- illetve a Pray-utcát köti össze a Paar-utcával. Áthasítja a pozsony-szombathelyi vasút pályatesté valamint a Zsigmond király- és a Rozgonyi István-utca. Belészakad a Raktár-, a Gaal György-, a Bodza- s az Árpád-utca. Nevét a Pozsonyban mindenfelé a vizenyős talajon gyakori fűzfa után kapta. Dunai szigetségünket, a dunai ligeteket nyárfák, hamvas égerfák, sima szilfák és kőrisfák mellett fűzfák is borítják. A városi számadókönyvekben, mint az 1442-ikiben is említvük a városi árkokba ültetett fűzfasarjak (Stossfelber) és a Dunán felszállított fűzfavesszők (Felber). Ezeknek az alkalmaztatása a középkori

*) L. Búza-piac.

védműveknél igen nagy volt. Az elmúlt századokban a Füzfa-utca csakis mezőgazdasági jelentőséggel bírt, amennyiben lakói kerti és majorgazdasággal foglalkoztak. A kertészet terén ma is kiváló jelentőségű. Legismertebb itt a Reichsthaler kertészete. Ezt Reichsthaler János 1862-ben alapította. E kertészet üzleti ágai a mű- és kereskedelmi kertészet, bel- és külföldi tűleveles növények, gyümölcsfák, bokor- és diszfák tenyésztése valamint a mezőgazdaság. A kerti terület 15 katastrális holdnyi. Eddig a kertészetet valamennyi szakbavágó országos, megyei és helyi kiállításokon első díjjal tüntették ki. 1885-ben a budapesti országos kiállítás alkalmából Reichsthaler János a cs. és kir. udvari szállító címet és a koronás aranyéremkeresztet kapta.

A gazdasági és kertészeti iparághoz járult ujabban a gyári termelés is, mely ez utca jelentőségét emeli. Itt van, homlokzatával a Füzfa-utcának, hosszú szárnyával az Árpád-utcának irányítva a Magyar Cérnagyár. E nagyüzemi gyárat részvénytársaság alapította 1900-ban január hóban, telke 20013 m², melyből 7225 m² beépített terület. Gyártási cikkek különféle pamutcérnák és pamutfonal. Foglalkoztat 640 munkást, ebből 510 nő. A gyár 8 épületből áll, 1925 HP. hajtóerővel, 22 ezer fonó és 20 ezer ccérna-orsóval rendelkezik. A specialis rendszer szerint épített gyár 4 millió korona értékkel bír. A gyártermények piaca Magyarország.

Émlitendő, hogy a Füzfa-utcán hasított körmű állatot rendőri intézkedésnél fogva csak akkor szabad hajtani, ha azt egyenest a vágóhidra viszik, minek magyarázata az, hogy a mindenfelől, tehát a ragályos vidékekről is felhajtott hasított körmű állatokat a Füzfa-utcán át hajtják a vágóhidra s így ezzel fertőzés esetén a körömbajnak terjedését törekszenek megakadályozni. A közvágóhid a Füzfa-utca végén a Paar-utcán túl van. A városi közvágóhid az évszázadok folytán ismételen megváltoztatta álláshelyét. Valamikor a mostani hidutcai hadiszertár (Schüttkasten) helyén állott. A mai vágóhídon levágásra kerülő állatokról hivatalos kimutatások még csak 1897. óta vannak fenn. Ezen adatok szerint 1881—1893-ig évenként a levágott nagy állatok száma 6383 és 6985 között, 1894—1896-ig 7084 és 7625 között, 1897—1903-ig 7291 és 8610 között váltakozott. A borjak száma 1897—1903-ig 7818 és 9691 között. A modern igényeknek megfelelő új vágóhid építése tervbe van véve s a városi investíciók egyik legsürgősebb és legjelentékenyebb tételét alkotja.

Gaál György-utca. Az Ujvárosnak ezen a katonai élelmi raktárak között elhúzódó utcája a Füzfa-utcát köti össze a Malomligeti-úttal. Nevét a város egyik jeles szülötte, a Pozsonyban 1783. ápr. 21-ikén született Gaál György, a magyar mesevilág első felfedezője után viseli. Meghalt Bécsben 1855. nov. 6-ikán. Több rend-

beli magyar és német nyelvű művei közül említjük a Kazinczy és Toldy által 3 kötetben kiadott (1857—1860.) „Gaál György magyar népmese-gyűjteménye“ címűt, mely 53 mesét tartalmaz.

Gáspárich Kilit-utca. (Gáspárichgasse.) Az Ujvárosnak ezen új utcája az Ujtelep-utcát köti össze a Stefánia-úttal. Nevét Gáspárich Kilit Márkus szent Ferencrendű szerzetes után kapta, ki az 1848—49. évi szabadság-harcban tábori lelkész minőségében való részvétele, kivált lelkesítő, szabadelvű, hazafias szónoklataiért, vagy mikép azt a cs. k. hadi kormány hadbírószági osztálya mondja: „fanatikus predikációi-“ért 1853-ban szept. 2-ikán, mint nemzeti vértanu mult ki. Született 1810-ben Czirkovlyánban Zalamegyében s mint hit-szónok Sz. Antalban és Pesten működött. Kiadott egyházi, vallás-erkölcsi és hazafias tartalmu műveket és cikkeket. Szülőhelye emlékszoborral örökitette meg dicső emlékét, melynek leleplezési ünnepélyén a magyar kormány is képviseltette magát. *)

Göz-utca. (Dunstgasse.) Az Ujvárosnak ezen szükös síkátora, melyet

*) Érdemesnek tartjuk, a „Pressburger Zeitung“ 1853. évi szept. 3-ikai 200-ik számában közzétett hivatalos hirdetést itt közzétenni. Ez a következőleg szól:

„Kundmachung. Marcus Cletus Gasparich, aus Czirkovlyam im Szalader Comitato in Ungarn gebürtig, 49 Jahre alt, kath. Priester aus dem Franziskanerorden der Marianer Provinz Steinamanger während der Revolution Feldpater im Generalstabe des Rebellen

egyfelől hosszú kertfal, másfelől ablaktalan házfal határol s így tulajdonképen csak átjáróul szolgál, a Vallon-utcát köti össze az Esterházy-térrel. 1781-ben még Kis-Vám-utca (Linien-gassl) néven szerepel. Sarkán állott akkor a városi vámúti kocsmá.*) Mai nevét onnan kapta, mivel ez utcának és a Vallon-utcának sarkán állott a Dunst-család háza.**) A Gőz-utca elnevezés tehát a Dunstgasse helytelen magyarítása s mindenesetre külgazítandó.

Grassalkovich-tér. (Grassalkovichplatz.) E csinos épületek által körülvett tér az Ujvárost választja el a

Perzel, — ist bei gesetzlich richtig gestellten Thatbestande geständig sich nach besiegter Revolution in Ungarn als politischer Flüchtling herungetrieben zu haben, hiebei mit verschiedenen Emissären Kossuth's und Mazzini's zusammengetroffen, von denselben in deren hochverrätherische auf den Umsturz der bestehenden Regierung abzielende Umtriebe eingeweiht worden zu sein und sich zur Übernahme einer Führerstelle bei Organisirung der hochverrätherischen Verbindung bereit erklärt zu haben. Derselbe wurde daher mit kriegsrechtlichen Urtheil dato Wien 10/8. 1853. wegen Verbrechen des Hochverrathes nebst Confiscation seines allfälligen Vermögens zum Ersatze für den durch die Revolution in Ungarn verursachten Schaden zum Tode durch den Strang verurtheilt und dieses Urtheil nach geschehener gerichtsherrlicher Bestätigung und vorausgegangener Entweihung des Verbrochens am 30. August 1. J. in Pressburg kundgemacht und am 2. d. Mts vollzogen. Pressburg 2. September 1853. Vom k. k. 2. Militärdistricts-Kommando.

*) Stadtklinienwirthshaus, ein Eck ins Linien-gassl. (Korabinsky.)

**) Michael Dunst, irja Korabinsky, ein Eck ins Linien-gassl.

Nándorvárostól. Éjszaki, éjszaknyugoti és éjszakkeleti része az Ujvároshoz, déli, délnyugati és délkeleti része a Nándorvároshoz tartozik. Belé torkollanak nyugatról a Védcolöp-út, éjszakról a Stefánia-út, éjszakkeletről a Donner-utca, délkeletről a Széna-tér és délről a Frigyes főherceg-út. Hajdan e tér a város külső falain is kívül esett. Kertek, szántóföldek terültek el itt, amint azt a XVI. és XVII. századi metszeteken is láthatni. Tudjuk egyebek közt, hogy 1637. márc. 26-ikán Raiger Vilmos orvos és neje 700 magyar forinton kertet vettek a Szárazvám előtt. Még a mult évtizedekben is a Falb-féle telep, mely most már parcellirozás következtében díszes házakkal van beépítve, merő kertségből állott. Régi neve Fa-tér, de Szén-tér is, mert egyidőben itt árulták a fát és a szenet.*) E régi nevet azonban az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés Grassalkovich-térre változtatta át Pozsony egyik nagy jótevője, gyaraki herceg Grassalkovich Antal tiszteletére. Grassalkovich II. Antal a XVIII. század elején hirtelen feltűnt, 1736-ban bárói, 1751-ben grófi, 1784-ben első szülöttre utódló birodalmi hercegi rangot kapott, de 3 nemzedéken át elvirágzott, 1841-ben férfiazon kihalt híres családnak egyik kimagasló tagja, ki a ma Frigyes főherceg tulajdonát tevő

*) Vor dem durren Mantthor, wo dormalen der Kohlenmarkt gehalten wird, írja Korabinsky 1781-ben.

palotát építtette s nagyszerű kerttel ékesítette. E palota Mária-Teréziastilú szép-művű vaskerítéssel és két kapuzattal befogott előudvarban áll. Homlokzata a tér északi sorát foglalja be, nyugati keskeny szárnya a Stélánia-útra, keleti szárnya az istállókkal és melléképületekkel a Donner-utcára érnek ki. Minthogy úgy a Grassalkovich, mint a Prinási nyári palota telkei a Donner-utcára érnek ki, érthető, hogy miért nevezték a mai Donner-utcát hajdan Uri-utcának (Herrengasse). A Grassalkovich-palota 1760-ban épült három telken: az 1755/56-ban vétel útján megszerzett gr. Illésházy, Jeszenák János és Freundl telkein. E terület 11208 □őlnyi. A palota építője nyilván Hildebrand Paulai Ferenc, ugyanaz, ki a gödöllői kastélyt, a budai várkápolnát, Pozsonyban pedig az Apponyi- és a Vayfőle palotákat, a hid-utcai katonai szertárt és az elpusztult koronázási dombot építette. Ő 1773-ban a bécsi Akadémia tanácsosa és 1790-ben főudvari építész. A palota termei drága bútorzattal voltak berendezve, falai ékes stukkaturral díszítve. A lépcsőházban a szögletekben az évszakokat ábrázoló 4 nagy homokkőszobor áll ma is, Donner Ráfael ifjúkori műalkotásai. Van a palotának külön kápolnája, melyben Mária-Ludovica koronázásakor 1808-ban a magyar szent korona volt három napon át közszemlére kitéve. A palota termei, udvara, kertje fényes időket értek meg, főleg Mária-Terézia idejében főuri s pompás-szerető gazdája Grassalkovich herceg alatt.

Fényes bálók zajlottak itt le és főúri társaságok jöttek itt össze. A bálokon Haydn József játszott a vezetése alatt állott herceg Esterházy-féle zenekarral. A legfényesebb bálók közé az tartozott, melyet Grassalkovich Antal herceg Albert szász-tescheni herceg és neje Krisztina főhercegné asszony, Mária-Terézia leányának tiszteletére adott. Idő múlva persze kiköltözködött e palotából a fény és a zajos élet. 1865-ben aug. 27-ikén a magyar orvosok és természettudósok vándorgyűlésének alkalmából egy jól sikerült ipar-, mű- és régiségi kiállítás nyílt meg termeiben Correggió-nak, Kupelwiesernek, Pilotynak, Messerschmidt Xaver Ferencnek egyes Pozsonyban levő műveivel valamint számos régiségi, háziipari művekkel és régi nyomtatványokkal. Az akkor kiállított festmények között kivált Piloty óriási képe, id. gr. Pálffy János tulajdona: „Nero Róma romjain” keltett nagy feltűnést. E kép a tulajdonos gróf nagylelkű adományából most a budapesti Nemzeti Múzeum képtárában van. Később a palota egy időn át bérbe adott rongyraktárul szolgált. Majd — 1871-től 1878-ig — a pozsonyi állami nő-praeparatoria otthona lett. De újabb fényhez akkor jutott, mikor 1882-ben Frigyes főherceg fenséges családjával beléköltözködött, majd később 1897-ben július 1-én azt gr. Karácsonyi Jenőtől vétel útján, 480 ezer forintot megszerezte. Azóta mint a főhercegi család tartózkodó helye ismét mozgalmas életet, fényes napokat lát. E palotában

születtek Mária Henriette (1883. jan. 10), Natalia (1884. jan. 12), Gabriella (1887. szept. 14), Izabella (1888. nov. 17), Mária Alice (1893. jan. 15) főhercegasszonyok és itt halt meg, az egész város által mélyen meggyá-zolva, bájos szépségében fakadó bimbóként 1898-ban márc. 23-ikán Natalia főherceg-asszony. De más emlékek is fűződnek e palotához. Úgy Ő Felsőge I Ferenc József király, mint boldogult Erzsébet királynénk, Rudolf és Stefánia koronahercegi pár, Ferenc Ferdinand, Albrecht, Károly-Lajos, József Ágost, Ottó, Jenő stb. főhercegek ismételten voltak e főuri ház vendégei. A téli évadban fényesek a Frigyes főherceg és Izabella főhercegasszony által rendezett udvari estélyek és bálók. Kápolnájában a főhercegi családnak itt tartózkodásakor naponta sz. mise szolgáltatik.

A palotával szemben állott a már másutt említett Szárazvám-kapu. A tér közepét, hol most a háronikaru kandelaber áll, a középkortól kezdve a legujabb időkig, márvány-csőkút ékesítette, melynek női alakot ábrázoló szobrászati része ma a városi díszligetben van elhelyezve. A kútnak eltávolítása által e tér is sokat veszített festői és idylli jellegéből. A téren átvonuló közuti villamos vasútnak itt van egyik megállóhelye.

Grössling - utca. (Grössling-gasse). A Grössling névvel hajdan azt az egész területet jelölték, mely a Duna-utca mögött, a Fűzfa-utca és a Malomligeti-út közt terül el. A Wigand-

féle térrajzon a Malomligeti Dunaág környéke a Grössling névvel van jelölve és ma is, amint azt a városi mérnöki hivatal által 1900-ban szerkesztett térképen láthatni, a Fűzfa-utca és a Malomligeti-út között levő terület Grössling néven szerepel. Elszórt házak, terjedelmes kertek, majorok, szántóföldek, rétek jellegzették e vidéket. Itt virultak a pozsonyi polgárok ama gyümölcsös kertjei, melyekről már egy 1351. évi okirat is emlékezik. A XV. és XVI-ik században írott végrendeletek szerint e tájék jóformán el volt lepve zöldseges és gyümölcsös kertekkel. Itt feküdt azon kert is, melyet 1650-ben Klebars Péter végrendeletileg a pozsonyi jezsuita collegiumra hagyott s azt arra 1651. ápr. 23-ikán rá is íratta. A jezsuiták azonban a várhoz tartozó jobbágyság tiltakozása miatt birtokba nem vehették. Meg kellett elégedniök azzal, hogy nekik a telek értékét a jobbágyság megfizették. De e vidékre került 1760-ban a mai Híd-utcáról a városi vágóhid is.

Mint utca, hajlott menete által jellemezve, a Grössling-utca a Ferenc-József-városban szerepel. Összeköti a Koronázási-Dombtérrel a Kempelen Farkas-utcával s illetőleg összefogja kötni, kiépítése után a Széchenyi-utcával. Átvasítja a Fürdő-utca, a Baross Gábor-út, a Raneys István-utca s beleszakad a Wiesner-utca. Megjegyzendő, hogy utcai névalakulása nem egyszerre történt. Ez utcának azon részét ugyanis, mely a Koronázási-Dombtérrel a Fürdő-

utcáig huzódik, a XVIII. században Nagy-Fürdő-utcának (Badgasse) nevezték, megkülömböztetésül a Kis-Fürdő-utcától (Badgassl), melylyel a mai Fürdő-utcának a Grössling-utca és a Justi-sor közt elhuzódó szakaszát jelölték.*) Későbbi időkben az utcának nyugati részét, mely a Koronázási-Dombtértől a Fürdő-ucáig terjed, Kupfergasse-nak nevezték, mit azonban az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés megszüntetett, erre is a Grössling nevet alkalmazva. Az itt szóban levő utcának a Fürdő-utcától való részét a Baross-útig Vadász-sornak (Jäger Zeile) nevezték, a Baross úttól következő keleti részét pedig Duna-utcának hívták, úgy hogy csak a mai Rojkó-utca volt Grössling. Mindez kitetszik a Halácsy-féle 1849—50-ik évi nagy városi térképből. Ami pedig a Grössling nevet illeti, ez a Kreslingből alakult, mely a fenékjáró küllő (*gobio fluviatilis* Cuv.) nevű halnak a neve. E halat hajdan a Dunának itt elhuzódó ágában fogták.

A ma csinos és részben nagyobb házakkal kiépült utcában, félreeső tekvése dacára is mozgalmas élet nyilatkozik.

*) Korabinsky Mátyás ezt írja 1781-ben megjelent művében: *Sperl ein Eck am Königsberge in die Badgasse. Alább: Binderhofer Badhaus (= az Eckhardt fele már megszünt fürdő) im Eck ins kleine Badgassl, welches die grosse Badgasse durchschneidet. (Beschreibung der Krönungsstadt Pressburg 85 l.)*

Egyes középületek, ha mindjárt csak részben is, mint a Pozsony-fürdő, a Vörös Ökör-szálló és az Osztrák-magyar bank-épület, ez utcára érnek ki. Az új főgymnasium, mely a Grössling-utca mentén épül fel legközelebb, kiválóan fogja ez utcát élénkíteni és jelentőségét emelni. De kiválóan jelentőssé teszi azt az itt zajló ipari munka. Egyes kiváló nagy- és közép-iparcégek mű- és gyárhelyei találhatók itt, ilyenek: a Hirschler- és Marschall-féle gyárak, a Stefan- (ezelőtt Hruschka), a Marton-, Schuster-, Kohl-féle műhelyek. Ezek mindegyike becsülettel törekszik a város jó hírnevét távolabb vidékre is terjeszteni, sőt felveszik a versenyt a külföld hasonló legjobb iparvállalataival is. A Hirschler-féle Egyenruházati cikkek gyára termékei jó hírnévnek és keresettségnek örvendenek. Ugyanezt mondhatni a Kohl Nándor (ezelőtt Reimann Gy.)-féle mű- és építőlakatos-műhely készítményeiről is. E műhely 1870. óta áll fenn. Készít sir- és kriptarácsokat, szentély- és templomkerítéseket, lámpákat, kerti kerítéseket, kapukat, takaréktűzhelyeket, építőlakatosmunkákat a legegyszerűbb és a legfinomabb kivitelben. Készítményeinek kitűnősége mellett bizonyít az, hogy 1899-ben Pozsonyban az iparkállítás alkalma-
 kor ezüst éremmel lett kitüntetve. Jóval nagyobb és szélesebb körben elterjedt hírnek örvend ez iparágban a Marton Lajos és fia cég. Ez az ország egyik legkiválóbb és leghiresebb cégje. Ennek

műépítő-lakatos és vasszerkezeti műhelye 1851. óta áll fenn Pozsonyban s nemcsak arra törekszik, hogy műlakatos iparunk a renaissance és barokk korszakból ránk maradt mesterművek magas színvonalán maradjon, hanem arra is irányul, hogy a jelenkor fokozott műigényeit is kielégítse. A műhely a modern követelményeknek megfelelő segédgépekkel van felszerelve, gőzerőre van berendezve s egyáltalán annyira fejlett technikai tökéletességében, hogy bármely más hazai vagy külföldi mű- és építőlakatos iparvállalattal sikerrel versenyezhet. A műhely több ízben kiállított készítményeit, remek stilszerűségük és magas színvonalu kivitelük okából, több rendbeli érdemdíjakkal tüntették ki, így az 1865. évi pozsonyi iparkiállítás, az 1872. évi országos magyar iparegyesületi kiállítás, az 1873. évi bécsi világkiállítás, az 1878. évi párisi világkiállítás, az 1879. évi székesfehérvári országos kiállítás. Ezek e műhely készítményeit részint elismerő oklevéllel, részint ezüst és aranyérdeméremmel tüntették ki. Az 1885. évi budapesti országos kiállítás a cég főnökét a műiparmunkák juryjének bizottsági tagjául is kinevezte, Öfelsége pedig a koronás aranyérdemkeresztel diszította fel a cég mindkét főnökét. De hogy mennyire örvend a Marton Lajos és fia cég közelismerésnek, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy Károly-Lajos, Mária-Terézia, Stefánia, Frigyes, Izabella, Rainer, Lajos-Viktor főhercegek és főhercegasszonyok, Croy-Dülmen herceg

és számos egyéb előkelőségek személyes megjelenésükkel tisztelték meg. Ugyanezt bizonyítják a számos megrendelések is, melyek belülről-kivülről történtek e cégnél. József kir. herceg alcsuthi növényháza; gr. Pálffy János királytai kastélyának, bajmóci várának és pozsonyi palotájának kapui, lépcső-rácsai, balkon-rácsai, függőlámpái; gr. Batthyány Emér ikervári üvegháza; a budapesti tudományos egyetem könyvtári berendezése; gr. Festeticz Tasziló keszthelyi várának vasrács kapui, fali- és oszlop-gázlámpái; gr. Károlyi Alajos stomfai kastélyának dísz- és függőlámpái, ívsorrácskapui, kovácsolt vas lépcső-rácsa és fölülvilágító rácsa; gr. Zay Miklós zay-ugróczi kastélyának kovácsolt vascsillára; gr. Csáky Vidor pozsonyi palotájának balkon-, fölülvilágító- és lépcsőrácsai, kandelabere; gr. Esterházy Mihály pozsonyi palotájának rácskapuja, falilámpája; herceg Arenberg iváncái kastélyának kétkaru vaskandelabere; néhai Pisztóry Bódog pozsonyi palotájának vasrácskapuja, kétkarú fali légszesz-lámpája, lépcsőrácsa, lépcsőházi kandelabere; Georgevits György altábornagy pozsonyi palotájának rácskapuja s lépcsőrácsa; gr. Dessewffy György pozsonyi palotájának kovácsolt vasból terebelt címere; a pozsonyi székesegyháznak szentélyzárrácsa; a pozsonyi virág-völgyi templom vas falilámpája; a pozsonyi sz. András-temetőben levő Palugyay-féle mauzoleum vaskandelabere és számos egyéb jeles műalkotás mind ezen műhely-

ben készültek, részben e műhelyben tervezve is lettek. A cégnek házon függő cégére maga is műremek számba megy, úgy, hogy városunk polgárságának sok oka van e jelesen dolgozó céggel hivatkozni.

Hasonló jó és messzekiható hírnek örvend a pozsonyi ipar egy másik ágában a Marschall A. gyári cége. E gyár 1870. óta áll fenn. Kocsik, lózerszámok, géphajtószíjak, lovagló-, hajtó-, tisztító- és istállószerkezetek gyára. Van külön gőzfűrésze és fahajlítója. E gyár a kocsik teljes elkészítéséhez szükséges összes bogárnak, kovács-, lakatos-, mázoló-, nyerges- és szíjgyártó iparokat egyesíti magában, úgy, hogy a kocsik minden részükben egységes vezetés alatt készülnek s a gyár minden egyes részük jó minőségeért szavatolhat. A gyár a legújabb segédgépekkel, többek között a West-féle szabadalmazott keréksín-felhúzó géppel is fel van szerelve. Az utóbb említett gép által a keréksíneknek a keréktalpakra való rácsajtolása eddig el nem ért tökéletességű és a lehető legnagyobb tartósságot eredményezi. A gyárban kitűnően iskolázott munkások, szám szerint 70—80-an vannak alkalmazva. Ez okból, nemkülönben azért is, mivel a feldolgozásra kerülő nyerstermények és egyéb szükségelt cikkek beszerzése első forrásból történik, a termelt árukat nemcsak tetszetős és kifogástalan jó kivitelben, hanem aránytalanul olcsóbb árakért is szállíthatja. Ily felszerelés, berendezés és vezetés mellett természetes, hogy a gyárat kitűnő készít-

ményeiért ismételt kitüntetések érték. 1879-ben a székesfehérvári kiállításkor az ezüst érem; 1888-ban Bécsben a cs. és kir. mezőgazdasági egyesület részéről az ezüst érem; 1892-ben a pozsonyi kiállításkor az első osztályu érdemérem; 1896-ban a budapesti ezredévi kiállításkor a nagy milleniumi érem; 1900-ban a párisi nemzetközi kiállításkor kiváló kocsigyártásért a nagy ezüstérem s ugyanaz a kiváló nyerges és szíjgyártómunkákért. Ugyanezen évben ő felsege a gyár főnökét a koronás aranyéremkereszttel díszítette fel. Marschall A. egyúttal a párisi Bayard Clement-féle automobil-üzleti cég képviselője.

Günther Vilmos-utca. (Günther V.-gasse). Az Ujvárosnak ezen még ki nem épített, de szép jövőjű utcája a Stefánia-utat köti össze a Könyves Kálmán-utcával. Belé szakad a Szlávy József-út. Előbb Rappelni-út néven volt ismert, a már a XV. és XVI. századi végrendeletekben gyakran Rapplen, Raplen, Rappler, Replein nevek n említett szőlődjülő után. Az 1904. évi június 7-iki városi közgyűlés ez utcát Günther Vilmos tiszteletére Günther Vilmos-utcának nevezte, a nevezetnek azon érdemei elismeréseül, melyeket magának fáradhatatlan és önzetlen tevékenységével Pozsony anyagi és kulturális érdekei, kivált pedig az evangélikus lyceum és internatus körül szerzett. Született Győrött 1839. május 11-ikén, 1869-ben alapította

Pozsonyban virágzásnak indult liszt- és papirkereskedését, sok éven át a pozsonyi evang. hitközségnek választmányi elnöke, majd felügyelője, 1896-ban királyi tanácsos. Meghalt Pozsonyban 1903-ban november 29-ikén. Olajfestményes arcképe a pozsonyi evang. lyceum dísztermében szemlélhető.

Gyár-út. (Fabrikstrasse). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen úja a Jakab városbíró-teret, illetve a Széchényi-utcát köti össze a Malomligeti-úttal. Áthasítja a pozsony-szombathelyi vasut vágánya. Belétorkollik éjszakeről a Zsigmond király-út, délről pedig a Justi-sor. 1904. jun. 7-ike előtt a Gyár-utca a Roykó-utcáig terjedt, úgy hogy a mai Jakab városbíró-tér és a Dobrovits Mihály-utca mind a Gyár-úthoz tartozott. Nevét ez út eredetileg a mentében állott Papir- és Spódium-gyár után kapta 1879-ben júl. 28-ikán, de e gyár megszűnése után sem vált a név anachronistikussá, mert időközben több gyár keletkezett ez út mentén. Ilyenek a Sodrony- (Kábel) gyár, a Vitorlavászon-, len-, és jutaárak gyára, a Karton-gyár, a Gőz-gyár, a Műtrágya-gyár és legujabban a Margarin-gyár.

A Karton-gyár, Duschnitz Jakab tulajdona, raktári, póstai, irattári és kiviteli kartonokat készít a legjobb és legajánlatosabb minőségben. E gyár 1898. óta van üzemben s 1900. óta a mostani tulajdonos kezén.

A Gép-gyár Herrmann Gyula tulajdona, ki azt 1902-ben alapította. Elvállal

minden a gépszakmába vágó kisebb stíllú munkát: kivált szerszámok, géprészek, gépkazánok, rezervoírok, berendezési tárgyak elkészítését. A gőzüzemre berendezett gyárral vasszerkezeti műhely is van összekapcsolva. Munkásainak száma 14.

Az Első Magyar Vitorlavászon-, len-, kender-, pamut és jutaárugyára, Klinger Henrik tulajdona, 1889. óta áll fenn. Egyúttal fali-tapéták, bőr- és viaszvászon, vízmentes ponyvák, tömlők gyára, festő-, telítő, hadfelszerelési- és fényesítő intézet is. Készítményeinek kiválósága mellett bizonyít az, hogy 1891-ben a délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági kiállításon a díszoklevelet, 1896-ban a milleniumi kiállításkor ugyancsak a díszoklevelet, 1899-ben a pozsonyi helyi-iparkiállításon az elismerő oklevelet, 1900-ban a párisi világkiállításon a nagy díjat, 1902-ben a pozsonyi második mezőgazdasági országos kiállításon a díszoklevelet kapta. Árui keresettségé nemcsak Magyarországra szorítkozik, hanem kiterjed Ausztriára, Németországra sőt a legtávolabbi kiviteli piacokra: Indiára, Japánra és Délamerikára is. A munkások száma az üzleti viszonyok szerint 600—700 közt váltakozik. E számhoz még a lipótszentmiklósi telepen dolgozó 700—800 munkás is hozzáveendő.

A Kábelgyár Részvény Társaság az 1895-ben tartott I. közgyűlésén alakult meg 2,400,000 kor. alaptőkével és 1896. óta van üzemben. Helyi kiterjedése 7000 □öl. 4 gőzkazánnal és összesen 325

lóerejű gépekkel dolgozik. Munkásainak száma 350. A gyárnak 3 üzemága van: 1. a tulajdonképpeni kábelgyár, a hol huzalokat és kábeleket villamos világítási, erőátviteli, távirdai és távbeszélő célokra készítenek; 2. a gummigyár, mely kizárólagosan villamos célokra szolgáló gummi - gyártmányaival hazánkban az egyedüli; 3. a szigetelő csövek gyára, mely Ausztria-Magyarországban szintén egyedüli a maga szakmájában. A gyár kivitele az egész világra terjed ki, nevezetesen: Angolországra, Oroszországra, Franciaországra, Belgiumra, Németalföldre, Svédországra és Norvégiára, Olaszországra, a Balkán államokra, Dél-Amerikára, Dél-Afrikára, Kinára, Japánra, Indiára és Ausztráliára. A vállalatnak Bécsben szintén ilyen gyára van hasonló üzemterjedelemmel.

Ugyanez úton van az 1875-ben keletkezett Műtrágya-gyár, mely azonban 1904. jan. 1-seje óta üzemben kívül áll. Üzeme beszüntetésének oka a budapesti részvénytársaság műtrágya-termelésének Budapesten, Fiumében és Liptó Szent-Miklóson való fokozása. A gyárban 50—60 munkás foglalkozott. Mintegy gazdasági kárpótlásul keletkezett 1904-ben a beszüntetett gyár szomszédságában a Margaringyár, mely Karig és társa vezetése alatt biztató jövő elé tekint.

Gyurikovics Ferenc - utca.
(Gyurikovics Ferencgasse). Az Újváros ez újon keletkezett utcája, mely a Stefánia-utat köti össze az Albach-utcával

és melybe éjszakeről a Liszt Ferenc-utca szakad, nevét Gyurikovics Ferenc nyugdíjazott kir. váltótörvényszéki hivatalnok után viseli, ki 1896-ban jul. 16-ikán alkotott végrendeletével 434,566 koronát hagyott Pozsony városának az itt netán felállításra kerülő egyetem céljaira.*) Meghalt Budapesten 1901-ben. Az alapítványi tőke értékpapirokban a központi állampénztárnál fekszik Budapesten.

Hadapród - utca. (Cadetten-gasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Vám-utcát a Pöllni-úttal köti össze. A XVIII. században, 1781-ben Középkapás-utca (Mittlere Hauergasse) néven szerepel. Az ötvenes években, a Halácsy-féle 1849—50. évi térkép tanúsága szerint Pacsirta-utcának (Lerchengasse) nevezték. Utóbb 1879-ig Vak kapás - utcának (Blinde Hauergasse) is nevezték. Az utóbbi nevet szüntette meg az 1879-ben jul. 28-ikán tartott városi közgyűlés, azt Hadapród-utcának nevezve el. Nevét az ez utca sarkán levő cs. és kir. gyárlogszági

*) Végrendeletében azt mondja: „fővagyonomat mint általános örökös egy szülővárosomban Pozsonyban alapítandó ny. m. k. egyetem örökölje . . . Ha azonban halálomtól fogva 33 $\frac{1}{3}$ év vagyis egy emberkor lefolyta alatt ezen egyetem életbe nem lépne, a főhagyatékunk egy harmadrésze Pozsonyvárosának, két harmad része pedig Budapest városának örökségül oly formán jusson, hogy mindkét helyen 3 évi turnus szerint az örökségnek vagyis alapítványnak jövedelme egyik évben csak tudományos célokra, 2-ik évben csak művészeti célokra és 3-ik évben csak jótékony célokra fordításassék.“

Ha da pródi skola után kapta, mely 1869. óta áll fenn s a belépőt tisztasága és mintaszerű rendje által meglepi. A hatalmas udvart befogó négyszög-épületben elhelyezett intézetet Ő Felsége I. Ferenc József 1890-ben december 30-ikán látogatta meg, mit egy a kapualj falában elhelyezett fekete márványtábla felirata hirdet. Az épület, a régi Koditzky-ház, 1858 óta a katonai kincstár tulajdona s eredetileg a helyőrségi kórház fiókjául szolgált.

Haffner - út. (Haffner-Weg). A Nándorvárosnak ezen lankásan hegynek tartó útja a Védcölöp-utat köti össze az Erkel Ferenc-úttal. Nevét a Haffner dűlőtől vette, melyet már XV. századi jegyzetek és végrendeletek emlitenek. Ujabban mindinkább kiépül szép nyári villákkal, melyek árnyas, gyümölcsös fákkal bővelkedő kertjei az utat kellemes sétaúttá teszik. A villák közül kivált a L'ülep-féle említendő, melynek gyönyörű díszfáival beültetett terjedelmes kertje hosszant kiér a Védcölöp útra is. E kert kerítésének köoszlopai a lebontot koronázási dombról valók. Ez úton van az Albrecht-kert is, egy a városiak által előszeretettel felkeresett mulató- és vendéglői helyiség.

Hajó - utca. (Schiffgasse.) A Ferenc Józsefvárosnak ezen utcája a Krisztina-utcát köti össze az Albert-térrel és a Batthyányi Lajos-parttal. A múlt században, Korabinsky idejében 1781-ben Oberes Landlergassl néven szerepel, de még

az ötvenes években a vele párhuzamosan futó Landler-utcával együtt, ugyancsak Landler-utcának nevezték. E néven fordul az elő az 1849—50. években készült Halácsy-féle nagy városi térképen is. Mai Hajó-utca nevét 1879. július 28-ika óta viseli. E névváltoztatásnak az oka a zavar elkerülése volt, melyet két utcának ugyanazon névvel való megjelölése a közéletben előidézett. Ha tekintetbe vesszük, hogy a Landler és a Hajó nevek közt okozati összefüggés van, a Landler = hajón vagy egyéb vízi járóművön partra szálló egyén, akkor az utca nevének ily alakban történt megváltoztatását könnyen megérthetni. A középkori adókönyvekben, kamarai számadásokban s egyéb okiratokban sűrűn említvék a hajósok (scheffman), a szállítók (vector) és hajókalauzok (nawferg). Ezek saját hajóikkal és vontató lovaikkal bírtak. A dunai szállításnál kisebb-nagyobb térfogatú hajók szolgáltak a kereskedelmi árúk szállítására. A legkisebb vízi járóművek, eltekintve a csolnakoctól (Zülln, Zilln), az u. n. Humperek, a legöblösebb áruszállító hajók az u. n. Hohenauerek voltak. Ezeknek a kereskedelmi hajóknak a kikötőhelye a mai Hajó-utca irányába esett, s ezért van a Hajó-utca névnek történeti okadatoltsága.

Ez utcában van ma az Első pozsonyi nőbeteggyámolító egyesület. Alakult 1882-ben s célja beteg nők gyámolítása, ingyenes gyógykezelése, fürdőzése és napi 1 koronával való segélyezése.

Temetési költség fejében 60 koronát kap a gyászoló család s bizonyos végkielégítést. Ugyanez utcában van a József főhercegről nevezett Első pozsonyi katonakerületi hadastyán egyesület is. Alapították 1876-ban, tagjai kiszolgált katonák s célja betegség esetén egymást kölcsönösen segíyezni, halál esetén pedig 60 koronával hozzá járulni a temetkezési költségekhez s a hátramardottaknak 100 koronányi végkielégítéssel segítségére lenni.

Halászkapu - utca. (Fischerthorgasse). Az Óváros ezen szűkös utcája a Főtér köti össze a Kossuth Lajos-térrel s ma Pozsonynak, kivált az esti órákban, egyik leglátogatottabb, leghemzsegebb corsója. Belé torkollik nyugat felől a Szilágyi Dezső-, kelet felől a Lörinc-kapu-utca. Majdan a mai Halászkapu-utca két külön elnevezett utcából állott. Azon részét, mely a Főtértől a Szilágyi Dezső-, a régi Hosszú-utcaig terjed, Korlát-utca (Schrannengasse*) névvel jelölték, mert itt állott, a mai takarékpénztári nagy bérház helyén a Schranne vagyis a korláttal, sorompóval ellátott sőtár. Az utcának azon részét pedig, mely a Lörinc-kapu-, vagy a Szilágyi Dezső-utca betorkollásától a Kossuth Lajos-térig terjed, Halászkapu-utcának nevezték. Még az ötvenes években

*) Schranne = sorompóval, korláttal ellátott hely, e szerint a Schwammengasse név, melyet úgy Korabinszky, mint Römer használnak, rousolt névül tekintendő.

is a Halászkapu (Fischerthor) nevet csakis ez utóbbi részre alkalmazták, amint ezt a Halácsy-féle nagy városi térkép mutatja. Még csak az 1879. évi júl. 28-iki közgyűlés egyesítette a külön Halászkapu és Schran-nengasse elnevezéseket az egységes Halászkapu-utca elnevezésben.

Nevét ez utca a déli végén állott Halászkaputól (vischer tor, fischer-türlein) kapta, mely a városból az Ujvárosba s a Dunához kivezetett. Az Ujváros a halászok telepe volt, mely korán jutott gazdasági és kereskedelmi jelentőséghez. A nevezett kapu maga nem volt városi főkapu s eredetileg nem is volt felvéve a város védelmi tervébe. Először 1403-ban emlittetik s két oldalrondella által védett, erkerek és zwingerek által erősített, a városfalból kiszökellő, nyeregtetős, négyszögű toronyból állott, amint azt az 1574. évi képmetszeten is láthatni. A halászkapui védelmi sikátort az 1455. évi városi számadókönyv említi. *) A mohácsi szerencsétlen ütközet után a törököktől való félelem miatt egy a gyalogjárók számára való, 4 láb széles és 7 láb magas kijáró ajtó (Pförtl) kivételével a kaput befalazták. 1717-ben Belgrád elfoglalásakor Belgrádi kapunak akarták elnevezni, de az elnevezés abban maradt. Később, 1754-ben újból megnyitották s akkor Terézkapunak nevezték el, mit egy falába illesztett vörös márványtábla felirata hirdetett. 1778-

*) Zwinger poy dem vischer Thar.

ban a kaput a vele összefüggő városfallal együtt lerontották.

A Halászkapu közelébe, a Hosszú-utcában seküdt Kuepoden János és Pachrad N. házai közelébe esett az 1423. évben említett Nagy-fürdő (grosse Padstubb), melyet másképen Alsó-fürdő-nek is neveztek. Hogy ez a fürdő nem városi, hanem magántulajdon volt, az egy 1443. évi feljegyzésből derül ki, amelyben mint Gáspár fürdős fürdője említettik. Mivel e fürdő is a Halászkapunál levőnek mondatik, azért helyesen tarthatni azt az Alsó-fürdővel azonosnak. 1434-ben mint Ventur fürdőháza említettik végrendeletileg, 1447-ben már a Scharrach-család tulajdona. 1453-ban Scharrach Bertalan a maga fiára Purkartra hagyja. Említettik 1458-ban is. A XVI. század elején e fürdő városi kézbe került, 1519-ben a város e fürdő után bért huz Szentgyörgyi János fürdőstől. 1526-ban a kamarás 13 font dénárrol számol el, melyet az Alsó-fürdő után bevételezett. 1536-ban a város az Alsó-fürdőt eladta Jakab fürdősnek 90 forintért. Több tulajdonos változtatása után a város vissza szerezte 1585-ben az Alsó-fürdőt Langhans György örököseitől. Korabinsky említi, hogy az ő idejében 1781. táján a Halászkapu-utca és a Lőrincskapu-utca sarkán álló, ma az Első Takarékpénztár tulajdonát tevő egyemeletes szögletsházban fürdő volt. A mostani Köszegi-féle ház Landerer János háza volt Korabinsky idejében. Ez 1781-ben lett mai modern alakjában építve. Az Andrássy

Gyula-utca és a Halászkapu-utca sarkán hajdan egy városi őrszoba (Stadtwachstube) állott.

Hal-tér. (Fischplatz.) Ez éjszakaról délre huzódó, hosszantnyújtott s mintegy a Vártelek-utca folytatását tevő tér az Óváros, a Terézváros és a Ferenc-Józsefváros közé esik. Keleti házsora az Óvároshoz, nyugati házsora a Terézvároshoz, déli házsora pedig a Ferenc-Józsefvároshoz tartozik. Közepét egy 1713-ban, a városban is dühöngött pestis emlékére a városi tanács engedélyével megindított kegyes adományok gyűjtéséből felállított Sz. Háromság-szobor díszíti. A pestis 1713-ban összesen 3860 embert ragadott el. 1571-en, kik szintén a ragályba estek, felgyógyultak. A járvány megszűnéseért 1714. jan. 28-ikán tartottak a Sz. Márton egyházában hálaadó ajtatosságot, február 18-ikán pedig kivonultak a hívek az általuk állított sz. szoborhoz, melynél a papság magyar, német és tót nyelven tartott szt. beszédeket. Hogy hajdan nyilvános kút is élénkítette e teret, azt az 1461. évi városi számkönyv bizonyítja, melyben említve van a *prun vor Weidrizer tor*. Hajdan e tér a városfalakon s a vödrici kapun kívül esett s a maitól annyiban különbözött lényegesen, amennyiben a Duna felé érő déli része nagyon lapos volt. Itt a legújabb időkig egy mélyen bevágó Dunaöböl volt, melyen téli időszakban, mikor a Duna betagyott, nemcsak emberek, de terhes kocsik is közlekedtek a folyamon át. Ez öblöt a

Dunaszabályozás követelményeképen 1902-ben betöltötték s szép siktérre alakították. A mai Hal-tér már régen is vásárhelyül szolgált. Az 1595. évi városi számadókönyv szerint itt egy mészárosbódé állott. Ma országos vásárok idején a cserepesek és kádárok áruí vásárhelye. Rendesen gyümölcsárosok találhatók itt. Mai nevét csak újabb időkben kapta e tér, amióta t. i. a Ferenciek-teréről a halvásárt e térre helyezték át. A Mátyás király által épített járomhid itt, a Hal-térnél állott 1487-től 1490-ig. Később 1776-ig a Hal-tér Fletzerstadl néven volt ismeretes, mert a Szent Háromság szobra előtt kötöttek ki a dunai faszállítók. 1776-ban tették aztán innen a kikötőt a mai Justi-sor alsó részére.*) Azóta e tér mint Hal-tér (Fischplatz) szerepel. Korabinsky is e névvel jelöli 1781-ben.

E piacon a halvásár nem jelentéktelen. Évenként átlag mintegy 24 ezer kiló ponty, 1200 kiló dunai süllő, 3500 kiló csuka, 8 ezer kiló harcsa, 160 kiló tok kerül eladásra. Mind e halak a Nagy-Dunából, a Duna érsekújvári ágából, a Lajtaból, a Morvából, a Vágból, a Dudvágból, a Feketevizből, a Fertőből s Balatonból, de egy nagy része a csehországi halastavakból is kerülnek a pozsonyi piacra. Halainknak általános megfogyásából érthetni meg,

*) Korabinsky írja 1781-ben: Fletzerstadl, welche vor 5 Jahren von der Dreyfaltigkeitssäule hierher (a Justi-sor alsó részére) versetzt wurden.

hogy városunknak halgazdasága és hal-
 kereskedése ma egyáltalán nem vetekedhe-
 tik a régivel. Városunk élve földesuri
 jogával haszonvételként igénybe vette a
 városi területen termő halakat. Árkokban,
 vermekben, tavakban, vészekben halakat
 tenyésztett és fogott. A XV. századi
 városi számadókönyvekben említvük a
 Graben, Fischgraben, Flachgraben, Holz-
 graben, Lacken, Paltauf, Füssgraben, Pad-
 luken, Antenluken nevű haltartók. Ezekben
 rendszerint zajosabb vigság és lakmározás
 mellett halásztatott a város s a fogott halak
 aztán telosztásra kerültek a városi tanácsurak
 között, de részben el is adattak. A halak,
 mint kiviteli cikkek nagy szerepet játszo-
 tak régen. Kiviteli cikkek a friss, a
 száraz és a sózott halak, legkiválóbb-
 ban mégis a vizák, melyek a külföldön
 is igen keresett csemege-cikkek voltak.
 A halkivitel vámértékét az 1457—58. pénz-
 ügyi évben összesen 2082'13 aranyforintra be-
 csülhetni. Ma Pozsonynak nincs kiviteli hala,
 ellenkezőleg piacát nagyrészt idegen vizek
 s haltenyésztő helyek látják el a szükségelt
 áruval. Jelentékeny volt hajdan a rákfogyasz-
 tás is, mert hegyi folyamaink löven ter-
 melték az ízletes húsu rákokat. Ma a
 pozsonyi halpiacon már nem kerül rák el-
 adásra. Legtöbb vizeinkben elpusztult ez
 állatfaj részint a gyáraknak vizetrontó
 mosléka, részint a rákot pusztító gomba
 betegség miatt.

A Hal-tér déli részének egyik háza a
 nagy sörfőzőház. Helyén állott a közép-

kori számadókönyvekben (1442—1457) említett s a Vödriccel gyaloghid által összekötött Cserzővargák mögött levő Tábor.*) A Hal-tér nyugati részén pedig az 1440-ben először említett Uj-, másképp Fehér- és Vödrici Tábornak nevezett külvárosi erődmű, mely 1532-ben lett széthányva. A nevezett sörfőzőház eredetileg városi tulajdon volt s mint ilyenről már a mult századok irataiban van szó. E sörfőzőben a viznek a Dunából való felhajtására gőzgép volt felállítva, mely 1868-ig működött. Ez évben a város azon 16 ezer forinton, melyet az osztrák állam vasút a hegyi viznek elvonásáért neki fizetett, a városi sörfőzőház új vízvezetékét létesítette. Ezt a Sétatéren, Halászkapu-utcán, Főtéren, Barát-utcán át a Vásártéren levő vízfogóba, innen pedig folytatólag a Zöldpiacon át tovább vezettette. Újabb időkben, 1880. júl. 28-ikán a sörház városi birtokból magánkéz birtokába ment át. Azt a várostól Deutsch Ármin és Léni 70 ezer forinton megvették. Pozsonyban a sörfogyasztás régibb időben sem volt jelentékeny. 1812. és 1813. évi adatok szerint a városi sörházban főzött s a városban elfogyasztott sör mennyisége valami 9300 akót tett. A zuckermundli sörfőzőkből a városba került sört valami 2500 akóra tehetni, ide nem számítva a Vártelket, úgy hogy a mult században az összes sör-

*) Tabor hinter den lederern, polwerich hinter den lederern.

fogyasztást Pozsonyban 18—20,000 akóra határozhatni. A pozsonyi sörfőzőház jelenleg 10—20 ezer akó sört és 900 akó borszeszt termel. A virág völgyi Stein-féle sörfőzőház 30—35 ezer hektolitert termel évenként és ha ehhez hozzá vesszük az importált söröket, a pilseni, brunni, psor- és egyébféle söröket, akkor aztán kellő fogalmat kapunk a pozsonyi sörfogyasztás emelkedéséről.

A Hal-tér északi sarkán, részben a Szilágyi Dezső-utcára, részben a Vártelek-útra kiérve áll a neolog zsidóhitközség mór stílusban, színes téglákból épült szép és hatásos zsinagógája. Épült a régi Napudvar-ház egy részének helyén 1894-ben Milch Dénes műépítész tervei szerint Feigler Sándor pozsonyi építőmester által 180 ezer koronányi költségen.

A Hal-tér délnyugati sorának egyik házában feliratos márványtábla van, melyet a pozsonyi Toldy-kör helyezett oda annak emlékére, hogy e ház Szlemenics Pál, híres jogtudósnak 1809—1836-ig lakóháza volt. E ház átellenében állott a Hal-tér és a Kossuth Lajos-tér sarkán a Buben-féle ház, melynek a Sétátér-felé néző részén egy régi Mária-szobor volt látható. E szobor eredetileg a Vödrici-kapunál volt alkalmazva s annak lebontása után került a Buben-házra. E házat dr. Buben Lipót, pozsonyi orvos 1885-ben többi vagyonával együtt a pozsonyi kir. főgymnasiumnak hagyományozta végrendeletileg, összesen 106 ezer koronát tevő vagyonáról pedig

úgy intézkedett, hogy abból 600 koronás ösztöndíjak szolgáltassanak ki első sorban pozsonyi gymnasistáknak. A ház azonban csakhamar roskadozni és recsegni kezdett, mi miatt Beszélő-háznak is nevezték. Eladták 11 ezer forinton s helyébe építették a Malatinszky-féle díszes, nagy bérpalotát. A Hal térnek a Dunára kiérő sarkán állott a dunai kompátjáró városi őrháza, melyet régibb térképeken megjelölve találunk s Korabinsky által említve is van.*)

Hid - utca. (Bruckgasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen előkelő utcája a Kossuth Lajos-teret köti össze a Koronázási Domb-térrel. A városból a Duna felé főközlekedési vonal. Régebben Granarium menti Duna-Uj lak (Donau-Neustadt am k. Schüttkasten) néven jelölték s e néven szerepel az Korabinskynél is. A Halácsy-féle 1849—50. évi városi térképen Duna-Uj lak névvel van megjelölve. Mai nevét a folytatásában állott dunai hajóhídtól kapta, melyet a régibb röpülő-hid helyébe 1825-ben Karolina-Augusta királyné koronázása alkalmából állítottak fel. Hogy már a középkorban a dunai közlekedés több ízben ott folyt le, hol ma a propeller-közlekedés van, kitetszik abból, hogy az itt állott Tábor mellett volt a vámbódé.**)

A Duna áthidalására először 1402-ben gon-

*) Stadthaus ein Eckgebäude am Wasser für die Aufseher bey der Plättenüberfahrt.

**) Mawthöthen az 1446. évi városi számkönyv szerint.

doltak, mikor Zsigmond király külön szabadalom-levélben a város minden lakójának biztosította a szabad révjogot. 1430-ban meghagyja Zsigmond király Pozsonyvárosnak, hogy támogassa kellőleg Gutzelt, kit ő a Dunán való hid építésével megbízott, sőt legyen a tanács azon, hogy az ő, a király megjötteig a dunahid már készen is álljon. A hid tényleg el is készült a vödriczi Viztoronynál, nem csekély költségeit maga a király fedezte.

Az első hid részint facölöpökön, részint nagy hajókon nyugodott s a várkapitány gondjaira volt bízva, ki azonban feladatával nem sokat törődött, úgy hogy a folyón való közlekedésben csakhamar fennakadás állott be. Ujabb lendület Zsigmond utóda, Albert király alatt következett be. Ő 1439-ben a hidat a rév- és vánjoggal együtt a városnak ajándékozta a hid fenntartásának kötelezettsége mellett. Ez az Albert-féle újból helyreállított hid szintén a vödrici Viztoronynál állott. Az 1439 s következő évi városi számadókönyvekben mint Hajóhid (prugkscheff, Bruckschiff) említetik, mely azonban részben jármakon*) is nyugodott. E hidat víz- és jégár egyre rontotta s végre 1445-ben el is vitte. Ez évtől fogva a hid ügye jóformán szünetelt 1471-ig, mikor Mátyás király új hid építésére adott parancsot. E hid 1473-ban tényleg el is készült s 1486-ig szolgált a köz-

*) Joch.

forgalomnak. E hid már a Halászkapu, illetve a Hid-utca irányában volt, hol most a propeller-közlekedés van. Szerkezetére járomhid volt, úgy építése, mint fenntartása sok költségébe került a városnak. 1486-ban a jégzajlás szintén tönkre tette. 1487-ben Mátyás király új hid építésére szólítja fel a várost s ez a mai Háltérnél, a Vödrici kapu irányában épült fel, szintén járomhid volt s 1490-ig állott fenn. 1493-ban ismét új hid, az ötödik épült és pedig megint a Halászkapu, tehát a mai Hid-utca irányában. Ez is csak rövid ideig állott fenn, már 1496-ban nyoma vész. A XVI. században 1498—1525 ig több hidmester nevével találkozunk, mi mutatja, hogy a rongált hidak újból-újból helyre állítottak. 1605-ben először tettek kísérletet röpülő hiddal, melyet újból egy időn át hajóhid váltott fel. 1676—1687-ig ismét röpülőhid volt használatban. Az egész XVIII. században is használatban volt az. 1825-ben épült I. Ferenc király rendeletére kincstári költségen a Karolin Augustáról elnevezett, 32 hajón nyugvó, 148 öl hosszú, 24 öl széles azon hid, mely 1890-ig állott fenn, a mikor 570 méterrel alább a mai dunai állóhid, a Ferenc-József-hid épült.

Történeti nevezetessége a Hid-utcának a Mária-Terézia parancsára Hildebrand Ferenc udvari építész által 1773-ban 60 ezer forintnyi költségen épített s 160 ezer pozsonyi mérő búzát magába befogadó magtár, az elhíresült Schüttkasten. E magtár felirata: Providentia Mariae

Theresiae Aug. / Res Frumentaria Bono Publico / constituta. / Anno M. D. CC. LXXIII. Helyén állott körülbelül az 1434-ben először s 1526-ban utoljára említett, merő cölöpzetből és földből készült Uj- vagy Alsó-Tábor nevű külvárosi erődmű, melylyel a IIid-utcában 1904-ben csatornaépítéskor talált nagy mennyiségű csontlelet összeköttetésbe hozható. Később, névszerint 1582-ben itt állott a régi városi vágóhid 1760-ig, mikor is azt a Grösslingre helyezték át. A magtár Mária-Terézia utódjai alatt a cs. és kir. katonai utászkar szerszámai és készletei számára raktárul és műhelyül szolgált. 1901-ben hosszas alkudozások után megvette azt a katonai kincstártól a város 122,108 korona vételáron. Tervbe volt véve culturpalotává (muzeum- és közkönyvtár céljaira) való átalakítása s az erre vonatkozó tervek és költségvetések el is készültek. A tervek közül kivitelre leginkább alkalmasnak találta úgy az országos főfelügyelőség és a műemlékek országos bizottsága, mint az e célra kiküldött helyi bizottság is a Melczer építészt. E terv szerint az átalakítás 280 ezer koronába került volna. Ez összeg felezetet kapott volna egyrészt az Andrássy Norbert hagyatékából (100 ezer korona) és a muzeumok és könyvtárak központi bizottsága részéről biztos kilátásba helyezett állami rendkívüli segélyezésből (szinte 100 ezer koronáig), úgy hogy a városnak csak 80 ezer koronával kellett volna a terv

megvalósításához hozzájárulnia. Ezért e sorok írója is e terv mellett szólalt fel, míg egy egészen új muzealis épület legalább 600 ezer — 1 millió koronába kerülne.*) Több közgyűlési heves vitatkozás után azonban végre is az épületnek lebontását határozták el. Ez sajnálatos határozat volt, mert az épület fenntartásával nemcsak egy történeti emléket, a XVIII. század építészetének egy ügyes művészetű, monumentális alkotását mentettük volna meg városunk számára, hanem a muzealis és közkönyvtári tárgyaink felállítására s elhelyezésére, nemkülömben kiállítási és előadási céloknak is szolgáló oly tágas, 3150 négyzet méternyi célszerű épületet kaptunk volna, mely félszázadra is eleget tett volna a közszükségletnek. Ez idő-szerint benne a városi villamosmű és vízmű irodái és rendezési üzlete vannak elhelyezve.

A Híd-utcában van továbbá, egyik szárnyával a Kossuth Lajos-térre kiérve, a Nemzeti szálloda, mely a Speneder-család tulajdona s 1860-ban épült. E szállóban van a Polgári Magyar-Kör helyisége. E kör 1894-ben alakult egy asztaltársaság kezdeményezésére. Célja a magyar ipar támogatása, az iparosok között a magyar szellemnek a terjesztése,

*) L. Városi muzeum- és városi könyvtárépület című hidászszertár-bizottsági jelentésünket a Ny. Híradó 1903 XVI. évf. 244. számában. Azonkívül l. A hidász szertár átalakítása című cikkünket a Ny. Híradó 1903. XVI. évf. 125. számában.

oktató felolvasások és hasznos könyvtár tartásával a műveltség terjesztése, szegény sorsú idegenajku, de a magyar nyelvben jó előmenetelt tanusító iskolás gyermekek és tanoncok jutalmazása. Ugyanezen szállóban volt 1880—1895-ig a Toldy-kör, melyről más helyt lesz szó.

A Hid-utcában van a Magyar Királyról címzett szálloda is. Ez épület 1781-ben a Kraft-, 1849—50-ben a Schwarz-, 1880. előtt a Koch-család, 1880. óta a Berlin-testvérek tulajdona, kik alatt az épület, a második emeletnek ráépítésével, mai alakját kapta. Helyén régebben egyemeletes s a Hattyúról címzett vendéglő állott. A mai földszinti étkező helyiségek a régi vendéglőnek istállóí. A Berlin-testvérek alatt épült az udvar felé az első emelet csinos terme. Ez, valamint az alkalmas földszinti étkező helyiségek e vendéglőt különösen alkalmassá teszik nagyobb társaságok befogadására, műproductiók, hangversenyek, táncmulatságok, lakodalmi vendégségek rendezésére.

A nevezett szálloda mellett elvezető s az utcától, illetve a Koronázási Dombtértől vasrácsos kapuval elzárt sikátor átjáróul szolgál a Palugyay-féle szálloda udvarán át a Kossuth Lajos-térre. E sikátor már 1781-ben Korabinsky könyvében mint a Zöldfa-vendéglő hátsó kijárása*) szerepel. E sikátor egyidőben peres kérdés tárgyát

*) Die hintere Ausfahrt vom grünen Baumwirthshause.

képezte a város és a Zöldfa-szálló tulajdonosai között. A per ez utóbbiak javára dőlt el. A pozsony-nagyszombati lóvonatu vasút kocsijai kezdetben e síkátoron át közlekedtek, mert e vasút főállomáshelye a Zöldfa-szálló udvarában volt.

Honvéd-utca. (Honvédgasse.)

Az Ujvárosnak ezen utcája a Vám-utcát köti össze a Kereszt-utcával. A XVIII. századi térképeken mint mezei-út van megjelölve az Ager Spechianus és az Ager Xenodochalis között. Korabinskynél Gasztányföld mellett levő út néven (Strasse neben dem Gasztány-Acker) említetik. Mai nevét 1879-ben júl. 28-ikán kapta. Egyfelől a Sánc-út és a Honvéd-utca között levő területen elhelyezett katonai barakkok épületei és területe és a katonai gyakorlótér, másfelől a Virág-völgy-utcai Stein-féle sörfőzőháznak Honvéd-utcára kinyuló épületrészei szegik be. Az egykori Vág-völgyi-vasút indóházának egyik épületszárnya is ez utcába esik.

A katonai barakkok 1896-ban épültek Mitterhauser Károly városi tanácsos javaslatára, Sendlein Antal volt városi főmérnök tervei szerint Haerlin és Soós pozsonyi építészek által azon célból, hogy egyrészt tisztességesen elszállásolható legyen az időközi bevonulások (fegyvergyakorlatok, póttartalékosok kiképzése) alkalmával Pozsonyba gyűjtött katonai legénység és lóanyag, másrészt pedig hogy idővel a város megszabaduljon azon évi 18—20 ezer koronányi bértől, amelyet 1896-ig az elszál-

lásolásért a Marhavásár-társulatnak fizetett. A barakkok építésének költségei 120 ezer koronára rúgtak, de ez összeg 6 év alatt kamatostól törlesztetett, úgy hogy ma a városi közköltség egyik évi 20 ezer koronát tevő bevételi tételét teszi. Az 1896-ban épült barakkokat legujabban 90 ezer korona költségen a volt katonai gyakorlótéren kibővítették, úgy hogy ma a város bennök 1200 legényt és 350 lovat szállásolhat el.

Hummel-utca. (Hummelgasse.)

Az Óvárosnak ezen a Lörinckapu-utcát az Orsolya-utcával összekötő görbe utcája a város legrégebbi utcáinak egyike. Építészeti és történetileg is a legérdekesebb utcák egyike. Jobb oldali házainak hátsó telkein a régi városház s a zwingerek húzódnak el. *) Az e házak második udvarában levő lakások, műhelyek, istállók, színek, raktárak s ólak mind a régi kazamaták helyiségeiből alakultak, az emeleti lakások jó formán mind a városházán állanak, maga a régi városház pedig sok helyt összefüggőleg vonul el udvarról udvarra. Az utca északi részében állott s az utárára kiért városi körfalat csak 3 év előtt bontották le s építettek helyére új épületet.

Az utca régi neve Zsidó-utca (Judengasse), mivel a középkorban a városi zsidóságnak tartozkodási helyéül volt kijelölve. Már 1335-ben említett s az 1439. évi városi telekkönyvben megjelölt Zsidóiskola (die Schul) is ez utcában a mai

*) Korabiusky G zwingert említ ez utcában.

Orsolya-rendű apácák kolostorának hátsó telkén állott. Ez utcában volt kétségtelesen a zsidó fürdő, táncház, (araház) és ispó-tály is, bár mindezeknek írott nyoma nem maradt. Hogy a zsidótemető is itt volt, az nem hihető. Mikor évek előtt a Hummel- és a Lőrincskapu-utca sarkán álló Grüneberg-féle ház épült, alapásáskor a városi talajt képező sárga agyagtól eltérő homoktalajban több csontvázra bukkantak, melyek koponyái a közönséges koponyáktól feltűnően eltértek. Ebből többen arra következtettek, hogy itt volt a középkori zsidótemető, mi azonban téves következtetés, mert a keresztény világnézet meg nem tűrte volna, hogy e temető benn a városban legyen. Az ez utcában levő házak azonban részben keresztényekéi is voltak. Így tudjuk, hogy a Keresztényudvar néven ismert ház is ez utcában volt. Egyes végrendeletek is kétségtelenné teszik, hogy ez utcában egyes keresztények házai is állottak. Úgy látszik azonban, hogy Pozsonyban a keresztény embernek a Zsidó-utcába való beköltözése még csak a XIV—XV. századokban történhetett. Nyilván a zsidóknak az I. Lajos alatt 1360. táján történt kiűzetésekor házaik részben keresztény kezekbe kerültek s ezek aztán mint birtokosok bennmaradtak a házakban akkor is, hogy a zsidók 1368-ban ismét visszaköltöztek.

A középkorban a pozsonyi zsidók száma valami 800—900 főre tehető. A XV. század folytán számuk tetemesen gyarapodott. Róluk az 1439. évi városi

telekkönyv és a városi levéltárban levő Regestrum Judeorum adnak érdekes felvilágosítást. Jöttek ők hazánk más vidékeiről, de Ausztriából, Morva- és Csehországból s Bajorországból is. A XVI. században számuk oly jelentékeny volt, hogy Mária királynő 1526-ban sokaságukat különösen kiemeli. Sorsukat, az általános üldözés dacára is, városunkban kedvezőnek mondhatni. Már III. Endre király biztosított nekik 1291-ben a város keresztény polgáraiéval egyenlő szabadságokat. Saját jogszabályaik 1376-ból ismeretesek. Mint a király közvetlen jobbágysai a városban külön községet, zárt politikai communityt képeztek s így külön hatóságuk is volt. A zsidóközség felügyeletével külön zsidóbíró volt megbízva, ki azonban keresztény ember volt. A zsidók és keresztények közt felmerült peres ügyekben a bíróság zsidó és keresztény esküdtekből állott, kik együtt a zsidó bíróságot képezték, a zsidóknak egymás közt való kisebb peres ügyeit egy külön zsidóbíróság intézte el, melynek elnöke szintén a zsidóbíró volt. A zsidók főbenjáró ügyeiben a kir. főkamrás ítelt. 1440-ben a pozsonyi zsidókat a városi tanács és a városi rendes bíróság alá helyezték, mit Erzsébet királyné 1441-ben, Mátyás király 1459-ben megerősített.

A zsidóság lakás tekintetében el lévén különítve a keresztény lakóságtól s külön politikai communityt képezve s sajátlagos szervezettel bírván, egyes hatósági intézkedéseknél fogva külső viseletében is meg-

kellett magát a keresztényektől különböztetnie. Akkor, mikor a pozsonyi zsidó-jog készült. 1476-ban, Pozsonyban a zsidó-jelek hordása (hegyes kalap, veres köpenyeg v. sárgafoltos felsőruha) még nem volt szokásban. Még csak a XV. század vége felé jött ez itt divatba. Ekkor a pozsonyi zsidók zsidó-csuklyát és zsidó-köpenyt viseltek. Ezen ruhának viselése alól II. Ulászló király csak egyeseket mentett fel, még csak 1520. kapott az összes zsidóság felmentést a zsidóruha viselése alól. Ennek daczára Pozsony még a következő 1521-ik évben is rászorította a zsidókat a köpeny és csuklya viselésére, míg nem végre II. Lajos 1521 február 15-én kiadott szigorú rendelettel azt meg nem szüntette.

A zsidók későbbben a városban mindinkább összeelegyedve a keresztényekkel, a Zsidó-utczá elnevezés egyre tárgyatalanabbá vált s végre egészen elenyészett. Elnevezték Nagy-Kalapos-utczának (Grosse-Hutterergasse), nyilván azért, mivel a XVI. században már céhet képezett s a XVII. században hirnévhez jutott kalaposok részben itt laktak. E néven van megjelölve a Halácsy-féle 1849-50-ik évi nagy városi térképen is. Mai nevét 1878-ban kapta Hummel János hírneves zongoraművész és zeneszerző tiszteletére. Hummel Nep. János Pozsonyban 1778 nov. 14-ikén született a róla elnevezett utca 8-ik számú házában. Atyja Hummel János a pozsonyi színház karmestere volt Seipp igazgatósága alatt, honnan néhány évvel

későbbben a Mária-Terézia által Szempcen felállított katonaiskolához zenetanítóul került, hol fia megtanulta a magyar nyelvet, melyet élte végeig beszélt is. Már három éves gyermekkorában hegedült, ötödik évében zongorázott. A szempci iskolának 1785-ben történt feloszlátásakor a család újból Pozsonyba s innen Bécsbe került. Atyja itt Schikaneder, a varázsfuvola szövegírója alatt a wieni színháznál ismét karmester lett s ekkor ismerkedett meg a 7 éves fiú Mozart W. A.-val. Mozart a tehetséges gyermeket, hogy azt a zenében jobban kiképezze, egészen a maga házába vette, hol két évig maradt. Ez idő alatt a fiatal Hummelnek mindig a legujabb zongoraszerzeményeket kellett eljátszania. Kilenecz éves korában Mozarttal nyilvános hangversenyen négykézre játszott s akkor úgy nyilatkozott Mozart, hogy e gyermek bizony majd elviszi előle a zongorán a babért. 1788-ban az apa Hummel műútra indult fiával Németországba, Párizsba, Angliába és Skótiába. Edingburghban jelentek meg Hummel első zeneszerzeményei is: a Zongora-változatok. A berlini hangversenyen látta Hummel a hallgatóság közt az általa rajongva tisztelt nagy mestert, Mozartot. A darab eljátszása után azonnal felugrott s azt kiáltotta atyjának: „Atyám, jöjj hamar ide, mesterünk, az én tanítóm, Mozart úr itt van“. Londonban mint zongorajátszó Haydn Józseffel lépett fel, aki négykézre nehéz zongora-szonátát írt volt. Hummel oly jól játszott, hogy Haydn őt a közönség szeme

előtt felemelte és megcsókolta. Hat év múlva Hummel ismét Bécsbe jött s itt Albrechtsbergernél tanulmányozta az ellenpontot. Haydn ajánlatára aztán Kis-Martonba jött mint a herceg Esterházy-féle udvari zenekar karmestere s itt írta miséit, melyeket a pozsonyi egyházi zeneegylet 1833 óta folyton repertoiron tart. 1811-ben jelentek meg pianó-szonátái Es-ben, fismollban és a C-durban írt hangversenye, melyek Hummel zeneszerzői hírét megalapították. Innentől fogva Hummel privatizált Bécsben, írt az Apolló-terem tánczenéjét vezénylő atyja számára táncdarabokat s így lett ő ez irányban a bécsi tánczene alapítója. A kedves dallamú és eredeti karikiséret miatt sokan keresték fel az Apolló-termet. 1812-ben ismerkedett meg későbbi nejével, Röckel Erzsébettel, az ünnepelt énekesnővel, akinek bírásáért Beethoven is versenyzett. Hummel elvette őt 1813. máj. 16-án, (a nő meghalt Weimarban 1883. márc. 3-ikán.) Hummelt Beethovennel benső barátság fűzte össze, ki egyszer azt írta neki: „Legkedvesebb Hummelem! kérlek dirigáld ez úttal is kitűnő karmesteri és hadvezéri botoddal a Vittoria csatát.*) A zongorán Hummel nagy improvizátor volt s ebbeli adományával mindenfelé örömet s gyönyört keltett. Ezután műuttra indult és szülővárosába is eljött. 1816-ban meghívták udvari karmesternek Stuttgartba. Ez időben jelent meg Hummel legnagyobb hangszer-szerze-

*) Beethoven alkalmi compositiója.

ménye, a Pozsonyban a legnagyobb művészek által zongorán előadott D-moll septetjé. A királyné halála után elfogadta a meghívást Weimarba Károly-Ágost műszertű udvarához, hol Goethevel a legbensőbb érintkezésbe jött s a hol a későbbi német császárnő Augusta zenetanára lett. 1822-ben Oroszországba, 1826-ban Párizsba tett műutat, melyhez az I-moll hangversenyt írta. Párizsban a becsületrend lovagjává lett s Franciaország leghíresebb szobrásza, d'Angers Dávid mintázta őt. Weber Károly Mária halála után megkínálták őt annak dresdai udvari karmesteri állásával, de háladatosságból mégis Weimarban maradt, hol aztán később Liszt az ő utódja lett. 1827-ben Bécsbe jött, hol barátját Beethovent haldokolva találta s temetésekor a koporsó halotti takarójának egyik szögét ő vitte. 1833-ban mint Hans Richter előfutára, a német operát vezényelte Londonban. 1834-ben nejének és két fiának*) kíséretében Bécsbe jött, hol u. n. „Aranyhangversenyeit“*) zsúfolt házában adta. Ekkor ellátogatott szülővárosába is. Az akkori egyházi zeneegyleti karmesterrel, Kumlik Józseffel és a későbbi városi tanácsossal, Schariczerral meglátogatta szülőházát. Weimarba visszatérve meghalt 1837-ben október 17-én. Hummel

*) Ezek közül Ede 1814-ben született. Már meghalt. A másik Károly 1821-ben született, ma híres tájképfestő Weimarban.

**) Dukaten-Koncerte, mert a legnagyobb belépti-díj 1 arany volt.

Nep. Jánosnak sikerült a XIX. században a Mozartféle hagyományt fenntartani és tovább fejleszteni. Ő volt annak a legjellemzőbb képviselője. 1858-ban május 16-án az egyházi zeneegylet ma is meglevő felirattal diszitette Hummel szülőházát, a miért özvegye hálás köszönetet szavazott. Születése századik évfordulóját a „Hallgatság” szabadkőműves páholy nyilvános emlékünneppel ülte meg és elhatározta egyik tagjának, Könyöki József reáliskolai tanár indítványára a mester emlékszobrának a felállítását, melyhez a költségeket hangversenyek útján való beszerzését Batka János városi levéltáros vállalta magára. Az emlékalap javára ingyen játszottak Liszt Ferencz, gr. Zichy Géza, Rubinstein Antal, Bülow János, Madam de Sevres s tartottak e célra ingyen előadásokat Hummel ösztanitványa Hiller Ferdinand és Ambros A. W. A mester első mellszobra, melyet ezer forintért Pönninger Bécsben mintázott és öntött, Weimarba került, hol a színház közelében áll, mely számára Hummel több operát és ballettet írt, A, pozsonyi Hummel-mellszobrot 1887 október 17-en leplezték le Hummel hangversénnyel és az ünnepeltnek fia Károly jelenlétében. A művet Tilgner Viktor mintázta s előállította 8000 frtért. Ez idő szerint a színházzal szemben, a Kossúth Lajos-téri sétány bejárásánál áll, de átvitele az u. n. Kis-sétányra tervbe van véve, hol a fák árnyában s a megfelelőbb környezetben hatása kétségtelenül nagyobb lesz.

Hunyadi János - utca. (Hunyadi Jánosgasse.) Az Ujváros ez ujon kiépített utcája a Sánc-utat köti össze az Esterházy-térrel. Mint ilyen összekötő, de épületekkel még nem bíró út már a mult századi térrajzokon fel van tüntetve. Belészakad az Albach-utca. Éjszakkeletről az új gyalogsági laktanya épületei és területe határolják. Nevét a híres török hadverő, Magyarországnak 1446—1452-ig gubernátora, dicső Mátyás király apja tiszteletére kapta. A kereszténység és hazafiság e dicső hőse valószínűleg 1387-ben Hunyadmegyében, Hunyadvárában született. Sokszor fordult meg városunkban, tartott itt országos tanácsokat, s végzett itt nagy fontosságú országos ügyeket. Számos oklevele itt kelt. Itt írta alá 1450. okt. 22-ikén a Fridrik német királylyal kötött egyezséget, mely a magyarok és osztrákok közt a harcot megszüntette s melynél fogva V. László törvényes korának elértéig Fridrik gyámsága alatt volt hagyandó. Itt írta alá mint tanu Garai László 1450. nov. 4-iki biztosító oklevelét, hogy fogságáért és jószágai letartóztatásáért sem Fridrik osztrák fejedelmen, sem fogsága okozóin bosszút állani nem fog. Itt adta ő 1450. nov. 5-ikén bérbe a sőeladási jogot a pozsonyi tanácsnak évi 410 arany forintért. Itt mentette fel ő 1450. nov. 6-ikán a pozsonyi polgárokat minden a zsidóknál levő tartozásaiktól. Innen tudatta 1450. nov. 7-ikén Sopron városával, hogy a pozsonyi harmincadot pozsonyi polgárok-

nak adta haszonbérbe. Innen hirdet 1452. jan. 29-ikén Pozsonyba országgyűlést. Itt tartott ő 1452. márc. 11., 14., 15. az ország-tanácssal országgyűlést. Itt állit ki 1452. márc. 11-ikén Rómába küldött követei részére ajánlólevelet. Itt tanácskozott ő 1452. márc. 18. és 19-ikén az országtanácssal. Itt adatott ő 1452. márc. 19-ikén a maga számlájára a pozsonyi népnek 400 arany forint erejéig sőt. De itt Pozsonyban emelte őt és maradékait 1453-ban jan. 30-ikán V. László király a pozsonyi országgyűlésen beszercei örökös grófokká s adományozta nekik Besztercét. Ugyancsak róla tudjuk, hogy ő 1446. okt. 1-én megerősítette a pozsonyi polgárok azon kiváltságát, melynél fogva a kamarai nyereség (*lucrum camerae*) fizetésétől az előbbi királyok által felmentettek. Ugyanő 1447-ben mint gubernátor emlékeztetett arra, hogy a budai országgyűlés határozatából csak egy pénz érvényes az országban, melyből a forint 200 dénárt illetve 400 obulust tartalmazzon, amiért elrendeli, hogy a pozsonyi pénzverő kamarában is csak ilyen pénz veressék. Ugyanez évben felszólítja az összes praelatusokat, bárókat, főispánokat, várnagyokat és harmincadosokat, hogy semmiféle vámot és harmincadot a pozsonyiaktól ne vegyenek és meghagyja, hogy ők csak rendes bírájuk előtt idézhetők perbe, kivált mások bünteteteiért. A következő 1448. évben ugyanő sajnálatát fejezi ki a pozsonyiaknak afelett, hogy budai várnagyai

nekik harmincadlal alkalmatlankodtak. Megfogadja, hogy e, nem az ő akaratából történt jogtalanságért elégtételt szerez nekik s meghagyja a várnagyoknak, hogy jövőben nekik harmincad-zsarolással ter-
hőkre lenni ne merészkedjenek. 1450. nov. 3-ikán pedig meghagyja Chysa Barnabás és Szilva Miklós pozsonyi várnagyoknak, hogy miután ő a pozsonyi harmincadot az oroszvári és egyéb fiók-helyiségek harmincadaival együtt Pozsony városnak adta, e várost ezen harmincadok birtokában, valahányszor általuk felszólíttatnak, minden törvénytelen megtámadók ellen védjék és oltalmazzák. Mikor 1452-ben jun. 23-ikán Pozsony város és a káptalan közt a tanító-választási jog miatt tettelegességre került a dolog, az ebből folyt hosszadalmas pert, Széchy Dénes érsek beleavatkozása következtében, Hunyadi János úgy döntötte el, hogy megerősítette a káptalannak a tanító-választási jogát. Meghalt 1456. augusztus 11-ikén.

Iskola-udvar. (Schulhof.) A Terézvárosnak ezen a Vártelekből kiszakadó s szabadlépcsőkön emelkedő ronda és piszkos zsákutcája 1879. jul. 28-án kapta nevét, bár a nép száján már előbb is használatos volt ez. Nevét az orthodox zsidóságnak itt levő iskolája után viseli, melyen az alsóbb talmudisták képeztetnek ki. Nyáron a tanítás a ház udvarában is történik, mi a népnél okul szolgált arra, hogy Iskola-udvarnak nevezze el. Ugyanezen iskolai épületben van a kóser-hús mészárszéke is.

Iskola-utca. (Schulgasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Vallon-utcát az Ország-úttal köti össze. A mult századokban, 1781-ben is Mittleres Poindlgassl, de Mittlere Hausgasse néven is szerepel.*) E kétféle elnevezés is bizonyítja, hogy a Poindl név Hausweingarten értelemben veendő. A Halácsy-féle 1849—50 évi nagy városi térképen mind Második Bab-utca (2te Bohnengasse) szerepel. E nevet az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés megváltoztatta Iskola-utca névre, mert az ujvárosi evangélikus népiskola ez utcában van.

Izabella főhercegnő-út. (Erzherzogin Isabella-Strasse.) Az Ujvárosnak ezen palotaszerű házakkal kiépített új utcája a Stephánia-utat köti össze az Ujteleppel. Keresztül vágják a Vörösmarty- és az Arany János-utcák. Nevét Izabella, Frigyes főherceg neje után viseli. Izabella főhercegasszony, született Croy-Dülmen hercegnő, Pozsony anyagi felvirágoztatása, jótékony intézményei és művészeti ügyének fejlesztése körül kiváló érdemeket szerzett. A háziipart ő honosította meg s fejlesztette nagygyá Pozsonyban és vidékén s juttatta azt fényes külföldi hírnévhez is. Ez utcára nyílik ki az Evang. Lyceum nagy udvara, másik oldalát pedig az Evangélikus Internatus palotája szegi be.

Az Evang. Internatus (Alum-

*) Kerabinsky.

neum és Convictus) szoros kapcsolatban van az evang. lyceummal. Az egykori Falbteleken, minden oldalról üdítő hegyi levegőtől és ragyogó napfénytől elárasztott téren álló kétemeletes hatalmas épület főarcvonala az Izabella-útra, keleti szárnya az Arany János-utcára, nyugati szárnya az Újtelepre ér ki. Épült az Günther M. Vilmos felügyelő kezdeményezésére és buzgólkodására*) 300 ezer koronányi költségen 1900—1901-ben Kittler és Gratzl tervei szerint ugyanezen pozsonyi építőcég által. Megnyílt 1901. szept. hó 5-én. Egyesít az magában két nagy alapítványt: az Alumneumot és a Convictust. Az Alumneum keletkezése visszanyúl a XVII. századba, mikor egyes jóltevők segélyre szoruló szegény tanulókat házsorjában kosztón tartottak, később pedig pénzzel segítettek. A XVIII. század első felében, 1720-ban már 20-ról 40-re emelkedett fel a tápláltak száma, 1750—60 körül már 80-ra, sőt 90-re is. 1840-ben az intézet megfelelőbb új szervezetet kapott. Alapítványosai közül említendők Szeleczky Pál, Viczián István, Graenzner Samu, Palkovics György, Mikulay István, Zay Amália, Zerdahelyi Ottilia, Jeszenszky József és a komáromi evang. gyülekezet. Az alapítvány összes kamatozó tőkéi 132818 korona, mihez gyűjtés (supplicatio) útján

*) A lépcsőházban márványtábla felirata s a diszteremben olajfestményes arcképe hirdetik az intézet körül szerzett kiváló érdemeit.

évenként 1200—1400 korona járul. E pénz-alapból jelenleg az intézetben 23 ifju kap ingyen ellátást és pedig 8 theologus és 15 lyceista. Az ingyeneseken kívül vannak az Alumneumnak fizető növendékei is. A fizető alumnusok száma 80 és 100 közt váltakozik. Egy-egy alumnus eltartása átlag 110 koronába kerül évenként. Az alumneumi díj 88 korona azok számára, kik először tagjai az Alumneumnak, 56 korona theologusok valamint az ág. és ref. papok, tanárok. tanítók fiai számára. Minden alumnus fizet azonkívül 2 koronát, amiért betegség esetén ingyen gyógykezelésben s orvosságban részesül.

A Convictus (minus alumneum) alapját királyfai Jeszenák János kir. tanácsos vetette meg 1750-ben jan. 15-én, mikor 10 tanuló ingyen való eltartására 10 ezer forintot ajánlott fel. Az ő alapítványát gyarapították aztán más jótévedők: 1790-ben Greven Márton cs. kir. tábornok tizenkét ezer váltóforinttal, 1801-ben Institoris-Mossóczy Mihály 2 ezer forinttal, 1804-ben Zay Péter báróné ezer forinttal, 1809-ben Szeleczky Pál 2000, majd ugyanő 1815-ben 4 ezer forinttal. De ugyanez alapítványokhoz hozzácsatolták 1857-ben a ratkóczi Skaricza Gábornak 42960 váltó forintból és 18650 pengő forintot érő kötvényekből álló, ma összesen 129570 koronát tevő alapítványát, valamint kiegészíteni Jeszenszky József 4000 forintnyi alapítványát is, úgy hogy ma a Convictus kamatozó alapítványi tőkéje szintén tekinté-

Iyesnek mondható. Ez alapítványok tejében ma a Convictusban 60 ifjú részesül jótétményben és pedig 24 theologus és 36 lyceista. Egy-egy convictor eltartása átlag 150 koronába kerül évenként.

Eredetileg mindkét alapítvány, az Alumneum és a Convictus a Konvent-utcában volt elhelyezve és pedig előbb a régi Lībaswald-féle épület vagyis az n. n. iskolai és könyvtári épület egyik szárnyában, aztán 1836-tól kezdve a Bél Mátyás-utcai evang. kórház épületében, 1863. óta az Új-Lyceumban, a Theologia mai épületében, honnan az Izabella-utcai új épületbe költözött át. Az Internatus élén egy lyceumi tanár mint főpraelector áll, ki mellé egy másik lyceumi tanár mint alpraelector van rendelve. Ők ügyelnek a tanulmányi rendre és a tanulók erkölcsi magaviseletére. Segítségökre vannak a seniorok, kik felsőbb osztályú lyceumi tanulók. Működésüket ellenőrzik a lyceumi tanári kar és az iskola-tanács. Az anyagi ügyeket az egyház gazdasági választmánya gondozza. A ház ügy tanulmányi, mint közegészségi és gazdasági tekintetben a modern igényeknek teljesen megfelelő. Központi fűtésre, Auer- és villanyvilágításra van berendezve és célszerű háló-, mosdó-, dolgozó-, üdülő-, társalgó-, beteg- és fürdőhelyiségekkel rendelkezik. Évi forgalmi kiadásai 60—70 ezer koronára rúgnak.

Izabella-főhercegnő-gyalogút. (Erzherzogin Isabelle weg.) E néven szerepel a mély-úti lourdesi barlang-

tól a mely-úti kápolnához vezető út Pozsonyi hölgyek buzgólkodtak ez átnak e néven való elnevezése ügyében, lévén Izabella főhercegasszony úgy a lourdesi grottának mint a telette álló mely-úti kápolnának ájtatos és kegyeletes látogatója. E szenthelyek iránt való kegyeletéről tanuskodik az a körülmény is, hogy fenséges gyermekei: Krisztina (1892. máj. 17.), Mária Anna (1894. ápr. 28.), Henriette és Natália (1896. ápr. 30.), Gabriella (1900. jun. 30.), Izabella (1901. máj. 11.) főhercegasszonyok a mely-úti kápolnában járultak az egész udvar és a hívek sokasága jelenlétében első szent áldozásukhoz.

Jakab városbíró-tér. (Stadt-richter Jakobsplatz.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen szép jövő elé néző tágas új tere a Szechenyi-utcát köti össze a Kempelen Farkas-utcával. Belé szakad a Gyár-utca. E tér a két Jakab néhai pozsonyi bírák tiszteletére van elnevezve. Mindkettő a város bíráinak legemlékezetesebbikei voltak. I. Jakab 3 ízben bíráskodott, 1279—1286-ig, aztán 1288-ban és harmadizban 1323-ban. Az ő hűséges és jeles szolgálataiért kapta IV. László királytól adományba Lamacsot s ezt neki III. Endre is megerősítette. Külföldön teljesített jeles diplomáciai szolgálataiért kapta adományba 1288-ban IV. Lászlótól a pozsonyi várcsőszöknök a két Vödric közt fekvő várföldét. 1323-ban ő járult I. Károly király elé az 1313. évi városi szabadalomlevél megerősítése végett.

El van temetve a Szent Ferencrendiek kolostorában, mi okot szolgáltatott arra, hogy örökösei 1361-ben a Sz. János-kápolnát alapítsák, eladván e célra a városon kívül fekvő fürdőjüket 140 fonton s így mondhatni ezen Jakab bíró szolgáltatott okot arra, hogy Pozsony legszebb műemléke létesüljön.

II. Jakab két ízben állott mint bíró a város élén, először 1326—1327-ig és másodízben 1338—1373-ig, tehát 36 éven át. Ő köti meg 1326-ban a Sz. Antalról címzett pozsonyi ispotályhoz tartozó földre vonatkozó egyezséget a Sz. Antalrend magyarországi előjárójával. Ő kapja meg 1335-ben hűségre és szolgálatai fejében I. Károly királytól, ki őt kedves atyafiának (*dilectus compaternek*) nevezi, a csallóközi Pruckot adományba. Az ő érdemeire való tekintetből engedélyezett 1344-ben I. Lajos király Pozsonynak évi vásárt. Ő köti meg 1348-ban a káptalannal a plébánosválasztási egyezséget. Ő kapja folyton gyarapodó érdemeinél fogva 1349-ben Misérdet új adományképen. Ő ad 1351-ben engedélyt fürdő-építésre. Ő járult 1355-ben I. Lajos elé panasszal a pozsonyi várkapitány ellen. Az ő kérésére engedte meg I. Lajos király 1355-ben a pozsonyi polgároknak, hogy a szentkereszti cisterciák prácsai birtokait és a város területén fekvő szőlőket megvehessék vagy bérbe vehessék. Ő járt 1357-ben I. Lajosnál Vereknének a város számára való megszerzése ügyében. Az ő kérésére erősítette meg 1357-ben

I. Lajos király I. Károlynak 1323. évi szabadalmát a város számára. Ő kap 1360-ban szabadalmat I. Lajostól Vödricre és Lamacsra. Ő jár 1360-ban I. Lajosnál Szőlős birtok ügyében, mint melyet I. Károly adományozásából Pozsonyhoz tartozónak mond. Ő viszi 1364-ben I. Lajos király elé a pozsonyiak kérését, melylyel a harmincad alól való mentességet kértek s kaptak is. Ő építi fel és szervezi 1365-ben a saját költségén a Sz-Márton-egyház körül levő, de hanyatlásnak indult iskolákat, amiért a hálás város elrendelte, hogy a tanító és tanulók az ő és gyermekei üdvére naponta a Salve Reginát elmondják. Az ő kérésére erősíti meg I. Lajos 1366-ban a pozsonyiak országos vámmentességét. Íszerint úgy I. mint II. Jakab mint a város felvirágoztatói, jogainak meg-sokasítói és megóvói valóban megérdemlik, hogy a mai Pozsony az ő nevők örök emlékezetére egy nyilvános teret róluk elnevezzen.

E tér déli oldalán csoportosul egy 6000 □-ölnyi területen a Durvay-féle háztelep. E tér összesen 72 házhelyre van parcellirozva, melyből eddig 9 van kiépítve. Az építkezés 1899-ben indult meg. Az épületek jobbára secessió-s modorban tartott csinos kétemeletes bérházak, melyek mindegyike emeletenkint csak egy lakófélnek szolgál. Az épületek az eddig elhagyatott, félreeső vidék szépítéséhez és élénkítéséhez már is jelentékenyen hozzájárulnak s fennem dicsérik Durvay Antal telektulajdonos életrevaló vállalkozását.

János-utca. (Johannissgasse.)

Az Újvárosnak ezen utcája a Vallon-utcát köti össze az Esterházy-térrel. Délnyugatról kivált a városi légszesz-gyár területe s az azon álló épületek szegik be. Nevét a XIX. század elején a magyar- vagy széplak-utcai kapu előtt még tennállott Sz. Jánosról nevezett temető és temetői kápolna után viseli. E temető az Esterházy-tértől a Vallon-utcáig húzódtott le, keleten a János-utca, nyugaton a Búzapiac, illetve a régibb Seiler-Stadt kertjei határolták, vagyis a temető kiterjedt a mai gáz-gyár egész területére.**) Közepén állott a Sz. Jánosról nevezett temetői kápolna, melynek rajza a Bél Mátyás-féle képen, de egy multszázadi, a városi levéltárban őrzött térrajzon is még látható.***) A temető bejárója a Vallon-utcában volt. A János-utcát Korabinsky a mult században Johannissgassl néven említi s annak egyik sarkán, az Esterházy-tér felé mondja állottnak a Richter-féle majort az amphitheatrummal.†)

*) Korabinskynél olvassuk 1781-ben: Johannes Freythof, in welchem eine Kapelle, ein Eck ins Johanniss Gassl 2224 □ Kl. A Neyder-féle 1820. évi térképen a temető még fel van tüntetve.

**) Van a városi levéltárban egy speciális temető-térrajz: Grund Riss St. Johannis, St. Josephi, St. Andre und des Evangelischen St. Michaeler Freydhöffen, nebst umliegenden Gegenden zu Presbourg. E térrajz szerint a Sz. János-temető terjedelme 2224 □ ölet 12 □ lábat tett.

†) Die Hetz im Richterischen Mayerhof, ein Eck ins Johannissgassl.

Jég-utca. (Eisgasse.) Az Ujvárosnak ezen ívhajlású utcája a Sándor-útból indul ki s tér ismét vissza a Sándor-útba. Keleti sorával az újvárosi kath. temetőt határolja. Nevét az Untere-Eisgrub névű dűlőtől kapta, mely a XV. századi végrendeletekben Eysgrubn, Eisgrueblein, Eysgrueb néven gyakran említették. Egy múlt századi kézrajzi térképen mint Hegyfoki-út (Via Promontoriális) van feltüntetve s az általa befogott, szőlővel beültetett kúpalaku terület Knie-Satzl névvel van megjelölve, mint a hogy ez már a XV. és XVI. századi*) végrendeletekben is szerepel. A Knie név ez úthajlását, a Satz a szőlőültetvényt jelenti. Satz a setzen igéből s e név szőlődűlőink között igen gyakori mint Satz, Donausatz, Gaudersatz, Grosser Satz.

Jeszenák János-út. (Jeszenák János-Strasse.) Ez út a Kisfaludy-utcán kívül a hegyi bimbóházakhoz vezet. Összeköti a Védőölöp-utat illetve a Kisfaludy-utcát a Bimbóházi-úttal. Nevét báró Jeszenák János nemzeti vértanu, az 1840., 44. és 47-iki országgyűlések ellenzéki képviselője, az első független felelős miniszteriumnak 1849-ben nyitrai főispánja tiszteletére kapta. Született Pozsonyban 1800. jan. 22-ikén. A szabadságharcban való részvétele miatt a haditörvényszék halálra ítélte s rajta ez ítéletet 1849. okt. 10-ikén végre hajtották. Pesten az Újépületben golyóval

*) 1485., 1513., 1522. években.

végezték ki. Hült tetemei kivégeztetése után a pesti reform. egyház sirboltjában feküdtek névtelenül, 1867. dec. 2-ika óta azonban a pozsonyi evang. temetőben a Jeszenák-család sirboltjában nyugosznak, hol carrarai márványból faragott s a vértanu élethű mellszobrát feltűntető díszes siremlék jelöli az önvédelmi harc elvérzett dicső áldozatát. Nyitramegye a maga székházának dísztermét 1867-ben megható ünnepeiséggel a vértanu életnagyságu arcképével díszítette. Elkobzott jószágait 1859-ben október havában kapta vissza bánatos özvegye, gróf Forgách Aloizia, kivel a boldogult 1829. aug. 30-ikán kelt volt egybe.

Jiringer-utca. (Jiringer gasse.)

A Terézvárosnak ezen, a Vödriccel párhuzamosan futó utcája a Hal-térről a Vár-aljáú révparthoz vezet. Keresztben szeli a Kunigsfelder-utca. Régebben, amint azt a Halácsy-féle 1849—50-ik évi városi nagy térrajz is mutatja, Kis-Vödricnek (Kleine Weidritz) nevezték. Mai nevét 1879-ben júl. 28-ikán kapta közgyűlési határozatból Jiringer József tiszteletére. Jiringer József pozsonyi kereskedő és házulajdonos volt. *) Született 1809-ben Komáromban, róm. kath. vallású s 1836-ban jun. 14-én lett pozsonyi polgárrá. A közügy és jótékonyosság terén számos kiváló érdemet szerzett, névszerint a Pozsonyi Első Takarékpénztár alapítása

*) Háza a Mihály-utcában levő most a Wimmer-család tulajdonát tevő szép ház volt

és fejlesztése körül. Ő ez intézetet Pozsony életerének tartotta, mely nélkül Pozsony fennmaradását el sem képzelhette.*) Ézért róla való gondoskodásból husz darab takarékpénztári részvényt végrendeletében mint Jiringer tartalékalapot (Jiringer-Garantiefond) a nevezett intézetnek hagyományozta. Éz alap ma 337.986 koronát tesz. De kiváló érdemeket szerzett a jótékonyági, emberbaráti téren is, tisztelt nevet, áldásos emléket hagyván maga után. 1862-ben május 6-án alkotott végrendeletében városi levesosztó intézet alapítására 10 ezer koronát, szegények segélyezésére 20 ezer koronányi alapot hagyományozott, melyből egyes személyek vagy családok 20—20 koronával segélyeztessenek. Éz az alap ma 23875 koronát tesz. Nemes példáját követte utóbb elhalálozott nővére Flenger, született Jiringer Anna, ki testvérére való kegyeletes megemlékezéssel a kereskedői pályára készülő helybeli ifjak számára, — tudván, hogy testvére, maga is kereskedő, a kereskedelmi osztály iránt a legmelegebb rokonszenvet ápolta mindenha szívében, — 20 ezer koronányi alapítványt tett,

*) Végrendeletének 19-ik pontjában mondja: „Weil ich mir die Stadt Pressburg ohne den einzigen Lebensnerv, die Pressburger Sparkassa, nicht denken kann und ich die Hoffnung hege, dass der Sparkassenausschuss stets aus den rechtlichsten Gemeindegliedern bestehen wird und diese ebenso wie meine gegenwärtigen Collegen für das Gemeinwohl besorgt sein werden.“

mely városi kezelésben levő alapítvány most 25110 koronára szaporodott fel. Azonkívül tett a pozsonyi kath. polgárpolóház elszegényedett, de nem polgárnők javára is 16 ezer koronányi alapítványt s emellett 2 ezer koronányi alapítványt egy betegágyra az evang. kórházban, végre 4 ezer koronányi alapítványt női cselédek kiképzésére. Ez utóbbi alapítvány 1898-ban 16528 koronára szaporodott fel s ez év okt. 19-én a virágvölgyi Schiffbeck Katalin-alapítvánnyal, a Cseléd Othonával egyesítettett. Mindezen kegyes alapítványok fejében a város a Jiringer nevet méltán kívánta eleven emlékezetben tartani s utcanevével is megörökíteni. Az Első Takarékpénztár pedig azonfelül Jiringer József arcképét is megfestette s tanácstermében elhelyeztette.

A Jiringer-utcában van a Jótékony Nőegyesület egyik óvodája. A Jótékony Nőegyesület 1831. óta áll fenn városunkban s araja emberbaráti működésével a város lakosságának minden rétegében a hálás elismerést. Három óvodát tart fenn, egyet a Jiringer-, egyet a Vallon- s egyet az Erzsébet-utcában. Van azonkívül az Erzsébet-utcában külön Crècheje s kiterjeszti gyámolító gondját a szegény beteg gyermekekre a Széchenyi-utcában levő Ferenc - József - kórházban. Évenként állit fel ez intézetekben a gyermekek számára karácsonyfát és több mint 700 gyermek élvezi a nemes hölgyegyesület áldásos jótékonyosságát. Ugy az egyesület

védnöke: gróf Esterházy Gizella, mint elnökei: Tauscher Hermina és Neiszidler Károly, valamint számos tagu válaszmánya egyaránt bokros érdemeket szereztek e kiválóan jótékony intézet felvirágoztatása körül. Ugyanez utcában van az enléktáblákkal ellátott két Schreiber-féle alapítványház is. Schreiber Ignác, izraelita vallásu polgár 1868. dec. 21-ikén alkotta végrendeletét, mely 1869. január 13-ikán lett kihirdetve. Vagyonát jótékony célokra hagyományozta,*) s abban nagy érdeme van néhai Kozsehuba János városi rendőrkapitánynak is, ki a végrendelkező teljes bizalmát bírta. A város által kezelt

*) Mein sämtliches Vermögen, welches in Häusern, barem Gelde, Werthpapieren, Activforderungen, Gold und anderem Beweglichem besteht, soll nach meinem Tode durch den löbl. Magistrat der K. Freistadt Pressburg nach seinem Ermessen und Gutdünken unter der Bezeichnung Ignatz Schreiber'sche Stiftung verwaltet und von den reinen Einkünften folgende, jährlich wiederkehrende Legate bezahlt werden:

Für die Verwaltung 100 fl., für den jeweiligen Stadtrichter hier 50 fl., dem evang. Spital und Krankenhaus 100 fl., dem allgemeinen Krankenhaus 200 fl., dem Konvente der Elisabethinerinnen 50 fl., dem Franz Josef-Kinderspital 50 fl., dem Institute für arme verlassene Kinder 50 fl., dem Taubstumm-Institute 50 fl., dem hiesigen israel. Verein Chewra-Kadische 200 fl., dem hiesigen Oberrabbiner 100 fl., dem hiesigen Rabbinatsassessoren je 75 fl., dem israel. Spital 100 fl.“ — A többi mind magánlegatum. A házak fentartására egy tartalék alap alkotását rendeli el, ami aztán fennmarad, azt végintézkedéséhez képest a városi tanács és képviselő testület bölcs belátása szerint jótékony célokra fordíthatja.

Schreiber Ignác-alapítvány 1903-ban 274752 koronát tesz.

Jókai Mór-utca. (Jókai Mór-gasse). A Nándorváros ezen régi utcája a Konvent-utcát köti össze a Frigyes főherceg úttal, illetve a Nagy Lajos-térrel. Az 1449. évi városi számadókönyv bizonyítása szerint ezen utcán át nyílt közlekedés volt az Apácapályához, a mai Bél-Mátyás-utcahoz. Eredeti neve, úgy mint a Frigyes főherceg-úté, Sz. Mihály-utca volt, a Mihálykapu előtt való fekvése miatt. Későbbi neve az ott különösen erőszakos széljárás után Szél-utca (Windgasse), amely néven (Windgassl) már Korabinsky idejében, 1781-ben előfordul. E nevet csak legujabban, 1893-ban vesztette el, mikor is ez utcának fekete emléktáblával jelölt, báró Lepel-féle házában lakott Jókai Mór hírneves regényírónk és koszorús költőnk tiszteletére a mai új nevét kapta. Jókai Mór szülei 1835-ben Pozsonyba adták cserébe Zsigmondy Sámuel ág. ev. lyceumi tanárhoz, ennek fia Vilmos, a híres ártézi kútúró mérnök helyett, a német szó megtanulása végett s 1837-ben tért ismét haza. Ezen idő alatt Jókai jól megtanulta Schröer Tóbiás Gottfrid tanár vezetése alatt a német és a latin nyelvet. Később is ismételten megfordult Jókai városunkban, sőt tartott itt nyilvános felolvasást is.

1872-ben jún. 9-ikén Szilávy Józseffel szemben mint ellenzéki képviselőjelölt lépett fel az Óvárosban. E napon tartotta német nyelven programbeszédét. A pártja őt zúgó

örömrivalgással fogadta, mindazonáltal 432 szavazattal 967 ellenében megbukott.

E vereség mindazonáltal korántsem kedvetlenítette el Jókait Pozsony iránt. 1879-ben máj. 11-ikén a városi képviselőteremben felolvasást tartott a „Látható Istenről“, mélyen érző kebelével mutatva ki Isten gondviselését a nemzet történetében. Majd humorosan olvasta fel megjelenőben levő „Rab Ráby“ művéből: A rab urak mulatsága a börtönben című fejezetet. Jókait ez alkalomból a helybeli tanárok aranytollal tisztelték meg. Felolvasásának anyagi eredményét a szegedi árvizkárosultaknak és a virág völgyi Sz. István-bölcsödének juttatta. Még ugyanazon évben aug. 6-ikán ismét Pozsonyba jött, mely alkalomkor meglátogatta városunk környékének történeti nevezetességeit és kiváló vidéki szép tájait: a pozsonyi várat, melynek koronatornya magasságáról gyönyörködött a bájos vidék szépségében. Volt a Murmann-magaslaton, a hegyiparkban s a Vaskutacskánál. Jókait azonkívül „Lidércfény“ című prologot írt a városi közgyűlés kérésére az új városi színház 1886. szept. 22-iki megnyitási ünnepélyére. A prologot Nagy Imre szavalta el. Jókait jelen volt, tiszteletdíjat nem fogadott el, de a város őt egy cizelirozott és a város monogramját mutató ezüst koszorúval tisztelte meg. 1893-ban a város őt dísztagjának választotta meg, mit ő a következő 1894-ik évben személyesen megköszönni városunkba jött. Abból az alka-

lomból, hogy a koszorús költő 1894-ben félévszázados írói jubileumát tartotta, jelölte meg a pozsonyi Toldy-kör emléktáblával Jókainak egykori lakóházát a Jókai Mór-utcában.

Még megjegyezzük, hogy a Jókai Mór-utcában volt a XVIII. században Betrány Márton elemi iskolája. Az utca déli házsorával szemben a Sz. Háromság-templom és a Vármegyeház mögött terült el hajdan a Sz. Mihály-temető. Korabinsky 1781-ben még említi.**) E temetőben Sz. Balázs Kápolnája állott.***) 1514-ben Szentjánosi Mihály moldvai püspök és Tamás bibornok, esztergomi érsek helynöke mindazoknak, kik e kápolnát látogatják, 40 napi bucsút engedményezett. E kápolna a hivek részéről is gyakori anyagi kedvemenyekben részesült, amint ezt a végrendeleti hagyományok bizonyítják.***)) Egyik igen érdekes régi ház a Jordán-féle ház, mely 1774-ben épült s a kapu felett a Sebastiany-család címerével van díszítve.

József-utca. (Josefigasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Donner-utcát köti össze a Búzapiaccal. Nevét nyilván az Országúton fennállott Szent Józsefalapítvány után vette. Josephigasse néven említi Korabinsky 1781-ben. Ez utcában

*) Das Windgassl hinter den sogenannten Michaeler Freyhof.

**) Die kappelln zu sandt Blasij, Sandt plasy Capellen, sandt Blasij Capellen auf sandt Michels freithoff gelegen.

***)) 1517., 1523., 1524. évi végrendeletek.

van az ág. hitvallásuak Evang. Menedékháza, melyet Geduly Lajos kezdeményezésére 1885-ben alapítottak. Ebben az evang. hitközség tulajdonát tevő házban elaggott, pozsonyi származásu, evang. férfi és nő egyháztagok teljes ellátásban részesülnek. Az ápoltak száma ez idő szerint 23 (6 férfi és 17 nő) s egy-egy egyénnek évi tartása, beleértve lakást, fűtést, ruházatot 196 forintba kerül. Kivételképen oly egyének is vétethetnek fel külső ápoltakul, kik arra különösen reászorulnak és belső ápoltakul nem alkalmasak. Az ilyenek havi 10 frinyi s 50 krajcárnyi segélypénzt kapnak. Az intézmény kamatozó tőkéje egyes jótevők hagyományából alakult. Alapítása-kor az intézet javára gyűjtött összeg 12,085 forintot tett. Ehhez később egyes jótevők külön is hozzájárultak, névszerint Habermayer Rudolf 20 ezer forinttal és Kozsehuba János, néhai városkapitány 10 ezer forinttal. Az intézet jelenlegi alap-tőkéje 85,774 forint. Az intézet egyik helybeli evang. lelkész s egy gondnok közvetlen vezetése alatt áll.

Justi-sor. (Justilände.) A Ferenc-Józsefvárosnak ez a fasorral beültetett, avenüszerű széles sora a Koronázási-Domb-tértől az András király térig s aztán azon túl a Gyár-útig terjed. Belé torkolnak a Fürdő-, a Raneys István-, a Kempelen-utcák, a Kikötő-út s áthasítja a Széchenyi-utca. A Neyder-féle 1820. évi és a Wigand féle térképen még névtelenül szerepel. Az ötvenes években Dunaköpart (Donau-

Quai) volt a neve s e néven fordul elő a Halácsy-féle 1849—50-iki városi térképen is. Mai Justi-sor nevét az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés határozatából kapta Justi Henrik, néhai pozsonyi polgármester tiszteletére.

Justi Henrik 1804-ben született Erdélyben, hol atyja, Justi Károly állami mérnök volt. Középiskoláit Kolozsvárt és Nagyszebenben végezte. 1815-ben beállott hadapródnak a hadmérnöki igazgatóságba. Majd a 19. számú Hessen-Homburg ezredben szolgált, de nem lévén kilátás arra, hogy a vezérkarban századossá lehessen, elhagyta 1829-ben a katonai szolgálatot. Ezentúl a politikai közigazgatási pályának szentelte magát s Pozsonyba jött, hol városi szolgálatba lépett s egyúttal a jogi tanulmányokat is végezte. 1834-ben városi gyakornok, később városi törvényszéki aktuárius. Már ekkor dolgozott ki egy, az összes városi szolgálatra vonatkozó javaslatot, melyet el is fogadtak. Erre városi tanácsossá lett. 1848-ban a pozsonyi nemzeti őrség egy szakaszát vezette Nyitrára a Hurban-lázadás elfojtására s Szenicnél annyira szét szórta a lázadó csapatokat, hogy a katonaság részéről is teljes elismerésben részesült. Visszajöve átvette az egész helybeli nemzetőrség felett a vezényletet. A császári hadak bevonulásakor őt mint forradalmárt gyanúsították. Gróf Zichy Ferenc őt próbára tette s hadbiztosnak nevezte ki az orosz Grabbé-féle hadtestparancsnoksághoz. Justi alkalmazkodott, de erélye nem

volt az oroszok kedvére. Bach miniszter 1849. decemberben magas politikai állással kínálta meg, de ő azt el nem fogadta. 1850-ben januárban mint forradalmár hadi törvényszék elé került, mely azonban felmentette őt. Erre visszavonult a magánéletbe s az 1865-ben Pozsonyban felállított angol légszieszmű igazgatója lett, mi majdnem élte végeig meg is maradt. 1867-ben az alkotmány helyreállításakor május 13-án szavazattöbbséggel polgármesternek választották meg. 1875-ben aug. 2-án nyugdíjazták, de nem a jól megérdemelt teljes fizetéssel, ami a várost hűen, erélyesen szolgált 71 éves aggastyánt igen elkésérítette. Meghalt 1878-ban okt. 17-én. Hült tetemei a Sz. András-sírkertben nyugsznak — elfelejtetten.

Justi Pozsony legnagyobb s legjelentékenyebb polgármestere volt a XIX. század második felében. Az ő 8 éves hivataloskodása úttörő volt Pozsony fejlődésének folyamában. Legott nagy és helyes szakismerettel újból szervezte a város egész adminisztrációját. Kiméletlen erélylyel és soha sem tévesztett önálló kezdeményezéssel, mert ő — az utolsó — megválasztott autonóm polgármester, „autokrataként uralkodott“ a városi képviselőben barátai, Edl Tivadar és Heiller Károly városplebános (1849—1889) által vezetett többséggel. Az ő hivataloskodása idejébe esnek a városi élet legnevezetesebb mozzanatai: az oroszvári Dunagát emelése, a fogyasztási adóra való jogigény biztosítása,

a városi Dunapart cölöpözése és szabályozása, amiért is azt méltán Justi-sornak (Justilände) nevezték el; továbbá az államvasut kártalanítása az alagútban elvezetett forrásokért, a kath. védurasági vagyonnak különválasztása, a ma fennálló építészeti rendszer megalkotása és életbeléptetése, az Apponyiháznak a megvétele, a mai városi nagyterem építése, a városi diszliget szépítése, a hegyi parknak a Petzl-alapítványból való létesítése, a városi hivatalnokok nyugdíjszabályzatának a megalkotása, a városi Muzeum létesítése, az általános csatornázás és kövezés megkezdése. Említjük, hogy ő a város jövedelmeit 2,957.000 forintól 5,176.662 frtra emelte, fokozta a városi fekvőségek értékét is 262,661 forinttal. Emellett alatta a város adósságai csak 80 ezer forinttal gyarapodtak. Ez ellenében visszalépésekor a városi vagyonszaporodás 483.000 forintot tett. Rendkívüli adminisztrationalis tehetség volt. Egy Lónyay Menyhérthez intézett javaslatban a város számára $5\frac{1}{2}$ milliónyi kölcsönt kért, hogy végrehajthassa városi programját, melynek pontjai: állandó híd, kaszárnyák, vágóhid, vízvezeték, vásárcsarnok, iskolák építése, a város szabályozása, az idegenforgalom emelése, az élelmezés olcsóbbá tétele, gyári vállalatok létrehozása, hogy ezzel tőkét hozzon a városba, másrészt pedig, hogy Pozsony szegényebb lakosságának munkát és kenyeret biztosítson, áruraktározás végett entrepotok felállítása. De mind e messzelátó terveit meg nem értették, a

városi közgyűlés a kölcsöntervezetet le-
szavazta. Mikor aztán a főispáni intézmény
életbe lépett, átalakultak ezzel a politikai
nézetek és Justi autokratikus fellépésével
konfliktusokba keveredett. Kénytelen volt
hivataláról lemondani s 41 szavazat ellené-
ben 53 szavazattal a kisebb nyugdíjjal
(1800 frinttal 2400 frt helyett) nyugdíjazták.
Koporsójára az általa ellenzett szabadkő-
művesi páholy, a Hallgatagság, koszorút
helyezett e felirattal: „Pozsony hű, erős
és céltudatos fejlesztőjének“ méltányolva
vele a város érdekében véghez vitt hal-
lhatatlan tetteit. Olajfestményes arcképe —
Spányik Kornél sikerült műve — a polgár-
mesteri hivatalban szemlélhető.

A Justi-sor történeti alakulását illető-
leg meg kell jegyezni, hogy annak mai
külső arculata lényegesen különbözik a
régitől. Úgy a XVIII., mint a XIX. szá-
zadi térképeken a mai Justi-sori part egy
keskeny földszalagként húzódik el. A
Duna sokkal kisebb ért, az állandó hid
táján pedig az Érsekújvári Dunaág szakadt
ki, úgy hogy ott, hol ma a régi házssorral
szemben egy parallel-házsort és egy két
utcát magába foglaló háztömbet építenek
ki s azonkívül még egy szép dunai frontra
is elég hely marad, hajdan csakis egy ház-
sor állhatott. A Dunasor niveaufekvése is
hajdan jóval alantasabb volt. Ezt mutatják
az itt levő régibb épületek is. Az egykori
Apponyi-, utóbb Piatti-, ma Pálffy-féle ház
dunasori ajtólépcsői már jól az utcaszint
alatt fekszenek s földszintes traktusának

ablakai már szintén utcaszinten alul vannak. A Haybäck-féle fatelep, mely egy időben a gr. Csáky-, utóbb a Kindervatter-család Grössling-utcai házának kertjét tette s a multszázadi térrajzokon is sudaras fákkal ékeskedő kertként szerepel, a későbbi utca-niveauhoz képest annyira mély fekvésű volt, hogy azt tetemesen fel kellett tölteni. E célra a Justi polgármestersége alatt széthordott Koronázási Domb földjét használták fel. De építésetileg is egészen más-képen prezentálta magát e sor, mint ma. A mostani Haybäck-féle fatelepen volt a XVIII. században a magyar hajósok állóhelye, kik lovaikkal a Duna mentén a terheket vonszolták.**) A Justi-sornak az András király-térrel érintkező részénél, hol most a Grossmann-féle nagy secessió-s ház áll, volt hajdan a Városi major, mit az itt alkalmazva volt városi címer is jelezett. De itt volt egyszersmind a Városi vizifészter (Städt. Wasser-Stadt) is. E néven még a Halácsy-féle felvételben is szerepel. Korabinsky 1781. évi könyve szerint itt volt a Városi Vágóhid**), e mellett pedig a hajóállomás, a Flösserstadt.***)

Ma a Justi-sor már több nevezetes

*) Allhier haben die Ungrischen Schiffleute, welche die Lasten heraufziehen mit ihren Pferden, ihren Standort. (A Föld utca és az Apponyi házak közt.)

**) Stadtmayerhof an der Schlagbrücke.

***) Flotzerstadt, welche vor 5 Jahren (tehát 1776-ban) von der Dreyfaltigkeitssäule hieher versetzt wurden.

épülettel bir, milyenek a Lantranconi, az egykori Jurenák (ma az Első Takarékpénztár tulajdonát tevő), a Petrik, a Grossmann, a Linzboth, a Huberth és a Durvay-féle házak, melyek a Justi-sornak nem csekély diszére vannak. Teljes kiépítése a legközelebbi jövőtől várható s amint a tervezett hadparancsnoksági épület elkészül, a Justi-sor egészen elveszti mai jellegét, nem lesz többé sor, hanem utca. Átalakulása kicsinyben a budapesti Dunasor átalakulásának az ismételése. Az állandó hid megépülése az egész tájék kiépítését hozza magával. Úgy a dunagőzhajózási raktárak, mint a kőszéntelemek már alább kerültek, amazok a Fadrusz János-kőpartra a hidon innen, emezek pedig a hidon túlra a Téli kikötő közelébe. A Haybäck-féle szálfarakódóhely már szintén csak történeti remniscentia s magától értetődik, hogy úgy a Haybäck-féle építőfa- mint a Petrik- és a gr. Pálffy János-féle tüzelőfa-raktárak a Justi-sor kiépítésének következményeképen e sorról mihamarább el fognak tűnni.

Említjük ezenkívül, hogy a Justi-sor keleti vonala hosszán a pozsony-szombathelyi vasut töltése huzódik el. Nyugati végén, közel a Koronázó Domb-térhez van a Pozsonyi Első Takarékpénztár tulajdonát tevő házban, a régi Jurenák-házban, a gőzhajózási indóház. A Batthyány Lajos-kőpart és a Fadrusz János-kőpart közé eső partrészen van a pavillonszerűen épített helyi hajóállomás, melyen a budapest-bécsi személyszállító gőzhajók

megállanak és elindulnak. Ugyaninnen indul el naponta reggeli 6 órakor a Leda helyi gőzös Bécsbe s tér ide vissza este 8, illetve szeptembertől kezdve 7 órakor. A Dunaparti vasút vágánya is e soron huzódik végig. A tervezett pozsony-bécsi villamos vasút sínjárja szintén e soron át vezet a hídra. A Justi-soron van végre ezidőszerint a Jótékonyági Füzérke (Wohlthätigkeits-Kränzchen) egyleti helyisége. Ez egyesület története a negyvenes években kezdődik. Az 1845. évi december hó 28-án lépett fel először egy műkedvelőkből álló kis társaság két kis szindarabban. Ebből a kis társaságból alakult meg a pozsonyi Jótékonyági Füzérke című egyesület. Az egyesület célja egyrészt társas összejövetelek és műkedvelői színelőadások rendezése és ezek jövedelméből közjótékonycélú intézmények segélyezése, másrészt tagjai között a kedélyességet és összetartozás érzését táplálni és a fiatalságot műkedvelői előadások rendezése által a kocsma és kávéház kultusától elterelni. Az egyesület tulajdonképeni hivatalos alakulása 1865. évben történt meg. 1869. évi nov. 30-án avatták fel az egyesület zászlaját, a zászlóanya tisztségét Hacker Irzsébet úrnő (Hacker ügyvéd neje) vállalta volt el. Eddig az egyesület már 33200 koronát adományozott valláskülömbőség nélkül jótékony célokra. Van az egyesületnek a Justi-soron a Fürdő-utcába benyuló házban külön diletanszinterme, mely az egyesületi tagok

kiképzésére szolgál s tulajdonképen színésziskola. A helyiség villamos világítással bír s a fundus instruktus leltári értéke 5500 korona. Ugyanezen egyesület rendezi az 1870. év óta Zuna Sándor egyesületi elnök kezdeményezése folytán a Kranzelhausner-Gmoanball név alatt ismert paraszt jelmez-bált, mely közkedveltségnek örvend. Nyári multságait Kranzelhausner-Kiritagnak nevezi. Az egyesület nyelve ugyan német, de tartanak már magyar nyelven is kisebb előadásokat.

Kalapos-utca. (Hutterergasse.)

Az Óváros ezen ősi utcája az Orsolya-utcát, illetve a Battyány-teret köti össze a Hummel-utcával. Sikátorszerű, szűk és csavarodó s máig megtartotta középkori jellegét. Régi neve Késes-utca (Messerergasse), nyilván mert benne a késesek tanyáztak, kik hajdan városunkban tekintélyes ipartestületet képeztek. Egyik árúbódéjuk 1439-ben emlittetik Messererkrám néven. Allott az a Szt.-Ferenciek terén a barátkolostornál s azzal együtt a lángok martalékává lett.*) Mesterségük mondhatni a XIV. századtól a XVIII-ig szép virágzásban állott s gyártmányaik jóság tekintetében versenyeztek a budai-, pesti-, szepesi-, székesfejérvári- és győri-késesekéivel. Iparuk hanyatlása az iparszabadság behozatalával és a Németországgal való vásár- és kereskedelmi szö-

*) Item Am Montag vor Margarethe virginis, als das Mönchekloster prenent ward, und dy Messererkrám, hob wir gebn... den geselln, dy wasser zu der prunst getragu hahn.

vetség megkötésével következett be. Részt az angol verseny, részint az osztrák és cseh nagy gyári telepek tömeges termelése a pozsonyi kések iparjelentőségét háttérbe szorította úgy annyira, hogy ma már csak két cég áll fenn, az sem annyira mint termelő, hanem mint árusító és közvetítő.

A Késes-utcából lett később a Kis-Kalapos-utca (Kleine Hutterergasse) s e néven szerepel az a Halácsy-féle 1849-50-évi városi térképen is. E név kapcsolatban állott a mai Hummel-utcával, melyet régebben Nagy-Kalapos-utcának neveztek. Még csak 1879-ben az ez évi július 28-iki városi közgyűlés határozata következtében változott át a Kiskalapos-utca név Kalapos-utcává. Sem a Neyder-féle 1820. évi, sem a Wigand-féle térképen ez utca névvel nincs jelölve, de tudjuk, hogy már akkor, sőt már előbb 1781-ben is a Süßes Löchel név volt alkalmazásban, melylyel nem hivatalosan későbbben is jelölte a népszáj ez utcát.*)

Ez utca egész északi vonalát az Orsolya-apácák kolostora szegi be s ez utcában van a kolostor két jól felszerelt és jeles tan személyzettel bíró, nyilvánjogi virágzó tanintézetéhez: a Polgári iskolához és a Kath. nőtanítóképző intézethez a bejárás. Mindkét intézet 1893. óta áll fenn, alapították Neidl Johanna akkori főnöknő

*) Die kleine Hutterergasse — írja Korabinsky — sonst auch das süsse Löchel genannt.

kezdemenyezésére és nemes búzgoldkodására az Orsolyarendű apácák. Ők egyszersmind mindkét intézet fenntartói. A Polgári iskola a kolostor délkeleti szárnyában van elhelyezve. Itt volt eleinte a Nőpreparandia is, 1895. óta azonban számára az Orsolyák költségén az udvar és kert közé eső területen új ház épült. Ez intézethez egy négy osztályú gyakorló iskola is tartozik. Az intézet felett a védnökséget Izabella főhercegasszony gyakorolja. Úgy a polgáriskolai mint a tanítóképezdei intézet szülőknek legjobban ajánlható internátussal vannak összekötve.

Kalváriahegyi-út. (Calvarienbergweg). A Pozsony éjszaki részében levő Kalvária-hegyre a városból több út vezet. Egyik a Mély-úton, a mélyúti kápolnától jobbra. Másik a Bellevue mellett vezet el, mely a hegymagaslatra felérve egyesül az imént említett úttal. A harmadik út a Lamacsi-útból szakad ki s a tulajdonképi Kalváriahegyi-út. Ez út lomb- és tűlevelű fákkal árnyékolt hegyoldalon vezet fel részint egyenes, részint kacskaringos menetben a hegy magaslatára. Ezen útközbe esnek a kalváriai sz. állomáshelyek (státiók) nagyon középszerű sz. szoboralakkal. A hegy magaslatáról messzire terjedő gyönyörű kilátást élvezhetni, éjszakyugoton a kis kárpáti erdőhegységre, délkeleten a városra s a városi szőlőtájakra, keleten a tágas dunamenti síkföldre és a dunai ligetségre valamint a vasúti állomásra. E kilátás miatt a Kalváriahegyi-út Pozsony

egyik legkedveltebb kirándulóhelye. Magaslatán áll a gr. Erdődy György 200 frtnyi alapítványának felhasználásával a jezsuiták által alapított Szt.-Kereszt-Kápolna. E kápolna helyén lengette 1683-ban utoljára a kereszténység főellensége félholdas zászlaját s ott állott az utoljára őrt a várossal szemben. A Kalvária-kápolna alapításának főérdeme az akkori jézustársasági konvent rektorát, Mechtl Albert atyát illeti, ki a hívek és a hegyet e célra átengedő városi tanács segítségével a szent művet létrehozta. 1694-ben május 27-én tették le a kápolna alapkövét, szept. 14-én állították fel a sz. keresztet*) s ekkor fel is szentelte mind kettőt Korsnaries kanonok s akkori városplébános. Az egyes stációk később keletkeztek egymás után. A kápolna tornya ma is a jezsuiták emblemjét viseli magán. Különösen figyelemre méltók a stációk vaskezeszei mistikus formáik miatt. Mikor 1894-ben a Kalváriahegyi Szt.-Kereszt-Kápolna 200 éves jubileumát ünnepelték, Dankó József pozsonyi prépost a Noli me tangere és a Pietas szobrokat ajánlotta fel. A Szt.-Keresztkápolnában évenként nagypénteken reggel szt. beszéd és szt. ájtatosság tartatik.

Ugyancsak a Kalváriahegyi-úton van a Szt. Péter-kápolna, mely az Lísvo-gel-féle pincék felett áll. E kápolna egy egészen önálló alapítvány. Ezt ugyanis az

*) Az a feszületen levő gyönyörű műalkotású bronz Megváltót általánosan Donner művének tartják, de helytelenül, mi már a chronológiából eléggé kitetszik.

1713. évi pestis emlékére Laurmann János György pozsonyi polgár alapította, ki családjával a ragály elől a szőlőkbe menekült s a vészt kikerülte. Laurmann János György és neje Mária Erzsébet halála után a kápolna azok leányára Erzsébetre szállott. Ez Desidor Lipót pozsonyi polgárhoz és üvegeshez ment nőül. Leányuk, Teréz 1740-ben a Sz. Erzsébetiek kolostorába lépett be s fogadalmi letevésekor a Szt. Péter-kápolnát örökségül kapta azon rendeltetéssel, hogy a Szent-Erzsébetiek konventje köteles legyen évenként jún. 29-én, Szt. Péter és Szt. Pál apostolok napján nevezett kápolnában sz. prédikációt és 3 sz. misét tartatni.

Kapás-utca. (Hauergasse.) Az Ujvárosnak ezen a Vám-utcát a Pölni-úttal összekötő utcája a pozsonyi kapások után viseli nevét. 1781-ben Felső-kapás-utca (Obere-Hauergasse) néven szerepel*), 1820-ban ellenben már egyszerűen Hauergasse-nak nevezik.**). Pozsony, kivált az Ujvárosban, a Virág völgyben lakó kapásai vagyis szőlőművesei mindenkor jelentékeny szerepet játszottak, a bortermelés lévén Pozsony lakosságának egyik fő termelője.***). A pozsonyi szőlőkapásoknak a Sz. Mihály templomában külön céhe volt. E céh szőlőit a templomnak a török vész közeledtekor a XVI. század harmadik év-

*) Korabinskynál.

**) Neydor térképén.

***). Lásd alább Szőlőhegy-utca alatt.

tizedében történt megszűnése után a polgárok maguk közt felosztották.

Káptalan-utca. (Kapitelgasse.) Az Óváros ezen csendes, tiszta és szép utcája a Domb-utcától kezdve a Székesegyház-térig vezet s 1879. júl. 28-ikáig Nagy-Káptalan-utcának. (Grosse-Kapitelgasse) nevezték, megkülönböztetésül a Kis-Káptalan-utcától (Kleine-Kapitelgasse), vagyis a mai Pázmány-utcától. Belétorkollik a Domb- és a Plébánia-utca, közepén pedig a Pázmány-utca szeli át. A város egyik legősibb utcája, bár okiratos említése elég kései. A XV. században még sövénynyel kerített házakból és kertekből állott s sikátornál egyébként alig volt nevezhető. Akkori neve Papok-utcája (Platea presbyterorum, Pfaffengasse), mivel benne főleg a káptalan urai laktak, úgy amint az ma is az eset. Papok-utcája néven fordul az elő az 1557. évi bordézsmajegyzékben is.

Régiségi szempontból a Káptalan-utca felette érdekes utcája városunknak. Mintegy közepe táján, a domkarnagy által lakott patronátusi ház kertjénél állott a Luginsland torony, a városi zsoldosoknak ágyúkkal és tarackokkal felszerelt állomáshelye. Ma is látható a domkarnagy lakásában azon ajtó, mely az itt állott toronyba vezetett. A torony a Redel féle 1751. évi s ez időszerint a bécsi cs. és kir. hadügyi levéltárban levő térrajzon a Pázmány-utca felső szűk része irányában feltüntetve látható. Odább a vártelki Sz. Miklós egyház

átellenében a Vogl-torony állott, mely külön árokkal védett legerősebb teljes (vagyis egész kör-) torony volt. Már az 1373. évi számadási töredékek említik. A Redel-féle térrajzon e torony szintén fel van tüntetve a Plébánia-utca irányában. Odább a Kis-Prépostlak irányában a régi Esterházy-, utóbb Neszter-, a mai Schmidt-féle ház mögött a vár felé néző oldalon egy a Luginsland-toronyhoz hasonló másik féltorony állott, mely az imént említett térrajzon ugyancsak látható. A derékszögben megtörő utca végén, az ott levő káptalani ház magas fekvésű kertjében a régi várfalak szintén szemlélhetők.

A régi utcát több utcai-kút (Gassenbrunn) élénkitette. Ezekből egyet említ az 1581. évi kamarai számadókönyv is. *) Korabinsky is többet említ 1781-ben **) és hogy papokon kívül világi lakói is voltak az utcának, azt hiteles adatok bizonyítják. V. László király 1457-ben Péter szabónak a Papok-utcájában levő házát eladományozza. Ez utcában lakott 1537-ben egy mézeskalácsos (lebzelter in der pfaffengassen) és nyilván egyéb hasonló adatok is bizonyítják, hogy ez utcának nem voltak kizárólag papok a lakói.

Az utca legrégebbi épülete az ú. n. Kis-Prépostlak, melynek görnyedő, időkor-

*) Prun in der Pfaffengassen.

**) Egyet azon házban, melyben ma Novák kanonok úr lakik s egyet abban, ma Bergmann kanonok úr által lakott házban, mely a Káptalan- és a Pázmány-utcák sarkát képezi.

ladt falazata és úgy az utcai homlokzaton mint az udvari falakon is végigfutó félköríves oromlása a román építészeti stíl korára, a XIII. századba utal. Közel áll e korhoz a kapu balfelén álló s ugyancsak az utcáról az udvarba behuzódó másik épület, melyen a román stíl helyett már a csúcsíveset szemlélhetni. Ezt már a XIV. századba tehetni. Szintén régi a gót stílű kapualj s a Plebánia-utcába könyöklő vakerkőlyecl bíró mai Plebánia-ház is. Ezt egy 1306. évi okirat „tisztecséges kőháznak“ (domum honorificam lapideam) mondja. Története visszafelé követhető a középkor első felébe. Eredetileg két házból állott: a felsőből és alsóból. Ez utóbbinak, kőtartókon nyugvó, köröskörül futó udvari folyósója van, míg a Plebánia-utczára nyíló ablakai némelyikén a vakolat alatt a régi tagozat észrevehető. A felső ház csúcsíves kapualja, valamint csúcsíves pinceajtaja nevezeteseek. A felső ház emeletes traktusa ujabbán épült rá.

A plebánia kezdettől fogva jelentős szerepet játszott a város történetében. Eredete visszanyúl az ősidőkbe, a kereszténység első virágzási korába, az ősi morva-szláv kereszténység korszakába. Idővel a prépostság mellett alakult káptalan hetenkint egymást felváltó tagjai végezték a plebániái teendőket 1302-ig. Az 1332—37. évi pápai tizedjegyzékben Pozsony csak mint prépostság és alesperesség említettik, de ennek dacára kétségtelen, hogy mint plebánia folyton fennállott.

1302-től fogva egy a kanonokok közül élethossziglan választott plebános végezte a plebániái teendőket. 1348-ban a káptalan a várossal új egyezséget kötött, melynek értelmében a város mint patrónus választotta a káptalan tagjai közül a plebánost s e szokás maig is érvényben van. A plebános egyszersmind a pozsonyi alesperesség alesperestje, kinek a város területén levő plebániák, a Sz. Háromságról nevezett s a virágvölgyi plebániák, valamint a város területén levő kath. polgári menedékházi, polgári lazaret, zuckermantli és vári administraturák alárendelvék. Ligetfalu, Káptalanrét, Vaskut, Mélyút, Kalvária s a szigetség mint fiókok a pozsonyi plebániához tartoznak. A hivek száma 23,349. Hajdan a városi plebános a várostól mint patrónustól szobai és konyhai berendezést kapott, tányérokat, szitákat, putonyokat, főzőkanalakat, dézsákat, abroszt, ágyneműt, vásznat.*) Fizetésül évi 60 forintot.**) Volt azonkívül gazdasági majorja az Apácapályán, a mai Bél Mátyás utcában, mely mint ilyen Korabinsky által is említve van 1781-ben. Amellett volt a plebániának több rendbeli szőlője is, melyek közül ma is több megvan még s egy a Károlyfalvi út mentén a Donauleiten nevű dűlőben a plebános saját háziművelésében áll. A plebános mellé segédekül a káplányokat vagy prédikátorokat a város

*) 1596. 1601. 1649. évi, vár. szám. könyvek.

**) 1536. évi vár. számkönyv.

nevezte ki. A folyamodóknak próbaprédikációkat kellett tartaniok. *) Egy időn át a Pozsonyban Pázmány Péter által 1622-ben megtelepített jezsuiták is segítették a plebánost a lelkipásztori functiók végzésében. Közülük Malli (Mallius) Gáspár telepfőnök (superior) tartotta a főtemplomban a német hitszónoklatokat. Mielőtt a káptalan-utcai jezsuita-ház felépült, addig a plebánia volt a Pozsonyba telepített jezsuiták residenciája. A plebános tartotta el őket s eleinte Pázmány érsek fizette tartásukat, később 1625-ben Bazin és Sz.-György uradalmak jövevelmeiből kapták az eltartást. 1628. jan. 3. óta már a saját házukban étkeztek. Ma a segédlelkészeket, számszerint négyet az egyházmegyei hatóság nevezi ki s őket valamint a plebánost részben a hitközség fizeti, melynek vagyona 1867-ben különszakítottatott a városközség vagyonától.

A plebániához valamint a kanonoki házak is azonkép mint a templomok, kolostorok, temetők hajdan nevezetes szabadsalmmal bírtak: menedékhelyek voltak. Visszaélések következtében azonban e házak ezen jogát I. Lajos király 1359-ben, utóbb Zsigmond király 1406-ban és 1418-ban megszüntette, úgy hogy e szabadsalom ezentúl még egy ideig csak jogellenesen tartotta fenn magát. Mint említésre méltót felhozzuk, hogy a plebánia ebédlőjében van az 1889-ben elhalt Heiller Károly püspök-plebánosnak Tilgner Viktor által

*) ain prob Bredig. 1594. évi vár. sz. k.

carrarai márványból kifaragott életnagyságú mellszobra.

A Káptalan-utca egy másik nevezetes háza a Prépostlak. Ez 1311-ben említetik először. Ekkor Herkl városbíró a prépostsággal csere-szerződést kötött. A prépost átengedett a városnak a városi fal emelésére egy a prépostsághoz tartozó telket, viszont a város városi telket engedett át a prépostnak lakása előudvaraként. Később Balbi Jeromos prépost a préposti lakást kényelmesebbé tette. Mátyás király és Beatrix királyné megengedték, hogy a prépost kertet is létesítsen házánál s e célból néhány házat bontattak le. I. Ferdinánd király Miksával és Máriával a prépostlakban ebédeltek. 1632-ben Draskovich György a rozoga épületet lebontatta s alaptól kezdve újat építtetett, mit a kapu felirata hirdet. *) Már 1776-ban a prépostlakot megújították, akkor még egy nagy kapúval volt a szemben levő jezsuita-székházzal összekötve. Újabb időben Rónay Jácint prépost szépítette azt, egyebek között az utcai sívár falat részben lebontatta s arra vasrácsot rakatott s a bejáratokon vasajtót és vaskapút alkalmaztatott. A prépostlaki istállókat b. Horeczky Ferenc alatt alakították át csinos és kényelmes bér lak-helyiségekké. Ugyanő helyeztette az épületfalába a vörös márvány emlék-

*) Dei Opt. Max. Gloríae / Successor. Commoditati / Aedes vetustate labentes / Solo aequans a fund. extruxit. / Georg. Draschkovitus. / Episc. Quing. Eccles. Praepos. Pos. / M.DC.XXXII. / Sartas tectas servato.

tárlát, melynek felirata hirdeti, hogy ez épületben látogatta meg 1886-ban április 27-én Rónay Jácint prépostot Erzsébet királyné és leányai Gizella és Valéria főhercegeasszonyok. *)

A prépostság — történetét illetőleg — oly időben keletkezett, mikor a zárt káptalanok még nem fejlődtek ki. Alapítása megelőzi a honfoglalást. Valamelyik morvaszláv fejedelem alapította. Mojmár, Ratiszláv, Svatopluk buzgó keresztények és hitterjesztők voltak. A prépostság alapítása ezek valamelyikére vezetendő vissza. Okiratilag mindazonáltal még csak a XII. század elején említettik először. Kálmán király törvényében az mint nagyobb prépostság van felsorolva, olyanul, melyben ezen túl is a tüzesvassal és forróvízzel való próbák megtartathatnak. A prépost székháza és temploma eredetileg fenn a várhegyen volt, de Imre királynak a pápához intézett abbeli folyamodására, engedné meg a prépostságnak a várból a városba való áthelyezését, III. Ince pápa 1204-ben az áthelyezést megengedte. Imre király a maga folyamodását azzal indokolta, hogy a híveknek a vártemplomba való feljárásából könnyen veszélyeztethetnék a vár biztonsága. Utóbb a pozsonyi prépost is folyamodott az áthelyeztetésért, mert gyakran megesik, hogy a kanonokok a meghatározott órákban a várba be nem bocsájtatnak s így az

*) L. erre vonatkozó cikkünket a „Ny. M. Híradó” 1904. évi máj. 25-iki számában.

előírt isteni tiszteletet meg nem tarthatják. III. Honorius pápa ezért 1221-ben a prépostság áthelyezését szintén megengedte. A prépostság tényleg 1221 után került le a várból a városba.

A prépostsághoz a káptalan mint záros testület csak később járult, nem is mint külön alapítás, hanem mint a prépostsági intézmény tovább fejlődése. Eredetileg 14 tagból állott. Jövedelmei erdőkből, szántóföldekből, házakból, bor-, gabona- és állattizedből, révtizedből, haljövedelemből, malomadóból s alapítványokból is folytak. IV. László 1277. évi okmánya szerint a prépostság és káptalan javai részint kir. adományból, részint a hívek kegyajándékaiból avagy részint vételből s egyéleképi szerzésből kerültek össze. IV. Béla Sámotot, Völköt és Kürtöt adta a prépostnak és káptalannak. IV. László Flenzendorft (Káptalan rétje), Szilincset, Csandolt (Toronyt) adományozta a káptalannak. Uzur, Akali, Csörle, Simperg, Csukárd, Deáki stb. magánosok adományozásából jutott neki. Egyházfalva 1507 óta a prépostságé. Papfalván a prépostnak jobbágysai voltak. Voltak azonkívül a prépostnak halfogó helyei és halászjobbágysai, mindenféle szőlői s házai. A kecske-utcai (mai Kisfaludy-utcai) prépostkert csak újabb időben lett parcellirozva s kiépítve. Gondatlanság, erőszakoskodások, rablások következtében azonban már a XIV. században szó van a káptalan szegénységéről s ezt még inkább panaszolják fel a XVI. században, 1515. jún. 25-én a Pozsonyban

időzött II. Ulászló király Balbi pozsonyi prépostot és a káptalant 6 évre minden adó alól felmenti, mert a tűzvész által nagy kárt szenvedtek. Ebből kétségtelen, hogy a Káptalan-utca akkor teljesen leégett. A káptalan jogai azt illustris testületté tették. Volt a káptalannak ordáliai, szabad végrendelkezési, menedék és pallós joga. Mint hiteles hely okiratok kiállítására volt képesítve s e jog még csak a XIX. században szűnt meg a közjegyzői intézmény meghonosításával. 1405-ig gyakorolta egyszersmind a bíraskodási jogot saját népe felett. Számos szabadalom és mentesség tette a káptalant kiváltságolttá, melyek ma már persze elévültek.

A prépost tekintélye kezdetben igen nagy volt jogai és kiváltságai révén. Eredetileg püspöki joghatóság-félét gyakorolt a XIII. századig. Az ordináción alapuló joghatóságon kívül sok jurisdictionális hatalma tényleg egyenlő volt a püspökével a XIII. századon túl a XIV. század végéig. Kanonokságokat és javadalmakat adományozott, megürült kanonoki javadalmakra várandóságokat adott, székilletményt shalálnegyed-részt szedett a neki alárendelt plébániáktól és kápolnáktól. Szenthelyek felett joghatóságot gyakorolt, bíraskodott, büntetett, ki-nevezett szabadon és visszavont szabadon általános helynököket és ügyhallgatókat, megerősítette a városi plébánost, egyházi tilalmat és kiközösítést mondott ki s mindezt nem delegált, hanem rendes, saját joghatósága erejénél fogva gyakorolhatta, úgy

hogy a pozsonyi főesperesi kerület még királyi iratokban is dioecesis, a prépost maga az okiratokban ordinarius névvel jelöltetik. Később egyes visszaélések következtében jogkörét zsinati határozatok megszorították. Mai joga már csak a pozsonyi főesperességre kiterjedő főesperesi jogaiból, némely püspöki joggyakorlásból (privilegium pontificalium), nagyobb jövedelemből s esetleges egyházi címekből áll. Rangra nézve ő következik mindjárt az esztergomi káptalan prépostja után.

Jogok, birtokok, kiváltságok tulajdonában lévén, a pozsonyi prépostok hajdan nevezetes szerepet játszottak úgy az egyházi mint a politikai életben. Egyesek közülök kiváltak tudományuk, irodalmi működésük, diplomáciai szereplésük, nemzetközi békeközvetítésük és műszeretelők által. A pozsonyi préposti székből emelkedtek többen a legmagasabb hierarchiai fokozatokra: püspöki, érseki, patriarchai méltóságokra. Egyik-másik közülök mint az apostoli szék nuntiusa, avagy a királyi kancellária bizalmas embere tűnik ki. Mai prépostjaink már csendes visszavonultságban élnek, közjogi állásukkal, jogkörükkel együtt nyilvános szereplésük is megkisebbedett.

A prépostság átellenében van a királyi jogakadémia épülete, melynek déli szárnya a Székesegyház-térre ér ki. Eredetileg ennek az épületnek a helyén állott a pozsonyi prépost Ave et Salve néven jelölt háza, mely fele részben az elemi iskolamesternek szolgált szállásul.

Mellette a káptalani örkanonok háza állott s azontúl a Sz. Miklósról nevezett egyház-javadalmas ház. Ezen házakat Pázmány Péter primás megszerezte a préposttól és káptalantól az általa felállítandó jezsuita-collegium számára olyképen, hogy azon esetre, ha a collegium feloszlanék, az Ave-et Salve-ház a prépostra, az örkanonoki ház az örkanonokra szálljon vissza. 1626 szept. 11-ikén megalapítja Pázmány Péter 50 ezer rhenusi forinttal a pozsonyi jezsuita collegiumot, ez év dec. 13-ikán írta alá alapító oklevelét, 1628-ban júl. 10-ikén megerősíti II. Ferdinánd király Pázmány alapítását, 1629-ben jún. 13-ikán pedig a jezsuitarend generálisa, a pozsonyi jezsuita résidenciát a collegium rangjára emelve. 1637-ben aug. 10-ikén III. Ferdinand is megerősítette Pázmány alapítványát. Az új épülethez az alapkövet Pázmány 1628 ápril 17-ikén tette le. Az 1629 év folyamán teljesen elkészült az épület keleti vagyis Káptalanutcai szárnya s ebbe a jezsuiták 1631-ben költöztek be. 1633-ban elkészült a déli vagyis a dóm felé néző szárny, végre 1635-ben a városház felé néző szárny.*)

Ez épületben volt a jezsuita-gymnasium is elhelyezve 1627-től 1714-ig február-ig. Ekkor átköltözött az a collegiummal együtt a Városház-utcai Behaim-féle házba.

*) Az épület főkapujára került későbbi felirat az évszámot csak nagyjában jelzi következőlog:

Anno Christi MDCXXX Petrus Pazmany S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Strigoniensis Collegium hoc Societati Jesu.

Pázmány az építésre való felügyelés végett a tudós és lelkes Káldi Györgyöt, a biblia hirneves magyar fordítóját küldte Pozsonyba. Ő lett a ház első rectora 1629. júl. 22-ikétől 1634-ig, mikor is a collegium és gymnásium magyar hitszónoka lett. E házban adta ki ő 1631-ben a jezsuita collegium nyomdájában prédikációinak két kötetét.**) Ugyanitt halt is meg 1634 okt. 30-ikán kolerában. Ott, hol ma az épületben a r. kath. kegyuraság irodája van, volt hajdan a jezsuiták gyógyszerháza s ott maradt 1833 novemberig, mit a kapualjban balra levő ajtó 1834 évi felirása is megerősít.**) 1713-ban, Madocsányi András rectorátusa alatt október hó utolsó napjaiban költözött a collegium ki ez épületből a mai Batthyány-téri új collegiumba s ott nyílt meg az 1713/14-iki iskolaév második fele febr. 22-ikén. Csak

*) A Fabricius Otto által szerkesztett és kiadott Pozsonyi Kiállítási Ujság 1899 évi augusztus havi számában az mondatik, hogy Káldi jezsuita „az egész bibliának első teljes magyar fordítását Pozsonyban készítette“, mi nem áll, mert a budapesti egyetem könyvtárában kéziratban található fordítása már 1606-ban készült, az egyházi hatóságok engedélyéből pedig már 1626-ban Bécsben kinyomatott, Káldi ellenben Pozsonyba még csak 1629-ben jött a collegium építésének felügyelésére.

**) VetVs

S. I. aesCVLapIon

In praelatVraM

orDIn : S. Ben.

ConVertebatVr. (= 1834.) Megjegyezzük:

hogy az ajtó félfái pompás faragványaival a kőfaragó remekei, maga az ajtó sarkaival és záraival a műlakatos remekei.

nehány jezsuita maradt vissza a káptalan-utcai házban a dómban végzendő functiók miatt. Maga az épület a collegiumba bekebelezett residentia rangjára került. Lakóival alárendelve maradt a collegiumnak. 1747-ben új két tag telepítettetett le a residentiában könyvvizsgáló minőségben (librorum revisores.) 1751-ben a tartományfőnök két tanácsost rendelt ki (consulatores) ide. 1773-ban az épület a vallásalap tulajdonába ment át. Ez év okt. 3-ikán lefoglalták a collegium ingó és ingatlan vagyonát. Egy-maga a pozsonyi collegiumból a tanulmányi alap vagyona $\frac{1}{4}$ millió forinttal gyarapodott. A dóm-templom felé néző részének emeleti helységeibe 1775-ben az újonnan szervezett városi elemi iskola (schola germanica trivialis ad gradus ecclesiae S. Martini) költözködött a tanítóval. A földszinti helyiségekben a dóm felé továbbra is megmaradt a Salvator gyógyszerár. 1780-ban a könyvvizsgáló hivatal költözködött be. 1812-ben pedig a Bencések vették át az épületet. Majd ezeknek a távozása után 1850-ben az akadémiáé lett. Az épületre Fésüs György helyezett ékes emléktáblát.

Azon idő alatt, hogy ez épületben a jezsuiták laktak, abban élénk s mozgalmas élet folyt. Az ott levő jezsuita-gymnasiumot sok ifju látogatta. Volt színi előadásokra berendezett színházhelyisége is. Az ebben eljátszatni szokott színielőadásokat nevezetes egyének látogatták: Pázmány Péter, Pálffy Pál a m. kamara elnöke, 1634-ben Bethlen Gábor özvegye:

Brandenburgi Katalin, 1635-ben Esterházy Miklós nádor. De más alkalmakkor is számos előkelő vendége volt csaknem folyton a jezsuitaháznak. Ilyenek Pázmány Péter, Kollonich, Szelepcsényi, Ampringen Gáspár kormányzó, a m. kamara elnökei és tanácsosai úgyszólván mindennapi vendégei a collegiumnak. 1690-ben gr. Pálffy János, Erdődy Kristóf kamara-elnök stb. stb.

A collegium eltörlése után később 1858-ban költözködött ez épületbe a jogakadémia, mely 1784-ben Nagyszombatból Pozsonyba tétetett át s 1784. máj. 14-ikétől fogva a Klarisszák épületében volt elhelyezve. Az akadémia eleinte két karból állott: jogiból és bölcsészetiéből. 1850-ig a Ratio Educationis által megállapított tanulmányi rendszeren alapult. 1850-ben szeptember 29-ikén kapta második tanulmányi szervezetét az Entwurf der Organisation alapján. Az akadémia philosophiai cursusa be lett szüntetve, illetve azt a gymnasiummal egyesítették. Az akadémia tisztán jogtanoda maradt s „császári királyi jogakadémia“ címet nyert. Egy 1855. évi szept. 25-én kelthatósági elhatározás okt. 2-ikán kiegészítette az intézetet, tanulmányi idejét 3 évre kiterjesztve és véglegesen megszüntette a tanítási és tanulási szabadságot. Tisztviselő-képzőintézetévé lett. 1874. máj. 19-ikén négyévi tanfolyammal ellátott jogi és államtudományi karrá lett. 1875. jan. 6- és 27-iki rendelettel a pozsonyi királyi akadémián külön bölcsészeti tanfolyam állíttatott föl és rendszeresített oly módon, hogy

mindazok, kik az említett tanfolyammal összekötött, szorosan vett bölcsészeti tantárgyakat a szabályszerűen megkívántató idő alatt rendes tanulói minőségben s az egyetemi bölcsészeti hallgatókra nézve fennálló szabályzat által megállapított óraszámban hallgatják, az egyetemi pályavégzett bölcsészeti hallgatók számára biztosított jogokat élvezik s az illető szigorlatokhoz bocsáttatnak. Azoknak pedig, kik a középiskolai tanári képesítést is elnyerni óhajtják, az 1883. XXX. t.-c. intézkedései, s a közoktatási magyar királyi minisztériumnak 1883. évi augusztus hó 10-én kelt rendelete értelmében azon szakmáknál, melyekre ezen tanfolyamnál tanszékek rendszeresítve vannak, nevezetesen a magyar, a klasszikai és a német nyelvészetnél s a történelemnél, az itt eltöltött évek a középiskolai tanári vizsgálatnál teljesen beszámíttatnak. És amennyiben végre az 1883—84. tanévtől kezdve, a nevelés- és oktatástanra és ezek történelmére vonatkozó előadások tartása is elrendeltetett, a tanárjelöltek a középiskolai tanárvizsgálat-hoz megkívántató paedagogiai tanulmányozást is végezhetik e tanfolyamon. Mindezek dacára azonban e tanfolyamnak csak 1882-ig voltak filosofus hallgatói, mert eredetileg tervbe vett szervezete befejezetlen maradt. Az akadémián működő tanárok összes száma az igazgatón kívül 10, ezek közül 7 jogi és 3 bölcsészeti tanár. Ezek mellett van a törvénytudományi elmekőr, a törvénytudományi orvostan és a közigazgatási köz-

egészségtan számára 3 előadó. A hallgatók száma átlag 250—300.)* A hót teremben elhelyezett intézeti könyvtár az 1903. év végén 22106 kötetet tartalmazott 109,555 korona értékben. Javarészt hittani, jogi és történelmi műveket foglal magában. Fennáll az intézetnél 39 év óta egy Jogászsegélyző Egyesület is, mely áldásthozó munkát végez a szegénysorsú akadémiai polgárok körében. Jóval meghaladja a félezeret azoknak a száma, akiknek csakis ezen egyesület támogatásával vált volt lehetségessé tanulmányaik befejezése. Az Egyesület alapítójaként 1903—4-ben 50,810 korona, amely a kir. akadémia igazgatóságának hivatalos őrizete alatt áll. Az egyesületnek van egy 282 kötetből álló könyvtára is.

A kir. jogakadémiától a második ház az *Emmericanum*, a Sz. Imréről nevezett kisebb papnevelő intézet. Alapította azt 1642-ben jan. 26-ikán**) Lósy Imre pozsonyi kanonok, utóbb esztergomi érsek 21 ezer forinttal, olyképen, hogy ezen intézetben 12 papnövendék neveltessék, a káptalan és prépost gondja és vezetése alatt tudományban és papi erényekben gondosan kiképeztessenek és a pozsonyi egyház szolgálatára legyenek. Lósy alapítványához a káptalan is hozzájárult, átengedvén e célra két házát, melynek helyére az *Eme-*

*) 1901—2-ben 234 rendes és 14 rendkívüli; 1902—3-ban 258 rendes és 9 rendkívüli; 1903—4-ben 302 rendes és 18 rendkívüli joghallgató volt beírva.

**) Ezzel ellentétben áll a ház felirata: *Seminarium S. Emorici Ducis MDCXII.*

ricanum épüljön. Majd Veresmarty Mihály kanonok és báttai apát 1500 forinttal gyarapította az alapítványt, hogy annak kamataiból a növendékek úgy a kari mint a figurális énekben oktattassanak. 1716-ban Luby Imre esztergoni kanonok 3500, Okolicsányi János, a későbbi váradi püspök 500 frttal járultak Lósy alapítványához. 1783-ban II. József rendeletére az intézet Budára tétetett át s az időközben a kanonokok folyton tartó adományai következtében 35337 forintra felszaporodott alapítványi összeget a házzal együtt a harmincadhivatal lefoglalta. 1802-ben azonban az intézet újból Pozsonyba került. 1848-ban nov. 5-ikén Pogány Adalbert pozsonyi prépost 5000, majd 1850-ben 2000 forinttal, 1851-ben Nagy- és Kis-Bercel nógrádmegyei birtokainak adományozásával gyarapította az intézet alaptőkéjét. A növendékek egy kanonok, igazgató, (rector) és egy áldozár, aligazgató (vicerektor) vezetése alatt állanak. 1803—1868-ig házi oktatásban részesültek, 1868-óta azonban egy helybeli nyilvános tanintézetbe, a kir. kath. főgymnasiumba járnak s ott végzik közép-tanodai tanulmányaikat, melyek után aztán egy nagyobb papnevelő intézetbe kerülnek theologiai tanulmányok végzése végett. Az intézeti házat 1724-ben renoválták, mit egy a kapu felett levő, Uzeoróczy Máté néhai aligazgató tollából származó chronosticonos felirat hirdet. *)

*) Est Virgo Liliun, ast Emericus ut esset /

Tekintve az ezen intézetből kikerült nevezetes egyházi férfiakat, mondhatni, hogy e ház dicsősége messze ragyog az országban. Az itt nevelődött kékreverendás ilju növendékek sorozatában nagy számmal találhatók olyanok, kik később a földi dicsőség legmagasb fokára is felemelkedve, az egyházi és tudományos meg politikai élet terén a legjelentősebb szerepet játszották. Ez intézetből került ki a mult században 1777-ben Rudnay Sándor esztergomi érsek-primás; 1780-ban Jordánszky Elek tinnini püspök, érseki helynök s a híres Jordánsky-Codex tulajdonosa és Kollár István tribunici választott püspök; 1790-ben Kopácsi József esztergomi érsek-primás; 1802-ben Németh György tribunici választott püspök és Tóth Imre thaumaceai felszentelt püspök; 1805-ben Kunszt József kalocsai érsek; 1806—7-ben Bartakovics Béla egri érsek; 1823-ban Szabó József nikopolitai felszentelt püspök; 1826-ban Káncz Lázár phárai választott püspök; 1828-ban Simor János hercegprimás; 1829-ben gr. Forgách Ágost püspök, esztergomi főispán s politikai író; 1829—30-ban Sujánszky Antal esztergomi praelatus-kanonok és egyházi költő; 1830-ban Haynald Lajos bíboros kalocsai ér-

DVX ILLI LILIVM Virgo Maria fuit. / Hoc Emerico Losy plantasti Lilia fundo / Liligeræ Matri, Liligeroque Duci. / Ergo Emericani hic crescant virtutis alumni. / Quos Deus et Virgo, quos Emericus amet — / Dux illi Lilium est chronosticon, indicans annum renovationis 1724.

sek; 1833—4-ben Radlinszky Lendre, az egyházi írók ezen legtevékenyebbike; 1833-ban Schopper György rozsnói püspök; 1836-ban Boltizár József mylatsai felszentelt püspök; 1836—7-ben Ipolyi Arnold a hazai mythologia és műtörténet ezen elsőrangú fáklyavivője, az Ipolyi-Muzeum megteremtője, előbb a besztercebányai, majd aztán a fényes váradi püspöki széken ülő egyházfejedelem; 1838-ban Zalka János győri püspök; 1839-ben Rimely Károly, Rudolf trónörökös magyar nyelv- és történelem tanára, egy időn át pozsonyi kanonok-plebános, a Pázmáneum és a pozsonyi társas káptalan monografusa s végre a besztercebányai püspöki szék birtokosa; 1840-ben Blümehuber Ferenc esztergomi kanonok és finom érzékű egyházi író; 1841—42-ben Márkus Gyula esztergomi kanonok és választott püspök; 1842—43-ban Csúszka György kalocsai érsek és Hidassy Kornél szombathelyi püspök; 1843-ban Samassa József egri érsek és Dankó József címzetes püspök, pozsonyi prépost, nagytudományu theologus és műtörténetíró; 1845-ben Dulánszky Nándor pécsi püspök; 1850-ben Pór Antal esztergomi praelatus-kanonok, hazánk Anjou korának legszakavatottabb s legtekintélyesebb ismerője; 1851-ben Cselka Nándor felszentelt püspök s Budapest első érseki helynöke. Hozzá adhatjuk, hogy ez intézetben működött mint tanulmányi felügyelő a hazai papság egyik legtudósabb tagja, a Magyar Tud. Akadémia disze:

Knausz Nándor püspök és pozsonyi prépost, ki a pozsonyi Sz. András-temetőben nyugalomszája ki lankadatlan kutatásainak fadaralmait. Mint tanulmányi felügyelő állott sok éven át ez intézet élén Santhó Károly pozsonyi praelatus-kanonok, ki a vezetésére bízott intézetet minta-intézeté tette, a rája bízott növendékeket pedig hazafias szellemben és méltó papi kiképzésben részesítette. De vannak az előszámláltakon kívül még más igen érdemes tagjai is az esztergomi főegyházmegyei clerusnak*), kik az Emericanumból vitték ki magukkal a hazafias nagyratörékvés szellemét s váltak utóbb az egyház és állam javára és díszére.

Kapuczinus-utca. (Kapuziner-gasse.) Ezen az Óvárost a Terézvárostól elválasztó széles és élénk utca a Vármegye-

*) Említjük Kovács József papneveldei tanárt; Urbanek Ferenc pozsonyi kanonokot és hirtveves pomológot; Heiller Károly címzetes püspököt, pozsonyi kanonok-plebánost és jeles egyházi szónokot; Krotky József esztergomi kanonokot és híres egyházi szónokot; Lassu Lajos pozsonyi kanonokot; Majthényi Adolf apátot s susvári főesperest; Klimstein (Kőhalmai) Józsefet, a nagyszombati érseki főgymnasium érdemes igazgatóját és szorgalmas egyházi író; Mály János pozsonyi, utóbb esztergomi kanonokot és egyházi író; gr. Pongratz Adolf váguj helyi prépostot és volt országgyűlési képviselőt; Schreiber László győri kanonokot és szegszárdi apátot; Zandt Ödön pozsonyi prépost-kanonokot és városi plebánost; Somogyi Alajost a Sz. István-társulat aligazgatóját, a jeles egyházi író; Dódek Crescencot udvari káplánt és a budapesti egyetem könyvtár-őrét stb. stb.

ház-teret köti össze a Vár-úttal, illetve a Vártelek-utcával. Hajdani neve *Lichtensteig* volt s ezen fordul elő a Halácsy-féle 1849/50-iki városi térképen is. Mai nevét 1879. óta a júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából viseli a Kapucinusok után, kiknek kolostora ezen és a Kisfaludy utca sarkán áll s melynek kerti területe nem csekély részben a Torna-utcára is kiterjed. A kertet a Kölcsey Ferenc-utca határolja. A Kapucinusok kolostora és temploma 1718-ban épült gr. Esterházy Imre primás buzgólkodása és támogatása mellett. Tagjainak száma ez idő szerint 29. Fennáll benne kapucinus növendékek kiképzésére való lectoratus. A Kapucinus-utca éjszaki sorának boltoshelyiségei nagy részt szintén a kapucinusok tulajdonát teszik. E boltak szakadatlan sorban következnek egymásra, mi az utcát felette élénkké és festőivé teszi. Az itt levő Arany-Keresztről címzett vendéglő már a mult század eleje óta áll fenn. Korabinsky is említi 1781-ben. Jobbára lipitói és rozsnyói fuvarosok, morva, cseh, nyitrai és trencsényi zsidókereskedők keresik fel.

Károlyfalvi-út. (Karlodorferstrasse.) A Mária-Terézia-út folytatásában a Terézvárosból kivezető s a Pozsonytól 7 kilométerre eső Károlyfalvára s Dévényre, de a bájos Malomvölgybe is vezető kocs út mentén található az izraelita ó- és újtemető, valamint a terézvárosi kath. temető is. Itt vannak a Mária-Terézia-út végén levő vámsorompók előtt a város gránit-

bányái, melyek épület-alapozásra, part-erősítésre, szárazkerítésre, dunai töltésekre, utcák makadamizálására és kavicsolására való törmelékkövet szolgáltatnak. E bányák már a középkorban művelés alatt állottak, mert az 1442. és 1492. évi számadókönyvekben előforduló feljegyzések: a grueb an den Hawsperig és a grueb pey dem geschloss nyilván rájuk, a váraljai kőbányára vonatkoznak. A város mint földes úr, a kőhöz való jogát különben másutt is érvényesítette. A városi XV. sz. számadókönyvekben nagyon sok tétel vonatkozik a kőbányákra (Steinpruch) és a kőfejtőkre (Stainprecher). A használatos kőbányák részint a városi árokban a sz. Miklósegyház és a Vogltorony közt, tehát a mai Vártelken, más bányák a Mélyútnál s azon túl a régi Sellendorfnál voltak. Ez utóbbi a mai Szidinabányának felelhet meg. De az 1499. évi számadókönyv említi a Röslersteinpruchot is. Ez ma is művelés alatt áll. A városi kőbányák összesen közel 10 holdnyi területet foglalnak el s értékük 26812 koronával van elkönyvelve. A város költségvetésében a Váraljai, a Rösler- és Szidina-kőbányák jelentős tételképen szerepelnek, mert míg az ezekre menő kiadás 16—17-ezer koronát tesz, addig a bevétel 22—40-ezer koronában van előirányozva. A Duna-part építésére szükségelt kőanyagot a Röslerbánya szolgáltatta. Túl a kőbányán fekszik a károlyfalvi út mentén a Kasmacher-szigeten a Városi vízmű. Létesült 1885-ben magán vállalképen, 1894-ben február 1.

2.227,542 koronányi vételárral városi tulajdonba ment, mai értéke 2,342,409 korona. E vízműnél 1903-ban a vízemelés 1,123,698 s így átlagos napi vízemelés 3136 köbméter volt. Vize mindig tiszta, szín- és szagtalan, jóízű és friss. A vízmű nem csupán üzleti szempont alá esik, sok tekintetben jótékonyági intézmény is, mert utcalocsolásra, nyilvános szökőkutak számára, a városi csatornák öblítésére, tűzoltó gyakorlatokra és tűzveszélyek idején 1903-ban 1,123.698 köbméter vizet ingyen szállított.

Kárpát-utca.(K arpathengasse).

Az Ujvárosnak ezen már szépen épülő utcája a Pöllni-út folytatásában a Sánc-úttól vezet a harmadik államvasuti viaduct irányában a szőlőhegyek felé. Nevét a Kis-Kárpáti hegység után kapta, melynek délkeleti végszakadéka Pozsonyig érnek. A városi munkás-lakóházak telepének keleti pavillonjai ez utcára szolgálnak, míg éjszakyugati pavillonjai a Szarvas-utcára érnek ki. A Munkás-lakóházak első eszméje Kumlik Tivadar városi polgármester-helyettesben fogamzott meg városunkban s úgy valósult, hogy a város 1902-ben megvette 21865 koronán Pingitzer András, Zechmeister Zsuzsánna, Macher Mihály, Pingitzerné szül. Macher Szabina és Albrechtné szül. Macher Erzse helybeli szőlőműveseknek az „Obere Eisgrübeln“ szőlődűlőben fekvő, 1953 □-ölnyi összkiterjedésű telkeit. E telkeken épültek aztán a munkás-lakóházak 1902-ben novembertől októberig való időben Feigler Sándor építőmester által, Kittler és

Gratzl helybeli építőmestereknek a kereskedelemügyi m. k. miniszterium műszaki osztálya részéről fölülvizsgált tervei szerint 417.485 koronányi költségen. A telep 10 pavillonszerűleg épített s egyenkint kétemeletes házból áll. Mindegyik házban van emeletenkint négy, egészben tehát 12 lakás, melyek mindegyike egy-két szobából, konyhából és élestartóból áll. Mindegyik házban van egy közös mosó- és vasaló helyiség. Két-két ház között egy 93'4 []-öles kert van. A telek hosszában, a két ötös sorban épült házak között egy 8 méter széles út vezet. Egy-egy ház 70 []-ölnyi területet foglal el. A telepen 120 egyén lakik. A gyermekek számára szükséges játszóterül egy a város által 1904-ben özv. Zechmeister Antalnétól 11.696 korona áron megvett s a lakóház-teleppel határos 742 [] ölnyi telek szolgál. A telep eddigi összes költsége tehát: telkek vételára 33561, átruházási illeték (4'3%-nak a fele) 1443, közvetítői díj 200, építési költség 417.485, összesen 452.689 korona. Tiszta bérjövedelem 17945 korona.*)

Katona József-utca. (Katona Józsefgasse.) Az Ujváros ez utcája a Stefánia-utat, illetve az Aulich Lajos-utcát köti össze a Könyves Kálmán-utcával. Át-
hasítja a Szilávy József-utca. Nevét Katona József, híres költő és színműíró, a Bánk-bán dráma szerzője után viseli. Született

*) Brutto 24313 K., kiadás (adómentesség tartama alatt) 6367 K.

Kecskeméten 1792 nov. 11-ikén. Meghalt 1830 ápr. 16-ikán Kecskeméten, hol emléké két egy, a szülőházára illesztett emléktábla, a temetőben egy a költő emlékéhez méltó sírkő, a sétatéren pedig 1861-ben felállított szobra is fentartja. Kecskeméten az ő emlékére Katona-kört is alapítottak. Összes művei 3 kötetben Budapesten jelentek meg 1880-81-ben.

Kecske-út. (Gaisweg.) E hegyi út a Védcolöp-útból indul ki s huzódik fel a vöröskereszthez. Összeköttetésben áll a Wölferl-úttal. Ez út alsó részében van a Szentkút (Heiligenbrunn). E viztartó már régi eredetű, ebben gyűjtötték össze azt a vizet, melyet csöveken át vezettek a Kecske- (a mai Kisfaludy-) utcán át a Szentéren állott, 1816-ban keletkezett közkúthoz. A Szentkút mint szőlőülő igen gyakran említetik a XV- és XVI-ik századi végrendeletekben heiligen prun, heyliges prundlein, heyling prun neveken.

Kéményseprő-utca. (Rauchfangkehrer-Gasse.) Az Ujvároshoz tartozó ezen utca a Récsei-útból indul ki a Marhavásár mögött vonuló vasúti töltés felé. Városunkban a kéményseprők még csak a XVI. századtól kezdve említetnek, név szerint először 1502-ben (Rauchfangkehrer). Régibb időkben szegény emberekkel tisztították a kéményeket, így még 1491-ben is. Ma 4 kéményseprő-cég van Pozsonyban, melyek segédekkel végeztetik a munkát. A város összes kéményeinek a száma 21,037. Ebből esik az I-ső kémény-

seprő kerületre 3962, a II-ikra 5771, a III-ikra 5581, a IV-ikre 9323.

Kempelen Farkas-utca. (Kempelen Farkas-Gasse) A Ferenc-József-városnak ezen újon szabályozott utcája*) a Grössling-utcát köti össze a Justi sorral. Belőle szakad ki a Szlemenics Pál- és a Rakovszky István-utca. Beletorkollik a Gyár-utca. Déli sora mentén állanak a Durvay-féle cottage-házak. Nyugati sora mentén pedig a Durvay-féle gőzfűrészs- és ácstelep. Nevét 1879 jul. 28-ikán kapta ez utca Kempelen Farkas hírneves gépész s lángelméjű polihisztor után. Született Pozsonyban 1734 jan. 23-ikán. Atyja Langelbert (1680—1761) pozsonyi főharmincados, utóbb udvari tanácsos, indigenált magyar nemes volt. Testvérei közül a legidősebb, András mint pozsonyi kanonok halt meg, János testvére tábornok, majd udvari kancelláriai tanácsos volt. A testvérek legfiatalabbika Farkas Bécsben végzett akadémiai cursust, németre fordította Mária-Terézia törvénykönyvét, mivel a királynő figyelmét nagy mértékben magára vonta.***) Gyorsan emelkedett a magyar udvari kamarai fogalmazói állásból titkárságra, udvari tanácsosságra, végre 1770-ban consiliáriusságra a magyar-erdélyi udvari kancelláriánál.

*) A régi utca a Grössling-utcaból a Jakabbirotérre vezetett s nem a Justi-sorra.

**) Mikor 1751-ben a magyar udvari kamarához fogalmazónak nevezték ki, Mária-Terézia sajátkezűleg írta a resolútiót: „a magyar udvari kamara sokat fog nyerni az ifju Kempelen úrból.”

Hivatalos teendői mellett száz egyébfélére is jutott ideje. Igazgatója volt a magyarországi összes sóbányáknak; részt vett a délmagyarországi német telepítésben; vezette a korábbi királyi palota építkezéseit; berendezte a bécsi Schönbrunnban a most is meglevő szökőkutat; a vakok részére írógépet állított össze; a gőzgépet tökéletesítette; a gőzturbinát feltalálta; a beteg Mária-Terézia királynő számára mozgóágyat szerkesztett; az Adria-társaság részére tengerhez vezető csatornatervet készített; foglalkozott emellett rézmetszéssel, rajzolással, zenével, költészettel, irodalommal; beszélt hét nyelvet: latint, magyart, németet, franciát, angolt, olaszt, tótot és beutazta egész Európát. Legnagyszerűbb találmányai a sakkozógép és a beszélőgép. Mindkettővel világhírré tett szert. II. Katalin cárnő, Nagy Frigyes, I. Napoleon s számos más hírneves férfi bámulatakat fejezték ki geniálitása felett. A két gépről egész irodalom keletkezett. A sakkozógépet Pozsonyban készítette el 1769-ben. Háza és műhelye a Duna-utcában volt. Családjával*) az első emeleten lakott, a második emeleten voltak műhelyei. Legnagyobb szobája valóságos muzeum, nagybecsű ritkaságok gazdag gyűjteménye volt. A sakkozógép állítólag Philadelphiában égett el 1854-ben. Jóval

*) Első neje egy Píáni leány, második nemes Gobelius Anna Mária volt. Ez utóbbitól született két gyermeke: Károly és Terézia.

geniálisabb volt beszélőgépe. Hangja gyermekhang volt, vele ártikulált szavakat ejtett ki. Meghalt 1801-ben március hó 26-ikán. *)

Kenyér-piac. (Brodplatz.) Fzen szabálytalan ötszöget képező tágas tér az Óvároshoz tartozik, de a középkorban már a városfalakon kívül esett. A Vásár-tértől a mészárosok húskivágó-bódéi választják el. A mészárszékek I. Lajos király idejében ide helyeztetek át a János vagyis a Batthyány-térről. A mai bódék azonban, számszerint 12, újabb építésűek. Ezek egy-két fölülépítményen kívül mind városi tulajdont képeznek s évi 9379 korona bért és 484 korona bérfillért jövedelmeznek. A fölülépítmények városi telken álló magán tulajdont képeznek, de a város azokat szerződésileg bármikor minden kártérítés nélkül lebontathatja. A húskivágó-bódék mögött a kenyeresek áruhelye van. A középkorban a Kenyér-piac nyugati sora mentén húzódott el a városfal és a városi árok. A falak egyes részei még láthatók a Hummel-utca házáinak udvarában. De a Kenyér-piac egy részén terjed el a város egyik temetője, a Sz. Lőrinc-egyház körüli temető is, mely 1774-ig állott fenn. E temetőben állott Sz. Jakab javadalmas kápolnája. E temetőben lett elhantolva a pozsonyi Főtéren pallossal kivégzett nemzeti vértanu: Bónis

*) Érdekes cikket közöl róla és találmányairól egyik unokája Kempelen Béla a Term. tud. Közl. 1904. évi decemberi füzetében 678—695. ll.

Ferenc. Megemlítjük, hogy a Kenyér-piacon rendőri állomás van, mely egyúttal sebkötsési szekrényvel bíró első segélynyújtási állomás.

Kereszt-utca. (Kreuzgasse.) Az Újváros e széles utcája a Mátyásártertől a Sánc-útig terjed. Belőlük a Kovács-utca, a Virágvölgyi-utca, a Honvéd-utca, a Teknyősbékató-utca s áthasítja az állami vasúti rendező udvarba vivő sínút. Nevét azon Kereszt-kápolna után kapta, mely ez utcában, annak a Virágvölgyi-utcával való találkozása helyén áll. E kereszt-es kápolna, a fájdalmas Sz.-Szűzzel, már a múlt századokban mint Búcsúztató kápolna (Urlaubskapelle) említetik.*) E nevet onnan kapta e kápolna, mivel itt búcsúztatták el a világtól azon halálra ítélteteket, kiket a közelben felállított bitófán kivégeztek. E Kereszt-kápolnát Poeckh József virágvölgyi plebános 1853. aug. 28-ikán közgyűjtésből folyt pénzen megújította.

Az utca régi neve Alsó-Kereszt-utca (Untere Kreuzgasse) volt, ellentétben a Felső-Kereszt-utcával (Obere-Kreuzgasse), mely névvel a mai Érzsébet-utcát jelölték.**) Az 1874. évi júl. 28-iki városi közgyűlés a két nevet megszüntette s azt Kereszt-utcára egyszerűsítette. A Kereszt-utca és az Endlicher-

*) Így Korabinskynél is 1781-ben.

**) Die obere Kreuzgasse — írja Korabinsky — nimmt vom Schöndorferthor ihren Anfang.

utca sarkán feküdt régen a Herberstein-, előbb Esterházy-féle major.**) Az itt levő nagy udvaras sarokház ma is figyelmeztet e régi minőségére. A Kereszt-kápolna közelében volt a régi pyramis és szélmalom. Ez utóbbi egy régi kézíratos térképen, mely a városi levéltárban van, fel van tüntetve. Körülbelül ott állott, hol most a Stein-testvérek sörfőző telepének lakóháza van. Ahol pedig ma a Ludwig-féle gőzmalom van, ott állott, a gőzmalom és a Teknyősbékató-utca közt a bitófa.**)

A város még V. Lászlótól kapta volt a pallos-jogot (jus gladii). Ennek értelmében halálos ítéleteket hajtott végre. A céhek kötelességéhez tartozott a bitófát felállítani és fenntartani. Itt fejezték le egyebek között Drabitus morva testvért 1671-ben júl. 13-ikán. Holttestét irataival együtt elégették. Itt akasztották fel 1853-ban szept. 2-ikán Gáspárich Kilitet a szabadságharcban való részvéte miatt.***)

A Ludwig-féle gőzmalom és sertés-telep az utca külső részén fekszik. A Ludwig Gottfried-céget a csehországi Archból bevándorolt s 1850. júl. 9-én pozsonyi polgárrá lett Ludwig Gottfried alapította mint sertéskereskedő 1840-ben. A cég jelenlegi főnöke Gottfried legidősebb fia, az 1845-ben

*) Emili Korabinsky 1781-ben.

**) Gegen den Schildkrotenteich und den Hochgericht, írja Korabinsky 1781-ben. A fentemlitett városlevéltári kézíratos térképen fel van tüntetve.

***) L. fentebb Gáspárich Kilit-utca.

aug. 24-én született Ludwig János, ki az apai üzletet a mostani helyiségeknek 1863-ban történt megszerzésével országos jelentőségre emelte. Ő a régi üzletet nagyarányú sertéshizláló vállalatná fejlesztette, felépítette 1880-ban a buza és gabona őrlésére berendezett nagy gőzmalmot és későbbben a nagykiterjedésű úri lakóházat. Ludwig János évek óta városi képviselő, ki a városi tanácstermen kívül is fontos szolgálatakat tesz a város, de az ország érdekeinek is. 1904-ben adta ki Pozsonyban jelentőségű művét: Elmélkedések Pozsonynak közeli múltjáról és legközelebi jövőjéről. Atyjának 1880-ban történt elhalálásakor egy 5 ezer forintos alapítványt tett a városnál egy kereskedelmi iskolának Pozsonyban való felállítására. Ez az alapítványi tőke lényegesen hozzájárult 1885-ben a pozsonyi Felsőbb Kereskedelmi iskola létesítéséhez. Ludwig János fia Ludwig Ernő, cs. és kir. alconsul Chinában, irodalmi munkásságával tűnik ki s a magyar nemzet őseredetének kutatásában is vérmes reményeket köthetni tudományos készségéhez.*)

A Ludwig-féle telep átellenében van a volt Vág völgyi vasúti indóház és a Fiók-tűzérő laktanya. Az első 6611 □-ölnyi vagyis 5 (1200 □-öles) holdnyi és 611 □-öles területtel bír. A második a városi évi költségvetésbe 2450 koronányi

*) L. Khinai mesék című cikkünket a Ny. Híradó 1903. XVI. évf. 61. sz.

bevéttel és 1260 koronányi kiadással van beállítva.

Kertész-utca (Gärtnergasse). Az Ujvárosnak ezen hosszant nyújtott utcája a Marhavásár-tértől a Paar-utcáig terjed. Belé torkollik a Füzfa-utca és a Zsigmond-út. Áthasítja úgy a pozsony-dunaszerdahelyi, mint az államvasúti rendező udvarba vezető vasút sínútja. Régi neve Nagy-Kertész-utca (Grosse Gärtnergasse) volt, mit az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés Kertész-utcára változtatott. Ugy régi mint mai nevét ez utca a benne és környékén lakó kertészek után viseli. A kertészet Pozsonyban ősidőktől fogva viruló gazdasági ágat tett. A XV. századból ránk marad konyhaszámadások ételekül felsorolják a káposztát, kelkáposztát, répát, borsót, spinátot, petrezselymet, metélő hagymát és a zöld salátát, vagyis a helyi kertészet által termelt zöldségtételeket. A sáfrány termelés is divatos volt városunkban. De a kertészet terén a gyümölcstermelés is szapora volt itt. Dió, meggy, alma, körte, cseresznye mind-úntalan említvék számadókönyveinkben és konyhajegyzékeinkben. 1457-ben jun. 14-ikén V. László királyt és a velejött Cilley grófot a város cseresznyével vendégelte meg.¹⁾ Mikor Mátyás király nejével Beatrixsal 1477. jul. 22-ikén Pozsonyba jött, a város nekik hallal, borral és körtével²⁾ kedveskedett. 1493-ban a napéjegyén ünne-

¹⁾ mit Kirschen. — ²⁾ mit Plutzer. —

pélye (a Sunabentfewer) alkalmából a városi kamarás egyebek között az urak számára meggyet¹⁾, 1494-ben és 1503-ban ugyanily alkalomból cseresznyét vett.²⁾ A nemes gyümölcsenyésztés mellett bizonyít az, hogy 1568-ban a városi tanács Ferdinánd császárnak 5 tallér értékű nemes cseresznye-oltványokat³⁾ ajándékozott. 1569-ben ugyancsak a város az ő számára dolgozott ötvösnek 1 tallér, 4 schilling és 24 dénár értékű 8 cseresznye-oltványt⁴⁾ és 4 almafát⁵⁾ adott. 1591-ben aug. 11-ikén a városi tanács Riedesel máltai comthurnak halakat és körtéket⁶⁾ ajándékozott. Egy 1676-ban rendezett lövészen a város a lövészeknek ugyancsak Blutzer-eket adott 1 frt. 12 dénáron. Ezek és számos hasonló adatok tehát tényleg hirdetik, hogy a gyümölcsstermelés városi kertészeink egyik kedvelt gazdasági ágát tetté. A kertek tényleg szaporák voltak mindenfelé: a Grösslingen, a dunai szigeteken, a városi ligetben,* de a vári területen is. II. Ulászló 1490. évből való okiratából kitetszik, hogy a pozsonyiak az Ulászló megválasztatása előtt való időben egynémely a pozsonyi várhoz tartozó szőlőt és kertet elfoglaltak s azért meghagyja ezek visszaadását. A

¹⁾ Weichseln. — ²⁾ Kirsen, Kerschen. —

³⁾ 31 gar der edelsten Pelzkerschen. —

⁴⁾ verert 8 kerschen Pölzer. — ⁵⁾ 4 Apfelbaum. — ⁶⁾ Plutzerbirn.

*) A városi ligetben levő városi kerteket említik az 1521. évi városi számadókönyvek: dy laken bei den gärten kifejezéssel.

XVI. századi városi jogkönyv szerint a kertek után a polgármesternek pénzbeli szolgálmányok jártak. Az 1434. és 1439. évi városi telekkönyvben a városi polgárok egyes kertjei is bejegyezték. Amabban a város első részében 12, második részében 4 kert; emelben az első részben 8, a második részben 2 kert. Az 1379. évi adókönyvből kitetszik, hogy egyes kertek meg voltak adózva, mint Weisz Jakab, Salay Peter, a szigetségen Prodestorfer János, valamint Strewso kertjei, mások meg nem voltak megadózva, mint Treletsch, Chuepoden, Poll özvegyének, Chirichenchnoph, Lewbel Cheller, Nykusch, Tynchowl és Hauer Mendel, Reyhard s a szigetségen Marczalfi kertjei. De említ ez adókönyv kertészeket is, egy Konrád, Ruedel, Miklós és egy másik Miklós nevű kertészt.

Ma a város birtokában levő kertek száma ugyan jelentéktelen*), de annál jelentékenyebb a privátkézben levőké. Hívatásos kertészeink száma ezidőszertől valami 47, kik kisebb-nagyobb terjedelemben mű- és konyhakertészettel foglalkoznak. Kertjeik túlnyomólag a városi periferiákon fekszenek a Bab-, Bodza-, Kereszt-, Mező-, Bocskay-, Paar-, Fűzta-, Virág-, Teknyősbékató-utcákban, a Malomligetben és a Malomligeti-úton és a Ziegelauban, de a város belsőbb részeiben: a Baross-,

*) Valami 11 holdnyi az egész 1757 koronányi könyvvértékben.

Széplak-, Aulich-, Védcsölöp-utcákban is. Legtöbben, 16-an mégis a Kertész-utcában vannak. Közülük többen: a Reichsthalek, Nirschyek, Lappik, Gallék, Bruckner, Schwenk cégek a legjobb hirben állanak. A kertészeink által ma termelt cikkek részint konyhai vetemények, részint gyümölcsfélék. A konyhai vetemények, u. m. borsó, lencse s bab termesztésére nem kevesebbet mint 1528 hektárt használnak. Pozsonyban átalán a kertészet e nemét nagyban üzik, még pedig nem csupán házi fogyasztásra, hanem kereskedelmi árusításra is. Sok hüvelyes és zöldségféle megy innen naponta úgy a Dunán mint a vasúton a közel levő Bécsbe, amint azt a Pozsony és Bécs között rendszeren közlekedő helyi személyszállító hajón a hajózás egész ideje alatt, valamint a vasútnál a felrakódásra kerülő kocsikon szemlélhetni. De igen sokat szállítanak, főleg karfiolt és paradicsomot Bécsen túlra Éjszak-Németországba is. A pozsonyi és pozsonyvidéki paradicsom kedvelt és keresett kertészeti cikk a Lajtán túl s ezért a termelőket aggodalommal tölti el az a tapasztalat, hogy néhány év óta egy, némiképen a peronosporához hasonlító ártalmas gomba mutatkozik a paradicsom-ültetvényekben. — A kertészek érdekeinek előmozdítására van Pozsonyban Kertész-szövetkezet (Gärtner-Genossenschaft), melyhez ezidőszert 32-en tartoznak, míg 15-en a szövetkezeten kívül állanak.

Kikötő-út. (Hafenstrasse). Ez

út a Ferenc-Józsefvárosban az András királytéről délkeletre a Justi-sorról vezet a Téli-kikötőhöz. Belé torkollik a Segner-út, áthaladja a dunaparti vágány, a Széchényi-utca és a Nádor-utca. A kikötő rendes forgalmi és védő (téli) kikötő, mely után nevét kapta. Legujabban épült ki a földmívelésügyi minisztériumnak 1897 évi rendelete következtében a Duna balpartján a város alsókeleti oldalán a Fődunával párhuzamosan. Építésének költsége 950 ezer frttal volt előirányozva. A kikötő területe egészben 50 hold, medencéjének alapterülete 34 hold, befogadó képessége legalább 250 hajó. Parthossza összesen 5850 méter. A kikötő jelentősége abban nyilvánul, hogy Pozsonyt, az abba nyolc irányból beszakadó vasúti vonalak, egy az ország nyugati határán, a folyam mindkét partján 100—150 kilométer távolságra, nagy félkör alakban elterülő termelési vidék forgalmi gócpontjává teszi. Helyi jelentősége pedig éppen országos jelentőségűvé válnék, mihelyt a Duna-Odera-csatorna terve megvalósúlna. A kikötőhöz csatlakoznak az I. cs. és kir. szab. Dunagőzhajózási, valamint a Magyar folyam- és tenger-hajózási Részvénytársaság már kiépített széntelepei. Egy nagy kiterjedésű, a 0 felett + 6 m. magas plateau pedig raktári épületek számára készült, mely alkalmas lesz a Főduna mentén eszközrendő árú-átrakódás céljaira.

A Kikötő-út mentén van a villamos közúti vasút központi telepe, odább keletre a nagy kocsigyár és a kőolajfinomítógyár terjedelmes telepének déli területe.

Kisfaludy K.-utca. (Kisfaludygasse.) A Nándorváros utcáinak ezen legszebbike a Vármegyeház-teret köti össze a Védcsőlöp-úttal, melyen át a hegyekbe vezet. Felsőrészében a Bél Matyás-utca és az Edl-utca szakad belé, alsóbb részében pedig a Konvent-utca. Eredeti neve legújabb időkig *Kecské-utca* (Gaisgasse) volt, melyet felső végén a *Kecské-kapu* (Gaisthor, Gaisthürl) zárt el. E kapút a régi Pozsonyt éjszak felől feltüntető XVII. századi metszeten szemlélhetni. *Kecské-utca* (Gaizgassen) néven említi ez utcát már az 1379 évi adólajstrom, *Gaisgassen* néven pedig az 1439 évi telekkönyv s számos XV. századi végrendelet is. Az 1439 évi városi telekkönyv szerint volt ez utcában (Gaisgassen) 16 ház, 1 kert és 2 pusztahely, a házakhoz 1500-ig még 5 ház épült, úgy, hogy a XV. sz. végén ez utca házátszáma 21 volt. Hogy ez utca eredetileg is kiért a mai Vármegyeház-térre, az egy 1471 évi feljegyzésből is kétségtelen, mint mely szerint kapuja a Vogltorony irányában állott s a városi ároktól sövénykerítéssel volt elválasztva. Mai nevét ez utca a pozsonyi Toldy-kör indítványára az 1788-ban Téten született Kisfaludy Károly híres költőnk, az irodalomban a nemzeti törekvések első apostola s a romantikus irány úttörője után kapta, ki ez utcában az egykor a Heckenast-, majd Pálffy-Daun-, most gr. Hübner-féle palotához tartozó kis emeletes melléképületben lakott az 1817-ik évben, amit az e kis házra alkalmazott márványtábla hirdet.

Kisfaludyt a Pozsonyban 1830-ban nov. 17-én megalakult M. Tud. Akademia a nyelvtudományi osztályba helybeli első rendes-tagnak választotta. Meghalt 1830-ban nov. 21-én Pesten.

Az utca régi arculata tetemesen különbözött a maiétól. Hol ma az említett gr. Hübner-féle palota s a Konvent-utcán innen levő Samarjay-féle nagy bérház állanak, még nem nagy idő előtt az Evang. temető területét el. E temető, melyet az evangélikusok 1682. körül rendeztek be maguknak, Sz. Mihályról nevezett evang. temetőnek, de eltérőleg a kath. Sz. Mihály-temetőtől, melybe régebben az evangélikusok is temetkeztek, Új Mihály-temetőnek*) is nevezték, a Kisfaludy-utca és a Lyceum-utca, illetve a Konvent-utcának keleti fele közé esett, éjszakra a régi Apácapálya, a mai Bál Művészet-utca déli házsorának kertjei, délen pedig az egykori gr. Batthyány Fülöp-féle ház és kertje határolták. Területe 2 holdnál többet tett.***) A temető kriptái az északi és a déli kerítéssel hosszában feküdtek. Déli szögletén a Kisfaludy-utcában volt a temető hátsó be-

*) St. Michaeler Evangelischer Freydhoff.

**) A városi levéltárban levő Grund Riss című már előbb említett temetői térkép szerint 3010 □-ölet 326 □-lábat. Korabinsky szerint a temető 2987 □-ölnyi. Az újabb Halácsy-féle 1849/50 évi térképi kimutatás szerint a temető intravillán területe 1698, kertje 1320 □ ölnyi, összessége tehát 2 (1200 □-öles) holdnyi és 618 □-ölnyi.

járata s a sirásó lakóháza.*) Miután a temető a XVIII. század végén már nagyon bent feküdt a városban, azért azt II. József császár rendeletére 1784-ben bezárták. Elpusztultak azután a krypták, a sírok, és az a nevezetes sír is, melynek hantja 1742. aug. 30-ika óta a Német-Óvár és Pozsony között húzódó úton elhalt Bél Mátyás tetemeit takarták.**) Már a XIX. század elején nem tudták többé sirját megtalálni. A temetőnek felhagyása után a telket parcellizálták s mintegy közepe táján a mai Konvent-utca nyugati részét nyitották meg a XIX. század közepe táján.

A mai királyi törvényszék és ügyességi palota helyén állott azon emeletes épület, melyet egykor gr. Apponyi Antal könyvtára számára építtetett. E könyvtár volt Pozsony első nyilvános könyvtára, mely csak azért szűnt meg, mivel a város vonakodott könyvtárost fizetni. A könyvtár elköltöztetése után e házat Todesko Ármin a zsidóhitközség számára szerezte meg, mely benne imaházat, elemi fiú- és leányiskolát rendezett be. Az 1848. évi forradalmi ese-

*) Der hintere Eingang in den evangel. Freydhof, welcher auf das Schulplatzl führet, vagyis a temetőn át a Kisfaludy-utcaból a mai Lyceum- illetve a mai Konvent-utca keleti részébe lehetett jutni.

**) Márvány sírkövén e szavak állottak: *Hic jacet / Immortalis Mathias Bélius. . Historiographus Hungariae / Incomparabilis . . .* A hosszú sírfeliratot közlik Klein: *Nachrichten* II. 45. Horányi: *Nov. Memoria* P. I. p. 371. s ezek után Markusevsky Sámuel: *A pozsonyi lyceum tört.* 147. l.

mények súlyosan érték e culturépületet. A csőcselék megtámadta s annyira elpusztította, hogy romnál egyébnek nem volt nevezhető. Nemcsak bútorzata, iskolai és imaházi felszerelése s maga a Thora is semmisült meg, hanem még épületi alkatrészei, ajtók és ablakok, tetőgerendák is elpusztultak. A csendesebb idők bekövetkezésekor, az 50-es években pénzgyűjtés útján az épület ismét helyre lett állítva s az ezentúl is a tanügynek szolgált. Mellette állott a Kisvármegye háza néven ismert földszintes ház. Mindkettő a régi kath. Sz. Mihály temető területén épült, mely temető a mai Jókai Mór-utca hosszában, továbbá a Trinitáriusok temploma, a mai vármegyeház és törvényszéki palota helyén a Kisfaludy-utcára kiért. A nevezett két régiebb ház 1891-ben pusztult el, mikor az új törvényszéki palota épült. A törvényszéki palota töszomszédságában az Éder-féle, részben udvarba eső ház a régi Zitkovsky, utóbb gr. Batthány Fülöp-féle ház, melyhez nagy diszkert tartozott.¹⁾ Ez utcára ért ki továbbá a Kochmeister-féle apácapályai háznak a kertje s ehhez való bejárata²⁾. A Bél Mátyás-utca és a Kisfaludy-utca sarkán állott a Skaritzaféle ház³⁾. E név az alapítványozó Skaritza

¹⁾ Mint gr. Batthány Fülöp-féle házat említi Korabinsky 1781-ben. A ház és kert telke Halácsy térképi kimutatás szerint 1514 □-ölnyi vagyis 1 (1200 □-öles) hold és 314 □-öl. — ²⁾ Herrn Kochmeisters Eingang in den Garten der zum Haus auf die Nonnenbahn gehöret, írja Korabinsky, — ³⁾ Ein Eck auf die Gaisgasse.

család után emlékezetes¹⁾. Hol most a városi vámházikó áll, állott már 1781-ben és előbb is a Kecsekapui őrház²⁾.

Az utca másik során feküdt a Prépostkert másképen Prépostudvar (Probstgarten, Probsthof), mely éjszakon a mai Slubek-féle házig, nyugaton pedig a mai Torna-, a régi Slutter-utcaig ért, tehát az egész Ede-utcat is magába foglalta. Összterülete 5289 []-ölnyi vagyis 4 (1200 []-öles) holdnyi és 489 []-ölnyi volt.*) E kert a pozsonyi prépostság tulajdonát tette, benne gazdasági épületek, bérben levő szántóföldi és konyha- növényzeti területek voltak. E kertben termelték azon növényeket is, melyek a tőszomszédságban levő Slubek-féle szesz- és rosoglio-gyárban szükségelttek. A kertnek egyik maradványa a mai Wawra-féle sporttelep is. A kert parcelliroztatván kiépült területén az Ede-utca s több szép ház a Kisfaludy utcában s a Torna-utcában**). A Prépostkert mellett feküdt a Heindl-féle kert, melyet főnyi Aszalay István 2900 frtnyi összegért és 24 arany felpénzért örökjogon vett volt s 1656-ban a pozsonyi jezsuitáknak végrendeletileg hagyományozott.

1) L. fentebb Izabella-út alatt. — 2) Das Wachthaus beym Thore.

*) Der Probsthof, ein Freyhaus 4675 []-öl, írja Korabinsky 1781-ben. A Halácsy-féle 1849-50 évi térképi kimutatás szerint 5289 []-öl vagyis 4 (1200 []-öles) holdnyi és 489 ölnyi.

**) Eremit építész úr szívességének köszönök egy a parcellirozást feltűntető térképet. E szerint a terjedelmes telek 16 parcellára lett felosztva.

E végrendeleti intézkedés 1657-ben kir. megerősítést kapott. A kamara a jezsuitákat még ez évben beiktatta. Hol ma a Slubek-féle szesz- és rosoglió-gyár van, ott hajdan a báró Jeszenák-féle ház volt nagy kertjével és híres hársfáival*).

A most említett Slubek-féle gyár, hosszú utcai és udvari épületből, tágas udvarból, szép kertből, összesen 2073 □ ölnyi = 1 (1200 □ ölnyi) hold 873 □ ölnyi összterületből áll. E gyár kezdete még a XVIII. század végtizedeiben található. Már az 1770-es években Strobl H. üzemben tartotta e házban a rosoglio-termelést. Alatta egy Casali nevű dalmát ember kezelte a gyári manipulációt. Majd egy Susanni nevű olasz, aki a Sz. János-Elefánt nyitramegyei, a vallásallaphoz tartozó uradalom bérelője volt, a pozsonyi gyárba helyezte át onnan a rosoglio- és likörgyártást s 1806-ban szabadalmat is szerzett gyári terményeinek. Néhány évvel későbben Jawurek Benedek pozsonyi polgár, gazda és bérelő**) vette meg a szabadalmazott gyárat minden

*) Links: Baron von Jessenack oder der ehemalige bekannte Lindengarten 1995 □ Klaft. Halácsy szerint 2073 □ ölnyi vagyis 1 (1200 □ öles) holdnyi és 873 □ ölnyi. A híres hársfa, mely körül faemelvény volt, úgy hogy fellehetett menni, feltüntetve látható egy a pozsonyi városi múzeumban levő, a régi Pozsonyt éjszakfelől mutató XVII. századi metszeten. E hársfát a Pozsonyban 1865-ben járt magyar orvosok és természettudósok vándorgyűlése alkalmakor a szakemberek ezer évszék becsülték.

**) Atyja özv. Barth Teréznek, a régi Nyerges-, a mai Deák-utcai cukrász-üzlet tulajdonosnőjének.

jogával, házastúl kertestül. Az egész az ő halála után özvegye Jawurek Anna kezeibe került. 1838-ban Slubek Zsuzsánna, született Hirsch, Slubek Antal özvegye vette meg a gyárat s tartotta azt a ma is fennálló Slubek A. özvegye (A. Slubeks Wittwe) cég alatt üzemben mint marhahizlalóval összekapcsolt szeszégető-, rosoglio-, likör-, rum- és essencia-gyárat s azt annyira felvirágoztatta, hogy már 1843-ban és 1846-ban a pesti mezőgazdasági kiállításokon nagy ezüst érmekeket nyert.*) Fia Gusztáv, 1881-ben lemondván cs. és kir. tiszti rangjáról, sógarával Gesell Jánossal együtt átvette a gyárat s a viszonyoknak megfelelően átalakította, hogy fokozottabb igényeknek is megfelelhessen. A gyár a maga terményeivel tényleg minden kiállításon első díjakkal lett kitüntetve. 1878-ban Gesell János visszavonulva az üzlettől, annak unokája Slubek Gyula lépett helyére s atyja mellett, annak haláláig mint társtulajdonos működött. 1898 óta ő a cég egyedüli tulajdonosa. Alatta a gyár megővta régi jó hírnevét, a cég széles vidéken ismeretes s egyik nevezetes képviselője a városunkban található törkölyfőző vállalkozóknak.

Ami e különben is élénk, mert a hegyi tájakra főútul szolgáló utcának forgalmát még jelentékenyebbé teszi az, hogy ez utcában van a Todesko Armin-féle alapít-

*) A Kossuth Lajos és gr. Batthyány Lajos sajátkezü aláírásával ellátott okirat a család birtokában van.

ványházban az izraelita kisdédóvoda, a királyi törvényszék, járásbiróság, és ügyészség. Az izr. Kisdédóvoda volt a város első óvodája. Keletkezése összefügg a Fröbel-féle ez irányu nagy német culturmozgalommal. Megalakulására még a párizsi Cohn Albertnek is volt befolyása. A múlt század 30—40-es éveiben Weiss volt az első óvodás. Az intézet kezdetben a fentemlitett Apponyi-féle házban volt. Gyűjtések lehetségesítették a mai épület megszerzését. Feltűnő, hogy az utacára csakis vakablai vannak. Ez arra a félelemre vezetendő vissza, hogy e házat is érheti egy oly támadás, mint a milyen 1848-ban érte volt. Anyagi tekintetben ez intézet örvendetes jó módban van. A törvényszéki testület egy elnökből, 10 bíróból s a megfelelő fogalmazó- és segédszemélyzetből áll. Az ügyészséggel, melynek hatásköre Pozsony, Liptó, Arva, Nyitra s Bars megyékre terjed ki sajtóügyekben, kapcsolatban van egy vizsgálati foglyok, valamint a fogház- és börtönbüntetésre ítélték számára szolgáló törvényszéki fogház is. Ez utcában van azonkívül a m. kir. V. sz. csendőrségi kerületi parancsnokság is.

Klarissza-utca. (Clarissergasse). Az Óváros e régi utcája a Kapucinus-utcát köti össze a Ventur-, illetve a Mihály- és Deák-utcával. A Kapucinus-utcával az oda felvivő szabad kettős kölépcső, a Ventur- és Mihály-utcával pedig a Boltív köti össze. Ez utcához tartozik azon zug is, mely az Országház, a Witt-

man-ház és a Plebánia-utcai szöglet ház közé szorul. E zugot hajdan Homok zugnak (Sandwinkel) nevezték*), nyilván mert a város itt homokot torlaszolt volt fel. Különben a Klarissza-utcába három utca szakad: a Bástya-, a Domb- és a Plebánia-utca. Nevét ez érdekes utca az itt, a főgymnasium épületében fennállott Klarissza-rendű, népünk által Magyar-apácáknak nevezett szerzetesnők után kapta. Eredeti neve Apácák- vagy Szüzek-utcája (Nonengassel, Jungferngassel, platea monialium). Már a XIV. században, 1396-ban említetik e néven okiratilag. E néven szerepel az a káptalan levéltárában levő 1557. és 1564. évi bordézsmajegyzékekben is. Későbbben Jobb szűz-utcának is nevezték megkülömböztetésül a Bal szűz-utcától vagyis a mai Plebánia-utcától. Felső vagyis éjszaki részét, mely a városhoz ért, Disznózugnak (Sauwinkel) nevezték, nyilván az ott a városhoz aljában összegyülemlő piszok és szemet miatt. Disznózug néven említik a fennvidéki XVI. századi bordézsmajegyzékek is. Ugyanitt volt a város egyik legrégebbi kijáró lépcsője, melynek emléke azonban a XV. századnál újabb. Hogy hajdan ez utcában városi közkút is létezett, azt az 1527. évi városi számadó-

*) Das linke Jungferngassel (vagyis a mai Plebánia-utca) — írja Korabinsky — an dem ehemaligen Sandwinkel, öffnet den Weg in die grosse Kapitelgasse.

könyv mondja: *pron bei dem Jungfraw-kloster.*

Östörténeti szempontból ez utca annyiban nevezetes, amennyiben területén városi csatornázás alkalmával két méternyi mélységben 3 római fibulára találtak. A középkori régiségekből mindössze nem sok maradt itt fenn. Korabinsky két zvingeres házat említ benne. A sarokházzal (az ő idejében Kotscho-, előbb Spatz-féle ház) azt mondja, hogy az a régi fürdő néven volt ismeretes.*) Máshelyt láttuk ez állítás igazságát.***) Az e fürdővel szemben álló ház a somorjai paulánusok háza volt.***) Legnevezetesebb maradéka azonban a középkornak a mai kir. kath. főgymnasium épülete. Ez eredetileg 1232-től a XIII. század végeig, 1297-ig a Cisterciarendű apácák, később pedig a III. András király által 1299-ben meghonosított Klarissza-szüzek kolostora volt.

A Klarisszák 1297-ben jöttek Pozsonyba, hol egyházi részről szellemi, királyaink részéről kedvezményes, a hivek részéről szakadatlanul anyagi javakban részesültek. Voltak szőlők, rétjeik, földeik s övék volt a XV. század közepéig a bástya-utcai fürdőház is. III. András adományából Alsó- és Felső-Jánok, Boldogfalva, Diószeg, Nagy-Magyar,

*) Dieses Haus ist unter den Namen des alten Bades bekannt, weil vor Zeiten allhier ein Schwitzbad gewesen.

**) Lásd fentebb Bástya-utca alatt.

***) Gegenüber ist das Paulanhaus so nach Somerein gehört.

Tárnok és Ujhely-Jóka jövedelmeit élvezték. Előkelő családokból toborzották tagjaikat, pozsonyi előkelő családok gyermekei is léptek e zárdába, ezek egyike Hewglnét (die Hewglin) apátnővé is választották 1414-ben. 1515-ben a kolostort tűzvész hamvasztotta el, II. Ulászló a harminczadból 1000 arany forintot utalványozott helyreállítására, a pozsonyi polgárok pedig 150 frttal járultak a költségekhez. A mohácsi vész után 1526-ban a törökök által elűzött budai Klarisszák költözködtek ide, de ezek csakhamar azután N.-Szombatba költözködtek. I. Ferdinánd engedelmével a házatlanná lett javadalmasak költözködtek ide. 1619-ben a Nyulak szigetéről elűzött dominikánus apácák is ide jöttek magukkal hozva IV. Béla leányának Sz. Margit szűznek ereklyéit. Közülök egyesek Sz. Klára rendszabályait fogadták el, mások dominikánus apácák maradtak, mig nem 1637-ben kihaltak. Ekkor kezdte el Pázmány az építést, melyet Lósy Imre fejezett be. Széchényi primás is a zárda jótevői közé tartozott. A rendnek II. József alatt 1782-ben március 2-án történt feloszlatása után az épület iskolának rendeltetett 1786-ban. Benne volt elhelyezve a gymnásium és a kétévi jogakadémia. 1802 augusztusban vették át a főgymnásiumot a Bencések.

1622-ben telepítette le Pázmány Péter Pozsonyba a jezsuitákat. Ezek egyike Lénárd atya (P. Leonardus Praesul Ungaroslaus) a Klarisszák templomában tótul prédikált. 1784 máj. 15-én költözött Nagyszombatból az akadémia a Klarisszák kolostorába,

ideiglenesen az első emeletre s ez állapot tartott 1786 május haváig. 1786 szeptemberben gymnásium és akadémia úgy osztozkodtak, hogy az akadémia a 2-ik emeleten, a gymnásium az 1-ső emeleten és földszinten helyezkedett el. 1786-ban költözködött a gymnásium a Behaim-féle házból a feloszlatott Klarisszák kolostorába. 1823. nov. 5-ike óta, mikor az első Veni Sanctét tartották a Klarisszák templomában, volt ez az akadémiai ifjúság temploma.

E templom Pozsony egyik építészeti nevezetessége. Felsőbb rétege ugyan a csúcsíves stíl utolsó korát mutatja, tehát legnagyobbbrészt II. Ulászló király újra építésének műve, de az egésznek elrendezése valamint felteste egy régibb egyház maradványának bizonyulnak. Legrégibb részletei a XIV. századból valók. Építészeti unikumot képező, ötszögű, a templom hosszahajójának délnyugati sarkán álló, kitűnő szobrokkal diszitett, bravurózus tornya a XV. század végéről való. E torony eredetileg áttört művü kősisakkal birt, ami az 1573 évi városi látképen is szemlélhető. E sisak 1700-ig állott fenn, mikor is földrengés megrongálta. Majd vihar is pusztította s ezért helyébe 1702-ben a nehézkes rézsisak került, mit a tornyon levő felirat hirdet,*) A kolostor átépítését Pázmány Péter kezdte meg a XVII. században s annak 1637. márc. 19-én bekövetkezett halála után folytatta és befejezte

*) Venerabilis Abbatissa Eva Barbara Balassa restauravit a. MDCCII.

1640-ben Lósy Imre érsek. Tornya legujabban 1899-ben a régibb anyagnak részben való felhasználásával átépült. Együttal lebontották a déli oldalához épített sekrestyét s e munkálatok közben kitűnt, hogy nem csak a templom, hanem a kolostor maga is gazdagon volt festményekkel diszítve, melyeknek egyes részei most a városi muzeumban láthatók.*)

Ez épületben van, most már csak ideiglenesen elhelyezve a kir. kath. főgymnasium, mely kitűnő vezetésnek és jóhirnek s ennek következtében nagy látogatottságnak örvend. Az intézet 3 könyvtára (régí, tanári, ifjúsági) 20.025 kötetet tartalmaz 77.051 korona értékben. Egyéb taneszközei közül a régiségin, földrajzin, történelmin és mennyiségtanin kívül kivált a gazdag természetrajzi és természettani emelendő ki. A gyűjtemények összes darabja 19.335 s összes értéke 41.620 korona. A főgymnasiumnak van külön Segély Egyesülete, melynek célja szegény de szorgalmas tanulókat vallás különbség nélkül ruhával, könyvekkel és pénzzel segíteni. Alapja ez időszerint 42.774 korona. Van továbbá Ifjúsági Önképzőköre, mely 1903 szept. 15-én alakult meg. Tagjait szavalással, felolvasásokkal, írásbeli dolgozatokkal, színi előadásokkal, műfordításokkal, jutalmak kitűzésével képezi szóban, írásban s önálló tanulmányokban. Ezen egyesületen

*) L. erre vonatkozó cikkünket a „Ny. Hiradó” 1902. évi XV. évf. 143. számában.

kivül tevékeny e tanintézetben egy Ifjúsági ének- és zeneegyesület is, mely alkalomadtán az intézeten kívül is sikert arat fellépésével. Vannak végre az intézetnek számos, nem is jelentéktelen alapítványai, melyeknek az Eötvös-, Deák-, gr. Herberstein-Illesházy-, Gyulaffy-, Kolmár-, Pásztéry-, Patek-, Wiedermann-, Zsófia-, Morawitz-, Sebastáni-Gervay- alapítványok. Legjelentékenyebb a Buben-féle ösztöndíj - alapítvány, melynek állandó kiadása 106000 koronát tesz. Égyszegény tanulók segélyezésére szolgáló kirándulási gyűjtés 1806-ban indult meg.

A Klarissza-utcában van továbbá a nyilvánjogi orth. izr. polgári fiúiskola. Ugyanitt végre a Typographenbund nevű pozsonyi férfitársaság, mely 1872-ben alakult s melynek célja a többhangú férfienek és a zene művészeti kiképzése.

Konvent-utca. (Conventgasse.) A Nándorvárosnak ezen új és csinos házakkal kiépített utcája a Kisfaludy-utcát köti össze a Frigyes Főherceg-úttal. Belészakad délfelől a Jókai-, éjszakfelől a Lyceum-utca. Keletkezésére nézve új utcának mondható, mert nyugati felének a helyén a régi evang. temető terült el. Nevét ez utca a 7-ezer egyháztagból álló Evangélikus Konvent után viseli, mely 1860-ban nyitotta meg a parcellirozott hajdani evang. temető területén át ez utca nyugati felét. Keleti fele már régen is megvolt, vagyis az utcának azon része, mely a Lyceum-utca beszakadásától a Frigyes

főherceg-útig terjed, de melyet hajdan Iskola-sikátor-nak (Schulgassl) neveztek. *) A Jókai Mór-utca előtt levő kitérőt Iskola-tér-nek (Schulplatzl) nevezték s e néven szerepel az Korabinskynél is 1781-ben. **)

A Konvent-utcának nevezetesebb épületei az Evang. Konvent alsó- és felső iskolái és könyvtár épülete. A népisiskolák az evang. iskolaépületben vannak elhelyezve. Ez épület a régi Eibeswald-féle ház helyére épült. Az Eibeswald-féle ház 1650-ben eibeswaldi Hartmann Pál báró nejének, született Starhemberg Katalin Salome grófnőnek tulajdona volt. A grófnő a házat a kerttel együtt 1682-ben dec. 1-én az evangélikusoknak adta bérbe évi 50 frtért iskolai célokra. Ezen épület helyiségeit rendezték be aztán az evang. iskolául. 1689-ben nov. 12-én az épület az evang. egyház tulajdona lett, megvéve azt 236 aranyon Egk Zsuzsánna, Dorottya, született Eibeswald bárónőtől. Az iskola itt maradt 1733-ig. Ez évben jun. 2-án jött meg a rozoga és alkalmatlan épület lebontásához és új épület emeléséhez a helytartótanácsi engedély. 1783-ban okt. 22-ikén már el is készült teljesen. Kilenc tágas tanteremmel s az emeleti részben egy nagy diszteremmel rendelkezik. Költsége 8000 frtba került.

*) A Neyder féle 1820. évi térképen: S c h u l g a s s e.

**) Das Windgassl (vagyis a mai Jókai Mór-utca) führet hinter den sogenannten Michaeler-Freythof auf das S c h u l p l a t z l.

Jelenleg ez épületben nemcsak az elemi iskolák, hanem a Schimkó-féle könyvtár is vannak elhelyezve. E könyvtár nagybecsű forrás- és egyéb műveknek a gyűjteménye. A XVIII. században 1777-ben az Eibeswald-ház jobb szárnyában a könyvtár helyén volt az alumnisták lakása.

Ez épületen át jutni az Evang. német templomnak déli főbejárójához. Éjszaki bejárója a Bél-Mátyás-utca felől van. E templom alapkövét 1774-ben jún. 26-ikán tették le s elkészült 1776 végén. Hossza 18 öl, szélessége 12 öl. Kétsoros ablakkal bir, melyek közül a felsőbbek szépek és magasak. Azon helyen épült fel, melyet az 1681. évi Draskóczy-féle bizottság az evang. vallás szabadságkorlatára kijelölt volt: t. i. az egykori Eibeswald-féle házhoz tartozó kertben. Tetőzetét a szakértők az ácsmesterség remekének mondják. A templom összes költsége 46546 frt. volt. A déli oldalon e felirat olvasható: Maria Theresia Regina Apostolica / ac / Josepho II. Corregge Augusto / Clementer Annuentibus / Hanc aedem Deo Sacram / Coetus Aug. Confess. Posoniensis F. C. / M. D. C. C. LXXVI. Az egész terület, mely az Evang. iskolához tartozik 1294 □ öl vagyis 1 (1200 □ öles) hold 94 □ öl.

A Konvent-utca egy másik nevezetes épülete a Konvent- és a Lyceum-utca sarkán álló Lyceum, melyet mindaddig, míg az ujtelki Lyceumot fel nem építették, Új-Lyceumnak neveztek. Azon a helyen áll, amelyen az evang. hivek 1682. szept.

28-ikától nov. 8-ikáig szabad ég alatt az isteni tiszteletet tartották. Építette 1854-ben aug. 23-ikától 1855. szept. 8-ikáig Bendl Ehrenreich Gottfried pozsonyi vállalkozó 20 ezer ezüst frtnyi alkuösszegezen s 1855-ben szept. 10-ikén lett felavatva és használatba véve, míg az alapkövetétele még csak 1855. nov. 30-án történt a Lyceum évnapján. Ez épület a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház Theol. Akadémiájának a székhelye. Megnyílt a Theologiai Akadémia 1882. szept. 12-ikén a magyar-tótemplomban. Kezdeiben az Akadémia háza az Apácapályán volt a Templomtér jobb oldali házában. Onnan áthurcolkodott a konvent-utcai Uj-Lyceumba. Az akadémia a magyarhoni ág. hitv. evang. egyetemes egyház közvetlen hatósága alatt áll, mely évi 3000 frttal járul fenntartásához. A négy évfolyam hallgatóinak száma 30, rendes tanárainak száma 6. Kormányozza az akadémiai nagybizottság. Van önálló pénztára. Ez Akadémia javára tett erdődi gr. Pálffy János 16 ezer frtnyi alapítványt. A jótékony alapítványok élvezete azonban, bár a theologia 1882-ben elvált a Lyceumtól, az alapítványok értelmében a Theologiai Akadémia hallgatóinak szerződésileg biztosított. Ugyanez épületben van a Theologusok otthona, melyben a hallgatók részint ingyen, részint igen mérsékelt díj mellett lakást és ételmezést kapnak. A Konvent-utcában a Konvent-irodában van az evang. temetkezési egyesület.

Korabinsky-utca. (Korabins-

kygasse.) E jelentéktelen, szűk utca a Terézvárosban a Mária-Terézia-utat köti össze a Városliget-révpárral. Nevét 1879-ben júl. 28-án kapta Korabinsky János Mátyás tiszteletére. Korabinsky 1740-ben febr. 23-án született Éperjesen, 1756-ban, mint árva fiú jött Pozsonyba és életének, kevés megszakítással, nagy részét itt töltötte neveléssel, oktatással, újságszerkesztéssel és irodalmi vállalatokkal. Tanulmányait a pozsonyi ág. evang. lyceumban s aztán a külföldön is végezte. Zenéhez értvén mint fiatal egyén Pozsonyban a templomi zenekarnál kapott volt alkalmazást. 1759-től 1769-ig a pozsonyi ág. evang. iskolánál a sexta tanítója mellett mint adjunctus működött. Egyidejűleg lakásán leányintézetet tartott fenn, melyben a szaktárgyakon kívül növendékeit a francia és kivált a magyar nyelvben oktatta. Ez intézete 7 év múlva megbukván, ő 1769-ben külföldre ment, hol tanulmányokkal és neveléssel foglalkozott. 1771-ben visszatért Pozsonyba s itt is neveléssel, de könyvkereskedéssel és újságszerkesztéssel is foglalkozott. Tíz évig volt a Pressburger Zeitung főmunkatársa. Majd ismét külföldre utazván tanulmányozta a német könyvtári és gyári viszonyokat, a nevelő-, tanító-, árva- és szegény-intézeteket. Ezután ismét Pozsonyba tért vissza, hol azonban újabb s újabb csapások érték. még polgári jogaitól is megfosztották. Bécsben igyekezett zöldségre jutni, de irodalmi vállalataival sem volt szerencséje. Végre ismét Pozsonyba tért vissza, hol leányánál sanyarogva élt.

1811-ben József nádor kegyelméből évi 400 fitnyi nyugdíjat kapott, melyet azonban alig 3 hónapon át élvezhetett, mert ez év jún. 23-ikán meghalt. Hazánk nagyérdemű, fáradhatatlan topografusa. Művei közül kiemelendő: Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778. Wien u. Pressburg; Beschreibung der kön. ung. Haupt, Frey und Krönungsstadt Pressburg 1781. Prag; Geographisch-historisches und Produkten Lexikon v. Ungarn 1786. Pressburg; Abbildungen verschiedener Familien — Wappen in Ungarn. 1787. Pressburg (igen ritka); Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuches 1788. Pressburg; Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von den Königreichen Kroatien, Slavonien, Dalmatien etc. 1789 Wien; Atlas regni Hungariae portatilis 60 táblán 1804. Wien (Ujabb kiadás 1817. és 1837-ben Pozsonyban). Számos műve kéziratban maradt. Olajfestményes arcképét Niedermann festette, mely rézmetszetben is megjelent.

Kórház-utca. (Spitalgasse). E szép és élénk, mozgalmas közlekedésű utca a Vásár-teret köti össze az Erzsébet-utcával. Határt von a Nándor és a Ferenc József város közt. Éjszaki házsora a Vásár-tértől a Pray-utcáig a Nándorvároshoz, déli házsora a Ferenc-Józsefvároshoz tartozik. A Pray-utcától az Erzsébet-utcáig terjedő részének mindkét házsora már az Ujvároshoz tartozik. Az utcába éjszokról a Bognár- s a Mária-utcák, délről a Richard- s a Széchényi-utcák szakadnak, míg az Erzsébet- és a

Pray-utcák azt áthasítják. Ez utcán halad végig a közúti villamos vasút.

Az utca nevét már az 1379 évi városi adólajstromban találjuk Spitalnewsiedel alakban. A régi Ispotály-Ujlak (Spitalnewsiedl) nevű külváros körülbelül a Mária-utcatájáig kiterjed. Spitalnewsiedel nevét valószínűleg a Sz. Lászlókirály által betegek ápolására hazánkba behívott Sz. Antal-rend által alapított, Sz. Lászlóról címzett, 1543-ban újból épült s 1529-ig a mai Polgár-ápolóház helyén állott ispotály után kapta, melynek jogait Domicellus Pál és Ujlaki (Neuhauser, de nova Domo) László polgárok a városra átruházták, Pontói Antal általános helynök pedig 1391-ben megerősítette. Eredetileg a külváros két részből állott: Ispotály-Ujtelekből (Spitalnewsiedl) és Reichard-Ispotály-Ujtelekből (Reichardsspytal newsiedl), mely utóbbit sorompó választotta el az Ispotály-utcától. Még a XVI. század is ismerte a közhasználatban a két Ispotály utcát. A legrégebbi fürdő, melyről emlékeinkben szó van, a városfalakon kívül itt feküdt a régi ispotály s kőház közelében és azon okiratban, mely a Pozsony város és Lantelinus atya között 1309-ben kötött szerződést tartalmazza, mint Stuba Balnearis, Badstube említetik, Ez az Ispotály körül fekvő fürdő a XVI. sz. közepén már vagy megszűnt vagy nem felelt meg a város lakossága igényeinek, mert 1351-ben júl. 26-ikán János polgár egy a Sz. Lőrincz-kapu előtt való új fürdő berendezésére kap engedélyt a

várostól. Vajjon erre vagy az Ispotály körül való fürdőre vonatkozik-e az 1379. évi városi adókönyvben említett Spitalnewsideli fürdő, meg nem mondhatjuk. Mint magános kézen levő fürdő aligha vonatkozhatik az ispotályi fürdőre. Az Ispotály-Ujtelek házai a XV. és XVI. századi végrendeletekben már sűrűn említettnek. 1548-ban az Ispotálykapu elé helyezték át a Mihálykapu előtt (a mai N.-Lajos-téren) állott városi téглаégető kemencét.

A Kórház-utca végén, közel oda, hol a Pray-utca hasítja át, közvetlenül a régi Esterházy, a mai Stabwasser-féle nagy palota kertkerítése előtt*) állott a kórház-utcai kapu, melynek első említésére még csak 1499-ben akadunk. A város külső védfalainak egyik kapuja volt, úgy mint a Széplak-utcai kapu és a Szárazvám-kapu. A Kórház-utcának azon része, mely a most említett kórház-utcai kaputól az Érzsébet-utcaig húzódik, régen nem Kórház-utcának, hanem Uj utcának (Neu-Gasse) nevezték. E néven említi ezt Korabinsky is 1781-ben, de e néven szerepel az a Wigand-féle és a Neyder-féle 1820. évi térképeken is.

Legnevezetesebb épületei a Kórház-utcának a Sz. Antal betegápolórend által valószínűleg a XI. század végén, a város nem csekély anyagi támogatásával alapított s Sz. Lászlóról nevezett Polgárápolóház (Bürgerversorgungs-Anstalt, közönsé-

*) Fel van tüntetve úgy a Wigand-, mint a Neyder-féle térképeken.

gesen Bürgerspital.) Ezt 1529-ben a török vész miatt lebontották, de 1543-ban újból felépítették. Még később, 1830-ban e ház újból épült, mit nemcsak a templom külső falába alkalmazott vörösmárványtábla felirattal, hanem egy ez alkalomból vert emlék-éremmel is megörökítettek, 1898-ban pedig, mikor az intézet fenállásának félezedik ünnepét ülte, udvartelkén egy 32 lakóhelyiségből álló javadalmi házzal nagyobbították. Ez intézetben helybeli elszegényedett kath. polgárok és polgárasszonyok, kik legalább 20 éven át polgári kötelességüket teljesítették, ingyen lakásban, étellemezésben, ruházásban, gyógykezelésben részesülnek, Paduai Sz. Vince-nővérek gondozzák 1900. júl. 1-je óta a javadalmasokat s vezetik a háztartást. Az intézetet külön bizottság vezeti, az isteni tiszteletet s a vallásos élet gyakorlatait saját papi adminisztrátor végzi. Az intézet segélyezéséhez Pozsony város 1272 koronányi évi összeggel hozzájárul.

Egy másik nevezetes épülete ez utcának a Sz. Erzsébetiek kolostora és temploma. A kolostor fenntarja II. Endre királynak meráni Gertrud királynétól, a közhir szerint Pozsonyban a várban 1207-ben született, 1211-ben Pozsonyban 4 éves korában eljegyzett s 1221-ben Lajos thüringeni tartománygróf hitvessévé lett, több éven át a Wartburgban élt s 1231-ben nov. 19-én Marburgban 24-ik életévében meghalt Sz. Erzsébet, nemzeti szenteink e legbájosbika, a keresztény emberszeretet e szelíd anyaga emléké. A kolostor első emlité-

sével 1420-ban találkozunk. A XVI.-ik században valószínűen szintén tönkrement, de 1744-ben gr. Esterházy Imre bíboros s esztergomi érsek több mint 140 ezer forinttal újra alapította s bőkezűen berendezte. Voltak időközönként a kolostornak egyes más jötevői is, így 1752-ben Szondy Zsuzsanna, néhai Keneszi István királyi tanácsos özvegye, ki 1500 forintos hagyománnyal gyarapította az emberiség szolgálatában álló szerzetesnők anyagi módját. A nagy porta felső részét az utca felől, kezében párnán töviskoronát tartó Sz. Erzsébet kőszobra disziti, alatta a porta baloldalán Sz. Imre szobra, jobbra az irgalmasságot feltűntető szobor látható. A barokk stílusban épült templom Pozsonynak egyik, kívül belül legszebb temploma.

Bejárata felett ismét Sz. Erzsébetnek gyermeket gyámolító kőszobrát láthatni. Alatta jobbra-balra Sz. István és Sz. Imre herceg kőszobrai állanak. A templom toronyfrontját a diszes érseki címér ékesíti. Kolostor és templom 1879-ben aug. 17-ikén teljesen leégett, a harangok is leolvadtak. Alaposan restaurálták mindkét épületet kegyes adakozások segélyével 1893-ban. A torony igen szép rézsisakja a tűzvészkor szintén teljesen tönkrement. 1901-ben megújították gyűjtések és kegyes adományok segélyével. Ekkor került a mai hasas, túlnagy s izléstelen sisak a toronyra, mely távolról sem pótolhatja a szép régít.

A Sz. Erzsébetiek templomának térszomszédságában volt régen a Kőfara-

gók tere (Platz für die Steinmetze), melynek nagysága 622 □ ölnyi volt. Ma e teret már elválasztja az utcától a kolostor falkerítése. E téren át lehetett a Sz. András-temetőbe jutni, mely régi térképeken még fel van tüntetve, ma azonban már fenn nem áll. Helyén kert, szőlő s az apácák kalvária-státiói vannak. A tervezett Preysz Kristóf-utca e területet jelentékenyen kisebbíteni fogja.

Az utca alsóbb részében, a Mária-utca átellenében van a hosszú vonalban utcamentén elhuzódó katonalaktanya, közönségesen I s p o t á l y - k a s z á r - n y a (Spitalskaserne) néven emlegetve. Az a hozzátartozó telekkel együtt 29857 □ ölet tesz. Áll az egykori hadadi gróf Wesselényi Ferenc nádor kertje helyén. E kert a XVII. században a Wielandt-család tulajdonát tevő Rol-féle kert volt, melyet a jezsuiták 1654-ben 6150 frton megszereztek, a város ellenkezése miatt azonban birtokban nem tarthattak, bár birtokukba már behelyezkedtek. A peres ügyet Wesselényi Ferenc nádor úgy intézte el, hogy e kertet a maga számára lefoglalta s a jezsuitákat kényszerítette, hogy birtokjogukról 1900 frtnyi összeg fejében a nádor javára lemondjanak. Eredetileg Szelepcsényi György eszterg. érsek 90 ezer forint vég hagyományon itt karmelitákat kívánt letelepíteni. Gróf Széchényi György érsek ellenben itt árvaházat*) szeretett

*) Korabinsky 1781-ben is Waisenhaus-nak mondja. A Wiegand-féle térképen mint K. Militár-Spítal szerepel.

volna alapítani. Keresztély Ágost szász herceg s esztergomi érsek mindazonáltal szegény-gyámolítóházul építtette fel 1720-ban s felügyeletét az 1723-ban ide meghívott és letelepített vörös csillag-keresztes lovagrendre bízta. E ház első kormányzója (Commendator) Götzl Ferenc, az érsek egyházi tanácsosa volt, egyúttal Sz. Zsigmondról címzett budai prépost is. 1744-ben gr. Esterházy Imre érsek ékes márványtemplomot kezdett ez épülethez építeni, de közbejött halála miatt az építkezés abban maradt, a csillag-keresztes lovagok pedig Budára költözködtek. Ma a császári és királyi közös hadsereg egyik laktanyájaként szolgál.

Az utca alsó végén van a gróf A s pre-mont-féle ur palota nagykiterjedésű kerttel, gyönyörű gesztenye- és sok gyümölcsfával. A palota jobb szárnya az Erzsébet-, a kert a Pray- és a Mező-utcába terjed. A palota helyén eredetileg gazdasági épületek, szántóföldek és kertek voltak s a magyar-óvári főhercegi uradalom tulajdonához tartoztak. 1769. április 8-ikán megszerezte e birtokot 44,000 rhenusi frton és 240 csász. aranyon Gobert János a Sz. római birodalom aspremonti, rekheimi- és lindeni grófja és annak neje Woldenstein-Trostburg Franciska grófnő, kiknek nevére a vétel 1769. ápr. 29-én telekkönyvileg átíratott*). Az új tulajdonos, Aspremont gróf

*) Grundbuch protocoll 1768—1774. Az átírás Gombos Mihály, Finácsy József, id. Chris-

építette aztán a terjedelmes palotát s hogy még 1781-ben is az ő kezén volt, bizonyítja Korabinsky, ki ez évben kiadott művében a palotát nevezett gróf tulajdonának mondja*). Nemsokára ezután a palota és kert herceg Esterházy birtokába ment át, ki a palotában több izben ragyogtatta fényes udvarát. Haydn József többször játszott a hercegi zenekarral e palotában 1790-ig. A herceg vagyoni viszonyainak megzavarodásával az ötvenes években palota és kert mint jövedelmet nem hajtók eladásra jutottak**). Azt bútorostúl s berendezéstül†) 50 ezer forinton Schiffbeck

telly János Ernő, Majthényi Dániel és Wohlmuth János György jelenlétében történt. A főhercegi uradalom részéről Kuschersfeldi Podovini, illetve ennek képviselőtében Wenturini József, a vevők részéről pedig Torkos Kristóf jelentek meg mint teljhatalmazottak.

*) Vor dem Spitalthor befindet sich die neue Gasse. Rechts Graf Aspremont, ein herrliches Gebäude, nebst einem Acker 25593 □ Kl.

**) A birtokviszonyok rendezésével a herceg Schulhof igazgatót bízta meg, ki javasolta, hogy az összes hercegi birtokokat adják 29 évre bérbe, azokat a realitásokat pedig, melyek semmi vagy csak nagyon kevés hasznot hajtának, adják el. A herceg e tervet elfogadta s teljhatalmazottjának gr. Zichyt nevezte ki. A pozsonyi palota és fekvőség, melyek már több év óta pusztán s elhagyottan állottak s csak egy kertész által gondoztattak, a hercegi pénztárba semmi jövedelmet nem hoztak s így a terv értelmében eladásra kerültek.

†) A palota bútorai utóbb el lettek idegenítve. Egy gyönyörű szekrényt láttam ezekből Bergmann József pozsonyi kanonok úr lakházában. A kápolna berendezve maradt mai napig, de benne isteni tisztelet már nem tartatik.

Károly gazdag pozsonyi magánzó vette meg olyképen, hogy a vételár fejében fizessen azonnal 14 ezer forintot, egy év multán 12 ezret, a hátralevő részt pedig 12 év alatt, évi 2 ezer kamatozatlan forintot. Schiffbeck az összes épületeket lakásokká adaptáltatta az eredeti építmények lehetséges kimélésével s ezzel a palotát annyira jövedelmezővé tette, hogy azt fenntarthatta. Halála után nejére Schiffbeck Katalinra szállott a birtok s ő azt egészében fenntartotta. Az özvegy után örökségképen unokahugára, Stabwasser Máriára szállott át az egész, ki a Marhavásártér-felé még nagy bérházat épített a palotához. A kert mint dísz- és veteményes konyhakert és gyümölcsös jó karban tartatik. Mikor Tréfort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter a pozsonyi egyetem felállításával a 70-es években komolyan foglalkozott, a palotát és a házhoz tartozó kertet az orvosi fakultás számára akarta megszerezni, szemben lévén a nagy országos kórház, de a követelt 1 milliónyi vételárt sokallva, a vételtől elállott. A kert előbb-utóbb mindenestre parcellizálásra kerül, mert területe igen alkalmas az ez irányban fejlődő városnak új utcákkal való kiépítésére. Legujabban a kertfalán kívül fekvő szántóföld tényleg már eladásra került. E darab részben már be is van építve.

Még megemlítjük, hogy 1683-ban jul. 27-ikén a törökkel szövetszövetkezett Thököli-hadak elhamvasztották ez utcát. Ebben volt 1715-től 1724-ig Pfaner Erzsébet elemi iskolája. Halála után Freiszmuth Keresztély János iskola-

mester vette át az iskolát és áthelyezte a Lörinckapu közelébe. Ma pedig igen élénk ipar és kereskedelmi színhelye a Kórház-utca. Itt van a Langenthal György-féle kályha- és agyagárugyár, mely svéd-, ónémet és állványkályhákat valamint agyag szabályozó töltő-kályhákat állít elő combinált légfűtéssel. Kizárólagos gyártása Ausztria-Magyarországban a dr. Badik J.-féle hygienikus légfűtőkemencéknek. Itt van továbbá a Sprinzl-féle cég nagykiterjedésű fa-telepe és fagőzfűrésze, városunknak e nemben egyik legnagyobb ácsipartelepe. Alapította ezt 1811-ben az 1802-ben a csehországi Altstadtból Pozsonyba bevándorolt, 1815-ben itt polgári esküt tett Sprinzl Vencel. 1836-ban átvette az üzletet fia János, majd 1870-ben ennek fia Mór, ki 1871-ben az ácstelepet tetemesen megnagyobbította és azon gőzfűrészetet is felállított. 1902. óta az üzlet ifjú Sprinzl Mór, az előbbinek fia kezében van. Nevezetesebb munkálatai a cégnek a székesegyház és a virág völgyi templomok tornyainak faépítése, a Mihálytorony átalakítása és az új városi színház építésénél az ácsmunkák végzése. Ugyanez utcában a Kobzsa-féle fegyverműhely igen jóhangzású hírnek örvend. Végre ez utcában van a Pozsonyi szőlőművesek Pince-egyesülete s a Polgári ápolóház nagy termében tartja a pozsonyi városi polgár-egyesület üléseit.

Korona-utca. (Kronengasse.) Az Újvárosnak ezen a kisajátított egykori Aspremont-Esterházy funduson át vezetett

uj utcája a Marhavásár-teret köti össze a Mező-utcával. Belőle szakad ki a Testőr-utca. Elnevezését a magyar Sz. Korona emlékére kapta, melynek Pozsonyban való szereplése közismeretű. Több fejedelemnek lett az itt a koronázó dőmben fejére téve. Első ízben II. Miksának 1563-ban, aztán II. Rudolfnak 1572-ben. De tudva levő az is, hogy a nemzeti clenodium huzamosabb időn át is Pozsonyban őriztetett. Nevezetesen a török háborúk idejében s innen aztán Bécsbe majd Prágába vitték. Mikor a bécsi béke 1606-ban a korona visszaadását kívánta, az e kívánság folytán, ámbár még csak 1608-ban tényleg az országba vissza került II. Mátyás király koronázása alkalmából s a pozsonyi várban lett elhelyezve. A Bethlen Gábor-féle felkelés miatt a sz. kincs az ország nyugati határán nem volt biztos s azért azt a felsőmagyarországi tájakra Zólyom várába, majd Kassára, Eperjesre, Ecsed várába vitték, de 1622-ben újból Pozsonyba hozták. 1644-ben a Rákoczi-mozgalom idejében rövid időre Győrbe vitték, de aztán ismét városunkba jutott. Mikor Kara Mustafa Bécs ellen indult, 1683-ban a clenodium nem maradhatott itt, elvitték Bécsbe, majd Linzbe s Passauba, de már 1687-ben újból Pozsonyban volt. Innen az 1703 évi tűzvész után Bécsbe vitték. 1712-ben Pozsonyba visszakerült, hol 1784-ig maradt, amikor II. József a bécsi kincstárba vitette, s ott a műreemekek között elhelyeztette. Bécsben 1790-ig maradt. Ez évben nov 15-ikén II. Lipót koronázására Pozsonyba hoz-

ták. Bécsből ezután Budára szállították. 1808-ban Mária-Ludovica koronázásakor a szent korona a Grassalkovich palotában volt 3 napon át közszemléletre kitéve. 1830-ban szept. 28-ikán V. Ferdinánd koronázásakor ismét városunkban volt. Történetileg igazolt tehát, ha koronázó domunk tornyának csúcsán párnán fekvő korona pompázik s kegyeletes volt a város képviselő testületől, mikor a sz. koronára való emlékből egyik utcáját Korona-utcának nevezte el.

Koronázási Domb-tér. (Krönungshügelplatz.) A Ferenc-Józsefvároshoz tartozó ezen szép tér a Duna partján több utcának a gócpontja. Belé torkollik a Hid-utca, a Grössling-utca, a Justi-sor és a gróf Batthyány Lajos-part. Nevét azon domb után kapta, mely e tér közepén 96 éven át állott*) s a melyre a megkoronázott királyok fellovagolva, onnan az ég négy tája felé kardcsapásokat tettek annak jeléül, hogy készek az országot a bármely tájról jövő ellenséges támadás ellen megvédeni. Régibb neve Königsbergerplatz illetve Königsbergergasse volt**). A nevezetes történeti emlékü domb az ország összes vármegyéinek idehordott földéből 1775-ben épült 39999 forintnyi költségen. A dombot diszes gránitfalazat vette körül s

*) A régi koronázó-domb, amelyre a Mária-Terézia előtt való királyok nyargaltak fel, a mai katonai szertár helyén állott.

**) Königsberg néven említi Korabinsky s e néven fordul elő a Neyderféle 1820 évi s a Halácsy-féle 1849—50 évi térképen is.

három főljárója volt, egyik a város felől, másik a Vizilaktanya felől s a harmadik a Justi-sor felől. A domb gyepes lejtőit láncos oszlopok szegték be. Ezen széles ez országban unikumot tevő nevezetesség utcarendezés ürügye alatt, de azon biztosíték mellett, hogy helyére a koronázásnak emlékére méltó emlék állítandó, Justi Henrik polgármestersége idejében 1870-ben máj. 4-én városi tanácsvégyzéssel szét lett bontva*) s földje az egykori Kindervatter-féle kert (a mai Haybäck-féle teleknek) feltöltésére lett fordítva, kőalkatrészei részben eladattak, részben egyidőn a Malomligeti-út mentén heverték, oszlopai pedig a Fülep-féle védőcölöp-úti kert kerítéséhez használtattak fel. Később, 1897-ben, a Fadrusz János által tervezett és carrarai márványból kifaragott hatásos Mária-Terézia monumentális lovasszobor került a domb helyére a Duna felől való kőballustráddal. A mű a városnak 150 ezer forintnyi költségébe került. Inkább sajátlagos Mária-Terézia szobor, semmint koronázási emlék. A mű stilizált vas kerítéssel van körülvéve, mely a közéje foglalt üde pázsittal és virágágyakkal a tér különös díszére válik. A szobornak 1897-ben május 15-én történt ünnepélyes lelepszésén Őfelsége I. Ferenc József király személyesen vett részt egész családjával, az ország primásával és a törvényhozás mindkét házának tagjaival. A szoborral együtt ugyanaz napon Sz. Ferenciek megújított tornyát is felavatták.

A Koronázási Domb-teret három oldal

*) Lehorcása 580 frtba került.

felől palotaszerű épületek veszik körül. Éjszokról a Mária - Terézia-féle magtár s a Híd-utcai nagy épületek. Nyugat felől a monumentális stílusú Esterházy-, ma Dessewffy-féle úri palota s a térszomszédságában álló nagy Esterházy féle bérház, földszinti helyiségeiben Pozsony egyik leglátogatottabb kávéházával: a Berlin testvérekével. A tér délnyugati sarkát a nagy Vizilaktanya keleti szárnya szegi be a dunai vízmérővel. Keleti oldalát az 1880-ban Feigler Ignác által épített Lanfranconi-féle 3 emeletes nagy bérház szegi be, míg a tér déli oldala szabad a Duna felé gyönyörű perspektívát nyújtva a hatalmas folyamra s az ezen túl levő ligetre. Ez oldalon a ballustrádon belül gyep és virágágyak díszítik a teret s ülőpadok kínálkoznak a tér s szobor szépségében ülve gyönyörködni szeretőknek.

Mindez alkotások a hetvenes évek óta létesültek. A mai Dessewffy- és Esterházy paloták helyén uradalmi magtárak állottak. A Lanfranconi ház helyén a cs. k. Sőhivatal (Salzamt) alacsony, félig földbe sülyedt, ódon épülete sötétlett. Még a Halácsy-féle térképen is fel van tüntetve. Még régibb időkben, a XVIII. században itt a Sperl-, később a Guggenberger-féle ház állott, melynek elő részén a mai Koronázási Dombtér felé a Grössling-utcától egész a Justisorig kert húzódott el. *)

*) Ezt nemcsak Korabinsky említi, de egy múlt századi a városi levéltárban levő szép térkép is feltünteti.

Még megemlíjük, hogy a Koronázási-Domb-téren át haladt a már megszűnt nagyszombati lóvasút sínútja be abba a közegbe, mely a Berlin-féle szálló mellett van. E közegen belül, a Palugyay-féle szálló udvarában volt e vasut pozsonyi állomáshelye, amint azt még a Halácsy-féle 1849—50. évi térkép is feltünteti.

Végre a Koronázási Domb-téren van a tulsó folyamparton levő ligetbe vivő csavargőzös állomáshelye. A csavargőzös vállalat egy Hörnes Henrik helybeli iparos által kezdeményezett privátvállalat. Létrejött az állandóhíd megnyílásakor. Kezdetben a Frigyes és Izabella nevű kis gőzösök közvetítették folyón át a közlekedést. Utóbb a tekintélyesebb Pozsony nevű propeller járult a két előbbenihez, mert a lakosság egyre fokozottabb mértékben vette a vállalatot igénybe. A közlekedés naponta (a téli s késő őszi szak kivételével) tavaszkor reggeli 7 órától esti 7 óráig, nyáron pedig reggeli 6 órától esti 10 óráig tart a két folyampart között.

Korvin-utca. (Corvinusgasse).

Az Óváros ezen szűkös utcája a Ferenciekterét köti össze a Mihály-utcával. Eredeti régi neve Schneeweiss-utca, melyet a középkori okiratokban sokszor említett Schneeweiss-család után kapott. Ez utcában állott 1471-ben Schneeweiss polgárnak és gyertyaöntőnek a háza. Mint Schneeweiss-utcát (Schnebeyssgasselein) találjuk említve 1511-ben. A Schneeweiss-utca neve az újabb, így az 1849—50.

évi Halácsy-féle nagy városi térképen is előfordul. Égész 1879. júl. 28-ikáig viselte e nevet, mikor is azt a városi közgyűlés Korvin-utcára változtatta dicső Hollós Mátyás (Mathias Corvinus) király emlékére. A Korvin név valószínűleg pármai Ugoletti Tádéra, a híres olasz humanistára és Mátyás király természetes fia, János herceg nevelőjére viendő vissza, úgy mint ki a classikus hangzású Corvinus melléknevet hozta forgalomba, minthogy a humanistairók a Hunyadi-házat, hollós cimere miatt, a római Corvinus (= Hollós) családtól szerették leszármaztatni. Hollós Mátyás vagyis Hunyadi Mátyás király sokféleképen szolgált rá arra, hogy a város őt utcanévvel kitüntesse. Sokszor időzött e nagy fejedelem városunkban. Itt kelt 1458—1486. közt számos jószágadományozó és jószágmegegerősítő oklevele. Itt rendelt el 1468. szept. 28-ikán a hussziták ellen való adót. Itt erősítette meg 1468. szept. 29-ikén a pozsonyi országgyűlésen, szept. 8-án alkotott törvénykönyvet. Itt rendelt el 1469. aug. 29-ikén vizsgalatot némely jobbágyságok túlságos megadóztatása ügyében. Itt adott ő 1471. júl. 16-ikán teljes hatalmat Ernst János zólyomi főispánnak Pozsony körül hid építésére. Itt biztosított ő 1471. júl. 16-ikán a pozsonyiaknak négy évre szóló felmentményt mindennemű és nevű adó, taksa, gyűjtelék, újévi ajándék stb. alól. Itt adta meg ő 1474. szept. 8-ikán a pozsonyiaknak az évi Sz. Mihálynap-i vásár megtartására a jogot. Itt adott ő 1475. április

27-én a pozsonyiaknak 10 évre adó és mindenféle fizetés alól való mentességet. Itt engedélyezett ő 1475. ápr. 27-én a pozsonyiaknak a harmincad-jövedelemből 10 éven át évenként 200 arany forintot. Itt állította ki ő 1475-ben azon okmányt, melylyel megengedi, hogy a jobbágyok a földbér lefizetése után szabadon költözködhetnek Pozsonyba. Itt oldozta fel ő 1478. febr. 28-án a Fridrik császárral kötött örökös béke értelmében a háború idején hozzácsatlakozott osztrák lakosokat hűségi esküjök és minden iránta való köteles teher alól. Pozsonyban adományozott Mátyás király 1484. nov. 11-ikén liának Korvin Jánosnak egyes városokat, várakat, mezővárosokat és helységeket, melyek anyjának Erzsébetnek halálával reá szállottak, az azokban netán lappangó királyi joggal együtt. De eltekintve a nagy és dicső királynak sokszoros itt tartózkodásától, tény, hogy ő volt városunk egyik legnagyobb jótévője. Ő emelte fel városunkat tárnokvárosi méltóságra, ő adott annak aranybullás oklevelet, összes szabadságait és mentességeit vele megerősítve s ő tette városunkat egyetemi várossá, az Academia Istropolitana az ő fenkölt alkotása. Méltán gyászolhatott a város és népe 1490. ápril. 11-ikén, amely napon egyik legnagyobb jótévőjének a holttestét Pozsony mellett a Dunán elszállították Budára illetve a fejedelmek sírhelyére Székesfehérvárra.

De a Corvinus-utca név Mátyás király **személyén** kívül még egyéb történeti remi-

niscentiákat is idéz fel Pozsonyban. A nagy király halála után a Corvinus név ereje még nem fogyatkozott meg legott. Hiszen tudvalevő, hogy Korvin János, Mátyás királynak 1473. ápril 2-án a szép boroszlói Borbálától született, királyi apja által grófi, majd hercegi rangra emelt s koronaörökösnek kiszemelt természetes fia ügye városunkban is nagy hullámokat vetett volt fel. Ulászló királynak egyik 1490-ben március 31-én kiadott okiratából kitűnik, hogy ő bizonyos jószág- és telekfoglalások tekintetében, melyek az ő megválasztatása előtt Pozsony polgárai és a vár népe között közönségesek voltak, Korvin János herceggel egyességet kötött olyképen, hogy az ily foglalt telkek adassanak ismét vissza. Brasca Erasmus az osztrák udvarnál levő milánói ügyviselő 1496. ápr. 9-én azt jelenti, hogy Pozsonyból, hol Ulászló király tartózkodik, az ügyviselőnek egyik barátja érkezett, kitől azt hallotta, hogy Korvin János mindinkább nyer népszerűségben s hogy a főurak nagy része az ő pártjára állott. Ulászló mellett csak Bakócz maradt. Ennek dacára történt, hogy II. Ulászló 1490-ben azt a pozsonyi házat, melyben eddig a harmincadot fizették, Korvin János hercegnek adományozta, hogy neki, ha Pozsonyba jön, szállóhelyül szolgálhasson. A király ezért felszólítja a pozsonyi tanácsot, hogy nevezett házat Czobor pozsonyi várgrófnak Korvin János herceg részére átszolgáltassa, Megemlítjük, hogy a XVIII. század első tízeideiben a Korvin-utcában volt a cs. k.

bánya-termelés árusító raktára. Ma pedig annyiban is érdekes, mert itt szemlélhetni még egy régi tűzfalas padlásemelettel bíró házat, melynek régente divatosak voltak. Az ily házak földszintes vagy emeletes homlokzata rendszerint az utcára tekintett. Tulajdonképen a padlásnak utcára fordított vakfala az.

Kossuth Lajos-tér. (Kossuth Lajos-Platz.) Ezen hosszant nyújtott, a Hal-tértől a Városi színházig terjedő, szép soros fákkal beültetett, s palotaszerű házakkal körülvett, 1749 □ öl vagyis 1 (1200 □-öles) holdat és 549 □-ölet tevő sétatér a város legtekintélyesebb s legszebb szabad tere. Minden oldal felől makadamizált kocsí-út és gránit kőkockákkal burkolt gyalogjárda veszi körül. E tér az Óvárost, a Ferenc-Józsefvárost és a Terézvárost választja el egymástól. Diszes házainak éjszaki sora az Óvároshoz, déli és délnyugati sora a Ferenc-Józsefvároshoz tartozik. A középkorban e tér éjszaki vonalán a városhatár, ez előtt a sással nádval benőtt, nádas csibék, békák és egyéb férgek által lakott városárok húzódtak, közepén pedig a Dunának egy a Hal-térnél kiszakadó s a Halászkapu irányában a színház táján áthidalt ága folyt, amint ez az 1574 évi metszeten is látható még. E metszeten egyszersmind szemlélhető, hogy e Dunáág csolnoki közlekedésre volt alkalmas, miután e képen több csolnok van feltüntetve. Ezt különben okiratilag is hitelesen bizonyítja az 1602 évi városi számadókönyv, mely szerint nov.

16-ikától december 14-ikéig azt a Dunaágot, mely a Vödrici kaputól az Ujváros házai mellett folyt, betemetni igyekeztek.*) A betemetés mégis valósággal későbben, a XVIII. század végén (1781 körül) Stettner József polgármestersége alatt történt. A régi árculat teljesen eltűnt, az egyetlen régiség, amely maig fenn maradt, beépítkezés következtében már kívülről láthatatlan. Ez a régi V a r g a - t o r o n y (Schuesterthurn), mely teljes épségében még megvan a Maldeghem-féle 3 emeletes ház nyugati sarkán. Csak a szomszédos Werner-ház udvara felől szemlélhetni e kerek tornyot, mely ma lakószobákká van átalakítva. Először 1439-ben emlittetik. Az 1521-ik évi számadókönyvek szerint egy vonalban állott a Vödrici kapuval. Az 1574 évi képmetszeten, de a Redelféle 1751 évi alaprajzon is látható. Erősítésén 1440-ben a zsidók is tevékenyen segítettek. E torony a középkorban úgy flankírozta a városi védfalat nyugaton, mint hogyan flankírozta volt a Péktorony a városfalat keleten.

A téren a középkorban a Halászkapu előtt a pékek egyik sütőkemencéje (Pek-henschupfen) állott. Ezt az 1484 évi városi számadókönyv említi. Ugyanitt állott a város által 1487-ben gerendázatból épített közkonyha,**) melyben egy városi szakács

*) bei dem weitzitzer Thor an der Thonau, den hereinfließenden Ambh, an den Hewsern der Newstatt zu vertilgen, ein new Toppelt beschlecht zu schlagen.

**) Statkuchen, Palerkuchen.

(Statkoch) főzött ki ételeket. E konyha 1535-ben égett el. A Halászkapu előtt levő téren tartották hajdan a polgárok hadi szemléjüket is. Az 1655 évi városi számadókönyv ugyanis mondja, hogy egy ilyen szemlét a vármegyék küldöttei a Halászkapu előtt nézték. *) Még csak teljes rendezése után vált azzá, ami ma: Sétatérre s a város egyik legszebb épületrészevé.

A tér azon részét, amelyen a tulajdonképi Sétatér van, a XVIII. században Fä-sor-menti Ujtelep-nek (Neustift an der Allee) nevezték. E néven említi Korabinsky is 1781-ben. A térnek azon részét pedig, mely a Színház előtt s a tulajdonképi Sétatér közt van, 1776 után, hogy a mai Színház helyén a régi Csaky-féle színház épült, Színház-térnek (Theaterplatz) nevezték. A közhasználatban ma is érvényesülnek a Színház-tér és a Sétatér nevek. A hivatalos neve azonban Sétatér (Promenade) volt. E nevet rövid időre, csakis az abszolút időkben a Radetzky-tér (Radetzky-Platz) neve váltotta fel. Az alkotmányos élet felébredése idején újból a Sétatér név lett közhasználatos s ezt legujabban a Kossuth Lajos-tér név váltotta fel hazánk nagy fia és az 1848/49 évi szabadságharc kimagasló nagy vezérfiának tiszteletére, kinek egyik nagyhatású szónoklata e téren hangzott el.

*) denon Herrn Abgesandten aus den Gespannschaften, so vor dem fischerthürerl der Musterung zugesehen.

Hajdan e téren, kivált keleti részén, valamint a színházon túl levő mai Csáky-téren (a hajdani Vigadó-téren) vásár idején főleg oly egyének árulták áruportékáikat, kik vizen hozták nagyszámu ipartermékeiket: cserépedényeket, különböző faeszközöket, hordókat, dézsákat, ereszeket, abroncsokat stb. Ily áruportékákat ma is árulnak nagy vásárok (országos vásárok) alkalmakor a Kossuth Lajos-tér nyugati, a Hal-térrel határos részén.

A tér épületei mind nagyvárosias szint kölcsönöznek annak. Ott hol a középkorban istállók, fészerek, árnyékszékek, moslécsatornák értek ki a városárokba, a várossal lebontása s a városárok kitöltése*) után szebbnél szebb házak keletkeztek, melyek közül a tér északi során a Köszeghy-, Esterházy-, Széchen-, Stahl-, Záborszky-, Pálffy-, Sulkovszky-, Maldeghem-, Malatinszky-, Werner-házakat, a déli soron a Spineder-, Gervay-, Löw-Palugyay-, Kozics, a Magyar biztosítótársaság-, Wigand, Adler-, Pollák-, Sprinzházakat, keleti végén pedig a Városi Színházat és a Notre-dame-kolostort említjük. Ezek közül nemcsak építészeti, de kulturtörténetileg is legnevezetesebbek ez utóbbi említett két épület.

A V á r o s i S z i n h á z 1884—1886-ban épült Fellner Nándor és Helmer Henrik

*) Ez a munka, valamint a Halász-utcai ajtónak (Fischerthörl) kapuvá való kitéágítása a városnak 12 ezer forintjába került.

tervei szerint. Megnyílt fényes közönség jelenlétében 1886 szept. 22-ikén Jókai Mór-nak Nagy Imre által elszavalt prologjával és Erkel személyes vezetése alatt a kir. magyar opera által előadott „Bánk bán“-nal. Jelen volt Tisza Kálmánnal a kormány és a politikai világ számos kitünősége. A színház összes költségei 670 ezer koronát tettek. Vannak az elegáns, tágas s magas épületnek 51 páholya, és többszoros földszinti, erkély- és karzati ülőhelyei, földszinti és karzati állóhelyei. A tágas színpad magasabb technikus követelményekre is berendezhető. A belső teret 800 gázlámp világítja meg. A nézőtér plafondját báró Lüttgendorff-Leinburg Leónak Bánk bánból, Hunyadi Lászlóból, Csongor és Tündéből vett jeleneteket és egy regélő táltost feltűntető négy óriási festménye díszíti, míg kívül a loggia felett levő ablakszerű nyílásokban Marlenka képfaragónak Goethét, Vörösmartyt, Lisztet, Schillert és Shakespearét ábrázoló mellszobrai ékesítik. Helyén az 1776-ban nov. 9-ikén megnyitott, homlokzatán óraművel és alatta Demokritosz arcszobrával ékesített, Mahr városi építőmester által épített, a bécsi Vandi által díszfestményekkel ékesített régi színház és a később, a 90-es években hozzá épült vigadó- (redout-) épület állott. E régi színházhoz, mely a maga korának egyik legszebb és legnagyobb színháza volt, Pozsony város culturfejlődésének igen nevezetes emlékei fűződnek. A legfőbb momentuma az, hogy az előbb privát-

és alkalmi helyiségekben: iskolákban,*) vendéglőkben**) s magánházakban***) időközönként fellépő és zselléreskedő színészeti muzsát végre állandósította. Megnyitották Brandis „Die Mediceer“ című művével s csakhamar követték ezt Shakespeare, Goethe, Schiller, Lessing drámái oly időben, mikor ezek a külföldön, sőt saját hazájukban is jóformán ismeretlenek voltak még. 1770-ben színre került „Minna von Barhelm“, 1771-ben „Romeo u. Julia“, 1772-ben „Emilie Galotti“ és „Richard III.“, 1773-ban „Hamlet“ és „Macbeth“, 1774-ben „König Lear“ és „Othello“. Seipp igazgató 1785-ben hozta először a világ összes színpadjai közül itt színre Lessing „Nathan der Weise“ című darabját. Ez évben játszották itt Schiller „Kabale u. Liebe“ és „Die Räuber“ című drámáit is. Lessing 1790 körül személyesen is jelen volt e színházban egyik előadáson. Grillparzer „Der treue Diener seines Herrn“ című művét mint még elő nem adott ünnepi művét írta Karolina királyné koronázására 1825-ben. Raimund 1808 után vendégszerepelt az itteni színpadon. Nestroy, a híres komikus 1828-ban állandóan volt a pozsonyi színtársulathoz szerződötve. Hebbel Frigyes 1851-ben „Judith“ című darabjának az előadásán volt jelen. Bodenstedt 1878-ban „Kaiser Paul“ és Jordan ugyanezen évben

*) A jezsuiták iskoláiban és a Notre-dame-kolostorban.

**) Az Arany- Sas és a Hattyú nagytermoiben.

***) A Weiter Hofban a Ferenciek terén.

azonkép egyik darabja előadásán voltak jelen színházunkban. Laroche János, a híres bécsi komikus, ki Pozsonyban mint Laross Józsefnek, gr. Nádasdy komornokjának fia 1745 ápr. 1-én született, nemkülönben a szintén itt született Mylius-Laban és dr. Tyrolt hírneves színészek itt Pozsonyban kapták hivatásukhoz a kedvet. Richter János (Hans Richter), a hírneves zenedirigens, a pozsonyi színházban kezdte meg 1866-ban ápr. 9-ikén egy játékonysági hangverseny alkalmából karmesteri és karvezénylői pályafutását Aubernek a „Portici néma“ ouverturejével. Ugyanez év őszén már Wagner Richárdhoz került. A bécsi burgszínház jeles színészei, Korn Miksa és Baumeister Bernát minden évben, amaz 1821—1853-ig a kath. polgárápolóház, emez 1884—1901-ig az evang. kórház, javára vendégszerepeltek színpadunkon, amely vendégszereplések a kath. polgárápolóháznak 20 ezer, az evang. kórháznak pedig 9 ezer forintot jövedelmeztek.

A régi színházban azonban nemcsak szindarabokat adtak elő, hanem dalműveket is. Első itt adott opera Hiller „Jagd“ című műve volt 1775-ben. A színház megnyitásával szervezték a színházi zenekart is, kezdetben csak a színielőadások idejére, utóbb az egész évre. Kezdetben a zenekar 8, 16, későbbben a zeneszerző igényeihez képest 20, 21, 1860-tól kezdve 28 tagból állott, ma dalművek előadásán a karmesterrel együtt 33 egyénből áll a személyzet trombitával tubával és hárfával. Az első pozsonyi szin-

miramis“-a került előadásra. 1839-ben Grabbe „Don Juan u. Faust“ című drámája került zenével színre. 1840-ben Morelli operatársulata vendégszerepelt Pozsonyban Mazza karmesterrel Bellini, Donizetti és Rossini dalműveit énekelve. A német opera Witt karmester alatt Kreutzer szerzeményét is előadta. 1845-ben Auber, Bofle, Herold, Hallevy és Meyerbeer operái kerültek színre. 1847-ben ismét olasz dalműtársulat hallatta itt magát, 1583-ban szintén s ez már Verdit tartotta repertoiron. 1857-ben Doppler Ilkával, 1859-ben és 1861-ben Offenbach dalosdarabjai kerültek színre. 1868-ban Gounod „Faust“-ját hallhatták a pozsonyiak, melyet Kloderer karmester vezényelt. 1870-ben Meyerbeer „Dinorah“-ja, 1871-ben Wagner Richard „Lohengrin“-je, 1873-ban Beethoven „Fidelio“-ja, Marschner „Heiling“-je, Meyerbeer „Afrikanerin“-je és Wagner „Tannhäuser“-je került sorra. 1874-ben Delibes „Der König hats gesagt“ című művét adták elő Burger karmester alatt. 1876-ban ülték meg a régi színház secularis ünnepségét. E jubileumot Bauer és Bohrman színikazgatók rendezték. Ez alkalommal Beethoven ünnepi nyitányát „Die Weihe des Hauses“ címmel játszották s aztán, mint száz év előtt is, Brandis „Die Mediceer“ drámáját adták.

De 1820 óta magyar színészek is léptek fel mint vendégek parlandó darabokban a régi színházban. Így 1825-ben is. 1840-ben a nemzeti színház tagjai előadták Schodellel telt ház előtt „Normá“-t. Írkel énekelt Severt és Udvarhelyi Orovistet.

1856-ban „Hunyadi“ ból mutattak be részleteket Stögerrel. Ugyanő énekelte ez évben „Lucia“-t. 1863-ban a Hunyadi Lászlót Ressler igazgató egészen hozta Megyessy karmesterrel és második nemzeti ujdonságul Császár „Kunok“-jait. 1878-ban a székesfehérvári szintársulat „Bánk bánt“ adta elő Witt karmester alatt. Különben az operán és operetten kívül a magyar színmű és népszínmű is jutott, bár csak nagyon rövid szezonokban, szereplésre 1858-ban Hegedűs, 1860-ban Molnár, 1861-ben Szigeti, 1863-ban Rössler, 1864-ben Latabár, később Mándoki, Mosonyi, Gerőfi igazgatók alatt.

Mint színigazgatók és színházbérlok működtek a régi színházban: Moll-Seipp, Wahr, Koberwein, Schmalögger, Schikaneder, (a „Varázsfuvola“ dalmű szövegének szerzője), Mayer, Zellner, Kumpf, Paraskovich, Jung, Kuntz, Frais, báró Perényi, báró Zinegg, Hensler, Stöger, Hoch, Pokorny, később a város toronymestere majd aztán az an der Wien színháznak igazgatója Bécsben, Megerle, Glöggel, Kreibitz, Kottaun, Herrmann, Schwarz, Bauer és Czernitz, Kmentt és Bohrmann, Wolf. 1884-ben zárták be rozoga állapota miatt a muzsák régi hajlékát.

Az új színházban 1886—1899-ig a pozsony-temesvári szintársulatok játszottak felváltva németül és magyarul. 1899—1902-ig Relle Iván igazgató alatt kétnyelvű előadások folytak, majd aztán a pozsony-sopronyi társulatok szövetkeztek előadásokra,

melyek 1905-ben húsvétkor fejeződtek be. Az új házban a dalművek sem maradtak el. 1888-ban Strauss János személyesen dirigálta Pozsony város szegényei javára „Die Fledermaus” című operettejét. De a nagy operák is egymásra következtek: 1888-ban Wagner Richard „Der fliegende Holländer”-e, 1889-ben Bizet „Carmen”-je, 1891-ben „Faust” Radziwill zenéjével, 1891-ben Mascagni „Cavalleria rusticana”-ja, 1893-ban Leon Cavallo „Bajazzo”-ja és Wagner „Walküre”-je Brecher karmester alatt. 1896-ban Hubay „Cremonai hegedűs”-e.*) A magyar operatársulat, gyámolítva a budapesti kir. magyar opera által, Relle igazgatósága alatt 1900-ban gr. Zichy Géza „Rolánd mester”-ét, és Szendrey igazgatósága alatt 1902-ben ugyancsak Zichy „Alár”-ját hozták színre. Ugyanez évben színre került Tschajkowsky „Olegin”-je. 1902-ben egy szláv operatársulat vendégszerepelt színpadunkon, mely Smetana, Dworák, Tschajkowsky, Kovarovich, Goldmark, Franchetti dalműveit hozta színre. Szóval úgy a régi mint az új színház hatalmasul ápolta a művészeti érzéket Pozsonyban s szerzett megfizethetetlen magasbrendű élvezetet a műbarátoknak. Maga a város lehetőleg pártolja és segítyezi a kedély nemesítésére ható színügyet. Költségvetésében a színházi kiadások 31 ezer koronányi tételként szerepelnek. Emellett a magyar színészet állandósítására egy

*) Első előadás.

40 ezer koronából álló alapítványt tett, melynek 5%-os kamatja (évi 2000 korona) a nevezett célra fordítatik.

A színház előtt áll a tér különös díszére az a *Ganymedes* díszkút, melyet Pisztóry Felix indítványára a pozsonyi Első Takarékpénztár 40 ezer koronányi költségen*) Tilgner Viktor által készíttetett 1888-ban. A díszkutat tágas körönd veszi körül virágágyakkal és 4 kandeláberrel. E díszkúthoz a város a városi vízműből évente díj nélkül engedélyezi a vizet, 1903-ban 22,800 köbmétert.

A színházzal szemben, a fásoros Sétátér bejáratánál áll gyepes emelvényen Mozart egyik kitűnő tanítványának Hummel Nep. Jánosnak bronzból és carrarai márványból készült mellszobra. A művet Tilgner Viktor készítette 14 ezer forintért, de a Petőfiszobor elkészülte után a Hummel-szobor helyét annak engedi át, maga pedig az u. n. Kis-Sétátérre helyezkedik át.**)

A színház szomszédságában van, éjszaki főfrontjával és kertjével már a Rózsa utcába, hátsó épületeivel s az elemi iskola-épülettel a Vadász-sorra fordulva, a *Miaszonyunkról* nevezett ágoston-kanonokrendű apácák hatalmas tömegű, mansard-tetős kolostora.***) Nyugati része a fa-

*) Négy éven át évenkénti 10 ezer koronányi részletben.

**) L. fentebb *Hummel-utca* alatt.

***) Die Augustiner Canonissinen Congregation de Notre-Dame.

tornyos kisdud templommal a Kossuth Lajos-térre tekint, s repkénynyel befuttatott ódon falaival hatásos benyomást gyakorol a szemlélőre. Területe 1804 []-ölnyi intravillan és 720 []-ölnyi kert összesen 2524 []-ölnyi vagyis 2 (1200 []-öles) holdnyi és 124 []-ölnyi. E kolostor helyén állott egy 1741-ben Mária-Terézia koronázása alkalmából épített három emeletes faszin, melyben az országgyűlés tartama alatt szindarabokat játszottak hetenként négyszer, kétszer pedig olasz operákat is adtak. Utóbb épült e faszin helyére Mária-Terézia alatt a kolostor, mely azonban máig sincs még nyugati folytatásában egészen befejezve. A kolostor tiszteletreméltó és városszerte nagy népszerűségnek örvendő szentfogadalmas lakói nőneveléssel és nőoktatással foglalkoznak s e téren másfél száz év óta fényes eredményeket szereztek. Pozsonyi házuk tulajdonképi alapítójául Oneil Judit Antonia grófnő, született Maholány bárónő tekintendő.*) Az ő nemes buzgóságú kezdeményezésére vállalkozott a stadtmhoferi apáca-házból 6 nővér Pozsonyba jönni. Letelepedésükre a királyi engedélyt 1747-ben okt. 24-ikén kapták. Ez év nov. 11-ikén már útnak is indultak Regensburgból a Dunán s Bécsben való rövid tartózkodás után dec. 1-én érkeztek Pozsonyba. Itt a főranguk: Pálffy,

*) Meghalt 1758-ban dec. 29-ikén. Tetemei kiváságához képest Notre-Dame öltözetben a Sz. Ferenciek templomában a b. Maholány-család sírboltjában férjei mellett nyugsznak.

Draskovich, Erdődy, Nádasdy, Esterházy, Batthyány, Csáky grófnők és Mednyánszky bárónő, élükön gr. Althann Károly Mihály váci püspök és gróf Balassa Pál fogadták őket s kísérték őket Oneil grófnőnek a Hal-téren (vagyis a mai Sz. Ferenciek terén) levő házába, melyet ideiglenes kolostornak rendeztek be. 1748-ban jan. 14-ikén alakultak rendi testületté megválasztva Mére Werschowez Anna Viktoria személyében első főnöknőjüket. Két év múlva elhagyták az Oneil-féle házat s a Halászkapu előtt álló Portenhauser-házat bérelték ki lakásul évi 500 forinton. Majd hozzáfogtak a mai kolostor építéséhez, miután a hozzá való telket 1000 forinton megvették. 1750-ben máj. 13-ikán tették le gr. Illésházy József királyi biztos, számos előkelőség és nagy néptömeg részvételével az alapkövet. A süppedékes, mocsaras talaj s a közelben levő vágóhid bűzlő piszokja azonban annyira egészségtelenné tette az itt való tartózkodást, hogy előbb a talajot kiszáritani, a vágóhidat eltávolítani kellett, úgy hogy még csak 1754 júl. 17-ikén költözködhettek be az új épületbe. A beköltözködés ünnepségét nagyban emelte Mária-Terézia királynő és férje I. Ferenc császár jelenléte. Gróf Csáky Miklós primás végezte a fényes egyházi szertartást. Mária-Terézia ismételve látogatta meg aztán a kolostort 1775. nov. 22-ikén s 1776. ápr. 27-ikén. Ő az Oneil-alapítványt 36 ezer forinttal gyarapította, a kolostor egynémely lebegő adósságát törlesztette, úgy hogy méltán nevezhették el

magát a kolostort Terézia-alapítványnak. A tanítás iránt is rendkívül érdeklődött a királynő. Kivált a szegény iskolaleányoknak szentelte figyelmét. Az apácáknak az akkor uralomhoz jutott új tanmódszer szerint kellett tanítaniok, ő maga írta elő, hogy minden osztályban meddig kelljen a vallásoktatást végezni. A növendékek, de kivált a szegény gyermekek részére gazdag ajándékokat adott. Mikor 1775-ben nov. 22-ikén a kolostor éttermében személyesen vezette a leányok vizsgáját, a pensionátus kisasszonyainak 100, a külső iskola leányainak 30 drb. aranyat adott. 1777-ben dec. 18-ikán a pápának a bécsi udvarnál hitelesített nuntiusa látogatta meg a kolostort, teljes meglegedését fejezve ki a tanítás és nevelés elért eredményei felett. Nagy támogatására volt a kolostor ügyeinek Török Ferenc udvari kamarai tanácsos is, kinek arcképét kegyelettel őrzik a hálás apácák dísztermükben. Török a kolostornak 4 ezer forintot, értékes képeket s egy lapislazuli-oltárt hagyományozott. 1783-ban júl. 10-ikén II. József császár látogatta meg a kolostort, 1819-ben okt. 2-ikán Karolina-Augusta, 1852-ben aug. 13-án I. Ferenc József. Ugyanő 1857-ben aug. 25-én másodszor is megtisztelte látogatásával az apácák házáat. Amióta Frigyes főherceg családja Pozsonyban tartózkodik, azóta Izabella főherceg asszony gyakrabban keresi fel fenséges sarjaival e szent hajlékot. E kolostorból rajzolt ki 1851-ben jun. 30-ikán több nővér Pécsre a Scitovszky herceg-

primás által alapított nőneveldébe. A kolostor alapítása idejétől kezdve a nővérek szünet nélkül fáradoznak sz. hivatásuk teljesítésében. Kolostorukban leányok oktatására és nevelésére iskolát nyitottak. A főrangú családok: a Harrach, Szúnyogh, Lützow, Lichtenstein, Kolowrat, Forgách, Pálffy, Bubna, Stillfried, Odescalchy, Clauer, stb. hercegi, grófi és bárói családok vettek adták s adják ma is be sarjaikat nevelésre. Mikor a népiskolának a kolostor földszintjében levő helyiségei már megcsúszkáltak, az apácák saját költségükön építették 1770-ben a mai iskolaépületet. A kolostorhoz ez időszertint egy 6 osztályú külső elemi leányiskola és 4 osztályú belső elemi s nyilvánossági joggal bíró 4 osztályú polgári iskola tartozik. Van a kolostornak internátusa is, melyben teljes ellátás fejében az iskolai évre 324 frt. fizetendő. Ez összegben a tantárgyakban és a táncban való oktatás, az orvosi tiszteletdíj, a mosás, író- és rajzeszközök befoglaltatnak. Ellenben a tankönyvek, hangjegyek, a kézimunka anyaga, ruhaneműk, gyógyszerek és az egészségi szempontból felmerülhetők szükségletek külön számlák tárgyát teszik.

A kolostor mellett az u. n. Kis-sétány (Kleine-Promenade) telke szintén a Notre-Dameok tulajdonát teszi, de 50 frtnyi évi bér mellett közhasználatra van bocsátva. A város e palánkkal bekerített dísztelen helyet parkiroztatta, árnyas fákkal beültette, vasráccsal bekerítettette, kényelmes üléspadokkal ellátta, közepét nyaranta gyönyö-

rűen pompázó virágágyas körönddel ékesítette, úgy hogy az ma legszebb üdülő helyül szolgál. E téren épült a kolostorhoz a Majláth (ma Mindszenty)-féle fényképészeti kis ház, melynek felvételi műterme jeles elismerésben részesül. A házikó, melyet Faust fényképiró elévülési cessió fejében épített, szintén a kolostor bérbe adott tulajdona. A Kis-Sétatér szélén áll a várost ismételtén ért földrengések alkalmából 1764-ben alapított, és 1830-ban megújított, Sz. József tiszteletére felavatott s álló szent szobrokkal díszített oszlop.*)

A nevezett kolostoron kívül van a Kossuth Lajos-téren még egy másik kolostor is: a Keresztes nővéreké. Ezeknek vásárosunkban való meghonosítása 1875-ben történt, amikor Pálffy és Dezasse grófnők buzgólkodása következtében egyesület alakult, melynek tagjai kötelezték magukat havonta vagy évente bizonyos összeget fizetni a nővérek tartására azon jog fenntartása mellett, hogy az egyes tagok megbetegedések esetén először vehetik igénybe a nővérek részéről való ápolást. Már néhány hét múlva az alapítványi összeg biztosítva volt s 1875. szept. 20-ikán a nővérek már megkezdték működésüket.

*) Az oszlop talapzatának nyugati oldallapján a felirat olvasható: Vrbs / Motu Terrae Quassata / Placato Numini / Hoc / Pietatis Monumentum / Ex Voto Locavit. / MDCCLXIV. — A keleti oldallapon pedig a következő: Grata Posteritas / Collectitia Stipo / Restauravit. Excoluit / MDCCXXX. Alatta: Deo Propitio / A. R. S. M. D. CCCLXXX.

Majd 1877-ben egy 1622 úr aláírásával el-
látott s a Primáshoz intézett folyamodvány
kérelmezte állandósításukat. A folyamod-
ványt egy gróf Pálffy Istvánból, báró
Walterskirchen Ernőből, Szentiványi László-
ból, Burián Istvánból és Palugyay Jakab-
ból álló küldöttség vitte le Esztergomba
a hercegérseknek, ki szívesen teljesítette
a közóhajt. 1878-ban a boszniai megszálló
háború idején a nővérek működését a
pozsonyi katonai kórházban és a lazaretek-
ben is igénybe vették. 1885-ben szerezte
meg számukra Ludvig plebános sok nehéz-
ség után 9000 frton a Kossuth Lajos-téri
házat, azt a házat, mely a XVIII. század-
ban a Kreplehner-, aztán a Schneemahr
családé, 1849/50-ben pedig a Ludwig-családé
volt. E ház kolostorrá lett adaptálva. 1886-
ban ünnepélyesen avatta fel házikápolnáju-
kat a nővérek és számos főrangú jelenlé-
tében gr. Csáky Károly pozsonyi kanonok, a
mostani váci püspök. A szép kápolna
berendezését a nővérek nemes jótevőknek,
de leginkább a kápolna felavatójának kö-
szönik. A Keresztes nővérek betegápolás-
sal foglalkoznak s e téren kifejtő működé-
sükkal elismerésre méltó érdemeket sze-
reznek. Kolostorukba felvesznek élclmezésre
és lakásra egyedül álló nőket is.

A Kossuth Lajos-téren van továbbá a
gr. Pálffy János-palotában a pozsonyi
Orvos- és természettudományi
egyesület székhelye.*) Alakult ez egye-

*) Id. gr. Pálffy János dicsőségére szolgál,
hogy évek óta a palotájának egyik elsőemeleti részét

sület 1850-ban, március 15-én volt az alakuló közgyűlés, 1891-ben új alapszabályokat kapott, melyek az egyesületet két külön szakosztályra: orvosira és természettudományira oszták fel. Ezek mindegyike önállóan működik s külön tisztviselőkkel bír, kik a központi tisztviselőkkel együtt a nagy választmányt alkotják. Célja ez egyesületnek az orvos- és természettudományt ápolni, fejleszteni s szeretetét szélesebb körökben terjeszteni. Mondhatni Nyugat-Magyarország, kivált Pozsonymegye és város tudományos központja. Tart szakbavágó és népszerű felolvasásokat, kutatóással járó kirándulásokat s kiad tudományos és egyleti életre vonatkozó Évkönyveket. Ez Évkönyvekből eddig 24 kötet jelent meg sok becses tudományos közléssel és értekezéssel. Van ez egyesületnek több mint 10 ezer kötetből álló kiváló s nagybecsű könyvtára és körülbelül 15 ezer darabból álló nép- és természetrajzi gyűjteménye, mely helytartótanácsi engedéllyel 1857. szept. 15-ikétől 1875-ig a királyi jogakadémiában a Káptalan-utcában volt elhelyezve, ezidőszerint pedig a Városház Apponyi-házának földszinti helyiségében, honnan nemsokára a város által megvett Batthyány-téri primáspalotába fog áthelyeztetni. Az egyesület 1901 óta állami segélyben részesül. Tagjainak száma 183. Kiadványai tekintetében csereviszonyban áll Európa de

díj nélkül bocsátja az egyesület használatára. Főur, kinek érzéke van a tudományos feladatok iránt is.

sőt Amerika legtöbb orvos- és természet-tudományi társulatával. Elnökei alapításától kezdve: Plener Ignác, a későbbi osztrák pénzügyminiszter, gr. Königsegg-Aulendorf Gusztáv, b. Mednyánszky Dénes, Gottl Mór és dr. Kanka Károly. Az egyesület legbuzgóbb tényezője kezdettől fogva dr. Kornhuber András udvari tanácsos, ki az egyesület körül elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A Kossuth Lajos-téren vannak azonkívül a város nagy szállóházai: a Nemzeti szálloda és a Palugyay-féle Zöldfa. Amanak a főfrontja a Híd-utczára tekint, de éjszaki szárnya kiér a Kossuth Lajos-térre. A másíknak, a Zöldfának a híre messze túlszállongja a város határát. Hírét megalapította kis-palugyai és bodafalvai Palugyay Jakab. Született Pozsonyban a Grassalkovich-palota földszinti helyiségeiben 1819-ben aug. 8-ikán 1844-ben átvette a Vaskút nevű vendéglőt a kies Malom-völgyben. Ugyanez évben nősült meg áprilisben, elvévén Rauch Annát, ki azonban már 1847-ben aug. 13-ikán elhalálozott. 1848-ban átvette id. Löw Jánostól a Zöldfa nevű vendéglő restaurációját, melylyel csakhamar nagy híre jutott.*) 1849-ben

*) A Palugyay-szálló konyhájának híre fennmaradt mai napig. Fennállása egész ideje alatt kapta az étkezési megbízásokat. 1852-ben, 1853-ban és 1855-ben Palugyay Jakab szolgálta fel Esterházin és Fel-toronyban a parforce-vadászatok alkalmából a híres ebédeket. 1856-ban ő szolgálta fel szept. 7-ikén az esztergomi bazilika felszentelésekor a nagyszerű disz-

szept. 26-ikán ujból nősült, elvéve hitvesül Strasser Annát. Az 1850-es évek elején megkezdte nagy borkereskedését. Eleinte csak főuraknak, később uralkodóházunk több tagjának szállított borokat. 1857-ben átvette a kávéház kivételével az egész Zöldfát, melyet Löw János 30 éven át birt. Ez év nov. 28-ikán szállította első borait, 12 akó villányit a belga udvarnak. 1862-ben elvállalta a „Budapest“ nevű nemzeti nemesi Casinót. 1864-ben már Európán túl vitte borait Mexicoba s az Északamerikai Egyesült-Államokba. 1865-ben kapott Ő felségétől engedélyt a mexicói és a herceg nas-sau-i udvari borszállító címnek a viselésére. 1866-ban kapta a koronás aranyérdem-

ebédet. 1857-ben a Polgári Casino díszszerleggel tisztelte meg őt a felirattal: A jó Casino-vaesorákra való emlékül. 1865-ben ő rendezte Pozsonyban a primatialis palotában aug. 28-ikán a természetvívzsgából gyűlése alkalmából a tiszteletükre adott városi bankettet, 1867-ben Vasvárt a nagy installationalis ebédet, 1869-ben a nagy püspöki díszebédet Nagyváradon Lipovniczky rendeletére. Az a nagy ebéd, melyet 1874-ben aug. 28-ikán Albrecht főherceg Magyar-Ovárt a természettudósok vándorgyűlése 300 tagjának adott, valamint az az ebéd is, melyet a következő napon, aug. 29-iken gr. Batthyány József adott a vándorgyűlés tagjainak, szintén Palugyay Jakab konyhájából származott. Ő rendezte 1875-ben okt. 10-ikén Belgrádon a fejedelmi ebédet Milan fejedelem lakodalma alkalmából. 1879-ben Majthény főispán installationális ebédje Nyitrán 130 személy számára ugyancsak Palugyay konyhájának hírét terjesztette, valamint az a 250 személy számára készült ebéd is, melyet 1883-ban a trencsén-zsolnai vasútvonal megnyitása alkalmából Zsolnán fogyasztottak el.

keresztet, 1868-ban lett József főherceg udvari szállítója. 1871-ben tüntették ki a triezsti országos kiállítás alkalmából a cs. osztrák és kir. magyar udvari szállító címmel. 1872-ben építette a Stephania-út vámsorompója előtt levő híres pincét és palotát, a Chateau-Palugyayt. Ezentúl borai mindenkiállításokon kitüntetésben részesültek.*) 1873-ban kapta a Ferenc-Józsefrend lovagkeresztjét. 1874-ben lett I. Károly román fejedelem, 1876-ban pedig Milán szerb fejedelem udvari szállítója s 1878-ban szőlítőtákk fel őt nagy borszállításra Bukarestbe az orosz hadsereg részére. 1880-ban kapta XII. Alfons spanyol király udvari szállítója címét, 1882-ben pedig a szerb Takovarendjelet. Meghalt 1886-ban máj. 22-ikén. Ravatalára Frigyes főherceg diszkoszorút küldött. A halál ő benne egy városszerte kedvelt és becsült, egy világszerte ismert és elismert, egy a jótékonyság,**) a haza-

*) 1878-ban kapta a párisi világkiállításban a nagy érmet. — 1879-ben a sidney-i világkiállításban a diszkolevelet minden kiállított bora után. — 1880-ban a brüsseli nemzetközi kiállításban a nagy aranyérmet. — 1881-ben a melbourn-i világkiállításban az első díjat. Ugyanez évben a majmai frankfurti kiállításban a nagy aranyérmet.

**) Pozsonyban, a jótékonyság városában Palugyay Jakab egyik legadakozóbb egyén volt. Közismeretű, hogy 12 szegény tanuló számára külön asztal volt vendéglőjében terítve, amiért 1858-ban elismerésben részesült a Helytartóság részéről. Ez asztal, 24 személyre kibővítve, ma is terítve van Palugyay Jakab nemesszívű fiaii áldozatkészségéből.

fiság,*) a vallásosság**) terén egyaránt kitűnt nemes családapát, polgári üzletembert és emberbarátot ragadott el. Csontjai a Sz. András-temetőben a családi sírboltban nyugsznak.

A szálló történeti reminiscentiái közé tartozik, hogy ennek erkélyéről hirdette ki Kossuth Lajos 1848 márc. 17-ikén Magyarország újjászületését, amikor a Pozsonyba jött országos bizottság azt az örömhírt hozta, hogy V. Ferdinánd király gr. Batthyány Lajost bízta meg a független magyar minisztérium alakításával. A szálló számos magascangu vendégei közül említjük János főherceget, ki 1880-ban, Vilmos főherceget, ki 1881-ben volt itt szállva. Frigyes főherceg ismételten tünnette ki látogatásával. De maga Ő felsége, I. Ferenc József király is itt szállva 1872-ben aug. 31-ikén s a dejeuner is itt vette magához, teljes megelégedését fejezve ki. E szálló udvari tágas helyiségeiben tartotta éveken át összejöveteleit a

*) 1848-ban ismételten közbenjárt sikerrel a cs. k. főhadparancsnoknál politikai foglyok ügyében s azok javára. — Nemesszivű jótékonyágát tapasztalta a Vízikaszárnyában internált Lipovniczky István, a későbbi nagyváradi püspök is. — 1849-ben a muszkák megszállván Pozsonyt és nem lévén tűzifájuk, a Sétatér fűt akarták kivágni. Palugyay Jakab mentette meg azokat azáltal, hogy saját fakesztét bocsátotta a muszkák rendelkezésére.

**) Vallásos érzületét számos cselekedete, egész életfolyása hirdeti. Naponta hallgatott sz. misét. A Chiteanban kápolna van. Jóságos arca a mélyűti kápolna egyik üvegfestményű ablakán látható.

Conus kuglizó-társulat. Ugyanitt volt a néhai Martinengo által alapított Pozsonyi vivó-egyesület egyleti és gyakorló helyisége. A Schlaraffia egyesület szépen felszerelt helyiségei most is megvannak a szálló harmadik emeletében. Ez egyesület célja a kedélyes és tisztességes humor ápolása.

Végre említjük a Kossuth Lajos-téri házak közül a Kozics házat a Kozics cég elsőrangú fényképészeti műtermével. Mellette következik a Francia-Magyar (Franco-Hongroise) biztosító részvénytársaság háza. E társaság 2.500.000 koronányi belizetett részvény-tőkével bír s 1880 óta áll fenn. E házak helyén állott 1781-ben a királyi harmincad-hivatal, mely átjáróul is szolgált a Krisztina-utcaá. A következő Wigand-féle nagy ház már 1781-ben mint Pozsony legmagasb háza említettik.*) Akkor Heher-, közönségesen Cschomo-háznak nevezték. Később 1849—50-ban a Reichetzer-családé volt. Szép vasművű erkélye ma is nyilvános diszül szolgál. Lőpcsőrácsa is szép kovácmű. A következő Adler-ház, mely a XVIII századi Kalauner- és Kalowino-illetve későbbben a Colosens-ház helyén épült fel, ma Pozsony egyik legkényelmesebb berendezésű uriháza. A Sprinzel-féle egyemeletes hosszú, keleti végével már a Krisztina-utcaá tartozó házban a Strelisky- és Brodszky- fényképirók elismert jelességű

*) Eines der höchsten Häuser mit einem schönen Balkon, írja Korabinsky.

műtermei vannak. A XVIII században, 1781-ben e ház a gr. Illésházy Jánosé volt s ebben volt az Arany Rózsáról címzett vendéglő. 1849—50-ben báró Sina tulajdonosa. Amai ház 3 régi ház helyén épült fel. A szemben levő oldalon kiemelendőnek tartjuk a Szilágyi Dezső-utcáról a Ventur-utca déli végén át a Kossuth Lajos-térre kinyúló Zaborszky-házat, melyben a Seces-sio-kávéház van. A 40-venes években itt volt a Hollinger-kávéház, mely a jurátusok kedvenc találkozóhelyeül szolgált. Itt kapott hazafias lelkesedésében irányítást az országgyűlési íjűség. A sor legszebb háza ketségtelenül gr. Pálffy János francia-mo-dorban Rumpelmayer tervei szerint 1885-ben épített, a Marton-műlakatoseég műhelyéből kikerült gyönyörű vasajtókkal és kapuval ékesített úri palotája. Épült a grófnak Szilágyi Dezső-utcai palotájának a Kos-suth Lajos-térre kinyúló istállóí helyén. A Stahl-féle kávéház Pozsony szórakozó és ujságolvasó közönségének egyik igen szeretett találkozója, főleg a művészvilág képviselői számára. E kávéháznak nyugati része a régi Paulanusok vagyis a fehérba-rátok (Weismönchhen) Szilágyi Dezső-utcai házának a Kossuth Lajos-térre ki-nyúló istállóí helyén épült. Régebben a Fischer, utóbb a Neisidler-családé volt. A kávéház másik része az egykori Lamberg-, ma Széchen-házban van. A közelben levő Mayr Viktor-féle cukrászda messze vidé-ken ismeretes készítményei finomságáról és kitűnőségéről. Közeli szomszédságában

van a régi Scheuermann (ma Lauda)-féle Mákos- és Dióspatkó-sütőház, mely Pozsony e nemben való hírneveségét megalapította. Pozsony e speciálitásai, melyekhez a pozsonyi kétszersült is járul, eredetileg Bécsből az ottani beugli- és mandoletti sütőktől származott el hozzánk a középkorban. A beugli nálunk már azon XVI. századi nyilvános lakomákon szerepelt, melyeket a város a városházán előkelő vendégek tiszteletére rendezett. Így 1590-ben május 6-ikán is elő van számlálva a Peigl azon alkalomból, hogy a helytartót, Ungnad Dávid hadtanácsi elnököt, Lichtens-teint, etc. megvendégelték. A tanácsosok évenként karácsonykor Peigl-ajándékot kaptak, mely szokás a XVII. század végéig fentartotta magát.*) Idővel aztán e pékiparág helyben annyira gyarapodott minőségileg, hogy városunk a külföldön is a legjobb hírhez jutott. Képviselik ma városunkban ez iparágat már az említett Scheuermann-Laudán kívül Bittó Miklós a Halászkapu-utcában, Schwappach Ágost a Frigyes főherceg-úton és Wendler Gusztáv a Stefánia-úton. A kétszersült története szintén régi időbe szól vissza. Zwiwbolt (Zwieback) néven már a XVIII-ik században említetik. Kevés utas van, ki Pozsonyból patkóssüteményt vagy kétszersültet nem vinne magával.

Kovács-utca. (Schmiedgasse). Az Ujvárosnak ezen szűk kis utcája a Virág-

*) Az 1621 és 1689 évi vár. számlálások szerint.

völgyi-utcát köti össze a Kereszt-utcával. Már 1781-ben Schmiedgasse néven említi Korabinsky.*) Nevét úgy látszik valamelyik, ott egykor fennállott kovácsműhely után kapta. Történetileg ismeretes, hogy a kovácsok hajdan is igen számosak voltak városunkban. Az 1379 évi adókönyv több a külvárosi Pék-, Széplak-, Sz. Mihály-, Kórház utcában telepes kovácsot említ. Az 1434. évi adókönyv is sorol elő közülök többet. Szintúgy az 1439. évi városi telekkönyv és a középkori számadókönyvek is. Részint szeg-, részint kard- és páncél-kovácsok voltak. Úgy látszik, ha a Brunner szót brünnerre érthetjük, akkor a gyűrűs és láncospáncélok készítői sem hiányoztak kovácsaink közt.

Kovács János-utca. (Kovács János-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Mély-útról vezet fel szőlőkertek s nyári lakok között a Kálváriára, illetve a mély-úti kápolnához. Nevét Kovács Nep. János nyug. pénzügyministeri tanácsos után viseli, ki a pozsonyi szépitészeti egyeslet számára hagyományozott 10 ezer forintnyi adományával tette magát Pozsonyban érdekessé.**) Meghalt Budapesten 1885-ben. A

*) Leopold Fleckl, ein Eck ins Schmiedgasse! welches die untere Kreuzgasse verbindet.

**) 1884. júl. 24-ikén alkotott végrendeletében mondja: „Illet darab vasuti kötvény a 1200 frt, 3 drb. aranyjárdék kötvény küldessék Pozsony városának azon kéréssel, hogy ezen tőkét édes anyám Kovács Aloysia neve alatt alapítványképen kezelje és a kamatok a ligeti és hegyi sétánynak szépitésére fordítsa.“

Kovács János-utcán át érni el Pozsony legnagyobb mulatóhelyét, a Freund-szöllődlőben Dubszky Ede által egy egész vagyon feláldozásával alapított s most a brunni sörfőző-részvénytársulat birtokait tevő s általa tetemesen megnagyobbított Bellevuet, melynek nyílt és fedett terrasszáról gyönyörű kilátást élvezhet a szem a városa, vasutra, szőlőhegységre. E helyiségben van ezidőszert Pozsony legnagyobb terme. Téli időszakban itt tartatnak bálók, hangversenyek, dalosünnepélyek, nyáron majálisok, kuglizó multságok.

Kölcsey Ferenc-utca. (Kölcsey Ferenc-Gasse.) A Terézvárosnak ezen a Vár-utat a Torna-utcával összekapcsoló utcája nevét Kölcsey Ferenc nagyírtú költő, aestetikus, szakkritikus s akadémikus után viseli. Született 1790. aug. 8-ikán Sző-Demeteren Közép-Szolnokmegyében. A Magy. tud. Akadémia igazgatósága Pozsonyban 1830. nov. 17-ikén a nyelvtudományi osztályban vidéki rendes tagjának nevezte ki. 1832-ben dec. 19-ikén foglalta el követi székét a pozsonyi országgyűlésen, hol mint kerületi jegyző számos felíratot és izenetet szerkesztett. Mint országos hírtvé vált országgyűlési szónok a parlamenti magyar szónoklatot megalapította, azt művészi és irodalmi színvonalra emelve. Tőle tanultak a 30-as és 40-es évek zseniális szónokai: Kossuth, Szemere, Eötvös, Deák. Búcsúbeszédével Pozsonyban 1835. febr. 9-ikén annyira meghatotta a rendeket, hogy beszéde után az ország-

gyülés az napra az ülést felfüggesztette. 1836. nov. 12-ikén lett a Kisfaludy-Társaság alapító tagja. Meghalt 1838. aug. 24-ikén Csekén Szatmármegyében. Szatmárt 1860-ban mellszobrot állítottak neki.

Königl-út. (Königlweg.) Észőlő-hegyi út az Alagút-sorból szakad ki a Tunnel-kerten túl s húzódik hegynek felé észak-i irányban. Nevét a Königl, Küngl dülő után viseli. A Königl dülő, másképen Hasenfrister néven is szerepel. E dülőben feküdt azon szőlő, melyet a helybeli jezsuiták még Pázmány Péter érsektől kaptak, illetőleg 1000 forintot vettek volt. A vételt az a körülmény tette szükségessé, hogy az ingatlan megszerzésében a város akadályt ne gördíthessen a szerzet elé. Szelepcsényi György primás a jezsuiták ezen szőlőjét a papi tized fizetésének terhe alól felmentette.

Könyves Kálmán-út. (Könyves Kálmán-Strasse.) Az Ujvárosnak ezen még ki nem épített, de szép jövőnek elé néző hegyi útja a Mély-utat köti össze a Günther Vilmos-utcával. Elnevezését híres árpádházi bölcs királyunktól, Kálmántól kapta, kinek ismeretes rendelete az ordáliakat megszorította, de azok megtartását a püspöki székhelyen kívül a nagyobb prépostságokban, tehát a pozsonyiban is megengedte. E jeles királyunk meghalt 1114-ben. Tudománya miatt mondják Könyvesnek.

Kötélverő-utca. (Seilergasse) Az Ujvárosnak ezen utcája a Vám-utcát

köti össze a Pöllni-úttal. Belé torkollik az Anna-utca, Seilergasse és Säulergasse néven már 1781-ben szerepel Korabinskynél. A Neyder-féle 1820 évi térképen mint névtelen utca van kijelölve, azonképen a Wigand-féle térképen is. A Halácsy-féle 1849-50-ik évi városi nagy térrajzon Säiler-utca neve alatt találjuk. Nevét az út üzött kötélgyártás után kapta. Ez utca egyszersmind eszünkbe juttatja, hogy a kötélverés ipara városunkban történeti nevezetességre jutott. A XV. és XVI. századi városi számadókönyvekben igen gyakori tétel a városi kötélverő (Sailer, Statseiler), mint ki hadi célokra, fuvarozásokra, technikai célokra s egyébek közt a hajóvontatáshoz is szükséges köteleket készítette. Kétségtelenül ők készítették a vadászhálókat is, mert az, hogy 1454-ben egy vadászhálót Tullni Márton kötélverőtől vettek (Mert Sailer von Tulln umb ain Necz zum hohnzeug), nem bizonyíthatja az e fajta szükségleteknek kívülről való behozatalát. Talán az említett Márton nem is lakott Tullnban, hanem tullni származásu pozsonyi kötélgyártó volt. Különben, hogy a halászhálók tényleg helyben Pozsonyban készültek, világos az 1454-évi számadókönyv azon helyéből, hogy 100 fonalesomagból hálót készítettek az urak négy legény által. Egy időn át a mai Búzapiac volt a kötélgyártók működési tere, amiért is e tágas, hosszú teret Sailerstadtnak nevezték 1781 előtt.)* Ma

*) Auf dem Getraidemarkt oder ehemaligen Sailer-

Pozsonynak csak 3 kötélverő cége van, de gyártmányaik igen jó hirnek örvendenek.

Kő-tér. (Steinplatz). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen a Kórház-ucából betorkolló, a Bognár-utcával szembe eső zárt tere már a XVIII. században, 1781-ben Kőfaragó-tér (Steinmetzplatz) néven fordul elő.*) Akkor e téren Steiner Lőrinc, Kreutzmacher Gáspár, Küber W. és Grünstaidl Mátyás házai állottak. Későbbben a telek tulajdonosa Rumpelmayer kőfaragó után a Rumpelmayer-kő-tér nevet kapta. Ezt az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés Kő-tér névre egyszerűsítette. A vaskorlással bezárt tér Rumpelmayer János tekintélyes kőfaragómester faragott syenit-, gránit-, márvány- és homokkő-sírköveinek, asztal- és consoltábláinak a raktárhelye. A Rumpelmayer név Pozsonyban 1767 óta ismeretes, amely évben Rumpelmayer Márton kőfaragómester a csehországi Josefstadtból itt letelepedett s a maig, fia János († 1844.) és ennek fia Alajos († 1882.) által virágzásban tartott üzletet megalapította. De ez üzleten kívül a család nevét szélesebb körben is ismeretté tették Rumpelmayer Victor és Frigyes műépítészek. Amaz szül. 1830-ban nov. 7-ikén, meghalt 1885-ben

lorstadt írja Korabinsky És auf der ehemaligen Saileorstadt linker Hand die Heuwage und den jetzigen Getraidmarkt.

*) Korabinsky írja ugyanis az Aranymérő-házról szóltában: ein Durchhaus auf den Steinmetzplatz. Ma is itt van az Arany-mérő-vennőglő hátsó kapukijárata.

jan. 14-ikén. Ő építette a gr. Festetichek kastélyát Keszthelyen, a fejedelmi konakot Sofiában, a német nagykövetségi palotát Bécsben és 1883—1885-ben gr. Pálffy János Kossuth Lajos-téri 400 ezer koronás bérpalotáját Pozsonyban, bár közbejött halála következtében azt be nem fejezhette. Befejezte a művezetést átvett unokaöcse Frigyes, ki jelenleg mint műépítész Bécsben működik. Frigyes építette Pozsonyban a virág-völgyi templomot és a II. kerületi Takarékpénztár mihály-utcai épületét. Ám még ezeknél is nagyobb hírhez juttatta a család nevét az üzleti világban világhíressé tett Rumpelmayer Antal, ki Nizzában, Monte-Carlóban, Párisban, Aix les Bainsben, Cannesben a Rumpelmayer-céggű cukrászdákat alapította. Ezek a maguk nemében ez iparágat páratlan színvonalon állónak mutatják. Legközelebb Londonban is alapít hasonló üzletet.

Krisztina-utca. (Christinengasse). A Ferenc-Józsefvárosnak ezen utcája a Kossuth Lajos-térről vezet a Kossuth Lajos térre. Belétorkollik a Hajó- és a Landler-utca. 1781-ben Korabinsky Neustift hinter den königl. Dreys-sigst néven említi, mert a kir. harmincadhivatala mai Kozics- és a Francia-magyar biztosító-társulat Kossuth Lajos-téri házai helyén állott. A Halácsy-féle városi térképen Duna-Ujlak (Donau-Neustift) néven van jelölve. Hivatalos neve 1879-ig Éjszaki Landler-utca volt. 1879-ben júl. 28-ikán a városi közgyűlés a nevet Krisz-

tina-utca névre változtatta át Mária-Terézia leányának Krisztinának, Albert szász-tescheni herceg nejének tiszteletére, mivel 14 éven át 1780-tól 1794-ig a fényesen restaurált pozsonyi várban tartózkodott. Udvaruk itt tartózkodása a helyi ipart és művészetet rendkívül megélénkítette és Pozsonyt építészetiileg is magasbra emelte.

Kunigsfelder-utca. (Kunigsfelder-gasse.) A Terézváros egyik szűk-utcája, mely a Jiringer-utcát keresztben metszve a Dunasort a Vödriccel köti össze. Korabinsky idejében, 1781-ben Deschan-utca (Deschangassl) néven ismerték, mert itt volt Deschan háza. E terjedelmes épületen kettősarcu Nepomuki sz. János volt látható. E ház előbb királyi öntöde volt, mit a házon létezett festmény és felirat egyaránt hirdetett. E felirat a Kis-Vödric vagyis a mai Jiringer-utca felől volt látható, s következő volt: DesChant seDes / Itque ante et / Caesarls acDes / eXstlt-
rant sanI / sVbsltant Hausenlant / naI
praesentes / sVperl et serVate / seqVen-
tes. (= 1740.) Ugyanezt hirdette egy né-
met felirat is következőleg: Eln Kaiser
LIChes GleshaVs War Vor, Izt / BIn ICh
Des Chans Von Hausen SIz; / Die Eln-
Wohner WolL Gott lang beWahren, /
AVChs HaVs Vor Wasser alS FeVers Ge-
fahren / (= 1645.) Későbbi neve Halász-
sikátor (Fischergassel) volt, ma is ez
utca táján teregetik ki hálóikat száradásra
a dunasori halászok. Az 1879 évi jul. 28-iki

városi közgyűlés a régi nevet megváltoztatta a sikátortKunigsfelder-utcára keresztelte. Pozsonynak egyik legnevezetesebb bírája Kunigsfelder Lajos tiszteletére ki őt izben állott a bírói tisztségben, először 1442-ben, másodszor 1447-ben, harmadizben 1449—50-ben, negyedizben 1461—1464-ben, és ötödizben 1467-ben. Más években vele mint a város polgármesterével találkozunk, így 1444—1447-ben, aztán 1453-ban, mikor febr. 6-ikán megerősített V. László király által Albert király 1439. jun. 29-iki szabadsalomlevelét. Ez évben egyúttal remonstrált a kamaranyereség fizetése ellen okiratilag kimutatva, hogy Pozsony város a királyi kincstárt illető kamarahaszon alól fel van mentve. 1457—1460-ban harmadizben jelenik meg mint polgármester. De szorosan vett bírói, illetve polgármesteri teendőin kívül fontos politikai és diplomáciai küldetésekben való sikeres eljárással is szerzett magának bokros érdemeket. 1440-ben Komáromban jár a gyermekágyban fekvő Erzsébet királynénál, kinek a város ajándékképen 18 akó bort vitt. 1447-ben ismételtén járt Budán az uraknál s a Rákoson vagyis az országgyűlésen, amiért neki a város 1447. szept. 13-ikán 16 forintot utalványozott. Ugyanez évben március 19-ikén többed magával Komáromban járt küldöttségben. Ugyanez év szept. 24-ikén Budán járt a gubernátornál, 1449-ben Budán az országgyűlésen panaszt emel Kepler János köpcsényi kapitány vámzsarolása miatt. Ugyancsak Budán járt az országgyűlésen,

honnan 1452-ben augusztus havában fontos híreket küld haza a tanácsnak.

Kún László-utca. (Kún László-gasse.) Az Ujvárosnak ezen a Margit, illetve a Wesselényi-utcánál kezdődő s a magy. áll. vasúti töltésnek a város felől való oldalán haladó új utcája, melybe a Szarvas-, a Kárpát-, a Lenau-utca torkollik, nevét IV. vagyis Kún László árpádházi király után kapta. E király mint Habsburgi Rudolf szövetségese az 1278 aug. 26-ikán vívott stillfriedi csatában Ottokár cseh király hatalmának megtöréséhez döntőleg hozzájárult s ezzel a Habsburg-család uralomhoz jutásának megalapítójaként tekinthető. A nevezett csatában szerzett hadi zsakmány egy részéből építtette fel újból mint fogadalmi templomot a Sz. Ferencieknek tönkre jutott egyházát és kolostorát. A templom gót tornya által a király magának a műépítészet terén a legszebb emléket állította és biztosította sok századra.

Kusser Zsigmond-utca. (Kusser-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen a Felbiger-utcából kiinduló s a m. áll. vasúti töltéssel párhuzamosan haladó, a Lenau-utcát áthasító új utcája nevét Kusser (franciásan Cousser) Zsigmond után kapta. Született Pozsonyban 1660 körül.*) Atyja Kusser János pozsonyi evang. kántortanító

*) A pozsonyi evang. egyház anyakönyvei szerint Kusser János kántor és nejeinek Máriának a fia Kusser Zsigmond János 1660 febr. 13-ikán lett megkeresztelve, e szerint az 1657 év, melyet közönségesen Kusserünk születési évének írnak, hibásnak mondható.

volt, ki nem jelentéktelen zenészeti és zeneszerzői hírnek örvendett. Az evang. iskola 4-ik osztályának volt a tanítója. Kusser Zsigmond atya által kiképeztetve mint fiatal gyakorlati zenész végre Párisba ment. Itt felköltötte maga iránt Lully Jean Baptist, a francia nemzeti opera hírneves megalapítójának, XIV. Lajos király udvari karmesterének és udvari komponistának a figyelmét. Ennek kedvéért Kusser még 6 évig Párisban maradt s kinyerte ez idő alatt nagy mesterének és tanítójának benső barátságát. Általa az akkori kor dalművének olasz és francia irmodorába beavatva, művészete iránt való lángoló szellemmel s azon ritka képességgel megáldva, hogy más mesterek zeneszerzeményeit teljesen azok szellemében tudta dirigálni, jött, miután rövid ideig mint karmester Wolfenbüttelben működött, 1693-ban Hamburgba, ahol Kronberg Jánossal a színházat kibérelte. E színpad számára írta ezentúl operáit s csakhamar tekintélyes dalműszerző s korának legnagyobb dirigense lett, úgy hogy e kettős minőségben korára nagy befolyást gyakorolt. A hamburgi opera fényét is ő alapította meg és mivel az operákat olasz énekmod mellett német szöveggel énekeltette s amellett derék német színpadi erők kiképzéséről is fáradhatatlanul gondoskodott, alapítója lett a német dalszínháznak is. 1697-ben lemondott az igazgatóságról s Stuttgartba ment karmesternek, hol 1698-tól 1704-ig maradt. Innen az angol követség közvetítésével

Londonba költözködött, hol legott a legjobb körökbe bejutott. Kezdetben itt tanításból és hangversenyekből élt, de 1710-ben az írlandi alkirálynak udvari karmesteri állását kapta meg Dublinban s mint ilyen halt meg ott 1727-ben. Itt van a Trinity-Churchban eltemetve s nyughelyét diszes síremlék jelöli. Művei részint operák (*Erindo, Porus, Jason, Ariadne* s egyébek), részint énekek, nyitányok, I. György angol király számára írt születési serenádák és Anna angol királyné számára írt *Serenata teatrale*. Egyik *ouverturját* Laforestszékesegyházi karmester a pozsonyi légyházizeneegylet hangversenyén előadta.

Lamacsi-út. (Blumenauestras-s e.) Ezen az Újváros területéhez tartozó, de már a vámsorompón kívül levő nagy út a Stephania-útnak Lamacs felé vezető folytatását teszi. Ezen út mentén fekszenek a Palugyay-, a Schmidt- és az Eiszvogel-féle nagy borkereskedő-házak és pincék, melyekből kivált a Palugyay-félék Pozsony látnivaló nevezetességét teszik. E pincék s a felettök álló Chateau-Palugyay 1872-ben épültek s 1873-ban avattattak fel ünnepélyesen. Idegenek mint nevezetességet tekintik meg e földalatti nagyszerű borraktárt s 1879-ben Jókai Mór is megsejmelte azt, miről egyik fővárosi lapban külön tárcában emlékezik meg. A Palugyay Jakab által megalapított üzlet élén ma fia Palugyay József áll, ki 1859-ben állott be Párisban Chevetnél a Hotel Mirabeauban szolgálatba, de 1861-ben onnan visszatérve

belépett az apai üzletbe, Ferenc testvérével együtt ezt magas színvonalra emelte, úgy hogy mint világfirma nagy hírnévnek örvend.

A Lamacsi-út mentén fekszenek a Jaklitsch-féle pilseni és müncheni sörraktárak is. A pilseni söröket a polgári sörfőzőházak ősforrása, a müncheni söröket pedig a királyi udvari sörfőzőház terméke képviselik. E raktárokon túl ezen úton juthatni aztán a Kalváriára, a vasuti átvezető hídra, a Tunnelkerthez, a Szalmakunyhóhoz, a Zergehegyre, az Alagút-sorra valamint a Vödricevölgybe, a Vöröshidhoz, a Tölténygyárhoz s az azontúl a Kápolnadombon másképp Handlbergen feküdt, de már elpusztult Sellendorfhoz, a ma is művelés alatt álló s a városnak 3—4 ezer koronát jövedelmező Szidina-kőbányához s a Pozsonytól alig 8 km. távolságra fekvő Lamacsra. Lamacs, ez igen régi, eredetileg németek által telepített, már a tatárjárás idején nagy pusztítást szenvedett, 1565-ben újon telepített helység a középkorban városi birtok volt. A XV századi városi számadókönyvek gyakran említik a városi majorosokat, kik a városnak Lamacson levő gazdaságát vezették. Sellendorf elpusztulása után a sz. margitnapi búcsusok, városi utak, polgárok, asszonyok Lamacsra rándultak ki, mit az 1565 évi városi számadókönyv bizonyít. Ez utoljára 1586-ban történt, mert ezentúl nyomra vész. Ma is a város bevételeihez tartozik a lamacsi koresma után folyó bérlet. A lamacsi róm. kath. plébániának Pozsony

város a kegyura s a városnak itten levő kegyúri terhei 1100—1200 koronányi kiadási tételként szerepelnek az évi költségvetésben. A középkorban különben nemcsak a város, de számos pozsonyi család is birt Lamacson fekvőségekkel, melyek jobbra Pozsony város birtokába mentek át.

Landler-utca. (Landlergasse.)

A Ferenc-Józsefvárosnak ezen utcája a Krisztina-utcát köti össze az Albert-térrel és a Batthyány Lajos-parttal. Ezelőtt Kelti Landler-utcának nevezték megkülönböztetésül a Nyugati Landler-utcától vagyis a mai Hajó-utcától. Korabinsky idejében Unterer Landlergasse néven hívták megkülönböztetve az Oberer Landlergasse-től vagyis a folyómentén fellebb fekvő Hajó-utcától. Az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés határozatából a mai Landler-utca nevet kapta. Mai és régi nevét az magyarázza meg, hogy az utca irányában kötöttek ki régen a dunai hajósok, vagyis a Landen, kikötni szóból ered, Landler=partra szállók. E mellett bizonyít az a körülmény is, hogy a Landler-utca parallel utcája a Hajó-utca ezelőtt szintén Landler névvel volt jelölve. A Redelfe 1751 évi alaprajzon ennek megfelelőleg talpakkal van jelölve. A köznyelven ezt a kikötőhelyet Flitzerstadl (Flösserstadl) néven is jelölték azelőtt. Mai magyar nevét helyesen Kikötő-utcának kellene hívni, mert a Landler nem tulajdon- vagy személynév.

Leinburg - utca. (Leinburg-

gasse.) Az Ujvárosnak ezen a Szarvas-
utcát a Margit-utcával összekötő utcája
nevét báró Lütgendorff-Leinburg
Gottfried, tulajdonkép báró Lütgendorff-Lein-
burg Ottó Gottfried után kapta, ki 1825-ben
sept. 30-ikán mint a ma is közbecsülésben
álló báró Lütgendorff-Leinburg Nándor festő
és rézmetsző fia Pozsonyban született. *)
Középiskolai tanulmányait a pozsonyi kir.
kath. főgymnásiumon végezte, melyben
Pápay István udvari tanácsos tanulótársa
volt. Az e középiskolában működő Dan-
kovszky ismert nevű philologusnak köszön-
hette Leinburg Gottfried a latin nyelvnek
szóban és írásban való jártasságát. Általa,
nemkülönben atyja által is inspiráltatva s
nem kevésbé az akkor Pozsonyban nyil-
vános Apponyi-féle könyvtár által is támo-
gattatva bölcsészeti és nyelvészeti tanul-
mányoknak szentelte magát. 17-ik életévében
Bonnba ment nagybátyához Goldfuss zooló-
gushoz. Itt Arndt és Schlegel A. W. kö-
rébe jutott. Ez utóbbi rábizta művei egy-
részének a szerkesztését. Mindkét férfiú be-
folyásának tulajdonítandó, hogy a kezdő
poeta lelkesedéssel nekilátott az akkor még
meglehetősen ismeretlen éjszaki (skandiná-
viai) irodalom tanulmányozásához. Már 1844-
ben lefordította Tegner „Axél“-jét és

*) Atyja bölcséleti tudor is volt s Würzburgból
származott, hol 1785-ben jan. 24-ikén született. Atyjá-
tól Pozsonyban magánbirtokban még találhatók jó arc-
képek és bolti cégerok (Sz. Márton, A Kos, a Jó Pász-
tor.) Ő tőle való a kórház-utcai polgárpótlóház tem-
plomának Sz. Lászlót feltüntető oltárképe is.

„Abendmahlskinder“ című művét. Ő Tegner Ézsaiás mesteri költőutánzója lett. 1845-ben kiadta a „Frithiof-monda“ összövegét próza fordításban és feltűnést keltő magyarázatokkal. E kiadás 1872-ben második bővített kiadásban jelent meg. 1853-ban október havában Münchenbe költözködött az ottani egyetem kedvéért. Itt Geibellel lépett közelebbi érintkezésbe, azonban már akkor fokozódó sükettsége igen megnehezítette az emberekkel való közlekedését. Münchenben fejezte be az 1810—1847. évi svéd költészetéről szóló irodalomtörténeti művét, mely Svédországban mint az e korszakról szóló legjelentékenyebb műnek el van ismervé. 1855-ben megjelent a Frithiof-monda eposának korszakalkotó utánzó költeménye, amely immár 14-ik kiadását érte el Malmeström kéziratjaival díszített díszkiadásban. E kiadás Svédországban pályakoszorúzott lett. A hatvanas években fiatal nevével, Andechs Máriával Bécsbe ment és 1865-ben szenvedő neje kedvéért szülővárosába Pozsonyba jött. Itt jól látogatott népszerű előadásokat tartott Goethéről és Schillerről. Itt azonkívül „Der Abt von Heisterbach“ című eposán dolgozott, melyet fia Leó 1904-ben bocsátott közre. Pozsonyban nagy bánat érte, elvesztette nejét és nagy tehetségű leányát Olgát, kik mindketten a pozsonyi virágölgyi temetőben nyugsznak. Mint özvegy 1869-ben ismét Münchenbe, 1875-ben pedig Bécsbe ment. 1871-ben meglátogatta először az Éjszakot, hol nagy kitüntetéssel fogad-

ták, XV. Károly király is, kinek költeményeit ő aztán németre fordította. Tegner Ézsaiásnak Lundban tartott 100 éves jubileumi ünnepsége alkalmakor, melyre meghívást kapott, az egyetem tiszteleti bölcsészeti doktorrá avatta őt fel. Leinburg Tegner összes költői művét, valamint Runebergét és Oehlenschläger fő művét „König Helge“, nem különben Andersen meséit is németre fordította, mestere Platen mintájára kiváló gondot fordítva a nyelvre. Meghalt Bécsben 1893-ban április 8-ikán.)*

Lenau-utca. (Lenaugasse.) Az Ujvárosnak ezen a Sándor-utat a Kún László-utcával összekötő, a Kusser Zsigmond- s a

*) Legidősebb fia Leo Pozsonyban nevelkedett fel s jelenleg 20 év óta mint festő és író Lübeckben él, hol a festészeti Akadémia jeles hírből álló tanára. Egyik nagy történelmi festményét „Egy szent holttestének csodálatos feltámadását“, melylyel ő 1882-ben Budapesten a vallásos képekre kitűzött 3-ik pályadíjat nyerte el, Pozsony városának ajándékozta. Ez ihletes kép ma a Városház főjegyzői hivatalának falát díszíti. Ő festette az 1886-ban megnyitott új színház menyezetének négy nagy képét is. Ugyanő szerzője az 1904-ben megjelent terjedelmes, gazdagon és szakszerűen illusztrált, a zenetörténelom tekintetében fontos forrásműnek: Die Geigen- und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart. A szerző e műben szűkebb hazája iránt való szeretetből a magyarországi hegedűműveseket is méltatta először behatóan, felsorolva az aradi, budapesti (a XVIII. századból 41-et), a brassói, besztorcebányai, debreceni, győri, nagyszobeni, nagyszombati, pécsi, pozsonyi (a XVIII. sz.-ból 15-öt), segesvári, szombathelyi, szegedi, székesfehérvári, szabadkai, temesvári és zombori hegedűkészítőket.

Jég-utcát áthasító utcája nevét strelenai Niembsch Miklós, írói néven Lenau, a világirodalom egyik legjelesebb elegikus lyrikusa tiszteletére kapta. A költő Csatádon Torontál megyében született 1802-ben augusztus 13-ikán. Szülei 1819-ben Pozsonyba költöztek s a mai Andrássy Gyula-utcában levő Scharicz-féle házban, a régi Péktoronyból lakásokká átalakított rondella második emeletében laktak. Fiók Miklós 1821—22-ben Pozsonyban tanult a jogakadémián és itt írta a munkái összkiadásába felvett első négy költeményét. A magyar jellemet nálánál hűebben és igazabban egy külföldi író sem fejezte ki. E tekintetben ő a költészet terén az, ami a zene terén Liszt Ferenc. Meghalt a felső-döblingi tébolydában 1850. augusztus 22-ikén. Születési házát Csatádon emléktábla, a helység közterét pedig Lenau szobra díszíti, melyet a pozsonyi születésű Radnai szobrász mintázott. Német költeményei részben magyarra s angolra fordítvák. Egyes költeményei több kiadást értek.

Liszt Ferenc-utca. (Liszt Ferenc-Gasse). Az Ujvárosnak ezen csinos, uriházakkal kiépült szép utcája a Gyurikovics-utcát köti össze a Sándc-úttal. Nevét Liszt Ferenc, Magyarországnak világjelentőséggel bíró zeneköltője után viseli. Lamprecht hírneves történetíró épp minap jelentette ki, hogy Liszt „az új művészet első megalapítója és főelharcosa“. Született Doborjánban (Raiding) Sopronmegyében 1811 okt. 21-ikén mint szülőinek egyetlen

gyermek. Atyja Liszt Ádám, szintúgy mint már ennek az apja is Esterházy herceg hivatalnok volt s szintén Magyarországon született. Anyja a kremsi származású Lager Anna volt. Liszt Ádám Heydn József és Hummel Nep. János baráti köréhez tartozott Kis-Martonban. A gyermek Liszt Ferencre már Bihari játéka gyakorolt kitörölhetetlen benyomást. Zenészeti hivatása felett sorsa Pozsonyban döntött. Ezt ő maga ismételtelen elismerte itteni tartózkodásai alkalmakor s azért mindenkor rendkívül hálás érzülettel csüngött e városon. Miután 9 éves korában egy vak zenész javára Sopronban fellépett, atyja elhozta őt a „koronázó és országgyűlésező városba Pozsonyba, hol a nemesség lakott és zenei dolgokban nagy izlés uralkodott.“ Itt volt gr. Esterházy Mihály (a későbbi Esterházy István főispánnak) házában a pozsonyi főrangúak és több műbárat jelenlétében a gyermek Lisztnek első nyilvános hangversenye 1820-ban nov. 26-ikán. A pozsonyi norma-főiskolának akkori zenetanára, Erkel Ferenc későbbi tanítója, Klein Henrik tollából folyt az e hangverseny felől a pozsonyi ujságban*) megjelent tudósítás. Egyebek közt azt írja Klein „hogy a 9-éves fiú általános bámulatot keltett a legnehezebb darabok olvasásával s ő arra következtet, hogy a gyermek virtuóz a legdicsebb várakozásokra jogosít fel.“ Esterházy, Ama-

*) K. K. priv. städtische Preßburger Zeitung. 1820 nov. 28. Nr. 95.

dé, Apponyi, Szápáry és Viczay grófok együttesen egy 600 forintos évi ösztöndíjat állapítottak meg a gyermek számára. Ézzel eldőlt zenészeti hivatása felett a sors. Liszt Ádám a fia kiképeztetése végett Hummel Jánoshoz fordult Weimarba. Minthogy azonban Hummel a gyermek kiképeztetéseért teljesíthetetlen díjat követelt, Liszt Ferencet apja Bécsbe hozta Csernyhez, ki őt később mesterének Beethovennek mutatta be. Bécsből a fiatal Liszt 1823-ban Párisba ment. Aztán már csak mint világhírű zongoraművész jött vissza hazájába, melyhez élte végeig lángoló, igaz szeretettel és ősszinte hálával ragaszkodott, és melynek nemzeti zenéjét ő mint zeneköltő és virtuóz a zenészeti világirodalomban úttörőleg és mintaszerűleg vezette be. 1847-ben Lisztet Weimarban udvari karmesternek nevezték ki s így utódja lett a pozsonyi származású Hummelnek. Utolsó életéveiben Liszt Pozsonyt évente épp oly rendszeren látogatta meg mint Weimart, Rómát és Budapestet. Hazájába való első visszautazásakor Liszt Pozsonyba jött, hol 1839-ben nov. 19-ikén fényes hanversenyt adott. Már a következő napon nov. 20-ikán nemeslelkűen játszott a pozsonyi kath. polgár-ápolóház és az evang. kórház javára, amának 158, emenek 375 osztr. ért. írtnyi jövedelmet juttatva November 22-én a harmadik hangversenyt a saját maga javára adta. 1840-ben újból Pozsonyba jött, hol jan. 21-ikén hangversenyezett, majd jan. 26-ikán a pozsonyi Egyházi-zeneegyesület javára 745

pengő frtnyi jövedelemmel. Ebben a hangversenyben életében másodszor lépett fel mint kardinális. Az egyesületi karral Rossini „Tell-nyitányát” vezénylette és Weber „Oberon-nyitányát.” Aztán 1874. április 19-ikéig Liszt nem játszott többé nyilvánosan. Ekkor Batka János kérésére Menter Zsófiával együtt ismét az Egyházi-zeneegyesület javára játszott 2855 frtnyi jövedelmet juttatva az egyesület pénztárába. Ő ez alkalommal Menter Zsófiával négykézre „Concert pathétique”-jét és Wagner „Walkürenritt”-jét játszotta azonkívül, egyedül Beethoven „Sonate”-jét (Op. 26), valamint saját szerzeményét „Legende des h. Franciskus von Paula” s „Magyar rhapsodiái”-nak egyikét. Aztán még egyszer s utóljára, ismét Batka János kérésére, játszott Liszt a régi színházban gr. Zichy Gézával együtt a Hummel-szobor javára 1881-ben ápr. 3-án, mely hangverseny nevezett célnak 2000 frt. jövedelmezett. E hangversenyben Liszt 4-kézre játszotta Juhászszal „Hummel As Sonátáját” és gr. Zichy Gézával a „Rákóczy-induló”-t három kézre, egyedül pedig Schubert „Divertissement hongrois”-ját és Rossini „La charité”-jét. Ezen hangversenyeken kívül Liszt 1858-ban április havában Vrabely pozsonyi postaigazgató látogatására jött Pozsonyba elhozva az Esztergomban 1856-ban előadott „Esztergomi Misé”-jének partitúráját az itteni Egyházi-zeneegyesületnek. Már 1857-ben kérelmezte volt e zeneegyesület Kumlik József karmester és Scharicz György elnök-helyettes

alatt a nevezett partitúrát a székesegyházban való előadás végett. Liszt akkor (1857 ápr. 25-ikén) Schariczterhez intézett levelében eme híressé vált szavait írta: hogy „jó lelkiismerettel mondhatja, hogy ő e művet az első ütemtől az utolsóig mint katolikus áhitattal átérezte és mint zenész a leggondosabban kidolgozta. Amint a partitúra megjelenik, megküldi annak egy példányát a régi s előkelő hirnek örvendő egyesületnek.”

Liszt azután 1872-ben jan. 1-én látogatta meg városunkat ismét, hogy jelen legyen veje Hans Bülow egyik hangversenyén. Legközelebbi látogatása 1873-ban ápril 13-ikára esik, mikor az Egyházi-zeneegyesület az „Esztergomi Misét” Mayrberger vezetése alatt a székesegyházban másodszor adta elő. Mikor aztán 1873-ban nov. 28-ikán az „Esztergomi Misét” mint a művész-jubilans 50 éves ünneplésének utóünnepéül Mayrberger karmester alatt a székesegyházban harmadszor előadták, Liszt ismét városunkba sietett, hol az egyesületi elnök Heiller Károly városi plébános részéről fényes óvatióban részesült. Aztán 1882-ben febr. 12-ikén jött közénk, hogy jelen legyen Bülow egyik hangversenyén. 1883-ban márc. 18-ikán részt vett a régi színházban a pozsonyi Egyházi-zeneegyesület által Thiard-Laforest alatt előadott „Sz. Erzsébet legendája” első előadásán, mely alkalomkor Kováts Fanny énekelte a solot. Ez év március 18-ikáról van Pozsonyból keltezve Lisztnek Sayn-Wittgenstein Karolina hercegnőhöz Rómában intézett

végrendeletének ismételése. 1884 febr. 25-ikén Liszt — Batka János kérésére — személyesen dirigálta Heiller püspök-plébános papi jubileuma alkalmából „Magyar koronázási misé“-jét a dómban, mely alkalomkor a két császári udvari karmester, id. Hellmesberger és Hans Richter a zenekarban közreműködtek. 1884-ben ápr. 19-ikén Liszt Heillernek és ugyanez év okt. 30-ikán Batka Jánosnak a látogatására jött Pozsonyba. Utolsó látogatása a várost 1885-ben ápr. 13-ikán érte, hogy jelen lehessen Rubinstein Antal hangversenyén, melyet e művész egészen önzetlenül — Batka kérésére — a Hummel-emlékjavára adott s mely nevezett célnek 1138 forintot jövedelmezett. Már a következő évben a nagy mester geniusza örökre búcsút vett őt bálványozó tisztelőitől. Meghalt Bayreuthban Bajorországban 1886-ban júl. 31-ikén. Halála Pozsonyban mélyenható gyászt idézett elő. Ugy az Egyházi-zeneegyesület mint a Dalárda 1886-ban Liszt-programmal ünnepélyes gyászhangversenyeket rendeztek. A pozsonyi Liszt-emlék tervezét a nagy mester egyik legintimebb barátja Batka János már elkészíttette Melzer S. műépítész által, mely, mint reméljük, előbb-utóbb kivitelre kerül. Lisztnek Tilgner Viktor által Bécsben 1884-ben élet után mintázott s megszólamlásig hűen hasonló mellszobra első alakításában Pozsonyban Batka s második, Hohenlohe hercegnő kívánságára történt alakításában Czech Antonia úrhölgy és Ludwig János nagyiparos birtokában van.

Végzetül megjegyezzük, hogy Pozsony, — még a fővárost sem véve ki — tulajdonképen az egyedüli város hazánkban, melyben 32 év óta Liszt nagy zenéjét rendszeresen ápolják s dicső nevét áhitatos emlékezetben tartják. Műveinek előadásával különösen az Egyházi-zeneegyesület, a Dalárda és a Dalegyesület szereznek nagy érdemeket. Az Egyházi-zeneegyesület Mayrberger, Laforest, Strehlen, Burger s egyizben a vendégül hívott Brecher alatt az Esztergomi mise, a Magyar koronázási mise s a Missa Choralis előadásával róttá le a nagy zenei geníusz iránt való hódolatát. Az Esztergomi misét eddigelé 10-szer¹⁾, a Magyar koronázási misét 20-szor²⁾, a Missa Choralis 3-szor³⁾ adta elő ez egyesület dómunkban. De hangversenyekben is kegyelettel adózik ez egyesület a nagy mester szellemének. A Nyolc boldogság⁴⁾, a Liszt-

¹⁾ Mayrberger alatt 1872. nov. 14. 1873. apr. 13. nov. 24. 1879. nov. 23. 1880. nov. 21-ikén; Laforest alatt 1882. nov. 26. 1885. nov. 22. 1887. nov. 20. 1890. nov. 23-ikán. Brecher alatt 1903. maj. 10-ikén.

²⁾ Mayrberger alatt 1874. nov. 21. és dec. 8. és 1875-ben. Laforest alatt 1883. 1884. (Heiller-jubileum) 1885. 1887. 1888. 1892. 1896. Burger alatt 1899-ben háromszor, 1900-ban kétszer. Strehlen alatt 1901. 1902. (kétszer) 1903. és 1904. (kétszer).

³⁾ Laforest alatt 1886. márc. 14. apr. 4. és 1888. márc. 11-ikén. Kitzinger alatt 1904. nov. 1-jén a Sz. Háromság templomában.

⁴⁾ Mayrberger alatt 1874. apr. 19.

Schubert II-mollos indulója¹⁾, Sz. Erzsébet legendája²⁾, a Három Sz. Király indulója³⁾, a Heroide funébre⁴⁾, Tasso⁵⁾, Hungaria⁶⁾, Rákóczy-Indulója⁷⁾, Orpheus⁸⁾ mind elő lett adva. A Dalárda Kitzinger, a Dalegyesület Strehlen alatt cultiválták városunkban a Liszt-zenét a nagy mester kisebb műveinek előadásával. Amaz Liszt összes kisebb férfikarát és a 18-ik zsolosmát⁹⁾, a Naphymnust¹⁰⁾, a Királydalt¹¹⁾, a Prometheus szőlőművesek-karát¹²⁾; — emez a Nyolc boldogságot¹³⁾ és a Prometheus arató-karát¹⁴⁾ mutatta be. Mint a Liszt-zene illetes interpretálója fényesen tűnik ki a helybeli Honvéd-zenekar Striczl karmester alatt. Az 1900—1903-ban előadta Symphonie-hangversenyekben az eredeti partitúrából a felséges magyar Rhapsodiákat, 1903-ban először a Magyar roham-indulót és 1904-ben a Magyar koronázási indulót. De a városunkban hang-

1) Mayerberger alatt 1873-ban.

2) Laforest alatt 1883. márc. 18.

3) Laforest alatt 1886. nov. 15.

4) Laforest alatt 1889. márc. 17.

5) Laforest alatt 1895. okt. 25.

6) Burger alatt 1896. és 1897-ben.

7) Burger alatt 1900. jan. 18.

8) Dr. Kossov meghívott vendég alatt 1902. okt. 26.

9) 1881. nov. 21. és 31.

10) 1884. nov. 21.

11) 1884. nov. 21.

12) 1887. dec. 11. és 1897. dec. 5.

13) 1901. márc. 23. 1904. maj. 8.

14) 1803-ban.

versenyező művészek is hódoltak Liszt lángelméjének. 1904-ben Steger Mária előadta zenekarral a Magyar Fantáziát, Dohnányi a H-moll- Sonátát, a Sz. Ferenc legendáját és a Consolationt, Bartók pedig a spanyol Rhapsodiát. Azt hiszszük nemzeti zenénk érdekében volna, ha a közoktatásminisztérium a Liszt-féle magyar nagy zeneszerzeményeknek*) olcsó és kis kézi formátumban való partitúr-kiadását tanulmányi célok okából subventionálná.

Lőrincapu-utca. (Lorenzertorgasse.) Az Óvárosnak ezen ősrégi szép, keleti végén szögben törő utcája összeköti a Szilágyi Dezső-utcát a Vásár-térrel. Íjszakról az Apponyi-, az Orsolya- és a Hummel-utca szakad belé, nyugati végén, hol a Szilágyi Dezső-utcaába torkollik, a Halászkapu-utca hasítja. Házi átjárók útján érintkezik a Kenyérpiaccal és az Andrássy Gyula-utcával. Nevét Sz. Lőrinc vértanu után viseli, kinek 1528—29-ben lebontott temploma az utca keleti végén létezett s 1778-ban lebontott Lőrinc-kapu előtt már a belvároson kívül a mai Vásár-tér délkeleti részén állott. Eredetileg ez utcát csakis a Lőrinc-kapúnak belváros felé néző részétől a mai Orsolya-utca beszakadásáig vagyis ennek térszerű kitágulásában nevezték Lőrinc-utcának**), amint ezt úgy Korabinskynek 1781. évi könyve, mint Neydernek

*) Magy. koron. mise, Hungaria, Kór. induló, 1—6. Rhapsodia, Királydal, Három cigány.

**) Laurenzergasse.

1820. évi térképe bizonyítja. A Lörinckapu külső és belső része közé eső szűk menete volt a Lörinc-sikátor*). Az Orsolya-utca beszakadásától kezdve nyugatra, úgy mint a mai Szilágyi Dezső-utcát is Hosszú-utcának nevezték, és pedig azt a részét, mely a Halászkapu-utcától a Lörinckapuig terjed, Alsó-Hosszú-utcának (Untere-Langegasse), a Halászkapu-utcától a Hal-térig érő részét pedig Felső-Hosszú-utczának (Obere-Langegasse) nevezték. E szerint világos, hogy a mai Lörinckapu-utcát a régi Hosszú-, a mai Szilágyi Dezső-utca folytatásának vették. A kettő együttesen csakugyan találóan viselhette a Hosszú-utca nevét. Az absolut időszakban ezt a két utcát Zichy-út-nak (Zichy-Strasse) nevezték gr. Zichy Ferenc tiszteletére. E néven tünteti azt fel a Halácsy-féle 1849/50. évi városi nagy térkép is. Az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés azonban az utcát, a mérnöki hivatal által hangsúlyozott technikai okoknál fogva két részre választotta. Keleti részét a Halászkapu-utcától a Vásár-térig Lörinckapu-utczának, nyugati részét pedig a Halászkapu-utcától a Hal-térig Hosszu-utczának nevezve el. Hogy a XV. században a Lörinckapu-utcát valóban Hosszu-utczának nevezték, kiviláglik az 1457. évi városi számadókönyvből. Ebben szó van a kövezőkről in der langen gassen, vor dem Zehenthof. Egy másik hely szerint Péter

*) Laurenzorgassl.

kövező kövezett In der langengassen vor dem zehnthoff. A primási tizedudvar, tudjuk, a Lőrincskapu-utcai primási (most már városi) bérház helyén állott.

A középkori régiségekből már alig van fenn valami ez utcában. A kapút, mint már mondtuk, 1778-ban bontották le. Legrégibb emléke 1412-ből való. Egészen hasonló volt a Sz. Mihálykapuhoz. Kapuerődje jól kinyúlt a mai Vásártérre az ú. n. Csirke- vagy Tyúk-piacra, amint ezt a Merián-féle képmetszeten, de a Rédel-féle 1751 évi alaprajzon is láthatni. Négyszögű tornya körülbelül a mai Hummel-utcának a Lőrincskapu-utcába való betorkollása közelében a Rakovszky- és a Palugyay-féle házak nyugati végén állott. A torony toronyfiókákkal diszitett sisaktetővel bírt, amint ezt a Merián-kép mutatja. Maga a kapu a városi címerrel volt diszítve s felirattal ellátva. A városi árkon át hid vezetett*). A hagyomány szerint e kapúnál állott a kivallatószek. A hozzátartozó eszközök utóbb a városház padlására kerültek, majd tömegesen elis adattak. Egynémely darabja a városi muzeumban is látható.

A régi városfalnak és az 1502-ben említett zwingereknek több érdekes részlete még szemlélhető a Rakovszky- és a Scharitzer-házak belső udvaraiban. A Lőrincskapu mellett fekvő Khögl Gáspár-féle házat 1672-ben júl. havában az evangélikus

*) 1410 strewholz auff ... sand Laurenczer-puk.

hívek istentiszteleti helyiségül és lelkeszlakul kibérelték. Vibegius János Sopronból szerződttetett evang. lelkészjúl. 27-ikén nagy sokaság jelenlétében megtartotta az első reggeli isteni tiszteletet. Az utolsó isteni tisztelet szept. 27-ikén volt. A Lőrincskapu közelében állott Freiszmuth Keresztély János iskolamester iskolája, mely 1724-től 1734-ig állott fenn. Utánna egy Wagner nevű nő vette át az iskolát és 1748-ig vezette azt. Halála után egy darab ideig theologus tanulók tanítottak benne, de csakhamar megszűnt.

A régibb házai közül említendők a következők: Az adó- és fővám-hivatal háza. Ez hajdan Ország-háznál szolgált s Korabinskynél is Landhaus néven van felsorolva. Az ő idejében átjáró volt a Színház-utcába (Theatergasse) vagyis a mai Andrássy Gyula-utcába. Ma az átjáró el van zárva. Épült e ház a XVII. század első felében, mert tudjuk, hogy III. Ferdinánd király 1655-ben megújítására 10 ezer forintot adott. E nevezetes háznak udvarba eső, most már megosztott nagy termében tartották a gyűléseket. E háznak országházi minőségére utal a frontjára alkalmazott s stukkóból készült szentkorona s az országnak diszes pajzsba foglalt címere. Megszemlélésre érdemesek e háznak kovácsolt vasból készült kapu- és rácsművei. A ház restaurálása és kellő karban tartása történeti emlékeink szempontjából felette kívánatos volna.

A régi Országházzal szemben levő egyemeletes nagy köröndös erkélyű ház, a mai Takáts-féle ház, melynek földszintjében a kir. főtrafika van, a XVIII. században, Korabinsky idejében 1781-ben gr. Starhemberg-ház volt. Tőszomszédos vele az újépítésű háromemeletes primási, most városi nagy bérház. Épült Simor János primás idejében Lippert építész tervei szerint Feigler Ignác pozsonyi építész által a régi érseki dézsmaudvar helyén. Az alapfalak ásásakor felette kemény római alapfalakra bukkantak. A nagyszámmal előkerült téglák a Leg. XV. Apo(linaris) és az Atiliae Firmae bélyegeit viselték. Üveggyöngysorral ékesített női csontvázat tartalmazó sir is került itt elő s 9 lábnyi mélységben megtalálták a római utat is. A régi tizedudvar épületének lebontásakor nagy bolthajtásos termeket és az emeletben befalazott csarnokos folyósókat találtak. A domus decimalis első említése 1384-ből való. 1415-ben Zsigmond király eltiltja, hogy a dézsmabor másutt, semmint a dézsmaudvarban tartassék. E dézsmabor elhelyezésére nyilván tágas pincéknek kellett az épület alatt lenniök. E udvarban őrizték Mátyás király azon diszsátrát, melyet Fridrik császárral való háborújában használt.

A Motesiczky-, ma Krischker-féle háromemeletes ház, mely kiér az Andrássy Gyula-utcára illetve a Csáky-térre, az utca legnagyobb háza. Helyén állott a közepkorban Pozsonynak legkiválóbb vendégfogadó háza, a Vadememberről cimezett

vendéglő,*) melybe igen előkelő vendégek szállottak. Így 1598-ban április 27-én Schwarzenbergli és a híres Ungnad Dávid. 1608-ban jul. 2-ikán a török követségnek két Bécsből visszatérő tagja. Ez a vendégfogadó városi haszonvételt képezett, miután 1533-ban a városi kamarás elszámol a Geier Kuntz, a Vadember bérlőjétől bevett fél évi, 10 forintot tevő béréről. 1537-ben Bartos (Wartusch) Simon bírta bérben 10 frton vagy 12 talléron. Korabinsky idejében, 1781-ben Kecskés András háza volt, melyből a nevezett vendéglő már kiköltözködött.**)

A mai nagy háznak a régi helyére történt építésekör szintén római alapfalakra és római érmekre találtak.

A Lörinckapu- és a Halászkapu-utca sarkán álló nagy köröndös erkélyű egyemeletes ház, mely ma az Első Takarékpénztár tulajdona, Korabinsky idejében Kall Sebestyéné volt. 1781-ben az itt előbb fennállott fürdő helyiségeiben kávéház volt***).

A báró Walterskirchen-féle kétemeletes uri ház a XVIII. század végén Erdődy Kristóf grófé volt. A primási palota építése idején benne lakott a primás.†)

*) gasthaus zum Wilden man.

**) ehemals das Wirthshaus bey dem wilden Mann 225 □ kl.

***) Allhier wo jetzt das Kaffeehaus ist, war ehemals ein Schwitzbad.

†) Dieses Haus, irja Korabinsky 1781-ben, diente Sr. fürstlichen Eminenz, dem Herrn Kardinal Primas einige Jahre zur Winterwohnung, bis dero Residenz ganz fertig geworden.

Ma e ház a róm. kath. aut. hitközségnek 220 ezer koronán szerzett tulajdona. Benne van az 1896-ban alakult Kath. kör, az 1856-ban keletkezett Kath. legény-egylet*) és az 1895-ben okt. 13-ikán közgyűlési határozattal megalapított Pozsonyi róm. kath. autonom hitközség temetkezési intézete. Ez intézetet 1896-ban december 15-ikén nyitották meg. Vele összefüggésben van egy mindennemű gyászárúnak: honi gyártmányu fém- és fakoporsónak, koporsó-derékaljaknak, vánkossoknak, halotti lepleknek, sirkoszorúknak és sirdiszítéseknek gazdagon és nagy választékban berendezett raktára. Egyszersmind kieszközli a temetkezésekre vonatkozó mindennemű eljárást: bebalzsamozást, boncolást, holttetemeknek kül- és belföldön való elszállítását.

A Lörinckapu-utcában van a gr. Pálffy család koridősbbségi ágának a bérházában elhelyezve a seniorátusi levéltár: 800 drb. XVI. századi és a XVII. sz. első éveiből való levelek, II. Rudolf király, Ernő, Mátyás, Miksa főhercegek, török pasák, vármegyék, haditanács, a fuggerek, magyar és német főurak Pálffy Miklóshoz intézett levelei. Azonkívül Pálffy Miklós a győri hősnak hadügyre vonatkozó magánlevelei; XVII. századi magyar végrendeletek; a fuggger-családra vonatkozó XVI. és XVII. sz. okiratok; III. Ferdinánd lengyel király-

*) Célja kath. iparoslegényeket vallásos és hazafias szellemben nevelni és ideérkező idegen legényeket segélyezni.

nak és a Rákóczyaknak Pálffy Pál nádorhoz írott levelei; török fermánok; Wesselényi Ferencnek és társainak a Pálffyakhoz és Pozsonyvármegyéhez intézett levelei; I. Lipótnak, I. Józsefnek, Eleonora császárnőnek, a badeni örgrófnak Pálffy Miklóshoz intézett levelei; II. Rákóczy Ferenc idejéből való számos okirat.

A Lőrincskapu-utcában van továbbá a Pozsonyi Első Takarékpénztár székháza. E közhasznú és jótékony, a közgazdasági viszonyokra oly mélyen kiható pénzügyintézetet 1842-ben alapították 400 drb. 100 pengő forintos részvények kiadásával. 1862-ben a részvények névértékét 500 frtra emelték, de a tartalék felhasználásával a befizetett összeget 300 frtra, majd később 500 frtra egészítették ki, 1892-ben pedig fennállása félszázados ünnepélyén a gazdag tartalékból minden részvénye egy újabb részvényt kapott. Az intézet részvénytőkéje 2,282,690 frt. Évi nyeresége kereken 200 ezer frt. Elnökei alapításától kezdve máig: 1842-től ij. gr. Zichy Ferenc, 1876-tól E d l Tivadar, 1882-től Záborszky József és 1891-től kezdve máig Gervay Nándor.

Mint jótékony intézet az Első Takarékpénztár évről évre érezteti a város lakosságának legkülönbözőbb köreivel nemes és humánus érzületen nyugvó támogatását. A kezdetben csak szórványosan támogatott jótékony czélokra szánt adományokat 1856. óta rendes kiadásként veszi fel az évi nyereség felosztását illető javaslataiba. Szülőkölködőkkel, emberbaráti intézetekkel, is-

kolákkal, társulatokkal szemben igazán bőkezűen adakozó. Nincs tűzvész, árvíz, rossz termés által sujtott vidék e hazában, melynek nyomorán készségesen nem segítene, de sőt a város határain kívül jelenkező egyéb szükségletekkel szemben is. 15 ezer koronát tesz évenként az e célra szentelt összeg. Fennállása óta maig 663,735 koronát fordított e célra.

Hol a hazai ipar vagy kereskedelem fellendüléséhez szükségelt intézmények meghonosításáról van szó, ott e pénzügyet soha sem fukarkodik támogatásával. Nagy része van neki a felső kereskedelmi iskolának nemcsak alapításában, hanem fenntartásában is, amennyiben 1883 óta évenként 1000 frttal subventionálja ezt. A vincellériskolánál éveken át ösztöndíjakat utalványozott, közérdekű országos és helyi célokra mindig hoz anyagi áldozatokat, része van a magyar gőzhajózási társaság megalakításában, a magyar földhitelintézet létesítésében, a pozsonyi lóversenyek életre szólításában és nagyobb díjakkal való emelésében. Alapítótagja a közművelődési, a gazdasági, városszépítő, tűzoltó egyesületeknek. Hol a város közképének szépítéséről van szó, első, ki e célra különösen adakozik. Ez intézet állította fel 40 ezer koronányi költségen a színház előtt álló gyönyörű Ganymedes-Szökőkutat. Ez intézet távolította el az Orsolya- és Barát utcát eléktelenítő kolostorfalat, állíttatott helyébe csinos vaskerítést és parkírozttatta az addig konyhakertül szolgált telket. Épi-

tészetileg is szépíti városunkat. Apró, régi házak helyén építtette fel háromeletes szék-házát s e mellett a Szilágyi Dezső- és Halászkapu-utca sarkán álló szintén háromeletes nagy bérházat, Pozsony ezen legvárosiasb külsejű házát. Legujabban terveket készíttetett egy a Főtéren épülendő pompás intézeti palotához. Műipari törekvéseknek folyton folyvást anyagi és erkölcsi támogatója. 4 ezer koronával járult hozzá a pozsonyi dóm Marton Lajos által készített remekművű szentély-rácsozatához. Szegényebb iparosoknak külföldi kiállítások tanulmányozására módot nyújt. Történeti emlékek fenntartásában előljár, kegyeletes áldozatkészséggel állította fel a városi ligetünk nagy diszeül szolgáló lebontott régi ferencrendű tornyot s restauráltatta 10,824 koronán történeti emlékekben gazdag városházunk dísztermeinek plafondjait. Nem kevesebb mint 60 ezer koronát fordított a város történetének magyar és német nyelven való megíratására és kinyomatására. A természettudósoknak Pozsonyban 1865-ben tartott gyűlésének költségeihez 2000 koronával járult hozzá, mutatva, hogy tisztán tudományos célok iránt is van érzéke. Nyilatkozó tehetségek anyagi támogatásaul bőkezű stipendiumokat szavaz meg s mondhatni, hogy hazai szobrászaink legkiválóbbikának, a pozsonyi születésű Fadrusz Jánosnak dicső művészeti útját ezen intézet egyengette, amint egyengeti ez időszerint két másik sokat ígérő tehetségnek, a Marxénak és a Rigeleének is az útját. Ahol polgári és poli-

तिकai erények méltatásáról, nemzeti eszmék állandósításáról van szó, ott is találkozunk ez intézet példás részvételével. A Honvédelem, a Deák-, Batthyány-, Eötvös-, Vörösmarty-, Arany-, Petőfi- stb. szobrok megalkotásához hozzájárult adományaival. Szóval a hol a város java, hire, becsülete, az ország nemzeti és kulturális igényei megkívánják, ott ez intézet emberül előáll s ajánlja fel pengő ércben és erkölcsi befolyásolással emberséges és hazafias támogatását.

Végre a Lörinckapu utcában van nemcsak Pozsony városának, hanem egész Nyugatmagyarország egyetlen magyar nyelvű politikai napilapjának, a „Nyugatmagyarországi Híradó“-nak a szerkesztősége és kiadóhivatala. E lap jelenleg már XVIII-ik évfolyamában van s évről évre nagyobb elterjedésnek és kedveltségnek örvend. Alapította id. dr. Vutkovich Sándor pozsonyi kir. akadémiai tanár, ki annak éveken át tevékeny felelős, majd főszerkesztője volt. Jelenleg, 1902 febr. 1-seje óta dr. Vutkovich Ödön a felelős szerkesztője és laptulajdonosa. E lapnak megalapítása és nehéz küzdelmek árán való fenntartása jelentős tényező Pozsony és a nyugati országrész megmagyarosításában. Id. dr. Vutkovich Sándor érdeme, hogy 1873-ban megalapította Pozsonyban az első magyar lapot: a „Pozsonyvidéki Lapok“-at. Addig nem volt állandó magyar lapja azős koronázó városnak. Egyes kísérletek hiábavalóknak bizonyultak. Ez a lap tehát,

mely később a „Pozsony megyei Közlöny“, majd a jelenlegi nevét vette fel, tulajdonkép a legelső magyarországi magyar hírlap, az 1780-tól 1782-ig fennállott „Magyar Hirmondó“ folytatásának tekintendő. Mint hírlapi közeg hazafiasan szolgálja, alapítója szellemében, a hazai s nemzeti ügyet. Politikai iránya a nemzeti szabadelvűség, melynek legfőbb célja a nemzet-államnak a kiépítése. Nemzetiségek lakta vidéken e lap valóban nemes missiót teljesít. Társadalmi és kulturális téren is a nemzeti eszme vezérli.

Ugyane házban, melyben a most említett hírlap szerkesztősége és kiadóhivatala van, van a hajdani Wigand-, ma Stromszky Emil-féle könyvnyomda és nyomda. A nyomdát 1752-ben, a könyomdát pedig 1847-ben alapították.

Lucsony. (Lucken.) A Terézvárosnak e piszkos, de egyes festői momentumokat nem nélkülöző zsákutcája a Vödric-utcától éjszakra s vele párhuzamosan szakad ki a Vártelek utcából. Már az 1379 évi városi adólajstromban fuedlukchen néven mint külön utca említették. Az 1439 évi városi telekkönyvben is a Vödrictől külön utcaként soroltatik elő. De hogy tényleg mégis a Vödrichöz számították, ezt XV. századi okmányok bizonyítják, melyekben olvassuk: vor der Stat, auf der wederitz, pey der fudluken, avagy auf der wedricz in der fudluken. Nevét a német Lucke, Lucken = Lücke

szótól kapta, mely lyukat,*) nyílást**) vājást***) és körülzárt, bezárt terület†) jelent. Az utca tényleg egy a Vártelekhez tartozó nyílást, egy zárt utca-területet képez. Régi időben rozshírű hely is lehetett, amiért a Fudlucken nevet kapta. A magyar Lucsöny név a német Luckennek értelem- és jelentés nélkül való magyarosítása.

Lyceum-utca. (Lyceumgasse.)

A Nádorváros e sikátorra a Konvent-utcát köti össze a Bél Mátyás-utcával. Hajdan a Konvent-utca területén fennállott evang. temető után Temető-utcának (Friedhof-Gassel, Freydhofsgassel) nevezték. Ez utca felől volt a temető főbejárása. Utóbb, 1879 júl. 28-ika óta Bél-utcának nevezték a hirneves Bél Mátyás polyhistor tisztelőtére, ki az ez utcával határos evang. területen álló paplakban lakott. Mióta azonban a tekintélyesebb Apácapálya a Bél Mátyás utca nevet kapta, azóta a régi Bél-utca a Lyceum-utca nevet viseli a Konvent-utcai Új-Lyceum után, melynek szárnya e sikátorba ér ki. Az Új-Lyceum ma a Theologiai Akadémiának szolgál székházul. A sikátor nyugati sorát a hajdani báró Jeszenák-féle Bél Mátyás-utcai ház hátsó épületrésze††) határolja, keleti sorát ellenben az evangélikus hitközség plébánia, kert, plébániatemplomok

*) Loch. — **) Öffnung. — ***) Höhlung. —
†) Ringeschlossenes Stück.

††) ein Eck insr. Ev. Freydhofsgassel, den ung. Bethhaus gegenüber, írja Korabinsky 1781-ben.

s iskolák területe. I.é az egész terület az osztrák tartományokból Pozsonyba szakadt özvegy Kuffstein Judith grófnőé volt, ki azt még 1666-ban, elhalálozása esetére, az evangélikusoknak hagyományozta, majd még életében (1611—1687) nekik adományozta. A magyar-tót vagyis az evang. kis templom részben e kis utcába nyulik be s itt van mellékbejárója. E templom területén állott azon evang. fatemplom, melynek építéséhez az evangélikusok 1682 szept. 26 án fogtak. November végén már megtarták benne az isteni tiszteletet. Építésének összes költsége 2003 frtba került. Hossza 15, szélessége 10 öl volt. Mikor 1683 júl. 27-ikén a törökkel szövetséget kötött Thököly Imre hadai Pozsony külvárosai nagyrészt elhamvasztották, e fatemplom is leégett, de újból helyreállították. E fa templomban mondott Bél Mátyás koporsója felett 1742 aug. 30-ikán Serpilius Vilmos Sámuel díszbeszédet. Utóbb a régi fatemplom töszomszédságában épült fel a mai kis-templom. Hossza 10, szélessége 5 öl. Elkészült 1777-ben s építési költségei 2877 forintot tettek. A Bél Mátyás-utcai részén a főbejárat felett vörösmárvány táblán e felirat van: D. O. M. S. / Monumentum Clementiae / Mariae Theresiae et Jos. II. Aug. / Statuit, Deoque sacravit / Pietas Coetus Aug. Conf. Pos. / Hung. Slav. / M. D CC. LXXVII.

Madách Imre-utca. (Madách Imre-Gasse.) Az Újvárosnak ezen újon nyitott utcája a Mély-útból vezet fel a Margit-villához, illetve a Mély-úti kápolná-

hoz. Egy mult századi kéziratós térképen Kalváriai ösvény (Semita ad montem Calvariae) néven szerepel. Nevét Madách Imre, az „Ember Tragédiája” című drámai költenény hírneves szerzője tiszteletére viseli. Született 1823 jan. 21-ikén Alsó-Sztrégován Nógrád megyében, meghalt 1864 okt. 5-ikén Alsó-Sztrégován. Életéből kiemeljük, hogy ő 1852-ben a pozsonyi Vizikaszárnyában vizsgálati fogságban volt.

Magas-út. (Hochstrasse.) A Nándorváros ezen jobbára földszintes apró de csinos házakkal s asfalt járdával bíró meneteles s ivben hajló utcája a Frigyes főherceg-utat köti össze a Széplak-utcával. A középkorban a régi külváros egyik legkülsőbb utcája volt, amint ma is a Nándorváros legkülsőbb utcája. Nevét onnan vette, mivel a Széplak-utcatól menetelesen emelkedik a Frigyes főherceg-út irányába. Mint-hogy a középkorban a Magas-úttal érintkező Fa-utcat is Magas-útnak hívták, a kettő megkülönböztetéseül a mai Magas-utat Pék-utcának (platea Pistorum) nevezték azaz Magas-úti Pék-utcának, a Fa-utcat pedig Magas-úti Fa-utcának. Mai nevén már a XIV. században említetik. Egy 1341. évi március 12-ikén kelt okirat szerint a Hochstraz-ban feküdt Péter pozsonyi kanonok allodiuma. Az 1379. évi városi adólajstromba Alta-Strata néven van bejegyezve. Az 1439. évi teleklönyvben Hachstross néven fordul elő. Benne feküdtek Gáspár abroncskészítő,

János fazekas, János pintér stb. házai. Hogy ez iparosokon kívül vadászok szintén laktak itt, vagy hogy vadat árultak, kitetszik egy 1503—8 évi feljegyzésből, mely szerint a kamarás itt vaddisznót vett. *) Lakosságát a XV. századi végrendeletek számos adataival bizonyítják. Az 1439. évi városi telekkönyv szerint a benne feküdt házak száma összesen 46. Ezekhez hozzáépült az 1440—1460 közti időben 5 ujház, úgy hogy a XV. sz. végén (1500-ig) összesen 51 háza volt. Hogy csak apró házakról lehet szó, kitetszik abból, hogy 1457-ben ez utca egyik házának az ára csak 8 frt. és 60 dénár volt. Régiségeiből némelyeket a Búza-piac felé eső házak udvartelkein láthatni. Ezek a város külső körfalának maradványai. 1683-ban súlyos csapás érte az egész utcát. Ez év július 27-ikén a törökkel szövetkezett Thököly-hadak egészen elhamvasztották. 1713-tól 1733-ig ez utcában volt az Albrecht-féle házban Gebhardt Mária elemi iskolája. Hogy a XVIII. században ez utcában 3 utcai kút s ez utca és a Széplak-utca sarkán egy negyedik is volt, azt Korabinsky leírásából tudjuk. Ma a Magas-úton van a Pozsonyi szőlőművesek egyesületi háza. A Schenk-házban volt a hetvenes években a gr. Esterházy Dániel-féle levéltár**) elhelyezve, mely most már a Magy. Nem-

*) Kauft auf der Hochstrass von den Jägern ein wildschwein.

**) Az Esterházy-család zólyomi ágának a levéltára.

zeti Muzeumban őriztetik. Ugyancsak a Schenk-ház egyik udvari helyiségeiben van az orth. izr. hitközség egyik fiókimaháza. Még néhány év előtt az egész udvari traktust Bunzl hízalt-baromfi üzlete vette volt igénybe s élelemszállítás tekintetében igen nevezetes hely volt, amennyiben a Bánságból, Bácskából, Szerbiából s Bolgárországból szállított apró baromfi: csibék, kapanok, pulykák, récék, ludak tömegesen mentek innen a bécsi, de legkiválóbban a sveici nagy vendéglők konyháiba. Feltűnő ez utca legtöbb házában látható füzéres pózna, melynek jelentése az, hogy e házak kapujában a gazda saját termései borai kerülnek kimérésre. Az úgynevezett Buschenschank régi jogon alapszik s ezt a helybeli bortermelőknek legújabbán a koreszmárosok tiltakozása dacára is a kormány megerősítette. Ez utcában van végre a Manderla-féle gőz-kolbászgár.

Malomligeti - út. (Mühlauerstrasse.) Ez út határt von az Ujváros és a Ferenc-Józsefváros közt. Éjszaki vonala az Ujvároshoz, déli vonala a Ferenc-Józsefvároshoz tartozik. Kezdetét a Duna-, Pray- és a Füzfa-utcák találkozásánál veszi s a Malomligeti Dunaáig húzódik. Áthaladja a Zsigmond király-utat és a pozsony-szombathelyi vaspálya sínútját. Belé szakad a Gaál György utca, az Árpád-út s a Gyár-út. Nevét az egykor tőle délre eső területen fennállott nagykiterjedésű Malomliget után viseli. E liget még az 1849/50. évi felvételkor 1.148,496 l terület vagyis 942

(1200 □-öles) holdat és 1176 □-ölet tett. Részint erdőségből, rétségből, kertekből s szántóföldekből állott. A nagy terület birtokosai részint a város*), részint magánosok voltak. A helybeli nőkolostorok**) is birtokosok voltak itt. A ligetterület déli szélén a Nagy-Dunánál állottak a város és a Pálffy-család folyami malmai***). E malmoktól vette aztán a liget a Malomliget nevét.

Először a Malomligetet 1524-ben találjuk említve Mühlwert néven, mert szigetet képezett, befoglalva lévén a Nagy-Duna és az Érsekújvári-Dunaág közt. Az 1524-ik évi adathból megtudjuk azt is, hogy e ligetben hajdan nemcsak szárnyas vadra de nagy vadra, nevezetesen vaddisznókra is vadásztak. Ma a Malomliget legnagyobb részében mint liget már elpusztult, mit a városnak ez irányban való terjedése hozott magával. A város legjelentékenyebb gyártelepei: a Gép-, Posztó-, Bőr-, Kocsi-, Jutááru-, Kőolajfinomító-, Sodrony-gyárak itt alakultak. De a liget egy másik igen jelentékeny részét a téli kikötő számára hasították ki s így megszűntek azok a Fő-

*) Halácsy kimutatása szerint 38333 □-öl = 31 (1200 □-öles) hold és 1133 □-öl a városé volt.

**) Ugyanezen kimutatás szerint 21908 □-öl = 18 (1200 öles) hold és 108 □-öl az Orsolyáké, 9188 □-öl = 6 (1200 □-öles) hold és 1988 öl az Erzsébetieké volt.

***) A Wigand-féle térképen 13 ily malom van megjelölve, a Neyder-féle 1820 évi térképen 4 városi és 11 Pálffy-malom.

révig elhuzódó sétautak is, melyek még egy két évtized előtt a város lakói részéről oly keresettek voltak. A megmaradt gyönyörű lombos fák, melyek a Malomligeti-út kezdetén a katonai élelmi raktárok környékén ez utat még beszegik, hirt adnak a régi állapotról. A nyílt városi árok bűze s az út pora és sara azonban már rég nem tesz ez utat alkalmassá sétára és üdülésre.

Ez út mentén vannak a Katonai élelmi raktárak, melyek 1781 óta állanak fenn. *) Ujabban, 1877-ben a Malomligeti-utat, illetve a Főrévi-utat ujon építették s jelentékenyen megrövidítették. Egyszersmind a Csallóköznök a városi piacot látogató lakosai érdekében ez úton egy új fogasztási-adóhivatali állomást szerveztek.

Malomvölgyi-út. (Mühlthal.) E kényelmes kocsíút a Károlyfalvi-utat köti össze a Lamacsi-úttal s tovább a Vöröshídon túl fekvő Vaskúthoz vezet. Az egész völgy mintegy két órányira huzódik s Alsó- és Felső-Malomvölgyre osztható. Az első a Dunától a Vöröshidig, a második a Vöröshidtől a Vaskutacskáig terjed. Nevét e völgy a benne a Vödric-mentén épített malmok után viseli. Már a XIV. században kelepeltek ilyenek a kis folyón. Egy 1374. évi okiratban említve van a vödrici-malom (Molendinum in fluvio Wedrich.) Egy 1378-ikiban már a vödrici malmok említvék s egy 1405-ikiben

*) Korabinsky említi.

a Mul in der Weydric. A malmok e völgyben folyómentén a Vaskútig húzódtak fel. A város egyik számadókönyvében ugyanis a Seldendorfi malomról van szó*), ennek állóhelye tehát körülbelül a mai Vöröshid tájára esett.

Hogy meddig tarták fenn magukat a középkori malmok, nem tudjuk, de úgy látszik azok fennállását nagyon veszélyeztették kóborló szegőnylegények és prédaszomjas csavargó rablók üzelmei. 1457-ben a Vödrics-völgyben valóságos csatát vívtak a pozsonyiak a rablók ellen, kik a vödrics-völgyi marhajószágot elhajtani akarták.**)

Ennek dacára mégis valószínű, hogy a malmok nem pusztultak el. Legujabban 1844-ben a kies völgy, malom dolgában, nagy felvirágzás elé tekinthetett. A „Pozsonyi cs. k. szabad malomvölgyi társulat“ ugyanis ez évben 320 ezer pengő forintnyi alaptőkével 9 új malmot létesített. A 7-ik és 9-ik malmot a részvénytársaság ezután műmalmokká alakította át. E két malom, melynek egyike 25 lóerejű gőzgéppel dolgozott, évenként 40—45 ezer pozsonyi mérő búzát őrölt s a többi malommal együtt mintegy 4 ezer mérő rozsot. Az e malmokban termelt lisztnemek részint a helyi piacra, részint és főleg külföldi piacra került Cseh- és Morvaországba, néha Szász-

*) Mül pey Seldendorff.

**) A kamarás borravulót ad azoknak, kik die Fuesknecht obn pey der Weidritz, vber haben gefurt. (Hétfőn post Nativitatis Mariae.)

és Poroszországba is. Ma azonban e malmok már részint nyaralótelepekké, részint mint a 7-ik malom gyárteleppé, a 9-ik malom pedig vendéglővé alakultak át s mindenestre e szép völgynek más irányban való felvirágoztatásához kezdeményező feltételeiül tekinthetők. A város törekvése oda irányul, hogy e völgy hoszszán villa-colónia létesüljön nemcsak a pozsonyiak, hanem kisebb nagyobb távolságból, kivált Ausztriából, legfőképen Bécsből jövő idegenek számára is.

A Malomvölgynek szépsége, de egészséges vidéke miatt valóban teljesen alkalmasnak mutatkozik arra, hogy elsőrendű üdülőhelylyé lehessen. A természet bájjal, árnyas erdőséggel, bújá rétséggel, üdítő vízforrásokkal, letelepedésre csalogató hegyoldalakkal és balzsamos levegővel látta el. Minden oldal felől könnyen elérhető, a Bécsből jövő vasúton érheti el éppen közepett, a Pozsonyból jövő vasúton, kocsin, gyalog és legújabb idő óta automobilon. A gyalogjáró, hogy elérhesse, jó erdei és mezei utakat használhat, aki inkább hegyi utat akar használni, teheti azt a bimbóházi, a mélyúti, a csalogányvölgyi és a zerge-hegyi utakon át.

Vannak a Malomvölgynek nevezetességei is. Fák lombjai közé rejtett villái biztatólag tekintgetnek a völgy vándorára. Mindjárt kezdetben a Lanfranconi-villa hirdeti gazdájának izlését és jómódját. A város által megvett és átalakított 9-ik malomban jó lakást és ételmezést kaphatni. A

Vaskutacska, mely szintén már a városé, még fokozottabb igényeket képes kielégíteni. A Felső-Malomvölgyben a Zergehegy aljában 600 bécsi lábnyi tengerszin*) feletti magasságban fekvő Vaskút eredetileg fürdőhely, melynek épülete 1828-ban készült el s „Ferdinánd király-fürdő“-nek neveztetett. Az itt fakadó forrás vize tiszta, szin- és szagtalan, kissé összehúzó ízű, hosszabb állás után barna csapadékot választ el, ami vastartalmát mutatja.***) Hőmérséke $9^{\circ}20'$ R. $16^{\circ}5'$ R. légmérséknél. Sápukórban és gyengeségben szenvedők haszonnal használhatnák. Ma azonban már nem fürdőül használják, hanem csakis nyári üdülő és mulatóhelyül. 1844-ben az itt levő vendéglőt Palugyay Jabab vette át s tette hirnevessé. 1847-től kezdve az országgyűlések idején kedvenc gyülekező helye volt a magyar főnemességnek és az országgyűlési képviselőknek. Akkoriban Palugyay itt a Jaqueson-pezsögöt honosította meg. 1904. június 6-ikán a város közgyűlési határozattal az egész Vaskutacska a Forray-családtól 42 ezer koronán megvette.

Az Alsó-Malomvölgyben fekszik a Töltény-gyár (Patronenfabrik). Helyén hajdan a Törökmalom (Türkenmühle) feküdt. 1564-ben Thaman Prukhen mill néven említették, ahová a pozsonyiak ki-

*) Adria.

**) Alkotó részei szénsavas sók, közöttük vannak jelentéktelen mennyiségű szénsavas vasoxydul, aztán némely chlor-összeköttetések a kénsavassók nyomaival.

kirándultak, ott reggeliztek és uzsonáltak. *) 1565-ben is említve van Thoman Prügben Mhüll néven, hol uzsona volt. **) A Tölténygyár, e nagyon nevezetes gyár, Roth György tulajdona. Keletkezett 1872-ben 30 m. holdnyi területen s áll 16 épületből. Hajtóerőként egy 80 és egy 120 lóerejű gőzgép és egy 16 lóerőnek megfelelő vizierő működik. A munkások száma 200 (ezekből 150 nő.) Gyárt mindenemű katonai töltény- és löszercikket. Naponkint egy millió töltényt képes előállítani. Főleg a m. kir. honvédség számára szállít löszereket, de amellet Románia, Szerbia és Bulgária számára is sokat készít. Van jelentékeny kivitele Ausztriába és Angliába is. E gyártól nem messzire, a Vöröshid közelében van a Kühmayer Ferenc és társa első hazai cs. és kir. szab. arany- és ezüst sodronyárú és paszománt-, valamint egyenruhakellékek gyára, melynek jó híre messze terjed hazánk határain túl. A 4 épületből álló gyártelep 1868-ban alakult, területe 6 ezer □-öl, hajtóerőként egy 120 lóerejű gőzgép működik, munkásainak száma 300 a cég piacai Magyarország, Ausztria, a Balkán-államok, egyes tengerentúl levő államok, kivált Egyiptom. E telephez tartoznak az alagút-sori munkásházak. A Kühmayer-féle gyártelep közelében levő Vöröshid a pozsony-bécsi vasút kiépité-

*) Alda ain Fruestuck und ain Jausen gehabt.

**) Ain Jausen gehabt.

sekor 1849-ben épült. E mű — völgyhid (viadukt) — a Pozsony-Marhegg közt levő vasúti vonalnak egyik igen nevezetes és érdekes műtárgya. Élénk vörös téglaboltozata után a nép nyelve Vöröshidnak nevezi s annyiban is nevezetes, amennyiben az első hazai boltozott viadukt. Áll gránitpillérekből s 8 egyenként 15·80 m. és 1 10·7 m-es boltozott hidnyílásból. Gránitellenfalakkal van erősítve. Legujabban egy második sínút befogadása végett tetemesen kiszélesítették. A hid nyugati végén van a „Vöröshid“ nevű vasúti állomás, mely a Vaskúthoz kirándulók ki- és beszálló állomása.

A Malomvölgyben gránitbányákat is láthatni, melyek azonban nem építő-, hanem csak törmelék-köveket szolgáltatnak. Az itt bányászott kő nagyon könnyen porlódik és válik porcellánlisztté. A Felső-Malomvölgyben levő két mesterséges tó eredetileg a vízi malmok céljából épült. A malmok üzemének megszűnése után elposványosodtak s a békák tanyáivá lettek. A Malomvölgy szándékolt felvirágoztatása magával fogja hozni, hogy e tavak is hasznosíttassanak. Haltenyésztésre volnának azok alkalmasak, amint a Vödrice vizében való pisztráng-tenyésztet már is megkezdte városi közügyeink egyik lelkes és buzgó támogatója, Andrássy Aurél városi főjegyző.

Margit-utca. (Margarethen-gasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Sánc-útból indul ki s vezet az Alagút-sor

felé. Belétorkol a Leinburg-utca, a Wesselényi Miklós-utca és a Kún László-utca. Nevét IV. Béla király leánya, a budapesti Margit-szigeten (akkor Nyulak szigetén) kolostori életet élt Sz. Margit szűz tiszteletére kapta. Szűz Sz. Margit Pozsonyban átalán nagy tiszteletben részesült. A Pozsony egykori birtoka, a mai Tölténygyáron túl levő Kápolnadombon, másképp Handlbergen állott, de most már nyomtalanul eltűnt Sellendorf falu egyháza Sz. Margit tiszteletére volt felavatva s e templom látogatói bizonyos napokban száznapi búcsúban részesültek. Annyira kedves volt e kis szentély a pozsonyi hivek előtt, hogy a XV. és XVI. sz. végrendeletek szerint végrendeleti hagyományokban részesült. A pozsonyvárosi tanácsurak, a sellendorfi parochia kegyurui, a XVI. század közepeig rándultak ki Sellendorfra a sz. margitnapi búcsúra. Az első adat 1501-ből való. Olyankor ott nagy lakmározások, üdvölvöldözések, célbalövések, kuglizások voltak. Zene és tánc tette a napot a kiránduló búcsúsok számára kedvessé és emlékezetessé. Az utolsó arra vonatkozó adat az 1548—49-iki számadókönyvben található. Már 1565-ben a margitnapi kirándulók Lamacsra mentek s ott mulattak.

Ez utcában van a Pozsonyi conservgyár, mely 1900. januárban nyílt meg. E részvényekre alapított vállalat zöldségféléket állít elő szelencékben s üvegekben, de árusít száraz zöldségféléket is vászonzacskókban, továbbá marmeládokat,

gyümölcsös kenyeret, cukrozott és befőtt gyümölcsöt, utazó- és vadász-, valamint húscserveket is. Ami kíváncsú felvirágzásának alapfeltételét tenné: a nagymértékű fogyasztás, az ezidőszerint még várat magára.

Marhavásár-tér. (Viehmarkt.)

Az Ujvárosnak ezen tere, melybe a Kereszt-, a Kertész-, az Erzsébet-, Korona- és Török Ferenc-utcák szakadnak, nevét onnan kapta, mivel ezen tartatnak hetenként kétszer, régen vegyest a nagy és az apró-, ma már csak az aprómarha (borjú és sertés)-vásárok. A tér az itten tartatni szokott sertésvásárok miatt Disznó-térnek is neveztetik. 1879-ig a Disznó-vásár (Saumarkt) név hivatalos is volt, de az ez évi jul. 28-iki városi közgyűlés a nevét Marhavásár-térre változtatta. A marhavásárok Pozsonyban mindenkor jelentékenyek voltak. Már Zsigmond királynak egyik privilegiuma támogatta azt. 1818 óta a Virág völgy legkülsőbb határán tartották meg a marhavásárokat s az ott a múlt századig tartotta fenn magát.

Egy az 1713 évi, Pozsonyban 3860 személyt elragadott pestis emlékére felállított góttstilű, eredetileg a sz. Szűz szobrával diszitett fogadalmi, toronyszerű emlék áll a tér közepén. A pestis a régibb időkben különben többször is dühöngött városunkban. Így 1508. őszén is, mikor II. Ulászló előle Pozsonyba menekült, de minthogy itt is kiütött a vész, előle Nagyszombatba húzódott. A Hal-téren álló Sz. Háromság-szobor azonkép a pestis alkalmából keletkezett.

Mária-utca. (Mariengasse.) A Nándor-városnak ez utcája összeköti a Kórház-utcát a Széplak-utcával, illetve a Búzapiaccal. Belé torkollik a tervezett Preyss Kristóf-utca. A Mária-utca 1849-ben keletkezett s az év nov. 9-ikén tette a gazdasági bizottság a városi közgyűlésnek az indítványt, hogy a Széplak-kapúnál megnyitott új utcának adjon nevet. A közgyűlés Mária-utcának nevezte el*) s ezt a határozatot az 1879 júl. 28-iki közgyűlés is az utca-elnevezések rendezésekor helyben hagyta. A Mária nevét azért kapta, mivel egy az utca kerti területén állott régi házban egy kőből faragott Szűz Mária-szobor volt alkalmazva. E szép faragvány máig fennmaradt s most az ujonépült, szárnyával a Mária-utcába benyúló Honvédlaktanya falát díszíti. Előbb ez utca területén a Mária-kert, előszeretettel felkeresett mulatóhely létezett.

Mária Terézia-út. (Maria Theresia-Strasse.) A Terézváros ezen fő-utcája a cs. és kir. katonai élelmi raktár előtt levő teret, illetve a Duna-sort kapcsolja össze a Károlyfalvi-úttal. Belé szakadnak éjszakeről a Csuka-utca és a Vízitorony-lépcső, délről a Templomtér, a Ko-

*) Érdekes, hogy a város élén akkor nem polgármester, hanem kinevezett városi elnök (Ernanuter Stadt-Präsident) állott. Ilyennül szerepelt 1849. máj. 18-ikától 1859. jun. 30-ikáig Carl v. Muskuly. Az utca-elnevezésről szóló jegyzőkönyvet a város-elnök akadályozása miatt Dobelmann György városi tanácsos hiteltesítette 1849 nov. 13-ikán.

rabinsky-, Ballus-, Strohmayer-, Petzl-, Steinwall-, Braunecker-, Moller-, Messerschmidt- és Molnár-utcák. A Mária-Terézia-út a XVI-ik században még csak pár silány alacsonyházból állott, amint azt az 1594. évi metszeten láthatni. Régibb neve Vödrici-főút (Zuckermandler Hauptstrasse) volt, de ez elnevezést megváltoztatta az 1879. évi júl. 28-iki közgyűlés mai nevére a nagy Mária-Terézia királynő tiszteletére. Mária-Terézia királynő alatt élte Pozsony aranykorszakát. A város a politikai élet középontja, itt voltak akkor az országos főhivatalok, a nádor és a királyi helytartói hivatal, a magyar arisztokrácia. De maga a Mária-Terézia-út is e királynénak köszönhetette szépülését. Egyes kiválóbb, emeleti részükkel kőconsolokon nyugvó s barokk stilben tartott háza e királyné idejéből valók. Érthető ezért a városnak a nagy fejedelem-asszony emléke iránt való loyális ragaszkodása.

Az utca legnevezetesebb történeti épülete az egykor gr. Szápáry-, aztán Kämper-, majd utóbb Scharfeneck-féle, szép cimerral diszitett ház, mely ma „Arany korona“ néven ismeretes. Az 1623. évi számadókönyv szerint e ház várszerűleg volt árokkal, felyonó hiddal (dobogóval) ellátva. Ebben a házban tartotta a XVII. század kezdetén (1606) a Pozsonyban ujon alakult s Reis András evang. udvari prédikátor vezetése alatt álló evangélikus hitközség a maga istentiszteletét.

Egyéb középületei és intézetei: a

Terézvárosi kath. templom, mely a Sz. Háromság tiszteletére van felavatva. E templom alapkövét 1734-ben ápril. 15-ikén tette le Berényi József püspök, Esterházy primás vicáriusa, Mack Mátyás pozsonyi plébános pedig 1738-ban máj. 18-ikán szentelte fel. Benne az isteni tiszteletet s a lelkeszi teendőket egy a Sz. Mártonról nevezett belvárosi plebánia alá rendelt plébános-helyettes végzi. Anyakönyvei a városi főplebánián vannak.*) A templom közelében vannak a három-három osztályu Kath. fiú- és leányiskolák. Ugyancsak ez utcában van a Wolf Joel által 1895-ben alapított Izraelita agg-ápolóház és a Izr. kórház. Egyes házakon még láthatni szép vasművű ablakrostélyokat és ajtópántokat.**)

Bizonyos hirhez jutott ez utca újabban az itt történt, sok aranyéremből álló gazdag kincslelet után.***)

Megjegyzünk még, hogy a a Mária-Teréziaúton van rendőri állomás is, mely egyúttal sebkötési készülékkel bíró első segélynyújtási állomás.

Ez út mentében volt a városnak a középkorban kőfejtő bányája, melyet az 1442 és 1492 évi városi számadókönyvek mint várhegyi bányákat (an den Hawsperig és pey dem geschlos) emlitenek. A kőfejtés

*) Tűzoltósekben Templom-tér alatt.

**) Névszerint említjük az I-ső számu házat.

***) Az 1904 jún. 15-ikén előkerült leletben volt 132 db aranyérem: 8 nobel, 7 zechina, 1 nürnbergi, 1 N. Lajos-féle, 1 Mária-féle és 114 Zsigmond-féle arany, összesen 1614 korona értékben.

Pozsony lakosságának külön iparágát tette. Az 1379 évi városi adólajstromban is fel van az említve. A városi számadó könyvekben pedig a kőtörők sűrűn említvék. A városi bányákban üzött kőtörés folytonos munkában tartott egyes családokat. A kőnek részint mint mészégető- és részint mint építő anyagnak nagy volt a keletje. Úgy a löpor feltalálása előtt mint után a kő a leg hatásosabb lövőanyagul szolgált. Az ágyugolyók igen soká kőből készültek s e célra állandó kőgolyókszítóket tartott a város munkában.

Mély-út. (Tiefer-Weg.) Az Ujvárosnak ezen ugyan meredek járásu, de lombos fák által nyáron hűsen árnyékolt útja a Stefánia-utat köti össze a hegyvidékkel, melyen át a Lamacsi-országútba szakad. Belé torkollanak délről az Aulich Lajos-utca, a Szlávy József-út és a Könyves Kálmán-utca, éjszokról pedig a Kovács János- és a Madách Imre-utcák. Nevét a Mély-út a sziklák közé vájott mélyjárása után viseli. Mint út már igen régi, mert a városi tanács már 1529-ben javíttatja.*) Az 1543 évi városi számadókönyvek említik a mély-úti vízvezetékét**) Ujabban, 1872-73-ban Justi polgármestersége

*) den weg zu sant Margareten (t. i. Sellendorf) hinaus auff in diesen weg gepessert und gemacht habn.

**) das wasser vom tieffen weg. Egy a városi levéltárban levő multszázadi térrajzon előjön e néven: Via profunda v. Freund-Weg mert a Freund-szőlődülő mellett vezet el.

alatt mintegy 20 ezer forintnyi költséggel ez út széles kocsúttá lett kitágítva. Az út kimélyítése és kitágítása alkalmakor nyert kőanyagot a Stefánia-út feltöltésére használták s így ez úton megtérültek a mély-úti munkálatok költségei. A mintegy közepe táján az élösziklafalba vágott kereszt egy itt pár év előtt történt emberölés emlékét tartja fenn. Érdekes ez út földtani tekintetben is. Ebben ugyanis a kisszemcsés gránit sötét zöldesbarna csillámpalával a szarúfénynek felvétele által lassankint diorittá alakul át. Az apró téгла-házacskák, az u. n. Wasserstuben-ek, melyek ez úton felmenet balra láthatók, jelzik a forrást, mely jó hegyi ivóvizet szolgáltat a szomszónak. Hogy itt hajdán vízvezeték volt, azt az 1543évi városi számadókönyv tanuskodása bizonyítja.

A Mély-út mentén, mindjárt a városi vámház mögött, az Aulich-utca végén van azon fakereszt felállítva, mely eredetileg a Grassalkovich-téren,*) aztán a Stefánia-úton állott, de a folyton való építkezés következtében e helyekről kiszorult. Mai helyére a Palugyay-család kegyelete helyezte. Felmenet balra az első házon a Lénard- és Laban felirat tudatja velünk, hogy e cégnek itt voltak pezsgőboros pincéi. A cég már

*) Korabinsky is említi 1781-ben: Vor dem düren Mautthor, wo dermalen der Kohlenmarkt gehalten wird, gehen linkerhand, wo ein Krucifix aufgestellt ist, zwo Gassen. A Wigand-féle térkép is látható.

megszűnt, de a Lenárd név örökké élni fog, mert a Lenárd-család sarja, Lenárd Fülöp, kieli egyetemi tanár, ki a Kadot-sugarak kutatásával a Röntgen-féle felfedezés előkészítője lett s ezzel halhatatlan nevet vívott ki magának, Pozsonyban született 1862-ben jún. 7-ikén.

A következő kétemeletes terrasszos szép épület dr. Schlesinger Miksa Vizgyógyintézete és Szanatoriuma. Épült 1900-ban Milch János helybeli műépítész tervei szerint Feigler Sándor pozsonyi építőmester által. Megnyílt 1901-ben május hóban. Az intézet védeett, csapadék-, szél- és pormentes helyen fekszik, hozzátartozik az úgynevezett gesztenye - erdő, mely ősrégi (több mint 300 éves) nemes gesztenyefákból áll s már a múlt század elején kedves városi kirándulóhely volt*). Ezen a pozsonyi hegyligettel határos árnyas park területe 4500 □-öl. A ház elsőrangú gyógyintézetül van berendezve, melyben a modern vizgyógyászat mindennemű gyógymódja van alkalmazásban, egybekötve masszázsával, electrotherapiával, gyógygymnastikával, mesterséges szénsavas fürdőkkel, Frenkel-Leyden-féle ataxiakezeléssel és minden egyéb gyógyeljárással. Hízoló-, soványító-, terepkuráknak vethetni itt alá magát.

*) Neydor 1820 évi terrajzán Kastanien-Garten névvel van megjelölve. Szőlőkkel van körülvéve s kaeskaríngós utak mutatják akkori cultiváltságát. A Wigand-féle térképen is Kastanien-Garten néven van kijelölve.

Az orvosi kezelés szigorúan individuálizáló. Az intézet egész éven át nyitva áll. Van 24, legnagyobb kényelemmel és a modern higiénia legfőbb követelményeinek megfelelő és fényesen berendezett betegszobája, a modern vizgyógyászat minden vívmányával felszerelt külön úri és külön női fürdőhelyisége. Az intézeti parkban van Lawn-Tennispálya és nyugvó-pavillon. Az intézethez tartozik még egy a parkban levő földszintes, 9 szobás és árnyékos verandával bíró villa. Az intézet ajánlható mindazoknak, kik agyvelő-, gerincagy-, vér-, gyomor-, bél-bajokban szenvednek vagy a kikenél a környi-idegrendszer, a szív- és véredény-rendszer, a légzőszervek, az izmok és érzületek bántalmait az orvosi kezelést szükségessé teszik. Minden az ideggyengeség által feltételezett betegség e helyt sikeres gyógyulás elé tekinthet.

Szemben a Vizgyógy-intézettel van a felséges fekvésű, impozáns városi árvaház: Mária-oltalma (Maria-Schutz.) Alapították 1831-ben. Régebben az Edl-utcában állott fenn Stefánia-árvaház néven. A kétemeletes újépület 1900-ban épült Melzer S. tervei szerint. A portálé felett levő mozaikképet: Sub tuum praesidium confugimus Lotz Károly készítette. Az intézet 1893. óta Paulai Sz. Vincerendü irgalmas nővérek vezetése alatt áll. Számszerint 10-en végzik a ház gazdaságát s tanítanak az intézeti iskolában, mert van ez árvaháznak külön hatosztályú elemi iskolája is. A lelki teendők végzésére van az intézetnek sa-

ját, ha nem is bennlakó lelkésze. A gyönyörű házi kápolna a Szeplőtelen Sz. Szűz tiszteletére van felavatva. Az árvák száma jelenleg 65 (25 fiú és 40 leány.) Az intézet alapja ezidőszereint 111,352 koronát tesz.

Az árvaházon túl csinos nyaralók következnek s míg a mélyúti kocsi-út csekélyebb emelkedéssel vezet fel a hegyháttra, addig a mélyúti gyalogösvény nagyobb emelkedéssel a Lourdesi-Szűz barlangjához vezet. Itt eredetileg egy felhagyott kőbánya kőtörmelékes pusztasága tátongott, melyet Pozsony ájtatos hivei, kivált hitbuzgó női 1892-ben a mai, fenyőfákkal beültetett, farácsozattal bekerített, ülőpadokkal, ima-zsámolyokkal és friss vizet szolgáltató kúttal ellátott gyönyörű helylyé átalakítottak. E szenthelyet 1892 szept. 15-ikén avatta fel Rimely Károly püspök. Elkészítette a Rumpelmayer János-kőfaragó-cég. A Sz. Szűz szobrát a pozsonyi posztógyár női munkásai ajándékozták, özv. gr. Szápáry Béláné pedig a barlang fenntartására egy 2000 koronás alapítványt tett,*) melynek kamatai csak a nemes grófnő halála után használhatók fel, addig ő maga gondozza a sz. helyet. A feliratoknak nagy száma, márványlapokra alkalmazva s a sziklafalba beillesztve, hirdeti az e kegyhelyhez zárandoklók háláját az itt kapott lelki vigaszokért. Késő őszig minden szombaton egyházi ájtatosságok tartatnak itt.

A Lourdesi-Szűz barlangja felett áll

*) Az alapító-oklevél 1889 júl. 16-ikán kelt.

a Mélyúti-kápolna, melyhez az Izabella főhercegnő-gyalogút vezet fel. E kápolna története szorosan összefügg a tőle a plateau lejtőjén álló Sz. József-kápolnával, melynek helyén 1761-ben egy remeteség állott fenn. Az itt élő remete a vidék egyik kútjában egy Mária-szobrot talált s ő e szobor számára egy kis fakápolnát állított fel azon a helyen, ahol most a Sz. József-kápolna áll. 1782-ben II. József rendeletére e remetességet feloszlatták. 1814-ben egy rácszal ellátott kőkápolnát építettek a hivek e helyre, mely elé deszkaépületet állítottak imaadokkal. E kisdud kápolnát aztán Strajter József városi plebános megáldotta. *) 1824-ben a pozsonyi kath. hivek áldozatkészsége még külömb istenházat emelt e helyen: felépítették a mai Máriakápolnát, mely azóta Pozsony katolikus lakosságára nagy vonzó erőt gyakorolni meg nem szűnt. E jómódra mutató csinos berendezésű, 1903-ban ütőórával is ellátott kápolna belseje két Krisztus szenvedésére vonatkozó ó-német képpel s egy kis bronz-relieffal van felszerelve, mely a róm. Sz. Pál-bazilika tűzvészéből lett megmentve 1821-ben. Nyaranta e kápolna a hegyiliget lakóinak ájtatoskodási helyül szolgál. Frigyes főherceg és Izabella főhercegnő leányai e kápolnában járultak első sz. áldozásukhoz. **)

*) E kápolnát feltünteteti Neyder 1820. évi térrajza.

**) L. fentebb Izabella főhercegnő gyalogút alatt.

Közvetlenül a kápolna mellett van az *Egyházfi-kert* (Mesznergarten), melyben árnyas fák aljában jó ételt s italt kaphatni. Nemcsak vasárnapokon, hanem hétköznapi napokon is sokan gyülekeznek egybe e pormentes kedves helyen testi üdülésre, számosan itt nyárilakást is bérelnék. Télen át is nyitva van e hegyi vendéglő. A szomszédos *Margit-villán* a városra gyönyörű kilátást nyújtó terraszsán is van nyári időszakban kávé- és tejkimérés. Az úgynevezett *Csokoládékert*, mely évek előtt szintén sok kiránduló pozsonyit látott vendégekül, már nem áll fenn nyilvános vendéglői helyül.

A Mély-útról ágazik el balra egy út a városra tekintő villatelep felé, egy másik út pedig a hegyiligetbe vezet. A Mély-út egyenes folytatásában fekszik az *Eleonóra-udvar* szép kastélyllyal és tágas gazdasági épületekkel. Ezen előbb *Samarjay Károly* tulajdonát tett telket s nyári lakot gr. *Saint-Genois* vette meg s építette fel a kastélyt s létesített e helyt egy jó hirhez jutott ménest, mely azonban a gróf halála után feloszlott.

Messerschmidt-utca. (Messerschmidtgasse.) A Terézváros e jelentéktelen utcája összeköti a *Mária-Terézia-utat* a *Váraljai-révpárttal*. Nevét 1879-ben júl. 1-jén kapta a városi közgyűlés határozatából *Messerschmidt Xavér* Ferenc hírneves szobrász tiszteletére, ki *Bajorországban Wiesensteigban* *Ulm* mellett 1732-ben aug. 20-ikán született. Münchenben és

Bécsben képezte ki magát művészetében. Majd Rómában is tanult az ottani akadémián. Mária-Teréziától haza hivatva, tőle több rendbeli megbízást kapott. Bécsben a Sz. István-templomban és több palotában vannak tőle márvány- és ólomszobrok. Münchenben is működött mint tanár, de már félév múlva ez állásáról lemondva 1777—78-ban Pozsonyba jött, hol testvére Messerschmidt Eváng. János lakott s templomok és paloták számára dolgozott. Pozsonyban Messerschmidt Ferenc a róla elnevezett utcában a Szarvasról címzett házat 1780-ban megvévén, abban csendes visszavonultságban folytatta művészi munkásságát. Meghalt 1783-ban augusztus 19-ikéről 20-ikára virradó éjjelen. A mult században kétségtelenül ő volt a legnagyobb karakterisztikusok egyike. Készített 48 mellszobrot a szenvedélyeknek arcban való kifejezésére, melyek egyformán tüntetik fel úgy nagy képességét mint bizarságát és szarkázmusát. Úgy Albert száz-tescheni herceg, mint Batthyány primás nagyra becsülték művészetét. A közönség őt életmódja miatt különcnek tartotta. Nyílt kérdés, hogy vajjon nem testvére János készítette-e az ő felügyelete alatt a primási palotán levő szobrokat? Több műve a városi muzeumban látható, nevezetesen két jellemző: „A vizbefuló“ és „Az erős szag“ régi öntvényben; aztán egy eredeti arcfő ólomból egy kapucinust (talán Fessler Aurélt, a híres történetírót) ábrázolva és két domborműves medaillon-arckép már-

ványból, mindkettő az alkotó művész signaturájával. Több eredeti oklevele és a nagy művész életére, viszonyaira és művészetére vonatkozó igen érdekes feljegyzések a városi levéltár váraljai, úgynevezett Zukermándli iratai között találhatók.

Mező-utca. (Feldgasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen az ujjvárosi indóházhoz és a mezőségre vezető. 1879-ben jul. 28-ikán mai névre elnevezett utcája a Pray-utcat köti össze a Bodza-utcával, áthasítja a Zsigmond király-utat és az ujjvárosi vaspálya sínútját. Belétorkollanak a Korona- és a Török Ferenc-utcák. Egész déli vonalát a Sz. Andrásról nevezett róm. kath. sírkert kerítésfala szegi be. Éjszaki vonalát a Pray-utcatól a Korona-utcaig a régi Esterházy (a későbbi Schiffbeck-, most Stabwasser-féle) park és kert kerítésfala határolja. Az építkezés legujabban ez utcában is megkezdődött.

Mihály-utca. (Michaelergasse.) Az Ujjvárosnak ezen ősi eredetű, kissé emelkedő szép utcája a Mihály-kapunál veszi kezdetét s aztán a Deák- és Ventur-utca-ba szakad. Eredeti folytatását hajdan a Nyerges-, a mai Deák-utca képezte. Beléje szakad nyugaton a Bástya-utca s a Boltiv, keleten a Rómer- és a Korvin-utca. Nevét Sz. Mihály arkangyal után kapta, ez utca kijáratánál állván a 27 öl magas Mihály-torony, melynek tetején ma is a sárkányt legyőző Sz. Mihály szobrát szemlélhetjük. E toronyszobor Eller Péter pozsonyi rézműves műve, Gedecker pedig

a megaranyozója. E torony az alatta levő, eredetileg hármassal kapúval városunk egyik történeti híradója s egyik imponáló monumentális dísz. A városnak minden időben főkapuja volt. Először 1410-ben említették, védelmi sikkátoráról szó van az 1434. évi kamarai számadásokban.**) 1512—13-ban rákerült a városnak kőből faragott cimere, 1547-ben a királyi országos és városi festett címer. 1529-ben még faerkere volt.***) 1757-ben készült rézsisakja, 1758-ban megújították Mária-Terézia alatt, mit a toronynak város felé néző részén olvasható felirat†) bizonyít. A torony előtt levő boltív az egykori vonóhidhoz tartozott. Az ezen való sötét gyalog-átjárót régebben tréfásan Csók-utcának nevezték. A város felüli részen Sz. László lovas képe volt látható, mely ma már nyomát veszítette.††) A Vásártér felé néző részén a régi felirat: Omne Regnum in se ipsum divisum desolabitur 1723., ma is megvan még. A városárkon átvezető, ma is fennlevő hidon Sz. Mihálynak és Nep. Sz. Jánosnak legújában (1897-ben) a pozsonyi szépművészeti egyesület által restaurált szobrai állanak. E hídrol festői kép kínálkozik a szemnek a régi városárokba s az annak

*) Zwingor pay Sand Michaelis tar.

**) Hölzern polwerch.

†) M. Theresia Augusta Senatus, Populusque Posoniensis renovavit. M. DCC. LVIII.

††) Korabinsky még mint fennlevőt említi. Kölcsey 1833. évi „Országgyűlési Napló“-jában (március 31-ikén) szintén megemlékezik róla. De vannak még idős polgárok, kik ugyancsak látták még.

mentén épített házcsoporthoz. Ez árokban volt a régi lövölde*), amely miatt a városárok e részét lövőároknak**) nevezték. E lövölde a vásárnapi multság és a cél-lövésben való gyakorlás színtereül szolgált. Egy 1608. évi rézmetszeten egy céltábla által van jelölve. E lövőárokban tartottak 1750-től 1780-ig drámai előadásokat. Ma az árok e része már be van építve, de a lejárata ma is nyitva áll, mindjárt a Mihály-torony aljában van az odavezető ajtó. Az árokba épített házakon át a Vármegyeház-terére juthatni.

A Mihály-utca először az 1379. évi városi adólajstromban említettetik.***) Aztán többször említettetik a XV. században is e név, egy kis időköz kivételével, amikor az abszolút időszakban Jelácic-utcának nevezték el, maig megmaradt. Régiségi szempontból kiemeljük, hogy újabban csatornaásás alkalmakor egy B i a t e c u s barbár ezüstérem és több római ezüstérem került elő ez utcában, ami újabb bizonyítéka annak, hogy hajdan e helyen római és barbár érintkezett egymással.

Az utca nevezetességei, a tűzjelző kaputornyán kívül, a Sz. Katalin-udvar s az újabb Országház.†) A Sz. Katalin-udvar már

*) Schiesshütten pey sand Michelstor. (1502. évi vár. sz. könyv.)

**) Schiessgraben.

***) Nota super fossatum sancti Michaelis.

†) Ma ugyan régi Országháznak (Altes Landhaus) nevezik, de csak azért, mert már feledékenységbe ment, hogy a régi Országház a Lőrinc-utcai adó- és vámhivatali épület volt.

1307-ben említették. Ezzé évben megvette azt a cisterciátok ausztriai sz. kereszti apátsága Péter sz. györgyi préposttól, esztergomi és pozsonyi kanonoktól azon célból, hogy a rend tagjainak szállóhelyük legyen, mikor közülük valamelyik a prácsai birtok adminisztrálása ügyében Pozsonyba jön. Már 1323-ban a városnak pere támadt az udvar birtokosaival, a cisterciátokkal amiatt, mivel ezek vonakodtak a városnak megfizetni a rend házára eső, 8 font dénár-ra és 1 font borsra rugó telekadót. A pernek I. Károly király vetett véget olyképen, hogy a rend vagy fizesse meg adóját, vagy engedje át házát a városnak. Később, 1523-ban az apátság az udvart és a prácsai birtokot administratív nehézségek miatt eladta a városnak s azt II. Lajos király megerősítette. A pozsonyi káptalan a vétel ellen tiltakozva, hosszas pert idézett elő a várossal, amelyet II. Ferdinánd úgy intézett el, hogy 1628-ban az udvart, a kápolnát és a prácsai birtokot legfőbb kegyúri jogánál fogva a pozsonyi prépostságnak adományozta. De a prépostság tényleg sohasem birtokolhatta. 1678-ban a kápolnát királyi és egyházi engedéllyel a kapucinus-rendű atyák kapták használatra. Az udvarhoz tartozó kápolnát Columbai Ferenc cisterciata-rendű szerzetes alapította 1311-ben, de eredeti tiszta csúcsív-jellegű építészeti érdekességéből csak kevés tagozat maradt korunkra. Részben a XVI. század elején, részben még későbbben átépült régibb építészeti tagozatok felhasználásával. Eredeti részei a még igen szigorú idomu

gerinces boltozatának három záróköve s a szentélyzárás közepén levő ablaka.

E kápolna védszentjének, Sz. Katalinnak napját Pozsonyban fényesen megülték. A város ilyenkor lakomát rendezett, melyre a városi tanács tagjai hivatalosak voltak. A bíró uzsonnát rendezett, a papok és egyházi szónokok halakból és zsemlyékből álló reggelit kaptak a polgármesternél. E szokás utolsó említése 1534-ben történik. Az isteni tiszteletet e szenthelyen — mint láttuk — régi idő óta a városzerte közkedveltségnek örvendő népszerű kapucinusrendű atyák végzik.*)

Az újabb Országház Pozsony egyik legnagyobb épülete. Építette 540 □ ölnyi területen, 4 házhelyen Mária-Terézia udvari építészének Hildebrand Lukácsnak a felügyelete alatt Römisch kamarai építész 1753-ban. A rengeteg épület frontjában 60-nál több ablak van s kapuja felett pompás vasművű balkon ékeskedik. Egy e balkon felett a falba alkalmazott teliratos márványtábla az épület építésének céljául az igazságszolgáltatást mondja**). E Kamarának nevezett épületben tartották a magyar rendek és főrendek 1802-től 1848-ig ország-

*) 1695-ben a kapucinusok még a Sz. Katalinudvarban laktak. A város urai náluk ebédeltek.

**) Curia Fisei Regii Hung. / Regnante / Maria Theresia Augusta / Hung. Boh. Regina, Austriae Archiduce / Vt juncta Clementiae Justitia in ea / perennat / Amplior operibus a fundamentis / exstruxit / A. R. S. MDCCCLIII. Futura desorit, Qui praesentia negligit.

gyűléseiket. Ez épületben alapította gr. Széchényi István, 1825-ben nov. 3-ikán a Magy. Tud. Akadémiát, amely hazafias célra ugyan e teremben ugyanazon a napon gr. Károlyi György, Vay Abrahám és gr. Andrássy György nevezetes összegeket ajánlottak fel. E teremben mondták ki az 1843—44. évi országgyűlésen a magyar nyelvet, a törvényhozás, a közigazgatás és a tanítás hivatalos nyelvének. E teremben szólott, századok után először, 1847-ben nov. 7-ikén a király*) magyarul a rendekhez. E teremben alkották meg az 1848-ik évi dicső törvényeket.***) 1849-től fogva az épület katonai laktanyává lett. 1859-ben a cs. kir. Helytartóságé, majd ennek felszólata után a kir. Váltótörvényszék s a cs. k. Pénzügyi Procuratura hivatalai költözködtek be. Ujabbán iskolák és a chemiai laboratorium is voltak benne elhelyezve. Legujabbán, 1891-óta, mikor a Budapesten elhelyezett kir. Itélőtáblát de-

*) V. Ferdinand.

**) Ez esemény emlékére helyezett Pozsony városa az épület falába vörösmárványtáblát, felírata a következő: Magyarország fő- és nemesi rendjei a népszabadság eszméjétől föllelkesülve, e történelmi nevezetességű palota tanácskozási termeiben alkották meg halhatatlan emlékü nagy műveket, az 1848-iki Törvényeket és azokkal a modern magyar államot. Örök dicsőség és a felszabadított népmilliók hálája emlékükre. A nagy esemény színhelyét az utókor számára ez emléktáblával megjelölni hazafias lelkesedéssel elrendelte Pozsony szab. kir. város törvényhatósági bizottságának 1898. évi március hó 7-én tartott közgyűlése.

centrálizálták, a kir. Itélőtábla foglalja le részben. E tábla működési tere Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó, Árva és Bars megyékre, illetve a pozsonyi, nyitrai, trencsényi, rózsahegy-i és aranyos-maróthi kir. törvényszékekre és az ezek alá rendelt 36 járásbiróságra terjed ki. Áll 1 elnökből, 1 tanácselnökből, 10 bíróból, 1 elnöki titkárból, 3 tanácsjegyzőből, 1 irodaigazgatóból, 2 irodatisztból, 4 írnokból és több szolgából. E főtörvényszék 1891. május 1-sején kezdte meg működését. A nagy épület egy másik részében a kir. Főügyészség működik. Ez a bűnvádi perrendtartás életbeléptetésével, 1900. január 1-sején lépett a kir. Itélőtábla mellett, de attól függetlenül életbe. Hatásköre ugyanazon területre terjed ki, mint a kir. Itélőtábláé. Áll 1 főügyészből, 1 főügyész-helyettesből, 1 irodatisztból, 1 írnokból s 2 hivatalszolgából. Az épület többi helyiségeit a VI. számú m. kir. Kataszteri felmérési felügyelőség*) és a m. kir. Kataszteri térképtár**) foglalják le. Az épületnek e sok célra történt felhasználása természetesen magával hozta eredeti tervezetében való átalakulását. A régi gyűlésterem is teljesen átalakult.

A Mihály-utcában van az 1869-ben aug. 22-én alakult Pozsonyi második kerületi általános takarékpénztár. Ez intézet a pesti magyar kereskedelmi bank-

*) III. ik emeleten.

**) I-ső emeleten. Hátsó lépcső, a Boltiv felől.

kal szoros kereskedelmi viszonyban van. Kezdetleges részvénytőkéje 120 ezer forint 3 ezer darab à 40 ftos részvényre osztva. 1880-ban ezen részvények 100 ftos névértékű részvények ellen ki lettek cserélve akként, hogy 1 drb. 40 ftos részvény ellen 2 darab 100 ftos részvény adatott ki. 1893-ban a részvénytőke további 1800 darab 100 ftos részvények kibocsátása által 120 ezerről 300 ezerre felemeltetett. Ezen újabb részvények legnagyobb részét a Pesti magyar kereskedelmi bank vette birtokába, mi által a takarékpénztár nevezett intézettel szorosabb üzleti összekötésbe lépett. Az első évről közzétett zárszámadás 67101 forintnyi takarékbetéti összeget és 1580 forintnyi nyereséget mutat ki. Az 1904. év végével a betétek 6310,604 koronára, a tartalék alap 202,000 koronára, a nyereség 99,499 koronára emelkedtek. Az intézet irodahelyiségei 1869-től 1872-ig a Zöldpiacon lévő Reidner-féle házban, ez évtől 1886-ig a Mihály-utcában az akkori dr. Gotthardt- (a régi Segner-, most Fleischer-féle) házban voltak. Az 1884. évben a takarékpénztár a Riebe családnak régi házát mint építő telket szerezte meg s helyére a mostani diszes intézeti épületet építtette fel Rumpelmayer Frigyes pozsonyi illetőségű bécsi műépítész által s abba 1886-ban beköltözött. Az intézet elnökei eddig gr. Esterházy Antal, gr. Zichy-Ferraris Victor, Bauer Zsigmond lovag, ifj. gr. Pálffy-Daun Vilmos s jelenleg Weiss Fülöp a pesti magy. keresk. bank vezér-

igazgatója. Első igazgatója Neiszidler Károly, későbbi igazgatói: Schätzler Károly, Bettelheim H. F. s jelenleg Felicides Emil vezérigazgató.

Ugyanez utcában van a Kir. kerületi erdőfelügyelőség, melynek hatásköre Pozsony városra terjed ki. Híres cég ez utcában a városunkban 1842-ben megtelepedett Jaklitsch családé, kivált az általa kimérésre bocsátott pilseni ősforrás-sör után. A szomszédságában levő egykori Segner-ház a hírneves Segner János András szülőháza.*) Különös érdek fűződik azon ódonszerű, zsindelytetős házhoz is, mely a Mihálytoronyhoz támaszkodva, a Bástya-utcába behúzódik. Már csak a feljáró szűk és meredek csigakölépcső is mutatja régiségét. E ház egy a külföldről városunkba szakadt művészcsaládnak a pozsonyi törzsháza. Megvette ezt ugyanis 1844-ben szept. 27-ikén mint részházat Mörtinger Menyhért özvegyétől Borbálától Batka (eredetileg Battka) Nep. János zeneművész. Ő a régi, csehországi Battka muzsikus-családból származott.**)

*) Lásd Segner-út alatt.

**) Nagyapja Battka Lőrinc Lischauen született 1705-ben s meghalt 1759-ben mint a Teyntemplom hírnévben álló orgonistája Prágában. Legifjabb fia, a Prágában 1757-ben született Battka Antal szintén mint zenész jutott nevezetességhez. Zenei oktatást apjától kapott. Mint énekes, violoncello- és orgonajátszó gr. Schafgotsche Fülöp Gotthardt boroszlói herceg püspöknek Ditters által szervezett híres egyházi és operai zenekarába került. E zenekar feloszlása után s

1795-ben júl. 16-ikán a boroszlói herceg-püspöknek Johannesberg nevű kéjvára aljában fekvő Jaueringben Sziléziában. Középiskoláit a szomszédos weiswasseri kolostorban végezte s magát zenészsé képezte ki. 1814-ben Bécsbe jött, hol Beethovennel lépett érintkezésbe, de már 1816-ban Magyarországba jött zenetanítóul, minden irányban beutázva ez országot. Utóbb Pestre költözködött, hol a színháznál mint csellista, a városban mint zenetanár működött. A 38-ik évi nagy árviz után Bécsbe költözködött, hol mint orgonista nagy hirben állott s mint zenetanár igen keresett volt. E városban megismerkedett Deutschmann hangszerkészítővel, aki neki az ő utasításai szerint egy úgynevezett Physharmónikát, vagy amint ő nevezte Aelodicont, a mai Harmonium előfutárját készítette. Mint virtuóz e kedvenc hangszerén, beutázta Ausztriát s egész Németországot, ahol Mendelssohn-Bartholdynak is a figyelmét magára vonta játékával és előadásával. 1843-ban Pozsonyba jött, hogy az evang. egyháznak, az ő javaslatára Deutschmann által készített nagy orgonáját kipróbálja. Ez alkalommal a superintendensnek egy orgonára írott szép „Langhettot“ ajánlott fel, melyet az új orgonán elis játszott. Aztán végleg Pozsonyban is maradt, megvette az említett mihály-bástya-utcai házat

egybekelve a zülzi polgármester leányával Meer Renátával, mint kántor a neissei kath. főplebánia templomhoz szegődött s itt halt meg 1827-ben okt. 3-ikán.

s nőül vette 1844-ben a lőrinc-kapui Graselli látszerész leányát Jankát. 1850-ben még egyszer fellépett nyilvánosan Aelodiconjával a helybeli árvizkárosultak javára s aztán lassanként visszahúzódva meghalt 1874-ben április 18-ikán. Az ő fia Batka Nep. János, pozsonyvárosi levéltáros, nevezetes tudós és zenekritikus. Született a szóban levő házban 1845-ben október 4-iken. Helyben végezte középiskolai és jogi tanulmányait. 1864-ben október 1-sején városi szolgálatba lépett mint joggyakornak, 1870-ben városkapitány-helyettes, 1879 óta városi levéltáros. Mint ilyen buzgó tevékenységet fejt ki levéltár-kutatási téren. Széleskörű ismereteivel és szíves készségével nagy segítségére van a gazdag városi levéltár kutatóinak s e levéltárból dolgozó történet- és jogtudósoknak*). De a város zenészeti és művészeti életében is elsőrangú szerepet játszik. Városunkban ő a zenészeti élet egyik legbuzgóbb előmozdítója és fenntartója. Összeköttetései a nagy világ művészi elemeivel, mély és finom érzése és gyors, zseniális felfogása legjobban is képesítik őt a szerepvivésre. Mint zene-kritikus számtalan cikket írt a helyi napilapokba, a Press-

*) E munkánk megírásában, kivált a zenetörténeti részletekben, szintén nagy segítségünkre volt, amiért e helyt hálás köszönetet mondunk önzetlen szolgálatkészségeért. Fényes érdemeit egyébiránt „Batka János városi levéltáros“ című külön cikkben méltattuk 40 éves szolgálati jubileuma alkalmából. (Ny. Hiradó XVII. évf. 1904. 251 sz.)

burger Ztg. J. B. jegyű cikkei mind az ő beszédes tollából erednek.

Miklós-utca. (Nikolaigasse.) A Terézvárosnak ezen hegynek fel s hegynek levezető, szögben törő, roszul kövezett, piszkos, de azért a festői ingert nem nélkülöző utcája a Vártelek-, illetve a Petőfi-utcából indul ki s torkollik ki éjszaki irányban ismét a Vártelek-utcába. Keleti házsora tulajdonképen a Vártelek-utca nyugati házsorának hátsó épületrészei. Nevét a Sz. Miklósról nevezett egyház után veszi, mely régi időktől fogva maig ez utca felett, a várfalak alján elterülő plateaun áll. Lépcsők vezetnek fel hozzá a Miklós-utcából. E kis templom alapításának körülményeit közelebbről nem ismerjük, de tudjuk, hogy már a XIV. században fennállott s a káptalani őrkanonok javadalmát képezte. Idővel e javadalom miatt káptalan és prépost közt versenygés támadt, nevezetesen Márton prépost zavarta a javadalom békés élvezetében a káptalant, 1359-ben azonban a prépost pervesztessé lett. 1384-ben Fülöp biboros és aquileai patriárcha a Sz. Miklós egyházát különféle búcsú-kedvezményekben részesítette. Voltak különben egyéb kiváltságai is. Marháinak szabad volt a város telkén legelni. Az Anzing és a Mühlwerd nevű szigetek övei voltak. Több ház bérfizetésre volt neki kötelezve. A Pötschenszigeti kertek közül 25 és a Dreschwerden levő kertek közül 21 e templomnak szolgált. Vár és a város között levő fekvése azonban a vár és

város közt fenálló folytonos versenygések következtében biztonságát állandóan veszélyeztette. Mikor 1439-ben a várba zárt Rozgonyi Istvánt a városi polgárság kemény ostrom alatt tartotta, ez a várost erősen lövöldöztette. E lövöldözés azonban sikertelennek bizonyult. Rozgonyi ezért a Miklós-utcat aug. 24-ikén, Sz. Bertalan napján felgyújtatta*). Akkor nyilván a templom is leégett, de hogy nem pusztult el végleg, azt onnan tudjuk, hogy 1441-ben Treletsch Anna bizonyos végrendeleti összeget juttat a Sz. Miklós egyházának ü v e g a b l a k r a. A XVI-ik században mindazonáltal már tetteleg e templommal mint rommal találkozunk, Úgy látszik alapig pusztult el, mert a Braun-féle 1574-ik, de a Godofrid-féle 1649. évi rajzokban nincs feltüntetve. A Werner-féle XVII. századi képen már rátalálunk, mert gr. Pálffy Pál özvegye helyre állíttatta azt 1661-ben, használatának jogát a tótajku híveknek engedve át, kik abban istentiszteletüket megtartani óhajtották. A helyreállított kápolna, illetve javadalom ismét a káptalannak lett biztosítva. Összefüggésben van ugyanis a káptalan-utcai jezsuita-collegium házának vagyis a mai kir. jogakadémia házának az építésével. Akkor, mint

*) Am Mitichen — írja az ez évi számadókönyv — am Sand Bartelme tag, als dy veindt von dem Haws die porigler an zündetten. Megjegyezzük, hogy 1439-ben Sz. Bertalan napja nem esett eszedára, hanem hétfői napra. Talán am Mitichen vor vagy nach Bartelme tag s akkor ez esemény aug. 19-ikén vagy aug. 26-ikán történt.

másutt láttuk*). a káptalan az építés céljára egyik házát, a Sz. Miklósról címzett javadalmas házat átengedte, viszont a város kárpótlásul a Sz. Miklós-javadalmat átengedte a káptalannak. Ma a kápolna a belvárosi-plébánia adminisztrációjához tartozik s a kath. hitközség kegyurasága alatt áll. Az isteni tiszteletet e kápolnában a Kapucinus-rend atyái végzik. Van 122 alapítványos miséje, melyért a kapucinus-atyáknak évi 165 korona s a templom gondozásáért 80 korona jár a kegyuraság részéről. E templom legfőbb ájtatossága Sz. Miklós napjára esik. Ez ünnep előestéjén litánia, az ünnepnapon hajnalban kis mise, mire később nagy mise és sz. beszéd következik. Bár azonban e szenthely régi jelentősége hanyatlott, Sz. Miklósnak tisztelete ma is városszerte még élénk. A családok gyermekei nyugtalanul s sz. áhitattal várják a Mikulás napját. Már napokkal előbb megtelelik a primás-palota előtt levő Batthyány-tér ponyvasátrakkal, infulás, vörös ruhás, aranyszegélyes mikulásokkal. Régebben a hajósoknak és halászoknak külön oltáruk is volt a székesegyházban, de e két iparágnek hanyatlásával a székesegyházi templom Miklós-oltárának a cultusa is hanyatlott. E templomnak legújabb időben történt restaurálásakor az oltár egészen kikerült abból s emlékéét csakis egy a főoltáron elhelyezett kis Sz. Miklós-alak tartja fenn.

Moller-utca. (Moller-Gasse.)

*) L. fentebb 218. l.

A Terézváros e szűkös utcája a Mária-Terézia-utat köti össze a Váraljai-révpárral. Nevét 1879-ben a júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából kapta Moller Vilmos Dániel tiszteletére, ki Pozsonyban 1642. született. Tanult Lipcsében, Wittenbergben, és Strassburgban. Tíz éven át utazott a Schweizban, Francia-, Olasz- és Németországban. 1671-ben jött vissza Pozsonyba, hol a pozsonyi evang. lyceum aligazgatója lett. Jeles és termékeny író. A vallási zavarok idejében száműzve Nürbergbe ment, hol 1673-ban „Presburger Kirchen- und Schulenverlust von Raimundo-Rimondo“ című művét adta ki. Majd később az altdorfi főiskola történeti és bölcsészeti tanára lett. Irodalmi érdekeinél fogva a császártól a pfálzi gróf címét kapta. Meghalt 1712-ben. Egyik unokaöccse, Moller Károly Ottó 1670-ben jan. 16-án született s mint jeles orvos és író nagy érdemeket szerzett. Ő alapított Besztercebányán egy híres orvosi magániskolát. Meghalt 1747. április 9-ikén. Életrőja, Wessprémi, Hippokratesnek nevezi.

Molnár-utca. (Müllergasse.) A Terézváros e meredeken vezető utcája a Mária-Terézia-utat köti össze a Váraljai-révpárral. 1879-ben júl. 28-ikán kapott nevét onnan viseli, mivel a középkorban, de még az új korban is a Váraljai-révpárton kelepelteka dunai malmok.*) Már 1405-ben említ-

*) A Neyder-féle 1820 évi térképen a régi Zsidó temető és a nyárfa közt összesen 20, a Wigand-féle térképen pedig 18 dunai malom van feltüntetve.

vék*), 1461-ben is. A városnak 1574. évi képmetszetén egy dunai vízimalom van feltüntetve azon a helyen, melyen a Dunából a mai Kossúth Lajos-téren át végig futott Dunaág kiszakad, jelölül, hogy a révparton idáig húzódtak a malmok. A molnár-ipar városunkban régi időktől fogva jelentékeny. Már az 1379 évi adólajstrom tanúsítja, hogy városunkban a molnárság mint iparág számos lakós kereseti forrását tette. Ebben ugyan is több muelnér és muelfurer soroltatik elő. A malmok részint a Duna mentén, a vízálláshoz képest változó állóhelyekkel, részint a Vödric mentén állottak. De voltak löerőre berendezett szárazmalmok is, amiről az 1434 és 1458 adó- és számkönyvek Rosmulner, Rosmulner, Rassnmullner, kifejezései bizonyítanak. A Pozsonyban őrlött liszt nemcsak a belfogyasztásnak tett eleget, hanem kiviteli cikk is volt, miről az 1457/58 évi harmincadkönyv tanúskodik. Hogy a molnárság jól jövedelmező kereseti forrás volt, azt a XV. századi végrendeletek mutatják, melyek szerint a molnárok jobbára nemcsak malom-, de ház- és szőlőbirtokosok is voltak. Bortermeléssel és borkiméréssel pótolták tehát a malomiparnak mint úgynevezett saison-keresetnek időleges jövedelem-fogyátkozását. A malmok közt voltak régen olyanok is, melyek nem csak buza-örléssel, de posztóványolással is foglalkoztak, mi az 1379 évi adólajstromból tetszik ki. A molnárípar

*) czway tail an der Tunnaw mul.

egyébiránt újabb időben is nevezetes volt városunkban. Már szólottunk a Malomvölgyben a pozsonyi szab. malomvölgyi társulat által alapított vízi és műmalmokról, melyek mindaddig, míg a folyócska vízmennyisége elegendő volt a művek üzemben tartására, messze vidékre szállíták liszttermékeket.*) A dunai molnárságot ma is képviselik az elysiumi malmok, míg a virágvölgyi Ludwig-féle nagyberendezésű és 360 lóerővel dolgozó, 90 munkást foglalkoztató, naponta 600 métermázsa lisztet**) termelő, gőz- műmalom a város egyik legnagyobb szerű iparvállalatához tartozik. — A Molnár-utcára nyílik a Dunára dülő régi Zsidó temető bejárása. E festői temető, mely ma már használaton kívül van, nagyon érdekes XVI. századi sírkövekkel bir. Valószínű, hogy a középkori feljegyzésekben említett zsidó temető ugyanezen helyre esett.

Mótzengrundi-út. (M o t z e n - g r u n d e r w e g.) Ezen hegyi út az első Bimbóháznál szakad ki s vezet fel a Békés gunyhóhoz s közlekedik egyéb hegyi utakkal. Nevét a már a XV. és XVI. századi számadó-könyvekben és végrendeletekben

*) Még megjegyezzük, hogy e társulat 1600 darab és 200 pengő forintos részvényből állott. Az aláírók közt van L i s t F r i g y e s a hírneves nemzetgazdász is, ki Pozsonyban nyilvános felolvasásban a társulat érdekében szólott. Létre jött e társulat 1844 december 7-ikén. Elnöke volt gr. Z i c h y Ferenc, titkára H a u s e r Ernő, pénztárosa E d l Tivadar.

**) 460 méter mázsa buza- és 140 méter mázsa rozslisztet, 100 méter mázsa darát.

wotzengrundt, wotzngrunt, watzengrundi néven sűrűn említett Alsó-, Közép- és Felső-Motzengrund szőlődűlők után kapta. Van hozzafüzdő történelmi reminiscenciája is. Mikor 1439-ben a városi polgárok Rozgonyi Istvánt a várban ostromolták, nehogy ez utóbbi a helyőrséggel együtt a várból kivonuljon és meneküljön, az ostromlók a Motzengrund eltorlaszolásával, sövény- gátakkal és futóárok- kal (zawn és fallingraben) akarták azt megakadályozni.

Nádor-utca. (Palatingasse.) A Ferenc-Józsefváros e szépen tervezett egyenes utcája a Gyár-utat köti össze a Kikötő-úttal. Keresztben metszi a Segner- és Rákóczy Ferenc-utcákat. Elnevezése a nádoroknak Pozsonyban történt, kivált koronázásakkor és országgyűlések alkalmakor való szereplésére emlékeztet. A nádorok emléke városunkban nagyon élénk. Több nádor volt ugyanis pozsonyi főispán, mint 1200-ban Henrik, 1212—1214-ben Bánk, 1247—48-ban Szentgróti Dénes, 1248—59-ben ratholdi Lóránt, 1260—63-ban Németujvári Henrik, 1264—65-ben ismét ratholdi Lóránt, 1282—83-ban Csák Máté, 1284-ben Németujvári Miklós, 1299-ben Trencsényi Csák Máté, 1376—85-ben Gara Miklós. A nádorok közül kettő: homonnai gr. Drugeth és trakostyáni Draskovich József el is van temetve Pozsonyban, amaz a Szent-Ferenciek egyházában, emez pedig székes-egyházunkban. Nem egy nádor vallásos buzgósága járult a város szenthelyeinek alapításához és létesüléséhez. A Sz. Feren-

ciek Loretomi kápolnájának főalapítója herceg Esterházy Pál nádor, a Trinitáriusok kolostora gr. Pálffy Miklós nádor közreműködésével létesült. József nádor az Országház tözsomszédságában, a Wittmann-féle házban lakott s abban született fia, a honvédség élén álló, országszerte népszerűségnek és közkedveltségnek örvendő József főherceg. Nem is lehet ezért meglepő, hogy a „Nádor“-ról vett üzleti cím sem ismeretlen városunkban. Hajdan az Andrássy Gyula-utcában állott fenn s ma a Nagy Lajos-téren áll fenn az Ország nádorá-hoz (zum Reichspalatin) címzett vendéglő.

A Nádor-utca mentén 3 nevezetes gyár van: a Bőr-gyár, a Kőolajfinomító-gyár és a Városi villamosmű, de ez utcára terjednek ki a Juta- és a Posztó-gyárak telkei illetve szárnyépületei is. A Pozsonyi első magyar finom bőr-gyárat 1896-ban alapította tulajdonosa Freud S. 3200 □-öl területen. A gyári épület-csoportban egy 50 lóerejű gőzgép a hajtóerő, a munkások száma 100, kik közül csak 6 nő. A gyár termelési képessége évenként mintegy 200 ezer db. különféle bőr, e között van kocsi-, vagon- és könyvkötési bőr is. Cikkeinek piacai a hazai vaggongyárak, de kijutnak Ausztriába, Németországba sőt a Keletre is.

Az Apolló-kőolaj finomító-gyár egy állami kedvezményben részesülő részvénytársaság tulajdona. Alapították egy mintegy 26 m. holdnyi területen 1895-ben, kibővítették egy külön paraffin-gyár

érdekében 1902-ben. Az összesen mintegy 50 épületből álló épületcsoportban egy 300 lóerőnek megfelelő hajtóerő van működésben. A munkások száma, 10 női munkás kivételével, mintegy 500 férfi. E gyár évenként 5000 vagon nyers-anyagot képes feldolgozni. Termékei benzin, paraffin, kő- és gép-olaj, coaks, aszfalt, gyertya és legújabb idő óta jég. Piacai hazánkön kívül Ausztria, Német-, Olasz-, Francia-, Spanyol-, Angol-országok, Sveic és Szerbia.

A Városi villamosmű a város tulajdonát teszi a annak saját üzemében van. Értéke 1,032,155 koronát tesz. 1902 jan. 1. óta van üzemben. A naponkinti átlagos fogyasztás 3500 hektovatt, a földalatti vezeték hossza 57'7, a földfelettié 32'7 kilométer.

Nagy-Lajos-tér. (König Ludwig-Platz.) A Mihály-utca, Frigyes Főherceg-út és Széplak-utca kitorkolásai közé eső, a Vásár-tér és a Vármegyeház-tér által határolt tágas de lankás tér 1879. júl. 28-ika óta a Nagy-Lajos-tér nevet viseli. Az előtt Szén-térnek (Kohlmarkt) nevezték, mivel e téren árulták kedden és pénteken a fát és a faszenet. A faszen-égetés a város erdős környékén élénken üzött nemzetgazdasági ág volt. Úgy az 1374. évi városi adólajstromban, mint az 1439. évi városi telekkönyvben valamint egyes városi számadókönyvekben is egyes szenések említettnek. A tüzelésre szükségelt faszenet részint a város közvetlen környékén, kivált Sellendorfban, részint

magának Pozsonynak területén a városfalakon kívül vagy a ligetben égették. A városi kamarás a számadókönyvek tanúskodása szerint Sellendorfból szerződtette a városi szénégető munkákhoz a munkásokat*). De jelentékeny szenet fogyasztott Pozsony a Pálffy-birtokból: Konyháról, Pernekről, Lozornóról is. A fa mellett a szénnek használata általános volt, nemcsak a kovácsoknál, lakatosoknál és egyéb fémcikkeket készítőknél, kiknek hirtelen és erős lángu tűzre volt szükségük, hanem a háztartásban is, amint azt a régi konyhaszámadások bizonyítják. A XVIII. század végén, 1781. előtt tették át a fa- és szénvásárt a Szárazvám-kapú elé.***) De ezért a régi név továbbra is megmaradt. A Halácsy-féle 1849—50. évi városi térképen is e néven van az megjelölve.

Mai nevét e tér I. vagyis Nagy Lajos, e dicső Anjou-házi királyunk tiszteletére kapta. Uralkodott 1342—1382-ig. Meghalt Nagyszombatban 1382. szept. 10-ikén. Amint számos Pozsonyban 1349—1378. közt kelt oklevele bizonyítja, városunkban sokszor tartózkodott. Itt esküdtek neki 1362. dec. 31-ikén az osztrák, stiriai és karinthiai hercegek örök szövetséget. A város iránt való kegyességét az-

*) Cholpreuner von Seldendariff.

**) Korabinsky írja 1781-ben: Der alte Kohlmarkt war ehemals zum Absatz der Kohlen, des Kalks und des Holzes bestimmt, ist aber vor einigen Jahren vor das dürre Mautthor versetzt worden.

zal is bizonyította, hogy annak 1314-ben dec. 14-ikén fenytő jogot adományozott oly értelemben, hogy mindazokat, kik Ausztriából a pozsonyiaknak kárt okoznak, elzárhassák. Ugyanez évben ő engedélyezte Pozsonynak a 15. napi sz. lőrcinci évi vásár-tartás jogát. Ő mentette fel 1364-ben a pozsonyi polgárokat a saját használatukra behozott élelmiszerek és posztófélék után fizetendő harmincad alól. Ugyanő mentette fel a pozsonyiakat 1374-ben a Visegrádra és Budára szállított élelmiszerek után járó vám és a harmincad fizetése alól, majd aztán ugyancsak 1374-ben teljes harmincad-mentességet is engedélyezett a pozsonyiaknak mindennemű importált árucikkek tekintetében.

E tér a városi gyalog- és kocsiforgalom egyik, a közuti villamos vasút által is növelt legélénkebb gócpontja. A középkorban is az volt, mert ezen vezetett át a morvavölgyi és kiskárpátalji közlekedésnek útja. Ezen tartották meg a Mátyás király által 1474-ben engedélyezett sz. mihálynap-i vásárt. Napjainkban gyümölcsáros kofák állóhelye, nagy vásárok idején pedig mézeskalácsosok bódéi vannak itt felállítva, a tér tulsó felén pedig halat és húst kisütő lacikonyhások elégitik ki a vásárosok táplálkozási óhaját. Város-védelmi szempontból nevezetessége volt e térnek a Mihály-toronykapú s ettől jobbra-balra a várossal irányában álló egyes egész- és félvédelmi toronyok. Az a ház, mely a Mihály-utcából kijövet jobbra a Nagy-Lajos-tér és a

Mihály-utca sarkán áll, városi őrház volt*). A térre jellemző, hogy 1455-től 1548-ig ezen állott a város egyik tégláégetőkemencéje, melyet 1548-ban helyeztek át innen az Ispotálykapú elé. A Mihálykapúnál levő közkutat (Rörkasten peim Michelstor) említi az 1568. évi városi számadókönyv. A XVI. században 1577-ben volt a Mihály-kapú előtt a Mihály-temetőnél (Michelsfreythoff) a pékek céh-szállóháza.**). Ugyane század végén, 1595-ben mészáros bódékról van szó, melyek a Mihály-kapú előtt állottak. A XVIII. század vége felé, 1768-ban ide tették át a Főtérrel a nyilvános p e l l e n g é r t,***) mely a kőkút mellett állott.†) A kőkutat ujabban, hogy a vízvezeték behozták, el-eltávolították s a térnek a közutak közé eső részét vaskerítéssel befogták és parkirozták.

A vármegyeház tözsomszédóságában, ott, hol ezelőtt a rabváltó Trinitáriusok kolostora és temploma állott, ma pedig a Sz. Háromságról nevezett plébánia és temploma áll, állott a városfalakon kívül levő Sz. Mihály főangyalról nevezett plébánia-egyház és mellette az iskola, melyet az 1529 évi városi számadókönyv említ. Egyház és iskola alapítóját és alapítása idejét és körülményeit nem ismerjük. Az egyház plébánosa először 1325-ben

*) Das Stadt- und Wachthaus, ein Eck unter das Michaelerthor, írja 1781-ben Korabinsky.

**) Herberge.

***) Pranger.

†) Vannak rajzok, melyeken ez fel van tüntetve.

említették. Tudjuk, hogy volt a templomnak számos oltára és dús felszerelése. Volt benne a pozsonyi szőlőkapásoknak külön céhe is. A templom mögött a Jókai Mór-utcától ki a Kisfaludy-utcáig húzódott a sirkert, melyben a búcsú-kedvezményel bíró Sz. Balázs-kápolna állott. 1515-ben a templomot tűzvész pusztította, mikor pedig 1528-ban a török fergeteg közeledésének híre érkezett, akkor a városi tanács védelmi célból a templomot lebontatta. Utolsó nyoma 1581-ben pusztult el. A helyén ma álló két csonkatornyú templomot 1717-ben, a Kollonich Lipót esztergomi érsek által Pozsonyba telepített rabváltó Trinitáriusok építették. A gr. Pálffy Miklós nádor és gr. Koháry István országbíró közreműködésével épült kolostoruk 1723-ban lett felavatva. A hajó felett levő nagy, és a szentély felett ivülő kis kupolát Galli Bibiena építész tervezte. Festményekkel Unterhuber, Palkó és de Matta János művészek díszítették. A Trinitáriusok az 1690—1730-ig terjedő időközben 2043 keresztényt váltottak ki török rabságból. Kolostorukat mégis II. József császár rendeletére feloszlatták s 1785-ben helyőrségi ispotálylyá alakították át. A mostani Sz. Háromságról nevezett plébánia 1854-ben keletkezett. Híveinek száma 3953. A templomot és paplakot ujabban restaurálták, mi nagyrészt a jelenlegi plébános Kazacsay Árpád buzgó-ságának és fáradozásának az érdeme. E plébánia-templomban van a kath. temetkezési egyesület.

A Nagy-Lajos-tér egyik nevezetessége a Schmidt Hansl néven ismert, 1829-ben alapított borozó helyiség az „Ország nádorához“. E híres helyiség 75 év óta áll fenn, 1903-ban ujították meg s nagyobították. Hírnevét kitűnő borainak köszöni. Kossuth Lajos jurátus korában is látogatója volt. Ugyan e téren van az egyfogatú bérkocsik, valamint az 1904 óta a Vaskútra vivő személyszállító automobil-kocsik állomáshelye.

Nagyszombati-út. (Tirnauerstrasse.) Ez út az Ujvárosban, a Sánc-út folytatásában Nagyszombat irányában vezet. Mentében vezet el a pozsony - dunaszerdahelyi helyi érdekű vasút és mellette fekszik a vasúti vágányon túl a gyepmester telepe, melynek fenntartása a városnak évi 900—1000 koronányi kiadást okoz; továbbá a közel 4 holdat tevő Szegények ujtemetője és a Tehéngyep (Kuhhaide), a vasúti vágányon innen pedig az 50 holdnyi Disznógyep (Sauhaide.)

E tágas mezőséget délnyugaton a cs. és kir. katonai temető és a Szegények régi temetője, éjszakon a nagyszombati út, délen pedig azon mezei út határolja, mely a Kertész-utca folytatását teszi. Nevét a Disznógyep még abban az időben kaphatta, mikor a városi disznócsürhét e gyepre hajtották. A középkorban Pozsonyban a sertés-tenyésztés bizonyára élénkebb volt mint ma, mikor a hentesek kívülről kapják az üzleteikben szükségelt sertéshúsanyagot. De a középkorban is Pozsonyban

a sertés-tenyésztés inkább a külvárosokban öltött nagyobb arányokat, mint a belvárosban, hol a disznó-tenyésztés statutumilag meg volt szorítva. A hentesek az 1379 évi városi adólajstromban sla her és saw sla her neveken felsorolvák, de nem képeztek célszerűleg rendezett iparágat. Sőt minthogy az 1434. évi adókönyvben egyetlen hentes sem említettik, bizonyosra vehető, hogy őket a mészárosokkal egybevették. Ha tekintetbe vesszük, hogy a városi urak kirándulásain vagy idegen vendégek tiszteletére rendezett lakomákon a sertés- és malacpecsenye, meg a kolbász rendes étel, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy a hentesség városunkban nem volt jelentéktelen üzletág. De a háziállattenyésztés és házi gazdaság is sokat fejt meg. A füstölésre szánt egész sertésoldalakat bárki árulhatta egész éven át, a fél-és negyedoldalokat pedig Sz. Márton napja és a farsang közé eső időben. Mindezeknél fogva a sertéstermelés tényleg nagyon jelentékeny volt a régi időben s érthető, ha Disznógyep néven külön terület jutott megjelöléshez. Ma a nagy teret a város bérbe adja a katonaságnak, mely ez alkalmas nagy területen tartja gyakorlatait.

Nándorváros. (F e r d i n a n d - s t a d t.) A város II-ik kerületét teszi. Nevét V. Ferdinánd, az utolsó Pozsonyban megkoronázott király tiszteletére kapta. Az Óvárost éjszaktól határolja. Délről a Vásár tér, N. Lajos-tér, Vármegyeház-tér és a Torna-utca éjszaki házsorai; nyugatról a

Védcölöp-út keleti házsora a Kísfaludy-utca kitorkollásáig; éjszokról a Védcölöp-út déli házsora a Kísfaludy-utcától a Grassalkovics térig valamint a Grassalkovich-tér, a Széna-tér s a Búzapiac déli házsorai, az Irszébet-utca nyugati végének és a Pray-utcának déli házsora a Kórház-utcáig; kelet-ről a Kórház-utca északi házsora határolják. Utcái a következők: Bél Mátyás-, Bognár-, Eidl-, Fa-, Frigyes főherceg-, Iskola-, Jókai-, Kísfaludy-, Konvent-, Magas-, Mária-, Posta-, Széplak-utca s a fent említett határ-utcák megnevezett házsorai. Terek: a Búzapiac, Grassalkovich-, N. Lajos-, Széna-, Vármegyeház-, Vásár-tér fent nevezett részei. Már a középkorban meg lehetőszen volt házakkal megrakva. Közép-kori neve Ujtelep és pedig a Mihálykapu előtt levő Ujtelep, (Newsidl In der vorstar vor Sant Michels thor vagy vor sandt Michels thor im Newsidl). Eredetileg csak a Széplak- és az Apácapálya (a mai Bél Mátyás-) utcákból állott. 1865-ben házainak száma 341-re ment. Ma van 3154 lakása összesen 12255 lakóval.

Oeser-utca. (Oesergasse.) A Terézvárosnak ezen hegyi utcája a Csuka-utcát köti össze a Vizitorony-lépcsővel. Ezelőtt Második Flórián-utcának (II. Floriánigasse) nevezték, mit az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés Oeser-utca névre változtatott Oeser Ádám Frigyes hírneves festőművész tiszteletére. Született Pozsonyban 1717-ben feb. 18-ika előtt s megkeresztelt az evang. egyház anya-

könyve szerint febr. 18-ikán. Apja Oeser Ádám Frigyes berlini származásu szíjgyártó legény, anyja a pozsonyi származásu Schwatzöhlrl Róza volt. Már egy éves korában elvesztette atyját. 1724-ig az evang. lyceumot látogatta. Aztán anyja kívánságára a cukrásziparnak szentelte magát. De egyre jobban nyilatkozó festészeti képességei rábirták anyját, hogy öt 1728-ban Kamaufl festőhöz adja tanulásra. 1730-ban szakadt el tőle Bécsbe, hol 7 évig látogatta a festészeti Akadémiát. Már 18 éves korában díjat nyert. Még Pozsonyban ismerkedett meg Donner Ráfáellel, ki 1727-től 1738-ig mint Esterházy Imre herceg udvari építészé működött s számára építészeti és szobrászati műveket alkotott. Ezen ismeretség, melyet Bécsben sem hanyagolt el, oly befolyást gyakorolt Oeser életére, hogy ő „élte fogytáig Donner Ráfáelről valóban csak gyöngéd meghatottsággal beszélt s annak képét szentkép mutogatta.“ Ő Donner Ráfáeltől az antik művészetet tanulta el. 1739-ben Drezdába ment, hol a nagy Winkelmannnal ismerkedett meg, kinek művészeti tanácsadója lett. Itt a festészeti Akadémián tanári címet kapott és udvari festőnek nevezetett ki. 1756-ban Lipcsébe költözködött mint az ottani új festészeti és építészeti Műakadémia igazgatója. Lipcsében Goethe fordult meg Oeser házában és körében. Meghalt 1799 ben Lipcsében. Oeser Donner Ráfáel által s mélyen termékenyítőleg hatott tanítványára Winkelmannra. Winkelmann Oesernek Donner által hatalmasul befolyá-

solt szelleme előtt úgy hódolt, mintha az magának a művészetnek szentlelke volna. Ugyanaz áll később Goethéről is, aki fejlődési folyamatában közel járt Oeserhez s amíg Goethe nevét említik, addig Oeser nevét is fogják említeni, mert Pozsony e szülöttje oly mélyen hatott, Donner Ráfael lángeszétől ösztökélve korának legkiválóbb szellemeire. Goethe azt mondja róla, „hogy ő e század legtehetségesebb embereinek egyike. Játszva emelkedett fel a természet szabad kegyéből arra a polcra, melyre jutott. A természet ő reá mint kegyencére bőkezűen árasztotta a tehetség egész bőség-szarvát“. Másrészt kifogásolja Goethe Oeser képeinek technikáját, de nagyban magasztalja azok báját. Azokat egy ártatlan gyermeki lélek, egy szép képességű szellem kifolyásainak mondja. Mikor Goethe 1768-ban Lipcséből 3 évi otttartózkodás után eltávozott, egyetlen egyetemi tanáráról sem mondhatta, hogy tőlük valami sok hasznót kapott volna. De a Rajzakadémia igazgatóját Shakespeare és Wieland mellett tiszteletteljesen és hálásan nevezte a maga tanítójának. Oeser ha nem is volt igazi lángész, mégis a geniálitás benyomását tette. Kitűnő világésszel bírt s kitűnt sokoldalúságával, mert nemcsak festő, hanem szobrász, rézmetsző, karcoló s a mellett ügyes decorateur és arrangeur is volt. Társaságban a szellemesség, a kedélyesség és tevékenység kifogyhatatlan gazdagságával hatott. Azonkívül barátságos, szives, szeretetre méltó és könnyen élő volt. Környezetére

rendkívül jótékonyan hatott. Ha maga mint művész nem is uralkodott a technika felett, mégis örök dicsősége, hogy művészet tekintetében éveken át uralkodott két igazi zseni felett. Városunkban Oesernek több festménye van. Ezek egyikét (Krisztus Emmausban) a pozsonyi evang. egyház számára festette s azt annak ajándékozta. E kép egy időn át a nevezett egyházban oltárképként volt alkalmazva, de onnan 1839-ben a sekrestyébe került. A városi múzeumban van tőle két fatáblás festmény. A „három felér oroszlánról“ címzett cégerképe szintén ott van. Ez még pozsonyi ifjúkori műve A. O. monogrammal.

Orsolya-utca. (Ursuliner gasse.)

Az Óvárosnak a Vásár-teret és a Lörinckapú-utcát összekötő ezen utcája közepett a Kalapos utcával és a Batthyány-térrel, éjszaki végén pedig a Barát- és a Hummel-utcával érintkezik. Eredetileg ez utcát éjszaka felől a városfalak zárták el. Még csak 1778-ban nyitották azt meg a Vásár-tér felé. Azon része, mely a Batthyány-tér és a Lörinckapu-utca közt húzódik, a XVIII. században, Korabinsky idejében is 1781-ben Országház-utcának (Landhausgässl) nevezték, mert épp a régi Országház (Landhaus), a mai adó- és fővámhivatal átellenében torkollott ki a Lörinckapu-utcába. Később János-utcának (Johannissgasse) nevezték el. Nep. Sz. János után, kinek kőszobra a Batthyány-téren áll. Az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés a János-utca nevet megszüntette s az

Orsolya-utca nevet rája is kiterjesztette.

Mai nevét ez utca az 1672-ben Pozsonyban Kollonich érsek fáradozásai következtében I. Lipót alatt letelepedett Sz. Orsolya-rendű-szüzek után viseli, kiknek kolostora nagy részben ez utca egyik oldalát alkotja.*) A kolostor területe 1 (1200 □ öles) holdat s 356 □ ölet tesz, miből magára a kolostorépületre 1069, a kertre 487 □ öl esik. Az a nagy terület, mely az Orsolya- és a Kalapos-utcára és a Hummel-utca északi fele közé esik, mind a kolostorhoz tartozik. E területen előbb 10 ház állott, melyeket a kolostor számára megvettek. A kölni, lüttichi és bécsi kolostorokból jött apácák 1676-ban jun. 13-ikán érkeztek Pozsonyba, összesen 4 mater és 2 soror. Ez utóbbiak közt volt Nádasdy Júlia grófnő. Első főnöknőjük mater Mária de Ascensione volt. Első szállóházuk a Schneeweisz- (a mai Korvin-utca) sarkán, a Sigray házzal szomszédos, a Sz. Ferenc-rendűekkel szemben álló ház volt. Első jótevőjük a Hofmann-család volt, melynek üdveért ma is imádkoznak minden conventuális mise után. 1677-ben, mikor az első lakás már szűknek bizonyult, a Ventur-utcai tágasabb Hever-féle házba költözködtek. Ugyanez évben jan. 20-ikán lépett be a rendbe Nádasdy Franciska grófnő magával hozva 10 ezer forintot, drága ékszert

*) Az Orsolya-utcai hosszú fronton összesen 110 ablak van t. i. 44 a két- és 66 a háromemeletes házon,

és sok értékes ruhát s fehérneműt. Ez évben ősszel megkezdődött a kolostor építése. Kollonich tette le az épület alapkövét s már két év múlva, 1679-ben, éppen pestis idején, költözködtek be az új otthonba. Teljesen befejezve a kolostor azonban csak 1687-ben lett, renoválva pedig 1830-ban, amint ezt a porta fölé helyezett vörösmárványtábla felirata hirdeti.*)

A kolostor-terület éjszaki szögében, a régi várossal tözsomszédságában, a mai Hlumel- és Orsolya-utcák sarkán áll a csinos de az épülethez képest nehézkes torony által jellegzett, építészetileg jelentéktelen kis zárdatemplom. Ez eredetileg a pozsonyi evangélikusok temploma volt, melyet ők magyar-szláv istentisztelet tartására Segner András polgármester idejében építettek. Helyén egy magántulajdontevő magtár-féle helyiség volt. E helyre Segner András 1658-ban egy magyar-tót templom és torony építését tervezte. Hozzá a költség közadakozásból gyűlt össze. Sopron, Kőszeg, Ruszt városok is jelentékeny összeget adományoztak e célra. A templom tornyostúl már 1658. dec. havábánkészen állott. Lipót császár azután e templomot 1672-ben az Orsolya apácáknak adatta át.**)

*) Erbaut — MDCLXXXVII. — Renovirt — MDCCCXXX.

**) A templom ajtaja felett levő márványtábla felirata ennek allentmond, mert az az 1676 évet jelöli meg következőleg: Dei Gloríae Et beatae Virginis Mariae Lauritanae cultui /

Ez év szept. 14-ikén szentelte azt fel Szelepcsényi esztergomi érsek. Ő ez alkalommal 3 uj harangot is benedicált. Hogy a torony zsindelytetős volt, kitetszik abból, hogy a törökök azt könnyű szerrel felgyújtották. Majd rézsisak került reá, melyet 1844—45-ben ujjal cseréltek fel. 1844-ben okt. 2-ikán helyezték rá a villámhárítót. E javítási és átalakítási munkák 6089 frtnyi költségbe kerültek, bár a régi rezet 1004 frton értékesíthették.

E templomon kívül van a kolostornak külön házi kápolnája (Jesulein-Kapelle) s a templomra szolgáló alsó- és felső-oratoriuma, szép frescokkal és érdekes olajfestményekkel díszített refektoriuma s több rendbeli ékes régi butora. Hajdan volt saját gyógyszerháza is, mely azonban ujabban megszűnt.

A nevezett Jézus-kápolna alapítása összefügg báró Amadée Rozália, született báró Horvátnak a pestis elől a kolostorba történt menekülésével. Ő 1740-ben egy viaszból készült Jézuskát kapott egy bécsi apácától ajándékba. A prágai csodatevő Jézuska mása volt. Elhatározták, hogy számára külön helyiséget rendeznek be, 1741. ápr. 25-én készült el a kápolna a kolostornak Hummel-utcai részén. Egyúttal megalakult Esterházy Imre primás engedélyével a Jézus-, Mária- és Józsefről ne-

vezett házitársulat,*) melynek már 1742-ben 509 tagja volt. E társulat a többi társulatokkal együtt megszűnt II. József császár rendeletére, de 1839-ben Kopácsy József primás alatt ismét életre kelt. Ez év dec. 16-ikán Kremnicska városi plébános újból felszentelte az időközben elhanyagolt Jézuska - kápolnát, s azóta az maig különös díszben ragyog. E kápolna kizárólag az apácák számára szolgál. Világiak — az iskolásgyermek kivételével — ebben nem hallgathatnak misét. Vasár- és ünnepnapokon még apácák számára sem szabad e kápolnában misét szolgáltatni. 1842 aug. 30-ikán e kápolna 100 éves jubileumát ünnepelték.

A kolostort idők folyásában sok viszontagság érte. Mindjárt kezdetben az olasz építőmester hanyagságából egyik főfalazata összedült. Pénzszűke nem egyszer nyomasztó volt. A törökvész közeledtére az apácáknak menekülniök kellett, Steyerba törekedtek, de csak Bécsig jutottak, hol több hónapig maradtak. Mikor 1782-ben II. József császár rendeletére a Klarisszák kolostorát feloszlatták, a Klarisszák közül többen az Orsolyákhoz jöttek s itt Orsolyásoknak öltözködtek be. Ezek közt volt a főnöknő is, Mater Franciska, született Batthyány grófnő, de ki már 1783-ban márc. 15-ikén meghalt. 1809-ben január végén a nagy árvíz okozott a szerzetnek

*) Hausgenossenschaft von Jesu Maria u. Josef.

több mint 600 forintnyi kárt. De ez csak kezdete volt a bajnak. Ugyanez évben ugyanis a kolostort, úgy mint általán a várost is, a francia megszálló hadsereg is nagyon károsította. Jún. 1-sején kezdte az a liget felül a várat, de jún. 4-ikén már a várost is lövöldözni s ez tartott jún. 27-ikéig. A Váralját (Zuckermannl), a Káptalan-utcát, a Kalapos-utcát, a primási palotát, a városházat lángba borították az ellenség golyói. A kolostort is számos golyó találta, melyek a tetőt, a kéményeket, a falat nagyon meg rongálták, a golyók még a belső helyiségekbe, refektoriumba, noviciátusba s templomkarba is behatoltak. Hogy mekkora rombolást tettek az épületen az ágyúgolyók, abból is kitűnik, hogy a főnöknőnek egymaguk az összetört ablakok helyreállításáért 700 frtot kellett az üvegesnek fizetni. A kolostorhoz tartozó 3 ház egészen a lángok martaléka lett. Hozzájárult e bajokhoz, hogy jun. 14-ikén 4000 forintnyi hadisarcot is vetett ki az ellenség a kolostorra. Az 1850. évi február havi nagy vizár is temérdek kárt okozott az egészen elöntött kolostornak.

Voltak azonban a kolostornak derűs napjai is. Jó hire s az iránta való bizalom a közönségnél gyorsan terjedett. A tanítás és nevelés céljából beadott gyermekek száma egyre nagyobbodott. Kitüntetésekben sem volt hiány. 1687. dec. 9-ikén fejedelmi vendégei voltak a koronázás alkalmából. Lipót császár, Magdolna-Teréz császárnő, József ujon koronázott király, Erzsébet fő-

hercegasszony a kolostorban ebédelték. 1808-ban júl. 10-ikén Merici Angela a szerzet alapítója szenttéavatásának örömmünepét ülhettek meg, mely alkalmankor az ünnepélyes misét Károly Ambrus királyi herceg és primás Rauscher püspökkel a felső oratoriumból hallgatták. Hogy mennyire tisztelt és közkedveltségben részesülő volt az Orsolyák pozsonyi háza, tagjainak előkelősége is bizonyítja. A mágnás családok számos sarja állott be a szerzetbe, névszerint a Nádasdy (három is Orsolya, Jozefa, Michaela), Csáky, Esterházy (kettő), Zichy, Keglevich, Barkóczy, Wallenstein, Kornis, Kéry, Auersperg, Batthyány, Gelhorn, Erdődy gróf, a Cziráky, Eisenberg, Mechtlen, Viszdum, Scott, Zetnitz, Szúnyogh, Werleyn, Majthény, Wallenstein bárói családok sarjai valamint a legjobb hangzásu nemesi családokéi is, mint a milyenek a Draskovich, Wiczay, Péterffy, Pothoszký, Veletzky, Sallabachi Sallay, Inkey, Vános, Sekelein, Palocsay, Korlátkői, Csernánsszky, Mezőszegedi Szegedi, Niczky, Török, Pogyay, Kvassay, Fiáth, Martinelli, Galibody, Kirchstätter, Boronkay, Bittó, Ben, Egger, Beniczky, Satori, Sághy, Péntzes, Szamaróczy, Kollányi, Börzsey családok sarjai. Annyira jóhírbén állott e kolostor, hogy belőle rajzoltak ki azok, kik idegenben fióktelepeket alapítottak. A pozsonyi kolostorból alapították 1689-ben a glatzi kolostort Sziléziában, 1698-ban a kassait Felső-Magyarországban, 1707-ben a varasdit Horvátországban.

1744-ben alapították a pozsonyi Orsolya-kolostorban az „Ur Jézus szívének társulatát”. E társulat 1782-ig nyilvános s fényes körmenettel tartotta meg ájtatosságát, de 1782-ben eltiltották neki a körmenetet, 1787-ben magát a társulatot is feloszlatták, de 1796-ban a társulat újból feléledt a nyilvános körmenetek kizárásával. 1848-ban IX. Pius pápa teljes bűcsút engedélyezett a Jézus sz. szíve nyolcadára mindazoknak, kik a társulat ájtatosságában részt vesznek s az egyház intentiójához képest imádkoznak.

Az apácák száma jelenleg 49, kik a laikák és öregek kivételével, mind leányoktatással és neveléssel foglalkoznak. Vezetésük alatt állnak az elemi és polgári leánytanodák. Amazok a kolostornak Hummel-utcai, emezek pedig a kolostornak Kalapos-utcai részében vannak. 1866-ig 4 iskolahelyisége volt a kolostornak, ez évben már az ötödiket, 1869-ben a hatodikat kellett megnyitni. 1893 óta van a szerzetnek egy általa saját költségén alapított, Izabella főhercegasszony védnöksége alatt álló, nyilvánossági joggal és gyakorló iskolával bíró, jeles igazgatásnak és tanári karnak örvendő igen virágzó nőtanítóképző-intézete is. E képzőiskola kezdetben a régi kolostori épületben volt elhelyezve, 1895 óta azonban az udvarban a kert felé épült, s a modern tanigényeknek mindenképen megfelelő, muzeummal, tornateremmel, könyvtárral, tanzserekekkel, vízvezetékekkel és központi légfűtéssel berendezett, 3 emeletes pompás

ujépületben van. Úgy a polgáriskola mint a praeparandia számára van kolostori internatus is*), melyben a szülők teljes megnyugvással helyezhetik el leányaikat. Sok érdemet szereznek azonkívül a szerzetesnők a közjótékonyság terén is, mert úgy a Polgári mint a Tanítónőképzői iskolába járók jelentékeny része tanpénzmentességben részesül. Az internatusban sokan ingyen vétetnek fel. A kolostor pitvarában számos szegény részesül rendes napi ételmezésben.

Az utcának különös diszeül szolgál a Sz. Ferencrendűek kolostorának az Orsolya-utcára kiérő parkirozott kertje. Ez előtt egy hosszú, kívülről éktelen fal választotta el a kertet az utcától. Az 1457. évi számadókönyv szerint a kerti falat a város javíttatta.**). Az 509 □-ölnyi kert eredetileg úgy a Barát- mint az Orsolya-utca felé jóval kiebb ért mai határainál. A Barát-utcat annyira összeszűkítette, hogy nagyobb gyalogközlekedésre sem volt alkalmas, amint azt a Wigand féle térképen is szemlélhetni. Az utca e szűkös volta kivált koronázások alkalmával bizonyult nagyon hátrányosnak s ezért szélesbitése elkerülhetetlen volt. A szerzetesekkel való közös megegyezés után a város 93 □-ölnyi kisért területért kárpótlásul 200 forintot

*) L. fentebb Kalapos-utca alatt.

**) Item 2 Morterrurer bei der Garten Mauer bei dem kloster, so man die uns hat zwickt und pessert, jeden 16 D.

adott a zárdának s e terület aztán 1830-ban az utcához került. Utóbb a széépészeti szempont is követelőleg óhajtott érvényesülni, mi elé a kolostor előljárósága nem is gördített akadályokat, noha a kertnek, mely eddig konyhakertül szolgált, parkká való átalakítása érzékeny anyagi károsodással járt, annyival is inkább, mivel egy a kertbe beépített fényképszeti helyiség is jövedelmező volt*). A Pozsonyi Első Takarékpénztár tetemes költséggel vállalkozott a régi csupaszfal lebontására és helyébe egy szolid falazott alapon álló diszes vaskerítés állítására. A kertnek parkirozása pedig a helybeli Szépitő-egyesület és Pozsony városi Tanácsa közreműködésével történt. A parkirozott s szépen gondozott kert azóta, kivált nyárszakban, a két utca környékének igen kedves arculatot kölcsönöz.***) Még megjegyezzük, hogy

*) E kertnek az Orsolya- és a Barát-utcák szögében 1873 – 1896-ig fényképszeti műterem állott. 1873-ban ugyanis Ságody Károly fényképész szerződésileg kibérelt a zárdá kertjéből 6 öl hosszú és 4 láb széles teret, erre fényképszeti termet épített, melynek bejárója a Barát-utcáról volt. Évi bérül 84 frtot fizetett. 1896-ban a kert parkirozásakor lebontották. Ugyanekkor betöltötték a kertnek 1860-ban ásott kútját is és helyébe a város új vízvezetékét vezett be. Az első vízvezetékot a város 1708-ban szept. 26-ikán engedélyezte bevezetni a kolostor belsejébe, ebédlőjébe, konyhájába, a külső s belső kertbe.

**) E kerttől megkülönböztetendő az új. n. quadrum vagyis a kiskert, melyet a kolostor épülete fog körül. Az itt létezett napórát 1723-ban renoválták. Valószínűleg az egész kertfal freskókkal volt kifestve,

pestis idején e kert az elhalt szerzeteseknek temetkezőhelyül szolgált. A kertre érnek ki a templom valamint a Sz. János és Rozalia-kápolnák szentélyei. A kolostornak kert felé néző falán egy hárfázó Dávidot feltűntető festmény látható napórával.

Említendő épületrésze a sz. Ferenciek kolostorának a Jezsuiták épületéhez támaszkodó, az Orsolya-utcára kiérő s a parkra tekintő egyemeletes épülete, az ú. n. Philippsburg, melyben még kevéssel előbb a Pozsonyi Ipartestület és a Pozsonyi kerületi betegsegélyző-pénztár volt elhelyezve. Épült az 1726-ban s akkor Ujépületnek nevezték. Eredetileg háromemeletes volt s infirmaria volt az egész környék beteg ferencrendű tagjai számára. Már 1759-ben ledőléssel fenyegetődött, mert a főívezet csak egy fél téglavastagságú volt. Lehetőség szerint kijavították, de 1823-ban újra bedőléssel fenyegetődött s erre a harmadik emeletet lebontották. 1830-ban újból kellett javítani. 1891-ben április 10-ikén már gerendákkal támasztották meg. 1893-ban végre a második emeletet is lebontották, a többit pedig újra építették, részben új alapon is. Jelenleg bérhelyiségül szolgál s névszerint a kath. munkások helyiségül szolgál.

Ország-út. (Landstrasse.) Az Ujvárosnak ezen a Búzapiactól a Honvéd-

mert 1724-ben Mak Máté pozsonyi plébános bőkezűségéből a Megfeszített képe, Sz. Mária, Sz. János és Magdolna képét festették a kis kert falára.

utcáig terjedő hosszú széles utcája a Pálfiy-utcát hasítja át. Belé szakadnak egyfelől a Zichy-, az Iskola-, a Bab-, másfelől a Walterskirchen- és az Endlicher-utcák. Rajta végig vezet a városi villamos vasútnak a Sánc-útig vezető szárnyvonala. Előbb ez út neve Felső-Ország-út volt, mit az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés Ország-út névre egyszerűsített.

Nevezetesebb épületei: az 1123 □ölnyi területet elfoglaló egyemeletes Városi dologház, mely hosszú arcvonalával az út egyik legnagyobb házát képezi. Kőbélletű s körívben hajló kapúja felett a kapúív zárókövébe az 1767. év van vésvé, míg a kapúív archivoltjába vésett e szavak olvashatók: Domus Josephina — 1777 — Convertitarum. E feliratokból tehát kitétszik, hogy az épület már 1767-ben ezen vagy más formában fennállott s hogy 1777-ben átalakult vagy úgy, hogy átépült, vagy úgy hogy más rendeltetést kapott. Biztosan tudjuk, hogy 1810-ben 27330 forinton lett berendezve. Nevét ez épület Sz. József után viseli (Józsefalapítvány, Josephistift), kinek festett képe ékesen faragott kőcimer-foglalványok közt a kapú felett szemlélhető. A Convertitarum kifejezés nem szabatosan azt fejezi ki, hogy ez épület az erkölcsi rossz életből a jó életre térő egyének menedék-hajléka. Célja ez épületnek az erkölcsileg züllött avagy a kereset és hajlék nélkül szűkölködő egyének, férfiak és nők és a 7-éven fölül levő gyermekek felvétele. A 7 éven alól levő gyermekek csak

az esetben vétetnek fel, ha magával a családdal kerülnek e mentőhelyre. A szabályok szerint csak pozsonyi illetőségű egyének volnának felveendők, de a szabálytól eltérőleg idegen illetőségűek is vétetnek fel. A felvétel vagy kisebb vétségek és kihágások fejében büntetésképen, vagy szükségből történik azon célból, hogy amazok szabadság - büntetésüket hasznos munkára fogással töltsék ki, a szükségből felvettek pedig, hogy további zülléstől megóvásának, amellet munká árán keresethez jussanak. A munka, melyet e házban végeznek, különféle ipari munka. Vannak bejáró elődolgozók által vezetett szabó-, cipész-, asztalos- s fémműhelyei. A fémműhelyben gázmotor működik. A termelt famunkák főleg káposzta-vágókból, egérfogókból s hasonló tárgyakból állanak. Külön helyiségben a stukkaturhoz szükségelt nádláncát végzik. Többen házon kívül is kapnak foglalkozást, kivált utcák tisztításánál s a ligetben levő kavics- és homok-bányáknál. A végzett munka fejében a dologház egyénei napidíjat kapnak, amelynek egy része élelmezésükre, tartásukra, ruházásukra fordittatik. Azok, kik házon kívül dolgoznak, munkájukért naponta 1 kor. 20 fill. kapnak. A házban dolgozók bére kisebb. A házban levő munkaerő ugyanis bérbe van adva egyes vállalkozóknak. A végzett asztalos munkák után a bérlő fejenként 50 fillért fizet, a nádszövő és nádláncát munkáért pedig 40 illetve 50 fillért. Reggel az intézetben főzött rántott levest kapnak,

délben a Lazaretből beszolgáltatott ebédet, 7 deciliter levest és 7 deciliter főzeléket valamint 56 dekagramm súlyú rozskenyeret. Vasárnapon és csütörtökön azonfölül 9 dekagramm marhahúst. Este délebedi maradékot. A házban tágas és szellős alvó- és munka termek vannak, külön fürdő-, mosó-, szertári helyiségekkel. A betegek számára van bejáró orvos, a házban rendelő szoba és orvosi szertár. A ház egyúttal sebkötési készülékkel és hordágygyal felszerelt első segélynyújtási állomás is. Fekvő, nehezebb betegek az állami kózházban gyógykezeltetnek. Van az épületnek kápolnája is, melyben minden vásár- és ünnepnapon sz. mise szolgáltatik. 1828-ban kapta a városi tanács megkeresésére a dologház lelki adminisztrációját a sz. Ferenciek szerzete, mely ezért évi 60 frtot kapott díjul. Későbbben a Kapucinusok rendjének tagjai végezték e helyen az isteni tiszteletet s a lelki gondozást. Ma azonban a Jézus-társaság bejáró tagjai vezetik a lelki teendőket. A nem katolikus hitfelekezetekhez tartozók lelki gondozásáról szintén gondoskodva van. Dísz- és gyümölcsfák a tisztán tartott udvart kertet teszik, mely a ház tájának friss, egészséges levegőt szolgáltat. Az intézet egyik városi tanácsos felügyelete és egy a házban lakó saját gondnoka vezetése alatt áll. Az e házba befogadott egyének száma tájdalom évről évre növekedik*). Az átlagos napi

*) 1899-ben volt 126 férfi, 51 nő, össz. 177. 1900-ban volt 144 férfi, 41 nő, össz. 185. 1901-ben

létszám 55. Az átlagos tartási költség fejenként és naponként 38,3 fillér. Számítva az összköltséget (ruhát, lakást, tisztítást stb.), az átlagos napi költség 70,5 fill. emelkedik. Az átlagos keresmény fejenként és naponként 48 fillér.

Az intézet szükségleteinek fedezésére többrendbeli jövedelmi források állnak rendelkezésre, névszerint a menedékházi alapnak kamatai¹⁾; a munkaerőnek értékesítéséből eredő bevételek²⁾; a községi alapnak evi járulékai és a jötevők adakozásai és hagyományok³⁾. Összesen a pénztári maradvánnyal együtt 16592 korona. Ugyannyira rug a kiadás is⁴⁾.

A városi dologház átellenében van a dúsan felszerelt és berendezett Pozsonyi önkénytes tűzoltóság háza és szertára. A szép emeletes ház Sendlein Antal volt városi főmérnök tervei szerint

volt 142 férfi, 44 nő, össz. 186. 1902-ben volt 185 férfi, 81 nő, össz. 266. 1903-ban volt 213 férfi, 125 nő, össz. 338. 1904-ben volt 250 férfi, 132 nő, összesen 382.

¹⁾ Az 1905 évi költségvetésbe 817 koronával beállítva.

²⁾ 7321 koronával beállítva.

³⁾ 7199 korona

⁴⁾ 815 koronával beállítva.

⁵⁾ Az 1905 évi költségvetés szerint a kiadások tételek a következők: Intéző fi etés és világítási átalánya 1466 kor.; ételmezés 7400 kor.; ruházat 1640 kor.; ágynemű és mosatás 380 kor.; irodai szükséglet, bútortat, felszerelés 260 kor.; tüzelőanyag 1000 kor.; világítás 700 kor.; épületfenntartás 2620 kor.; vízfogyasztás 274 kor.; Istentisztelet 360 kor.; fuvarok 84 kor.; vegyesek 208 kor.

épült 1893-ban a következő 1894. évben júl. 28-ikán lett felavatva. Utcái tractusában vannak a tiszti, az ügyelő, a tűzörségi, tűzjelzési (telefon és riasztó készülék), az orvosi, mentő, mosó és fürdőhelyiségek, az emeleten a nagyterem, a könyvtár és az egyesületi muzeum, az udvarban a mászó- és szárítóház, az udvar hátsó részében pedig az Erzsébet-utcára kiérő tágas szertár és műhely. A szertárban Walser- és Kernreuter-féle gőzfecskendők, Knaus és Kernreuter-féle kocsifecskendők, nagy és kis legénységi kocsik, kiskerekű tömlő motolyatargoncák, vízhordó szekerek, kétkerekű hydranskocsik, sugárszóró készülékek, szivó- és nyomószivattyúk, Magirus- és Giessmann-féle kihuzó létrák, fészítő készülékkel ellátott Knaust-féle dugólétrák, fogasgumóval ellátott mászólétrák, meghosszabbítható létrák, ivgamos mászólétrák, gerincfogas tetőlétrák, ugró-, csuszó- és oltóponyvák, mentőzsákok, puttony-fecskendők, kendervödrök, városi és vidéki vízfecskendők, mentőkocsik, anihilátorok, extincteurek, tömlők, jelző-, biztonsági- és villanylámpák s reflectorok s egyéb szükséges szerek és készülékek vannak elhelyezve. Van az egyesületnek egy 74842 koronából álló segélyezési, egy 2724 koronából álló egyenruházási, egy 353 koronából álló testületi és egy 137 koronából álló könyvtári alapja. Működő tagjainak száma valami 150—160, pártoló tagjainak pedig valami 700. Ez utóbbiaktól mintegy 5 ezer korona évi tagsági díj folyik be, melyhez 11480

koronányi községi járulék, egyes önkéntes adományok és tőkék meg értékpapírok után való kamatok jönnek. Vannak az egyesületnek fiókszertárai is, melyek a Városházon, a Vártelken, a Császáz-úti vámháznál, a vadászlaktanyánál és a váraljai katona-élelmezési háznál elhelyezvék. A tűzoltóság működési köre kiterjed Köpcsényig, Lamacsig, Szőlősig, Károlyfalváig és Ligetfaluiig. A működő tagok törzskarba, mászó-, szivattyú-, rendfenntartó- és állandó őrségszakaszokba osztvák be, rendes tanfolyamokban szakszerűen kiképeztetnek s nem csak tüzeseteknél, hanem árvíz- és ferge-
teg veszedelmeknél, szerencsétlenségeknél is vétetnek igénybe. Színházban, circusban, báltermekben, műkedvelői és egyéb előadásoknál is őrszolgálatot tesznek*).

*) Ha a városi tűzoltóság mai szervezetét tekintjük, s azt a régi szervezettel összehasonlítjuk akkor legott észreveszük a nagy haladást, mely e téren történt. Mint oly városban, melyben az összeépített házak túlnyomóan zsindely-tetővel bírtak, a tűzveszedelem mindig imminens volt. Ezért már a XV. században s nyilván már előbb is a tűzoltás ügye a városi hatóság figyelmét és gondját maga iránt felköltötte. Eerre vonatkozó adatokat a városi számadókönyvek tartalmazznak. Az 1446-ikiakból tudjuk, hogy tűzvészkor a városház tornyán vörös zászlóval jelezték a tűz irányát s hogy borral, kenyérrel, pénzzel jutalmazták az oltókat. Az 1502-ik évek szerint használatban voltak a bőrvödörök (lyderine Euper). Ezek Pozonyban készültek s előállításukra zsidókra adót vetettek ki (1503 évi v. sz. k.) 1526. van szó az első tűzifocskendőről (Feuerspritzen). 1527-ben említvük az első vízkocsik (Wasserkaul so auf den wagen am platz liegen.) Az 1536. évi sz. könyv szerint pénzbüságot róttak ki kémény-

A Városi dologház tőszomszédságában van a Városi major, melyben a városnak lovai, kocsiai, hordósszekerei és az utca tisztításánál használatni szokott hó- és szemétseprőkocsiai elhelyezték. A major szomszédságában következik a Hubert J. E.-féle cs. és kir. udvari pezsgőgyár. Alapították 1825-ben. Különlegessége a Centry-Club, melyet Ő Felsége. I. Ferenc József is megízlelt s kitűnő minőségűnek jelentett ki. Az 1896. évi millenniumi kiállításon is az arany állami éremmel lett díjazva. A Hubert-féle pezsgőgyár közelében van a Fischer József

kigyuladásért a ház gazdájára. Az 1514. évi sz. könyvben említve van a pénzjutalom, melyben a tűznél megjelenő első vízkörsi részesült. Az 1588-ik évi sz. k. szerint lakadalmakkor tűzőrök voltak felállítva. Az 1555-iki szerint éjjeli tűzesetnél lámpa volt a városház toronyán kitűzve. Az 1568-ik évek szerint tűzveszély ellen vízkádák állottak a csökötnél. Az 1571-ik évek szerint a Búzapiácán vízkocsik állottak (Wasserwagen am Traidmarkt). 1571-ben kerékes latorjáka említettnek (Rädd so man zu den feuerleitern gebraucht.) 1643-ban a városházán levő tűzfecskendő, 1649-ben a tűzfelügyelők (Fewarbeschawern) említék. 1662-ben már a külvárosokban is vannak tűzfecskendők. Hogy magánosok is támogatták adományaikkal a tűzoltói ügyet, kitetszik abból, hogy 1714-ben Rössler András kerékes tűzfecskendő végrendeleti hagyományt tesz. Az 1642. évi tűzoltói szabályrendelet szerint tűzőrök voltak a Városház és a Mihálytoronyon. Tűzkitörésekor nappal vörös zászlóval, éjjel lámpával jelölték a tűz irányát. Tűzhöz jönni pénzbüntetés terhe alatt kötelesek voltak az ácsok, kőművesek, kovácsok, lakatosok, fürdősök, valamint a kerékgyártók, bognárok, asztalosok, kéményseprők is. A tűzhöz először érkezők pénzbeli jutalmat kaptak. Kik

és fia pezsgő-, likőr-, rum-, szesz-, ecet-, sprit-, cognac-, slivovic-, törköly- és boróka gyára, melynek termékei úgy hazai mint bécsi kiállításokban részesültek. E gyárak átellenében vannak az Állami Kórháznak éjszaki szárnyépületei, melyek közül különösen kiemeljük az elmebetegek osztályát. Ez 1900-ban épült a fertőzőbajosok pavillonjával és a kórbonctani intézettel együtt 700 ezer koronányi költségen. Elhelyezhető benne mintegy 350 beteg. Jelenleg dr. Fischer Jakab kiváló kórházi főorvos vezetése alatt áll, ki a korhumánus szellemének megfelelőleg, a rendelkezésére álló segítségmélyekhez és eszközökhöz képest, töltetelhetőleg igyekszik a legszánandóbb betegek szenvedéseit enyhíteni.*) A betegek száma az

lovakkal bírtak s a hárkocsisok is tűzhöz vizet hordani tartoztak. Éjjeli tűzkor a háziuraknak lámpát kellett házaikra akasztani és a szögletházak gazdáinak meg kellett gyújtani a tűziserpenyő szurokkoszorúit. A tüzeseteknél való lopások feljelentőit pénzbelileg jutalmazták. Kötetszik azonkívül a rendszabályból, hogy voltak rendszeren alkalmazott tűzfelügyelők (ordentliche Feuerbeschauer), kik kéményekre és tüzelőhelyekre ügyelni tartoztak. E szabályrendelet kötelességévé teszi a háziuraknak a tüzre való ügyeletet, a könnyen égő anyagokra való felügyeletet. Elrendeli, hogy minden háznál legyenek meg a szükséges tüzoltó szerek: fecskendők, bőrvedrek, kampók (Krucken zum abstoßen), lajtorják, dézsák, balták. Legyen víz a padláson, a kutak mellett, a kutak pedig legyenek ellátva kötelekkel rudakkal, láncokkal.

*) Az elmebajosok emberhez méltó gondozása és gyógyítása még csak a legújabb kor humanitásának a vívmánya. A középkorban s azon túl is az elmebajosokat zár alatt levő vasketrecokban tartották, sőt még ezekben is

egész kórházban fájdalom évről évre gyarapszik,*) amiért az 1904. évi költségvetésbe újabb 300 ezer korona lett beállítva egy sebészi pavillon építésére s egy szomszéd telek megvételére.

Az Ország-út s az Iskola-utca sarkán van a Grüneberg-féle nagy kefégyár. E gőzfürészettel összekötött gyár 1834. óta áll fenn s mai fejlettségéhez 1870. óta Grüneberg Károly és József életrevaló vállalkozási szelleme és szakértelme juttatta. Tizenkét épületből álló telepe 12 ezer [] méternyi területet foglal el. Benne a világítást saját villanytelepe árasztja el, a hajtóerőt pedig egy 150 és egy 250 lóerejű gőzgép fejti ki. Munkásainak száma 300 férfi és 500 nő. A gyár évi termelési képessége 750 ezer forint értékű árúnak felel

lőnora kötötték. Pozsonyban is így volt az. 1517-ben említést tesz a városi számadókönyv egy az Ispotály számára a lakatos által készített ketreccről (ain Starib In das Spytall), melybe a bolondokat zárták (do man dy uns ynigen lewtt Innenlegt.) Az 1538. számadókönyv szerint Pethawer János kardkészítő az ispotályban ketreccbe zárták (in ein kőtterl ver-spert). További adatokból kitetszik, hogy ez a kőtterl megvolt vasalva (beschlagen) s hozzátartozott 3 zár s egy lánc (3 schlos darzue und ain ketten.) 1557-ben egy bolond szabót zártak el ily ketreccbe. Megtörtént, mint 1662-ben máj. 26-ikán, hogy a szegény elmebeteg a városból kiűzték, nehogy alkalmatlanságot csináljon (wegen Verhüttung allerhand verlegenhaitten.)

*) Csak az elmebetegeknek 1884-ben **87**, 1899-ben **179**, 1900-ban **251**, 1901-ben **294**, 1902-ben **318**, 1903-ban **356**, 1904-ben **410** volt a számuk, míg az egész kórházban az idén volt nap, hogy már 1000 betegnél is többet ápoltak.

meg. Készítményei világhírben állanak s nagy mennyiségben szállítanak nemcsak az európai külföldre, kivált Angliába, hanem annak tengeren túl levő gyarmataiba is, azonkívül az Éjszakamerikai Egyesült-Államokba, sőt még Afrikába is. Jóság, izlés, kiállítás, szoliditás tekintetében e világcég áruí elsőrangúak. Cikkeinek egyik helybeli árusítóhelye a Lörinckapu-utcában van.

A gyár átellenében van az újvárosi (virágvölgyi) róm. kath. Plebánia-templom, melynek északi oldala az Ország-útra tekint. Épült 1885—88-ban a pozsonyi születésű Rumpelmayer Frigyes bécsi műépítész tervei szerint. Arányainál és kivitelénél fogva egyaránt városunknak egyik építészeti díszé. A szenthely Nagyboldogasszony tiszteletére van felavatva s Pozsonyváros kath. hitközségének kegyurasága alatt áll. Főrév hozzá mint fiók tartozik. Belsejét két pozsonyi hírneves művész műalkotásai teszik nevezetessé. Az egyik Fadrusz János „Krisztus a keresztfán“ ismert gyönyörű modelje, a másik Tilgner Viktornak a templom felépítése körül nagy érdemeket szerzett néhai Poeck József plébánost feltűntető márvány mellszobra, mely a bejáratnál szemlélhető. Az újvárosi plebániát 1770-ben alapították s híveinek száma 10.000.

Túl a templomon következik az 1899-ben Schiffbeck Katalin által alapított Cselédház. Ez részint cselédek kiképzésére, részint szolgálat nélkül levő cselédek gyámolítására áll fenn s hirdeti alapítójának

nemes emberszeretetét s nagy lelki műveltségét. Végre a Pálfiy-utcán túl az Ország-út egyik jelentős épülete a M. kir. dohánygyár, mely 1853 óta áll fenn. A hozzátartozó nagy tárház 1861-ben épült. Az emeletes kezelési és a kétemeletes gyártási épület 1887-ből való. E dohánygyárban évenként mintegy millió darab különféle szivar készül 2,061,084 forint értékben. Azonkívül termel még 26,414,000 csomag magyar pipadohányt is 79,242 forint értékben.)*

Óligeti-út. (Weg zur Alten Au.) Ezen út a ligeti díszkerten túl levő Tornatér mellett s a vasúti hid alatt déli irányban halad a városi határban fekvő Óligetbe. Ezen fiatal erdőkben haladó út Pozsony egyik legkellemetesebb sétája. Mentén fekszik az ifjúságnak, üdülési és testfejlesztési szempontból oly fontos és szükséges játszótér. E 6 katasztrális holdnyi**), magas cser-, köris-, akác-, nyírfákkal körülvett, a város közepétől csak 1,5 kilométer-

*) Felette érdekesnek tartjuk itt az Első pozsonyi m. k. dohány- nagy- és különlegességi-árudának, Hirschmaun Kristóf cégvezető által összeállított évi forgalmát közölni. E kimutatás szerint fogyasztatik évenként 1083 $\frac{1}{2}$ kilogramm burnót, 1242 $\frac{1}{2}$ kgr. pipadohány csomagokban, 1,892,850 csomag pipadohány csomagocskáiban, 7,353,700 drb. szivar, 13,961,200 drb. szivarkák. Pénzürtékben a forgalmat kifejezve: a nagyáruda évi pénzforgalma 835,817 korona 26 fill. Különlegességek évi pénzforgalma 180,881 kor. 32 fill. Kisáruda évi pénzforgalma 48,852 kor. 96 fillér. Összes évi pénzforgalom **1,065.551 kor. 54 fill.**

**) Kerülete 750 m., területe 28,000 m $_2$.

nyire fekvő s így könnyen elérhető játszótér 1903 máj. elsején nyílt meg a város törvényhatósági bizottságának 1902. aug. 4-ikén tartott közgyűlése hozzájárulása következtében a helybeli középiskolák, névszerint a kir. főgymnásium, az áll. főreáliskola, az evang. lyceum és a felső kereskedelmi iskola ifjusága számára évi, mindig május hó elsején fizetendő 10 koronányi használati díj fejében. A tér célszerű védőkerítéssel van befogva, csarnokkal és kútűző vizet szolgáltató Norton-féle kúttal, villámhárítóval és a szükséges játékszerekkel és dolgozó eszközökkel ellátva. E téren naponként átlag 300—600 tanuló játszik. Pezsgő friss élet zivaja hangzik itt fel s hozza magával, hogy e tér és környéke a város közönségének kedves tartózkodási helye. Nem messze e tértől van a lóversenytér, mely tavasz idején nagyon mozgalmas, élénk s festői képet tüntet fel. Nemcsak a város főúri társasága, hanem kiebbrendű lakossága is előszeretettel keresi fel, amaz a tribüneket, emez a korlátállásokat, hogy a gyepi lóverseny lefolyásán gyönyörködjék. Pozsonyban az első lóverseny 1865-ben volt 3 napon át, május 4-től 6-ikáig.

Odább van a Polgári lövölde, mely nyaranta, uzsonahely is lévén, szintén nagy látogatottságnak örvend. Hajdan a lövölde a Mihálykapúnál a városárokból volt. Később a Vödrici kapúhoz került az árokba. *) Ezt

*) 1551-ben schiessstat néven van említve.

új lövöldének nevezték. De annak is van nyoma, hogy a Halászkapúnál a Zwinggerben is lőttek, hol lögunyhó állott.**) Majd később a Stefánia-úton a most is meglevő, de már csak privátlakásul szolgáló házba tették át a lövöldét.***) Ujabb idők óta az Óligeti-úton van. A lövészet Pozsonyban régi idők óta nagy kedveltségnek örvendett. A lövészet különféle nemei voltak divatban, mint a szabad lövészet (freyschiessen, Freischiessen), melyet a város rendezett s jutalmul jobbára ruhaneműeket tűzött ki. Aztán a madárlövészet (Vogelschiessen), melyet az 1494. évi számadókönyv többször említ. Utoljára van róla szó 1529-ben. Lőttek t. i. egy póznára megerősített mesterséges madárra,****) mely olykor ezüstből is készült.†) Jobbára ezüst billikom volt a díj. A XVIII. században is divott még a madárlövésnek egy neme, de ez már főleg az alsóbb néposztályok mulatságához tartozott. Ismeretes továbbá az ökörlövészet (Ochsenschiesen), mely először 1517-ben említették. Megszűnt a XVI.

a városi számadókönyvben. Hogy az árokban volt, nyilvánvaló, mert a számadókönyv azt mondja: die Stiegen in Graben zu machen.

*) Az 1551. évi vár. sz. könyv mondja ugyanis: die schiesshütten im Zwingger peim fischerthürl abzuprechen und heraus zu raumen.

**) L. Stefánia-út.

****) Stangen mit dem Vogl, den man zu den schiessen aufgesetzt hat.

†) hab ich den goltschmid bezalt von begen des silbrein vogl, den man zu den schiessen aufgesetzt hat.

század közepén 1556 körül. Ezt minden évben megtartották. A lövés festett ökörre történt. Divatos volt azonkívül a céllövészet (Scheibenschiessen) mikor céltáblára lőttek. Emlittetik 1553-ban. Szintúgy divatban volt a nyíllövészet is (Pfeilschiessen) mikor ijjal lőttek. Az ij a puskaapor használatára előtt nagy szerepet játszott polgárainknál.

Hogy mekkora értéke volt a jó ijinak, kitetszik abból, hogy a végrendelkezés különös tárgyát képezte s általán szorgos felügyelet és kezelés alatt állott. Még 1553-ban is használatban volt. Ágyulövészet i gyakorlatokról is van tudomásunk, mi városvédelmi szempontból könnyen érthető*). A lövészeteknél kitűzött díjak nagyon külömbözők voltak. Láttuk hogy ruhaneműek és ezüst tárgyak voltak divatosak, de tudjuk, hogy ezeken kívül posztók¹⁾, vörösbársony, zöld és vörös nürnbergi posztók²⁾ is képeztek jutalmakat. Vannak adatok, melyek szerint structollak, zöld sapkák, egy egy pallos³⁾, hátszló és sör is voltak jutalmak⁴⁾. 1676-ban a városi tanács aranyozott ezüst billikomot tűzött ki lőjutalmul. A lövészetben való ügyesség nagy virtusul vétetett. A legjobb lövő lövész-

*) 1541-ben és 1552-ben emlittetik a schiessen mit valconettés ain freischiessen mit falkonet.

¹⁾ Említve van 1541-ben.

²⁾ Említve vannak 1543-ban.

³⁾ Palasch.

⁴⁾ Említvék 1676-ban.

mesterré (Schützenmeister) lett s mint ilyen a lövészet élén állott¹⁾. Minden évben más-más volt a lövészmaster. Ha kirándult a polgárság vidékre, a lövészet akkor is főmulatságul szolgált. Gyakran rándultak ki Sellendorfba, hol Margit-napján mulattak lövéssel²⁾. Avagy Vajnorra, hol szintén lövészetben gyönyörködtek³⁾. A városi urakat a lövészek, kirándulásokkor, el s vissza kísérték⁴⁾. Az ünnepélyes alkalmakkor való diszlövéseket is ők eszköz-
lék⁵⁾. Nagy ünnepélyekkor, mint Urnapján, az ágyukat ők sütötték el⁶⁾.

Ma — a sportkorszakban — a lövész-sport városunkban hanyatlóban van. A Stefánia-úti lövőtele el lett adva, az egyesület irattára, diszkönyve, disztárgyai részben a városi muzeumba kerültek. Történeti emlékü aranybillikoma Soltz egyesületi elnök őrizetében van, míg a feliratok által érdekes és történetileg nevezetes céltáblák nagy részben a Palugyay-féle szálló ú. n. kuglizó helyiségében vannak. A múlt évtizedekben némi élénkséget adott a lövé-

1) Az 1542. évi vár. sz. könyvben olvassuk: Item Stadthamerer zalt ein Hosentuech, das die puxen schützen genomen haben, do sie umb die Maisterschaft geschossen haben.

2) zu den schiessen Bei sant Margareten, mondja az 1526. évi vár. számadókönyv.

3) Emliti az 1535. évi vár. sz. könyv.

4) Így mondja az 1511. évi vár. sz. könyv: den schützen alls sy dy Herrn von Sellendorf herein gelait haben.

5) Freuden Schüssen.

6) Emliti ezt az 1691. évi vár. sz. könyv.

szetnek az V. hadtestparancsnok, Packény tábornaszernagy igyekezete, ki az óligeti katonai lövöldébe meghívta lövésre Pozsony polgárságát. Így alakult a Katonai és Polgári lövész-egyesület, mely azonban egészen különbözött a régi lövészegyesülettől. Nem is állott fenn sokáig, mert Ardényi Dezső sajtópere következtében a katonaság s polgárság szétvált egymástól. Legújában, 1902-ben a régi lövészegyesületet Seifert József kezdeményezésére többen ugyan ismét reaktiválták, de nem tartós eredménnyel. Seifert József kibérelte 10 évre a katonai kincstár tulajdonát tevő óligeti lövöldét. Az egyesület ujmegalakulása 1902. május 19-ikén meg is történt, amely napon az egyesület tisztikara meg lett választva, de az eredmény nem felelt meg a várakozásnak. A lövési kedv a kitűnő löpálya dacára is, nem tud igazán fellendülni. Az egyesület inkább csak névleg áll fenn, a lövölde csak egyeseknek szolgál fegyvereik kipróbálására és lögyakorlati térül.

A lövölde közelében van az oroszvári Dunaág, melyen alacsony fahíd vezet át. E Dunaág a viziportnak szolgál, számos kisebb nagyobb csolnak áll itt a sport kedvelőinek a rendelkezésére. A vizen túl egy gyönyörű fásoros gyalogút vezet az Óligeti vadászlakhoz, hol étellel itallal csillapíthatja a kiránduló éhségét s szomját. E vadászlaknál áll a Sz. Kereszt, mellette harangláb haranggal, magán a vadászlakon pedig a Sz. Szűz képe függ. Ezekhez évenként június hó utolsó vasárnapján dél-

után 5 órakor körmenetben zarándokol Pozsony ájtatos kath. lakóssága. A Sz. Kereszt alján e szavak állanak: *Zur Erinnerung / an 1809 / von den Bürgern Pressburgs / 1869.* A hagyomány szerint az 1809. évi nagy árvíz e helyre sodort egy fakeresztet s hozta ide a vadászlakon levő képet. A tulajdonos nem jelentkezvén, Pozsony több polgára elhatározta, hogy e Mária-képet a vadászházon függesztik fel, a keresztet pedig közelében állítják fel. 1825-ben Karolina-Augusztia királyné koronázásakor a Kereszt már nagyon romladozott volt. Ferdinánd király, ki gyakran sétált az Óligetben, nevezetesebb összeget adott a vadásznak a Keresztnek megújítására. 1844-ben a lövészek az időközben ismét romlásnak indult Kereszt helyébe egy újat állítottak fel, melyet Kremlitschka városi plébános nagy ünnepséggel megáldott. 1860-ban az Ave Mária-harangozásra gyűjtött pénzen a harangot szerezték be s 1869-ben a korhatag fakeresztet a mai Köskereszttel helyettesítették. Jún. 24-én avatta azt fel Heiller városi plébános. Kereszt és vaskorlát 460 forintba került. Tervbe van véve egy falazott kápolna építése, melyhez a tervet Kittler Nándor építőmester készítette. Amint az e célra gyűjtött pénz kamatai annyira megnőnek, hogy a költségekhez elegendő, a tervet valósítani fogják.

Óváros. (Altstadt.) E városrész — Pozsony első kerülete — Pozsony legrégebbi részét, a város eredeti magvát képezi. Határolja délről a Kossuth La-

jos-tér éjszaki házsora, nyugaton a Hal-tér és a Vártelek-utca keleti házsora, éjszakon a Kapucinus-út és a Vármegyeház terének déli házsora, keleten a Nagy Lajos-tér és a Vásár-tér nyugati házsora. E határookban fogták hajdan körül a várost a védelmi falak, faltornyok, zwingerek és árkok, amint azt a sok helyt fennmaradt fal-, zwinger- és árokrészletek és faltornyok világosan mutatják. A faltornyok elhelyezése és kiépítése a Zwinger-rendszeren alapult, mi abból kitetsző, hogy a körfalak tornyai közül több nem a főfalból, hanem a zwinger-falból fejelett ki. Az Óváros utcái a következő 23: Apponyi-, Barát-, Bástyá-, Korvin-, Deák-, Domb-, Halászkapú-, Hummel-, Kalapos-, Káptalan-, Klarissza-, Lőrincskapú-, Mihály-, Orsolya-, Pázmány-, Plebánia-, Rómer-, Szilágyi-, Szűk-, Városház-, Ventur-, Zöldszoba - utca, nemkülönben az Óvárost határoló fentjelzett utcáinak és tereinek említett házsorai. Mindezen utcák együttesen 69953 □-ölnyi vagyis 58 (1200 □-öles) holdnyi és 353 □-ölnyi területet vesznek igénybe. Ide tartoznak továbbá a következő terek: Batthyány-tér, Ferenciek-tere, az 1800 □-m. nagy Főtér, Kenyérpiac, Székesegyháztér. 1865-ben az Óvárosnak 275 háza volt s e szám van kimutatva úgy az 1894-ik mint az 1904-ik évi adóügyosztályi jegyzékben is. Lakásainak száma 2128, háztartásaié 2666, a lakásokhoz tartozó egyéneinek a száma 9446. Kéményeinek száma 3962.

Paar-út. (Paarstrasse.) Ez az

Ujváros keleti határában a Sándor- illetve a Nagyszombati-úttól a Malomligeti Dunaáigig vezet. Belé torkollanak a Fűzfa-, a Virág-, a Kertész-utca. Előbb Alsó-Sándorútnak (Untere Schanzstrasse) hívták, e nevet az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés Paar-út névre változtatta Paar Márton tiszteletére, ki Magyarország első főpóstamestere volt, ő szervezte hazánkban az első póstát és sok éven át lakott Pozsonyban. Külömben a Paar név eszünkbe juttatja, hogy hajdan e család tagjai városi életünk folyamán szintén előtérbe kerülnek. Azon urak közt, kik a városi tanács meghívása következtében a városházán rendezett lakomákon részt vettek, a Paarok is előfordulnak. Így tudjuk, hogy 1590-ben a helytartó, Ungnad Dávid, a pozsonyi prépost, a personalis, Armpruster Pál, Dr. Pestalucius és mások társaságában ott voltak Paar János és Pompejus is. 1519-ben Paar Pompejus lakadalmára Bécsbe hivatalosak voltak a város urai is, kiket e lakomán Heindl Zachariás városkapitány képviselt.

A Paar-út mentén fekszik kelet felől az 1 holdnyi és 655 ölnyi Katonai temető és a Szegények temetője. Ezekről délre van a Városi Vágóhid, melyről már más helyt volt szó.¹⁾

Pálffy-kert. (Pálffy-Garten.) A Torna-utca és a Várút közé eső, a Nándor- és a Terézváros közt határt képező,

¹⁾ L. Fűzfa-utca alatt.

gyönyörű sudaras fák sorozatából álló, ma már elhanyagolt nyilvános kert nevét a herceg Pálffy-családtól viseli, melynek birtokához ez hajdan tartozott. A kert régen a város legszebb kertihelyisége volt, eredetileg francia, utóbb angol ízlésben tartották. Fasorokból és terraszsokból állott. 1801 óta nyilvános kertté lett, sok fényes estét látott, kivált az itt ragyogó kivilágítás mellett tartott Annaünnepélyek voltak híresek, de e század végén már teljesen elhanyagolták s azóta jobbra csak a csöcselék tartózkodási helye. A kert mellett van, a főbejárásával a Vár-útra kiérve, a ma katonai laktanyává átalakított Pálffy-kastély is. E várszerű falakkal bíró terjedelmes kastélyt Pálffy Pál, a nagy Miklós győri hős fia, pozsonyi főispán s Pozsony vára örökös főkapitánya, építette azon alkalomból, hogy ő az 1630. évi országgyűlés határozatából a rombadőlt pozsonyi királyi vár helyreállítási munkálatainak felügyelésével megbízott. E palotában halt is meg ő 1653-ban nov. 26-ikán. E palotában ülésezett II. József türelmi parancsa ötletéből 1781. évben a 4 hitfelekezetből összeállított tánuházi bizottság. A palota kápolnája s többi földszintes szép helyisége ma istállókul szolgál, elsőemeleti dísztermeit katonai laktnyákká alakították át. Pincehelyiségei, kavics-mozaikkal díszítve, azonkép az egykori főuri módra vallanak. Az egykori, nyilván téli kertül szolgált nagy folyosó-teremsorozat eredeti jellegéből ki

van vetköztetve s részben a katonai helyőrség börtönhelyiségeivé van átalakítva. Mitterhauser városi tanácsos terve, hogy e palota egy részének meghagyásával a többi bontassék le s az egész terület parcelliroztassék, most kerül a városi közgyűlés elé. E kastélyt s kertjét rajzban feltünteti a város egyik XVII. századi látképe. Hajdan e palota kertjében állott a Pálffy-terem is, mely nyilvános mulatságok, művészi előadások, az új városi színház építése idején színészi előadások tartására is szolgált. 1893-ban lebontották s helyébe az állami főreáliskola diszes épülete, ennek szomszédságában pedig a kerti területre az izraelita iskolák, a szülész- és lábaképezdei ház, valamint a volt gyermekmenház kerültek.

Pálffy-utca. (Pálffy-gasse.) Az Újvárosnak ezen utcája a Vám-utcát a Virágvölgyi-utcával köti össze és az Ország-utat hasítja át. Belé szakad a Vallon-utca. Régebben, de még a Halácsy-féle 1849—51. évi nagy városi térképen is mint Újtelep-utca (Neubau Gasse) fordul elő. Mai nevét az 1879. évben júl. 28-ikán kapta városi közgyűlési határozat következtében az ez utcában állott Pálffy-féle major után. E major oldalfalai 1781-ben Korabinsky idejében a Vám-úton huzódtak el. Ma itt a Walterskirchen-féle munkásházak állnak. Az az egész terület, mely a Pálffy-utca, Ország-út, Walterskirchen-utca és a Virágvölgyi-utca között terült elő, csupa faültetvény volt, amint ezt a Neyder-féle 1820. évi térkép mutatja.

De a Pálffy-utca neve eszünkbe juttatja a Pozsonyban örökös grófságot viselő, történetileg hirneves Pálffy grófi és hercegi nemzetséget is, mely Pozsony történetébe sokszorosán és élesen alakítólag nyúl be. Ugyanis e hirneves nemzetség egyes tagjai Pozsonyban születtek.*) Egyesek itt kapták iskolai kiképeztetésüket.***) Sokan itt viseltek egyházi***) avagy világi méltóságokat, névszerint valamennyinek legkiválóbb disze Pálffy Miklós a hirneves hadvezér és győri hős, kit Rudolt király 1599-ben Pozsony vármegye örökös főispánságával és Pozsony várának örökös főkapitányságával jutalmazott s egyúttal grófi rangra emelt. Azóta az örökös főispánsági és főkapitánysági méltóság elsőszülöttségi jogon maig öröklődik a családban.†) De voltak egyesek Pozsonyvármegye főispáni helytartói††) és főispánjai is.¹⁾

*, Említjük gr. Pálffy-Daun Nándor Lipótot, ki itt 1807-ben dec. 2-ikán született.

**) Mint 1633-ban Pálffy Tamás nyitrai püspök és főkorlátnok; Pálffy Miklós, ki 1670-től kezdve itt tanult. Az újabb időkben pedig gr. Pálffy István a mai pozsonyi gróf, gr. Pálffy József, a jokói hitbizomány birtokosa és gr. Pálffy Béla.

***) Pálffy Miklós, a híres győri hősnek Miklósnak a fia pozsonyi prépost. † 1621.

†) Így Pál nádor fia János Antal; Miklós koronaőr (1679 előtt); Pálffy Miklós táborszernagy és főlovászmester (1694-ben) s később is többen.

††) Pálffy Fidél 1820-ban és Pálffy Mór 1847-ben.

¹⁾ Gr. Pálffy-Daun Nándor 1834-ben; gr. Pálffy József az első felelős magyar miniszterium pozsony-

Többen itt fejtettek ki jelentős közügyi tevékenységet, mint Pálffy István, a nagy Miklós elsőszülött fia, ki mint koronaőr Pozsonyba hozta vissza Prágából 57 évi távollét után a Sz. koronát; avagy Pálffy Miklós pozsonyi főispán, majd tábor-szernagy és főlovászmester, ki Pozsonyban állította fel az 1723. évi országgyűlés rendeletére az országos levéltárat. Ő volt mint nádor a neoquistica-commissio pozsonyi bizottságának az elnöke. Nemkülömben Pálffy Miklós kancellár, ki mint királyi biztos feleskettette 1760-ban szept. 28-ikán a pozsonyi Hercegsoron (a mai Esterházy-téren) a nemesi testőrséget. — Többen itt haltak meg és többen el is temetvék itt, mint Pálffy Miklós a nagy győri hős s ennek fia János koronaőr s komáromi főispán († 1646. máj. 29.) Mindkettő a Sz. Márton egyházában, hol amannak emlékét a szentélyben álló domborműves szép alakos sírköve tartja fenn.

A Pálffy-utcában van, arcvonalával az Ország-útra kiérve, az Ujvárosi Ple-

megyei főispánja 1848-ban. Ő 1866—69-ben ismét főispán.

*) Mint Pál nádor fia János Antal 1694-ben nov. 29-ikén; Miklós koronaőr 1679-ben aug. 12-ikén; Miklós nádor 1732-ben febr. 20-ikán; Rudolf altábornagy 1768-ban ápr. 1-sején; Lipót Magyarország főhadparancsnoka 1773-ban ápril 9-ikén; gr. Pálffy-Daun Fülöp pozsonyi örökös főispán és örökös kapitány 1825-ben. febr. 24-ikén; herceg Pálffy József Fereuc, pozsonyi főispán 1827-ben ápr. 13-ikán; gr. Pálffy János Károly 1870-ben dec. 13-ikán.

bánia háza. E ház eredetileg a régi virág-völgyi templom volt, mely azonban, hogy az új templom 1888-ban elkészült, paplakká alakíttatott át. 1901 óta került e ház földszinti helyiségeibe a virág-völgyi gyógyszerár. A plebánia szomszédságában vannak az újvárosi kath. fiu- és leányelemi iskolák s azokon túl van a Virág-völgyi-útra kiérve a plebániához tartozó kert.

Pázmány-utca. (P á z m á n y g a s s e.) Az Óváros ezen tekintélyes és szépen kiépített utcája összeköti a Ventur-utcát a Káptalan-utcával, melyet keresztül hasít s folytatódik szűk, lépcsős sikátorban a Szűk-utcáig. Házaik közül a Káptalan-utca sarkán álló kanonoki házak a legrégebbek, amit ezek egyikének utcára kiszökellő erkélye is bizonyít. Középkori hatásos képet ad az utcának felső lépcsős részében a két szomszédháznál alkalmazott támasztó ívboltozat. Vajjon létezett-e ez utca már a XIII. és XIV. században, azt kimutatni nem lehet. Legrégibb említése még csak 1420-ból való, mikor is mint Szent Mártonhoz vezető sikátor (Im gassel als man geet zu sand Merten) említették. Kétszáz év múlva is Templomsikátor (Kirchengassel bei S. Mert) néven szerepel. Még később, amint ezt úgy Korabinsky 1781. évi könyve mondja*), mint a Neyder-féle

*) Kleine Kapitel- oder sogenannte Pfaffengasse — írja Korabinsky. A tulajdonképi Papok utcája (Pfaffengasse), mint tudjuk a mai Káptalan-utca volt.

1820. évi és a Halácsy-féle 1849—50-ben készült nagy városi térkép mutatja, Kis-Káptalan-utca (Kleine Kapittelgasse) névvel jelölték és pedig a Ventur-utcától a Káptalan-utcaig való részében, míg a Káptalan-utcán túllevő szűkös és lépcsős részét Egyházfi-köznek (Messnergassl) nevezték, mely ma az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés határozatából ugyancsak a Pázmány-utcahoz tartozik. Pázmány utca nevét a nagy Pázmány Péter primás után kapta, ki egy biharmegyei ősrégi magyar családnak 1570. okt. 4-ikén született ivadéka. E protestánsból katolikussá lett főpap mint szónok és hitvitatózó a legfényesebb tehetségek sorozatában elől áll. Hittudományi művei nemcsak tudományos tartalmuknál, hanem a magyar nyelv mesteri kezelésénél fogva is irodalmunk legdicőbb emlékei közé tartoznak. 1616-ban esztergomi érsekké, 1629-ben bibornokká lett. Meghalt Pozsonyban 1639-ben április 19-ikén. Tetemei ugyanott a káptalani egyház sirboltjában nyugosznak. Sírköve a főoltár jobb oldalán olvasható. 1903-ban az Országos Pázmány-egyesület fényes ünnepséggel ülte meg Pozsonyban a nagy főpap emlékét s koszorúzta meg kegyelettel sirját.

Még megjegyezzük, hogy ez utcában, a mai Lábán-házban állott fenn Korabinsky idejében a Patzkó-féle könyvnyomda, mely akkor onnan a Ventur-utcaba került. E ház előbb Zbischkó-ház volt.

Petőcz György-utca. (Petőcz

György-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen legkülsőbb utcája a Téli-kikötő közelébe, annak északi tájára, a Malomligeti Dunágon túl esik. Nevét a magyar szabadságharc egyik jeles vértanúja, a Csallóközben Éberhárdon 1805-ben született Petőcz György pozsonyvármegyei második alispán után viseli, ki Pozsonyban 1849-ben május 24-ikén a várhegyen, a várnak u. n. koronatornya tövében, a „nemzeti hadsereg istápolása“ miatt mint „lázadó“ szenvedett golyó által okozott mátyrhálált.*) Holtestét a nagyszombati-út közelében levő katonai temetőben takarították el. Emlékét Pozsonyvármegye közgyűlése 1861-ben jegyzőkönyvbe iktatta. Ujabban pedig emlékére szép feliratos vörösmárvány követ helyezett

*) A cs. és k. katonai vizsgáló bizottság ítélet hirdetése következőleg hangzik: „Georg von Petőcz aus Ebersdorf (igy Eberhard helyett) in der Schütt, Pressburger Comitats gebürtig, 44 Jahre alt, katholisch, verheirathet, zweiter Vice-Gespan des hiesigen Comitats, wurde im Laufe der mit ihm abgeführten kriegsrechtlichen Untersuchung bei gesetzlich erhobenen Thatbestande rechtsbeständig überwiesen, im Laufe dieses Monats die in der untern Schütt unter Commando des Obrsten Kosztolányi vorgedrungenen Insurgenten durch Repartition an die Ortschaften theilweise verpflegt, für solche die Stellung eines Recruten-Contingentes von 111 Mann angeordnet, und seinen unterstehenden Magistratualen auch schriftlich die Besorgung von Kundschaftsnachrichten empfohlen zu haben. Dieses Assentgeschäft hatte zur Folge, dass die gestellten Rekruten sogleich zur ungarischen Fahne beeidet und nach Comorn entsendet wurden. Georg von Petőcz ist daher nach den bestehenden gesetzlichen Normen, wegen factischer Theilnahme an Hochverrathe, mittelst Urtheil vom 23. d. M. seiner

Pozsony vármegye közönsége a megyei Székház nagy termének falába*).

Petőfi-utca.)** (Petőfigasse.) A Terézvárosnak e jelentéktelen, félreeső, de festői utcája a Várlépcső-utcat köti össze a Miklós-utcával és a Vártelek - utcával. Ezelőtt Kis-vár utcának (Kleine-Schlossgasse) hívták. Az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés nevét hazánk legnagyobb lyrikusa, a „Talpra magyar“ (1848. márc. 15-ike) költője, a halhatatlan Petőfi Sándor tiszteletére keresztelte el mai nevére. Született Kis-Kőrösen 1823-ban jan. 1-sején. Meghalt harc mezején Segesvárott 1849-ben júl. 31-ikén. Ő Pozsonyban 1843-ban a róla nevezett utcának, a Várlépcső 24-ik fokánál álló viskójában irogatta Kolmár Józseffel, a Pozsonyban most is élő nagyérdemű veterán íróval s költővel az „Országgyűlési Tudósítások“-at. A nagy költő lakása azonban nem itt, hanem a Bél Mátyás-utcában, a pozsonyi

Vice-Gespausstelle entsetzt, und zum Tode durch den Strang verurtheilt, dagegen dessen Gesamtvermögen einstweilen, und bis zur Ermittlung der Entschädigungsziffer, mit Sequester belegt worden; welches Kriegsurtheil mit der Abänderung der Todesstrafe des Stranges in jene des Erschiessens die Bestätigung erhielt, und am heutigen Tage in Vollzug gesetzt worden ist. Pressburg, am 24. Mai 1849. Von der k. k. Militäruntersuchungscommission.

*) Felirata a következő: „Pozsony vármegye közönsége Petőcz Györgynek, a hazáért 1849. május hó 24-én vértanúhalált szenvedett II-dik alispánjának“

**) Az utca feliratán hibásan Petőfy.

eváng. convent tulajdonát tevő egykori Blaskovits-féle, az akkori tanulók által közönségesen Diákkaszárnyának nevezett házban volt, amint ezt a Toldy-kör által e ház falába helyezett feliratos márványtábla hirdeti*). Pozsony városa méltó módon igyekszik Petőfi nagy geniusza iránt való hódolatát leróvni, amikor Rippl hirlapíró indítványára lelkesen elhatározta, hogy a költőnek Pozsony legszebb terén méltó szobrot állít. Csakhamar megalakult a Petőfi-szoborbizottság, mely gyűjtést indított meg és szoborpályázatot hirdetett. Mindkettő eredményes volt. Az eddig begyűlt pénzösszeg 31415 korona, a pályázatra pedig több mű érkezett be, melyek közül kivitelre a pozsonyi születésű Radnaié lett elfogadva. E szobor a Hummel-szobor helyére kerül a Színház átellenében s a Sétatér bejárójához, míg a Hummel-szobor az ú. n. Kis-Sétatérre, a Notre-Dame-kolostor elé kerül.

Petzl-utca. (Petzl gasse.) A Terézvárosban a Mária Terézia-utat köti össze a Váraljai-révpárttal. Nevét 1879. júl. 28-ika óta viseli az alapítványa révén nagyérdemű Petzl Imre után. Született Bazinban s 1800-ban lett márc. 4-ikén pozsonyi

*) E lakóház felkutatásának az érdeme idősb Vutkovich Sándor nagy buzgóságú jeles Petőfi-kutatóé és ő indítványozta a háznak emléktáblával való megjelölését. Ez emléktábla felirata a következő: Ebben a házban lakott / Petőfi Sándor / 1843 május és június hónapokban. / Kegyeletes emlékül a „Pozsonyi Toldy-kör” / 1900 március hó 15-én.

polgár. Meghalt Pozsonyban 1869-ben április havában. Ő városi oeconomus (Kuchelspeishändler) volt s 1862-ben december 22-ikén nejével Petzl született Spech Teréz-zel együttesen alkotott végrendeletében*) a pozsonyi Levesosztó intézet számára tett, kamatai által feltételesen 10 ezer forintig felszaporodható hagyományt s ez intézetre hagyta a hegyi liget azon részét is, mely Diákerdő néven ismeretes. Justi polgármester a hagyományt úgy értékesítette, hogy annak fejében a Levesosztó intézetnek 300 forintot juttatott, a ligeti fekvőséget pedig városi hegyi díszligetté alakította.**)

*) E végrendelet záradékában mondja: „Ferner ordnen wir an, dass was nach Berichtigung sämtlicher Auslagen und Legate erübrigen wird, soll vor Allem zur Berichtigung der Stempel- und Erbgebühren derart verwendet werden, dass alle Legatäre die ihnen zugedachten Beträge vollzählig ohne Abzug erhalten, sollte aber nach Entrichtung der erwähnten und Erbgebühren von unserer Verlassenschaft noch etwas erübrigen, so soll dieser Ueberschuss für die hiesige Suppenanstalt capitalisiert und die Interessen hiervon als Beitrag zu den Kosten der jährlichen Suppenvertheilung verwendet werden, wenn aber dieser der Suppenanstalt zugedachte Ueberschuss über 10000 fl. CMze betragen würde, der Mehrbetrag dem hiesigen Armenfonde zufallen solle.“

**) Az 1869. évi jún. 2-iki tanácsi jegyzőkönyv szerint „a hagyatékhoz tartozó erdő (úgynevezett Studentenwald) utoljára is csak akkor adatik el, ha az az adományosoknak kielégítésére okvetlenül szükségesnek mutatkoznék.“ Ez erdőt kihasították az egyetemes örökségből, mert nem került eladásra s 300 frtnyi készpénz fejében tanáshatározattal a város tulajdonába vették.

Plebánia-utca. (Pfarrgasse.)

Az Óvárosnak ezen kissé emelkedő utcája a Klarissza-utcát a Káptalan-utcával kapcsolja össze. Nevét a Káptalan-utcában álló, de a Plebánia-utcába kiérő belvárosi plebániától veszi. Hajdani neve ép úgy mint a Klarissza-utcáé Apáca- vagy Szüzek-utcája volt, mert ez utca is a Klarissza-Szüzek kolostortelkét tette.**) A mai Klarissza-utcától való, melyet Jobb-Szüz-utcának is neveztek, megkülönböztetésül mégis Bal-Szüz-utcának is nevezték.***) Úgy a Neyder-féle 1820. évi, mint a Halácsy-féle 1849—50. években készült nagy városi térképen névtelenül áll. Ez utcában feltűnő az 1899-ben, az országos műemlékek bizottsága által 30 ezer forintnyi költséggel szépen restaurált Klarissza-templom déli oldala az ötszögűs nyúlánk kősisakos toronynyal.***) A templom nyugati disztelensége abból magyarázandó, hogy az a Plebánia- és a Káptalan utcák sarkán álló kanonoki ház által fedve volt. E kanonoki ház templomig terjedő része a templom legujabb restau-

*) Korabinsky szerint neve Jungferngasse.

**) Korabinsky szerint: Das linke Jungferngasse an dem ehemaligen Sandwinkel, öffnet den Weg in die grosse Kapitelgasse. Das rechte Jungferngasse endet sich rechts am Henkergasse. links am sogenannten Bergl, welches in die grosse Kapitelgasse führt.

***) Az új torony 19,500, a templom restaurálása 11000 forintba került. L. különben Klarissza-utca alatt, fenntebb 255. l.

rálásakor bontatott le s láttatott el vas-kerítéssel. Ugyancsak a restauráláskor készült a tornyot támogató, az utcába jól kiszökellő hatalmas támaszpillér is. Ez csakis biztonsági épületrészül tekintendő, mely az eredeti tervben hiányzik. E támaszpillér ma teljesen tönkreteszi a torony eredeti építésének merészségét. A plebánia-épületnek éjszaki oldalán, mely ez utcába terjed ki, szembeszökő az ágtagozattal ékesített, most már befalazott ablak-erkély. Hogy a plebánia-épület eredetileg két házból keletkezett, kitetszik abból, hogy nemcsak a Káptalan-, hanem a Plebánia-utcában is van kapúja.

Pósta-utca. (Postgasse). A Nándorvárosnak ezen utcája a Széplak-utcát köti össze a Vásár-tér felső vagyis éjszaki részével, a régi Irgalmasok terével. Nevét, Korabinsky idejében 1781-ben Postgassl, a régebben a közelében elhelyezett pósta után kapta. Korabinsky említi, hogy a Postgassl sarkán (a Széplak-utca felé) egy régi sarokkő van héber felirással, de ma már e kőnek nyoma veszett,

Pöllni-utca. (Pöllngasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája az Esterházy-teret köti össze a Sánc-úttal. Belé szakadnak a Kapás-, a Hadapród-, a Kötélverő- és a Belnay-utcák. Délnyugatról a lovassági lak-tanya épülete és területe fogja be. Hajdan a Pöllni utcanév kiterjedt a Grassalkovich térig, mert a mai Donner-utcát is a Pölln névvel jelölték. A mai Pöllni-utca volt az Alsó-Pöllni-utca, a mai Donner-utca a

Felső-Pöllni-utca. Ami a Sánc-úton túl voltaztmárnem Pöllni-utcának, hanem Pöllni-útnak (Pöllner-Weg) nevezték*). Ezt az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés megszüntette, a Pöllni-utca nevet csakis az Alsó-Pöllni-utcára szorítva. Nevét ez utca a Pölln nevű szőlődűlőtől vette, melynek legkülsőbb határa már az erdőséggel érintkezett. Mint utca a középkorban nem létezett, de mint dűlő gyakran említették. 1464-ben Orti Jobst pozsonyi polgár és neje Brigitta a Pölln dűlőben fekvő szőlőjüket eladják a sz. László-ispotálynak. Az 1542. évi számadókönyvek szerint Pozsony város is birt a Pölln dűlőben szőlővel.

Pötscheni-út. (Pötschenweg.) Ez út a Pozsony, a Váraljai-révpárt átellenében a városi díszligeten felül fekvő s egész Károlyfalva irányáig húzódó szigeten vezet végig. A szigetet a Duna főága és annak most már felső részében elzárt, de azért vízzel még mindig megtelő, 85622 □-ölnyi vagyis 71 (1200 □-öles) holdnyi és 422 □-ölnyi területet elborító oldalága alkotja. Ez oldalág, a Pötscheni ág, jelöli egyszersmind Pozsony sz. kir. város határát. Egyes részei külön nevekkal jelölve meg: Leopoldihaufen, Ursulinerhaufen, Pötschen-Überfuhr, Bendorich, Pötschen-liget, Pötschen-kertek stb. A városi kamara-számadások először 1400-

*) A Neyder-féle 1820. évi városi térképen a Grassalkovich-tértől a Sánc-útig Pöllner-Gasse néven szerepel, a Sánc-úttól az útnak hegyi folytatása Pöllner-Weg néven.

ban említik petschner, 1461-ben Wötzschen néven. E nevét valószínűleg a hajdan ott tanyázott bessenyők (Petschene-gen) után kapta. A bessenyők tudvalevőleg Pozsony megyében Kis- és Nagy-Padány helységekben is letelepítették. A pötscheni sziget is igen alkalmas tartózkodási helyül szolgálhatott nekik. Valószínűleg a mosonmegyei, eredetileg a németek ellen határőrökül rendelt bessenyőtelepekből rajzottak Pozsony alá. A középkorban Pozsony házi kertészete és gyümölcsgazdasága mondhatni e szigeten jutott volt belterjes virágzáshoz. Ezt a régi számadások és végrendeletek felesen bizonyítják. A középkorban a gyümölcsstermés: alma, körte, dió jelentékeny jövedelmét tette a városnak. Mint a tüzelő fa, széna, úgy került a gyümölcs is a városi polgárok közt kiosztásra. A ligetekben ma is kivált a hatalmas diófák ontanak gazdag dió áldást, de az útmenti szilvatermés is jelentékeny bevételi tételként szerepel a városi költségvetésben. Hogy helyütt tölgyfákban is dúslakodott, azt ma is hirdetik az utóhajtások. Gazdasági tekintetben e sziget ma sem jelentéktelen, kivált kerti növények, gyümölcs és fatermelés tekintetében. Halácsy felmérése szerint a pötscheni sziget kerti területe 162422 □-öles vagyis 135 (1200 □-öles) holdat és 422 □-ölet tesz. Erdőségi területe pedig, beszámítva az utakat és a pötscheni Dunaágot, 692362 □-ölet vagyis 576 (1200 □-öles) holdat és 1162 □-ölet. Van itt a városnak is faiskolája. Az Ernhofer-féle régi pozsonyi cég

pötcseni faiskolája bőven termeli a megfaanyagot, melyből e cég a Budapesten, Bécsben, Németországban és a Keleten is nagyon keresett pipaszár és szivarszopóka készítményeit és keresett sétabotjait készíti.

A Pötcseni-út a sziget főnél (Auspitz) veszi kezdetét s csakhamar két főágra szakad, melyek egyike a sziget északi, másik a déli határán vonul el. A sziget belsejét a főutakkal számos, együttesen 8505 □-ölet vagyis 7 (1200 □-öles) holdat és 105 □-ölet kitevő útág köti össze. Nyaranta, bár a szűnyogsereg nagyon alkalmatlan, a pozsonyiak előszeretettel keresik fel az erdős avagy fasoros kellemes szigetet s térnek be a sziget nagydunai partján álló vendéglőbe uzsonálni. Van a szigeten Vadász lak is.

Pray-utca. (Praygasse.) E három szögben megtörő nagy kiterjedésű, még csak részben kiépített utca, az Erzsébet-utcát köti össze a Duna-utcával s keresztben metszi a Kórház-utcát. Belé szakadnak az Eötvös-utca s a Temető-utca, másfelől a Mező-utca. Egy részében határt von a Nándor- és az Ujváros, más részében a Ferenc-Józsefváros és az Ujváros közt. Az Erzsébet-utcától a Kórház-utcaig terjedő részének déli házsora a Nándor-, északi házsora az Ujvároshoz tartozik. A Kórház-utcától a Mező-utcaig menő részének déli házsora a Ferenc-Józsefvároshoz, északi házsora, illetve kertterülete az Ujvároshoz tartozik, a Sz. András temető területével együtt. Régi neve Hänisch-

utca volt, azon részét pedig, mely az Erzsébet-utca és a Kórház-utca közt húzódik, Kis-Ispóty-utcának (Spitalgassl-nak) nevezték 1781-ben. *) Nevét ez utca az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából Pray György, hírneves történetíró, a magyar Livius után kapta. Született Érsekújvárt†) 1724-ben szept. 13-ikán. Ő az 1749—50-ik iskolai évben a pozsonyi jezsuita gymnasiumnál a retorikai osztály tanára. 1767-ben ősz óta állandóan telepedett le Pozsonyban s innentől fogva egészen a történelmi tanulmányoknak adta magát. Az 1767—68 iskolai évben tanulmányi felügyelő egész 1771. őszig s amellet historio-graphus collegii. A rend utolsó két évében szintén a pozsonyi collegiumban van historiographus és bibliothecarius minőségben. E minőségben érte őt a rend feloszlásának sorsa. A feloszlás után Magyarország történetírójának nevezték ki, egyúttal az egyetemi könyvtár és könyvnyomda igazgatójának. Aztán termavai apát s nagyváradi kanonok. Meghalt Pozsonyban 1802-ben 78. éves korában. Valami 54 munkát irt, legtöbbje alapvető. 1770-ben fedezte fel Pozsonyban a káptalani levéltárban a híres Halotti beszédet (Pray-Codex), mely egymaga is halhatatlanná teszi nevét művelődéstörténelmünkben.

*) Spitalgassl, welches zum Schöndorferthor führet (von dem Spitalthor t. i.), írja Korabínsky.

†) Sokan szerint Pozsonyban, de a pozsonyi főplebánia-templom anyakönyvében nem fordul elő.

A Pray-utcának délkeleti vonala a Mező- és a Füzfa-utca között a Sz. András-temetőt szegi be. Ezen 11532 □ ölnyi vagyis 9 (12000 □ öles) holdnyi és 732 □ ölnyi temető 1784-ben nyílt meg, mikor a duna-utcai Lazaret mögött levő régi Sz. András-temetőt felhagyták. Ez okból új Sz. András-temetőnek (der Lazareth oder neue Andreas Freythof) is nevezték s eredeti területe csak 1618 □ ölnyi volt. Ma határolja éjszakra a Mező-, keletre a Zsigmond-király-, délen a Füzfa- s nyugaton a Pray-utca. Befoglaló falai mentén szebbnél szebb sirkápolnák és kryptasírok vannak. Több jókarban tartott, egymást derékszögben metsző utak több osztályra osztják. Van nagyobb arányokban tartott kápolnája, mely 1861-ben Feigler Ignác építész tervei szerint épült. Mellette van a csarnokos halotti ház a holtak felravalására. A temető belsejét is sok szép és gazdag síremlék díszíti. Sok nevezetes halott alussza azokban a feltámadásig a halál nyugasztaló álmát. Országos nevű s hazai közéletünkbe cselekvőleg befolyt egyének közül Szilávy József volt koronaőr és miniszterelnök; gr. Széchenyi Antal, hírneves politikus, tudós és író; gr. Esterházy István, 48-as honvéd spozsonyi főispán. A tudósok közül Szlemenics Pál híres jogtudományi író; Vizkeleti Ferenc, egyetemi tanár; Dánielik József, a fényes tehetségű akadémikus s több jeles mű írója; csatoszegi Csató Pál, a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság jeles

tagja; Rónay Jácint püspök, Kossuth fiainak londoni és Rudolf koronaherceg bécsi tanítója s Valéria főhercegnő nevelője; Knausz Nándor püspök a M. T. Akadémia tiszteleti tagja, történelmi téren elismert tekintély; Hollán Adolf hazánk egykori jóhirű protomedicusa; Rényi József író s a humanista-kor szorgalmas kutatója; Könyök József régiségi író s a városi muzeum első rendezője; Vutkovich Sándor akadémiai tanár, író és lelkes lapszerkesztő. Művészek és műtudósok közül Kumlik, Meyerberger és Thiard-Laforest kiváló zeneszerzők, illetve zenedirigensek s Majsch Ede kitűnő interieur és csendélet festőművész. A nagy szabadságharc részvevői közül Querlonde Nándor, Meszlényi Jenő és Králik Dénes ezredek, valamint a Schwechátnál megsebesült s itt meghalt ifjú Szende Kálmán. A város polgármesterei közül Justi Henrik, az 1848-iki pozsonyi nemzetőrség parancsnoka, továbbá Góttl Mór, Mergl Károly, Teller Pál. A város érdekei körül nagy érdemeket szerzett egyének közül Heiller Károly püspök s városi plebános, Edl Tivadar, Martinengo Nándor, a pozsonyi tűzoltóság első szervezője s a hazai tornászat megalapítója. Hazánk ipartörténetében fényesen feljegyzett vállalkozók és iparosok közül: Palugyai Jakab híres vendéglős és Marton Lajos kiváló műlakatos.

Preysz Kristóf-utca. (Preysz Kristofgasse.) A Nándorvárosnak ezen a Vásár-teret a Mária-utcával összekötendő,

a Kórház-utcával párhuzamosan haladandó, még csak tervezett új utcája nevét a Pozsonyban 1515-ben született s a magyar névre a külföldön, főleg Németország tudományos köreiből fényt árasztott Preysz Kristóf után viseli. Ő volt Zsigmond brandenburgi választó fejedeleme titkára, majd frankfurti s königsbergi főiskolai tanár s több tudományos mű szerzője.

Rákóczy Ferenc-utca. (Rákóczy Ferencgasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen utcája a Széchenyi-utcát köti össze a Malomligeti-úttal. Áthasítja a Nádor-utcát. Ez utca hazánk nagy szabadsághőse, II. Rákóczy Ferenc fejedeleme után van elnevezve, ki 1703. jún. 7-ikén Magyarország függetlenségét proklamálta. Született 1676-ban márc. 27-én. Meghalt Rodostóban a Márványtenger partján 1735. ápr. 8-án. Tetemei ez idő szerint még Konstantinápolyban nyugosznak, a galatai Saint Benoit-Kolostorban, de a Thaly Kálmán lelkes fáradozásai által megindított nagy nemzeti mozgalom és a magyar koronás király I. Ferenc József hozzájáruló engedélyezése következtében legközelebb hazaszállíttatnak s a kassai dombon végleg elhelyeztetnek. Pozsony város hazafias kegyeletének azzal adott ország-világ előtt kifejezést, hogy a Rákóczy Ferenc és társai által megindított szabadságharc 200 éves fordulója alkalmából 1903-ban Konstantinápolyba indult zarándok-magyarságban magát a törvényhatóság egyik kiküldött tagja által képviseltette s a nagy szabadság-

hősök sirjaira díszes koszorukat helyeztetett el.

Id. Rakovszky István-utca. (Rakovszkygasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen új utcája a Kempelen Farkas-utcából szakad ki s egyelőre zsák-utca marad. Nevét a pozsonyi születésű id. Rakovszky István, cs. és kir. kamarás után kapta. Ő volt az első, ki a gazdag városi levéltárat rendesen tanulmányozta, névszerint annak dús történeti adatokat rejtő számadási könyveit. Életén át ernyedetlen ügybuzgalommal folytatott kutatásának eredményeit a Pressburger Zeitung több évfolyamában tette közzé e címen: *Geschichtliches über Pressburg: Pressburg u. seine Umgebung, és Alterthümliche Ueberlieferungen von Pressburg.* Számos cikket tett közzé a M. T. Értekező, a Századok és a M. Sion című folyóiratokban. 1884. febr. 28-ikán ajándékba adta a városnak két folió kötetre terjedő sajátkezűleg másolt latin és német *Diplomatarium Posoniense-jét*, azonkívül a Pozsony történetére vonatkozó időszerű közlemények és nyomtatványok gyűjteményét. Munkái a város történetének megismeréséhez alapvető kutforrásokul szolgálnak. Meghalt Pozsonyban lörinckapú-utcai házában 1891. dec. 8-án.

Raktár-utca. (Magazingasse.) Az Újvárosnak ezen a pozsony-szombathelyi vaspálya indóházán túl vezető régi utcája*) a

*) Már a multszázadi térképen valamint a Ney-

Zsigmond király utat köti össze a Füzfa-utcával és áthasítja a Rozgonyi István-utat. Nevét az 1879-ben itt állott liszt-raktárak után kapta. Ma itt a nevezett vasut közelében szintén raktárak találhatók.

Raneyss István-utca. (Raneyss-gasse.) A Ferenc Józsefvárosnak ezen új utcája egyelőre a Grössling-utcát köti össze a Justi-sorral, de tervbe van véve azt a Duna-utcaig meghosszabbítani. Áthasítja a Szlemenics Pál-, az id. Rakovszky István-utcát és a Gyár-utat. Nevét R a n e y s s*) István után kapta, ki Pozsonynak 1437—1439-ig, 1442-ben és 1445—1446-ig bírása, 1435—1436-ig és 1454—1456-ig polgármestere, 1451. február 12-ikétől 1452. jun. 2-ikáig harmincadosa volt. A város történetében emlékezetes szereplésű férfiú. Ő eszközölte ki 1436. jul. 8-ikán Zsigmond királytól Pozsony városának új címert. Ő erősítette meg 1436. jul. 9-ikén Zsigmond király által III. Endre, Róbert Károly és I. Lajos pozsonyi szabadalomlevelét. Ő panaszolta fel 1436. jul. 15-ikén Zsigmond királynál, hogy Pozsony városa harmincadmentességi szabadalmában sérülést szenved. Ő íratta át 1438-ban jul. 13-ikán a pozsonyi káptalan által Erzsébet királyné 1438. jun. 21-iki szabadalomlevelét. Ő íratta át 1438. okt. 14-ikén nevezett

der-félén is, ha nem is mint utca, hanem mint mező elnevezésként ki van jelölve.

*) Neve az okiratokban Ranes, Renos, Raneis, Reneyss, Reneyssz és Reneiss változatokban fordul elő.

káptalan által a városi privilegiumot. Ő készíttette 1438—1439-ben a most híres unikumot tevő pozsonyi nagy telekkönyvet. Ő vett részt 1439-ben Albert királynak Székesfehérvárott tartott koronázásán. Ő szerezte meg Albert királytól 1439-ben a város részére a hídvám- és a révjogot. Ő védte meg hazafiás buzgósággal Albert király özvegyének Erzsébetnek és fiának Lászlónak érdekeit. Erzsébet királyné azért, amiért Ranes bírónak a város és a királyné ügyében sokat kellett ide-oda lovagolnia, neki lovat adat. 1440-ben máj. 11-ikén részt vesz V. Lászlónak Székesfehérvárott történt koronázásán. 1446-ban Székesfehérvárott részt vett a febr. 9-iki királyválasztó gyűlésen s tudósítást küldött haza V. László királylyá történt megválasztásáról. Több levele Bécsben kelt, mi mutatja, hogy városi és országos ügyekben Bécsben és a bécsi udvarnál is járt.

Rayger-utca. (Raygergasse.)

A Terézváros eme már a vár mögé eső és a Császár-útra kivezető utcáját régen Pocoktelepnek (Ratzenstadtlnek) hívták, mit az 1879 évi jul. 28-iki városi közgyűlés mai nevére megváltoztatott Rayger Károly és hasonnevű fia pozsonyi jeles orvosok tiszteletére. Rayger Károly, az apa Pozsonyban született 1641-ben szept. 22-ikén, tanult Altdorfban, Wittenbergben, Strassburgban. Leidenben, Párisban, Montpellierben. Tudorrá Strassburgban avattatott 1657-ben, Pozsonyban 1668-ban telepedett le, hol Lipót császár öt udvari orvosának nevezte

ki. 1674-ben nőül vette Juditha Katalint, kivel 7 fia és 1 leánya volt. Meghalt 1707 jan. 14-ikén. A legkitünőbb orvosok közé tartozott, kiről írták: neque enim nomine et sermone, ut multi prodolor! sed re et opere Medicus iuxta Hippocratis legem extitit, nec timidus aut tumidus, sed summa cum prudentia et cautione medicinam fecit. Elpusztult sarköve méltán hirdette: Illic iacet Vir magni nominis Carolus Raygerus. Irodalmi munkássága kiterjed az orvosi tudomány minden ágára. Ő fedezte fel a tüdők uszópróbáját. Művei Wespzprémnél és Vámoossynál vannak felsorolva. Fia 1675-ben született, külföldön tanult s több orvosi értekezést írt. Meghalt 1731 febr. 5-ikén Pozsonyban.

Rázgha Pál-utca. (R á z g h a P á l - G a s s e.) A hegyvidék ez utcája a Jeszenák János- és a Zrinyi Miklós-utcától huzódik északi irányba s egyesül ismét a Jeszenák-utcával. Nevét a bazini születésű R á z g h a Pál pozsonyi evang. lelkész tiszteletére kapta, mint kit 1849-ben jún. 18-ikán a szabadságharcban való tetteleges részvételért*) a cs. k. haditörvény-

*) A cs. k. katonai vizsgalóbizottság róla a következő hirdetést tette közzé: „Paul R á z g h a von Bösing, Pressburger Komitats gebürtig, 50 Jahre alt, augsburger Confession, verheirathet, Vater von 5 Kindern, Prediger der hiesigen evangelischen Gemeinde, ist in der wider ihn abgeführten gerichtlichen Untersuchung beim richtig gestellten Thatbestande theils geständig, theils durch beschworne Aussagen glaubwürdiger Personen rechtsbeständig überwiesen, zu drei verschiedenen Malen und zwar: in Pressburg am 19. Oktober v.

szék egyhangulag kötél által való halálra ítélt s kin aztán ez ítéletet végre is hajtatta. Tetemei a pozsonyi Kecskekapu mellett levő evang. temetőben nyugosznak, hol sir-

J. vom Balkone des Gasthofes zum grünen Baum der versammelten Nationalgard und der zahlreich anwesenden Volksmenge; sodann zu Kittsee dem bereits gegen Oesterreich ausgerückten Garden selbst; endlich vor dem Treffen bei Schwechat — wohin er mit der ungarischen Insurgenten-Armee, als Feldprediger mitzog, öffentliche — gegen die bestehende Dynastie und gesetzliche Ordnung gerichtete Reden hochverrätherischen Inhalts gehalten, das Volk zur Bewaffnung gegen die legitime Regierung aufgefordert, die zur Rückkehr von Kittsee nach Pressburg gesinneten Garden zur Vorrückung bewogen, und endlich zur Ausdauer im Kampfe gegen die k. k. öster. Truppen aufgemuntert zu haben; eben so, dass er als Mitglied eines politischen Clubs die mittels der Post eingelangten Briefe im Interesse der Rebellen erbrachen, und die der Aufdeckung vor aufrührerischen und hochverrätherischen Verhältnissen hierlands gefährlichen oder verdächtigen Schriften und Drucksorten dem Regierungs-Commissär Ujházy ausgeliefert habe, und zugleich Verfasser mehrerer aufreizender Zeitungsartikel gewesen sei. — Derselbe wurde daher wegen des Verbrechens der fortgesetzten Theilnahme am bewaffneten Aufreue — durch wiederholte, öffentlich abgehaltene, hochverrätherische und aufreizende Reden, erschwert durch Vorschubleistung in allen politischen Umtrieben — sowohl vor dem Monate October v. J., als auch nach demselben — über vorläufige Entsetzung von seinem Predigeramte auf Grundlage der bestehenden Gesetze in dem unterm 16. Juni d. J. über ihm abgehaltenen Kriegsrechte durch Einhelligkeit der Stimmen zum Tode durch den Strang verurtheilt, und das höhern Orts ratificirte Urtheil an demselben heute um die 4-te Morgenstunde in Vollzug gesetzt. Pressburg, am 18. Juni 1849. Von der k. k. Militäruntersuchungscommission.“

jánál évente megjelenik Pozsony hazafias lakossága, leróva szellemének és dicső emlékének a hálás kegyelet adóját.

Récei-út. (R a t z e r s d o r f e r - s t r a s s e.) Az Újvároshoz tartozó ezen út a Sánc-úttól Réce község felé vezet. Belé torkollik a Kéményseprő- és a Boes-kay István-utca. Hajdan a pozsonyi polgárok Réce határában házakkal, kertekkel, kivált szőlőkkel birtak. 1506 óta Pozsony városa is birt itt szőlőkkel. A régi pozsonyiak kedvenc kirándulási helye. 1536-tól 1553-ig évente meglátogatták, ott uzsonáztak, zenéltettek maguknak s osztogattak a boldog récei gyerkőcöknek mézeskalácsokat. Pozsony és Réce közt különben más, történeti összefüggés is van. Azok az evangélikus iparosok, kereskedők, földmivesek, kik már 1606 előtt Sűrībāól, Ausztriából és Morvaországból Pozsonyban telepedtek le, kezdetben a közelben levő Récsén látogatták az evang. istentiszteletet, mint ahol Kollonich Seyfried kir. udv. tanácsos külön evang. lelkeszt tartott.

A Récei-út mentében fekszik éjszaki oldalán a kápolnával és halotti kamrával ellátott, 2 katasztrális holdnyi és 1157 □-ölnyi újvárosi evang. temető, délkeleti oldalán pedig a Közraktár nagy területe és épületesoportja. Ez úton érhetni el éjszakyugat felől a Dynamit-gyárat. A Dynamit-Nobel-féle gyár Pozsonyban 1873-ban keletkezett, s 1885 óta részvénytársasági gyár. A nagyszerű telep 228 katasztr. holdnyi területet foglal el és 261 épületből

áll. Van saját elemi iskolája és tiszti Casinója. Munkásainak száma mintegy 500 s ezek között csak 40 női munkás van. E gyár a maga nemében a monarchia legnagyobb vállalata. Főtermelése ugyan a dynamit, de mellette termeli annak segédanyagait is: kénsavat, salétromsavat, nitroglycerint, collodium gyapotot, sőt foglalkozik az ec-rasitnak és füstnélküli löpornak előállításával is. Már épülnek azok a műhelyek is, melyekben legközelebb megkezdik az aknaglyártást torpedók, lebegő- és szárazföldi aknák részére. Termelvényeivel nemcsak a monarchia szükségleteit fedezi, hanem a Balkánállamokéit is. Termelvényeinek vevői a közös hadügyi, a m. k. pénzügyi és földművelésügyi miniszteriumok, nemkülönben az összes bányavállalatok és robbanó munkákkal foglalkozó társulatok és magánosak. Évi dynamit-, savak- és szénkéneg-termelése egyenként több egy millió kilogrammnál, míg a löportermelés mennyisége a hadügy-miniszterium megrendelésétől van feltételezve.

Richard-utca. (R e i c h a r d - g a s s e.) A Ferenc-Józsefváros ezen 33 házszámból álló utcája a Kórház-utcát köti össze a Duna-utcával. Legrégibb neve Reichard-Ispotály-Ujtelek (Reichardsspytal newsidl) s mint ilyen tartozékát tette a Kórház-utcának. Későbbben különvált Reichard-utca néven. Az 1379. évi városi adólajstromban mint platea Reycharði, az 1439. évi városi telekkönyvben mint Reichardsgassen

szerepel. XVI. századi végrendeletekben Reichartsgassl és Reichartsgassen néven fordul elő. Már 1341-ben szept. 11-ikén Mária néhai Reychard pozsonyi polgár özvegye a Sz. Antal-rend pozsonyi házának némely szántóföldjeit vette bérbe. Ez adat eszerint bizonyítja, hogy az utca nevének történeti nyoma már a XIV. század első felében található. Feltűnő görbültsége a régi külső védművek befolyására vezetendő vissza. Régi házbirtokosai közt németalföldiek, flandriaiak is voltak. Az 1439. évi városi telekkönyv szerint Meixner Miklós és János házbirtokosok a Vödricen és a Reichart-utcában. A Meixnerek ősei a belga Meix-faluból valók. Ez utca házai ma is kicsinyek, még inkább azok lehettek a régiak. A városi telekkönyv szerint a Reichartsgassenban 1470. körül egy ház ára $3\frac{1}{2}$ arany forint volt, míg a belvárosban 85—1000 arany forintosak a házak.

Rómer Flóris-utca. (Rómer Flórisgasse.) Az Óváros ezen hajlott menetű régi, szűk utcája a Mihály-utcát köti össze a Barát-utcával illetve a Ferenciek-terével. Régisége mellett szól az, hogy udvartelkein még most is szemlélhetni a régi városárokba kiérő városfalakból egyes részleteket. A régi lástya-helyiségekből egynémelyik ma is használatban van. Egyik házának kapuja alatt egy kő az 1466-ik évszámot mutatja. A régi tornyok egyike, az 1520. évi városi számadásokban említett Új torony, de

az 1532. évi számadásokban már Lőpor-torónynak (Pulwerthurm) nevezett s a Márián-féle képmetszeten, nemkülönb a Redel-féle 1751. évi alaprajzon is jól feltüntetett torony ma is teljesen fennáll s lakásul szolgál.

Az utca eredeti s aztán félezer éven át használatban volt neve Lakatos-utca (Schlossergasse) volt az itt hajdan telepesen lakott lakatosok után. Úgy az 1434. évi városi adókönyv, mint az 1439. évi városi telekkönyv, nemkülönb a középkori számadókönyvek és végrendeletek is több lakatost említenek, kik közt házbirtokosok is voltak. Ezek nemcsak szorosan vett lakatos-, hanem kovács-, kerékgyártó-, órásmunkával s azonfölül borüzlettel is foglalkoztak, mi arra enged következtetni, hogy szoros céhszabályok által szervezve nem voltak. Tényleg lakatosok készítették és igazították a város nyilvános óráit, amiért őket Hormaister, Urmaister, Urrichter néven is nevezték. Az 1440. évi városi számadókönyvből kitetszik, hogy János lakatos évnegyedenként kapta fizetését azért, amiért a városi órát igazította és működésben tartotta. Az 1442. évi számadókönyvből meglátjuk, hogy Bertalan (Bartlme) lakatos igazította a városi órát, kerekeit kireszelte, mutatóját diszította. Lakatosok készítették a városi pecsét állványát, amint ezt egy 1548. évi adat bizonyítja.*) Hogy a pozsonyi laka-

*) Das pressch zum grossen Stattsigill zu beschlagen.

tosság mily műjártas volt iparszakmájában, azt a fennmaradt lakatosműveik bizonyítják. A régi házak lebontásával ugyan tönkre mentek és elkallódtak nagyrészt azok a kovácsolt ablak- és balkonrácsok, melyek nem egy esetben műremek számba mentek, de e példányok egyik-másika még fennmaradt a mai napig. Ezek közül több igen érdekes és műbecses darabot láthatni a Marton-féle gyűjteményben a Gröszling-utcában és a városi muzeumban, valamint egyes házakon a Mária-Terézia-úton és a Várhegyen levő házakban. Nem szűnt meg a lakatosság jelentősége városunkban később sem. Számos remek vasmű látható itt a XVIII. század elejéről (1700) és a XVIII. század végéről (1790). Amazok közé sorolhatni a Mária-Terézia-úti 1-ső számú háznak felsőablak-rostélyát; a Kossuth Lajos-tér 23. számú házának lépcső- és balkonrácsát; a Kórház-utca sarkán, egykor az Arany lúdról címzett vendéglő pompás cégerét; a Rómer Flóris-utca 13. számú házának felsőablak-rostélyát és kapupántjait; a Városház örökélyét; a városházi Apponyiház udvarban levő kútját; a Vásár-téren levő Flórián-oszlop rácskapuját és lámpáit; a Jezsuita templom két apsis-rácsát; a kórház-utcai Erzsébetiek templomának apsis-rácsát és a bejáró kapú pántjait; a dómtemplom Alamizsnás Sz. János-kápolnájának kapuját és ablakrácsát és a várrom kapujának pántozatát. A XVIII. század végéről valók a Sz. András-temetőben, a halottasház külső

csarnokában felállított gyönyörű kovácsolt vas-kereszt; a pékszövetkezetnek a Búzapiacon látható kovácsolt vascégerét. Említjük azonkívül a XVI. Lajos-féle stilben tartott ablakrácsot a primási palotán; a duna-utcai Lazarettemplom ablakrácsát; egy a Frigyes főherceg-úton levő ház felsőablakrácsát. Mária-Terézia-stilben készültek Frigyes főherceg palotájának homlokrácsa és kapuzatai, míg a Sz. Ferenciek terén levő 8-ik számú háznak balkonrácsa francia-barrokkstílt mutat. Mindezek a vasművek fenn hirdetik, hogy lakatosaink nemcsak a régiebb, de az újabb korban is mesterileg feleltek meg a régi jó hírnévnek. És mondhatni, hogy ez iparág ma is magas fokon áll városunkban. A Kohl-, Marton- és Horarik-cégek műtermékei úgy technikai kivitel mint tervezés tekintetében műremek.

Ujabbán a Lakatos-utca nevét Rómer Flóris-utca névre változtatták át Rómer Ferencz Flóris hírneves archeologus után, ki ez utca egyik házában született 1815. április 12-ikén. Iskolái befejezése után a Sz. Benedek-rendbe lépett s annak áldozópapjává avatott fel. Ez után 3 éven át (1845. aug. 26-ikától 1848-ig) működött a pozsonyi akadémián mint a természettan tanára. Az 1848—49 évi szabadságharcban mint főhadnagy résztvévén, e lelkesedéseért 8 évi súlyos börtönbüntetésre lett ítélve, a melyből 3 évet ki is töltött Olmützben. Kiszabadulván magánnevelő, 1857-ben győri középiskolai tanár lett s maradt ott e minőségben 1862-ig. 1862-től 1866-ig a pesti kath. gym-

násium igazgatója. 1866—1874-ig budapesti egyetemi tanár s muzeumi régiségosztályi ör. 1874-ben pápai engedéllyel a rendből kilépve, beszterce-egyházmegyei pappá, majd jánosi apáttá s végre nagyvárad stallum litterális kanonokká lett. Meghalt ott 1889-ben március 18-ikán. Ő tulajdonképen a hazai régiségtudomány megalapítója és széles körben való népszerűsítője. Maradandó érdeme, hogy a régiségtudomány terén az akkor még kezdetleges tudás dacára is iskolát alapított, mely aztán tanítványaiban európai színvonalra emelkedett. Ilirét mint a régiségtudomány művelője alapította meg. Nagy része volt neki a mi városi diszligetünk rendezésében is. Tudományos érdemeinél fogva kitüntették őt a kir. tanácsosi címmel és a vaskoronarend III. osztályával. A Magy. Tud. Akadémia 1860-ban levelező, 1871-ben rendes tagjának választotta meg. Számos külföldi tekintélyes intézetnek is tiszteleti tagja volt. Szerkesztette 1869-től 1873-ig az Archeologiai Értesítőt. Több munkát és számtalan cikket írt. Családja rokonsága ma is fenn van Pozsonyban. A Rómer család különben a város egyik ismert régi családja. Rómer Jánost mint pozsonyi házbirtokost már az 1439. évi városi telekkönyv sorolja fel, s ha nem is tudjuk e család származását kimutatni, maga a név mindenesetre valamelyes összeköttetésbe hozza Olaszország fővárosával.

A Rómer Flóris-utcat illetőleg még megjegyezzük, hogy hajdan nyilvános közútja volt, melyre az 1502. évi városi szám-

adókönyv említ*). 1590-ben ez utcában tört ki az a borzasztó tűz, mely majdnem az egész várost elhamvasztotta, úgy hogy csak Sz.-Márton-temploma, a Ferenciek kolostora és temploma, az érsek háza, a városháza és néhány más ház maradt épen. 1733-ban ez utcában ú. n. utcai elemi iskola állott fenn.

Roykó-utca. (Roykógasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen jövő elé néző utcája a Gröszling-utcát egyesíti a Baross-Gábor-úttal. Beleszakad a Dobrovits Mihály-utca. Jövőben a Taller-utca is, ha az egészen kifejlődik. Még az ötvenes években Gröszling-utcának nevezték, annak keleti részét tevén, amint azt a Halácsy-féle nagy városi térkép mutatja. Mai Roykó-utca nevét 1879-ben az ez évi júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából kapta Roykó András Sámuel, a Roykonäum alapítójának a tiszteletére. Az ő 1840-ben júl 21-ikén keltezett végrendeleti hagyatéka a város egyik legjelentékenyebb alapját teszi. Az ez időszerint 1,715,562 koronából áll. Az evangélikus egyháznak és az evang. kórháznak is tetemes összegeket adott. Hagyott nevezett egyháznak toronyépítésre is, mely azóta 229.500 koronára szaporodott fel.

Rozgonyi István-út. (Rozgonyi István-Strasse.) Az Ujvárosnak ezen a pozsony-szombathelyi vasúti pályán túl eső útja a Malomligeti-utat köti össze a

*) prun in der slossergassen.

Bodza-utcával és áthasítja a Füzfa-utcát. Belétorkollanak a Raktár- és Mező-utcák. Nevét ez út Rozgonyi István, azon férfiú után viseli, ki családjával együtt nem csekély szerepet játszik Pozsony történetében. Rozgonyi István és György 1384-ben s aztán 1421—1444-ig pozsonyi főispánok. Nagy szolgálatokat tettek a hussziták ellen, kik nagy kárára és veszedelmére voltak a városnak és környékének. Vezérek: Ladwenko, Maczko, Pan Janda, Jan Messenpek hírhedt cseh rablók voltak, kikről városi számadókönyveink beszélnek. A várost minden oldal felül fenyegették, úgy hogy a polgároknak éjjel-nappal talpon kellett miattok lenniök s ellenök összes bástyaikat ágyúkkal felszerelniök. A hussziták folyton a város körül rajozva, elhajtották a polgárok legelő vagy dolgozó barmait. Mi őket különösen veszedelmessé tette, az volt, hogy a város környékén földváraik voltak, melyekbe üldözés esetére meghúzódtak. Merészségüket az mutatja, hogy olykor a város kapuinál, nevezetesen a Vödrici-kapúnál is, került egyik-másik emberük fogságra. Kézrekerítésükre külön pénzjutalmak voltak kitűzve. A Rozgonyiak elszántan és hősiessen hadakoztak e veszedelmes rablók és orvtámadók ellen s ebbeli érdemeiket Zsigmond király 1424-ben. jan. 21-ikén Pozsonyban kelt oklevelével jutalmazta meg. Ugyanezt teszi ő 1430. jan. 21-ikén ugyan csak Pozsonyban kelt oklevelével is, míg 1435. ápril 4-ikén azonkép Pozsonyban kelt

oklevelével Rozgonyi István özvegyét Cecil grófnőt a Galambócz vára körül tanúsított hősiességeért özvegysége tartamára adományozásokban részesíti.

Rozgonyi István azonban a várossal néha ellenkezésbe is jött. Ő Ulászló ellenkirály hive volt, míg a város szivós hűséggel Erzsébethez ragaszkodott. Ezért vár és város között harcra került a dolog. Rozgonyi István a várból lövette ágyuival a várost, s nem csekély kárt ejtett azon. A városházát különösen érték ágyugolyói.

Rozgonyi Istvánnak fiai Sebestyén és György 1445—1448-ban ugyancsak pozsonyi főispánok. 1448—1450-ben főispán Rozgonyi György. Ugyanő az 1452-ben. 1454-ben György és Sebestyén. 1492-ben Rozgonyi Péter. Azonkívül tudjuk, hogy a mai Szilágyi Dezső-utcában háza volt a családnak, melynek értéke 1471-ben 120 dukát vagyis mai pénz szerint 2925 frank volt.

Rózsa-utca. (Rosen g a s s e.) Ezen az Óvárost és a Ferenc-Józsefvárost elválasztó utca eredeti neve Rózsa-Sziget (Rosenwerd.) Így Rosenwerd néven jön az elő 1496-ban és Rosenberd illetve Rosenbert néven 1506-ban. De az auf dem Werd és Im Werd is okiratilag sokszor említvék. Szigeti volta mellett bizonyít az, hogy onnan hajók jártak-keltek.*) Akkori tágas volta mellett pedig az,

*) Dem peter Hewglin gebn vor ein scheff aus dem Rosenbert hinauf geführt hat.

hogy 1506-ban onnan indult meg a sereg.*) Területét tehát a Dunának azon ága, mely a mai Hal-tér irányában a Földunából kiszakadt, s a mai, Kossuth Lajosról nevezett Sétátéren végighúzódott, szigetté tette. Hogy e terület szigetségi volt, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy Rózsa-utcának nevezték a mai Vadászsornak azon szakaszát is, mely a Fürdő-utcától a mai Rózsa-utcáig terjed, de a mit az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés megszüntetett.

Úgy a Rózsa-utca mint a környékén hajdan kertek virultak. Az 1573. évi városi látképen a városfalak és a Halásztelep közt levő téren bekerített kertek láthatók. Idővel az egész térség kiépült házakkal és utcákkal, névszerint széppé alakult a Rózsa-utca, mely úgy túlnyomólag kétemeletes házainak díszes volta, mint szélessége, és a rajta végig menő városi villamos vasút miatt a főutcák egyikeül jelölhető meg. Egyik nevezetes háza a Rózsa-utca s a Gröszling-utca sarkán álló Vörös Ökör című vendéglő. Ez már a múlt század eleje óta áll fenn, bár maga a Vörösökör vendéglő (zum Rotten Oxen) már 1669-ben említettik, csak hogy az nem a mai rózsautcainak a helyén állott. A pozsonyi diaeták idején 1833-ban Deák Ferenc szállója volt. Egykori előkelőségére mutat az is, hogy 1814-ben okt. 30-ikától nov. 2-ikáig benne szállott meg Frigyes Vilmos braunschweigi uralkodó herceg, 1839-ben Cham-

*) Do das Her. aufproehen hat In Rosenberd.

bord gróf bordeauxi herceg, és 1845-ben május 26-ikán II. Frigyes Ágost szász király. Ma a vidékiek által szívesen felkeresett szálló- és étkezőház. A Pozsony s Hainburg közt naponta közlekedő póstakocsi állóhelye. Azonkívül a Pozsonyi szabadpolgár egyesület egyesületi helyisége. Ugyanitt van a Cipészek-társulatának, továbbá az Első pozsonyi munkás-kerékpár-egyesületnek, valamint a Pozsonyi aggharcosok, Rudolf koronahercegről nevezett egyesületének helyisége. Ez utóbbi egyesület 1877-ben alakult. Célja a bajtársi érzés ápolása, országos ünnepségekben való testületi részvétel, betegségben és halálesetben való segélyezés.

A Vöröskör-szálló mellett levő s az Arany-Rózsáról címzett vendéglő ugyancsak régi*). Valamikor a város elsőrangú vendéglői közé tartozott. Egy a házra alkalmazott feliratos vörös-márványtábla szerint e vendégfogadóban volt elszállásolva II. József császár. E szállóból ment a császár 1783-ban júl. 10-ikén gyalog a Notre-Dame-kolostorba, melynek főbejárása ez utcában van, és kertjének éjszaki fele szintén ez utcára ér ki. Ugyanez utcában vannak a Sz. Lászlóról és Sz. Imréről nevezett kath. elemi fiú-iskolák és a Sz. Erzsébetről nevezett kath. elemi leány-iskolák. E diszes épület, melynek egyik szárnya a Vadász-sorra ér ki, Feigler

*) Említi Korabinsky 1781-ben.

Ignác tervei szerint épült s mintaszerű tágas tornateremmel van ellátva.

A Rózsa-utcába érnek ki a Városi Színház és az Ipar- és kereskedelmi palota déli szárnyai és a Csáky-tér szintén déli oldala. Végre ez utcában van a Sz. Rochusról nevezett Pozsonyi Kőművesek és kőfaragók betegségélyző és temetkezési egyesületének helyisége. Ez egyesület célja beteg tagjait kizárólag a pozsonyi irgalmasok kórházában felvétetni és ingyen gyógykezeltetni, halál esetében pedig a temetési költségekhez 60 koronányi segélylyel hozzájárulni.

Sánc-út. (Schanzstrasse.) Az Újvárosnak ezen külső útja a Stefánia-útól a Nagyszombati-útig húzódik egyenes vonalban. Belé torkollanak éjszokról a Margit-, a Szarvas-, a Kárpát-, a Fellbiger-, a Jég-utczák, a Récsei- és Nagyszombati-utak, délről a Stefánia-út, a Liszt Ferenc-, a Belnay-, a Pöllni-, a Vám- és a Kereszt-utczák. A Sánc-út nevét azon sánc után vette, mely ez út hosszán a város védelmére szolgált. Ezen a várost körülkerítő sáncot 1775-ben létesítették Kevitzky Sándor polgármestersége idején és azt 4 vámházzal látták volt el. Ma a sánc már nem áll fenn és árkat egy-két év előtt, hogy a Sánc-út épülni kezdett, beboltozták s így ama vidéket lakhatóbbá tették. Még a hatvanas évek elejéről való képeken a Sánc-utat nem házak, hanem csak sudaras nyárfák jelölik. Most évről évre gyarapszik itt egy új városrész. Régibb neve Felső-

Sánc-út (Obere Schanzstrasse) volt, ezt azonban az 1879 évi júl. 28-iki városi közgyűlés Sánc-útra egyszerűsítette. A város törvényhatósági bizottsága 1905. évi márc. 6. és 7-én tartott rendes közgyűlésében ez útnak a Stefánia-úti vámtól a Szarvas utcáig terjedő 400 mét. hosszú szakaszát 47 ezer korona költség erejéig bazalttal köveztetni határozta el.

Ez út mentén van a Bunzl- és Biach-féle Rongy-gyár, ezzel szemben a gyalogsági laktanya éjszaki épületrésze és bejárása, mellette pedig a Honvéd-fogház területe, odább a vendéglővel ellátott s kivált nyáron kedvelt mulatóhelyül szolgáló Esterházy-kert. Aztán a Schulpe - féle munkástelep következik, melyről később tüzetesebben szólunk. Ez útra ér ki a virág völgyi Róm. kath. temető déli része. Itt van a temető bejárása is. A temető halottas házzal és csinos kápolnával bir. Túl a vámon a Közraktár következik. Ez az 1885-ben 80 ezer frtos alaptőkével alakult*) pozsonyi közraktári részvénytársaságé, árukat raktárol el, átveszi azok kezelését, továbbítja azokat s előlegez raktárolt árukra. Üzlete évről évre gyarapodik. Míg 1885-ben 11093 koronányi tiszta nyereséget tüntetett fel, addig 1904-ben már 16693 koronára rúgott az. Összes

*) A társulat részvénytőkéje 400 darab névre szóló 200 forintos részvényből áll. Közgyűlési határozat folytán a részvénytőke újabb részvények kibocsátása által 200 ezer forintnyi összegre emelhető fel.

áruforgalma 1904-ben 419227 métermázsát tett. Végül a Fiók-pályaudvar és a Fiók-tűzér-laktanya épületrészei érnek ki a Sánc-útra, éjszokról pedig az 1884—1888 ig fennállott nagy nemzetközi marhavásárai után nevezetessé lett Marhavásár délnyugati területe.

Savoyai Jenő-utca. (Eugen v. Savoyen-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen legkülsőbb új utcája a Récsei-utat köti össze a Szöllösi-úttal, melybe a Lőportorony irányában szakad. Nevét a XVII század egyik legnagyobb hadvezére: a budai, mohácsi, pétervárad, zentai és belgrádi fényes győzelmei dicsőségében uszó Savoyai Jenő herceg után kapta, ki 1663-ban okt. 18-ikán Párisban született s mint híres francia- és törökverő hős örökké élő érdemeket szerzett. A monarchiának 60 ezer négyszög kilométernél nagyobb területet szerzett. Úgy hadvezéri mint államférfiúi lángelméjénél fogva egyaránt ünnepelt férfiú, ki a világtörténet menetére elsőrangú befolyást gyakorolt. Ő Pozsonyban, melynek várkapitányi tisztségét is viselte, valamint Pozsony környékén tartotta I. Lipót, neje és fiai jelenlétében a magyar hadak felett a szemlét az 1697. évi szeptember 11-ikén vívott zentai döntő csatával befejezett török hadjárat előtt. Mint a művészetek bőkezű Maecenása s a magyarok igaz barátja is megérdemli, hogy őt az országgal egyetemben Pozsony is ünnepelje s emlékéét kegyeletesen fenntartsa. Meghalt Bécsben 1736-ban április 21-ikén.

Schönberg György-utca. —

(Schönberg Georggasse.) Az Új városnak ezen a Szöllősi-utat a Récsei-úttal összekötő utcája nevét Schönberg György Pozsonynak 1455-től 1486-ig való prépostja után viseli. Ő Mátyás király titkára és meghitt embere volt, kit mély tudománya-, széles látóköre-, diplomáciai nagy ügyességeért nagyrabecsült s ismételve a legkényesebb diplomáciai küldetésekkel megbízott. Ő a király küldetésében járt Milanóban, Bécsben, Szászországban, Velencében s egyebütt. Mint III. Fridrik császár követe II. Pál pápánál járt. Neki a sz. korona visszaszerzésében s Mátyás királynak Fridrik császárral való kibékítésében oly nagy érdemei vannak, hogy Mátyás király ezek miatt 1464-ben a pozsonyi káptalant szabadalmakkal látta el. 1477-ben a Fridrik császár és Mátyás király közt kötött barátságos egyezség közvetítőjeként ugyancsak György prépost szerepel. Mint kiváló humanista nagy érdemeket szerzett az Academia Istropolitana létesítése körül, melynek alkancellára volt. Meghalt 1486. szept. 30-ikán. Tetemei a pozsonyi székesegyház sírboltjában nyugsznak. Alakos siremléke ugyanezen templom Sz. Anna kápolnájában látható, míg feliratos sirtáblája a dóm sekrestyéjének falába van illesztve.

Schulpe György-telep. (Schulpe Arbeiter-Colonie.) A Sándor-út, a Kárpát- és Felbiger-utcák által bekerített háromszögterületen, az Alsó-Eisgrübeln dél-

nyugati csücskében mindinkább kiépülő munkásházak viselik e nevet törökkanizsai Schulpe György után, ki e telep kezdeményezője és ügybuzgó fejlesztője. Ő e telep létesítéséhez 1894-ben fogott 10 ezer forintnyi tőke befektetésével s bevonta közhasznú actiójába a várost is, mely a vállalat sikerülése érdekében készségesen engedélyezett az építés, az anyagszállítás és adó körül több rendbeli kedvezményt, óvodájának fenntartásához pedig évi 700 koronával hozzá járul. Schulpe ezen kezdeményezésének annyiban is volt sikeres eredménye, amennyiben csakhamar hasonló vállalatokra hatott ösztönzőleg. Azóta a Sándor-úton 8 új utca keletkezett s több nagyszabású munkáslak-telep létesült másfelé is, mint a milyen névszerint a városé, mely 120 lakásból áll, a Huberth Ferenczé, mely 88 lakásból áll, a Kühmayeré, mely 16 lakásból áll, a Durvayé és Sameké, melyek azonképp több lakásból állanak, úgy hogy a számos kisebb munkáslakház beszámításával jelenleg több mint 700 munkáslakóház van városunkban.

Áll a szóban levő Schulpe-telep 5 egyemeletes lakóházból, 1 kaszinó-könyvtárépületből s egy óvó-iskolaépületből. Van e telepen 36 lakás (melyek mindegyike 1 szobából, 1 konyhából, pincéből és padlásból áll), 2 mosókonyha, 2 mángorlószoza, 1 fürdőszoba, 1 betegszoba, 1 első segélynyújtásra berendezett szoba, 1 szertár s 1 muzeumi-szoba. A könyvtár 2500 kötetet tartalmaz. A munkások oktatására a könyvtár-

helyiségben időnként Uránia-előadásokat tartanak, amellet lelkészek, orvosok, tanárok egyéb oktató előadásokkal is fejlesztik a munkások ismereteit. A telep területe mintegy 2500 □-ölnyi s a telek mai értékével s az összes felszereléssel mintegy 250 ezer koronát képvisel. Az 1904. jún. 6 és 7-ikén tartott közgyűlés, a Sánc-út és környékének 66 ház- és telektulajdonosa kérvényére s egyúttal méltányolva Schulpenek a munkáslakó házak kérdésében tanusított, városunkban úttörő működését, a népnelv által máris használt Schulp e György-telep elnevezést hatóságilag is elismerte. A telepen lakó munkások e tény megörökítésére emléktáblát helyeztek el a házak egyikének falába.

Segner-út. (Segnerstrasse.) A Ferenc-Józsefváros ezen széles s egyenes útja a Kikötő-utat köti össze a Nádor-utcával. Áthasítja a Széchényi-utcat. Nevét 1879. júl. 28-ikán kapta Segner János András után, ki Pozsonyban 1704-ben okt. 4-ikén született. Cimeres szülőháza ma is megvan a Mihály-utcában, de cimere azonkívül a Malomvölgyi 5-ik malomnál is látható. Magyar nemesi oklevelét II. Frigyes porosz király megerősítette 1755-ben. Segner tanulmányait szülővárosában kezdte s aztán Jenában befejezte. Utóbb Debrecenben volt városi főorvos. Innen vissza került Jenába, hol mint bölcészeti tanár működött. Majd Göttingenben a fizika, metafizika és vegyészet tanára volt. 1755-ben meghívták Halléba, hol mint kir. titkos tanácsos 1777.

okt. 5-ikén meghalt. Számos irat szerzője s ő a róla nevezett vizikerek feltalálója is:

A Segner-utca mentén fekszik a Regenhard Ferenc és társa Posztógyára, mely mintegy 7 ezer □-ölnyi területet foglal el a Rákóczy-, Nádor-, Széchényi-utcák és a Segner-út között. Alapították 1871-ben s áll egészben 6 gyári épületből. Hajtóerőként egy 100 lóerejű gőzgép működik. Kétharmadában nőkből álló munkásainak a száma 150—160. Termelési képessége évenként 120 ezer méter posztó és 67,200 méter kálíó.

Simonyi Gyula-út. (Simonyi Gyula weg.) Ezen változatos s gyönyörű hegyi-út a Vaskút mögött levő két tónál kezdődik s a Nagy-Vödrics balpartján északi majd keleti irányban haladva a Ferenc-forráson túl a Sinuti-útba szakad. Az egész út $2\frac{1}{2}$ óra alatt tehető meg. Útjába esik a Józsa-pihenő (Simonyi Gyula neje után így nevezve), hol a pozsonyi hegyek legnagyobb bükkfája árasztja szét lombos ágaival az üdítő hűs árnyékot. A fa tövében padok kínálóznak pihenésre, a fán magán pedig szép Madonnakép indít emelő magányosságban áhitatra. Majd a Gyula-, a Károly- s István-források, ezekre a leg szebb hegyi katlanban a Vadász-gunyhó, majd a Margit-, Antal- és Ferenc-források következnek. Nevét ez út Simonyi Gyula, a pozsonyi Első Takarékpénztár ügyésze s a pozsonyi Szépítő-egyesület érdemdús s tevékeny alelnöke tiszteletére viseli, úgymint ki

hegyvidékünk élvezését fáradhatatlan buzgósággal igyekszik lehetővé tenni a közönségnek. Született 1842-ben szept. 18-ikán. Testvéröccse Simonyi Ivánnak a néhai nagytevékenységű politikus és bölcsésznek. Gyula szülőivel 1849-ben Pozsonyba jött, egy időn át a haditengerészetnél szolgált, aztán Pozsonyban ügyvédkedett. A 60-as évek végén a pozsonyi Szépitő-egyesülethez szegődött, 1885-ben annak jegyzője s aztán alelnöke maig. Mint fenköltszellemű természetbarát hegyvidékünk bájait kívánja a közönség számára hozzáférhetővé tenni. Megkezdette a hegyi utak jelzését s gondoskodott pompás új hegyi utak létesüléséről, melyek közé a róla nevezett is tartozik. Amellett a magasb művészi élvezetek iránt is van finoman kiművelt érzéke. Ő a kamarazenének hívatott s igaz barátja, ki azt állandóan a quartettjátékkal ápolja. Nevéhez eszerint városunk kamara-zenéjének ápolása is fűződik.*)

*) A kamara-zene Pozsonyban az Egyházi-zeneegyesületből fejlődött. Ez egyesületben adták elő 1862-ben Spohr egyik quintettjét s 1868-ban Beethoven septettjét Chalupa Tamás a prágai conservatoriumban kiképzett contrabassista és Schölnast oboista, a helybeli színházi zenekar tagjai közreműködésével. 1865-ben adta elő az idősb Hellmesberger Haydn és Beethoven (Op. 18.) két quartettjét az egyházi zeneegyesületben. Ez alkalommal Wilt Mária mint énekesnő debüttirozott. 1891-ben Mozart klarinett-quintettje került az egyházi zeneegyesület hangversenyén Hobinka színházi klarinettással előadásra. 1850-től 1861-ig szintén az egyházi zeneegyesületből alakult meg az első állandó műkedvelő-quartett, mely az

Simuti-út. (Schinut-Weg.) Ezen hegyiút a Récsei úttól vezet éjszak irányában Máriavölgybe s a Nagy-Vödricznél belészakad a Simonyi Gyula-út. Egyik ága

egyesület solohegedűse Jachimoszky törvényszéki irodai-igazgatóból, továbbá Tranta Ferencből és Tranta Károlyból és a zeneegyesületi elnök Scharitzer törvényszéki bíróból állott. A két Tranta az 1800-ban született és 1883-ban elhalt Tranta Ferenc pozsonyi utolsó városi teronymesternek a fia. Az ez után következett quartettet az 1860-ban a belvárosi plebániába káplányul rendelt, utóbb a Sz. Háromság-templomnál plebánoskodott, s végül pozsonyi kanonokká lett Veszely Ferenc (szül. 1833. † 1904.) rendezte a Tranta testvérpárral, Mader elemi iskolatanítóval, (a budapesti operai igazgató atyjával) és későbbben testvérével dr. Veszelyvel. Programja kiterjedt Haydn, Mozart- és Onslow-tól a közép Beethovenig. Simonyi Gyula a maga állandó műkedvelő-quartettjét 1865-ben alapította. Vele játszottak Farkas és Kopetzky színházi hegedűsök, Mader, Schnitzler, Norgauer, Strehlen, mindkét Veszely, Gottl A. a későbbi curiai bíró, aztán Tranta Károly és Simonyi ipja Sebastiani. Simonyi (mint csello-játész) emellett zongora-kamarazene-t is űzött játszva anyjával Le Bellel, aztán Spányik-Haintner, Schuster, Heuffel, Florian úrhölgyekkel és Schedius Lajos curiai bíróval. Simonyi programja ma felöleli az összes jelentős kamarazene-irodalmat. Rigela Ágost csellista s a pozsonyi Első Takarékpénztár főkönyvelője (született Pozsonyban 1845. ápr. 29.) 1868. óta szintén ápolja az állandó quartettet Loniza leányával és Topolansky mérnökkel, Szaikkal, Dávid és Dohnányi gymnasiumi tanárokkal, Jakóbbal, Kopetzkyval, Gottl-lal, Veszelyvel. E kamara-zenei eszéken a Pozsonyban született Förster Charles és ifj. Dohnányi, ma már hírneves mesterek, Geisler-Schubert kisasszony valamint Bartók B. kaptak fiatal éveikben nagy ösztönzést. 1879. óta Norgauer Ágostnak, a pozsonyi Első Takarékpénztár második könyvelőjének (született Pozsonyban 1861. feb. 9-ikén),

Récse felé vezet. A Sinuti-út a Spariszka és Schwarzenberg tövénél a sinuti vadász-házhoz visz. Ez út mentén fekszik a Rablókút (Räuberbründl.) Nevét az út az

ki mint begedűs s zongoraművész ismeretes s kinek egyik zeneszerzeményét »Jadwigá"-t 1893-ban a pozsonyi színházban előadták, szintén van állandó kvartettje, melyben testvére elhalt Norgauer László, Hort, Roth és Kirchner szerepeltek illetve szerepelnek jelenleg is. Mindezekon kívül volt néhai Wiedermann tanulmányi főgazdátónak ugyancsak állandó kvartettje Dávid és Dohnányi tanárokkal és Norgauerrel. 1872-ben Mader, Farkas Horak, Rigole, azonkívül Spányik és Schluster urhölgyekkel 3 kamaraestélyt rendeztek. 1889-ben egy kvartett-estélyt rendeztek Unger, Jakob, Hoffmeister színházi zenekari tagok Dohnányi tanárral. Ez estélyen Beethoven Op. 130. került előadásra. — Külföldi híres kvartettek közül rendeztek városunkban előadásokat a Florenci-kvartett 1868-ban és 1870-ben; a Duboz-kvartett 1871-ben; a Hellmesberger-kvartett 1873-ban; 1878-ban előadták Hummel nagy septettjét Geisler-Schubert kísérszóny, Loschdorfer, Pauer, Kopetzky, Szedlacsek, Dohnányi és Chalupa; 1885-ben Rubinstein Antal, Loschdorfer, Pauer, Kopetzky, Wallerek, Dohnányi és Chalupa; 1887-ben Madame de Serres, Loschdorfer, Pauer, Kopetzky, Szedlacsek, Dohnányi és Holub. Egyéb műelőadások közül említendők: a Heckmann-kvartett 1885-ben és 1886-ban (Beethoven Op. 131. és Op. 74.); id. Helmesbergeré 1888-ban (Beethoven Op. 135.) és 1890-ben (Schubert oktettjét és Beethoven Septettjét); Hellmesberger fiaié 1873-ban (Beethoven Op. 131.) 1895-ben (Schubert quintettjét). 1891-ben a budapesti Bürger-Grünfeld-kvartett előadta a győri születésű Kirchner Elek zeneszerző E-moll kvartettjét — 1894-től kezdve a Cséhkvartett játszott többször városunkban előadva Smetana, Dvorak, Borodino és Tschajkowszky kvartettjeit.

Alsó-, Közép- és Felső-Sinut nevű szőlő-dülők után kapta, melyek már középkori iratainkban említetnek.

Stefánia-út. (Stephaniestrasse.)

Az Ujvárosnak s egyáltalán Pozsonynak ezen főközlekedési, a városi villamos vasút által is élénkített úja a Grassalkovich-teret köti össze a Sánc- és Mély-utakkal, illetve a Lamacsi-úttal. Belé szakadnak az Izabella főhercegnő-út, a Gáspárich Kilit-, a Günther Vilmos-, Katona József-, az Aulich- és a Gyurikovics-utcák. A Stefánia-úton át juthatni a Magy. államvasúti indóházhoz és a lamacsi országúton át a Kalvariára és Zergehegyre. A Stefánia-út régi neve Marczal-utca, melyet a már a XV. századi végrendeletekben említett s ma is használatos Märzen, Märcehn nevű szőlő-dülők után kapta volt. Ujabban Stefánia volt trónörökösné (ma Lónyay grófnő) tiszteletére kapta mai nevét azon alkalomból, hogy nevezett főhercegasszony Pozsonyban járt Frigyes főherceg családjának látogatására.

Pozsony egyik utcája sem alakult át annyira s lett oly széppé, mint a Stefánia-út. Az Orsolyák régi majorja, a későbbi Falb-telep (5758 □-öl vagyis 4 (1200□-öles) hold és 958□-öl) gyönyörű házakkal épült ki. A nyolcvanas évek óta hivalkodó paloták és nagy bérházak emelkednek itt, milyenek a gr. Erdődy- és Swetlik- (ma Palugyay-) féle épületek. Az Erdődy-palota lépcsőháza főuri fényűzésre vall. A Stefánia-út mentén egyéb előkelő házak is keletkeztek

gyors egymásutánságban. Ilyenül említjük az egykoru gr. Karácsonyi-féle, most Frigyes főherceg tulajdonát tevő nagy kétemeletes bérházat, melyben az Izabella főhercegnő védnőksége alatt álló Izabella háziipar-egyesület van elhelyezve. Ez egyesület célja a háziipar és nevezetesen az arannyal, ezüsttel, selyemmel és fagyapottal való himzés iparágának fejlesztése, hogy ilykép a felsőmagyarországi parasztasszonyok a velők született tehetségét műképességgé fejlesszék s azt hasznosan értékesítsék. A főhercegnő buzgó és gyámolító érdeklődése az egyesületnek nagy hasznára vált, mert készítményének hire messze terjed már a külföldön is.

A Stefánia-úti házak közül említendők a Palugyay-, Reischl-, Horárik-, Pisztorý-, Schlemmer-, Tauscher-féle házak is. A Pisztorý-palota izlés és fényüzés tekintetében kiváló úri palota. Kapuzatának és lepcsőházának vasművei a Marton-cég műremekei. A Horárik-ház vaskapuja Horárik műlakatos gyönyörű műremeke. A Stefánia-úton van továbbá a ma már magán-lakássá átalakított régi Polgári lövöld e. E lövöld e 1779-ben keletkezett, amikor a Mihálykapú árkában levő lövöldét megszüntették. Területe a kerttel együtt 1245 []-ölnyi vagyis 1 (1200 []-öles) holdnyi és 450 []-ölnyi. 1846-ban Palugyay Jakab vette át a lövöldét s itt kedvelt urasági bálók és ebédek rendeztettek. 1848-ban e lövöldében gyakorolták be magukat a szabadságharcba induló ifjak a lövésben, és e lövöld e gyakorló terén vé-

gezték ki 1849-ben márc. 27-ikén Baldini János olasz származásu vasúti mérnököt s a magyar Frangepán-zászlóalj főhadnagyát. A hetvenes évek végén a ház magán kézbe, az Indrák-családléba ment át, s azóta a polgári lövőtársulat a ligeti lövöldében tartja lögyakorlatait. *) A Stefánia-úton volt hajdan a szépségéről híres Viczay és Erdődy-féle kert, mely ma azonban már teljesen elhanyagolt állapotban van meg. Emlitendő a jó hirben álló Wendler-féle dió- és mákos süteményeket előallító cég, valamint a Deutsch-féle maláta-gyár és Mozsnyi Vince orgona-készítő műhelye. Városunkban az orgona-készítés műmesterségének nyomai már a középkorban találhatók fel. A Stefánia út és az Aulich Lajos-utca sarkán van a Medvé-ről címzett kis vendégfogadó, oldalán a keresztúti első állomással. **) Az út végén a városi vámház áll, mely egyúttal sebkötési ládácskával eliátott első segélynyújtási állomás is.

Steinwall-tér. (Steinwallplatz.)

A Terézvárosban a Mária Terézia-utat köti össze szabac' lépcsők által a Váraljai révparttal. Nevét Dr. Steinmassler von Steinwall, Károly főherceg, az asperni győző hadvezér orvosa tiszteletére kapta. Az itt levő lépcső és a tűzoltószeri-raktár 1876-ban épült 8006 forinton.

Strohmayer-utca. (Strohmayergasse.) A Terézvárosban a Mária-

*) I. Óligeti-út alatt.

**) Ezt már Korabinsky említi 1781-ben

Terézia-utat kapcsolja össze a Váraljai rév-parttal. Nevét 1879-ben júl. 28-ikán kapta a város egyik jóltevő polgára tiszteletére. A Strohmayr Gy.-féle alap, mely a pozsonyi Sinlődők házának emberbaráti céljaira kamatoz, ma 52.684 koronát tesz ki.

Szamarhegyi-út. (Eselsberg-erweg.) A váron túl levő a Császár-útból kiszakadó s a Donauleiteni úttal érintkező ezen hegyi út nevét az Eseln nevű dűlő után viseli, a közhit szerint pedig onnan, mivel régebben rajta legeltették a vizet hordó szamarakat. A Dunalapályra, várra, a város egy részére, a Dunán túl levő hegységre gyönyörű kilátást élvezhetni e hegyről. Szomorú hírnévhez az itt történt kivégzések révén jutott. Itt szenvedtek martirhalált a szabadságharcban való részvételükért Mednyánszky László báró és Gruber Fülöp 1849-ben jún. 5-ikén valamint Rázgha Pál 1849-ben jún. 18-ikán.

Szarvas-utca. (Hirschengasse.) Az Ujvárosnak ezen szépen épülő utcája a Sánc-utat köti össze a Kún-László-utcával illetve az államvasúti második viaducton át a szőlőhegységgel. Belé torkollik a Leinburg-utca, a Wesselényi Miklós-utca pedig áthasítja. Nevét a Hirschmandl nevű szőlődűlő után kapta. Ez utcára szolgál a városi munkásházak pavilloncsoportjának éjszaknyugati része*).

Széchenyi-utca. (Széchenyigasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen a

*) L. Kárpát-utca alatt 230—231 ll.

Kórház-utcától a Duna-utcán és a Gyár-úton, a Justi-soron és a Segner-utcán át a Kikötő-útig húzódik. Ez utcába torkollik az Eötvös-útca, a Temető-útca és a Rákóczy Ferenc-útca. Nevét az 1792 szept. 21-ikén született s 1860 ápr. 8-ikán Döblingben meghalt Széchényi István, a legnagyobb magyar tiszteletére kapta. Széchényi életének és tetteinek számos emléke fűződik városunkhoz. Egyik legkiválóbb, korszakalkotó tette Pozsonyban történt, itt alapította ő meg a követek kerületi gyűlésében 1825-ben nov. 3-ikán 60 ezer forintot tevő évi jövedelmének felajánlásával a Magy. Tud. Akademiát. Itt hangzottak az országgyűlésen lelkes beszédei. Itt alakította meg 1826-ban a Pálya-futási Társaságot, mely Pestre kerülve 1830-ban Állattenyésztő Társasággá, utóbb pedig Gazdasági Egyesületté nőtte ki magát. Itt Pozsonyban láttak egyes művei napvilágot, mint „Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről“ című is 1848-ban. A Széchényi-útca legjelentékenyebb épülete az 1871 óta fennálló s internátussal bíró, kitűnő vezetése miatt jeles hirnek örvendő Állami nőtanító-képző intézet, melynek első igazgatója a széles körben ismert Uhl Józsa, ez időszertinti igazgatója pedig a nagy képességeivel s ernyedetlen működésével egyaránt az intézetet felvirágoztató Wollmann Elma. Ez utcában van továbbá a Ferenc József gyermek-kórház, melyet 1857-ben a pozsonyi jótékony nőegylet alapított s mely-

nek évi segélyezésére Pozsony város két ezer koronát megközelítő összeggel hozzájárul. Mai újépülete 1894-ből való. Ez intézetbe 6 hónaptól 12 évig terjedő korban levő beteg gyermekek vétetnek fel. Az intézetben 40 beteg számára van hely, van azonkívül ragadós betegségek esetére 2 elkülönített pavillon szintén 36—40 gyermek számára. Ez intézetben mint ápolók az Isteni Megváltóról nevezett Congregatio 6 nővére működik. Ez intézetben van továbbá Gyermekek-*orvosrendelő-intézet* is, melyben szegény szülők beteg gyermekei ingyen orvosi rendelésben és gyógykezelésben részesülnek. Jótékony körök tartják fenn ez intézetet, azonkívül a város is részesíti 1888 óta évi 200 koronával évi segélyezésben.

Szegfű-utca. (Nelken-gasse.) Az Ujvárosnak e kis utcája a Kereszt-utcát köti össze a Kertész-utcával. Régi neve Kis-Kertész utca volt, mit az 1879 évi jul. 28-iki közgyűlés mai nevére változtattott. E nevét a pozsonyi kertészek által kiváltképen ápoltszegfű virág után kapta.

Székesegyház-tér. (Domplatz.) Az Óváros e tere a dómot éjszokról, keletről és délről veszi körül. Délen lejtősen húzódik le a Szilágyi Dezső-utcáig s közönségesen Dómdomb (Domberg) néven ismeretes. A középkorban a Hosszú- (a mai Szilágyi Dezső-) utca felől is házak fedték s így nem nyílt, hanem zárt teret alkotott. Déli kapujához pompás szabadlépcsőn jutottak fel. Éjszakon a belé tor-

kolló Káptalan-utcától is el volt választva kapu által a prépostsági és az akadémiai épületek között. Nyugati hosszvonalán úgy a templom északi mint déli oldalán a várossal huzódott végig. Az északi oldalon a falat csak legujabb időkben bontották le a térnek a város által eszközölt szabályozása alkalmakor, amely szabályozás a tér niveauját jóval alább szállította. A lebontott fal egyharmad részben eltakarta volt a dóm északi portáléját, mi arról tanúskodik, hogy e fal még csak e porta után épült. A tér déli részén a várossal ma is áll s lehuzódik a Szilágyi Dezső-utcaig, csak hogy a most itt levő patronátusi házak építésékor azt külső falakul felhasználták. Hogy e házak külső, a térre néző fala csakugyan a régi várossal, azt a külső falnak a dómhoz támaszkodó ép városi fallal való összefüggése kétségtelenné teszi. Az udvarok egyikében még láthatni a régi városárkot, az udvarok másikában pedig még láthatni a mostani Szilágyi Dezső utcát egykor elzárt Vödrici-kapú részeit.

Mint a régi templom-terek általán, úgy ezen Székesegyház-tér is hajdan temetőül szolgált 1778-ig. E temetőben volt az Üdvözítő egyháza a Csukárok nemzeti sirboltjával, miért 1291-ben Csukár János az Üdvözítő-egyházra hagyta Thürne nevű, királyi adományból birt birtokát. De más kápolnák is voltak e temetőben, névszerint a Hambotto pozsonyi polgár által 1324 előtt alapított Szent Gotthardé és Sz. Andrásé. Továbbá a Sz. Egyed-

é, melynek egy 1514 évi okirat szerint Tamás esztergomi érsek 40 napi búcsút engedélyezett ájtatos látogatói részére. Volt e temetőben a Krisztus társulatnak krypta-kápolnája, azonkívül egy oltárral ellátott csontház is (karner Capellen auf Sant Merten freythof, 1496), melyben miséztek. A temető történetéből még tudjuk, hogy falát 1547-ben helyreállították, 1548-ben pedig szó van annak befejezéséről.)* A tér északi részének legújabb időben történt szabályozásakor számos krypta és sorsir került tömördek csontvázal felszínre.

A tér léghiválóbb nevezetessége a Székesegyház, melyről a tér a nevét kapta. Ez egyház Pozsonynak legmonumentálisabb egyházi épülete, háromhajós elsőrendű csarnok-templom. Épült dévényi termésköböl különböző időszakokban, amint ezt épületrészeinek stilkülönözete mutatja. A XIII. századból valók északi nagy kapuja, a főbejáró, az ú. n. porta speciosa, aztán hajójának északi oldalcsarnoka. Ezek átmeneti vagyis kora-csúcsíves (transsenalis) stilben tartvák. Az 1765-ben át- és kiépített torony és homlokzatának egyik csarnoka, az u. n. Cseh királyné kápolnája, nemkülönben a sekrestyében levő arkádok szintén átmeneti stilidejűek. Valamenyi még a XIII. századból valók. A hajónak fenn nem említett részei s a hajóhoz támaszkodó Sz. Anna kápolna jellegzetes ajtaja már a XIV.

*) erledigt zu vollendung und fölliger Bezalung der neuen mauer arbeit auff S. Merten froythoff.

századból származnak. A hajó déli falrésze s maga a Sz. Anna-kápolna, valamint a hatalmas ablakok által áttört fenséges szentély is a XV. század alkotásai, mindezek csúcsívesek. Az utóbb említett szentélynek építése 1461-ben vette kezdetét s 1495-ben lett felszentelve. Hogy kik voltak az adakozó hivek sokaságán és a káptalanon kívül főépítői, azt a szentély ivgerinceinek zárókövein szemlélhető címerek mutatják: a Hunyadiak, Bánfiak, Dóczyak, Czoborok s Pozsony városa. A templom déli bejárójának csarnoka 1526-ban épült, ez, nemkülönben a templom külsejének és belsejének egyes szobrászati siremlékművei már renaissance-koriak. Alamizsnás Sz. János kápolnája még későbbi, barokk stílusban 1734-ben épült mű.

E stílek kívánalma szerint ment véghez újabb időben a templom belső s kis részben külső restaurációja: a templom belsejeé, a Sz. Annakápolnáé s a déli kapué 1863—78-ban Heiller plebános, az északi kapué 1893-ban Rimely plebános, az Alamizsnás Sz. János kápolnáé 1902-ben Zandt plebános idejében. Az 1863—78-ik évi restaurálásnál a kőfaragói munkákat Rumpelmayer Alajos, az asztalos munkákat Fürst és Karger, a képfaragási munkákat Hutterer szobrász végezték. A festmények Isella-tól valamint Jobst Ferenc-től és Károly-tól, az üvegfestmények Geyling Károly-tól, az ezüst és bronzművek Brix-től és Andres-től valók. A restaurálás műszaki fővezetése Lippert József érseki műépítész kezében volt. A restaurális lelke pedig Heiller Károly

volt, kinek buzgólkodására keletkezett 1863-ban a Pozsonyi főtemplom-építkezési egyesület (Domrestaurirungs-Verein).*) A restaurálás összes költségei 265,784 kor. rugtak. Ami a másik két restaurációt illeti, az éjszaki kapuéhoz a terveket Haybäk bécsi műépítész készítette, a végrehajtást pedig Feigler Sándor helybeli építész végezte. A költségek 29 ezer koronát tettek ki. Az Alamizsnás Sz. János kapolna restaurálási munkája Altenburger budapesti cégre volt bízva s egészben szintén tetemes költséget okozott.

Fájdalom az ujitásnak voltak egyes visszás következményei is. Az alkalmazott túlzott purismusnak számos műemlék esett áldozatul, egyebek között az Esterházy primás által alapított, Donner Ráfáel hírneves szobrász és erlachi Fischer ugyancsak hírneves építész által 1733-ban készített főoltára is. Az e főoltár mögött állott Sz. Márton-szobor, Donner gyönyörű műalkotása a templom külső pillérfülkéjébe került, hol a zord időviszontagság romboló hatása ellen még az utóbb épített vasszerkezeti üvegház sem védi meg sikeresen. Az oltár szentségimádó angyalait 600 forintért a Nemzeti Múzeumnak eladták, sok műértékes holmi el-

*) Ez egyesület védnöke Magyarország hercegprimása, világi védnöke erdödi Pálffy Miklós herceg. Vau 98 alapító tagja összesen 222,121 kor. alapítványi összeggel, melyet azonban a restauráció alkalmakor nagy részt felhasználtak. Tagjainak száma 189. Mai vagyona az egyletnek 28,200 korona.

kótyavetéltetett. Az éjszaki kapu helyreállítása pedig annyiban kifogásolható, amennyiben a külső tér niveaujának tetemes leszállítása következményeképpen megváltoztatta a templom alappárkányzatának futóvonalát, a főbejárat küszöbét ellenben 3 lépcsőfokkal lejjebb sülyesztette, a mi a kapuzat eredeti architekturai conceptióján ejtett durva sérelmet. A külső csarnoknak a kapú elé való építése is mint eredeti tervhez nem tartozó felesleges toldalék a hatalmas félkörű kapu-ívezet hatását bénította meg.

Azonban mindezen hibák és károk dacára is a régi szépségében megújodott templom még számos nézni való ritkaságot és szépséges műremeket tartalmaz. Ilyen a fentemlített Sz. Márton-szobron kívül a románstílű, domborműves régi, 1409-ből származó keresztelőkút, melynek csakis a fedője újabbkori. A Sz. Anna-kápolnában a gótstílű ajtó tympanonjában diszló Sz. Háromság dombormű műtörténetileg hírneves alkotás. A kápolna éjszaki sarokjában álló Schönberg prépost sírszobra felette érdekes műemlék. Nagyon nevezetesekek úgy kőfaragási mint lakatosművi tekintetben a templomszentély gót szentség-házának részletei. Eredetileg a szentség-ház a mennyezetig ért fel, de II. Lipót koronázása idején letörték, hogy helyén a falat áttörjék s oratoriumot létesítsenek. A gyönyörű vasmű a bécsi Fischer Zsigmond remeke. A templom egyik kiváló nevezetessége Alamizsnás Sz. Jánosnak dúsgazdagon ékesített kápolnája. Építette

1734-ben 60 ezer forintnyi költségen Esterházy Imre hercegprimás, kinek Donner Ráfáel által carrárai márványból kifaragott, vörös süttői márvány-imazsámolyon térdelő remek szobra a déli falon szemlélhető. A kápolna egyéb szobrászati ékességei is Donner mester művei, melyek közül kivált az oltárt ékesítő s Krisztus szenvedéseit feltűntető bronz domborműveket emeljük ki. E kápolna két renaissance-korbeli, ismeretlen művéstől származó gyönyörűséges bronz kandelábere ritka remekmű. Az oltár felett ezüst s üvegkoporsóban Alamizsnás Sz. János, alexandriai patriarcha holttetemét láthatni. A szent tetejét Mátyás király kapta volt Konstantinápoly bevételekor a török szultántól. Először Budán helyezték el, Buda elfoglalásakor Máriavölgybe került a pálosok kolostortemplomába, végre I. Ferdinánd rendeletére 1532-ben Pozsonyba hozták. Az ezüst tartót Pázmány Péter bibornok készítette. A szent átszállításának ünnepe szerfelett fényes volt. Maga Pázmány Péter pontifikált, a dóm pompás képekkel és jelvényekkel, latin, görög s héber emlékkersekkel volt feldiszitve.

Amint a templom s a nevezett kápolna nagyértékű műremekeket tartalmaz, úgy dúslakódik az tornyában is egyéb nemű becsesnél becsesb tárgyakkal. E zömök torony éjszaki részében őriztetik ugyanis a ritkaságokban dús könyv- és levéltár. A könyvtárt számos XIV. és XV. századi kézirati codex és ősnym-

tatvány (incunabulum), miniaturos és jelmezes festményekkel ékeskedő kézirat teszi nagyértékűvé. Ekönyvtárban fedezte fel Pray 1770-ben egy codexben az első magyar nyelvemléket, a XIII. század harmadik tizedéből való sermo supra sepulchrum — halotti beszédet. E könyvtárban van a Pozsonyi krónika eredeti kézírata, melyet Toldy Ferenc adott ki. Az itt levő ősnymatok pedig ritkaságuknál fogva annyira értékesek, hogy hazánkban e tekintetben a pozsonyi káptalant illeti meg az elsőség. A levéltár egyik része, a káptalani levéltár főleg Pozsonymegye birtokviszonyaira nézve kimeríthetetlen kincseshánya. Másik része, az országos levéltár köztörténetünk minden korszakához nyújt becsesnél becsesebb adatokat. A káptalani levéltárban van összesen 141 darab árpádkori, 3144 darab mohácsi vész előtti és 23058 darab mohácsi vész utáni okirat. *)

A torony déli részében van a káptalani kincstár, mely sok nagybecsű liturgikus tárgyakat, egyházi szereket, ereklye- és szentségtartókat, keresztek, pásztorbotokat tartalmaz. Ezek legkiválóbbika a XV. században készült gótstílusú nagy monstrántia. E nagyértékű szerekből

*) És pedig esik ezekből a tulajdonképi káptalani levéltárra: 66 drb. árpádkori, 945 darab a mohácsi vész előtti, 1388 drb. a mohácsi vész utáni okirat. Az országos levéltárra ellenben: 75 drb. árpádkori, 2199 a mohácsi vész előtti és 21670 drb. a mohácsi vész utáni okirat.

a nemzet ezeréves fennállásának alkalmából Budapesten rendezett kiállításon 24 darab pompázott. De sok e kincstárban a drága szövött egyházi öltöny és infula is.

De történetileg is nagyon nevezetes a dómtemplom. Már kettős címénél fogva is érdekes. Míg a prépostsági templom fenn a várban volt: címe addig a Sz. Udvozítőről szólt, mikor aztán a városba lekerült, kapta másik titulását: Sz. Mártonról, mert a Csukárok temetkezési templomának ez volt a címe. Ez utóbbi cím a XIV. század elején kezd, nevezetesen 1302. óta mindjobban használatba jutni. A templom védnöksége 1302. illetve 1341. óta a város kezébe került a plebánosválasztási joggal együtt. Mint pátrónusnak volt a városi tanácsnak saját oratóriuma.*) A joggyakorlás fejében viselte az a templom körül felmerült költségeket. 1400 körül építőanyaggal támogatja az építkezést. 1451-ben orgonát vesz, fizeti az egyházfinak a reggeli harangozásért a 3 frtnyi évi bért.**)

A már fentebb említett s maig meglevő gyönyörű műalkotású monstránciához 30 aranyforinttal hozzájárul. 1457-ben a templomhoz szükségelt építési fát Aspek János bécsi fakereskedőtől szerezte be. 1478-ban saját számára székeket készíttet a templomban. 1494-ben a nagy harangot a passai órás

*) Klein Stablein . . . do dy Herrn zusammen gehn von sant Merten Freythhof.

**) Von den preyn glockhen zu lewten.

által új harangszékbe téteti. 1529-ben új mennyezetet készített. 1540-ben harangot öntet az Ujlaki püspök által adott ércből. 1542-ben tapétákkal díszíteti a templomot*). 1549-ben már volt toronyórája. Hogy a templom védelméről is gondoskodott a város, mutatja az a tény, hogy tornya 1577-ben fel volt szerelve 9 dupla ágyucsővel**). 1579-ben a templomot alaptól fogva megújíttatja. A munkát Táb Jakab német mester végezte. Ekkor a torony is új tetőt kapott. 1582-ben új orgonát készített Bécsben Sunderspitz Lipót orgonakészítőnél s azt a régi orgona helyébe felállíttatja s megfesteti, mely mű 1295 tallérjába került. 1611-ben új padokat készített. 1675-ben új harangot huzat fel a templomba, a mely 1123 forintba került. 1675-ben az orgonát pozitívvel láttatja el.

Még jelentősebb történetében az, hogy 1619 nov. 18-ikán a Pozsonyban tartott országgyűlés 83 szóval 11 ellen a Sz. Márton-templomot a protestánsoknak adta át. Az átadáskor Heuchelin Simon, Götz András és Jentsch János evang. lelkészek német nyelven, Sághy István pedig magyar nyelven tartott sz. beszédeket. Református isteni tisztelet is volt akkor úrvacsora osztással. Jelen volt Bethlen Gábor fejedelem is az ország rendével. 1621-ben május hó 4-ig volt a dóm a protestánsok birtokában.

*) A kamarás szegeket vesz, das man Tapisseriey in der kirchen hat aufgemacht.

**) róru.

Ekkor Bouquoi gróf cs. hadvezér visszafoglalta a várost Bethlentől és a székesegyházat visszaadta a katolikusoknak.

E templomban ment véghez 1766-ban aug. 22-ikén a magyar Sz. István-rend első ünnepe. Ennek szószékéről hirdette ki Batthyány primás-bibornok 1781-ben II. József császár türelmi rendeletét. De ami történetében a legjelentősebb, ami azt a magyar királyság templomává, a magyar történet regestájává teszi: az, hogy benne 11 király és 8 királyné lett megkoronázva.*) Koronázó egyházul hirdeti városszerte tornyának napfényben tündöklő magyar sz. koronája is.

Mint temetkezési hely is nevezetes. Kriptájában alusznak örök álmukat Pázmány, Lóssy, Lippay, Szelepcsényi Széchényi, Keresztély-Ágost primások, Ujlaki Ferencz volt pozsonyi prépost, utóbb győri és végre egri püspök s királyi helynök valamint Hetesi Pethő Márton kalocsai érsek. Mindkettőnek vörösmárvány dombormű síremlékét a szentélyben láthatni. Világiak közül gr. Pálffy Miklós a

*) A templom szentélyének északi falán olvasható jegyzék szerint a következők: Miksa és neje Mária 1563-ban, Rudolf 1572-ben, Mátyás 1608-ban, Mátyás neje Anna 1613-ban, II. Ferdinánd 1618-ban, III. Ferdinánd nejei Mária-Anna 1638-ban és Eleonora 1655-ben, IV. Ferdinánd 1647-ben, I. Lipót 1655-ben, I. József 1687-ben, III. Károly 1712-ben és neje Erzsébet 1714-ben, Mária-Terézia 1741-ben, II. Lipót 1790-ben, I. Ferenc és neje Mária-Ludovica 1808-ban és Karolina Augusta 1825-ben, V. Ferdinánd 1830-ban.

hires győri hős, kinek szép alakos siremléke a templom szentélyében pompázik; aztán a nagy győri hős fia Pálffy János koronaőr; Draskovich János nádor, Illésházy István és Erdődy Anna s más jelek. A templom külfalára elhelyezett sok szép és érdekes sírkő is hirdeti azok neveit, melyeknek viselői szintén lenn a sötét kriptában nyugsznak. Egykor a jezsuiták is ide temetkeztek. 1629-ben a káptalan-utcai jezsuiták ugyanis kieszközölték Pázmány érsek közbevetésére, hogy temetkezési helyükül a Sz. Anna-kápolna alatt levő sírboltot nyerték. Idő haladtával a kápolna szűknek bizonyulva, a jezsuiták a templom sírboltjában temetkeztek a káptalan ellenmondása nélkül. Aki legutóbb költözködött oda, az Dankó József a nagy tudással ékeskedett pozsonyi prépost és a széles körben ismertté lett nagy műbarát, kinek arcképét a prépostlak arcképgyűjteménye tartalmazza. Nevezetessé lett gazdag theologiai és művésztörténeti tudásán kívül könyv-, könyvornamentikai-, érem-, vignett-, függőkép-, műfénkép-, arckép-, karc-gyűjteménye után. Dürer gyűjteménye csaknem teljes volt. A dóm egyik üvegfestményes ablaka az ő bőkezűségét hirdeti. A prépostlak egyik termének mennyezet-festménye az ő költségén készült Storno által. A városi Muzeumban egy szekrény műkincs az ő hagyatéka. Született 1829-ben jan. 26-ikán Pozsonyban. E városban végezte a gymnasiumot, itt volt ő az Emericanum növendéke. Felső tanulmányait Nagy-Szombatban

s Bécsben a Sz. Ágoston-intézetben végezte. Aztán tanár a Pazmaneumban, majd esztergomi kanonok, apát, praelátus, 1889-ben pedig pozsonyi prépost lett. Meghalt 1895-ben jan. 15-ikén.

A Székesegyházzal szoros összefüggésben van városunkban az egyházi zene és ének. Már 1491-ben említettnek a városi tanács által a dómban tartatott énekes misék.**) Jobbára tanulók voltak az énekesek.***) Kollonich Lipót magyar kamara-elnökről tudjuk, hogy 5 ezer forintnyi alapítványt tett a jezsuita templomban és a templom előtt 1672. óta álló Mária-szobornál szereplő zenekar szervezésére. 1686-ban Deittmann urnő 500 forintnyi alapítványt tett a templomi zene céljaira. Szalay Mihály 2 ezer forintnyi alapítvánnyal sorakozott az előbbiekhez templomi zenészek eltartására. 1717-ben Grospeitner azonkép 2 ezer forintos alapítvánnyal tette magát az egyházi zene terén érdemessé. De sokat tettek az egyházi zene meghonosításában a jezsuiták is. Már 1707-ben vállalkoztak két zenész eltartására. 1717-ben két másik zenésznek az élelmezését vállalták magukra. Az ő templomi zenekaruk 1747-ben 2 hege-

*) Vom Rats wegen des ambt mit discant gesungen 8 Knaben yeden hab ich geben 1 D.

**) Die Studenten und Schueler zunsand Mork, dy gesungen haben (t. i. bay der Sunabentfeuer), írja az 1519. évi vár. sz. könyv. Az 1557-ikiben pedig olvassuk, hogy az urak elé járult die cantorei (t. i. az iskola tanítványai.)

düsből (violonistae), egy bassistából, ki egyúttal karmester volt, egy orgonistából, egy tenoristából, egy altistából és egy discantistából állott. Valamennyien a collegium személyzetéből kerültek ki. Hozzájuk ünnepélyes alkalmakkor külső zenészek (externi musici) járultak. A dómban a XV. századtól kezdve zenészetileg tevékeny volt a kántor, (ki később regenschori), a tenorista, a bassista, az orgonista, az altista és a discantista. Ezek mellé minden vasárnapon a városi toronymester kötelessége volt hegedűseket, fuvókat és dobosokat adni. Mikor kononázások vagy egyéb alkalmakkor a bécsi császári udvari énekkar városunkba jött, akkor természetesen egyházi zenénk kiváló volt, de különben a kántor-regenschori és a városi toronymester közt fennlevő, rang miatt való surlódások és civakodások következtében az egyházzenei állapotok a XIX. század elején nagyon szomorúan alakultak. Ezért az igazi zenészek elhatározták, hogy egy egyházi zene-egyesületet alapítanak. Klein Henrik, az 1817-ben keletkezett művészek és nyelvtanítók egyesületének egyik alapítója, aki az utóbbi egyesület anyagi érdekeiben ismételten hozta előadásra Haydn két nagy oratoriumát, 1828-ban egyházi zene-egyesületet alapított, csak hogy ez Klein előhaladott kora következtében állandóságra szert tenni nem tudott. Ezért Kleinnak halála után 1833-ban Eybler udvari karnagy buzditására s az esztergomi érsek, a pozsonyi káptalan s a városi plebános

segítségével Kumlik József megalapítja a maig fennálló egyesületet. Ő lett az egyesület dirigense s ő ez állást mindvégiglen önzetlenül viselte. Az egyleti kiadásokat a tagok illetményeiből, adományokból s alapítványokból fedezték. Csak legujabb idők óta kap a dirigens székesegyházi karnagyi címmel együtt 1600 koronányi fizetést is. Ez egyesület eddigi elnökei Prybyla, Kremnicska, Heiller, Rimely és Zandt kanonokok és városi plebánusok. Az egyesület karnagyai pedig 1833—1835-ig Kumlik József, 1836—1843-ig kochlovi Frajmann Károly, 1843—1869-ig ismét Kumlik József, ennek halála után 1869—1881-ig Mayrberger Károly, 1881—1896-ig székesegyházi karnagyi címmel Thiard-Laforest József, 1897—1901-ig Burger Lajos, 1901-től máig mint helyettes karnagy Strehlen A. regenschori.

Kumlik József karnagyi működésének már a második évében előadta az egyesülettel 1835-ben nov. 22-ikén Sz. Cecil napján 142 közreműködővel Beethovennak második nagy D-dur miséjét (Op. 123). Ez előadás, Beethoven halála után a 8-ik évben, Európában átalán a második volt. Ismételte ez előadásokat 1844-ben,*) 1846 ban,**) 1857-

*) Dobay - Leeb és Strohmayer énekesnőkkel, Tomauik és Schönwälder énekesekkel, Kolbay kir. jogakadémiai tanár sólóhegedűssel, id. Batka Nep. János orgonistával.

**) Horváth sopránnal, Stoffregen tenorral, Christelli bassistával.

ben, *) 1862-ben, **) és 1863-ban ***). Kumlik az egyházi repertoírt 1844-től kezdve teljesen kifejlesztette. Született Bécsben 1801. aug. 10-ikén s itt képezte magát a zenében Kunert regenschori alatt, 1813- és 1814-ben a helybeli báró Czinek-féle privatszínházban volt mint énekesfű, majd Klein tanította az elméletben, ki egyúttal belső és külső művészeti és polgári életét irányította. Később Sechternél is tanult Bécsben s lett aztán Kleinnak 1832-ben hivatalban utóda. Ő az 50-es években megkapta a zene-tanári címet. Komponált miséket, graduáliákat és offertoriumokat, melyek még ma is repertoíron vannak. Az egyházban előadta Cherubini, Righini, Mehul, Haydn, Beethoven, Weber, Stadler, Tomaschek, Seyfried, Eybler, Klein, Lindpaitner, Schubert, Hölzl, Herbeck, Rotter, Preyer, Veit, Sechter, Elsner s mások legjelentékenyebb miséit valamint ezek és mások betét-szerzeményeit is gazdag változatokban.

Frajmann Károly, kinek szereplése Kumlik megszakitott karnagysága közé esik, Lengyelországban 1800-ban született, 1830-ban mint politikai menekült jött Pozsonyba, itt 1833-ban dóm-tenorista és később egyesületi karnagy lett. Meghalt itt 1885-ben mint magán-zenész. Egyik tanítványa Czi-

*) Horváth, Edelsberg-Scherübl, Fachinovszky Titus szólóhegedűs közreműködésével.

**) Tranta E., Tranta A., Scherübl, Vojnics színházi karnagy, Tranta F. szólóhegedűs, Musits orgonista közreműködésével.

***) Dr. Stoll bassistával.

bulka A., az ismert zeneszerző. Az ő utódja: Mayrberger Károly Bécsben született 1828. jún. 9-ikén, Preyer Gottfried tanítványa, kinek elméleti rendszerét tovább fejlesztette, 1865-ben mint élelmezési tiszt jött Pozsonyba, 1866-ban a dalárda karmestere lett, majd egyesületi karnagygyá történt megválasztása után 1869-ben magát egészen a zenének szentelte, a kir. állami nőpraeparandiának is ő lett a zenetanára. Ő adta elő először 1872-ben Liszt „Esztergomi miséjét“, 1874-ben ugyanannak „Magyar koronázási miséjét“, aztán Schubert „As miséjét“ és Orlandus Lassus egyik miséjét, továbbá Volkmann „O rex“ offertoriumát és mások szerzeményeit, amellet fenntartotta a régi repertoirt is s a zene újabb elméletére nézve úttörő lett „Die Harmonik Richard Wagners an Leitmotiven aus Tristan erleutert“ című elméleti művével. Meghalt 1881-ben. Tőle igen szép és kedvelt férfi karokat, egy dalművet (Melusine) s egy vocalmisét birunk. Utódja: Thiard-Laforest József Püspökiben született Pozsony közelében 1841. március 16-ikán, Kumlik tanítványa, hivatásos zenész s rendkívül szellemes férfi. Ő újból repertoírra hozta Beethoyen második miséjét (Op. 123 D-durban), melyet vezénylete alatt 1891-ben*), 1892-ben**), 1893-ban***), 1894-ben és 1895-ben†) is előad-

*) Kovács Fanny (sopran), Noll (alt), Schreyer (tenor), Strehlen (bass), Kopetzky (solóhegedűs), Forstner (orgonista) közreműködésével.

**) Gabler altistával.

***) Slubekné altistával. — †) Orgona: Kitzinger.

tak. A régi repertoirt azonkívül Schumann Róbert miséjével szaporította. Utódja:

Burger Lajos 1850 ápr. 2-ikán született Billigheimben a badeni nagyhercegségben, 1870-ben Pozsonyba jött mint fuvolás a színházi zenekarba. Ő a mannheimi zenekarnál működött Lachner Vince tanítványa, majd Pozsonyban Mayrberger és Volkmann tanította az elméletben, utóbb színházi karnagy s zenetanító. Repertoiron tartotta Beethoven második miséjét s azt 1901-ben történt önkénytes távozásáig többször előadatta.**) Távozása után e misét előadták dómunkban a Sopronból meghívott Dr. Kossow dirigens**) és 1903-ban a Győrből meghívott székesegyházi karnagy Franek alatt***).

Az egyházi zeneegyesületnek feladata azonban a világi zene cultiválása is s ennek értelmében az évenként eleinte 12, később 6, 4, ma már csak 2 hangversenyt ad. E hangversenyeket régen részint a primási teremben, részint a régi vigadóban rendezték, most pedig a vármegyeház termében tartják. E hangversenyeket mindenkor zsúfolt teremben lelki élvezettel hallgatja meg Pozsony műszerető közönsége†).

*) 1897-ben (alt: Dvoracsekne), 1898-ban (orgona: Haring). 1899-ben és 1900-ban.

) Orgona: Kitzinger. — *) Orgona: Kitzinger.

†) Kumlik előadta 1835-ben Beethoven „vittoriai csatáját”, Schneider „Weltgericht“-jét, Haydn „7 szavát” nagypénteki zeneül. Frajmann Károly e hang-

A Pózsonyi dalárda mellett működik városunkban a Pózsonyi dalegylet is. Alakult 1879-ben, célja az énekművészet ápolása, főleg a négyes karéneké. Ez is rendez önálló, nyilvános előadásokat, hangversenyeket, zenészeti estélyeket és esti mulatságokat. Elnökei eddig Simonyi Gyula, dr. Hodoly Elek, Liebleitner, Nespör, Werner. Karmestere kezdettől

versenyekben Beethoven, Mozart, Lindpaitner, Herold, Auber, Boieldieu nyitányait adta elő, Viviani, Mercadante Paer, Rossini, Bellini és Donizetti dalműtörédékeit, azonkívül bravourózus zongora-, flóta-, trombita- s az akkor még kedvelt gitárre-darabokat, Beethoven „Krisztus az olajfák hegyén” című szerzeményét 1838-ban, továbbá Neukomm „sirbafektetését” 1839-ben, Mendelssohn „Pál”-ját (I) 1840-ben és (II.) 1842-ben. Kumlik 1843-ban ismét fellépve előadta 1844-ben „A négy életkor”-t, 1845-ben Romberg „Lied von der Glocke”, 1846-ban Haydn „Jahreszeiten”, 1856-ban Mendelssohn „Walpurgisnacht” című szerzeményeit, azonkívül 1856-ban a 72-ik zsoltárt, 1857-ben Rossini „Stabat”-ját, Mendelssohn Tedeumát, 1860-ban Wagner „Lohengrin”-jének bevezető felvonását, 1861-ben Führrer „Megváltó halálát” és Berlioz „Rákóczi induló”-ját, 1866-ban a „Nászmenetet” valamint Spohr, Kreuzer, Hoven, Spontini, Verdi, Meyerbeer dalműtörédékeit, Struensee nyitányát, továbbá zongora-, trombita-, hegedű-, violoncello-hangversenyeken Cherubini, Gluck, Marschner, Mendelssohn, Weber, Nicolai és Lortzing nyitányait. Ez utóbbit maga a szerző személyesen dirigálta 1847-ben. Ugyancsak Kumlik alatt kerültek előadásra 1856, 1857 és 1858-ban Beethoven egyes symphoniai tételei, 1858-ban Mendelssohn A-mollja, más-szor Preyer, Seiler, Lachner, Ries és Tomaschek symphoniai. Kumlik alatt játszott 1865-ben a Hellmesberger-quartett Wilt Mária énekesnővel. Richter Hans 1866-ban Oberon ouverture- hangversenyen való elő-

fogva máig Strehlen (recte Stréll) Antal*). Előadta eddig ez egylet nagy művekből 1880-ban „Der Rose Pilgerfahrt“, 1881-ben Mader R. „Das eleusische Fest“ című művét, 1883-ban Wagner „Meistersinger“ nagy fináléját, mit 1904-ben ismételt, 1884-ben Gade „Psyche“-jét, 1885-ben Mendelssohn „Loreley“-jét, 1890-ben Zichy Géza 25 évi művészeti jubiläumá alkalmából annak „Dolores“-ét, 1901-ben és 1904-ben Liszt

adásakor mint trombitás működött közre. — Mayrberger Károly előadta 1871-ben Beethoven mind a 8 symphoniáját, 1872-ben Volkmann 2 symphoniáját, Schubert nyitányait, Wagner Tannhäuser-ouverturjét, egyes részleteket a saját „Melusine“ című dalművéből, azonkívül Schumann D-moll symphoniáját s cultiválta a vegyes karéneket (Praetorius, Liszt, Dowland, Rheinberger, Mendelssohn, Bruch.) — Laforest mindenek előtt előadta 1882-ben Beethoven IX. symphoniáját Kovács Fanny és Schlemmer-Ambros hölgyek és Steger és Strehlen urak közreműködésével, előadta azonkívül Wagner Richard „Parsifal“-jának összes nyilvános előadásra megengedett darabjait, Berlioz, Liszt, Bach, Schubert, Schumann, Haydn, Brahms, Goldmark, Bruckner egyes szerzeményeit. — Burger Lajos előadta Wagner „Meistersinger“ előjátékát, Liszt „Hungaria“-ját és „Rákóczy induló“-ját, Wagner „Walküre“-jének fináléját Tschajkowsky H-moll symphoniáját, Zimmermann „St. Petrus“-át és Erzsébet királyné halálára szerzett saját monodiáját.

*) Született 1840 ápr. 5-ikén Ober-Hollabrunnban, Bécsben Preyer Gottfried alatt a Sz. István-egyházban énekes fiú, Gentiluomo tanár tanítványa, aztán operaénekes, 1873-ban mint Schönwälder Károly székese gyházi regenschori és bassista utódja Pozsonyba jött, itt az elméleti zenében Mayrberger tanítványa. 1888 óta regenschori, 1900 óta helyettes székese gyházi karnagy.

„Boldogság“-át, 1902-ben Cornelius „Bagdadi borbély“-át, 1903-ban Liszt „Prometheusának aratókarát“ és sokszor Erkel „Magyarok istenét“, mely művét a mester külön az egylet számára írta. Azonkívül magyar és német férfi- és nőikarokat illetve vegyes hangú karokat. Az egylet valamennyi megerősített zenekarral való előadásain a helybeli katonai és honvéddzenekarok részt vettek. Végül megjegyezzük, hogy mind a három említett egyesület levéltára a nevezett compositiók kóda-anyagát tartalmazza. Az egyházzeneegyesület főleg egyházi szerzeményeket foglal magában és a pozsonyi és hazai zeneszerzők műveit birja, mint Klein, Kumlik, Frajmann, Mayrberger, Laforest, Richter János (Hans Richter apja), Mosonyi, Seiler, Ilözl, Engeszev, Zsaszkovics és mások műveit.

Még megemlítjük, hogy az egyházzeneegyesületből fejtett ki 1857-ben a Pozsonyi dalárda is férfiének-osztályképen. Már 1847-ben tett ily egyesület alakítására Stoffregen énekes kísérletet, mely egyesület német és magyar hazafias karokat adott elő. A Pozsonyi dalárdának elnökei: Mayer János, Edl, Michaelis, Hais, Bollreisz, Maisch, Molec, Weinert. Karmestere 1857-től 1859-ig Schurig*) 1859-től 1862-ig Vogritsch színházi kar-

*) Született 1822-ben Szászországban Aueben. Ottó Gyula tanítványa, a pozsonyi evang. egyház organistája, 1861 óta Drezdában élt s ott halt meg 1899-ben.

mester, 1861-től 1866-ig Mader Raoul, 1869-től 1879-ig Mayrberger Károly, 1879-től máig Kitzinger Nándor. Az első karmesterek magyar és német férfikarokat adtak elő Erkeltől, Ottótól, Schuberttől, Mendelssohntól, Lachnertől, Kreuzertől, Egressytől, Dopplertől, Kückentől, Abttól, Tinódytól, Herbecktől, Veittől, Lisztől. Mayrberger szaporította az alapítványi hangversenyeket hangszerelőadásokkal s először adta elő Beethoven „István királyának“ a nyitányát, továbbá tanítványának gr. Zichy Gézának kardalait, Wagner „Matró-nák-karát“, Schubert „Szellemek énekét“. Kitzinger*) előadta 1879-ben Wagner „Liebesmal der Apostel“ szerzeményét, 1880-ban Dávid „Wüste“-jét, 1881-ben Berlioz „Romeo és Julia“ kardalait, 1882-ben Liszt 18. zsoltárát, Palestrina „Adoramus“-át, 1883-ban Brahms „Rinaldo“-ját, 1884-ben Liszt „Naphymnusát“ s „Királydalát“, 1887-ben Liszt „Prometheusának aratókarát“, 1891-ben gr. Zichy „Serenatáját“, Löwe „Érc kigyóját“, 1894-ben II. Vilmos császár „Aegir“-jét, azonkívül előadott magyar karokat Korbaytól és Rothtól. Zenészetileg előadta 1879-ben Massenet „magyar indulóját“, 1883-ban Berlioz „Heroldjának“ zárándok indulóját, 1884-ben Saint-Saens „halletti táncát“.

*) Született Pozsonyban 1843 dec. 1. Orgonán pater Plihal Caecilianus, a pozsonyi Sz. Ferencrendiek egyháza orgonistájának, az elméleti zenében pedig Mayrbergernek a tanítványa.

A Székesegyház-téren vannak a dómiskola néven ismert Sz. Mártonról nevezett róm. kath. elemi fiúiskolák abban a házban, melyben a kir. jogakademia is van. A dómiskola osztályai e nagy épületnek a Székesegyház-térre kiérő déli s a Szűk-utca felé irányuló nyugati szárnyait foglalják el. A déli szárny 1633-ban, a nyugati szárny 1635-ben épült. A dómiskola földszinti helyiségében és folyósójában, a kath. patrónátus helyiségeiben látható nagy szentképek valószínűen a jezsuitáknak a mai jogakademiai épületrészében berendezve volt házi kápolnájából valók. Már a mai épület építése előtt virágzott e helyen egy káptalani vagyis elemi, utóbb egy ú. n. latin vagyis középiskola. Az átalakulást a XVI. század humánista-mozgalma idézte elő. E mozgalom újból felvirágoztatta a latin nyelvet, felköltötte annak szeretetét, amiért is aztán tanítására műveltségi szempontból nagy súlyt fektettek. Az elemi iskolából latin iskola lett.

A legrégibb e helyt létezett iskola-épületet a városi tanács 1550-ben rontatta le s helyére egy bécsi mester (Maister Mathissen von Wien) által egy 6 ablakos, téglapadolasos új iskola-épületet emeltetett a dómtéri temető szomszédságában. *) Ez épületnek az akkori idők igényeihez képest nagyon kiválónak kellett lennie, mert még bécsi tanárok is jöttek meg szemlélésére. Tudjuk, hogy 1550-

*) darneben auff den freithoff.

ben ez iskolában a főtanító mellé két segédet (succentor és coadjutor chori) alkalmaztak. 1554-ben a tanító javadalmazásának és ellátásának terhe szerződésileg a prépostot illette, a város évenként csak 10 forinttal járult a tanító fizetéséhez. 1557-ben Németalföldi Gergely (Gerardus Arnold Flandrensis) volt az iskola tanítója, ki magát gymnásiumi kijelölt vezetőnek mondotta*). 1558-ban már ösztöndíjalaphoz jutottak az iskola növendékei, mert Muche Pál pozsonyi kanonok 40 aranyat hagyományozott szegény tanulók segélyezésére. 1567-ben a város a tanító évi járulékát 25 magyar forintra emelte fel. Ez évben Winkler András a tanító. 1578-ban a Sziléziából származott Cseh János**) a tanító. 1578-ban a tanítói állást a város és a plebános kölcsönös megegyezésével töltik be. A tanító fegyelmi hatóságaképen hol az egyik, hol a másik vagy mindkettő együttesen szerepel. 1579-ben Hyppodimander János a latin iskola tanítója. 1582-ben a város a latin iskolánál a városfalra vivő lépcsőt javíttatta***). 1584-ben magyar tanító volt itt alkalmazva, de helyette a város németet akart†). 1585-ben a város rátétette az is-

*) designatus moderator inelyli Gymnasii Posoniensis-nek írja magát.

**) Johannes Bohemus Ligniensis Silesiorum.

***) Auf die Stiegen auf S. Martins Kirchhof bei der lateinischen Schuel, die stiegen so auf die Statmawer goet, pessern.

†) A magyarság szószólója Monaszlai András kanonok, a ki utóbb prépost lett.

kolára a maga címerét*). 1587-ben a tanító mellett több segéd működik. Ez évben valamint már előbb 1586-ban és később 1588-ban is Zwierschlag Gáspár a ludirektor**). 1589-ben a város latin felirattal diszítetteti az iskola falát***). 1591-ben a város az iskolát javíttatta és meszeltette. 1594-ben egy vörösen vonalazott tali táblát állított belé. De innentől fogva az épület már korhatagnak mutatkozott. 1625-ben nov. 25-ikén II. Ferdinánd király már az iskola dűlfélben levő állapotáról szól. 1626-ban jan. 14-ikén ugyanő már azt is mondja, hogy immár a katolikusok sehol sem taníttathatják gyermekeiket. 1628-ban tényleg már elbocsájtják az iskolánál alkalmazásban volt Sogiaszky György tanítót†) s aztán az iskolát bezárják. Ezzel az iskola újabb aerája következik, mert a Pázmány által épített új épületben a jezsuiták berendezik a maguk iskoláját. A jezsuita-iskola 1627-ben nov. 5-én nyílt meg s maradt ott, míg nem a rend a mai Batthyány-téri új otthonába nem költözködött. Káptalan-utcai és Székesegyház-téri elhagyott épületükben idővel a kir. jogakadémia s a fenntnevezett Sz. Mártonról címzett róm. kath. fiúiskolák állandósultak. Ez iskola épületében van a pozsonyi

*) Stat. wappen an der lateinischen schuel.

***) Caspar Zwirschlag Lateinischer Schulmaister.

***) Auf der lateinischen Schuel lassen ein Orth zu carminibus verdingen.

†) Rector Scholae bei St. Merten Georgius Sogiaszky Moravius.

elemi iskolák igazgatójának a lakása. Az igazgatók sorozatából kiemeljük Bolla Jánost, ki úgy mint botánikus s úgy mint rovarkutató és buzgó gyűjtő egyaránt tiszteletre méltó nevet vivott ki magának. Született 1806-ban, meghalt 1881-ben.

Széna-tér. (Heumarkt.) Ezen a Grassalkovich-teret a Búza-piaccal összekötő hosszant nyújtott tér két városrészt választ el egymástól. Éjszaki házsora az Ujvároshoz, déli házsora a Nándorvároshoz tartozik. Hajdan e tér már a város külső körfalain kívül esett. E körfalak jól szemlélhetők a várost éjszakkeleti részében feltüntető Gotofred-féle 1649 évi képmetszeten, mely egyúttal mutatja, hogy e külső körfalak mentén árok húzódott el. E körfalnak helyébe épültek a Széna-tér déli sorának házai. A körfalnak egyes részei még ma is megvannak a vármegyei majorságban, hol az udvar kerítését teszik a Magas-út felé s az udvar végén kiér $2\frac{1}{2}$ ölnyi falvastagságban a Széna-tér és a Búza-piac sarkára, mutatva, hogy itt egykor egy erődbástyát alkotott volt. E bástya termés kötöredékből és téglából áll, lőrésai egészen téglából alkotvák.

A Széna-tér egyik részének régi neve Felső-Vám-utca (Obere-Liniengasse) volt. Ezt a nevet az 1879. évi jul. 28-iki városi közgyűlés megszüntette és Széna-térre egyszerűsítette. E nevét a tér az itt tartatni szokott széna-vásárok miatt kapta, ami igazolja az itt feliratilag tilalmazott dohányzást.

A széna mint a mezőgazdasági termelés egy felette szükséges produktuma Pozsonyban kezdettől fogva fontos szerepet játszott. A középkori adatok bizonyítják, hogy a városi területen a szénakaszálók száma jelentékeny volt, főleg túl a Dunán a ligetekben, hol a talajvíz meg az időnkinti kiöntések a réteket a fűtermésre igen alkalmasokká tették. A városi számadókönyvek több ilyen szénakaszálót említnek, így a Dreschwerden, az Ungerluston és a városi határon túl Vajnóron és Főréven. De bizonyos, hogy a Dunaligetek csaknem valamennyijén fűtermő rétek léteztek. Mindezeket egyszerűen „Wiesmad“-nak nevezték s gondos kezelés alatt tartották, amennyiben fel voltak osztva a város, a tanácsosok és a polgárok közt. E felosztás szerint a kaszálókat részben Stadtlust, részben Herrnlust, részben Bürgerlust néven jelölték. A kaszáló-felosztást először még csak az 1416. évi számadókönyv említi, de bizonyos, hogy az már a XIV. században is dívott. A felosztást maga a város eszközölte, kiküldve e célra a polgármestert, az erdészeket, a tanácsurak egyikét-másikát, a hegymestert s olykor a városkapitányt is. E kiküldött bizottsági tagokat „füuraknak“ (grasherrn) nevezték, a rétek kiosztását pedig Ausschnüren-nek mondták. Megjegyzendő, hogy a mészárosoknak a Wiesmadból külön osztalék jutott, hogy az általok tartott élő vágó marhából minnél jobb húst vágjanak ki. Ősszel a lekaszált Wiesmadot lepörzsölték, mit „le-

égetésnek" neveztek (Wismat preint haben) s mi nyilván a rét termékenyítése céljából történt. A Wiesmad kiosztásával mindig víg lakmározás volt összekötve. A wiesmadi evést- ivást „fűlakomának" neveztek (Grasmal). Még csak a XVIII. sz. közepén szűnt meg e szokás. Ma a széna és sarjűtermelésből, legelő és fű használatából a városi költségvetésben egy 8000 koronán fölül menő bevétel van előirányozva. Ellenben széna- és sarjűtermesztésre 3000—5000 korona.

A vármegyének a Széna-téren levő tágastelkü majorsága élénken emlékeztet arra, hogy a majorgazdaság a multban igen élénk volt városunkban. A multban városunkban a ló-, szarvasmarha (ökör-, tehén-), juh-, bány-, disznó- és baromfi- tenyésztés nem volt jelentéktelen. Az 1379 és az 1434 évi adólajstromokban a felsorolt polgárok közt igen gyakori a Mayer név, mely valószínűleg jelző majoros értelemben. A XV. századi számadókönyvekben többször említettnek a városi majorosok. Úgy a városban benn, mint a városon kívül több major is ismeretes. A Sz. Katalin- udvar a Mihály-utcában sem volt más, mint az ausztriai sz. keresztli szerzeteseknek pozsonyi majorsága. A mezőgazdaság is egy részét tette a majorosok teendőinek. A XVII. században a városi elsőbrendű tisztviselők már mezei terményeket is kaptak deputatumként, mi részben majoroskodásból telt ki.

A Széna-tér és a Búza-piac sarkán

állott 1781-ben Richter Henrik Mihály háza, hol az Amphitheatrum (a Thierhetz) volt.*) A Széna-téren ma is fennálló Aranybárány-ról címzett vendéglő már régi idő óta áll fenn. Már 1617-ben találkozunk egy Aranybárány nevű vendégfogadóval. Akkori vendéglőse Vogl János volt.**)

De nyilvánvaló, hogy e vendégfogadó helyileg nem esik össze a mai Széna-térivel.

A Széna-téren van Feigler Sándor tekintélyes építész háza és üzlethelyisége. A Feigler építész cég hírét Feigler Ignác alapította meg városunkban, ki a hatvanas évektől kezdve Pozsony legjelentékenyebb épületeit építette. Ő volt az, ki először alkalmazta az u. n. lebegő-lépcsőket. Jó hire nyomában járt rokona Feigler Sándor. Ő építette a Helmer és Fellner által tervezett pozsonyvárosi színházat, a pozsonyi közraktári házakat, a dynamit-gyárban a Casino-épületet és az összes tisztviselői lakóházakat, a törvényszéki palotát s az új gyalogsági laktanyát, az Újtelep villáit, az izraelita neolog kitközség templomát és a főreáliskolát, továbbá a kábelgyár-telepet, a Hubert-féle lakóházakat a Malomligetben, a tölténygyárat, a gr. Erdődy-palotát a

*) Heinr. Mich. Richter, ein Eck in die Obere Liniengasse (= Vámutca, Esterházy-tér), wo das Amphitheatron 921 □-öl, írja Korabiusky. (L. János-utca alatt is.) — Itt tehát a mai Gázgyár és a Buza-piacra kinyúló korcsma területéről van szó.

**) Hans Vogl wird zum gulden Lämbl,

régi Falb-féle telken, a Siersch- és Perl-féle lakóházakat és a magy. kir. IV. honvédkerületi parancsnoksági épületeket a Védcsölöp-utcában, a városi villamos műveket és a magyar Schuckert-műveket, a városi 10 munkás lakóházat, az Apolló kőolajfinomító részvénytársaság gyári és lakóépületeit, Reidner Zsigmond és Fischer József lakóházait a Baross-úton, a magy. kir. iparszakiskolát, a kereskedelmi és iparkamara épületeit. De városunkon kívül is ismeretes jeles szakértelme és vállalkozási szoliditása révén. Ő építette Győrött a Vigadót, Trencsén-Teplicben a Hammam-fürdőt és a tiszti gyógyító-intézetet, Bécsben a báró Auer von Walshof-féle és a Károly István főherceg-féle palotákat, Dévényben az ezredéves emléket és Lobasiczon a Baross-mauzóleumot. Építés-vállalkozási üzletéhez járul egy jelentékeny kőfaragói telep és műhely is. Végül még említjük, hogy a Széna-téren állanak az ujabban emelt szép épületben a Sz. Istvánról és Sz. Margitról nevezett róm. kath. fiú- és leányiskolák. Hogy vajjon a középkori feljegyzésekben említett Zsidótemető, mint némelyek gondolják, a Széna-téren volt-e? ki nem mutatható.

Széplak-utca. (Schöndorfergasse.) Ezen rendes, szépen fejlődő s jól keramitkozott illetőleg asfaltrozott utca a mai Nándorvárosnak a magva. Hajdan két kaput kötött össze, a Mihály- és a Széplakkaput. Ez utóbbi az utca végén állott, ott, hol a Magas-út a Széplak-utcába nyílik s a Merian-féle képen jól szemlélhető. 1442-

vendégnépe lakott. Ezen adományt a polgárok kérelmére megerősítette 1292-ben III. Endre, sőt 1297-ben elrendeli Széplak helységének Pozsony városával való egyesülését, hogy így a város megfogyott népe gyarapodjék. III. Endrének ezen 1297. évi okirata szerint Széplaknak akkor vegyes épületei voltak, kőből és egyéb (nyilván téglából s fából) anyagból. 1311-ben pusztulásnak indult. A XIV. század végén ismét népes volt. Az 1379. évi városi adólajstromban Platea Schöndorf néven fordul elő. A városi számadások és a XV. századi végrendeletek is gyakran említik Schöndorffergassen néven. E néven van az 1439. évi városi telekkönyvbe is bejegyezve. De nevezték a középkorban Szépfalunak (pulchra villa, Schewndorfnak) is. A XV. századi végrendeletekben csupa német nevű lakókkal találkozunk.

Az 1439. évi városi telekkönyv szerint ez utcában állott a sövényfallal bekerített domus civitatis, in qua habitant meretrices. Tehát városi ház volt, melynek jövedelmét a város a hóhér fizetésére használta. E hírhedt házat az 1434—1543-ig terjedő városi számadó könyvek rendszerint nőház (Frauenhaus), ritkában nőudvar (Frauenhof) avagy fehérvár (Weissenburg) néven említik. Az 1451. évi kamara-számadás szerint e ház az agyagbányák közelében s így a külváros végén állott. Ugyancsak az 1439. évi városi telekkönyv szerint volt a Schöndarfergasseban 52 ház, 1 gazdasági major és 1 pusztatelek. Hozzá épült az 1440—70 közti

időben 9 új ház, úgy hogy 1500-ban a házsám 61 volt s 1 major. A telekkönyv szerint 1440-ben ez utcában egy ház ára 20 arany forint.

A Széplak-utca végén voltak a középkorban a városi agyagbányák (laymgrub). Ezeket említi az 1451. évi kamarszámadás. Az agyag szükséglete a középkorban igen nagy volt, mert belőle tömördekert szükségelték a védelmi sövények betapasztására. Mint fazekasi anyag kevésbé volt felhasználható s fazekasaink ma is Ausztriából, névszerint Prellenkirchenből szállítják maguknak a mesterségükhöz szükségelt agyagot.

Ez utcában volt azon Ebeczky Mátyás háza, melyből 1578-ban a városi tanács ellen szervezett lázadás kiindult. A lázadás élén Hauser Ulrik állott. Csak a helytartó és a várbeli helyőrség mentette meg a tanácsot. A vizsgálat egy egész évig tartott, a lázadókat halálra ítélték, de megkegyelmeztek nekik azon feltétel alatt, hogy összes vagyonukat egy év alatt idegenítsék el s vándoroljanak ki Pozsonyból mindenkorra. A lázadás oka az volt, hogy a polgároknak nem adtak fát, kaszállót, halászatot. Az ez utcában levő Schupfnerház udvara szolgált az evangélikus hiveknek istentiszteletők helyéül rövid ideig a XVII. század kezdetén. 1683-ban júl. 27-ikén a törökkel szövetséget kötött Thököli hadak elhamvasztották ez utcát. A XVIII. században Betrany Mártonnak ez utcában volt elemi protestáns iskolája. Fiúk és leányok, számuk 60-ra is felment. Egy-

másután több házba költözködött. 1769-ig Buchhofer Kristóf a tanító. Utána primánus deákok és 2 évig Wegner György szabó tanított. 1773-ban Gross Jakab a tanító. A Széplak-utcában állott fenn Pozsony első zálogháza, mely 1772-ben keletkezett. Korabinsky idejében 1781-ben a Feketesáról címzett vendégfogadó (Schwarzadlerwirthshaus) volt itt a mai Arany Szarvas mögött. A postaépület is erre ért ki. *) Az utcában balra voltak az ú. n. Poinlszőlők vagyis házi szőlők. **) A Korona-vendéglő (Kronen Wirthshaus) is itt volt, a Fa-utczába való sarkon (balra a város felé) pedig a Szarvas-vendéglő (Hirschen Wirtshaus). És volt ez utcában több közút is. Ma ez utcában van a Pozsonyi általános betegsegélyző egyesület, melynek célja rendes tagjait betegség esetén gyámolítani, azokat orvosi segélyben, gyógyszerekben és egyéb szükséges tharapeutikus segély- és gyógyszerközkökbén, halál esetén pedig a családot bizonyos temetkezési segélyben részesíteni. Ugyanezen utca és a Nagy Lajos-tér sarkán van a jeles hírnek örvendő, internátussal összekötött Urbauer-féle nyilvános elemi és polgári leánynevelő-intézet. Alapította Urbauer Zsófia 1857-ben, kinek halála után az intézet átment leánya Urbauer Málvin

*) K. k. Postamt, ehodem roth Ochsenwirthshaus, mondja Korabinsky.

**) Hier fangen sich die sogenannten Poinlweingärten bey Hausse an.

kezébe s azt legközelebb (1905. február 22-ikén) bekövetkezett haláláig jeles szak-képzettséggel és körültekintéssel vezette. Nem kevésbé kiemelendő ez utcában a Bruckner Mihály Első pozsonyi rózsakertészete, mely főleg rózsatermelésben kiváló. Ugyanez utcában van végre két alapítványi ház a Lang Nándor és a Roykó A. Sámuelé.

A Lang-féle alapítványt Lang Nándor pozsonyi születésű, 1850. május 28-ikán polgárrá lett katolikus gazda tette 1872-ben április 4-én kelt s 1873-ban július 21-ikén kihirdetett végrendeletével olyképen, hogy a nevezett házat a kath. polgárápoló ház alapjának hagyományozta s mindenkori jövedelmei mindkét nembeli javadalmasokra fordíttassanak.)*

Szilágyi Dezső-utca. (Szilágyi

*) A végrendelet 8-ik pontjában olvassuk:

„Mein auf der Schöndorfer-Strasse sub Nr. 191 liegendes Haus vermache ich dem hiesigen kath. Bürgerspital auf folgende Weise. a) Dieses Haus übergeht in das unanfechtbare Eigenthum als Fond des kath. Bürgerspitals und darf nie verkauft werden. Die Verwaltung übernimmt der kath. Bürger-Versorgungsverein gleich nach meinem Tode. b) Von dem Reinertrage dieses Hauses, nach Abzug aller Auslagen und Steuern sollen so viel Stiftungsplätze (männliche und weibliche) gemacht werden, als es der Reinertrag von diesem Hause erlaubt und zwar ohne Unterbrechung für immer. c) Nachdem ich diese Stiftung abgesondert zu verwalten anordne, so ist es auch mein Wunsch und Wille, dass diese Stiftung meinen Namen trage und Ferdinand Lang'sche Stiftung benannt werde, damit die Pfründner im frommen Gebete sich meiner erinnern.“

Dezsőgasse.) Az Óvárosnak ezen a Halászkapú-utcától a Hal-térig terjedő szép, egyenes s már a középkorban kőburkolattal bírt főutóját a Ventur-utca hasítja át. Érinti a Székesegyház-tér déli része. Eredeti neve Hosszú-utca (Langegasse), melyet hosszúsága miatt kapott volt, hozzátartozván eredetileg a Lörinckapu-utca is, úgy hogy a mai Szilágyi Dezső-utca a Felső-, a mai Lörinckapu-utca pedig az Alsó-Hosszú-utca volt. E régi nevét egy 1470 évi okirat s régi térképek bizonyítják. Egy időn át Uri-utcának (Herrngasse) is nevezték az ez utcában levő előkelő paloták és azok főúri gazdái után. Az abszolút időkben úgy a mai Szilágyi Dezső-, mint a mai Lörinckapu-utcát Zichy-útnak (Zichy-Strassenek) nevezték a Pozsonyban 1811-ben jan. 24-ikén született s a szabadságharc idején mint császári biztos működött gr. Zichy Ferenc után. Az alkotmány helyreállítása után ismét visszakapta régi Hosszu-utca nevét. Legujabban Pávai-Vajna Gábor városi törvényhatósági tag indítványára Szilágyi Dezső néhai igazságügyminiszter, városunk diszpolgára és első kerületének Tréfort Ágoston után következő országgyűlési képviselője tiszteletére kapta mai Szilágyi Dezső-utca nevét.

Az utca történetében nevezetes esemény, hogy azt 1809-ben jún. 26-ikán egészen a Vödrici-kapúig a francia bombák lángba borították. Házai közül nevezetes szerepet játszott az ez utca nyugati végé-

ből a Hal-térre kitorkolló Vödrici-kapú, melynek rajzát a várost délselől feltüntető 1574. évi képmetszeten láthatni*), falrészének maradványai pedig maig is fennvannak a dóm felőli épület udvar-sikátorában és a vele szemben álló Strohmayr-féle ház pincéjében. E kapút hosszú bolthajtásos alkata miatt Sötét- vagy Fekete-kapúnak nevezték, építését a hagyomány Salamon királynak tulajdonítja az alkalomból, hogy az ellene támadt Géza és László elől Pozsonyba menekült, mit azonban igazolni nem lehet. A kapú a városi számadásokban először 1434-ben, a kapúnál levő védelmi sikátor**) 1445-ben említetik. Hogy a városnak és az országnak festett cimereivel volt díszítve, azt az 1456. évi számadókönyvek mondják. Hogy alja mint általában az egész utca kövezve volt, azt az 1651. évi számadókönyvből tudjuk.***) E kapú alatt voltak a városi súlyos börtönök. Harmadik pillérén egy kettős kereszt volt befaragva az 1516. évi nagy dunai árvíz emlékére. E kapú előtt, mely legközelebb esett a dunai révhez, fogadta a városi magistratus az érkező királyokat. Itt volt felállítva a trón, melyen a megérkezett király a város hódolatát fo-

*) Ezen képmetszeten a sötét kapu két-két oldalablakkal s egy hozzádülő kúptetős rondellával szemléltethető. E rondella talán megfelel a Vargatoronyinak, mely a Maldeghem-féle ház nyugati felében ma is látható.

**) Zwinger zwischen Bedritz Thurn.

***) Pflasterer, so unter dem Wödritzerthor bis zu den Schranken gepflastert, 24 klafter.

gadta s a neki átnyújtott városi kulcsokat átvette. Egy 1434. évi városi számadókönyv feljegyzése szerint, Zsigmond király Pozsonyba jövételekor e kapú előtt állították fel székét*). Hódolat után e kapún át vonultak be a királyok a városba. III. Károly királynak itt történt koronáztatása alkalmából 1711-ben a kapút megújították, a rajta levő országos és városi cimert is díszítették. Ekkor került rá ismeretes felirata is**). E kapú előtt állott az az ágyú, melyből koronázásokkor a megjövő királyt üdvölvésekkel tisztelték. Így történt ez Miksa király koronázásakor 1563-ban. 1778-ban lebontották. E munkát bécsi faltörők ezer forint árán végezték s anyagát magánosoknak eladták ölenként.

Az utca egyik nevezetes épülete a Krisztus-társulati ház és kápolna (domus et capella Corporis Christi.) Ajtaja tympanonjának szemöldök-kövébe e szavakvésvék: Altaria Corporis Christi. Pozsony legrégibb számadókönyvtöredékében „Pruederschaft und zech des heyligisten wirdigisten Gotzleichnam“ címen említették. E társulat e szerint céhet is képezett. E társulatot a városi tanács és a pozsonyi polgárok 1349-ben alapították, 1447-ben pedig új szervezetet és alapszabályokat kapott. A kápolna eredetileg az udvarban állott.

*) vor Wedritz Tar zu des kaysors Stul.

**) ReX MagnVs CarolVs seXtVs IuaVgVran-
DVs ViVat.

Mint Angliában úgy nálunk is alapítása óta a legnagyobb tekintélyben állott, a város legelőkelőbb polgárai és tisztviselői voltak tagjai, ingatlanokkal, javadalmas oltárokkal, szolgálmányos házakkal, üzletekkel, szőlőkkel, jövedelmező alapítványokkal s így szép anyagi jövedelmekkel birt. Volt neki Sz. Márton egyházában, a dőmben is külön javadalmas oltára. Egy 1501-ből származó hiteles jegyzék kimutatása szerint volt e társulatnak jeles könyvgyűjteménye és kincstára is. 1568-ban a városi tanács a kápolna homlokfalát festménnyel diszittette. A Bethlen-féle háborús időkben a ház elpusztult ugyan, de 1627-ben Telegdy János kalocsai érsek által újból épült, mit egy az utcai falba helyezett cimeres márványtábla felirata hirdet. *) E restaurációkor került a kápolna az utca vonalába. Ma a ház és kápolna a Jézus-társasági atyák kezelése alatt áll s benne fennáll az 1864-ben alakult Sz. István-olvasóegyesület, melynek célja a vallástalan és erkölcstelen könyvek ellensúlyozása, vallásos és erkölcsös könyvek által jó alapelveket terjeszteni.

Ez utcában állott a Froschawer-család háza, melyet Froschawer Farkas neje Margit 1526 évi végrendelete szerint 97

*) *Tempore motuum et rebellionis Gabrielis Bethlen conuulsa et desolata totaliter, etiam denuo per Il. Rs. Dnum Joannem Telegdimum Archiepiscopum Colonicensem et Baciensem reaedificata et instaurata sub Urbano VIII. Pontifice O. M. et Ferdinando II. Rom Imp. semper Augusto Anno MDCXXVII. Cal. Sept.*

magyar forintért eladtak. A Záborszky-féle ház, mely a Szilágyi Dezső- és a Ventur-utca déli végszakán át a Kossuth Lajos-térre kiér, Korabinsky idejében 1781-ben Kämpfer-ház volt. E házban volt a Hattyú-ról címzett vendéglő. A vele szemben levő, szintén a Ventur-utca déli végszakába behuzódó és a Kossuth Lajos-térre kiérő gr. Pálffy István-féle ház a régi Vármegye ház. A Lamberg-, most Széchen Miklós-féle ház hajdan gr. Balassa János háza volt. Ez utcában volt az Arany Sas-ról nevezett vendégfogadó is, mely átjáró ház volt a Zöldszoba-utcába. Fel tűnő ez utcában a Steinbach-féle házon egy guggoló alak, mely a város egyik nagy vizáradatára emlékeztet. *) A régi királyi parancsnoksági ház (Commandantenhaus), melynek kapualja gót boltozatával és ülőhelyeivel szemlélésre méltó régiség volt, vagy 30 év előtt pusztult el s a volt temetkezési egyesület, jelenleg a pozsonyi kereskedelmi segédek segélyezési egyesületének a háza helyén áll. Nevezetes ez utcában az egykori Rozgonyi-curia, mely 120 dukátra volt felbecsülve. Rozgonyi László e curia felét 1470-ben a pálosoknak zálogosította el, a másik részét pedig Rozgonyi Ilona a király beleegyezésével nekik ajándékozta. Azóta e ház Fehérbarátok háza: Weissmön-

*) das sogenannte Männlein in der Reihe, als ein Zeichen der Ueberschwemmung, írja Korabinsky 1781-ben.

chenhof néven ismeretes. Mint szerzetesi birtok e ház is menedékjoggal bírt s bár I. Lajos király és Zsigmond király a menedékjogot eltörölték, az magát ezen-től is szívósan fenntartotta. Még a XVIII. században is jogper támadt a paulinusok és a város között, amiért a városi darabon-tok egy e házban menedéket keresett go-nosztevőt elfogtak. Mai alakjában e ház egé-szen ki van vetköztetve régi jellegéből. Ujabban Fischer, aztán Neiszidler, jelenleg Stahl kezébe került. A XVIII. században a K i g y ó - r ó l címzett vendéglő volt benne. *) Ma is itt van az Arany kigyó cége mint boltcég. A szomszédos id. gr. Pálffy János palotája nagyértékű műkincseket tar-talmaz, főleg híres olasz és németalföldi mesterektől származó festményeket.

Nevezetes a Szilágyi Dezső-utcában továbbá a Sz. Salvator-gyógyszertár. Ez eredetileg a Káptalan utcában volt a je-zsuiták s későbbben a bencések praelátura-helyiségében. A jezsuitarendnek eltörlése után világi kezekre került és egész 1833-ig novemberig maradt régi helyén a Káptalan-utcában, mit a Jogakadémia épületének ajtófelirata bizonyít **). Onnan jött aztán a Hosszu-utcába. 1774-től 1812-ig Sessel Ká-roly-é. Későbbi tulajdonosai Schöninger, Tsida, Lucich Géza, Klein Zsigmond s

*) ein Freyhaus, sonst das Weissmönchenhaus genannt mit einem Wirthshaussschilde zur Schlange, írja 1781-ben Korabinsky.

**) L. fenutebb Káptalan-utca alatt 219. l.

jelenleg Adler Rudolf. A Hosszú-utcában 1904-ig a herceg Sulkovszky-féle házban volt, ez évben átköltözködött a szomszéd házba, melyet sok ízléssel és pazar költségen jelenlegi tulajdonosa Adler Rudolf emeltetett. Nevezetes e gyógyszertár régi jezsuita-gyógyszertári bútóra és pharmacopeája. Az állványok 1727-ben készültek s a roccoco-bútorok remekei. Legrégibb pharmacopeája 1613-ból való. Van itt valami 95 drb. agyag illetve üveg gyógyszertartó. Ezek egy része a jezsuita gyógyszertár alapítójának: Lippay György érseknek, másik része a jezsuita-rendnek a címerével ékeskedik. 6 puhamárvány - oroszán által tartott asztal szintén gyönyörű mű. Van 1 alabastromból készült zúzó edénye, szintén a jezsuiták idejéből. Ujabban az Orsolyák felosztott gyógyszertárának gyógyszer-edényei is idekerültek. A gyógyszertár jelígeje a helyiségnek Adler Róza és Sztankovics J. allegorikus festményeivel díszített mennyezetén: *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem* 1727. A gyógyszertár kőből, művészi ihlettel faragott „Sz. Salvator“ cégére Rigele szobrász műve.

A herceg Sulkovszky-féle, címerrel díszített szép nagy, de felette elhanyagolt ház első emeletén van a Toldy-kör. Alapította 1874-ben a lángoló hazafiságáról országszerte ismertté vált s irodalmi működésével nagy érdemeket szerzett id. Vutkovich Sándor jogakadémiai tanár, a magyar irodalomtörténet megalapítójának, Toldy Ferencnek a tiszteletére azon cél-

ból, hogy a kör a magyarságot összepon-
tosítva, a magyar nyelvet és szellemet ter-
jeszse. Évégett a kör nemcsak társalgásra
és hirlapolvasásra gyűjti egybe a körí ta-
gokat, hanem tart szapora felolvasásokat,
művészi előadásokat és vidéki kirándulá-
sokat is. Nemcsak a város legkiválóbb
férfiai gyönyörködtetik a hallgató közönsé-
get élvezetes felolvasásokkal, hanem a fő-
városból meghívott illustis vendégek is
szívesen rándulnak fel a pozsonyi Toldy-
kör tágas helyiségeibe, hogy nagy lelki
örömeiket okozzanak szellemes előadásaikkal
Pozsony magyarérzelmű lakosságának. Mű-
vészi produktiók alkalmakor is a legkivá-
lóbb művészek ugyancsak megtisztelik e
kört megjelenésükkal és előadásaikkal. A
Körben rendezett thea-estélyek, társas és
ünnepségi lakomák, táncvigalmak mindig
nagy vonzóerővel voltak a tagokra. Könyv-
tára már több ezer kötetre szaporodott fel s
van sok hazafias vonatkozású emléktárgy-
gyűjteménye is. Eddigi elnökei: Botka
Tivadar (1874 márc. 28. — 1874 okt. 18),
Zamoyski József gróf (1874 okt. 18 —
1876 ápr. 1.), Esterházy István gr. (1876
ápr. 1. — 1879 jan. 5.), Orosz László
(1879 jan. 5. — 1885 jan. 4.), dr. Vutko-
vich Sándor (1885 jan. 4. — 1891 jan. 11)
dr. Kramolin Győző (1891 jan. 11. —
1894 jan. 21), Rényi Rezső (1894 jan. 21.
— 1896 jun. 21), Klempa Bertalan (1896
jún. 21. — 1897 jan. 10.), és Thaly Kál-
mán (1897 jan. 10. — maig.)

Ugyancsak a Szilágyi Dezső-utcában

van a Polgári Casino is, mely azonkép Pozsony előkelőségeinek kedvelt gyülekezési helye. E Casino is szép könyvtárral bir.

Szlávy József-út. (Szlávy József-weg.) Az Ujvárosnak ezen még ki nem épített de szép jövőnek elé néző útja az Ujtelepet illetve az Izabella-utcát köti össze a Mély-úttal. Belé szakad a Gáspárich Kilit-útca s áthasítja a Katona József- meg a Günther Vilmos-utca. Nevét Okányi Szláv József Magyarország volt miniszterelnöke s koronaőr után kapta, ki Pozsony első kerületének 1868-tól kezdve több éven át képviselője s 1872 okt. 7-ike óta egyszersmind díszpolgára is volt. Pozsony iránt jó- és nemesakarátának számos jelét adta. A pozsonyi főreáltanoda segélyegyletének, annak 1877-ben történt alakulásakor, elnöki tisztét elvállalta s 100 frttal alapító tagja lett. A dóm belső restaurációjának költségeihez 2100 frttal járult. Hült tetemei is Pozsonyban pihennek a Sz. András temető Szláv-sírkápolnájában. Richter által festett életnagyságú képe a városház nagy tanácstermét díszíti.

Szlemenics Pál-utca. (Szlemenicsgasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen új utcája a Kempelen Farkas-utcából indul ki s egyelőre zsák-utcát képez. Nevét Szlemenics Pál híres jogtanár után veszi. Született 1783. jan. 12-ikén Kecskeméten, 1810 jún. 20-ika óta hites ügyvéd, 1811 aug. 29-ike óta jogtudor, jan. 27-ikétől 1850-ig a pozsonyi jogakadémián a magyar magán-jog nagyhirű tanára, s a jogi kar helyettes prodirectora. Számos és nagyjelentőségű

jogi művel alapította meg s állandósította nevének hírét.*) Művei legtöbbje Pozsonyban került ki sajtó alól. Az ő felügyelete alatt másolták a Jordánszky-codexet. Irt számos bírálatot és könyvismertetést a hazai folyóiratokban. Magyarra fordította Ovidius Átváltozásait, Horac Ódáit, Lucretiusnak A lények természetéről szóló tankölteményét. Kéziratban több munkája maradt. Kiváló tudományos érdemeiért a M. T. Akadémia őt 1830 nov. 18-ikán rendes tagjának választotta meg. 1839-ben magyar nemességet és magyar udvaritanácsosi címet kapott. Lakóházát a Hal-téren emléktábla jelöli. Meghalt Pozsonyban 1856 dec. 26-ikán. Hült tetemei a Sz. András-temetőben nyugsznak, ahol évenként Halottak napján a pozsonyi kir. jogakadémia hazafias ifjusága kegyelettel ülti fel a nagyérdemű tudós emlékezetét.

Szőlőhegy-utca. (Weinbergergasse.) A Terézvárosban a Várhegyen összeköti ez utca a Vár-utat a Rayger-utcával. Nevét 1879. júl. 28-ikán a közelbe eső szőlőkertek után kapta. Pozsonyban a szőlőművelés ősidőktől fogva virágzó volt. Abban a szabadalomban, melyet III. Endre király 1291-ben Pozsonynak adott, régi és újonnan keletkezett vagy keletkezendő szőlőkről szól, mi kétségtelenül egy régi szőlőművelési gyakorlatra enged következtetni. Komolyan alig vonható kétségbe,

*) Műveit felsoroltuk Száz év egy hazai főiskola életéből című munkánkban 120—130 l.

hogy a pozsonyi hegylejtők szőlőművelése nem igen ifjabb az alsóausztriai Duna-hegység lejtőinek szőlőművelésénél, mely pedig visszanyul az V. századba. Pozsonyban mindenesetre jellemző, hogy nemcsak az iparosok, hanem a halászok nagy része is szőlőműveléssel foglalkoztak. Maga a város gazdaságának is egyik jelentékeny ágát a szőlőművelés tette. Az 1439. évi városi telekkönyvben ugyan egyetlenegy városi szőlőt sem találunk megnevezve, de a XV. és XVI. századi városi számadókönyvek sűrűn említik a városi vincelléreket (Weinzedl), kik a város birtokát képező szőlőkre ügyeltek, a városi pincemestereket, kik a város szőlőiben szűrt s a tizedelésből beszerzett borokat kezelték s a bortized behajtásában is részt vettek. A város 1506. óta bir szőlőkkel a Höchel s Jud nevű városi szőlődülőkben valamint Récsén is. Szőlőt szerez 1517-ben a Vizitoronynál, 1523-ban a Wülfing, 1529-ben a Spitaler és a Goltfuss, 1542-ben a Stefendl, Pölln, Priefl és Tzauka, 1561-ben a Mühlweingarten, Olram és Hohenei nevű dülőkben. A bortermelésre jellemző, hogy az adó legnagyobb része a boradóból került ki s mint a legjövedelmezőbb adóalap az összes ingatlanok közt a szőlők voltak a legértékesebbek, legdrágábbak. A háznál is drágább, értékesebb ingatlanok voltak. A nőknek leibgedingje főleg szőlőkre volt lekötve. Nem lehet tehát meglepő, hogy a szőlőérték e nagy felbecsülése mellett a szőlőlopást qualificált kihágásnak vették s

megrögzött elkövetőjét számüzéssel fenyegették, mire a XIV. századból adatunk van. A városi határ annyira el volt lépve szőlőkkel, hogy még a várbástyáknak városra dülő oldalán is a hegyet szőlőtőkék borították. A várbástyák egész keleti hosszában, az éjszakkeleti rondella és a diszkapú között fekvő téren a szőlők egy összefüggő complexumot alkottak, de sőt a hegynek a mai Várlépcső-utcán innen levő déli lejtőjét is, hol ma az Oeser- és Florián-utcák vannak, szőlőültetvények foglalták el, amint ezt az 1574. évi városi metszetképen szemlélhetni. Az 1439. évi városi új telekkönyv 113 szőlődülőt és 2003 szőlőkertet sorol elő. Ma az egész szőlőterület 1352 katasztrális holdnyi, vagyis az egész 13023 holdnyi pozsonyi határnak 10 százaléka. E szőlőterület 140 dűlőre oszlik fel. A szőlőfajok zöld veltlini, melyből 80 százalék, a kék frankhoni, melyből 10 százalék és a vegyes fajok, melyből 10 százalék esik. 1865—1895-ig a termelt és elárusított bormennyiségnek összes értéke 10,978,373 forint volt.

Szölősi-út. (Wajnorerstrasse.)

Az Újvároshoz tartozó ezen út a Sánccsútból indul ki s Szőlős (Vajnor, Prácsa) felé vezet. Belétorkollik a Bocskay István-utca. Mentében van a Lőportorony, melynek fentartása közel 200 koronával terheli meg a város évi budgetjét. Ezen Lőportorony táján feküdt a XV. és XVI. századi városi, nevezetesen az 1456., 1459., 1478., 1508. évi számadókönyvekben emli-

tett Padluchen (Lakhen Bey der Oedenkirchen) nevű városi halastó, melyben a város urai évente nagy halászatokat tartottak. E halászatok utóljára 1651-ben említetnek. Szőlösön a XVI. században a pozsonyi lövészek Sz. László napján cél-lövészettel szórakoztak.*) Ugyane tájon feküdt az 1456-ban említett Sz. Gotthard-kápolna. E kápolna 1651-ben már pusztulttemplomnak (Oedenkirchennek) mondatik. Továbbá ez uton érhetni el délkeletfelől a Dynamitgyárat.

Szőlős eredetileg udvarnoki birtok volt. Később 1323. óta I. Károly kir. adományából Pozsony birtokát tette. A XV. századi városi számadókönyvek gyakran említik a majorosokat, kik Szőlösön a városi gazdaságot vezették. A középkori végrendeletek számos pozsonyi polgárnak szőlősi szőlőről (gelegen an weynerer perig) tesznek említést s intézkednek ezek birtoklásáról. A husszita-járás és egyéb háborús időszakok idején sok kárt szenvedtek itt a birtokosok. Az 1569 évi városi számadókönyv szerint 300 lövészt kellett itteni birtokuk védelmére (auf weinerer Grundt) Farkas Mihály ellen küldeni. 1605-ben Váradi szolgabíró a csallóközi kis nemességgel támadta meg Szőlöst (Vajnort), úgy hogy a város polgárságának ellenök fegyverrel kellett kivonulnia.

*) 1535-ben Schützen gen Wainarn am Tag Ladislai Régis zum schiessen und scheiben 3 ellusamet-et adott a kamarás.

Szűk-utca. (*Zwinger gasse*.)

Az Óvárosnak ezen a lakosok által alig ismert sikátora, mondhatni falköze, melynek keleti oldalát a királyi Akadémia épületének fala s aztán egy kanonoki ház és az Emericanum kertjei teszik, ma tulajdonképp zsák-utca, mert éjszaki végén el van zárva. Erediteleg a Pázmány-utcának szűk, lépcsős folytatásával állott összeköttetésben. Hajdan sem volt lakott utca, hanem a városi főfal védelmére s azzal párhuzamosan futó védelmi folyosó vagy sikátor, igazi várrekesz. Ezért mai magyar neve Szűk-utca nem fejezi ki teljesen történeti értelmét és jelentőségét, mert Várrekesz-utcának kellene nevezni. Az 1434 évi kamara-számadásokban mint a Sz. Márton egyházán kívül levő zwinger (bei Sand Merten Thurn im Twinger) említetik. Mai Szűk-utca nevét 1879-ben kapta az ez évi jul. 28-iki városi közgyűlés határozatából. Az 1458 évi számadókönyvek is említik. Német Zwinger neve legérthetőbben fejezi ki védelmi célját. Ez utca mentén a káptalan-utcai patronátusi és káptalani házak kertjeiben még látható a régi várossal, mely a dómtól a Mihálykapúig futott. E várossalon helyütt, névszerint a Jogakadémia átellenében még a védelmi folyosó köztartói is láthatók. A Szűk-utcában levő lakások főfalát a régi várossal képezi. Ugyanez utcában állott az elemi iskolák és a királyi Jogakadémia épülete mögött az Uj-torony, melyet a magyar kézben levő vár ellenében állván Magyarellenség-

nek (Ungerfeyntnek) is neveztek. A városi számadásokban először 1440-ben említették. Kő- és tarackágyúkkal felszerelt féltorony volt. E torony a Redel-féle 1751 évi alaprajzon már nem jelentkezik. Ugyancsak a Szűk-utca további folytatásában, abban az irányban, hol ma a lépcsők vezetnek a dómkarnagy által lakott ház udvarába, állott a Luginsland-torony, mely szintén ágyúkkal s tarackokkal volt felszerelve. Ez a városi zsoldosok állomáshelye is volt. Említve találjuk az 1440 évi számadásban, míg az 1514 évekből kitűnik, hogy féltorony volt. Ez utcában volt a régi városi iskola helyén a jezsuiták ideiglenes iskolájának szánt helyiség, az abba vivő bejárás is ez oldalról lehetett.

Taller Pál-utca. (Taller Pál-Gasse.) A Ferenc - Józsefvárosnak ezen új utcája, a Baros Gábor-útból indul ki, de egyelőre még zsákutcát képez. Tervezés szerint a Rojkó-utcába fog kitorkollani. Nevét a pozsonyi születésű Taller Pál, Pozsonyvárosának 1898 szept. 5-ikétől 1900 márc. 16-ikáig való polgármestere után kapta.

Teknősbékató - utca. (Schildkröten-teich.) Az Ujvárosnak ezen a Kereszt-utcából a kerti földekre kivezető utcájának neve emléke annak hogy Pozsony környékén valaha a folyami teknősbékaták nem tartoztak a ritkaságok közé. Mint ehhez hasznos állatokat tavakban is tenyésztették. 1781-ben Schildkröten-teichgassl néven említi Korabinsky s az ez utcába vezető bejárás a vesztőhely

felől volt, a melyen a nyilvános kivégzések történtek*). Egy mult századi térképen egy háromágú bitófával van jelölve.

Temető-utca. (Friedhofgasse.)

A Ferenc - Józsefvárosnak ezen árnyas fasorral beültetett utcája a Széchenyi-utcát a Pray-utcával köti össze. Régibb neve Cukor-utca (Zuckergasse) volt, melyet 1845-ben március 11-ikén kapott volt az ott fennállott cukorgyár után. Mai nevét onnan viseli, mivel ez utca vezet ki a Sz. András temető kápolnájához s ezen át vitetnek ki a halottak a nevezett temetőbe. Ez utcában van újabb idő óta a Pozsonyi róm. kath. autonom hitközség temetkező-egyletének a háza.

Templom-tér. (Kirchenplatz.)

A Terézváros e kisdud tere az ott levő Vár-aljai Kath. templom után viseli nevét. E hivatalos elnevezését 1879-ben júl. 28-ikán kapta. A nevezett templom a Sz. Háromság tiszteletére van felavatva s helyi egyházi javadalom. Helyén 1713-ban egy faszlop állott, mely kápolnául szolgált. 1737-ben e kápolna a mostani templommá lett. 1734-ben ápr. 15-ikén Berényi József püspök, Esterházy primás vicariusza tette le az alapkövét, Mack Mátyás pozsonyi plébános pedig felszentelte 1738-ban máj. 18-ikán. Nagy harangja 1761-ben a Sz. Háromság, kis harangja Sz. Rochus nevére lett keresztel-

*) Schildkrotenteichgasse welches rückwärts des Hochgerichts seinen Eingang hat . . . wo ehemals ein Schildkrotenteich angelegt war.

ve. A templom helyi káplánsággá Scitovszky János érsek alatt lett, ki e célból 2000 forintnyi alapítványt tett. Ujabban 1895. jun. 11-én Vasary Kolos bibornok-érsek alatt újjászervezték olyképen, hogy a helyi káplánságot egyházi javadalom (beneficium ecclesiasticum) rangjára emelték, a helyi káplán plebános-helyettes címet kapott, ki köteles állandóan hivei körében lakni. A lelkész javadalmazása áll a hitközség által megajánlott 1102 forintnyi fizetésből, a Scitovszky-féle 2000 forintnyi alapítvány évi jövedelméből, a templomhoz kötött misealapítványok kamataiból s az autonóm hitközség pénztárát terhelő évi 200 forintyi lakbérből. A plebános-helyettes által végzett egyházi functiók stóladija ellenben a Sz. Mártonról címzett plebánia jövedelméhez tartozik. Az utóbb említett plebánia véduri plebánosának azonkívül joga van a Terézváros területén, ha őt a hivek nagyobb ünnepélyesség kedvéért, vagy személye iránt való tiszteletből, vagy bármely más okból, meghívják, megjelenni s bármely egyházi functiót segédlettel vagy anélkül megtartani. A templom ornátumai szépek. Van 3 értékes képe, egy Sz. Pétert, egy Sz. Pált, 1 Krisztust a keresztfán feltüntető képe. Ez utóbbi a Sz. Miklós-egyházból került ide. Saját anyakönyvei nincsenek. A javadalmas vezeti ugyan azokat, de a belvárosi plebániának szolgáltatja be. Új templom és paplak tervbe van véve. E templom tervezetét el is készítették Kitzler és Gratzl, melynek költsége a paplak-

kal együtt 25 ezer frt.-ba vannak prelinálva.

Terézváros. (Theresienstadt.) Pozsonynak ezen legszegényebb lakossága által lakott, de festői szépséggel bíró városrésze a város IV. kerületét teszi. Az Óvárost nyugatról határolja. Nevét Mária-Terézia királynő tiszteletére kapta. Határolják délen a hatalmas Duna folyó, nyugaton a hegység, éjszakon a Vár-út és a Kapucinus-utca éjszaki házsorai a Torna-utcaig kiterjedő kerttelkekkel, keleten a Hal-tér és a Vártelek-utca nyugati házsorai. Utcái: Ballus- s Braunecker-utca, Császárszűz-út, Csuka-utca, Duna-sor, Florián-, Jiringer-utca, Károlyfalvi-út, Korabinsky-, Kölcsey Ferenc-, Kunigsfelder-utca, Lucsony, Mária Terézia-út, Messerschmidt-, Miklós-, Molnár-, Oeser-, Petőfi-, Petzl-, Raygern-, Steinwall-, Strohmayer-, Szőlőhegy-, Vadász-, Várlepcső-utca, Vár-út, Vitéz-utca, Viztoronylépcső, Vödric és Templomtér. 1865-ben e városrésznek 395, 1894-ben 405, 1904-ben 455 háza volt, mi a városrész gyarapodására mutat. *) Lakásainak a száma 2753, háztartásainak 3983, ott lakó egyéneinek a száma 12,548.

Testőr-utca. (Gardistengasse) Az Ujvárosnak ezen fejlődésben levő utcája egyelőre a Korona-utcát köti össze a Török Ferenc-utcával, de a városi terv szerint a Pray-utcaig s a Zsigmond király-útig fog terjedni. Nevét a Pozsonyban ala-

*) Az adóügyi osztály adatai.

pitott magyar testőrség emlékére kapta, mely 1760-ban szept. 28-ikán tette le a hűség esküjét az Esterházy-téren.

Tilgner Viktor-utca. (Tilgner Victor-Gasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen ez idő szerint még zsák-utcát képező új utcája nevét Tilgner Viktor hírneves szobrász s bécsi képző-művészeti tanár tiszteletére viseli. Tilgner Viktor Pozsonyban született 1844 okt. 25-ikén. Atyja cs. és kir. százados, mint gyermek családjával Bécsbe került, aztán a bécsi Akadémia tanítványa, elnyerte itt a nagy Fügenermet, 1880-ban pedig az 1500 forintnyi Richel-díjat, végül képző-művészeti tanár lett s mint ilyen halt meg Bécsben 1896-ban, április 16-ikán. Szülővárosával Pozsonyval 1883-ban lépett állandó összeköttetésbe. Ez évben rendeztek Pozsonyban a Hummelemlék-alap javára egy nagy műkiállítást. E kiállítás alelnöke, a Pozsonyban 1841-ben született s 1904-ben bekövetkezett haláláig itt élt Majsch Ede festőművész felszólította Tilgnert, régi akadémiai barátját a kiállításon való részvételre. A művész azt válaszolta, hogy „ő a legnagyobb lelkesedéssel fog részt venni, hogy végre bebizonyítsa szülővárosához való ragaszkodását.” Tényleg 19 mellszobrot és 3 nagyobb művet küldött be, melyeket a saját költségén bécsi segédei által felállíttatott. A kiállítás befejezésekor e műveket legnagyobb részt a városi muzeumnak ajándékozta, melynek ezek ma legnagyobb diszeiül szolgálnak. Felszólították arra is, hogy a

színházi 5 mellszobrot készítse el, de a közgyűlés a kért díjat (darabja 200 frt.) nagyon drágának találta. Későbbben a fiatal Fadrusz Jánost, kinek számára az Első pozsonyi takarékpénztárnál stipendiumot eszközölt ki, műtermébe fogadta. Mikor a koronázási emlékszobor felállítására került kivitelre, Tilgner is szép tervet dolgozott ki: egy hatalmas talapzaton nyugvó orosz-lánt, mely a magyar sz. koronát és koronázási jelvényeket őrzi, a talapzaton pedig a Pozsonyban megkoronázott királyok és királynők tüntetvék fel. Minthogy azonban Tilgner egykori tanítványával Fadrusszal versenyezni nem akart, tervezetét visszavonta. Tilgner meghalt Bécsben 1896-ban április 16-ikán. Pozsonyban következő művei vannak: a plebánián levő Heiller-mellszobor márványból, melyet Heiller Károly félszázados papi jubileumára készített 1884-ben; a virágvölgyi templom előcsarnokában levő Pöckh-mellszobor szintén márványból; a Kossuth Lajos-téren felállított, márvány talapzaton nyugvó bronz Hummel-mellszobor; a városi színház előtt levő teret díszítő Ganymed-diszkut, melynek költségeit a Pozsonyi első takarékpénztár viselte; Batka Jánosnak privátbirtokában levő bronz mellszobra; végre a városház kis tanácskozási termében és polgármesteri szobájában levő gipsz- és bronzművek. Tilgner művészeti kiválósága mellett bizonyít az is, hogy Bécs városa, melynek nyilvános tereit és középületeit szintén műremekekkel díszítette,

tiszteletére ugyancsak egyik utcáját róla nevezte el.

Torna-utca. (Turnergasse.) Ez utca választja el délnyugat felől a Nándorvárost a Terézvárostól. Az utca déli házsora telkeikkel s a Pálffy-kerttel a Terézvároshoz, az északi házsor a Nándorvároshoz tartozik. Összeköti ez utca a Vármegyeház terét a Védcsölöp-úttal. Belétorkollik a Kölcsey-utca és áthasítja az Edl-utca. Hajdani neve Slutter-utca, mely néven a XIV—XVI. századi iratokban gyakran említetik. Az 1379 évi városi adólajstromban Sluttergazzen néven fordul elő. Korabinsky idejében is Schluttergassl néven szerepelt. Egy 1360—69 közt íratott okmány mint a városfalakon kívül levőt emliti. Egyes házai 1403-ban egyezkedés tárgyát képezték. Az 1439. évi városi telekkönyv bejegyzése szerint volt a Sluttergasseban 17 ház, 1 major és 7 kert. E házszámhoz hozzáépült 1440—50 közt még 7 ház úgy, hogy 1500-ig ez utcának 24 háza, 1 majorja és 6 kerte volt. Hogy már eredetileg a Vármegyeház teréről indult ki, azt az 1403 évi városi számadókönyvek bizonyítják. Másik végén nem volt régen kijárója, úgy mint ma sincs. E felső részét a középkorban Trenkhantnak nevezték.

Legnévezetesebb épületei egyike az Áll. főreál-tanoda, mely 1850 december 2-ika óta áll fenn s eredetileg a mai Batthyány-terén volt. Mai palotaszerű szép épülete 1893—94-ben épült s az 1895—96-iki tan-

évben nyílt meg. Kitünő berendezésnek, jeles vezetésnek és nagy látogatottságnak örvend. Van benne Állami vegy-kísérleti intézet is, melynek feladata gazdák, iparosok és kereskedők számára azok termékeit és árúit, nemkülömben bort, ivóvizet, tápanyagokat vegyileg megvizsgálni, vagy kísérletek által az ipart fejleszteni. A főreáltanodának van 59646 koronából álló városi alapja. Az összeg, melyet Pozsony város a reáltanodára és ösztöndíjakra a kincstárnak évi járulékként fizet, 20056 korona. A szegény tanulók gyámlítására alakult segély-egyletet 1877-ben alapították. Alaptőkéje jelenleg 12828 korona.

Nagy jelentőségű az ez utcában álló és az Eötvös-utcába kiérő Magyar kir. bábaképző-intézet és szülőház. Ez intézet, eredetileg az állami kórházban, 1873 óta áll fenn, honnan a hivatása ideális magaslátán állott dr. Ambró János igazgatótanárnak szóval és írásban kifejtett rendkívüli buzgóságára és utánjárására 1884-ben épült mai szép épületébe költözködött át. Az intézet jelenleg dr. Velits Dezső szakavatott kitünő és gondos vezetése alatt áll. A bábatanulók száma évenként vagy 50-re tehető. 1873-tól máig 1691 baba nyert ez intézetben végzett képzés után oklevelet. A képző-intézet 1891 óta ingyenes polyklinikával is van ellátva. A szülőházból kikerült elhagyott anyák és gyermekek felsegítésére van egy városi kezelés alatt álló alap, mely 1903 végén 7818 koronát tett.

Ez utcában van továbbá a Pozsonyi Lovarda - Egyesület. Ez valamint az utcának neve eszünkbe juttatja azokat a fényes tornajátékokat, melyeket Pozsony a középkorban látott. Így tudjuk a velencei követnek 1522 jan. 19 s 26-iki budai jelentéséből, hogy II. Lajosnak Máriával való nászünnepeye alkalmával lovagjátékokat tartottak, amely alkalommal a király levetette lováról Brandenburi Györgyöt. Schydlowyeczy Kristóf lengyel kancellár 1523 okt. 15-ikétől december közepéig Pozsonyban vezetett naplójából tudjuk, hogy ez időben a királyi udvar V. Károly császár és Zsigmond lengyel király követeinek tiszteletére Pozsonyban tornákat rendezett s hogy egyik tornán maga Lajos király küzdött meg Ungnad János báróval, kit nyergéből győztesen kiemelt. A Torna-utcában vannak továbbá az orthodox izr. hitközség polgári- és középiskolái, melyek 1900 óta jelen szép helyiségeiben egyesítvék. Végre itt vannak az izr. primár fiú- s leány nép- és polgári iskolák is.

Török Ferenc-utca. (Török Ferencgasse.) Az Ujvárosnak ezen új utcája a Mező-utcát köti össze a Marhavásártérrel. Nevét Török Ferenc cs. kir. tanácsos, a bécsi Pazmaneum újraalapítója után viseli. Ő 1776-ban 251,000 forintot hagyományozott szegények segélyezésére s ez alapítvány a pozsonyi káptalan kezelése alatt ma már az 1 millió koronát megközelíti. Belőle évenként számtalan po-

zsonyi szegény élvez kisebb-nagyobb segélyt.

Ujtelep. (Neustift.) Az Ujvárosnak ezen ujon keletkezett s erős szögben megtörő utcája a Védcolöp-utat köti össze a hegyvidékkel. Pozsony legszebb villa-telepei szegik be. Itt van, déli szárnyával a Védcolöp-útra, udvarával pedig az Arany János- és az Izabella főhercegnő-utcára kierő uj Eváng. Lyceum.*) A barokk stílusban készült kétemeletes szép épület 1895—1896-ban épült Alpár Ignác műépítész tervei szerint Kittler és Gratzl építőmesterek által. Alapkövét 1895. szept. 13-ikán tették le. Az épület 190 ezer frtba került, melyhez az állam az 1895. évi jan. 5-ikén kelt szerződés értelmében 80 ezer frt. adott, a többi a pozs. ág. hitv. eváng. egyházközség adta. E lyceum évi 16 ezer frtnyi államsegélyben részesül, minek fejé-ken 5 rendes tanárt nevez ki az egyházgyülekezet hármás kijelölése alapján. 9 tanárnak megválasztása és alkalmazása ez után is a pozsonyi eváng. egyházgyülekezet kizárólagos joga. Van ez intézetnek kiváló természetrajzi és fizikai muzeuma, egy 14 ezer darabból álló ritka nagyértékű érem- és régiségi gyűjteménye, melyet

*) A „Lyceum“ cím 1811. óta illeti meg, mikor a pozsonyi iskola a felsőbb tanfolyamoknak a Schedius-Lovich iskolai rendszere értelmében új berendezése következtében egészen lyceumi jellegűt kaptak. 1847-ben az egyházi convent az elemi iskolákat a gymnasiumtól és a lyceumtól teljesen elkülönítette.

Schimko Dániel 1867-ben ajándékozott az evang. egyháznak.*) A különféle régiség száma 1000 drb., az érmeké 10833 drb. Ez éremgyűjtemény hazánkban számra nézve a 4-ik helyet foglalja el, egyetemes jellege tekintetében a 2 ik helyet. Győrök Márton által készített kitűnő katalógussal bir. Az intézet könyvtára közel 40 ezer kötetből áll számos értékes kézirattal. E könyvtár alapját Marth J. Mátyás rektor (1720—21) vetette meg. Lassankint gyarapodott a Gleichgross-, Marth-, Peschkó-, Jeszenák-, Hrabovszky-, Sabel-, Institoris-Mossóczy-, Trencsenszky-féle könyvgyűjteményekkel. 1855-ben az ólyceum helyiségeibe került. 1867-ben gyarapodott a Schimkó-féle 7353 műből, 12534 kötetből álló gazdag könyvtárral. Az egész könyvtár 12922 műből (20950 kötetből), Ifjusági könyvtára 626 műből (789 kötetből), Ifjusági önképzőkörének**) magyar könyvtára 2860 kötetből, német könyvtára 807 kötetből, tót könyvtára 1525 kötetből, szerb könyvtára 592 kötetből áll. Van ezenkívül igen becses kéziratgyűjteménye és több nevezetes ősnymtatványa. A Lyceum tanítványainak a száma meghaladja a 400-t. A 30—40-es években tanulói voltak Palacky Ferenc, a ké-

*) Schimko Dániel, e nagyérdemű férfiú 1796-ban ápr. 14-én született Podluzsánban Trencsén megyében. Meghalt Pozsonyban 1867. dec. 1-én. El van temetve az evang. temetőben.

**) Az Ifjusági önképzőkört (Magyar Társaságot) a magyar nyelv művelésére alapították 1806-ban. Már előbb 1788—1805-ig is létezett.

sőbb hirnevéssé vált cseh államférfiú és történetíró és Kollár János a később híressé lett tót költő. Ezekkel Safarik Ferenc, ki mint vezető ez időben állandóan Pozsonyban tartózkodott, folytonos érintkezésben állott. Mint a pánszláv eszme vallói és szitói működtek ez iskolában Stúr Lajos, Hodzsa, Hurbán, Scultety, Krizsán és több hasonlóérzelmű tanuló, kik a pozs. iskolát a pánszláv eszmék bölcsőjévé és veteményes kertjévé tették. Az intézetben napjainkban uralkodó hazafias szellem a vezetőség és tanárikar elismerésre méltó érdeme.

Ujváros. (Neustadt.) E városrész, a város 5-ik kerülete, éjszaki irányban a Sánc-útig terjed, keleti irányban az egész Virág völgyet foglalja magában. A középkorban még teljesen lakatlan volt. Területén búza s ugarföldek voltak. 1865-ben házainak száma 641-re ment, 1894-ben 730-ra, 1904-ben már 1055-re szaporodott fel. Jövőre nagy fejlődés elé tekint, mert ennek irányában épül ki a város. Lakásainak a száma 4382, háztartásaié 4824, a lakásokhoz tartozóké 18319.

Ujvilági-út. (Neu ewelt-weg.) Ezen hegyi út a Jeszenák János-útból szakad ki s vezet fel a hegyiparkhoz. Nevét egy Ujvilág néven jelölt nyári mulatóhely után viseli. Érdekesek ezen úton a földtani képletek jelentkezései. A napfényre bukkanó gránit ugyanis e helyt nem ritkán egyenközlően menő s rétegekhez hasonló rések által választatik el padszerű részekre.

Az Ujvilág mögött van az, úgy az u. n. Diákerdőn mint a Bimbóházi-úton át elérhető Murmann-magaslat, honnan gyönyörű kilátást élvezhet a szem a városra s a Dunasikra. Az Ujvilági-út északi végfordulója közelében van a Máriahon néven jelölt, most az Orsolyarendű apácák tulajdonát tevő szép fekvésű csinos villa, mely előbbi gazdái kezében vasasizű fürdőnek volt berendezve, mit régebbi neve: Máriafürdő hirdetett is. Ugyancsak az Ujvilági-út végén, a hegyi park bejáratánál van hatalmas gesztenyefák árnyában a monumentális stílű Justi-pad, melyet a nagyérdemű volt polgármester s a hegyi park megteremtője, Justi Henrik emlékére 1886-ban Palugyay Ferenc és Majsch Ede festő állítottak fel.

Vadász-sor. (Jägerzeile.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen utcája a Kosuth-Lajos-teret, illetve a Hid-utcát köti össze a Rózsa-utcával. Belétorkollik a Fürdő-utca. Hajdan nemcsak ez utcát, hanem a vele párhuzamosan futó Grösslingnek a Fürdő-utcától a Baross-útig terjedő részét is Vadász-sornak nevezték, míg a Vadász-sornak azon szakaszát, mely a Fürdőutcától a Rózsa-utcaig terjed, Rózsa-utcának hívták. Ez utóbbi elnevezést az 1879 évi júl. 28-iki városi közgyűlés megszüntette. A Vadász-sor azon része, mely a Fürdő-utca és a Hid-utca között van, régen, 1781-ben Neustift hinter den Notredamen, Apácák mögött levő Ujlaknak is nevezték, amint ez Korabinsky művéből kitűnik.

Nevét ez utca nyilván az itt tartózkodott városi vadászok után kapta. A városi erdészeket először 1640-ben nevezik vadászok-nak. Úgy a vadászat, mint a vaddal való kereskedés és a vadajándék városunkban kezdettől fogva nem kis szerepet játszott, amint ezt e következő cikkben elmondjuk.

Az utca éjszaki oldalát a Miasszonyokról nevezett kolostor déli épület-részei és a Csáky-téren levő róm. kath. fiu- és leányiskolák épületének délkeleti szárnya fogják be. Az utca déli oldalán a Vadász-sor és a Fürdő-utca sarkán áll a nagy Amadéház, mely élénken eszünkbe juttatja a Pozsonyban született gr. Amadé udvari zenegrófot és zeneszerzőt, kinek halhatatlan Lisztünk köszönhetette zenészeti kiképeztetését. A Vadász-soron van végül a Hajósok temetkezési egyesülete valamint az 1893-ban alakult Pincérek és marqueurek betegsegélyző pénztára és irodája is.

Vadász-utca. (Jänergasse.) A Terézvárosnak ezen a Császár-utat a Várúttal összekötő kis utcája élénken emlékeztet a Pozsonyban eléitől üzött vadászati kedvtelésre. A vadhust őseink épp oly kedvteléssel fogyasztották, mint Pozsony mai lakói. A ligeti és hegyi erdőségek régen nagyon bővelkedtek őzzel, nyúllal, vadmacskával, rókával, menyéttel, nyesttel, nyusztal, vidrával, hóddal, vaddisznóval, melyek, a vadmacska és hód kivételével, ma is bőven jutalmazták a vadász fáradságát. A

XV. századi konyhaszámadásokban igen gyakori tételek a vadszárnyasok : fácánok, fürjek, foglyok és hasonló lövésre vagy fogásra kerülő vad. Azon ajándékban, melyet a város Zsigmond királynak küldött, tényleg fácánok, rigók, húros madarak és foglyok voltak. Tudjuk azonkívül, hogy a város nevezett királynak 1410 évi jún. 9-iki ebédjére fürjeket és egyéb apró madarakat küldött. Mikor 1473-ban az aquileai patriarcha Pozsonyon átutazott, a város urai neki egy fél vaddisznóval kedveskedtek. 1651-ben a városunkon átutazó dán követnek a tanács egy tűzokat, 2 fácánt, 12 foglyot, 2 fajdot (Pirschhan) ajándékozott. Hogy Pozsony határának vadban való gazdagsága a vadászatot igen felvirágoztatta, az természetes. A városi tanács a XV. és XVI. századokban már maga gyakorolta a vadászati jogot : a forestis venatiót, mely előbb királyi haszonvétel volt. A fejedelmi regale Pozsonyban is városföldesuri haszonvétellé alakult át. A város vadlövés céljából vadászokat tartott. 1456-ban a kamarás 6 vödrici vadászt*) fizet ki 4 napi folytonos vadászatért. Nem csekély költségen maga a város is nagyobb szabású vadászatokat rendezett dunailigeteiben és hegyi erdeiben. Kivált a Burgerau valamint a város tulajdonához tartozó, most már teljesen elpusztult Sellendorf és a Kotzeberg voltak a gyakori vadászatok színhelyei. Ezekre a város meghívta a tanács tagjait

*) 6 Jägern von der Bedritz.

s kívülök meghívott ezekre idegen vendégeket, magát a királyt is, ki különben maga is jeles vadászatokat rendezett, persze legtöbbször a város költségén, a városi ligetekben s a közeli hegységekben. Így tudjuk Zsigmond királyról, hogy ő Pozsonyban vadászott, 1434-ben való pozsonyi tartózkodása alkalmakor a magával hozott madarak vagyis sólymok számára a városnak kellett tartókat készítenie. A városházán tartották 1456-ban V. László király 6 vadászebét, itt volt elhelyezve annak sólymára is, ki a király kutyáit falkapórázon*) vezette. Ezt valamint az ebek tartását is a város fizette. V. László király pozsonyi vadászatainak szintén van írott nyoma. II. Ulászlóról azonkép tudjuk, hogy pozsonyi ismételt tartózkodása idején vadászattal szórakozott. De ma is a vadászat Pozsonynak egyik legszenvedélyesebben üzött sportját teszi s van e célra alakult külön Vadász-társaság. A város mezővadászati jogbérletéből évi 1900 koronányi bevételt irányoz elő.

Vak-utca. (Blindgasse.) Az Újvárosnak ezen zsák-utcája a Vám-utcából indul ki és nem bír kijáráttal. 1781-ben Alsókapás-utca (Untere - Hauergasse) néven szerepel, amint ez Korabinsky könyvéből kitűnik. Későbbben zártsága miatt mint Első Zsák-utca (Erste Sackgasse) volt ismeretes. Az 1879 évi júl. 28-iki vá-

*) Ruedenband.

rosi közgyűlés e nevet V a k - u t c á r a változtatta. Déli sorát a cs. és kir. Hadapródiskola épületének éjszaki szárnya teszi. A Hadapródiskola helyén állott Korabinsky idejében Ormosdy István, később Koditzky háza, mely kettős szögletet alkotott a Közép- és az Alsó-Kapás-utcába. Kerttel és szántófölddel birt 12783 □-ölnyi összterülettel. E ház 1858-ban a katonai kincstár tulajdonába ment át. A Hadapródiskolának 1875-ben történt újszervezése a pozsonyi kadettiskolát is mulólag átalakította, amennyiben csak 2 idősb évi tanfolyama maradt az épületben, míg a másik alsóbb 2 tanfolyama mint „előkészítő iskola“ a kórház-utcai lakatnyába tétetett át. A Hadapródiskolának eddig szerepelt parancsnokai: Fürichshaini Führich Emil 14. gy. ezr. százados, Siegwillei Siegl Ferenc 50. gy. ezr. százados, Best György 58. gy. ezr. őrnagy, Fürichshaini Führich József 63. gy. ezr. százados, nemes Traun Jakab 86. gy. ezr. alezredes, Telekesi Török István 12. gy. ezr. alezredes, Kiszling Károly 25. gy. ezr. őrnagy, Benigni Zsigmond lovag 17. gy. ezr. alezredes, jelenleg Tretelszky Tivadar 69. gy. ezr. őrnagy.

Vallou-utca. (Wallonergasse.)

Az Ujvárosnak ezen utcája a Búza-piacot köti össze a Pálffy-utcával. Beléje szakadnak a János-, a Gőz-, a Bab-, az Iskola-, a Zichy-utcák. Nevét a vallónok után kapta, kiknek száma jól felszaporodott volt városunkban. A vallónok egyébiránt nemcsak mint telepesek, hanem mint helyőrségi

harcosok, vagy a császári hadaknak Pozsony alá vezényelt zsoldosai is jelentékeny szerepet játszottak Pozsony történetében. Az 1596. évi városi számadókönyvekből kitűnik, hogy a Dunántúl táborozó vallónok (Whallonen) nagy károkat okoztak a város szőlőiben, úgy, hogy a polgárságnak tulajdona védelmére őrségül kellett kiállania. Mikor 1606-ban a várost a Bocskay-hadak szorongatták és a külvárosokat felgyújtották, akkor a városban Basta császári vezér alatt levő vallónok kirohanásának eredménye volt, hogy a nevezett Bocskay-féle hadak elvonultak. Tudjuk egy régi polgári Napló után, hogy a még a XVIII. század végén is a magyar- vagyis széplak-utcai kapú előtt, a mai Gázgyár területén fennállott Sz. János-temetőt más néven Vallonok temetőjének nevezték. Hogy a vallónok vagyis a németalföldiek, a flandriaiak nemcsak Felső-Magyarországban és Erdélyben, hanem Nyugatmagyarországban is névszerint Pozsonyban is sűrűbben telepedtek le, kétségtelen. Városunkban a Meixner, ma is meglevő család ősei a belga Meix-faluból valók. 1439-ben Niclas és Hanns meyxner a Reichart-utcában és a Vödricen házbirtokosok. Hanns maixner ezenkívül szőlőbirtokos is. Ugyanez évben maister gallus háziur a Vödricen, Wolfgang Walich szintén a Vödricen, Stephan Walch és Cristan Walicher a belvárosban. A Walich név megfelel a Pozsonyban ma is fennlevő Wellisch család nevének. — A XVII. században, 1781-ben a Vallon-

utcának két nyilvános kútját Korabinsky említi.

Ez utcában van az 1888-ban egyéves önkéntesek, hadapródok és hadapródiskolai jelöltek kiképzésére alapított, katonailag szervezett, internátussal bíró Első pozsonyi katonaelőkészítő iskola, mely a pozsonyi főigazgatóság felügyelete alatt áll s jó hírnévnek örvend. Ugyanez utcában van a Pozsonyi elektrotechnikai szakiskola is, mely elektrotechnikai laboratóriummal és tanműhelyekkel van ellátva s technikai gyár-hivatalnokok kiképzésére áll fenn.

Vám-utca. (Liniengasse.) Az Ujvárosnak ezen széles, egyenes utcája az Esterházy-teret köti össze a Sándor-úttal. Belészakadnak éjszakeről a Kapás-, a Hadapród-, a Vak-, a Fábri-, a Kötélverő-, délkeletről a Pálffy- és a Honvéd-utcák. A XVIII. században a Vám-utca a Szárazvám-kapunál kezdődött és a Récsei-útra vezetett s Alsó- és Felső-Vámutcára oszlott. A Felső-Vámutca a János-utcaig terjedt s jobbról a Búza-piac, balról a József-utca szegte. *) Az Alsó-Vámutca a János-utcától a Récsei vámházig terjedt. Az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés az Alsó-Vám-utca nevet Vám-utca névre egyszerűsítette, a Felső-Vámutca nevét pedig átalakította Széna-piac névre. Még megjegyezzük, hogy a XVIII. században a

*) L. Korabinskyt.

Vám-utca mentén több szőlő terült el a házak mögött.

Nevét a Vám-utca onnan viseli, mivel a Sánc-útra kiérő végén a vámsorompó van. A vám a város életében ősidőktől fogva maig nagy szerepet játszott. Az országos vám története kicsinyben a város vámtörténete. Pozsony vámtörténete viszszaigazul a XII. századba, II. Béla koráig. Már ő adományozta a pozsonyvárosi és pozsonymegyei vámokat, eredetileg királyi haszonvételeket testületeknek és magánosoknak, miben őt utódai is követik. Városunkban a fizetendő vám törvényesen volt megállapítva. III. Endre király 1291-ben adja a városnak vám- (telonialis-) szabadsalmát, melyet utóbb több király is megerősített. Az ország minden rendbeli utasa, maga a nemes is kötelezve volt annak megfizetésére. V. László király 1454-ben tudtára adja a kereskedőknek és utasoknak, hogy ezentúl minden állásu egyén ellenmondás nélkül fizesse meg személye és áruja után Pozsony városának a vámot. Hasonlóképpen kötelezi I. Mátyás király is az ország minden rendbeli lakosát, hogy a pozsonyi hidon való átkeléskor úgy személye mint áruja után fizesse meg a vámot. Ezt 1473-ban az új hid felépítése után ismételi. 1475-ben hidvámmentességet a maga személyén kívül csakis az ország zászlósainak, főpapjainak és azok kíséretének, valamint a pozsonyi prépostnak is engedélyez. Az ország többi lakosságát ezentúl is kötelezi a hidvámfizetésre. Persze a

vámszedés jogával együtt járt a vámzsarolás is. A vámosok a törvényes vámon fölül a vám alá nem eső tárgyak és élelmickek után is vettek vámot. Ez abból nyilvánvaló, mivel ismételten kellett őket arról letiltani. 1415. jan. 25-ikén Zsigmond király meghagyja a pozsonyi vámtulajdonosoknak, hogy tiltsák el vámszedőiknek a közönség zsarolását. 1416. márc. 16-ikán értesíti Zsigmond király a pannonhalmi és a pilisi apátokat valamint Ventur Gáspár pozsonyi polgárt, hogy előtte Pozsony város közönsége nagyon panaszkodott, miszerint a pozsonyi rév tisztviselői és vámosai a pozsonyi piacra hozott egyes élelmiszerek: baromfi, juhok, sajt, vaj, tej és egyéb élelmiszerek után jogtalanul és erőszakosan vámot csikarnak ki.

A régibb királyok által adott és megerősített vámszedési jogot ujabban 1735-ben február 18-ikán keltezett szabadalomlevéllel III. (VI.) Károly király is megerősítte. *) Legutóbb pedig a belügyminiszter 1888 évi augusztus 22-ikén kelt **) rendeletével a kövezetvám-szedési engedélyt 1889. január 1-től 1894. évi december hó 31-ig terjesztette ki. Az ujabbi meghosszabítás iránt való törvény tárgyalás alatt van.

Az útvám-szedés pedig az 1890. évi I. t. c. alapján Pozsony sz. k. város által 1892. december hó 5-én ***) hozott hatá-

*) L. h. Nr. 66.

**) 53545. sz. a.

***) 26462. sz. a.

rozat értelmében történik. A kövezetvám-jövedelem a belterületi átvonuló utak kövezésére és a dunapartok kiépítésére szolgál s 1903. évben 112323 koronát tett. Az útvám jövedelem a törvényhatósági utak építésére és fenntartására szolgál és 1903. évben 74745 koronát tett. A vámtárgyat a városi határban a vámsorompón kívül és belül fekvő (átkelési) törvényhatósági utak képezik. A vámsorompón kívül fekvő törvényhatósági utak hossza 27732 méter és középszélessége az árkokkal együtt 12 méter. Irányuk Károlyfalu, Lamacs, Récse, Szőlős, Nagyszombat (Iványin át), Verekenye, Malomliget-Förév. Malomvölgy, Vaskút. A vámsorompón belül fekvő törvényhatósági (átkelési) utak hossza 18540 méter és középszélessége 10.5 méter. A külső utak gránitkavicscsal vannak fedve, a belső utak pedig egész hosszúságban granitalappal és mészkőkavicsolással birnak, míg a kövezett átkelési utak hossza 4507 méter, középszélessége 10 méter s gránit, részben keramit kockákkal kövezvék. A kövezet- és útvámszedés a kőbányái, dunahídi, malomligeti, nagyszombati, récsei, pöllni, marcali, kecskekapui és császáruői vámhivataloknál történik. A gőzhajón és vasúton érkező árúk után a kövezetvámot az illető közlekedési vállalatok teherpénztárai szedik be a város részére, és a fuvarleveleken nyugtázzák. A vámjövedék az elmúlt évszázad ötvenes és hatvanas éveiben bérbe volt adva Mahacsek bérlőnek, azóta azonban házilag

kezeltetik. A vámjövedék sorába tartozik a külön kezelt kikötési karópenz is, amely szintén régi jog alapján az 1903. évi november hó 2-án alkotott szabályrendelet értelmében szedetik. Ezen jövedék 1900. évig az I. dunagőzhajózási társulatnak volt bérbe adva évi 2000 koronáért. Jelenleg házikezelésben van és 1903. évben 2551 koronát jövedelmezett.

Váraljai-révpart. (Zuckermandlerlande.) A Váraljai-révpart alatt a Terézvárosban a Mária Terézia-úttal párhuzamosan futó s a Dunára kiérő házsor értetik. A Mária Terézia-úttal a Vitéz-utca, a Templomtér, a Korabinsky-, a Ballus-, a Strohmayr-, a Petzl-, a Steinwall-, a Braunecker-, a Moller-, a Messerschmidt- és a Molnár-utcák kötik össze. A Révpartnak Vitéz-utcai tájára esik a villamos közúti vasut végállomása.

Nevét a Váraljai-révpart vár alatti fekvésétől veszi. A Váralja (suburbium castri Posoniensis) eredeti értelme tágabb terjedelemben veendő, mint a milyennek a mai révpart felel meg, mert a Váralja nemcsak a vár déli-, hanem keleti részére is terjedt ki. Hajdan ez a Váralja saját területi joghatóságával birt. IV. László királynak egyik 1280-ik évi oklevelében Jakab „váraljai birónak“ neveztetik. 1289-ből egy peregyezséget ismerünk, melyet a váraljaiak a városbeliekkel kötöttek. Ebben a Váralját Jakab villicus, a várost Tywardus villicus képviselte 12 esküdtársával. Zsigmond király 1423. jan. 18-án

Pozsonyban kelt okiratával megújította a pozsonyi Váralja lakói számára azok régi szabadalmait. Ujabb keletű iratokból tudjuk, hogy joghatóságuk bíróból, syndikusból, 6 tanácsosból, 6 esküdtpolgárból s némely egyéb alkalmazottból állott. E külön joghatóság a várossal való egyesülés következtében 1850-óta megszűnt. Kiemelendő, hogy a Váraljának már régebben voltak emeletes házai, temploma, nemesi curiái, elemi iskolája, a „Kék kulcs“-ról címzett tündője, három sörfőzőháza, polgárőrsége. Ipara és kereskedése sem volt hajdan jelentéktelen, főleg az építőfával és cserépedényekkel való kereskedése volt élénk. Felemlítendő, hogy a reformatió terjedésekor az evangélikusok istentiszteletüket egy a váraljai városrészben levő házban tartották, a későbbi gr. Szápáry-féle palotában, a mai „Arany korona“-ról címzett házban.*) 1785-ben volt összesen 87 háza, 264 polgára, összesen a várhegyével együtt 6650 lakója. 1815-ben a megadózott házak száma már 241, a curiáké 10, a családoké 1203. 1865-ben már 395 épülete volt. Hogy a Váraljának német Zuckerman dl neve honnan ered, vajjon onnan, hogy telepesei tán Zukmantelből jöttek, nem tudjuk megmondani. Ellenben a Révpart név származása iránt nincs semmi kételyünk. Tudjuk, hogy II. Béla 1137-ben Pozsonyban s az egész me-

*) L. fentebb Mária Terézia-út alatt 357 lap.

gyében a vám- és révjognak egy harmadát a Sz. Mártonhegyi bencés apátságnak adományozta*). A rév másik harmadát a pozsonyi főispán kapta, nyilván akkor, mikor a megye alakult. A harmadik harmad egy időn át a király kezén maradt, mígnem kegye azt a pilisi apátnak nem adományozta. Mikor történt ez, nem tudjuk, valószínűleg III. Béla vagy II. Endre alatt. Tény, hogy IV. Béla 1248-ban és 1254-ben János pilisi apátnak a pozsonyi rév jogát megerősítette. Az utóbbi oklevélből kitűnik, hogy a pozsonyi révhez a csötörtökhelyi (Csötörtök a Csallóközben) szárazvám is tartozott. A vámjövedelem mindazonáltal nem ment teljesen jogtulajdonosaik kezébe, mert annak tizede — Imre királynak egy 1198. évi oklevele alapján — az esztergomi érseket illette. Az érsek ezen tizedszedési jogáról 1306-ban a pozsonyi prépost és káptalan javára lemondott. A pilisi apátság másfélszázadon át szedte a rév és vám öt illető részét, a pannonhalmi apátság ellenben a legujabb időkig tartotta — bár nem pereskedés nélkül — a révre való jogát elismerésben. E rév a vár tövében, a János apát által 1252-ben épített Vizitorony mellett huzódott el. A számos vizijárómű, hajó, csolnak, mely az 1574 évi metszeten itt a

*) Hogy ez adomány nem Sz. István 1001. helyesebben 1030 körül kiadott oklevelére vezetendő vissza, abból bizonyos, hogy az ez oklevél utóirata nem egykorú az oklevéllel, hanem egy 1137 év után történt jóhiszemű ráírás.

part hosszán látható, révi jelentőségét képileg is feltünteti. 1439-ben Albert király a dunai vám- és révjogot a hiddal együtt a városnak adományozta oly feltétellel, hogy az saját költségén köteles legyen a hidat fenntartani. Ezen időtől fogva gyakorolta aztán a város a vám- és révjogot. Ezt 1471-ben Mátyás király is megerősítette, mert „a város nagy szolgálatokat tett az országnak“. Ő utána is gyakorolta a város e jogot mindaddig, mig nem az új állandó híd építésekor erről le nem mondott.

A Váraljai-révpартnak lakói túlnyomólag révészek voltak. Ezek s segédek (urfarer és urfarer gesellen, urfargesellen) különösen Zsigmond király alatt jutottak nagyobb szerepléshez, mikor a törökök elleni hadszállítások miatt rájuk nagy szükség volt. A városi számadókönyvek telvék révészekre és révhajókra (urfar zullen) fordított költségek felsorolásával. Nemcsak közönséges utazókat szállítottak, de a királyi udvart, tömeges vásárnépet, alkalomadtán hadcsapatokat, hadi felszereléseket, ágyukat, társzekereket, puskákat is. A középkorban itt jelentékeny hajóvásárok is voltak. Mátyás király itt szerzé be 1463-ban a törökök ellenében szükségelt hajóinak egy részét. II. Ulászló is itt vásároltat 1496-ban szerémi borai szállítására hajókat, úgy hogy mondhatni, miszerint a Váralja és révpartja nagy multra tekinthet vissza. A Dunapартnak a Váraljai révparton túl is kiterjesztett legújabb szabályozása e városrészek külső arculatát teljesen átalakította.

Ma a révészek helyét egy-két nevezetesebb cserzővarga és írhás foglalja el. Különös élénkséget kölcsönzött a révpartnak 1904-ben az annak végén felállított új városi uszoda.

Várlépcső. (Schlosstiege.) A Terézvárosnak ezen szűk, meredek és kényelmetlen, de a festői ingert nem nélkülöző sikátor-utcája a Vártelek-utcaból a várba vezet fel, illetve ezen utcán át juthatni a Vizhegy-aljra: az Oeser- és Florián-utcákba s a Csuka-utcán át a Váraljai-révpartra. A XVIII-ik században (és nyilván előbb is) ez utcát „mély- és meredek-út“-nak (via profunda et praeceps) nevezték. Hajdan természetesen befaragott lépcsőkkel bírt, ma mesterségesen rakott jó lépcsői vannak. Hogy hajdan a Várlépcső alján ott, hol most a Vártelek-utcán a lépcsők kezdetüket viszik, nyeregtetős toronykapú volt, azt az 1574 évi képmetszet mutatja. De igazolja ezt egy történeti adat is. Mikor ugyanis 1439-ben a városi polgárok a várba zárt Rozgonyit ostrommal szorongatták, a várkapitány kirohanást tervezett, melynek megakadályozására a polgárság a várnak város felé néző kapúja elé*) torlaszokat és sánckosarakat emelt. Ezen alsó kapúra következett a felső kapú: a pompás, ma csak eléktelenedett állapotban fennálló, XV. századi gót stílusú díszkapú. E kapút a XVIII. században már csak Régi kapú**)

*) gegen den Purkthar über.

**) porta, quam veterem dicunt, írja Bél Mátyás.

néven ismerik, mi mutatja, hogy egykori fényéről már nem volt akkor az embereknek sejtelmök. Egykor e kapú diszes eleganciát és építészeti pompát egyesített magán, amint ezt az 1863-ban Schmidt Frigyes, a bécsi városház hírneves építője vezetése alatt készült műemléki felvétel meggyőzően bizonyítja. Épült e kapú, nem mint némelyek a rajta előjövő bossage-művezet félreértéséből hiszik, a XI. században, hanem Mátyás király alatt a XV. század végén. Consolokon nyugvó védelmi folyósóval birt. Azonkívül gazdag mérművel, oszlopokkal, toronyfiakkal, orom- és csúcsiv-diszszel valamint szobrokkal ékeskedett. Kevésbbé védelmi mintsem inkább diszkapú volt. E kapú az 1574 évi képmetszeten mint csonkatorony-kapú mutatkozik, mutatva, hogy az már a XVI. században tényleg pusztulásnak indult. A nevezett képen a kapú lőréses zwingerfalak által összeköttetésben áll egy másik hasonló csonkatorony-kapúval, melynek azonban ma már semmi nyoma sincsen. Legujabb időkben e kapúba őrségi szobát is építettek be, mi a régi architekturai szépséget teljesen lerontotta. E kapúnak eredeti alakzatában és fényében való restaurálása nagyon kívánatos volna. Városunk vele egy ritka szép műemlékkel gyarapodnék. E kapú előtt esett el a Bethlen Gábor-féle harcokban egy merész roham alkalmával gr. Dampierre Henrik császári tábornok 1620-ban október 9-ikén. Holtteste Pozsonyból Franciaországba, Nancyba került, hol sirját Ferenc József király

Ő felsége egy Tilgner Victor pozsonyi születésű szobrász által készített emlékkal díszítette.

A Várlépcső 24 ik lépcsőjénél álló házikóban írta halhatatlan Petőfink 1843-ban az „Országgyűlési tudósítások“-at.

Vármegyeház-tér. (Komitat-hausplatz.) E közepén fákkal beültetett s szent szoborral díszített szabálytalan tér az Óvárost, a Ferenc-Józsefvárost és a Terézvárost választja el egymástól. Déli házsora az Óvároshoz, északi házsora a Nándorvároshoz, nyugati házsora pedig a Terézvároshoz tartozik. Érintkezik a Nagy Lajos-térrel, a Kisfaludy- és a Kapucinus-utcákkal. Hajdan, amint az a Redel-féle 1751. évi alaprajzból is látható, a mai Vármegyeház nyugati végén nyílt utca vezetett a Jókai-utkába. Ma e régi utcát a Vármegyeház épülete megszüntette.

Nevét e tér az északi oldalán álló Vármegyeház után kapta, míg a Kapucinusok felé eső részét Kapucinus-tér-nek nevezték s illetve nevezik ma is a nép köznyelvhasználatában. E kettős nevet megszüntette az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés, a két nevet Vármegyeház-térre változtatva. Régibb időkben e téren mindenféle gazdasági eszközt, ásókat, targoncákat, gereblyéket, stb. árultak, ősszel pedig kivált hetivásárokkor a falvakból idehozott kelkáposztát árulták itt szekereken. Ma csak egyes kofák kínálják itt eladásra vegyes gyümölcsportékájukat, ami azonban e teret élénké teszi, az a

boltok egymást követő sorozata. A XV. században még csak egyes házak jelentkeztek volt e téren. A tér déli oldalát akkor a városfalak szegték be. Az a védelmi féltorony, mely a Merián-féle képen is szemlélhető s melyet az 1530. évi városi számadások is emlitenek, a tér déli sora mentén, a Klarissza-utcai lépcsőn innen állott. A mult századi városi térrajzokon itt csakis városfal és városárok van feltüntetve. Ez irányban huzódott a városárokban a régi lövölde is. Neyder 1820-ik évi térképen már e sor házakkal van beépítve.

A tér legnevezetesebb épületei a vármegyei székház és a Kapucinusok kolostora és temploma. A Vármegyei székháza a régi Trinitarius-kolostor helyén 1844-ben épült Feigler Ignác építőmester által 133,386 pengő forintnyi (280,110 koronányi) költségen. Frontispiciumán olvashatjuk az MDCCCXLIV évszámot. Nyugati részének udvarépületei s az 1871-óta a királyi ügyészségnek átengedett megyei börtönök épülete, melynek alapkövét 1844-ben szeptember 3-ikán tette le az országos hatóságok és a megyei rendek jelenlétében az ország nádora, részben a régi Sz. Mihály-temető*) foglalják el. A székház földszinti helyiségeit az anyakönyvvezetői, szolgabírói és számvérvérségi hivatalok, a második emeleti helyiségeit a megyei közigazgatási

*) L. Jókai Mór utca 194. l.

hivatalok, első emeleti helyiségeit pedig a fő- és alispáni lakások veszik igénybe.

A Jókai Mór-utca felé van a székház tekintélyes nagyterme, mely megyei közgyűlések, de igen sűrűn jótékonysági tombolák és bálók, közgazdasági s műkiállítások, nemzeti ünnepségek, hangversenyek tartására szolgál. E teremben tartja az Egyházi zenegyesület hiresekké vált s nagy látogatottságnak örvendő előadásait.*) Ebben rendezi kiállításait az 1884-ben december 21-ikén alapított s most Frigyes főherceg védnöksége alatt álló Pozsonyi Képzőművészeti egyesület, melynek célja a művészi tehetségeket fejleszteni és a nagy közönségben a jobb ízlést s a műszeretetet felkelteni és ébrentartani. A kiállításokon részt vesznek hazai és kivált pozsonyi művészek: festők és szobrászok. A városunkban született avagy itt működött vagy működő művészek közül hangzatos névre tettek szert műalkotásaikkal Keleti Gusztáv, Majsch Ede, Spányik Kornél**), Modrovich Gábor, Sztankovits Móric, Pitthordt Lajos, Zierer Géza festők, Fadrusz, Radnai, Rigele és Meszner szobrászok. Melletők sok nem hivatásos, de jeles tehetségű műkedvelő festő is végez elismerésre méltó jó művészi munkát városunkban. Az egyesületnek első

*) L. fentebb Székesegyház-tér alatt 489—494 lapokon.

**) Fivére Spányik Irma jeles operaénekesnőnek.

elnöke gr. Esterházy István, alelnökei Pisztorý Bódog és Wigand Károly, első titkárai Batka János és Havlicsek Vince voltak. Az első kiállítást az egyesület 1886-ban rendezte. Ma van az egyesületnek 229 tagja s 7591 koronányi vagyona.*) A vármegyei teremben van továbbá a Petöcz György nemzeti vértanu emlékére elhelyezett feliratos márványtábla. A termet fejedelmi és főispáni személyek olajfestményes képei, köztük egy kiváló értékű Mária Terézia-kép díszítik. A terem szom-

*) Pozsonyban az első műkiállítást a budapesti képzőművészeti egyesület rendezte 1853-ban. Nevezett budapesti egyesületnek a részvényei Pozsonyban mint főokban igen jól keltek. Ki voltak itt állítva Markó-, Lőcz-, Pettenkofen-, Waldmüller-, Mérei-, Piloty-, Marastoni-, Ujházi-, Reinhold-, Schwemmlinger- művek. A kiállítás színhelye a Primás-palota volt. Egy második műkiállítást rendeztek városunkban a Grassalkovich-palotában 1865-ben az akkor itt üléselő magyar orvosok és természettudósok tiszteletére. Aug. 27-én nyílt meg s helybeli magánbirtokban levő képeken kívül régiségi tárgyak is voltak kiállítva. A kiállítás főjára Piloty „Nero”-ja volt, melyet tulajdonosa gróf Pálffy János aztán a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Egy harmadik kiállítást rendeztek szintén itt született vagy itt működött művészek helybeli magánbirtokban levő műveiből 1883-ban. Képviselve voltak e kiállításon Tilgner Viktor a most a városi múzeumban levő mell- és csoportszobraival. Azonkívül Messerschmidt, Oeser, Donner, Fadrusz, Fleischmann, Keleti, Könyöki, Lang, Lüttgendorf-Leinburg Nándor és Leo, Majsch, Scheidlin, Spányik egyes műveikkel. A kiállítás a Csáky-téri kath. népiskola földszinti helyiségében volt rendezve. Tréfort miniszter nyitotta meg.

szédságában van a Pozsonymegyei régészeti és történeti egyesület kisdud muzeuma. E most említett egyesület 1873. dec. 15-én keletkezett Jedlicska Pál indítványára és buzgólkodására, alapszabályait 1874. febr. 15-ikén erősítette meg a m. kir. belügyminiszter, 1874. ápril. 27-ikén tartotta első közgyűlését. Elnökei Rónay Jácint, Ortway Tivadar s jelenleg Thaly Kálmán. Az egyesület kiadott Wagner Lajos titkár buzgó szerkesztésében több, tartalmas szakértekezéseket tartalmazó évi jelentést. Ujabban az egyesület a Pozsonymegyei közművelődési egyesületben mint önálló szakosztály szervezkedett. Kamatozó alaptőkéje 4524 koronát tesz.

A megyeház hátsó földszinti helyiségeiben van a vármegyei levéltár. Ez családtörténeti és peres okiratokat, megyegyűlési jegyzőkönyveket tartalmaz 1579-től 1617-ig és 1666-tól máig. Legrégibb okirata 1456-ból való s a sopronmegyei Nemeskér birtokra vonatkozik. Van 19 darab XVII., XVIII-ik századból és a XIX. század elejétől való családi nemesi oklevele. Azonkívül 200 darab családokra és helységekre vonatkozó okirata a XIV-ik század elejétől 1711-ig. E levéltárban vannak letéve az Orczy-család levéltárának egy része, nemkülönben a Törjék-családra vonatkozó XVI—XVIII-ik századi okiratok. Van végül egy 22 magyar családra vonatkozó, hihetőleg a XVIII. század elején szerkesztett Genealogiája, mely a XVII-ik század végeig terjed.

A vármegyei háznál tartja választmányi üléseit és közgyűléseit a Pozsonyi magyar köznevelődési egyesület. Alakult 1883-ban október hó 1-sején. Alapszabályait megerősítették 1883-ban nov. hó 29-ikén. Az egyesület célja a köznevelődésnek nemzeti irányú fejlesztése és terjesztése. A gátló akadályok elhárítása mellett a nemzeti szellem ébresztése, ébrentartása és az a fölött való örökös. Fenntart óvodákat, névszerint Cseklészen, Hidason, Bazinban és Szomolányban, segélyez ovónőket és jutalmaz nevezetes eredményeket felmutató tanítókat. Az egyesület székhelye Pozsony, működési tere Pozsony város és vármegye, mely törvényhatóságok védelme alatt is áll. A vármegyében 11 fiókja működik, névszerint Szentgyörgyön, Bazinban, Modorban, Nagyszombatban. Malackán, Szempcen, Somorján, Galántán, Stomfán, Dunaszerdahelyen és Szereden. Vagyona 52706 korona. Van 65 örökös alapító, 215 alapító és 425 rendes tagja. Elnöke alapításakor ideiglenesen Rimely Károly, utána 1883-tól 1901-ig gr. Pálffy István, 1901-től máig gr. Apponyi Albert.

A vármegyei háznál van továbbá a Pozsony-vármegyei gazdasági egyesület hivatalos helyisége és irodája. Alakult 1898-ban. Alapszabályait megerősítették 1898-ban máj. 31-iken. Székhelye Pozsony, működési köre Pozsonyvármegye és Pozsonyváros. Célja a mezőgazdasági érdekeknek minden irányban való előmozdítása. Képviseli a gazdaközönség érde-

keit a törvényhozás és hatóságok irányában; szolgál hatósági közegeknek szakvéleménynyel és felvilágosításokkal; gyarapítja a mezei gazdálkodással foglalkozók szakértelmét a növénytermelés, állattenyésztés és a gazdasági mellékiparágak terén tanulságos füzetek kiosztásával, termény-, állat-, gépkiallításokkal és versenyekkel; előmozdítja az állattenyésztést helyes tenyésztési irány megjelölésével megfelelő apaállatok beszerzése s kiosztása által; támogat célirányos ujitásokat és serkenti a gazdákat okszerű termesztésre, emeli a gazda és a föld hitelét, elősegíti az olcsó tőke beszerezhetését s fokozza a mezőgazdasági termények versenyképességét; tesz különböző, a vármegyében még ki nem próbált növényekkel termelési kísérleteket; közbenjár gazdasági szükségletek tervezésénél és a gazdasági termények értékesítésénél, létesít hitel-beszerzési és eladási szövetkezeteket, kieszközöl tűz- és jég ellen való biztosításoknál az egyesület tagjainak kedvező díjtételeket s szerkeszt vármegyei gazdasági statisztikát. Vannak az egyesületnek tiszteleti, alapító, évdíjas és levelező tagjai. Buzgó elnökei gr. Pálffy István és Bartal Aurél, alelnöke Földes Gyula s tevékeny titkára Horváth Jenő.

Az arcvonallával a Vármegyház-térre, oldalszárnyával pedig a Kisfaludy-, illetve a Torna-utcába kiérő 2 (1200 □ öles) holdnyi és 742 □ ölnyi intravillán és kerti területtel biró Kapucinus-kolostor és

templom egy I. Lipót király 1676. évi rendeletével a Sz. Katalin-kápolna gondozásával megbízott Kapucinusoknak átadott, Strattmann Mária-Terézia grófnő által alapított régi kolostor és templom helyén nagyrészen gr. Esterházy Imre esztergomi érsek költségén épült. A mai kolostor-épület alapkövét 1708-ban rakta le gróf Volkra pozsonyi prépost nagy ünnepséggel. Elsőnek épült a zsolozsmakar kis tornyoskájával, mellette a sekrestye és az oratórium. Az építéssel bécsujhelyi Damascin János kapucinus-atya, a rendtartomány építészé volt megbízva. 1709-ben okt. 3-ikán szólalt meg először a torony kis harangja. Az első vecsernyét gr. Volkra prépost énekelte. Ez év okt. 4-ikén assisi Sz. Ferenc ünnepén herceg Keresztély-Ágost biborospriász mondta az első szent misét. Ugyancsak 1709-ben készült el a zárda két szárnya: a főszárny az ebédlővel és az egyik oldal-szárny a vendégszobákkal, 1711-ben dec. 20-ikán tette le gr. Volkra már mint veszprémi püspök a templom alapkövét, mely 6 év alatt felépült. 1717. jun. 6-ikán szentelte fel azt gr. Erdődy László nyitrai püspök. 1712-ben költöztek az atyák a Sz. Katalin-kápolna mellett levő házból a zárdába. 1727-ben épült a Kecske-utcára és a Pálffy-kertre néző másik két szárny. Ekkor épült a szekrestye fölé a könyvtár is. A 4420 frtnyi költséget gr. Esterházy Imre priász viselte. Minthogy a templom posványos, süppedékes talajon épült, csakhamar roskadozni kezdett. Már 1735-ben részben

lebontották, a többinek gyökeres javítására pedig gr. Esterházy Imre 5 ezer forintot ajánlott fel. A restauratiót Alio Bernát bécsi csász. erődítési mérnök és építész, valamint frater Berthold kapucinusrendi építész hajtották végre. 1753-ban a zárda főszárnyát 13 öllel meghosszabbították a várúti kertfal felé. A ma az új reáliskola szögletén zöldség- és magtárházul szolgáló ház eredetileg betegházul épült a rendtagok számára Sághy Metód gvardián által. A templom 4 oltárát*) 1737-ben aug. 4-ikén gr. Perényi Zsigmond esztergomi segéd-püspök consecrált. A kápolnában levő Szűz-Mária-oltárt 1742-ben nov. 4-ikén avatta fel gr. Zichy Ferenc esztergomi segéd-püspök. Az oltár asztalos munkájára lotharingiai Ferenc 600 frtot adott. A főoltár diszeül szolgáló szentségházat Jakobek István pozsonyi övkészítő készítette saját költségén.

A könyvtár szaporítására nagy gondot fordított Sághy Metód gvardián 1737—1739. és 1746—1749-ig. Ő a templom készletet is szaporította. 1750-ben P. Fructuosus gvardián nagybecsű könyvgyűjteménnyel gazdagította a könyvtárt. A kriptában van eltemetve az 1753-ban okt. 9-ikén meghalt Lobkovitz György Keresztély sagani herceg és magyarországi főhadparancsnok, 1766-ban pedig Illésházy József ország-

*) A főoltár Sz. István, a többi 3 assisi Sz. Ferenc, paduai Sz. Antal és a Sz. Kereszt tiszteletére avatvák.

biró özvegye, született Abensbeg-Traun Terézia grófnő került ide örök nyugalomra.**) Később, 1857—1861-ig a ház a vallásalapból utalványozott költségen átalakult.**)

A Sz. István király tiszteletére felavatott, józan egyszerűségével áhítatot keltő templom bejárását Sz. István művésziileg készített szobra díszíti. A templom belső felszerelése sem egy időben történt. A templom hajójában függő, Krisztus kinszenvedését ábrázoló 8 nagy képet Udalrik kapucinus-rendtárs festette 1745—46-ban. Ugyanő festette a Sz. Istvánt Imre herceggel feltüntető óriási oltárképet is. A Keresztoltárral szemben levő, Sz. Fidelis tiszteletére emelt oltár 1749-ből való. Az oltárt ékesítő képet Norbert kapucinus-atyja festette Bécsben. A szentsír 1750-ben készült Dare bécsi festő által s arra a Wolfsthalban vadászó I. Ferenc császár a kéregető Crescentius kapucinusnak 50 aranyat adott. A templom maga idők folytán sok ünnepségnek volt a színhelye. 1741-ben aug. 2-ikán emlékezetes portiunkulát ültek a kapucinusok, gr. Patlachich kalocsai érsek énekelte a nagymisét, melyen jelen voltak Mária Terézia királynő férjével I. Ferenc császárral, ennek

*) Mindez érdekes adatokat boldogult Pucho Amadens kapucinus-atyja kutatta ki a ház történetéből.

**) A szükségelt pénzt a pozsonyi Első Takarékpénztár előlegezte, a törlesztés a vallásalapból történt. Ennek emlékére illesztették az újépületek egyikébe e chronosticonos felirati kőtáblát: EX Ingenioso AssensV gratiaqVe / ApostoLICI regIs / FranCIsCI JosephI I., / aere Cassae soLlICItatRICIs / eXstrVCta sVM.

testvérével lotharingiai Károly herceggel. E napon Patachich fényes ebédet is adott a refektóriumban a magyar mágnásoknak. 1747 május hó első felében nagy pompával ünnepelték meg a XIV. Benedek pápa által 1746 jún. 29-ikén szentté avatott két kapucinus, sigmaringai Fidelis vértanu és leonissai József hitvalló szentté avatását. 1750 máj. 18-ikán sz. Felix ünnepét ülték, melyre az egész kir. udvar, a püspökök és mágnások is megjelentek. A felségek, Marianne és Krisztina főhercegnők az oratóriumban foglaltak helyet, gr. Esterházy nyitrai püspök mondotta a nagy misét. 1784-ben ünnepelték brindisi Lőrinc kapucinus-hitvalló boldoggá avatását, 1796-ban pedig ofidai Bernát kapuc. hitvalló boldoggá avatását. Évenként máig ünneplik jun. 29-ikén és a következő napokon szalézi szent Ferenc kilencedét. Ez ajtatosságot 1758-ban alapította Oneil született Maholányi grófnő. Ez ajtatosságra P. Fructuosus kapucinus- atya külön imakönyvet szerkesztett. Az alapító grófnő Szal. sz. Ferenc és Chantal Johanna Franciska ereklyeit is ajándékozta a templomnak. Nem hagyhatjuk említlenül, hogy e templomban mondotta a hirneves történetíró, de szerencsétlen sorsu Fessler Ignác Aurél első sz. miséjét.

A kolostor rendtagjai eleitől fogva buzgón fáradoznak úgy a hitoktatás mint az istentisztelet és lelkipásztorkodás terein. 1676-tól miséztek, prédikáltak és gyónattak 35 esztendőn át a Katalin-templomban. 1701 óta az Irgalmasok templomá-

ban szónokoltak. 1712-ben a pestis idején hősi elszántságot tanusítottak a haladóklok szolgálatában. 1738 szept. 16-ika óta a Sz. Erzsébetiek kórházában végzik maig a lelkészi teendőket. 1739-ben a vár-aljai templom gondozását is átvették. 1741-óta végezték a várkápolnában a zsolozsmát és isteni tiszteletet. 1746-ban vállalták el az Orsolyaszűzek templomában mondandószentbeszédeket. 1748-óta miséznek a Miasszonyunkról nevezett kanonokrendű apácák templomában. 1766-tól végezték az istentiszteletet a Pálffy-udvar kápolnájában, melyet aug. 10-ikén Klimó György pécsi püspök a szeplőtelen fogantatás tiszteletére megáldott. 1768-óta ifj. Grassalkovich Antal gr. kérelmére pozsonyi palotájában is kezdettek misézni. 1780-ban a hercegprimás akaratóból a koronázó-dóm, az Erzsébetiek temploma és a Zuckermándli számára kapucinus atyák rendeltettek ki hitelemző beszédek tartására. Ma is végzik az isteni tiszteletet saját templomukon kívül az Erzsébetieknél, az Orsolyásoknál, a sz. Miklós- és sz. Katalin kápolnáiban. Segédlelkészek a Sz. Háromságplebánia templomában. — A templom előtt a tér közepén a Sz. Szűz tiszteletére álló oszlop 1723-ból való.

A Vármegyeház-téren állanak a kétlovas bérkocsik. A bérkocsik városunkban már a XV. és XVI. században szerepelnek. A városi urak a XV. századi számadókönyvek szerint 2, 3, 4 lovas kocsikat fogadtak fel hivatalos kiküldetésükkor. Nem ritkán lovasok is kísérték a kocsit, úgy

hogy olykor 10 ló is volt úton. A fuvarbér a lovak számához képest változó volt, az rendszerint egy-egy napra 400—800 dénárt tett. A XVI. században már fuvarosok (furmann) helyett bérkocsisok említetnek. 1579-ben a polgármester bérkocsin (Lohn gutsch) utazott. 1589-ben a város a Pozsonyban missióban járt (prédikáló) mezitlábos barátot Bécsbe Lhongutschin vitette vissza. 1612-ben a királyi felség rendeletére 7 bérkocsi (Sieben Lantgutsch) ment Prágába. A későbbi időkben a bérkocsik száma egyre gyarapodott. Ma a kétlovas bérkocsisok (fiakkeros) száma 23 összesen 56 kocsival, melyek állomáshelyei a Vármegyeház-tér és az Andrássy Gyula-utca. Ezeken kívül vannak egyfogatu bérkocsik (comfortables), szám szerint 38 egyfogatu bérkocsis 48 kocsival, melyek állomáshelyei a Hid-utca, a Nagy Lajos-tér és a Vásártér. Úgy a két, mint az egyfogatu bérkocsik viteldija a szerint van megállapítva, amint a hajtás a városi területen (a vámsorompókon belül), vagy a vasuti indóházakhoz illetve a gőzhajózási állomáshoz avagy a külterületen (extravillanban) történik. A környékbeli hajtások dija szabad egyezkedés tárgya, az egyfogatuak csak a város területén és határában vétethetnek igénybe, azonkívül Károlyfalvára, Wolfsthalba, Köpcsénybe, Főrévre, Szőlőstre, Récsére és Lamacsra vagyis a szomszédos helységekig.

Városház - utca. (Rathhausgasse.) Az Óvárosnak ezen a Városház és a Jezsuitatemplom közé szoruló utcája csakis

gyalogközlekedésre szolgál, mert sorompó-cölöp által van a kocsiközlekedés elől elzárva. Összeköti a Fő-teret a Batthyány-térrel. Régi neve Kis-utca (parvus vicus). A Sz. Salvatortemplomnak vagyis a mai Jezsuita-egyháznak 1637-ben történt felépítése után Templomsikátor (Kirchengassel) nevet kapott. Mai nevét, melylyel a Halácsy-féle 1849—50 évi nagy városi térképen is jelölve van, a szomszédos városháznak köszöni, melynek éjszaki szárnya a Fő tértől a Batthyány-térig ez utca déli sorát alkotja. A Jezsuita-templomon és a Városházon kívül csak egyetlen épülete van ez utcának, a Jezsuita-kolostorhoz támaszkodó régi Behaim Balázs-féle ház. Ez a város legrégebbi épületeinek egyike, mely eredetileg kiszökellő erkerekkel*) birt. Ezeket 1606-ban cseréppel fedték be. E ház egy 1535 évi adat szerint a magyarajkú lakósok birájának hivatalos helyisége, az úgynevezett ungrisch Rechtstuben Ins Herr Blasy Beham Haws, 1542-ben Hungern Rechtsstube volt. Utóbb a protestánsok átépítették iskolai célból s ebben kivált Szegner András városbíró és az evang. egyház és iskola felügyelője buzgólkodott. Iskolául az épületet 1656 nov. 30-ikán avatták fel, minek emlékére Szegner András érmet is veretett, melynek arclapja a trójai falovat ábrázolja a belőle kiszálló

*) Die Awsladung awf den Traidmarkht. (A Traidmarkt tudjuk, megfelel a régi Sz. János-, másképp Herczeg-, a mai Batthyány-térnek)

hősökkel*). Az épület összesen 15 ezer tallérjába s mintegy 500 ezer darab téglájába került a protestáns hitközségnek. A felavatás évfordulóját még ma is megünnepli a Lyceum ifjusága. 1665- és 1666-ban ugyancsak az evangélikusok német hitközsége ez épületet megnagyobbította, ráarakva még egy emeletet és az udvari helyiséget is kiépítve. 1673-ban januárban már a Jezsuita-collegium két tagja vonult be ez épületbe állandó lakásra, kikhez nemsokára társul egy harmadik is járult. Ők a dómtemplom mellett levő Jezsuita-anyakolostorba incorporált fiók-telepet (residenciát) alkottak s superiőrük a káptalan-utcai rectornak volt mindenben és teljesen alárendelve. Első e házban lakó főnök Zehetmair András, második Dietrichstein Frigyes volt. Mikor utóbb a Jezsuitagymnásium került ide, számos hirneves jezsuitaatya működött itt mint rector, tanulmányi felügyelő vagy tanár, névszerint a Pozsonyban 1700 aug. 21-ikén született s ugyanitt 1746. aug. 24-ikén meghalt Péterffy Károly, a Concilia Sacra szerzője**), Faludy Ferenc a költő***), Pray György a hirneves történetíró†), Kazy Ferenc a Pozsonyban 1760. jún. 11-ikén el-

*) Hállapján e felirat van: Inaug. Gymn. Poson. Ev. F. Fest. An. MDCLVI.

**) Ő a tanulmányi felügyelői tisztet 1732/33-ban, aztán 1735/36-tól 1739/40-ig viselte.

***)) Tanulmányi felügyelő 1754/55-től 1756/57-ig, aztán 1759/60-tól 1763/64-ig, 1767/68-tól 1772/73-ig.

†) Ő 1749/50-ben a rhetorikai osztályt tanította.

halt történetíró*), Szerdahelyi György Alajos, 37 mű szerzője**), Rainis József a „Magyar Helikonra vezérlő kalauz“ szerzője, a Vergilius „Idylljeinek“ és „Georgicáinak“ fordítója***), Koller Ignác a pécsi egyházmegye történetírója.†) Az épület valami nagyon nem felelt meg az atyák igényeinek. Kazy Ferenc már 1747-ben panaszkodott, hogy a „lutheranus tractus“ (t. i. a Behaim-téle ház) nagyon rozoga állapotban van, sőt azt teljesen hasznavehetetlennek is mondja. Helyébe egy új tractust óhajtott emelendőnek. A gymnasium mindazonáltal még csak 1786-ban költözködött ki innen a Klarisszák kolostorába. Későbbben, 1850-től 1895-ig a Városi főreáliskola volt benne elhelyezve, ma pedig a városi költségen fenntartott Iparostanonc-iskola van benne. Ez iskolát 1887-ben szervezték. Célja a tanoncok kedélyét és szellemét rajz- és egyéb tantárgyak ta-

*) Rector a pozsonyi Jezsuita-gymnásiumban 1743-1747-ig.

**) A pozs. Jezsuita-gymnásium tanára 1762/63.—1763/64-ig és 1771/72—1772/73-ig. A rend eltörlése után az átmeneti évek elsejében 1773/74-ben a gymnasium igazgatója. 1774/75-ben a retorikai osztály tanára. Aztán a budai egyetem tanára. Szent István rendi lovag.

***) Ő 1763/64-ben a pozsonyi Jezsuita-gymnásium tanára.

†) A *Historia Episcopatus Quinque Ecclesiensis*-en kívül más történeti tárgyú művek szerzője is. A pozsonyi Jezsuita-gymnásium igazgatója 1766/67-ben.

nitásával megnemesíteni és őket értelmes, ügyes, erkölcsös munkásokká kiképezni. 1898 óta itt nőtanoncok is kapnak a szabáztatban oktatást. Ugyancsak ezen épületben van a Concordia című magyar-német Gabelsberger gyorsírói egyesület tanhelyisége. Alapították 1864-ben. Célja az egyesület tagjait gyakorlat és oktatás útján a gyorsírásban tökéletesíteni. Az egyesület nyilvános előadások és tárgyalások gyorsírási felvételére is vállalkozik. Évben hat-szor megjelenő szaklapot is ad ki.

Városi díszliget. (Städtischer Aupark.) Ez a gondosan ápoltságú liget a Duna tulsó, jobb partján van s a város egyik nevezetességét teszi. Növényültetvényei és fái tekintetében valóságos botanikus kert. Széltől ment árnyas sétányai miatt igazi üdülőhelyül szolgál, melynek fenn-tartása és szabályozása évenként a városnak 10800 korona kiadásába kerül, míg az e ligetből való bevételek alig ütik meg az ezer koronát. A bejáratánál levő Palugya y-féle kávéház, a Dunára, a városra s az a mögött levő hegységre nyíló kilátása miatt valóban a képzelhető legszebb helyek egyike. A kávéházat a város 1826-ban alapította, jelenlegi tulajdonosa pedig tetemes költséggel igen modern gyönyörű nyári mulató- és szórakoztató helylyé alakította át. A ligetikávéház szomszédságában az országút szélén van a ligeti nagy vendéglő, mely mint városi tulajdon már 1676-ban állott fenn, azt ez évben Teuffel Dávid birta bérben. 1677-ben a város Sárosy István

festővel cégért festetett e korcsmának. Ez utóbbi év számadókönyvében *das neue Wirthshaws an der Thonaw* néven fordul elő. Ma számos vendég befogadására alkalmas nyári helyisége a liget belső területébe nyúlik be s kivált vásár- és ünnepnaponként nagy látogatottságnak örvend. A ligetben felállított ódon torony a Ferenciek lebontott régi tornyának köveiből készült az Első takarékpénztár költségén. A liget külső részében, országút és Duna közt áll az ujon épített Városi nyári színház (Arena), mely, annak dacára, hogy sikerültnek éppen nem mondható, 240 ezer koronába került és melynek épület-fenntartási, biztosítási, világítási, vízemelési és javítási költségei a városi költségvetést évi 6400 koronával terhelik meg. Ugyancsak a liget külterületén vannak a Lawntennis játszótérek, melyeken kora tavasztól késő őszig Pozsony legelőkelőbb katonai és polgári társaságai szórakoznak. Ugyanitt van a Pozsonyi Torna-egyesület (Turnverein) nagy sporttelepe, szép sportházzal. Ez egyesület egészséges testedzés céljából 1880-ban alakult, gyakorolja, terjeszti és előmozdítja a tornázás, atletika, vivás, labdarugás, tenniszezés, korcsolyázás és egyéb testedző sportot és játékokat, rendez házi mérkőzésen kívül budapesti, bécsi, prágai s egyéb kül-sportcsapatokkal is football-mérkőzéseket. Vannak tisztelti, alapító, pártoló és rendes tagjai, összesen 270-en. Tiszta vagyona 1904-ben 7300 korona. Téli egyesületi helyisége a

Csáky-téri torna-csarnok. Nem kevésbé előkelő és mozgalmas a Pozsonyi Hajósegylet (Ruderclubb) szép sporttelepe a külső ligetben a Dunánál. Alakult néhány sport-barát fiatal mágnás kezdeményezésére 1882-ben február 5-én. *) Az ország második hajósegylete. Célja az evezésnek és trainingnek rendszeres gyakorlása és terjesztése. Régibb sportháza 1882-ben épült gr. Széchen Miklós indítványára Huberth Ferenc által, mai szép sportháza pedig 1895-ben Jeblinger tervei szerint Durvay Antal által mintegy 40 ezer koronányi költségen. Tagjai eredetileg arisztokraták voltak, utóbb honorátiórok is felvétettek: jogászok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, hivatalnokok s még később katonatisztek is. Van 55 rendes, 127 pártoló, 10 tiszteleti és 3 alapító tagja. Tiszta vagyona 23015 korona. Hajoinak a száma 19. Az egyesület virágzása Simonyi Gyula elnöksége idején 1883—1884-ben volt. Az utolsó idők legnevezetesebb eseménye az, hogy 1901-ben egy négyes csapat 18 óra alatt Pozsonyból Bécsbe evezett, mi egyike a legkiválóbb rekordoknak. 1902-ben a mezőgazdasági országos kiállítás alkalmával nemzetközi versenye is volt.

*) Az első választott tisztikar tagjai s nyilván az egyesület megalapítói és első szervezői báró Wenckheim Viktor elnök, gr. Wenckheim Frigyes alelnök, gr. Dessewffy Aurél pénztáros, báró Wenckheim Béla plackman és gr. Teleki Ede jegyző.

Hajdan a liget s távolabbi környéke Burgerau, Grünschachen, Wogram, Pfaffenau, Tuerung, Unterfrawenschachen néven sűrűn említvék a XV. századi városi számadókönyvekben. A város ezekben a ligetekben fát vágatott s osztott szét a városi polgárok közt azok birtokainak nagysága szerint. Időnkint külön városi bizottság ment ki a levágott fakiosztására. A bizottság kiosztó tagjait „fauraknak“ (Holzherrn) nevezték s maga a fakiosztás mozgalmas városi esemény számba ment. A fának természetben való kiosztása utólszor 1614-ben említették. A városi ligetben voltak az 1492-ben említett Holzgrueben in der Burgeraw, továbbá az 1498-ban említett vischgrueben in der Burgeraw, melyet ez évben rendes tóvá alakítottak át, az 1524-ben említett Paltawf (In der Burgaw die lakhen paltawf) nevű városi halastavak, melyekben a városi tanács évente halásztatott. A ligeti erdőségekben nyárfa, hamvas égerfa, simaszilfa, köris- és fűzfa tenyészik. Régente a tölgy sem hiányzott, mutatják azt annak itt található utóhajtásai, valamint a középkori feljegyzések, mert úgy az erdőműveknél mint a toronyerődöknél, ágyúöntőműhelyben, fegyvertárban sokféleképen alkalmazták a tölgyfát. A Mátyás király parancsára épített dunai hidhoz a járomcölöpöket részben a Burgerau erdőségeiből vették (in der burgeraw die joch gehakt), az 1493-ban épített hidhoz azonképen (in der purgeraw . . holzwerch abgesteckht

zu der tunawprugken), mi természetes fára enged következtetni. De a táborokhoz és erdőművekhez szükségelt nagy mennyiségű fa ugyancsak a ligeti és hegyi erdőségekből került ki. De ugyanitt sok a sarjerdő is, melyben a som, mogyoró, ükörke, fekete bodza, kökényszilva, szeder, varjútövis, kecskefűz s hasonló egyébfélék képviselvék. Hajdan a sarjhajtás szolgáltatta az erdősövényekhez, az újvárosi timárok alatti, várhegyi, külső védművekhez szükségelt anyagot.

Városi hegyi-diszkert. (Gebirgs-Park) Ezen a város éjszaknyugati határában a Kalváriahegy és a Bimbóházi út közt fekvő liget Justi polgármestersége alatt keletkezett, mit a liget délkeleti részén a felügyelő-lak átellenében levő Justi-emlék is hirdet. A város felől elérhető úgy az Ujvilági, mint a Jeszenák-úton, nagyobb kerüléssel a Mély-úton, a Kalvária-úton, a Császár-úton és a Malomvölgyi-úton is. E liget árnyasabb keleti fele Diákerdő (Studentenwald) néven ismeretes, hűs árnyékos volta miatt nagyon kellemes tartozkodó hely. A liget e része Petzl Imre 1862. évi hagyományából származik*), míg éjszaki, 1690 forint értékű kiegészítő részét, a Bubenféle telket, az I. Takarékpénztár 1892-ben, ötvenéves jubileuma alkalmából ajándékozta. A sudaras fák lombjain át szép kilá-

*) L. fentebb Petzl-utca alatt 435 l.

tás nyílik innen a Kalváriára és a mély-
úti Kápolnára. A liget e részében van
lenn a völgyben a Gyermekek-park,
mely rendszerint az apró embervilág soka-
ságától nyüzsög. A liget nyugati fele nap-
sütésnek inkább van kitéve, de reggelen-
kint szintén felséges tartózkodási hely.
Nyugati irányba messze kilátás nyílik a
ritka Flórája és tengervizi kövületei után
elhíresült dévényi Nagytetőre, a Rozália-
kápolnára s a lamacsi síkságra. Keleti
irányban az u. n. Murmann-magaslat-
ról élvezhetni a város, a dunai ligetség,
a Dunafolyam s a mérhetetlenül tágas síkság,
a Csallóköz gyönyörűséges panorámáját.
A liget e felét gyönyörű culturfák díszítik,
a cserjézet, bokrok és facsoportok tarka-
színű vegyülete körül gyönyörű nyaralók
s a szép Bimbóházak pislognak ki. A liget
mindkét felében jókarban tartott kacskarin-
gós utak vezetnek s az itt üdülést kere-
sők egészséges, zamatos, tiszta, pormen-
tes hegyi levegőt élvezhetnek. A hegyi-
disz kert fenntartása a városnak éven-
kint valami 2400 koronányi kiadást okoz.
A hegyi-diszliget területébe esnek az u. n.
Bimbóházak, 3 nyári mulatóhely. *) Az
első főleg vasárnapi látogatók számára,
a másik kettő már fokozottabb igényeknek
megfelelő. Legszebb kilátást élvezhetni a
2-ik Bimbóház terraszszáról. Ennek tágas
táncsterme is van, amiért nyaranta kiváltan
felkeresett majálisok tartására. A 2-ik és

*) L. fentebb Bimbóházi-út alatt 26—27. l.

3-ik Bimbóházban nyaralók számára alkalmas lakások is vannak, melyeket nemcsak pozsonyiak, hanem bécsiek és budapestiek is igénybe vesznek.

Vártelek-utca, (Schlossgrundgasse.) Pozsonynak legfestőibb s legélénkebb utcája, mely számos ócskasági s régiségi boltjával, zsibvásárjával, rossz kövezetével, nem csekély piszokjával s sűrű gyalog forgalmával keleti városokra emlékeztet. Összeköti a Hal-teret a Vár-úttal, illetve a Kapucinus-utcával. Belé szakad a Várlépcső-, a Petőfi- s a Miklós-utca. Belőle szakad ki a Lucsony. Azóta, hogy a Hummel- (a régi Zsidó-) utca megszűnt a zsidóság telephelye lenni, a zsidóság zöme a Vártelekre huzódott. Ezért Zsidó-utcának (Judengasse) nevezték is. Mai nevét 1879-ben jul. 28-ikán kapta közgyűlési határozatból. E nevet onnan vette, mivel a vár alján s annak egykori területén áll. Az ennek keleti része a Sz. Miklós-egyház körül a XIV. és XV. században annyira felépült volt, hogy külön falut (Fanium Sti. Nicolai) alkotott. Toldy Miklós pozsonyi alispán 1354 évi okiratában mint Suburbium Castri Posoniensis, videlicet villa Sancti Nicolai említettik. Lakói külön szabadalmakkal birtak. 1430-ban mint romokban heverő falu említettik, de szabadalmak adományozásával a vártelki község újból lábra állott. Nevezetesen tudjuk, hogy Zsigmond király 1430 febr. 6-ikán Pozsonyban kelt oklevelével Sz. Miklós külváros lakóinak tiz évi adómentességet engedélyez.

A Sz. Miklós-hoz címzett templom, melyről e városrész elnevezését kapta volt, említve van 1423-tól 1531-ig. Ez utóbbi évben bontották azt le a törökveszély alkalmából. Romjai még 1548-ban is állottak. A mai egyház újabban épült s az isteni tiszteletet benne a Kapucinus-rendü áldozárok végzik*). 1713-ban júl. 20-ikán III. Károly királytól mezővárosi (Marckht) privilegiumot kapott. A község a házbirtokosokból és céhtagokból valamint egyéb polgárokként befogadott lakosokból állott.**). E szabad községet aztán 1850-ben Kampfmüller Károly polgármester alatt (vétél útján) Pozsony városával egyesítették.

A Vártelek - utcának a város felé eső házsora udvartelkei mind a régi városárok- és városfalakig terjedtek s az e telkeken épült újabb házak a régi városfalak alapján állanak. A Várteleken a városárokban voltak a középkorban a város köfjejtő bányái, az egyik a város és a vár között a Sz. Miklós-egyház és a Vogl-torony közt fekvő részen, a másik ellenben a dóm alatt. Mindkettőt a XV. századi városi számadókönyvek említik. De a Vártelek sok helyét, hol ma házak állanak, a középkorban szőlőültetvények borították. Számos a Hausbergen fekvő szőlőt említenek a XV. és XVI. századi végrendeletek. Ma a Vártelek-utca Pozsonynak egyik látnivaló nevezetes-

*) L. fentebb Miklós-utca alatt 379 l.

**) „von der Neugass, Schlossberg, Zuckhermandl, wie auch des St. Nicolai-Neustift.“

sege. Csaknem teljesen alacsonyabb sorsu zsidóság lakja, mely itt utcára nyíló boltjaikban élénk kereskedést űz. A mohácsi csata előtt a mai Hummel-utca volt a Zsidó-utca, de a mohácsi vész hírére elhagyva a várost, abból Mária királyné rendeletére jövőre kitiltattak s 1848-ig tényleg tiltva volt nekik a városba visszajönniök illetve itt házat, telket szerezniök. 1599-ben engedték meg nekik, hogy a Vártelek tövében lakjanak. Az utca akkor rácsos kapúval volt a várostól elzárva, s ma is vannak Pozsonyban öregebb egyének, kik a vártelki, 1848 előtti zsidó ghettonak vasrácsos eszközölt elkülönítésére emlékeznek. Az utcának mindkét végén Őrházak (Wachhaus) állottak s éjszaki végén az még most is szemlélhető. Városi rendőrség ügyelt ezekben a Vártelki zsidóságra s zárta be estenden a vasrácsos kapukat. Az 1809 évi francia invasio alkalmakor junius 26-ikán a Vártelek nagy részét a francia bombák felgyújtották, két évvel későbbben 1811-ben, mikor a vár kigyuladt, a Vártelek ugyancsak a lángok martalékává lett. Elveszett akkor a zsidó hitközségnek egész irattára is. Érdekes adat, hogy a hirneves költő, Heine Henriknek őszanya, Geldern Sára Lea, szül. Michel-Simon a vártelki ghetto-ból való volt. Hozzá adjuk, hogy a Vártelek utcán rendőri állomás van, mely egyúttal sebkötési készülékkel bíró első segélynyújtási állomás.

Vár-út. (Schlossstrasse.) E széles és kényelmes kocsiót a Teréz-

várost egészen bekeríti éjszak és nyugatfelől. Kezdődik a Kapucinus-utca s illetve a Vártelek-utca találkozásánál s huzódik egész a vár külső kapujáig. Belétorkollanak jobbról a Kölcsey Ferenc-utca, a Védcölöp-út, a Vadász-utca, a Császár-út, a Szőlőhegy-utca, a Rayger-utca és a Zsák-utca. Azontúl érintkezik a Vizhegygyel és a Viztorony-lépcsővel. Ez út a várba felvivő kocsíutul szolgál s mint ilyen csak a középkori időszak után keletkezett, mert a középkorban a Várlépcső képezte a várba felvivő egyedüli utat. Keletkezése azon időbe esik, mikor a pozsonyi vár Mária-Terézia alatt leánya és ennek férje Albert szász tescheni herceg számára fényesen restaurálva és berendezve lett. Mária-Teréziának is volt itt fényes udvartartása.

Ez útba esik az orthodox izraelita hitközségnek keleti stilben, Feigler Ignác pozsonyi építész által épített s 1863-ban felavatott szép imaháza. Némely liturgikus tárgyai: terebelt művü kannái és tálcái figyelemre méltó műtermékek. Templom-énekei meghallgatásra érdemesek. Számos jótékonyági egyesület ügye kezelés és elintézés tekintetében szoros összefüggésben van az izraelitasság e cultushelyével.*)

*) A pozsonyi izraelita-jótékonyági egyesületek részint közösek (orth. és neol.), részint kizárólag orthodox-egyesületek. A **közösek** közé tartoznak:
1) Az izr. kisdóvóvő-intézet (Todesco-alapít-

Feljebb ez úton van a nagy területet, 5275 □-ölet elfoglaló Pálffy-kastély, mely

vány.) Alapították 1842-ben. Célja a kisdetek tanítása, a téli hónapokban való élelmezése és téli ruhákkal való ellátása. Látogatja 177 gyermek. Az egyesület tagjainak száma 180. Vagyona (1903-ban) 112,064 kor. Egyesületi célokra felhasználtak ebből 4856 koronát. — 2) Az izr. népkonyha-egyesület. Alapították 1891-ben. Célja ételeknek önköltségen való eladása. Tagjainak száma 241. Vagyona 21663 kor. Egyesületi célra felhasznált összeg 3519 kor. Eladtak (1903-ban) 235000 adag ételt. — 3) Izr. árvaleányjótékonyság-egyesület. Alapították 1893-ban. Célja árvaleányok neveltetése és teljes ellátása. Tagjainak száma 272. Vagyona 47245 kor. Egyesületi célra felhasznált összeg 3595 kor. Volt az egyesületnek 1903-ban 4 növendéke. — 4) Izr. betegápolókatképzőintézet. Alapították 1900-ban. Célja betegápolók kitanítása és esetleges alkalmazása. Tagjainak száma 202. Vagyona 17735 kor. Egyesületi célra felhasznált összeg (1903-ban) 2447 kor. 1903-ban 3 ápolónő kapott alkalmazást. — 5) Izr. leánytámogató-egyesület. Alapították 1901-ben. Célja szegények segélyezése és szegény iskolagyermekeknek téli ruhával való ellátása. Tagjainak száma 139. Vagyona 653 kor. Együleti célra felhasznált összeg 1017 kor. 1903-ban 33 gyermek kapott ruházatot. — 6) Jótétemény-egyesület. Alapították 1903-ban. Célja szűkölködő zsidócsaládok segélyezése. Tagjainak száma 289. Vagyona 1928 kor. Egyesületi célra 1903-ban felhasznált összeg 5085 kor.

Orthodox-egyesületek. 1) A szentegyesület (Chewra Kadischa). Alapították 1700 körül. Célja temetkezés, kórház fenntartása, szegények és betegek támogatása. Tagjainak száma 204. Vagyona valami 130000 kor. Egyesületi célra felhasznált összeg 1903-ban 15266 kor. — 2) Izr. árvafinanszírozó-egyesület. (Jerucham Jószom). Alapították 1820 körül. Célja árvafinanszírozás neveltetése és teljes ellátása. Tagjainak száma 192. Vagyona 75582 kor. Egyesületi célra fel-

ma tüzelraktanyául használtatik. Határolja e telket a Védcolöp-út, az Izabella gyer-

használt összeg 5081 kor. Volt az egyesületnek (1903-ban) 8 növendéke. — 3) „Ifjúság ékessége“ izr. jótékony egyesület (Tiferesz bachurim.) Alapították 1830 körül. Célja vallásos előadások tartása és betegek segélyezése. Tagjai száma 306. Vagyona 15350 kor. Felhasznált összeg 1903-ban 1419 kor. — 4) Jám-bor életmód-egyesület, (Temimoh derech.) Alapították 1830 körül. Célja vallásos előadások tartása és betegek segélyezése. Tagjai száma 110. Vagyona mintegy 11000 korona. Felhasznált összeg 1903-ban mintegy 1200 korona. — 5) Aut. orth. izr. hitközségi jótékony-egyesület. Alapították 1840 körül. Célja szegény nők segélyezése. Tagjainak száma 399. Vagyona 9685 kor., felhasznált összeg 3117 kor. — 6) Menyasszonyokat kiházasító egyesület (Hachnószasz Kalah.) Alapították 1850 körül. Célja szegény menyasszonyok kiházasítása. Tagjai száma valami 150. Vagyona mintegy 6000 kor., felhasznált összeg 1903-ban 504 kor. — 7) „Felebaráti szeretet taná“ egyesület (Thorasz Cheszed.) Alapították 1860 körül. Célja szegény talmudisták kiképzése és segélyezése. Tagjainak száma valami 50. Vagyona körülbelül 180000 kor., felhasznált összeg 1903-ban mintegy 10000 kor. — 8) „Leleki ádv“ egyesület (Marpah lanefes.) Alapították 1868-ban. Célja az állami kórház izr. betegeinek rituális ételekkel való ellátása. Tagjainak száma 75. Céljára felhasznált összeg 1903-ban 5600 korona. — 9) „Meztelenek felruházása“ egyesület (Malbisch Arumim.) Alapították 1870-ben. Célja szegény gyermekek ruhákkal való ellátása. Tagjainak száma 70. Vagyona körülbelül 3500 kor., felhasznált összeg 639 kor. 1903-ban 100 gyermek kapott ruházatot. — 10) Sz. Egyesület. (Chawra Kadischa.) Alapították 1872-ben. Célja temetkezés és betegek támogatása. Tagjainak száma 97. Vagyona 25074 kor. Egyesületi célra felhasználták 1903-ban 4219 koronát. — 11) Izr. szegényeket segélyező egyesület (Ózer dalim.)

mekmenház parkja, a Pálffy-fasor és a Vár-út.

Alapították 1872-ben. Célja szegények segélyezése. Tagjainak száma 12. Vagyona 2347 kor. Felhasznált összeg 430 kor. — 12) Menyasszony-kiházasztási egyesület (Hachnószasz Kalah.) Alapították 1872-ben. Célja szegény menyasszonyok kiházasztása. Tagjainak száma 20. Vagyona 8922 kor. Egyesületi célra felhasznált összeg 1903-ban 808 kor. — 13) A pozsonyi izr. hitközség nőegyesülete. Alapították 1872-ben. Célja szegény nők segélyezése. Tagjainak száma 311. Vagyona 17404 kor. Együleti célra felhasznált összeg 3418 kor. — 14) Aut. orth. izr. hitközség agghájléka. Alapították 1892-ben. Célja keresetképtelen hitközségi tagok ellátása. Tagjainak száma 192. Vagyona 100939 kor. Felhasznált összeg 1903-ban 9222 kor. Összesen 26 aggastyánt ápoltak 1903-ban. — 15) Női szent egyesület. Alapították 1897-ben. Célja beteg nők segélyezése. Tagjainak száma 380. Vagyona 555 kor. Felhasznált összeg 700 kor. — 16) Izr. szegényeket segélyező egyesület. (Ózer dalim.) Célja szegények segélyezése és élelmiszerekkel és fűtőanyagokkal való ellátása. Tagjainak száma 46. Vagyona 1200 kor. Egyesületi célra használt összeg 680 kor. — 17) „Faanyag szétosztása” (Mechalkoh écz). Célja szegényeknek faanyaggal való ellátása. Tagjai körülbelül 20. Vagyona körülbelül 8000 kor. Felhasznált összeg körülbelül 500 korona. — 18) „Szegények kedvezményezése”. (Chaninasz dalim) Célja szegény betegek támogatása. Tagjai mintegy 30. Vagyona valami 8000 kor. Felhasznált összeg 400 kor. — 19) „A Thora támogatása” (Machzike Hadász). Célja vallásos előadások tartása és betegek segélyezése. Tagjai kb. 140. Vagyona körülbelül 9000 kor. Felhasznált összeg 768 kor. — 20) „Gyászolók vigasztalása” (Menachem Awélim). Célja szegény gyászolók segélyezése. Tagjai kb. 40. Vagyona kb. 1600 kor. Felhasznált összeg kb. 500 kor. — 21) „Jó tékony működés” (Poel Cédek). Célja betegek és lábadozók

A kastély építéséről és hajdani nevezetességeiről már másutt szólottunk*). Itt még kiegészítjük azzal, hogy e kastélyt és a hozzá tartozó telket Justí Henrik polgármester 1870-ben, nov. 15-ikén 105000 o. é. forinton megvette a városnak akkori tulajdonosától Spitzer Löbl Sámueltól.**). Ezenkívül megjegyezzük azt is, hogy e laktanya az évi városi költségvetésben 13570 koronányi bevételi és 13247 koronányi kiadási tételként szerepel. A csekély haszonért a kastély lerombolása, anyagának eladása, telkének parcellirozása van javaslatba hozva. Névszerint 4 új utca volna e területen létesítendő 26 darab, egyenkint 140—150 □-öl kiterjedésű építési parcellával. Az új utcák létesítésével az Edl-utca összeköttetnék a Vár-úttal, a Vár-út összeköttetnék a Véd-cölöp-úttal, a Pálffy-fasor meghosszabbítva átszegné az Edl-utcát és összeköttetnék a Véd-cölöp-úttal. Ilyképen e ma elhagyott tájék nagyon szépülne, s helyes építkezés esetén Pozsony egyik legszebb és legegészségesebb része lenne. A személyforgalom a vár körül elterjedő városrész és a II. és V-ik városkerület között a mai Edl-utcán át a legrövidebb úton

segélyezése és vallási előadások tartása. Tagjai kb. 240. Vagyona kb. 30000 kor. Felhasznált összeg kb. 1200 kor. — 22) „Lelki vigasztalás“ (Pikuach Nefes). Célja lábadozók segélyezése. Tagjai kb. 60. Egyesületi célra felhasznált összeg kb. 300 kor.

*) L. fentebb Pálffy-kört alatt 425—427 l.

**) 1870 okt. 3-iki közgyűlési határozat alapján.

bonyolódnék le. S minthogy a telek s az épület anyaga eladásából a városnak 190 ezer koronányi bevétele, ezzel szemben csak 15 ezer koronányi kiadása volna, a tiszta maradék 175 ezer koronát tenne, melynek 4⁰/₀-os kamata évi 7 ezer korona bevételt biztosítana.

Említjük továbbá, hogy a laktanya várúti főkapuja bejáratánál egy márvány-tábla felírata tudunkra adja, hogy az előudvar egyik helyiségében Fadrusz János hírneves szobrászunk született. Túl a laktanyán a Vár-utca másik sorában egy alacsony, szerény házikó falába a Pozsonyi Toldy-kör által 1882-ben illesztett márvány-tábla felírása meg arra figyelmeztet, hogy ebben Dux Adolf író és publicista, műfordító és bíráló 1822-ben okt. 25. született. Ő Pozsonyban végezte a két bölcsészeti és a két jogi tanfolyamot is. Itt működött több éven át (1847 és 1852) a „Pressburger Zeitung“ mellett. Meghalt Budapesten 1881. nov. 20-ikán. A Vár-úton van a Sz. Miklósról nevezett kath. temetési egyesület egyesületi helyisége is. Ez egyesület 1811-ben keletkezett, minden évben dec. 6-ikán halotti misét szolgáltat a Sz. Miklós-templomban az elhalt egyesületi tagokért s évente pünkösd-hétfőn Kaltenbrunnba tart búcsújáratot. Minden tag elhalálozásakor a család 60 koronát hap s a halottért egy szent misét mondanak.

A Vár-úton jutunk végre a Vár külső kapuján át a várhegy déli plateaujára. A Vár (Schloss) a Terézvárosnak, de mond-

hatni egész Pozsonynak a legnevezetesebb épülete. A középkori feljegyzések, a számadókönyvek és végrendeletek a várat Háznak (Haus) mondják. Egy Albert vagy V. László király idejéből való s ez időszerint a bécsi városi levéltárban levő s Bécset ábrázoló alapterven a pozsonyi vár is fel van tüntetve s alatta ez olvasható: Das Hauss ob prespurck. A váron túl levő, a vízvezetéki tartóktól jobbra eső, a Vár-útig s a Vár alá menő, egész a Védcolöp-útig leérő szőlőterület ma is Hausbergeln néven szerepel.

Az eredetileg vármegyei tulajdont tett vár ma a katonai kincstár kezében van. Épült a hegynek egy a Duna felett 83 méternyi magasságban elterülő plateauján s ez idő szerint szomorú romokban hever. Rom maga a várkastély vagyis a Várhegynek az a négyszögű főépülete, melyet egy katonai kitűnőség, a hírneves Moltke porosz tábornagy éppen négyszögű alakja miatt akasztófához hasonlított. Egészen eltűnt a Theresianum vagyis az a kétemeletes épület, melyet Mária-Terézia királynő a maga számára a várkastély keleti falához építtetett; eltűntek a hivatalnokok és szolgaszemélyzet lakásai, az úgynevezett Tanterem, a téli Kertház, a Fővárda egyik épülete s maga a díszkert. Csakis a Fővárda jobbik épülete a felső plateau, a gárdaépületek és istállók állnak részben még fenn az alsó plateau, valamint a szerpajta, mely ma a Vöröskereszt-egyesületnek tárházul szolgál.

Fenn van továbbá a Vár-út felül álló, 1712-ből való Károly-kapú. Az 1674-ből való I. Lipót által emelt Terézia-kapú be van falazva, a két felső bejárási kapú pedig csak rom állapotban van meg. A romok tervbe vett restaurációjához nincs, költséghiány miatt semmi remény.*)

A Vár helyén már a rómaiak idejében figyelő-torony állott, mely szemmel tartotta a Duna balparti barbárok vidékét. Alján nemzetközi, római és barbár vásárhely létezett. Kétségtelen, hogy a morvaszláv birodalom idején sem volt szerep és jelentőség nélküli. Utóbb, Sz. István király idejétől kezdve a vár mint Pozsonymegye székhelye a vármegyei adminisztráció központja. Erőssége mellett az bizonyít, hogy Henrik császár hosszas ostrom után sem bírta kézre keríteni. A tatárok sem tudták megvívni. Terjedelmes birtokok és azokon elhelyezett várnépek tartoztak hozzá Pozsony-, Győr-, Bars-, Vasmegyében. Pozsonymegyében a Csallóközben és a Kis-Kárpátokon innenső területen. Név szerint vármegyei birtokok hiteles okiratok tanuskodása szerint: Ved-

*) Restaurációja érdekében felszólaltunk 1902-ben „A pozsonyi vár” című cikkel a Nyugatmagyarországi Híradó XV. évf. 140 számában. E felszólalás következtében Engyeli Jenő városi bizottsági tag az egyik városi közgyűlésen a város polgármesteréhez interpellációt intézett, mire a célra külön bizottságot küldötték ki egy a vár restaurációjára vonatkozó memorandum elkészítésére. Az időközben nyilvánvalóvá vált anyagi eszközök teljes hiánya azonban a memorandum elkészítését feleslegessé tette.

rőd, Taksony, Udvari, Nyék, Vajka, Jóka, Bazin, Csukárd, Karcsa, Berény, Tewel (Födémes körül), Geszt, Tejed, Monor (Cseklész körül), Vata, Általút, Légh, Hegyi, Szilincs, Körtvélyes, Ablincs, Páty, Kapusd (Csataj szomszédságában), Igrám, Dörög, Zavar, Abony, Nyir, Füss, Olgya, Súr, Felbár, Hidaskürt, Szász, Tárnok, Sámót, Vök, Szilvás, Apaj, Vereknye, Hódos, Megyer, Jánok, Konyha, Doborgaz, Misérd, Báhony, Csataj, Páka, Udvarnok. A várban rezideált a várispán, az udvarbíró, a várnagy, a hírnökfő. Itt volt a vár védelmére a várkatonaság. Innen hirdették ki a rendeleteket s ide szolgáltatták be az adó némely nemeit. A várban volt központositva a várispánság gazdasági szervezete is. A várispánsági institúció bomlásával, a várjóságok eladományozásával fogyott a vár jelentősége és élénksége. Később az Anjouk feudalizmusa ismét jobb karba állította a vár védelmi képességét.

De nemcsak a vármegye katonai és polgári adminisztrációjának székhelyeül szolgált a vár: az a régibb időkben a prépostságnak is volt a rezidentia-helye. A XIV. századi Képeskrónika egyik képén látjuk is feltüntetve a magas tetejű, helyesen keletelt tornyos egyházat. A prépostságnak a várból való eltávolítását Imre kir. kérésére III. Ince pápa már 1204-ben engedte meg, de az azért még éveken át a várban maradt. 1221-ben Honorius pápa a prépost kérésére újból

megengedi a prépostság eltávolítását, minek következtében az aztán tényleg lekerült a városba.

A várra vonatkozó események- és emlékekből felhozzuk, hogy 1189-ben benne töltötte Rótszakállú Frigyes a pünkösdi napját. E várban született a közhit szerint a magyar szentek egyik legbájosbika, Sz. Erzsébet, II. Endre királynak meráni Gertrúdtól származó leánya. Történeti tény, hogy e zsenge szűz e várból indult mint Hermann thüringeni tartománygróf jegyese a Wartburgba. E várat adományozta 1297-ben III. Endre király nejének Habsburgi Ágnesnek Pozsonymegyével együtt özvegy-ségi birtokul élte fogytáig. Visszakerült aztán Károly Róbert kezébe még csak 1322-ban. Zsigmond király alatt e vár helyreállítása ment véghez. Tudjuk, hogy e király kötelezte a várost arra, hogy 2500 aranytörontot juttasson Rozgonyi István gróf kezeihez, mely összeg a pénzverés után való jövedelmekből a pozsonyi vár helyreállítására volt fordítandó.

A várban létezett jeles könyvtárról Gara László nádornak egy 1450. évi okirata tudósít. 1450-ben okt. 13-ikán Hunyadi János kormányzó és neje e várban voltak szállva s itt fogadták a pozsonyi nők hódoló tiszteletét. Fényes időt ért Mátyás király alatt, ki azt renaissance-izlésben átalakította és kiépítette. 1552-ben került őrizetébe először a sz. korona. 1567-től 1571-ig e várban ült fogolyként II. Frigyes szász-weimári herceg. 1599-ben gr. Pálffy Miklós

kapta az országrendek kértére II. Rudolftól a pozsonyi várkapitányság címét s azt Miklós gróf fiára és unokájára is átjuttatta. III. Ferdinánd a várkapitányság címét és vele együtt a pozsonymegyei főispánság méltóságát a Pálffy-család legidősb tagjának juttatta. Ezzel a Várhegy, a Váralja, Ligetfalu, Főrév, Somorja, Szerdahely és 13 más község jövedelmének örökös joggal való élvezése is összefüggött. 1635-ben gr. Pálffy Pál várkapitány és magyar kamaraelnök alatt a vár újból átépült, mely mű 8 évig tartott. Sok török, tatár, magyar fegyver s mindenféle ritkaságok voltak itt láthatók. 1673-ban márc. 22-ikén vonult be az I. Lipót által Magyarország kormányzójává kinevezett Ampringen Gáspár Pozsonyba s márc. 23-ikán iktattatott be a várban a magyar kamara tisztviselői jelenlétében. 1674-ben építette I. Lipót a róla nevezett kapút, 1712-ben pedig III. (VI.) Károly a bécsi kapút. E fejedelem rendelte el koronáztatása után Pozsonyban való időzése alkalmával, hogy Urnap egész nyolcada alatt az Oltáriszentség reggel és délután naponként a várban kitétessék és 3 óráig tartó imák végeztessenek. A várbeli Capellaniát a sz. Ferencrendűek 200 év óta adminisztrálták. 1714-ben, mikor VI. Károly Pozsonyban tartózkodott, hétköznapon a király házikápolnájában naponként misét tartott P. Capistran zárdafőnök. Rendjének az adminisztrációt megerősítette nevezett VI. Károly. Legfényesebb korszakát mégis

Mária-Terézia királyné idejében érte meg. A királyné ismételten és olykor huzamosabban is tartózkodott a várban. Ebben appellált a magyar nemzet hazafias áldozat-készségére s itt hangoztatták a szorongatott királyné által lelkesített hű magyarok 1741-ben szept. 11-ikén az örökké emlékezetes „*Vitam et Sanguinem.*“ 1750. máj. 5-én este érkezett a királyné Ferenc császárral Pozsonyba az országgyűlésre. Ennek tartama alatt hétköznapi 4, vásár- és ünnepnap 6 kapucinus végezte a várnak királyi kápolnájában az előirt isten-szolgálatot. Másnap máj. 6-ikán Marianne és Krisztina főhercegnők is megérkeztek a császár nővére Karolina hercegnővel. 1758-ban aug. 10-ikén avatták fel a várban erdödi gr. Pálffy Lipótot koronaőrnek, mely ünnepségre a szerzetesrendek főnökei is megvoltak hiva. Az 1764. és 65. évi országgyűlés alatt Mária-Terézia majdnem 5 hétig lakott a várban férjével a német császárral, József és Lipót fiaival, Marianne és Krisztina leányaival. Időközben a várat át is alakíttatta. Már 1760-ban restauráltatta azt nemcsak stíl, de elrendezés tekintetében is. Restaurálására fejedelmi kincseket fordított. Akkor a régi gót és renaissance nyomok eltűntek róla s a roccoco stíl jutott rajta érvényre. 1760-ban a királynő Römisch építész által egy a várkastélyra támaszkodó külön épületet emeltetett a maga számára, mely berendezésével együtt 1 millió és 300 ezer forintba került. Ez épület szemlélhető Alberti János XVIII. századi

metszetén, melynek nyomata az 1777. évben kiadott *Ratio Educationis* címlapját ékesíti. Ma ez épület egészen eltűnt már, de egykori magassági és szélességi kiterjedését még jól szemlélhetni a várkastély falán.

1766-ban jan. 7-ikén vonult be nagy ünnepséggel Albert királyi helytartó és ápr. 8-ikán kelt egybe a szomszédos Schlosshof-palotában Krisztina főhercegnővel, Mária-Terézia leányával. A bájos nő jan. 13-ikán érkezett nagy pompával a várba. A királynő leánya számára teljes udvart rendezett be. Mindennap 9, 10, 11 és $\frac{1}{2}$ 12 órakor a kapucinusokkal misézett, délután 5 órakor olvasót és litániát imádkoztatott. Vasárnapokon azonkívül délután 4 órakor 6 kapucinussal énekelte a vecsernyét. Karácsonykor az éjféli zsolozsmát, nagyhéten az összes egyházi szertartást 6 kapucinussal végeztette a kápolnában, melynek ma csak vajmi csekély diszitési maradványait szemlélhetni. 1781-ben elhagyta 15 évi ittartózkodás után Krisztina főhercegnő férjével Albert Magyarországi királyi helytartójával Pozsonyt és ment Belgiumba annak kormányzására. A nagyheti szertartásokat még elvégezték a várban a kapucinusok s ápr. 14-ikén nagyszombaton a feltámadás után búcsúztak el a fenségektől. A repülő hidnál a magyar nemesség könyek közt búcsúzott a szeretett főhercegi pártól.

1783-ban a vár II. József császár rendeltére a magyar növendékpapok főszemináriummá vált. Az átalakítási munkával Hildebrand

udvari építészti bízták meg. Budáról az országos papnevelő itjai 1784-ben május 1-sején már meg is érkeztek a várba. A pozsonyi kapucinusok közül 22 rendtag látogatta e főiskolát. 1784-ben elvitték innen Bécsbe a magyar sz. koronát.*) 1790-ben nov. 12-ikén II. Lipót fiát Sándor Lipótot választották meg e helyt nádornak. 1802. december havában berendezték 16 zászlóalj számára kaszárnyául. 1811. máj. 28-ikán tűzvész pusztította el és tette rommá Pozsony e nevezetes épületét, mely alkalommal a váron kívül még más 77 épület is teljesen leégett.

Vásár-tér. (Marktplatz.) E hosszantnyújtott, a Pósta- és a Duna-utcák felé kiszögellő, ma az Óváros, a Nándorváros és a Ferenc-Józsefváros közé eső tér az Óváros egész keleti hosszát fogja be. Összeköti a Nagy Lajos-teret a Baross Gábor-úttal. Belé torkollanak a Pósta-, a Bognár-, a Kórház-, a Duna-, az Andrássy-, a Lőrincskapu- és az Orsolya-utcák.

*) A sz. koronát és a többi ctenodiumot a Wolfsthallal szemben álló toronyban az u. n. koronatoronyban őrizték. E végett 2 koronaőr, 50 magyar és 50 osztrák főnyi gyalog őrsereg őrködött felette. A nevezett torony egymaga tulajdonképeni torony, mely hajdan, amint azt külső és belső rustikája mutatja, önmagában, szabadon álló torony volt. A többi 3 torony csak színeléges torony, az oldalfalaknak toronyokká való kiegészítése. A symmetria kedvéért kapta az épület legújabb átépítésekor a 3 saroktoronyot. Amaz 1574. évi metszeten, mely a régi Pozsonyt delfelől mutatja, ezt híven mutatja.

Hajdan már a városfalakon kívül esett. Déli oldalán a rovátkolt városfal futott végig s e vonalban több egész és féltorony következett egymásra, névszerint az 1498-ban említett „Kolostor mögött levő“ féltorony (Halbturn hinder dem Closter) s azután a Lörinckapuig még két egész és egy féltorony, amint azt a Merian-féle képen, de a Redel-féle 1751. évi alaprajzon is szemlélhetni. E tornyok egyike a négy-szögű Mészáros-torony (Fleischker Thurn hinder den Juden), mely először 1434-ben emlittetik, 1450-ben és 1473-ban már Ujtorony-nak van nevezve a városi számadásokban. Védelme a mészárosokra volt bízva, kik a város tehetős iparosai közé tartoztak s céhszerűleg szervezve voltak.*) Jól szemlélhető még e torony a városnak 1638. és 1732. évi képein is.

A Vásár-térnek felsőbb nagyobb részét legujabb időkig, 1879-ig Irgalmasok terének (Barmherzigenplatz) nevezték, mivel éjszakkeleti oldalát az Irgalmasok kolostor- és kórházépülete fogja be. Azon részét, mely a mai Bognár-utcától (a régi Ispotály-sikátortól**) a Kórház-utcáig terjed, Korabinsky idejében Szatócs-sor-

*) Az általuk birt mészárszékek számát a városi tanács 1376-ban 28-ra állapította meg. 1819-ben 34 volt. Ma a számuk 56 s ezek mellett van 52 hentes.

**) Hogy a Bognár-utcat régento Ispotály-sikátornak (Spitalgassl) nevezték, Korabinsky mondja: „Wie man von den Ursulinerinnen dem Kloster (der Barmherzigen t. i.) zugehet, so ist rechts das Spitalgassl.“

nak (Tändlerzeile) nevezték, mert szatócsok népesítették be. A térnek alsó, a Sz. Flórián-szobrot körülvevő részeit a Lőrinc-kapú-, Korház- és Duna-utcák kitorkollása között eredetileg Búza-piacnak (Getraidemarkt) nevezték, mert buzát árultak rajta. Még csak a XVIII. század végén kapta a Tyúkpia c nevet, amint ez Korabinsky közléséből kitetszik.*) Innentől szintén 1879-ig Tyúk- és Zöldpiacnak (Hendel- und Grünerplatz) is nevezték, mert minden kedden és szombaton itt árulták a zöldséget, a gyümölcsöt, a baromfit és a tojást. Kétségtől igen régi elnevezés lehet, mert már a középkori iratokban említvék a zöldség- és gyümölcsárusítók valamint a baromfiárusítók. A Halácsy-féle 1849—50-ik évi nagy városi térképen is Grün Marktplatz néven van megjelölve, míg ellenben az Irgalmasok-terét, tehát azt a teret, melyen az ujon koronázott magyar király az alkotmányra az esküt tette le, ugyan e térképen Haynau-térnek (Haynau-Platz) látjuk elnevezve. Az 1879. évi júl. 28-iki városi közgyűlés az Irgalmasok-terének és a Zöld- és Tyúkpia cnek külön elnevezéseit megszüntette és a két nevet Vásár-tér elnevezésre változtatta.

A Vásár-tér elnevezés az itt tartatni

*) Der ehemalige Getraidmarkt — írja ő — auf welchem die Statue des heiligen Florians steht, ist seit einigen Jahren zu einem Geflügelmarkt umgeschaffen worden.

szokott napi, heti és országos vásárok után van. Heti vásárok kedden és pénteken vannak. Az országos vásárok száma 4, és pedig a Vincenapi vásár márc. 29-ikétől ápril 4-ikéig; a Jánosnapi vásár jún. 14-ikétől jún. 20-ikáig; a Mihálynap i vásár szept. 13-ikától szept. 19-ikéig és a Lucanapi vásár dec. 13-ikától dec. 19-ikéig. A vásárok kezdettől fogva Pozsonyban jelentős szerepet játszottak. Legrégibb alakja az a nemzetközi vásár, melyet a Várhegy alján rómaiak és barbárok közt tartottak. A magyar királyság megalapítása után a város vásárait szabadalmak szerint rendezték. I. Lajos király 1344-ben adott Pozsonynak Sz. Lőrinc ünnepére 15 napig tartó és az ő királyi védelme és pártfogása alatt álló szabad vásártartási jogot. 1385-ben engedélyezte Erzsébet királyné a nagybőjti, Laetare-vasárnap i vásárt. 1418-ban Zsigmond király a szerdai heti vásárt engedélyezte. Ő 1430-ban a halászok és a városi polgárok kérésére Ujvárosnak nemcsak a szerdán tartandó heti, hanem a Szent Kereszt feltalálásának ünnepén is egy 28 napon át tartandó évi vásárt engedélyezett. Ő erősítte meg 1389-ben a Laetare-vasárnap i vásárt és ő hosszabbította meg 1430-ban a Sz. Lőrincnap i s a Laetare-vasárnap i vásárokat. 1454-ben V. László király az ujvárosi vásárokat erősítette meg. 1474-ben Mátyás király a Sz. Mihály-napi vásárt engedélyezte. Később a vásárok száma 7-re emelkedett, mert tudjuk hogy 1784-ben II. József császár rendelete

a pozsonyi vásárok számát hétről 4-re szállította le és pedig márc. 3-ikán, Jánosnapján, Mihálynapján és a Katalinhéten tartandókra.

A vásárok, szabadalman nyugodva, külső formaságok közt folytak le. Az országos vásárokat a Sz. Márton egyháza tornyán be- és ki harangozták vagyis harangozással jelölték kezdetét és végét. Ezt 1434-ben¹⁾ és 1574-ben²⁾ találjuk említve. A városház tornyán ki volt egy 1451 évi adat szerint tűzve a vásári zászló. De ugyaninnen hirdették egy 1648 évi adat szerint a toronyőrök trombitaszóval a vásár kezdetét. Magán a vásáron fel volt állítva az igazság-kar, amit 1634-ben³⁾ s 1657-ben⁴⁾ találunk említve. E szokás 1852-ig tartotta fenn magát. E mellett a vásáron lengett a zászló is⁵⁾. A vásáron az áruk limitálva voltak. A XVI. századi számadókönyvekben, nevezetesen az 1558-ban szó van a haltáblákról (fischtäfel), az 1590-ben a hústáblákról⁶⁾. E fekete táblákon vörös festéketükkel voltak feltüntetve az árak. A pozsonyi országos vásárok Zsigmond király 1391 évi engedélye folytán híres ló vásárok is voltak. II. Ulászló király itt vásároltatott 1497-ben maga szá-

1) Freyung ein zu läwten und awszu Lawten.

2) die freyung ein und aus zu leiten.

3) die Handt mit dem Schworth der Freyung.

4) den Arm zu der freyung.

5) 1509-ben olvassuk: Markt fan, den man alle Heyglig tag auffsteht.

6) Taffeln so man in den Fleischpenken gebraucht.

mára kocsilovakat. Ma is az országos vásárok hetének keddjén országos lóvásárokat tartanak. Voltak azonkívül nevezetes fa- és hajóvásárok is Pozsonyban. Az Ausztriából szállított fa a pozsonyi partokon lett raktározva. Dénes esztergomi érsek is itt szerezte be 1448-ban az esztergomi egyház restaurálásához szükségelt fát. Ma a Vásártérnek alantasabb részén, a Bognár-utcától a Duna- és a Lőrincikapú-utcáig, tartatnak a napos vásárok: zöldség-, gyümölcs-, virág-félék vásárai, valamint a heti csirke-, tyúk-, tojás-vásárok is. A térnek felsőbb részében tartatnak az országos vásárok, mely alkalmakkor a város tulajdonát tevő fabódék állíttatnak fel s helybeli vagy idegenből ide jövő ruha-, kép-, edény-, mézeskalács-kereskedőknek adatnak vásár idejére bérbe*). Az Irgalmasak épülete előtt ilyenkor a len- és bőrárusok portékái kerülnek eladásra, míg a sertés, szarvasmarha, lóvásárok a Vásártértől távoleső Marhavásáron tartatnak**). Hogy Pozsony város anyagi segélyforrásai mennyire fakadnak a vásártartásból, azt mutatják a törvényhatósági jövedékek, melyek vásár-, helypénz és marhavásári illetékek címén folynak be s évente 80—87 ezer koronával vannak a városi költségvetésben előirányozva.

*) E bér évi 6100—6200 koronával van a városi költségvetésben előirányozva.

**) Az 1896 évi kimutatás szerint a pozsonyi állatvásáron 148 bikát, 8582 ökröt, 2388 tehenet, 742 borjút, 3460 sortést, 561 juhot hajtottak fel.

A térnek külső arculata régi időben teljesen elütő volt a mostanitól. Egész nyugati hosszát, mint már mondtuk, a toronyos városfal és városárok határolta. Hogy a Zöldpiac vagy Tyúkpiac már elég kora időben épült ki, azt a XIV. és XV. századi vegrendeletek bizonyítják. Akkoriban e tér s a belőle kiinduló Duna-utca éppen úgy alkotott Ujtelket, mint a szomszédos Kórház-utca. Ezt a területet közönségesen Sz. Lőrinc árkán kívül fekvőnek (Neustadt vor St. Laurenzgraben) hívták. Egységesen a tér azonban csak később épült ki. A Lörinckapú előtt, tehát a mai Vásár-tér alsó részén állott a XV. és XVI-ik században az egyik Péksütő-kemence vagy fészter (Beckenschupfen), melyet az 1506 évi városi számadókönyv említ.*) A tér e részén állott 1478-ban Mátyás király székervára vagyis haditrainje**), mi szintén arra mutat, hogy üres tágas telek volt. A XVII. század végén ide, a Lörinckapú elé kerültek a belvárosi Főtérrel a mészárszékek. Ez volt az ú. n. Stock, egy fedett folyosó, melyben kedden és szombaton húst árultak a tőkemesterek (Stockmeisterek). Húsvét előtti szombaton vagyis nagyszombaton különösen nyüzsgött itt a vásárló asszony nép sokasága. Innen aztán a mészárszékeket 1777-ben helyezték át a mai helyükre.

Ugyancsak a Lörinckapú közelébe a mai sz. Flórián-szobor és a Kórház-utca

*) die peken schupfen Beim sand Laurenzentor.

**) des Königs wagenpurgk.

közé eső téren állott a Sz. Lőrinc egyháza. Alapítója és alapításának ideje ismeretlen. Tény, hogy a XIV. század elején már fennállott, mert 1311-ben egyik plébánusának, Leupoldnak a nevével találkozunk. Régisége mellett bizonyít az is, hogy átépítésének szükségessége már a XV. század elején sürgősnek mutatkozott. A hívek e célra kisebb-nagyobb összegeket adnak és hagyományoznak. Széchy Dénes esztergomi érsek a templomnak 12 énekes tartását engedi meg. Vitéz János érsek még azon fölül 8 énekes tartásához adja beleegyezését. 1473-ban Mátyás király még újabb 4 énekest engedélyez, úgy hogy 24 énekes lehessen ezen egyház szolgálatára. Péter pápai követ 1508-ban e templomot többféle egyházi kiváltsággal ruházta fel. Bakócz Tamás érsek-primás 1518-ban 100 napos búcsút engedélyezett neki. Volt a templomnak 10 oltára s 3 nagy harangja. A templomot körülvevő temetőben Sz. Jakabról nevezett javadalmas kápolna állott. Plébánosai káptalani tagok voltak s a pozsonyi prépost joghatósága alatt állottak. A plebános-választási jogot a város gyakorolta. A plebános mellett ez egyháznál már a XIV. század óta káplány is működött, kihez később egy másik is járult. A törökök közeledésének hírére 1528-ban a császári biztosok rendeletére a város védelmi szempontból a templomot lebontatta, csak a plebániaházat hagyta meg. A templomot körülvevő temető 1774-ig állott fenn. Ekkor a városfalakkal együtt e sírkert

is enyészetnek indult. A tér házait nem csekély csapás érte 1809-ben jún. 28-ikán, amikor a francia bombák azokat lángbaborították. Viszont rendkívül zajos és szemkápráztató jelenetek színhelyeül szolgált királyi koronázások idején. Itt volt az Irgalmasok háza előtt felállítva azon nemzeti színű posztóval bevont emelvény, amelyen a király, miután a Sz. Ferenciek templomában az Arany-sarkantyús vitézeket lovagokká avatta, a főrendüek, a rendek és nagy népsokaság jelenlétében a törvényes esküt szokta volt elmondani. Ma itt a feltámadás ünnepe folyik le nagy fényvel az összes helyőrségi katonaság jelenlétében.

Ma a Vásár-tér mint a piaci forgalom és több közhivatal színhelye a város legélénkebb része. A villamos vasút is végig jár rajta s annak e téren két megállóhelye van. Innen sugárzik ki a Kórház-utca sarkán a virág völgyi, valamint a Baross-utca sarkán az újvárosi indóházhoz vezető villamos vasúti szárny is. A tér házainak földszinti helyiségeit csupa bolt és üzlet foglalja el, melyekben nyüzgő élet hullámszik.

A Vásár-teret két említésre méltó emlékmű díszíti, az egyik: Sz. Flórián szobra, mely 1741-ben létesült egy evangélikus prédikátor 100 aranyos birságából. A szobor conceptiója szép és kivitele is helyes. Remekmű számba mennek azon a kovácsolt vasból készült lámpások és a rácsos ajtó. A másik emlék: a köröndbe állított obeliszkos díszkút, mely az 1825 évi országgyűlés emlékére lett felállítva.

E téren vannak továbbá egyes nevezetesebb hivatalok elhelyezve: névszerint a posta-, táviró- és távbeszélő hivatalok. Mindhárom a palotaszerű postaházban és a szomszédos, a legujabb időkig térparancsnoksági épületül szolgált házban van elhelyezve. E ház eredetileg Wachtler*), aztán gr. Szápáry és Pallavicini-ház volt. A mai nagy postai és távirói forgalom számára azonban e két ház is szűknek bizonyul, amiért már több év óta új posta-palota építéséről van szó. A posta intézménye Pozsonyban a XVI. század első felében keletkezett. Egy 1527 évi számadókönyvi feljegyzés említi a helybeli postát és az abból kapott jövedelmet. Ez adatból kitetszik, hogy a postai jövedelemnek csakis az a része jutott a városi pénztárba, amely rész a városi területre eső postából folyt. A városi határon túl menő posta tehát már nem városi, hanem magánkezelésben volt. A száraz posta mellett eleitől fogva a vízi posta is jelentős szerepet játszott s erre számadókönyveink számos tétele vonatkozik. 1577-ben a város egy postacsónokul (Postzilln) használandó fedett vízi járóművet vesz. Ily csónakokon közvetítették folyón fel és alá Bécs, Komárom és

*) Ennek mondja Korabinsky 1781-ben, ezt írva: Im Gesichte ist sodann zur Rechten an der neuen Oefnung (t. i. az Orsolya-utcának a Vásár-térre kifutó vége) Das ansehnlichste Wachtlerische Gebäude, ein Eck in das Ursuliner- und Franziskanergassl.

Buda közt a levelezést. Amellett a küldöncz posta volt a leghasználatosabb, amint azt temérdek adat bizonyítja. 1693-ban már királyi pósthivatalról (das Königl. Postamt) van szó. Hogy a pósta i forgalom mekkora arányokat öltött napjainkban, azt a következő számok mutatják: 1903-ban az évi levélforgalom 4,229.202 darab, a csomag- és pénzeslevélforgalom 464.126 db, a póstautalványforgalom 190.746 db, 23,388.873 korona értékben. A távirati forgalom volt 160.800 jövmenő távirat, 165 546 átmenő távirat. A távbeszédi forgalom 11.307 távbeszéd távolsági és 1,759.366 távbeszéd helyi forgalomban. A pósta t a k a r é k pénz tá r i forgalom pedig 377.130 korona és 29,461.787 korona chequeben.

A tér egyik legnagyobb háza, közepén templommal az Irgalmasok épülete. Az Irgalmasok Szelepcsényi György érsek-primás utánjárására I. Lipót császár alatt 1672-ben telepedtek le Pozsonyban. Kolostoruk, templomuk s tágas kertjük összesen 3719 □ ölnyi vagyis 3 (1200 □ öles) holdnyi és 119 □ ölnyi területet foglal el. 1680. febr. 15-ikétől kezdve a várostól kegyadományokat kapnak.*) Templomuk 1692-ben épült jobbra báró Maholány János költségén, és befejeztetett a kolostorral együtt mai alakjában 1728-ban. A kolostorban jól felszerelt gyógyszerár és gondos felügyelet alatt álló tágas kóroda van férfibetegek

*) Den Fratibus misericordie laut Quittung 5 Thl.

számára. Van belgyógyászati és sebészeti osztálya. Évi betegforgalma 6—7 száz fekvő s mintegy 3000 járóbeteg. Sok, mintegy 5—6 ezer foghuzási esete van évente. A főorvosi teendőt régibb időkben rendi, ma bejáró világi orvos végzi. A templom egyúttal helyőrségi templom is. A kolostor 1882-től 1903-ig a magyar birodalmi irgalmasrend székhelye is volt.

A térnek egy másik nevezetesebb épülete az Andrássy Gyula- és a Lőrinc-kapu-utca sarkán álló nagy kétemeletes ház. Ez a hajdani Sz. Andrásról nevezett alapítványos vagy javadalmas ház*) s mint ilyenre emlékeztet az Andrássy-utca sarkán e ház egy pilléres fülkéjében álló kettőskeresztű Sz. András szobra.**)

Ma bérházul szolgál. Az a ház, mely a Vásár-tér és a Kenyér-piac sarkán áll, a benne levő vendéglő miatt szintén nevezetes helyiség. A nevezett vendéglő címe: Flucht in Egypten. Már Korabinsky idejében fennállott e néven,***) s utánna az egész házsort

*) Das Beneficiathaus des heil. Andreas, ein Eck in die Laurenzer- und Theatergasse.

**) E helyt egy korábbi tévedésemet kell igazítanom. Az Andrássy Gyula utca tárgyalásában azt állítottam, hogy a régibb András-utca nevet III. András király tiszteletére kapta volt. Később meggyőződtem, hogy a nevet Sz. András apostol után viselte, ez utcába nyulván be a Sz. András-alapítványház balszárnya. Minthogy Korabinsky az Andrássy Gyula-utcát 1781-ben Színház-utcának nevezte, azért nyilvánvaló, hogy ez utca az András-utca nevet csak a Korabinsky ideje után kaphatta.

***) Bei der Flucht in Egypten.

a Vásár-tér éjszaki déli vonalán Flucht in Egypten-nek nevezték. *) Ma e vendéglőben van Pozsony és környéke faze kas segédei nek iparegyesülete. Az a kiálló ház a Kenyér-piac és a Vásár-tér találkozásánál, a régi Hayne-ház. Hajdan elválasztotta az Irgalmasok-terét a Zöldpiactól. **) Itt 1782-ben mészárszéket építettek. †) A tér éjszaknyugati részén levő Arany Szarvas- és az e tér délkeleti részén levő Arany MÉRŐ-vendéglők szintén már a múlt század eleje óta állanak fenn. Már Korabinsky említi mindkettőt 1782-ben. De sőt az Arany Szarvasról címzett vendégfogadót már az 1653. évi városi számadókönyvek is említik. ††) Az ugyane téren, a régi Irgalmasok terén állott Fekete Sas-†††) s a Kórház-utca sarkán állott Arany Lud-vendéglők már nem léteznek. Csak a szép kovácsolt vas cégere látható még ez utóbbinak a Walkó-féle házon. Az Arany Szarvas-vendéglő szomszédságában levő s a Széplak-utcába ki nyuló, a tér s a nevezett utca közt átjáróul is szolgáló SÓHÁZ ugyancsak régi.

*) Die ganze Reihe von Häusern wird auch bey der Flucht in Egypten genennet.

**) Joseph Hayne, ein Eckhaus, welches den grünen Markt von dem Barmherzigenplatz scheidet.

†) Allhier ist 1782 eine Fleischbank erbauet worden.

††) Paul Vorster, Wirth Bey dem Goldenen Hirschen.

†††) Korabinsky szerint a pósta a Postgasslnál s mellette a Fekete Sas volt.

Ezt főleg udvari épületének árkádos folyosói hirdetik. Régebben e házban volt elhelyezve a királyi pósta hivatal, mely számára azonban ujabban szűknek bizonyulva, a pósta hivatal a Szápáry-féle palotába került, hol ma is van, a régi pósta-házba pedig a kir. S ó h i v a t a l költözködött be. Hajdan a só eladását maga a város gondozta. Az eladásra került só túlnyomólag magyar kősó volt, de eladásra került a külföldi, az ú. n. német só is. Az 1454. évi sószámla az akkori sónak forgalmára vet fényt. E szerint Meindl György átvett 1453-ban 4862 követ s abból eladott 1454-ben 985 követ. Ma a megnövekedett városban a sószükséglet természetesen jóval nagyobb, mert a pozsonyi magyar kir. sóhivatalnál az évenkénti sóeladás összesen valami 27,500 métermázsára rug, minek pénzértéke 619,000 koronának felel meg.

E régi pósta-, a mai S ó h á z h o z azonban más emlék is fűződik. Ebben született a Vrábely-nővérpár: Szerafin és Stefánia. Amaz 1840-ben, emez 1849-ben december 26 ikán született. Mindkettő Vrábely kir. póstaigazgató és kir. tanácsos leányai s a nagy Szlemenics Pál jogtudós unokái anyai részről. Szülőik háza a múzsák temploma volt, melyben a serdülő gyermekek művészi ihletet kaptak s mely hatásában egyre erősbbé lett, nevezetesen abban az időben, mikor a régi póstaépületből kiköltözködve, a család a mai póstapalotában rendezkedett be. Ez épületben látogatták meg a családot a szellemi világ nagyjai: Liszt

és Brahms, Cornelius Péter és Tausig Károly, Dreyschok Sándor és Reményi Éde, Rappoldi, Sauer Ödön és Bulyovszky Lilla. A nagy művészi képességgel megáldott két nővér közül kivált Stefánia említendő, mint ki már 5 éves korában árulta el rendkívüli zenei képességét. Gyermekkori zeneszerzeményei meglepő forma- és hangérzékről tanuskodnak. Utóbb megismerkedve Tausig Károlylyal (későbbi sógorával, Szerafin férjével, a hirneves zeneművészszel), ennek vezetése alatt kiképzése biztos irányban indult meg. Ő 1867-ben egy bécsi zenei társaság hangversenyén technika és előadás tekintetében valósággal szenzációs sikert aratott, kivált Chopin Andante spianato-jával és az Es-dur Polonaisevel. A legfényesebb zeneművészeti jövőre nyílt biztos kecsegtető kilátása, de ekkor férjhez menve gr. Wurmb-Brand-Stuppach Ernőhöz, a magánéletbe vonult vissza. Ezentúl zeneszerzeményeket adott ki. 1875-ben jelentek meg első zongora szerzeményei négy füzetben, J. P. Gotthárdnál Bécsben. Ezt követték J. Zahn és Ad. Bösendorfer kiadásában egyes zongoradarabjai, melyek mind finom és előkelő érzésről, biztos és kedves alakításról, a modern zene technikájának megfelelő emelkedettségéről tanuskodnak. Zenekölteményei életet és életörömet lehellenek, ideális salonzene, művészi ízlése tisztult. Egyik szerzeményét, a Bösendorfernél megjelent Libellét hirneves művészek mutatták be ismételt hangversenyeken. Azonkívül mint író-

nő is több művel vonta magára a közfigyelmet. Mellszobrát Rigele mintázta. Növére Szerafin, mint Tausig Károly özvegye most Drezdában él. Kiváló zongoraművésznő hírében áll. Tanulmányait Bécsben végezte Pirkert Ede konzervatóriumi tanár vezetése alatt, későbbben pedig Prágában Dreyschok Sándornál. Számos hangversenyben lépett fel nagy sikerrel.

Emlitendő még, hogy a Vásár-téren a Reidner-féle házban van a nyilvánossági joggal felruházott, államilag segélyezett Klempa Gábriella-féle polgári és elemi iskola, mely úgy tanítási mint vezetési tekintetben városszerte jó hírnévnek örvend. A Reidner-féle ház helyén hajdan a Kempelen-pusztahely (Kempelens Öde) állott. A Vásár-tér alsó részén, a Sz. Flórián-szobornál az egyfogatu bérkocsik álláshelye van.

Vashámori-út. (Eisenhammer-Weg.) E hegyi út a Lamacsi-útból szakad ki túl a Tunnelen s vezet északnyugoti irányban a hegyek közé, a Vaskúthoz, a Szalmagunyhóhoz, a Zergehegyre. Nevét egy itt most már nyaralóvá átalakított vashámor után kapta. Ma ez út mentén jobbra-balra csinos nyárilakok és gazdag termésű gyümölcskertek találhatók.

Védcsölöp-út. (Pallisadenweg.) A Nándorvárosnak ezen félkörben hajló, újabb időben nagy városiasan kiépült előkelő utcája a Grassalkovich-tértől a Pálffy-laktanyán túlig a Vár-útig terjed. Délről a Torna-utca, a Kisfaludy-utca,

éjszokról a Wölferl-út, a Kecse-út, a Jeszenák János-út, a Haffner-út, az Újtelep, az Arany János-utca és a Vörösmarty-utca szakadnak belé. Ez utca elválasztja a Nándorvárost az Ujvárostól. Déli házsora a Nándorvároshoz, északi házsora az Ujvároshoz tartozik.

Ez utca még a XV. és XVI. században is a külvároson kívül feküdt. Idáig terjedtek akkor a szőlők. Nevét a város külső falainak védelmére készült cölöpsorozattól kapta. Eredetileg is a Szárazvám-kaputól a Várhegyig terjedt. Ma Pozsony haladásának tanulságos jelzője. Nemcsak palotaszerű bérházai, szebbnél szebb úri villái, de középületei is fennen hirdetik Pozsony történetének ez utcában képviselt új aeráját. Cölöpsorozat helyett palotasorozat!

Egyik nevezetesebb középülete az Eváng. kórház. Ezen 535 □ öles területen álló intézetnek Roykó Sámuel András 1840. júl. 21-iki végrendeletében alapítványt tett, mely ma 52700 koronára növekedett fel. Az intézethez egy 1890-ben alapított Diákonissa-intézet járul, mely 20 nővérrel rendelkezik, kik úgy helyben mint vidéken mérsékelt díj mellett betegápolással foglalkoznak. A kórházban 20 beteg kaphat ingyenes ápolást. A kórház világításához Pozsony város évi 42 koronányi segélylyel hozzájárul.

Ez úton van továbbá a virágzásnak örvendő s diszes palotában elhelyezett Felső kereskedelmi iskola. Ala-

pították 1885-ben Pozsony város polgárai a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara vezetése alatt a városnak, a pozsonyi Első takarékpénztárnak és az államnak közreműködésével és jelentékeny segélyezésével. Az állam évi járuléka ez iskola részére 8000, Pozsonyvárosáé 2000, a Keresked. és Iparkamaráé 1000, az I. Takarékpénztáré 600 korona. Tandijbevétele átlag 40 ezer korona. Az iskola vagyona (iskolaépület s berendezése, bérház, telek) 200 ezer korona. Évi átlagos költsége 60 ezer korona. Van ez intézetnek nevezetes árú és termény-gyűjteménye és gazdag szakkönyvtára. Az ország minden részéből idejövő hallgatók száma 200 fölüli. Az intézet növendékei évenként nagyobb bel- vagy külföldi tanulmány-útra kelnek. Tanulmányaik befejezése után alkalmazást nyernek elsőrangú pénzügyi, kereskedői, biztosítási, gyári, közlekedési cégeknél, uradalmak irodáiban vagy mezőgazdasági vállalatoknál. Az intézet élén Jónás János jeles szakember és író áll, kinek az intézet alapításában jelentékeny erkölcsi és értelmi része van.

Ez uton van továbbá a Magyar Kir. IV. honvédkerületi parancsnokság valamint a Magy. kir. 13. honvédkiegészítő parancsnokság és a magy. kir. 73 honvédgyalogdandár-parancsnokság is. Az Eváng. Lyceum díszes épületének déli szárnya és déli udvartelepe szintén ez útra esik. A Védcsölöp-útnak a Kis-

faludy-utca által hasított részén, a Kecskékapú vámház átellenében van rendőri állomás, mely egyszersmind sebkötési készülékkel ellátott első segélynyújtási állomás is.

A Védcsölöp-ut felől van a Kecskékapú-előtt fekvő Eváng. temető egyik bejárása és kápolnája.

A hegynek támaszkodó, terrasszos, a Védcsölöp-, Kecské-, Jeszenák- és Zrinyi-utak által befogott temető 1783-ban nyílt meg s Pozsony egyik legszebb sírkertje sok díszes kriptával és síremléssel. Van tágas temető-kápolnája és halottasháza. Híres a nyaranta itt virágzó rózsák sokasága és szépsége után. Szentelt földjében sok a haza és tudomány körül érdemesült halott nyugszik, névszerint báró Jeszenák János és Ráczgha Pál nemzeti vértanúk; Tamaskó István, híres keleti nyelvész, ki a „Szózatot“ latinra fordította; Simkó Frigyes Dániel, ki a pozsonyi eváng. lyceumnak hagyta kincseket érő híres könyv- és regisztergyűjteményét; Gregus Mihály, lyceumi tanár, Gregus Ágost és Gyula édesatyja, a bölcsészet első magyar előadója; Kármory Sámuel, a hírneves keleti nyelv-tudós s a biblia fordítója; Lehr Zsigmond tanár, jeles műfordító és szépirodalmi író; Michaelis Vilmos, lyceumi rektor, nagy képzettségű tudós és fordító, kinek e helyen róvom le kegyeletes hálámat azon páratlanul gondos fáradozásáért, melylyel „Pozsony város története“

című munkám 5 kötetét német nyelvre fordította.)*

Ventur-utca. (Venturgasse.) Az Óvárosnak ezen diszes utcája a Mihály-utcának folytatását teszi s eredetileg a Hosszú- vagyis a mai Szilágyi Dezső-utca-ba torkollott. Ma azonban ez utcát csak átszeli, mert folytatását azon túl is bírja egész a Kossuth Lajos-térig. Belészakad a Zöldszoba- és a Pázmány-utca, illetve a Boltiv is. Nevét e régi utca a Bonaventura illetve saltoi Ventura gazdag patriciusi család után kapta, mely ez utcában jelentékeny ház- és telekbirtokos volt. E család Pozsonynak egyik legrégibb családja. Közöségesen Gallus, illetve Gallicus dictus Wentura néven említik a XVI. századi okiratok. De előfordul Venturinus de Salto néven is. Gazdagsága mellett bizonyít az, hogy a város a XV. században a földbér jogát neki adta el, minek következtében a ventur-utcai háztulajdonosok a földbért nem a városnak, hanem a Bonaventuráknak fizették. Nemcsak a család ittléte, de számos egyéb jelenség is amellet bizonyít, hogy Pozsonyban az olasz jövevények hajdan igen szaporák voltak, különösen Urseolo Péter, I.

*) E jeles filologus Pozsonyban született 1829-ben. Bölcséleti, theologiai és filologiai tanulmányait Pozsonyban, Bécsben, Berlinben és Göttingenben végezte. 1863-tól 1878-ig rendes tanár, 1878-tól 1893-ig rektor a pozsonyi ág. ev. lyceumban. Meghalt Pozsonyban 1905-ben.

Károly és I. Lajos királyok alatt telepedtek le a város falai közt. Pozsony e régi olasz lakossága idővel beolvadt a város német elemébe. A Venturáknak is teljesen nyoma veszett.

Hogy ez utca nem a XIII-ik, hanem még csak a XIV-ik században keletkezett, azt a városi tanácsnak azon 1390. évi okirata teszi kétségtelenné, melyből megtudjuk, hogy a város, nagy adósságai következtében összes hűbéri házait Venturi Jakabnak és Jánosnak eladva, az utcát városi utcává alakította. Eredeti neve Uj-utca (Newgassl, Newengassl, Newngassel) volt, e néven szerepel az az 1416. évi városi számadó- és az 1417. évi jegyzőkönyvben. 1442-ben is e néven fordul elő, azonban 1472-ben már Ventur-utca néven találjuk említve. Benne feküdt azon időben a gazdag Tamás háza. Az utcának azon szűkös szakasza, mely a mai Szilágyi Dezső-utcából a Kossuth Lajos-térig terjed, jóval később nyílt meg. Régen a várossal zárta azt el. Még a múlt századi, névszerint az 1766. évi városi térrajzokon sem fordul elő. A várossal lebontása után mint Uj-utca (Neugasse) nyílt meg. A Neyder-féle 1820. évi térrajzon Sétány-utca (Promenaad-Gasse) néven fordul elő, később ismét Uj-utca néven ismeretes, míg nem e név ujabbán az 1879. évi júl. 28-iki közgyűlés határozata értelmében meg nem szűnt. Ez időtől fogva a Ventur-utca nevet erre is alkalmazták.

Házai közül a következők érdemelnek

említést: a Ventur- és a Deák-utca sarkán álló ház, melyben a Sz. Mártonról nevezett gyógyszerár van. E háznak Korabinsky idejében a Deák-utcáról is volt bejárója, ezt azonban 1779-ben befalazták s akkor távolították el ez épületről az 1-ső és 2-ik emeleten levő rondellaszerű erkereket is. Vele szemben az Országház társzomszédságában levő Wittmann-Denglasz-féle három emeletes nagy bérház a régi királyi kastély, a királyi curia helyét foglalja el, melyben a Pozsonyba érkezett királyok és királynők szoktak volt megszállani. Így tudjuk, hogy benne lakott 1441—1442-ben Erzsébet királyné, Albert király neje, későbbben 1477—78-ben Mátyás király és neje Beatrix királyné, a mohácsi vész után pedig 1526-tól 1528-ig a csatáson vesztett II. Lajos király özvegye Mária. E ház eredeti szerkezetében tornyosház volt, s diszes voltát magasztalja 1486-ban Valentini Caesar olasz diplomata, de mutatja nagy előkelőségét Merian rajza is. A XVIII-ik század elején átalakították modern bérházzá. Ennek dacára annyira szép, nagy és massiv épület maradt, hogy Pozsony legkiválóbb házai közé tartozott. 1777-ben Ferenc császár is megnézte. E házban lakott az 1832—36-iki országgyűlés idején József főherceg-nádor s neje Mária Dorottya württembergi hercegnő, s e házban született 1832-ben március 2-ikán József főherceg, a magyar honvédség főparancsnoka, a cigánynyelv tudós tanulmányozója, az alcsúti magyar főherceg valamint 1836-

ban nővére Mária Henriette főhercegnő, a nem régen elhunyt belga királyné. Nevezetesek s látásra méltók e ház udvari folyosóinak a vasművei. A hátsó részében levő kert még az, melyet az ott lakott királynők használtak. Régebben a Spindler- és Kempelen-, az 1830-as években a Teschenberg-családé, 1847-óta a Wittmann-család tulajdonába ment. Hajdan benne volt a harmincad hivatal.

A Bugel-féle (20. számú) házban született 1800. jan. 22-ikén báró Jeszenák János, a pesti Újépületben 1849-ben okt. 10-ikén kivégzett nemzeti vértanu. Feltűnő ez utcában a Zöldszoba-utca sarkán álló, hadi emblemákkal díszített Wachtler- (ma Bleileben Eleonora) féle ház is. Hajdan Pongrácz-ház, majd gr. Pálffy Lipóté volt. A Zöldszoba-utcai részén utcai kútja volt.

A Ventur- és a Pázmány-utca sarkán van a Pozsonyi Iparbank háza. E palotaszerű ház Korabinsky idejében gróf Zichy Ferencé volt s a Zichy-család tulajdona is maradt 1869-ig, mikor az vétel útján az Iparbanké lett. Az Iparbankot 1867-ben*) alapították a Nemzeti Kör tagjainak indítványára s az iparososztály érdekeinek javára 120 ezer forintnyi

*) 1867. május. 17-ikén erősítette meg alapszabályait a földmívelési, ipar- és kereskedelemügyi m. k. ministerium. Ugyanazon év jún. 2-ikán volt az alakuló közgyűlés. 1867. szept. 1-én kezdette meg az intézet tevékenységét.

alaptőkével. Tartalékja 35 ezer forintból áll. Ez intézet zálogházat is tart fenn, melynek zálogkölcsonügynökségei a Kórház-utcában és a Vödricen vannak. A megnyitással egyidejűleg az akkor fennállott, úgynevezett Árverező-intézetet is átvette az Iparbank s az üzemet a változott viszonyok keretébe beillesztette, de mikor a 70-es évek elején annak igénybevétele annyira csökkent, hogy az üzem további fenntartása nem mutatkozott többé szükségesnek, azzal végképen felhagyott. Azonkép, hogy a pozsonyi forgalomra más irányban is élénkítőleg hasson, az igazgatóság a búzaüzletre is fordította figyelmét. A Búza-piacon 1870-ben házat vett s abba helyezte el búzaüzleti osztályát, mely ott 1885-ig fennállott. 1895-ben új vállalatként a „Pozsony“ fürdőt alapította s birja maig.*) Elnökei alapításától 1882-ig Prileszky Tádé, 1883. végéig Hackenberger Károly, 1889-ig Jeszenszky József, 1896-ig Pauschenwein András, 1896-tól maig dr. Kováts György.

Hirneves ház a Ventur-utcában a Régi pénzverő-ház (Altes Münzhaus.) Nevét onnan viseli, mivel egy időben e házban pénzt vertek. Tudjuk, hogy már Zsigmond király adott 1430-ban március 6-ikán kelt oklevelével pénzverési jogot a városnak. Kezdetben a pénzverő műhely a városház udvarában volt, mit a rája vonatkozó 1434—1441. évi városi számadóköny-

*) L. Fürdő-utca alatt.

vek tételei bizonyítanak. A városházából utóbb a műhely a ventur-utcai házba került. Mint Pozsonyban működött pénzverő mesterek (Münzer) ismeretesei 1374—1384-ig Mihály, 1430-ból pedig Pertel Lénárt. Az e pénzverő házból kikerült érmek már igen ritkák s azért kereskedelmi nagy értékkel bírnak. Ugyane házban, mely igen tágas közös udvarral bíró kettősház, Mátyás király idejében az Academia Istropolitana volt elhelyezve. Az Academiát II. Pál pápa engedelmével Mátyás király illetve Zrednai Vitéz János érsek alapította 1467-ben és szervezte a bolognai egyetem statutumai mintájára. Internátussal összekötött főiskola volt. Benne Európa leghíresebb tudósai: königsbergi Müller János a hírneves Regiomontanus, kora legnagyobb csillagásza, azonkívül Gruber Mátyás, hüttendorfi Schrickcker Miklós, krumpachi Koch Lőrinc, Gatti János dominikanus hittudós, Brandolini Aurél rhetorikus, Péter orvostudor, Ilkus Márton híres lengyel csillagász tanítottak, de annak dacára az intézet Mátyás király halálával megszűnt. E házat, mielőtt egyetemmé lett, Gmaitl, illetve ennek halála után feleségéről Gmaitlin-Hausnak nevezték. Arról is nevezetes, hogy Mátyás király, mikor először Pozsonyba 1466-ban okt. 16-ikán a város címeres zászlaja mellett mennyezett alatt bevonult, e házban szállott meg s benne volt számára a konyha is berendezve. Később egész a mai napig bérházul szolgál. Történeti multjának megfelelőleg Pozsony

város ékes feliratos márványtáblát illesztett a ház falába.

Az Iparbank közelében van a Ventur-utcában az Angermayer-féle könyvnyomó-intézet valamint a „Pressburger Zeitung“ szerkesztősége és kiadóhivatala. Az Angermayer könyvnyomdája városunk egyik legrégibbje, már 154 év óta áll fenn s gyorsajtóival, kisebb-nagyobb kézi és accidencsajtóival, accidenc- és szedőanyagával, légszszmozdonynyal hajtott gépeivel megfelel a fokozott modern igényeknek. E nyomdából kerül ki évenként az egyre izmosabbá váló „Pozsonyi Útmutató“, most már az 54 évfolyamban, azonkívül a „Pressburger Zeitung“ című politikai és társadalmi napilap, az egyedüli napi lap Pozsonyban, melynek esti lapja is van. Nyomdák tekintetében városunk szintén nagy kulturális haladásra mutat, mert nyomdai viszonyaink kezdettől fogva egyre fejlődtek és tökéletesbedtek. Már 1594-ben Walo János vándor nyomdász tartózkodik Pozsonyban. 1604-ben gr. Forgách Ferenc primás állit fel itt egy „theologiai könyvnyomdát.“ Ebből kerültek ki Pázmány Péter, Veresmarti Mihály, Balásfi Tamás, Vásárhelyi Gergely, Sallai István művei. 1631-ben Rikess Mihály ismeretes mint könyvnyomó, ő adja ki ez évben Káldi György prédikációs könyveit. 1647-ben Aksamitek Zachariást hirdeti a pesti egyetemi könyvtár egy uniku-ma pozsonyi könyvnyomóul. Nála jelenik meg Pázmány Péter Kempis Tamása is 1648-ban. 1666-ban Gründer Gottfried alapit nyom-

dei műhelyet. Az ő műhelyéből kerül ki 1671-ben a „Különböző vallásoknak egy idvösséges hitben, a Sz. Írás szerint meg-egyeztése“ című mű, valamint Pázmány Péter „Bizonyos okok“ című műve. 1675-ben Z e r w e g János Gergely nyomja ki a „Lilium kertecske“ című munkát, ugyanő 1677-ben Szenkvici Pál könyvét, 1678-ban is ő (Z e r w e k h János) ismeretes mint pozsonyi „Buech Trukher.“ 1676-ban F a b e r Mihály pozsonyi nyomdász nevével találkozunk, ki Balassa Bálint és Rimai János énekeit nyomja ki. 1720-ban R o y e r János Pál létesíti pozsonyi nyomó intézetét, melyet 1737-ben bekövetkezett halála után veje B a u e r Károly József nyomdai faktor vezetett „Royer özvegye“ cég alatt a kiskoru Royer Solanus Ferenc javára. 1750-ben e nyomdát vétel útján megszerzi Landerer János Mihály. Előbb e nyomda a Halászkapú, 1770-től kezdve pedig a Grössling utcában állott. A könyvnyomó műhely mellett volt betűöntődéje is, akkor az egyedi Magyarországon. 1771-ben az ölműzi születésű P a t z k ó Ferenc Borgia kath. könyvnyomdai faktor alapít Pozsonyban egy új könyvnyomdát és ennek emlékeül vésette kőbe e sorokat: *Typographia Patzkoiana erecta An. Dni MDCCLXXI.* Ez emléktábla ma is megvan Angermayer Károly ventur-utcai könyvnyomdája szedőtermei felett a külső falon. 1790-ben S c h a u f f Nepomuk János műkereskedő szintén bir nyomdával.*) Ő 1792-

*) 1790. nov. 15 ikén adja ki „Die Feierlich-

ben a tönkrement O d e r l i t z k y Antal könyvnyomdáját is megszerzi. 1801-ben jan. 30-ikán Patzkó Ferenc Borgia nyomdáját fia Patzkó Ferenc József veszi át. 1802-ben március 1-sején Schauff Nep. János nyomdáját megveszi 3300 rajnai forinton Belnay György Alajos akadémiai tanár. E könyvnyomda a Bél Mátyás-utcában (a régi Apácapályán 294 sz. házban) volt elhelyezve. 1807-ben ápr. 7-ikén Patzkó Ferenc József könyvnyomó-intézetét átveszi öccse Patzkó Károly Mihály. 1818-ban e nyomda vétel úján Belnayé lesz s egyesül annak nyomdájával. 1820-ban Pozsonyban 4 nyomda működik: Landerer Lajosé, Weber Simon Péteré, Belnay örököseié és Snischek Károlyé. 1829-ben febr. 1-sején a Belnay örökösök (Lajos és János) sógoruknak nemes Kováts Páltanügyi bizottsági és központi vizsgáló collegiumi ülnöknek adják el nyomdájukat. 1834-ben alapítja nyomdáját Schmidt Antal. 1842. jan. 1-sején megveszi Kováts nyomdáját 9 ezer pengő forinton Landerer Lajos és Heckenast Gusztáv, bár politikai okokon alapuló átíratási nehézségek miatt a „Belnay örökösei“ cég ezentúl is érvényben maradt. E nyomda ekkor már a Ventur-utcában van. 1845-ben a Schmidt Antal nyom-

keiten bei der Krönung Sr. Majestät Leopold II. zu Pressburg“ című művet. Ugyanő adta ki „Theorie der Säulenordnungen sammt einer ungarischen Säulenordnung.“ Pressburg 1790. És „Allgemeine Begriffe von Küsten u. Künstlern.“ Pressburg 1794.

dája átment Schmidt Ferenc-re. 1852-ben létesül a Wigand C.F. nyomdája. Ugyancsak 1852-ben jún. 27-ikén megveszi 8500 pengő forinton a Landerer-Heckenast-féle nyomdát Schreiber Alajos. 1869-ben januárban a Schreiber-féle nyomdászti üzlet részvevője annak ügyintézője Angermayer Károly lesz, ki aztán 1871-ben júl. 1-sején e könyvnyomdát megveszi s ma is bírja. 1872-ben keletkezik Krätzer alatt a Simonyi Iván-féle nyomda, 1877-ben a Löwy- és Alkalayé. 1880-ban okt. 7-ikén átmegy a Schmidt Ferenc-féle nyomda Stampfel, Eder és társára. 1890-ben átveszi Freistadt Móríc a már előbb alapított „Freistadt B. utódja“ cégű nyomdát. 1894-ben okt. 24-ikén a Stampfel, Eder és társa nyomdája Eder Istváné lesz. 1897-ben alakul a Pawlik és Marintzl nyomdája, mely aztán átmegy Preisak Győző, 1903-ban november 3-án pedig Persiwofsky János tulajdonába. 1899-ben a Löwy és Alkalay-nomda cége Alkalay Adolf és fia-céggé alakul át. Ez évben alapítja meg a Kath. irodalmi részvénytársaság a maga nyomdáját s ugyanez évben alakul az Adler Zsigmond nyomdája is, mely 1902-ben átmegy Lichtenfels Salamon tulajdonába.*)

*) Ma Pozsonyban 12 nyomda áll fenn. Az Angermayer Károlyé a Vontur-utcában; a Stromszky Emilé a Lőrincskapu-utcában; az Eder Istváné a Krisztina-utcában; a Simonyi Emmáé a Ferencrendiek-terén; a Kath. irod. részvénytársaságé a Ferencrendiek-terén; az Alkalay Adolf és

A Ventur-utcában van, a Pressburger Zeitung szerkesztőségében a Pozsonyi Hirlapírók egyesületének a helyisége is. Alapították a pozsonyi hirlapírók 1893-ban nov. 12-ikén. Célja tagjaiban (a hirlapírókban és mindazokban, akik a városban irodalmi téren működnek) az együvértartozás érzését ébrentartani és ápolni, a közös és kari érdekeket megóvni és fejleszteni és a megszorult tagokat segíyezni, különösen keresetképtelenség és betegség esetén. Vannak alapító, rendes, örökös pártoló, pártoló és tiszteletbeli tagjai, összesen 124. Van az egyesületnek becsületbirósága is. Vagyona az 1904. év végével 17.155 korona, miből kötött vagyon 17.103 korona, rendelkezési alap 52 korona. Az alap évi bevétele és kiadása átlagosan 600 korona, mely összeg hirlapírók segélyezésére fordittatik. Az évi tagdíjak 1200 koronát tesznek s ezek a kötött vagyonhoz csatoltatnak. Ami városunk hirlapírodalmát illeti, mondhatni, hogy ez jelentékeny és nem dicstelen multra tekinthet vissza. Már abban az időben, mikor hazánkban másfelé a hirlapírói tevékenységnek nyoma sincsen, városunkban a hirlapírodalom már üde rügyeket fakasztott.*) Egyrészt

liadó a Baross Gábor-úton; a Blan Vilmosé a Kapucinus úton; a Preistadt Méricé a Baross Gábor-úton; a Hauser Sámuelé a Széplak-utcában; a Lichtenfels Salamoné a Kapucinus-úton; a Mandl Viktoré a Szilágyi Dezső-utcában; a Persiwofsky Jánosé a Baross Gábor-úton.

*) 1705-ben indult meg Pozsonyban az első

az itt ülésező országgyűlések, másrészt az a körülmény, hogy mint az ország fővárosa

hazai hirlap a „Mercurius Veridicus ex Hungaria” gr. Esterházy Antal tábornok kiadásában. Rákóczy és Barcsényi rendszeresítették és folytatták. 1711. tavaszáig állott fenn. — 1721-ben indította meg itt Bél Mátyás a „Nova Posoniensia” című hetilapot. Alig két évig állott fenn. Utolsó számához „Sillabus rerum memorabilium” mint melléklet járult. — 1764-ben júl. 14-ikén indult meg Fűskúti Landerer János Mibály szabadalmazott könyvnyomdája kiadásában a „Prossburger Zeitung.” 1876. végeig a „Städtische Pr. Ztg.” címet és a városi címert viselte, 1877 óta a városi jelző a város beleegyezésével elmaradt s csakis „Pr. Ztg.” néven s a város képével jelenik meg. 1853-tól 1861-ig fejdíszül az osztrák sást viselte. Első szerkesztői a kiadók, az első tulajdonképi szerkesztő 1837. ápr. 4-ike óta Richter A. F., 1841. júl. 30-ika óta Neustadt Adolf, 1848. márc. 22-ike óta Bangya József, 1848. ápril 5-ike óta Barich, 1848. szept. 1-seje óta Pusztay Sándor, 1861. jan. 1-seje óta Posch Ágost, 1874. jan. 1-től dr. Deutsch Ignác, 1874. nov. 1-seje óta Angermayer Károly. Ujabbin szerkesztői 1874. júl. 1-jétől 1881-ig Koller Károly, 1883-ig Angermayer Károly, 1885-ig Molec Dani, 1887-ig Pisztóry Mór, 1887. jan. 1-től maig Löwö Rezső — 1780-ban. jan. 1-sején látott Patako Fer. Ágoston könyvnyomtató műhelyében az első magyar hirlap, Ráth Mátyás „Magyar Hirmondó”-ja napvilágot. Ráth munkatársai mások között Révai és Baróti Szabó Dávid is. 1782-ben Ráth visszalépett a laptól s gyors egymásutánban Mátyus Péter, Révai Miklós, Bartzafalvi Szabó Dávid, Szacsvai Sándor, Tállyay Dániel szerkesztették. Megszűnt 1788-ban okt. 8-ikán. — 1813-ban indítja meg Weber Simon Péter és fia az „Unterhaltungsblatt” című szépirodalmi lapot mellékletül a Pr. Ztg.-hoz. Sok éven át 1827-ig jelent meg. — 1827-ben adja Wigand Károly Frigyes a Prossb. Ztg. mellékleteül az „Aehrenlese” című közgazdasági, szépirodalmi és vegyestartalmu lapot, 1837-ig jelent meg. — 1836-ban júl. 1-sején

magában egyesítette a hangadó köröket, a legkiválóbb társadalmi rétegeket, a kor-

indította meg Kossuth Lajos a „Törvényhatósági Tudósítások“-at. Irott lap volt. 1837. május hóig állott fenn. — 1837-ben jan. 1-én jelenteti meg Schaiba Ignác Adolf a Pressb. Ztg. mellékleteül a „Pannonia“ című vegyestartalmu lapot. Megjelent 1848-ig. — 1837-ben júl. 4-ikén indult meg Pozsonyban a „Hirnök“, melyhez egy év múlva a „Századunk“ járult mellékletképen. Szerkesztője Balázsfalvi Orosz József. Megszűnt 1844-ben. Munkatársai közt szerepelnek Csató Pál, Garai János, Gasparich Kilit Márk, gr. Desselwffy Emil, Aurél és József, Kunoss Endre, Hazucha Ferenc (Kelemenfy László), Ponori Thewrewk József, Szobereényi Lajos. — 1841-ben jelenik meg Schmid Antal lovag kiadásában s a Pr. Ztg. mellékletképen a „Modellbilder“ című lap. — 1848-ban ápril havában megindítják Barich és dr. Löw H. az „Oesterr. Constitutionella Deutsche Zeitung“ című lapot a Pr. Ztg. mellékleteül. — 1848-ban április végén kiadja dr. Löw H. a „Pressburger Deutsche Zeitung“ című lapot „Hungaria“ melléklettel, de már ez év szept. 1-sején a Pressburger Deutsche Zeitung egyesül ifj. Wigand Károly „Pressburger Zeitung“-jával. — 1865-ben júl. 2-án indította meg Szarvas Gábor a „Pozsonyi Lapok“-at mint hetilapot. Már 1865. júl. hóban szűnt meg a második számmal részvéthiány következtében — 1869-ben indult meg a „Pressburger Tagblatt“. Fennállott 1874-ig. Szerkesztették Pfeiffer Károly és Krätzer. A Westung. Grenzbotéba olvadt. — 1871-ben alapította gr. Apponyi György a „Der Katholik“ című napilapot. Fennállott 1874-ig. Szerkesztette Marossy Gerhárd. — 1872-ben indult meg a „Westung. Grenzboten“ című politikai napilap. Első szerkesztője Földes Gyula. Főmunkatárs Koller Károly. 1873-ban jan. 1-sején átment Simonyi Iván szerkesztésébe és tulajdonába 1878-tól Simonyit, kit képviselővé választottak, helyettesítette Deutsch Ignác két éven át. Aztán ismét Simonyi szerkesztette nagy élénkséggel haláláig († 1904.) Most főszerkesztője és kiadója Simonyi Vid, felelős

mányt és az udvart, magukkal hozták, hogy a hírlapirodalom Pozsonyban termékeny

szerkesztője a zenei műérzékéről is legjobban ismert Maithner Gusztáv. — 1873-ban máj. 12-ikén indította meg Vutkovich Sándor a „Pozsonyvidéki Lapok” című hetilapot. Pár év múlva már kétszer jelent meg hetenkint, majd dr. Pisztory Mór szerkesztésében naponként. Később dr. Deutsch Ignác, majd Ardényi Dozsó szerkesztették. Megszűnt Ardényi alatt. — 1873. jan. 1-én indult meg a „Localpresse” c. lap hetenkint kétszer. Megszűnt 1873. dec. 31-ikén. Szerkesztették Löw Rezső és Marbach Ernő. — 1875-ben kiadja Koller Károly a Pr. Ztg. mellékleteül a „Morgenblatt”-ot. — 1876-ban jelent meg a „Das Recht” c. kath. napilap. Megszűnt 1879. jan. 30-ikán. Szerkesztette Marossy Gerhard († 1875. jan. 2.) és utána jeles jogismerettel Otocska Károly 1875. júl. 15-ikétől végig. — 1877-ben jelent meg Köttitsch és Kaminek kiadásában a „Montags-Zeitung”. Szerkesztette Neumann. Fennállott 1878-ig. 1877. dec. 31-ikén alapította A. F. Heksch a „Der Wanderer” című napilapot. Fennállott 1878-ig. — 1878-ban adja ki Angermayer Károly a Pr. Ztg. mellékleteül az „Illustrirte Sonntagsblatt” című szépirodalmi lapot. — 1883-ban indult meg az „Illustrirte Westungarische Feuerwehr-Zeitung” című szaklap. Alapította Groidl Gyula. Havonként egyszer jelent meg. 1886-óta „Illustrirte Feuerwehr-Zeitung” címen jelenik meg havonként kétszer. — 1887-ben indította meg Orbók Mór a „Pozsonymegyei Közlöny” című társadalmi hetilapot. 1888-ban Vutkovich Sándor vette át szerkesztését. Ő azt 1890-ben „Nyugatmagyarországi Híradó” cím alatt adta ki. 1902. év elejéig ő volt tulajdonosa és szerkesztője, inmentől fogva fia Vutkovich Ödön vette át, ki alatt maig virágzik s a vidéki napilapok legjobban szerkesztett s legértelmesebb lapja. Mint főmunkatárs a jeles tollu Nozdroviczky Jenő működik. — 1893-ban október 1-én jelenik meg a Pressburger Zeitung második, kéthetenkénti mellékleteül „Schrattenthal's Frauen-Zeitung.” Már egy év múlva meg-

talajra találjon. A nemzet szabadságának hajnala itt pirkadt először s itt öltöttek testet a függetlenségi és nemzetjogi eszmék. Bár a helyi sajtó hirlaptermékei túlnyomólag német nyelvűek, szellem és érzés tekintetében mind hazafiások s fényesen rácáfolnak azon roszakaratu, rágalmazó állításokra, mintha Pozsony és lakossága nemzetellenes, osztrák érzelmű kraxelhuberek volnának. Szívesen elismerjük amellet, hogy hiva-

szűnt. — 1897-ben indult meg a „Der Friedensbote“ című, kéthetenként megjelenő protest. egyházi napilap. Szerkesztője Schmidt Károly József pozs. ág. hitv. ev. lelkész. — 1898 óta jelenik meg Pozsonyban a Sopronban 1897-ben megindult „Westung. Weinbergsbote“ című szőlőszeti és borászati, havonként kétszer megjelenő szakközlöny. Szerkesztő-kiadója Vetter K. Pál. A Pozsonyi Szőlőművelők egyesületének szakközlönye. — 1898-ban indult meg a „Pressburger Presse“ politikai hetilap. Szerkesztő tulajdonosa és kiadója Engyeli Jenő, városi képviselő s fényes toltal rendelkező journalist. — 1898-ban indult meg a „Westung. Volkszeitung“ című heti, demokratikus néplap. Szerkesztő-tulajdonosa Zalkay Alajos. 1891-ben a „Radikal“ címet vette föl, aztán a „Reform“ címet, melyen maig is megjelenik. — 1899 óta jár a „Pressburger Tagblatt“ című politikai és társadalmi napilap. Kiadja a kath. irod. részvénytársaság. Felelős szerkesztője Gaibl Sándor kanonok, szerkesztője Fabricius Ottó. — 1899, nov. 1-től jelenik meg havonként egyszer a „Pozsonyi Gazda“ a Pozsonyvármegyei Gazdasági szakegyesület szakközlönye. Szerkeszti Horváth Jenő. — 1899. okt. 15-én indult meg a „Jó pásztor“ havi folyóirat. 1904 óta mint Évkönyv jelenik meg egyszerre. Szerkeszti Kovács Sándor. — 1902. óta jelenik meg a „Theologiai Szaklap“ tudományos folyóirat, negyedévenként jelenik meg. Szerkeszti Raffay Sándor.

t á s o s j o u r n a l i s t á i n k k i t ű n ő t o l l a l s t á g a s l á t ó k ö r r e l b i r n a k , m i i r o d a l m i m u n k á j u k a t k i h a t ó v á é s b e f o l y á s o s s á t e s z i .

A Ventur- és a Szilágyi Dezső utcák sarkán álló, a Blasy-örökösök tulajdonát tevő ház eredetileg Pozsony legpompásabb házai közé tartozott, ami mai, kivált belső elhanyagoltsága mellett alig képzelhető. A Rákóczyak uri lakóháza volt az, mely hátsó kapunyílással is birt. Ma bérházul szolgál s benne van elhelyezve a kerületi betegsegélyező-pénztár. Alakult ez 1893 jan. 1-sején az 1891 évi 14-iki törvénycikk alapján. Hatásköre kiterjed Pozsony városra, aztán Pozsonyvármegye pozsonyi, felső-csallóközi, alsó-csallóközi és malackai járásaira 22 nagy és 151 kis-községre. A pénztár tagjainak a száma egyre növekszik, az első esztendőben 9400, 1903-ban 12269, 1904-ben már 13095. 1901 nov. 1-től a pénztár központi rendelő intézetében ambulatorium is van, mely reggeli 9 órától esti 7 óráig tart. Az ambulatoriumot 1904-ben 10499 beteg látogatta. Van a pénztárnak Pozsonyban 6, a vidéken 18 orvosa, a pénztár vidéki ügyeit 30 bizalmi férfi — jobbára körjegyző- intézi. A pénztár bevétele alapításától 1904. dec. 31-ikeig összesen 2.344, 306 kor. 71 fillér.*)

Virág-utca. (B l u m e n g a s s e.) Az

*) Az intézetet illető bővebb tudósításokat és rovatos kiemutatásokat közli dr. Pávai Vajna Gábor Pozsonyváros és Pozsonyvármegye közegészségére vonatkozó legújabb kiadott jeles művében.

Ujvárosnak ezen távoleső hajlott utcája a Füzfa-utcát köti össze a Paar-utcával. Nevét 1879 júl. 28-ikán kapta nyilván a vidékén ápolt virágok után. A virágkultusz városunkban mindig megvolt, ezt a vásártéri virágárulási hely, kertészeink kiállításai és virágkereskedőink boltjai bizonyítják. Ujabban a virágápolás érdekében magunk is felszólaltunk*), majd később Jankó Zoltán emelt a Szépészeti egyesület 1904 évi közgyűlésén meleg, szép szavakat a virágkultus ügyében, s nevezett egyesület ennek alapján virágversenyt nyitott meg Sz. István napjára. Az eredmény ugyan várokozáson alul maradt, de a kezdettel megvan a kilátás az eredményes sikerre. Ami ma Pozsony még nem, utóbb azzá válhat: Duna-Florence. A Virág-utca közelébe esik a Vágóhid.

Virágvölgy-utca. (Blumenthalgasse.) Az Ujvárosnak ezen széles utcája az Ország-utat köti össze a Kereszt-utcával. Belé szakadnak éjszak felől a Pálffy- és a Walterskirchen-, dél felől a Kovács-utcák. Régi neve Alsó-Ország út (Untere Landstrasse) volt, de ezt a mai névre az 1879 évi júl. 28-iki városi közgyűlés változtatta. Nevét a Virágvölgy külváros után viseli. Ez utcára ér ki az ujvárosi róm. kath. templom délkeleti hosszoldala. Ez utcában van a Schifbeck-féle alapítványos ház is. Schitbeck

*) Növényültetés, virágápolás. Ny. m. Híradó 1903 dec. 6 sz

Katalin helybeli magánzó urnő 1893 jan. 12-ikén tett végrendeletével jótékony és művelődési célra szentelt 50 ezer forintnyi tőkét hagyományozott s ezen célnak megállapítását általános örököseire: Stabwasser Mária kisaszonyra és Ludwig János nagyiparosra, a „Ludwig Gottfried-cég“ főnökére bizta. Az alapítványhoz hozzájárult később a városnál fekvő 17 ezer koronányi Flunzer-féle alapítvány is. Az alapítványt miniszteri jóváhagyással egy önmagát kiegészítő 21 tagu gondnokság kezeli. Allma a Schiffbeck- alapítvány 3 házból, melyek közül egyik a munkának, másik az egészségnek, harmadik a jótékony-ságnak van szentelve. A munkának szentelt ház a 35 lakosztályú alapítványos ház a Virágvölgy-utcában van, mely elszegényedett de még keresetképes pozsonyi kereskedők és iparosok számára szolgál, kik itt csupán az épület fenntartási költségek fizetése mellett lakhatnak. E házban van 4 berendezett munkaterem. A jótékony-ságnak szolgál a Cseléd-otthon és cselédképző intézet az Országúton. E házban 20 ágy van szolgálatnélküli cselédek számára, kik itt 14 napon át ingyen lakásban és kitartásban részesülnek, azonkívül kap itt 10 tanonccy éven át szabad ellátást és lakást és házi munkában való oktatást. A Cseléd-otthont a Sz. Keresztről nevezett apácák vezetik, kik költségek fejében az egyik ház bérét, 2800 koronát és a cselédfogadó asszonyok önkénytes adományait kapják. Az ugyane

házban levő s a nevezett apácák felügyelete és vezetése alatt álló bölcsődét ez időszerint 150 gyermek látogatja. Az egészségnek szolgál az újvárosi Népkonyha (melegedő- és levesosztó- intézet) a Virág-völgy-utcában. E házban vannak azon bér-lakások, melyek jövedelme az imént emli-tett apácák költségeinek fedezésére fordit-tatik. Végre a Virág-völgy-utcában van a Stein testvérek sörfőző- és malá-ta gyára. A malátagyárat 1871-ben, a sör-főzőgyárat 1876-ban alapították. Amannak termelési képessége mintegy 15 ezer méter-mázsa árpa, emezé 50—60 ezer hektoliter sör. Tényleg termelnek benne évenként átlag 30—35 ezer hektoliter sört*) A sör piacai Pozsonyváros, Pozsony-, Trencsen- és Nyitra megyék. A mintegy 10 ezer □ méter-nyi területen berendezett gyár hűtőgépek-vel és villamos világítással van felszerelve. — A Stein-féle gyár előtt van a már má-sutt említett bucsúztató kápolna. E között és a gyár között volt a XVIII. szá-zadban a Szélmalom, melyet Korabinsky emlit**)

Vitéz-utca. (Vitéz-utca). A Te-rézváros ezen jelentéktelen utcája a katonai élelmi raktár előtt levő teret, illetve a Mária-Terézia-utat kapcsolja össze a Váraljai révpárttal. Nevét 1879-ben jul. 28-án kapta

*) A sörfőződei m. kir. pénzügyi állandó felügye-lőség hivatalos kimutatása szerint 1904-ben jan. 1-181 december 1-séjéig 31243 hektoliter sörlé lett termelve.

**) Thomas Rhein, der Windmühle gegenüber.

közgyűlési határozatból. Zrednai Vitéz János 1465-től 1472-ig eszterg. érsek, Hunyadi Mátyás király cancellárja, s nevezetes államférfiú. Ő alapítá Mátyás király alatt az ő meghagyására 1465-ben a pozsonyi egyetemet, az Academia Istropolitánát, nevezetes külföldi tudósokat szerződtetve ide az egyes tudományszakok előadására.*) Tudományok és művészetek bőkezű pártfogója. De számos más történeti nevezetességű esemény is köti Vitéz nevének emlékét Pozsonyhoz. Ő fejezi be 1450-ben sikeresen Pozsonyban mint Hunyadi János gubernátor képviselője a Bécsben 1447-ben Frigyes császárral megkezdett békealkudozásokat. † 1473 Esztergomban.

Vízhegy. (Am Wasserberg). A pozsonyi Vízhegynek Dunára néző déli lejtője és házsora a Terézvárosban 1879-ben a jul. 28-iki városi közgyűlésen kapta hivatalos nevét. Felső terrasszára a Mária-Terézia-útról, illetve a Váraljai révpartról úgy a Viztorony-lépcsőre mint a Csuka-utcára juthatni, az Óvárosból pedig a Vártelek-utcán, illetve a Várlépcső-utcán át. A kopár sziklás hegyet ujabban fásítani kezdték, mert a leszakadó szikladarabok nem csekély veszéllyel fenyegetik az Oeser-utca udvartelkeit. Hajdan e hegy szőlőkkel volt beültetve, mit a középkori feljegyzések s az 1574 évi városi metszetrajz hivségeesen bizonyítanak. Itt 1517-ben a város maga is szerzett szőlőt. A Vízhegygyel szemben

*) L. fentebb Ventur utca alatt.

terült el hajdan a Geraidt nevű sziget, mely csupa kerti gazdaságra volt felhasználva. Számos itt virult kertről tesznek a végrendeletek említést. Vajjon a Geraidtra vonatkozó-e azon fákkal sűrűn beültetett s legelő szarvasok által élénkített sziget, melyet az 1574 évi metszet feltüntet, nem mondható. A Pötsen semmiesetre, mert annak a tulsó parttal egyirányban kellene feltüntetve lenni.

Víztorony-lépcső. (Wasserturmstiege). E lépcső 1879. júl. 28-ikán kapta nevét. Közvetíti a Váraljai-révpárt s a Mária Terézia-út közlekedését a Vizhegygyel, illetve az Oeser- és Flórián-utcákkal és magával a Várral. Fenntartja azonkívül a Terézvárosban létezett, a Vödric dunai részén állott Víztorony emlékét is. E torony a mai Cs. és kir. élelmezési raktár helyén állott s a dunai átjárat felett őrködött, szemmel tartotta a dunai közlekedést és biztosította a vámot. E vám egy 1407 és 1410 évi okiratban a Víztoronynál levő vám (dy mawtt zu Prespurch pey dem Wasserturmb) néven említetik. Ez volt a Felső-rév, ellentétül az Alsó-révvvel, mely valószínűleg a mai állandó Dunahidon alul Pozsony kikerülésével egyenesen Főrévhez vagy a vereckyei révhez juttatta az utast. A Víztorony eszerint nem volt tulajdonképen városi erődtorony, de azért mégis fontos szerepet játszott a vár és város védelmében. III. Endre király 1287-ben március 2-ikán a vödrici Víztorony visszafoglalása körül szerzett érdemeiért Sándorfi Károly comesnek a pozsonymegyei Somorját adta

adományba. A várost délfelől feltüntető 1574 évi metszeten mint négyszögű emeletes s nyeregtetős torony van feltüntetve. Kezdetről fogva a pilisi apátságé volt, mert az apát építtette azt a vár erősítésére. A vizitoronyi vagyis vödrici révvámnak egy része a pozsonyi káptalané is volt, amit a káptalannak egy 1370 évi okirata bizonyít. Feljegyzés és hagyomány útján a rév jövedelmének egy része a Sz. Lőrinc egyháznak is kijárt, minek 1419-ben, 1462-ben és 1468-ban van nyoma. Egy másik részét, a komp jövedelmének 12-ed részét 1294-ben magánosok a pozsonyi Sz. Ferencrendiek zárdájának adományozták s a zárda a jövedelmet 1503-ban is élvezte. Tudjuk azonban, hogy Zsigmond király 1401 dec. 31-ikén a pilisi apáttól megváltott vödrici tornyot Bonaventura Jakabnak és Gáspárnak adományozta, mit ugyanő 1402 szept. 20-ikán megerősített. Sőt nekik adományozta 1402 okt. 6-ikán a Vizitorony mögött a Várhegy alatt fekvő házakat és azok tartozékait is. Hogy a középkorban még e torony környékén is szőlők voltak, azt bizonyítja Hofer Katalinnak 1500 évi végrendelete, melyel fiára Péterre hagyja den weingarten gelegen vor dem Thurn. Még megemlítjük, hogy 1440-ben a Vizitornyot Rozgonyi idejében a pozsonyi polgárok ostromolták és bevették. 1442-ben Teginger Miklós (festő) helyreállította a városi tanács megbízásából a Vizitorony üvegablakait.

Vödrice. (Weidritz.) A Terézvárosnak ezen ősi utcája a Hal-térről a Vár-

aljai révpárra vezet s ezen városrész legkiválóbb utcája. Még a múlt évtizedekben Nagy-Vödrícnek (Grosse Weidritz) neveztek, mely néven a Halácsy-féle 1849—50 évi nagy városi térrajzon is előfordul. Az 1879 évi júl. 28-iki városi közgyűlés szüntette meg e nevet s egyszerűsítette azt Vödríc névre. Nevét a Récse és Borostyánkő közt fekvő vidéken eredő s Károlytálva meg Pozsony között a Dunába szakadó Vödríc-, a német Weidritz-patak után kapta, a melyig hajdan nem lakott területe kiterjedt. Az ú. n. Zuckermandl is hajdan vödríci terület volt. Oda tartozott a Fudlucken, a mai Lucsony is. Ami a mai Hal-tértől a Malomvölgyig s azontúl is terjedt, az hajdan mind Vödríc volt. Az 1574 évi képmetszeten tényleg a Vödríct a Hal-tértől a Vizitoronyig szemlélhetjük.

A Vödríc az 1379 évi városi adólajstromban Wedricze a néven fordul elő. Külön palánk- és sövény-védsánc biztosította lakóit ellenséges meglepetések ellen s fahid kötötte össze a városfalakon kívül fekvő területtel.*) Már 1390-ben március 17-ikén mint népes utca (platea populosa) és királyi utca (platea Regalis Weidricz) szerepel Zsigmond király azon okiratában, melylyel ő e városrészt Ventur Jakab, Plikindihel Miklós és Fogensbergi János esküdt polgárok kérésére a vár hatósága

*) 1410-ben olvassuk strewholecz auff Wedriczpruk.

alól (a jure Castri) kiveszi és a várossal egyesíti. Korai népessége mellett bizonyít az a körülmény is, hogy már 1380-ban említés történik a vödrici iskoláról. Az 1439 évi városi telekkönyvben is mint utca soroltatik elő. Hogy Zental és testvérei pozsonyi polgárok a Vödricen birtokoskodtak, az kitetszik I. Lajos királynak egyik 1349. jún. 9-iki okleveléből, melylyel nekik Héth, Wödricz és Plumenau(Lamacs) nevű birtokaikra nézve adómentességet ad. Még sürűbben említvük az auf der Weidritz háztulajdonosai a XIV. és XV. századi végrendeletekben s ezek között voltak németalföldi, flandriai származásuak is. Az 1439 évi városi telekkönyv szerint ugyanis Meixner Miklós és János a Reichart-utcában és a Vödricen házbirtokosok. Nevezett János szőlőbirtokos is. Walich Farkas ugyancsak háziúr a Vödricen. A Walich név megfelel a Pozsonyban ma is fennlevő Wellisch család nevének.

1558-ban a Vödricet kövezték.*) Itt is be volt hozva a kövezési adó (pflastergelt) s erről jegyzéket (pflasterregister) vezettek. A Vödricen állott azon királyi ház, melyet Zsigmond király Litteratus (Deák) Miklóstól vett meg s 1430-ban Jakab cseh gépésznek ajándékozott. E királyi ház közelében feküdt a királyi fürdő is, mely a Hambot- féle, Sz. István tiszteletére

*) zalt Stain und Sant zum Pflaster auf die Wödritz zu fueren. Mer zalt im Augusto die Wedritzgassen zu pflastern 375 1/2 Klafter.

alapított alapítványnak 3 font dénárral és 6 tyúkkal adózott. Ez a fürdő az 1442 évi városi számadókönyvben a várkapitány és a várispán fürdőjének (des Hawbmans padstuben és des Span padstubn) nevezetik. Egy 1448 évi okirat szerint Lachhuettl Miklós a vödrici kapunál levő nagy fürdőt (Dy gross padstubn pey dem Wödriztor) az Úr testéről elnevezett céhtársulatra hagyományozta végrendeletileg s így ebből kitetszik, hogy a várispán illetve a király fürdője időközben egy városi polgár tulajdonába ment át.

Ismereteseek a Vödrici malmok is, melyek a XIV. és XV. századi okiratokban említetnek. Ezek az azon városrész mellett elfolyó Duna partján állottak. Városunkban régen a molnárság mint iparág számos lakós kereseti forrását tette. Ezt az 1379 évi városi adólajstrom is eléggé bizonyítja. Kereset forrásul pedig annyira jövedelmes volt a molnárság, hogy a malombirtokosok malmaikon kívül házakkal s szőlőkkel is birtak, amint ezt a XV. századi végrendeletek bőven bizonyítják.

A Vödricen levő „Fekete oroszlán“ nevű vendéglő igen régi. Már 1666-ban találkozunk nevével. (Zum Schwarzen Leben.) Akkor vendéglős Strausz Miklós volt s Nádasdy huszárok voltak benne szállva. E vendéglő különben hajdan a cseh komlókereskedők, a sléziai fuvarosak és a győri halkereskedők szállója volt. Említésre méltó, hogy az első könyvkereskedés, Benedict- és Dollé a Vödricen nyilott meg.

Addig Pozsonyban a lipcsei vásárt látogató könyvkötők és kárpátok közvetítették a magukkal onnan hozott könyveket. Ma Pozsonynak 10 könyvkereskedője és 6 könyv- és zeneműkereskedője van. Ez utóbbiak közül nagyobb arányuak a Drodteleff-, Schwarz-, Stampfel- és Steiner-féle cégek. Országos, de országon túl is terjedő hírnévhez jutott mint könyvkiadó cég Stampfel Károly (Előbb Wigand C. F.) könyvkereskedése a Deák-utcában. Mult év óta e cég összes kiadási jogai 400 ezer koronán a budapesti Révay testvérek cégre mentek át.

A Vödriceen volt 1762-ben Plankenberg János Keresztély elemi protestáns fiúiskolája. Utána Chrastina János volt 1770-ig a tanító. Ő ismert latin versíró és rögtönző. Ő szerkesztette azt a chronostichont is, mely a Vizikaszárnya főbejárata felett van.)* Utánna Putzkeiler Jakab a tanító 1772-ig, aztán Skenkel Daniel 1772-től. Ez iskola 1769-ig Köllnernek, 1769-től Lelovits házában volt. A fiú és leánytanulók száma 70—90. A Vödriceen van a Magyarországi munkásrokkantak és nyugdíj-egyesületének pozsonyi fiókja. Célja ez egyesületnek az akár öregség, akár balesetkövetkeztében keresetképtelenné lett munkások élethossziglan való gyámo-lítása és az egyleti tagok özvegyeinek és árváinak segítése.

*) Has aedes popVLVs strVXIIt CVrante senatV / VsIbVs Vt patriae MIIItIS esse qVeant. (= 1760.)

Vörösmarty Mihály-utca. (Vörösmarty Mihály-Gasse.) Az Ujváros ezen ujon keletkezett szép utcája az Izabella-utcát hasítja át és a Védcsölöp-utat köti össze a Gáspárich Kilit-utcával. Nevét hazánk költőkirályától, a Szózat, a Zalánfutása és a Főti dal halhatatlan szerzője tiszteletére kapta. Született Nyéken, Fejérmegyében 1800. dec. 1-én. Meghalt 1855. nov. 19-ikén Budapesten.

Vutkovich Sándor-utca. (Vutkovich Sándor-Gasse.) Az 1905-ik évi február havi városi közgyűlés dr. Bugél Ödön indítványára egyhangulag határozta el, hogy a legközelebb alakulandó új utcát id. dr. Vutkovich Sándor nevével fogja jelölni. A közgyűlés ezzel kegyeleti elismerését fejezte ki nevezettnek azon érdemei iránt, melyeket évtizedeken át a város magyarosítása körül szerzett. Lankadatlan kitartással s önzetlen odaadással törekedett városunkban a magyarság ügyét diadalra juttatni. Tollát s ékesszólását e fenkölt cél szolgálatának szentelte. Eggyaránt fáradozott a magyar színészet, a magyar cégtáblák, a magyar irodalom meghonosítása, fejlesztése, terjesztése ügyében. Mint Petőfi-kutató, magyar irodalomtörténetíró és nyelvész maradandó műveket létesített, mint hírlapíró a nyugati határszálen a nemzeti szellem egyik leglelkesebb bajnoka. A magyar kulturának a közéletben és társadalomban termékeny művelője. Ő alapította meg 1874-ben a pozsonyi Toldy-kört. Ő rendezte Toldy Ferenc télszázados, Tóth Kál-

mán negyedszázados írói jubileumát, a Vörösmarty- és Virág Benedek-féle nemzeti ünnepeket. Ő elevenítette fel a pozsonyi temetőkben nyugvó hazai írók és vértanúk emlékét. Ő rendezte a magyar nyelv gyorsabb és alaposabb elsajátítására a magyar cursusokat s tartott a hazafias érzés felköltésére és megszilárdítására számos nyilvános felolvasást. Pozsony város törvényhatósági bizottságában is két évtizeden át mint küzdő és ékesszóló tag tűnt ki. Mint a Toldy-körnek, Széchényi-körnek, a városi iskolaszéknek sok éven át elnöke s mint az állami tanítóképezdének igazgatótanácsosa a nemzeti közszellem ébrentartására eredményesen kihatott. Született 1845-ben szept. 12-én Veszprémben, tanárkodott Pécsen s aztán Pozsonyban előbb a kir. kath. főgymnasiumban, 1875 óta pedig a kir. jogakadémián mint a bölcsészet, a magyar nyelv és irodalom tanára. Meghalt Pozsonyban 1905-ben jan. 13-án. Neve emlékének fenntartására tett kegyeletes fia ifj. Vutkovich Sándor magyar irodalmi célra egy 10 ezer koronás alapítványt, melynek kezelését a város vállalta magára.

Wachtmeister-út. (W a c h tmeisterweg.) E hegyiút az Alagút-sorból szakad ki az áll. vaspálya indóháza irányában s huzódik fel hegynek merően éjszaki irányban. Nevét a Wachtmeister (Alsó-, Felső-Wachtmeister) nevű, a Stefánia-úton haladónak feltűnő szőlődülő után kapta.

Walterskirchen - utca. (W a l-

terskirchengasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája az Ország-utat köti össze a Virág-völgy-utcával. A XVIII. századi térképen még nem létező utca. Akkor az Ager Xenodochiális terült el itt a mai Honvéd és Pálffy-utcák között. A Wigandféle térképen e terület sűrűn van fákkal beültetve. Ujabban rendes utcává alakult. Régi neve egy ottani házbirtokos után Leyrer-utca volt, mai nevét 1879-ben jul. 28-ikán kapta a Virág völgyben munkásházakat alapított báró Walterskirchen György Vilmos tiszteletére. Walterskirchent méltán tarthatni Pozsony szegénységügyének új szervezőjeül. Alapítója a levesosztó intézetnek és az első magyar vasútnak, a pozsony-nagyszombati lóvasútnak. Ez utcát éjszakkeltfelől a cs. és kir. Hadapród-laktanya s annak területe határolja. Ez utcában van, szárnyával a Virág-völgy-utczára kiérve, a Pittel és Brausewetter-féle beton-építészeti vállalat és cementáru raktár.

Wesselényi Miklós-utca. (Wesselényigasse). Az Ujvárosnak ezen új utcája a Margit-utcát, illetve a Kún László-utcát köti össze a Kárpát-utcával s áthasítja a Szarvas-utcát. Nevét az 1797-ben született ifj. báró Wesselényi Miklós, az erdélyi unió lelkes szószólója, a jobbagyság eltörlésének előharcosa, a magyar színészet lángbuzgóságú élesztője, s a M. T. Akadémia egyik alapítója után kapta. *)

*) Wesselényinek egyik az Akadémia megalapítására vonatkozó levele Pozsonyban kelt 1825 nov. 4-én.

Ő volt Pozsonyban a főrendiház szabadelvű ellenzékének a 30-as években vezérlő alakja. Itt Pozsonyban tartotta 1830 okt. 5-ikén a magyar nyelv érdekében mondott hatalmas beszédét. Az 1838 évi pesti nagy árvíz alkalmával tanusított emberfeletti mentő munkálatait Vörösmarty „Az árvízi hajós“ című gyönyörű költeményében megörökítette, napjainkban pedig a hálás Budapest örökíti meg a Sz. Ferencrendiek templomának falába illesztett domborműves emléktáblával. Szabadelvűsége miatt, kivált az 1834 évi dec. 9-ikén Szatmár megye közgyűlésén az örökváltság tárgyában elmondott beszédeért felségsértési pörbe fogták és 1839-ben 3 évi fogságra ítélték. E pörnek folyamata alatt Pozsonyban tartózkodott egy erdei vadászlakban. Több röpiratot irt, melyek legfontosabbika a Szózat című (Lipcse 1843). Zilah remekművű szoborral tisztelte meg, melyet Fadrusz János készített. 1850 ápr. 21-ikén halt meg Pesten.

Wiesner-utca. (Wiesnergasse). A Ferencz-Józsefvárosnak ezen sikátorszerű utcája a Duna-utcát köti össze a Grössling-utcával. Nevét Wiesner von Morgenstern királyi udvari tanácsos tiszteletére viseli az 1879 évi jul. 28-iki városi közgyűlés határozatából. Nevezett a mult század első tizedeiben Pozsony szépítése körül maradandó érdemeket szerzett. Mondhatni ő a Duna-utca ujalkotója. Előbb a Wiesner-utcát Szemét-utcának (Mistgasse) nevezték, Korabinszky idejében pedig 1781-ben Kis-Grössling-utcának (Kresslingsgassl).

Wölferl-út. (Wölferlweg.) Ezen hegyi út a Védcsölöp-útból indul ki a Pálffy-laktanya közelében s fenn a hegyen a Császár-úttal egyesül. Egy keresztúttal összeköttetésben áll a Kecse-úttal is. Nevét a Wölferl szőlődülő után viseli, mely a XV. századi végrendeletekben Welfern, Wölfern, Wulfing, Wolflinsgrunt, Wölferlein, Wolflensgrunt néven sűrűn említetik.

Zabosi-út. (Weg nach Habern.) Ez út az oroszvári gátnál kezdődik s két irányban vezet a Zabosba. Az egyik út-irány a Stadtgrundaun át vezet a Zabosba s kocs útúl szolgál. Belőle egy rövid mellékág szakad ki, mely a városi Kavicsbányához vezet. A kavics, a Duna geológiai működésének eredménye, rendkívül fontos anyag kivált útkészítésnél s azt tényleg már a középkorban nagyban bányászták. A város birtokában levő kavicsgödrök $13\frac{1}{2}$ holdat tesznek s értékük 12145 koronával van elkönyvelve. A másik útirány, a zabosi út rövidebben vezet mezők, kertek, szántóföldek s sarjerdők közt a Zabosba. Ez utóbbi igen keresett nyári gyalogsétaút. A Zabos, melyet a XV. századi városi számadó könyvek is habern néven említenek, a Duna tulsó vagyis jobb partján, már a városi határon kívül fekvő kies hely, melynek vadászlaka és vendéglője van. Kertek, gyümölcsösök, tűzi- és al-fát szolgáltató erdők borítják területét. Nagyrésze azonban gyümölcsfákkal ékeskedik, melyek tavaszkor fehér virágompával, őszkor gaz-

dag gyümölcsstermással örvendeztetik meg a szemlélőt. A Zabosba vezető út kezdetén van az Elizium nevű mulató hely, mely néhány korcsmából áll s főleg vasárnapokon népesül meg. Ugyanítt állanak a dunai malmok is, mintegy maradványai az egykor a Dunán kelepelt malmok sokaságának.

Zergehegyi-út. (Gemsenbergweg). A Lamacsi útról vezet ez út a vasúti viadukton, a közönségesen Zergehegyi-hídnak nevezett, nemcsak közlekedésre, hanem vízlevezetésre (aquäduct) is szolgáló egyíves hidon át fel a Szalmagunyhóhoz és a 439 m. magas Zergehegyre. E mérsékeltten emelkedő, jó karban tartott, kertek között elvezető, mélyvágású s árnyas út földtani tekintetben is érdekes, mert itt szemlélhetni, hogy a pozsonyi hegység gránitja szemcsés szerkezete lassanként réteges alkatba megy át. Fokozatosan átmegy gránitgnájszba és gnájszba, hiányzik azonban belőle a csillám. Ez út mentében következnek egymásra a Wasserstubben néven jelölt apró téglaházacskák, melyeken át a hegyi vizet vezetik le a városba. Akkor készült e vízvezeték a vasut számára, mikor Pozsonyban a mai vízvezeték még fenn nem állott.

A zergehegyi úton haladva érkezünk a Szalmagunyhó név alatt ismert vendégfogadóhoz, mely tágas plateaun kellemes üdülő hely s főleg vasárnaponként igen megélénkül. A Szalmagunyhótól nincs messze azon emlékeztető hely, melyen 1866-ban az osztrák-porosz háború idején szá-

mos katonánk elesett. Több sirhant található itt s azon szép emlék, melyet a pozsonyiak az itt elesettek emlékére emeltek. Évenként kegyeletes emlékünnepély tanúja e hely. Aztán következik a Zergehegy végpontja a városi vadászlakkal, mely egyúttal vendéglő is. A vadászlak közelében van 1861 óta a Széchenyi magaslat, melyről gyönyörű kilátást élvezhetni az erdős hegységre, a Morvasíkságra, a dévényi Nagytetőre, a Schlosshof nevű császári kastélyra, a regényes fekvésű Borostyánkővár romjaira, a nagyszombati termékeny síkságra, a Dunának szeszélyes menetű folyamagyára. E magaslatról tekinthetjük át azt a nagy erdőcomplexumot, mely Pozsony városáé. Ez erdőbirtok 5096 (1600 □-öles) holdat tesz s értéke 1,696.630 koronára van becsülve. A Zergehegynek a Malomvölgybe való lemenő útja elején van az Edl-émlék, Edl Tivadarnak itt történt hirtelen elhalálózása emlékeül.

A Zergehegy és erdősége kedvenc kirándulási helye a városi vadászoknak is, kik itt lövésre minden évben bőven találhatnak vaddisznókat. Ezek legszivesebben az ú. n. Szpariskán és a Sötétárkokban tartózkodnak, olykor 20 darabig menő falkák csapázhatók. Évenként átlag 4 dbot lőnek. *) De a hegynek neve után indulva téves volna gondolni, hogy vaddisznókon, őzeken kívül itt zergéket (rupicapra rupicapra) is lőhetni.

*) Közlelőbbi adatokat l. Pozsonyvármegye állatvilága című munkánk 92 lapján.

A Zergehegy-név csak téves értelmezése és magyarítása a német Gamsenberg-nek. A középkori Gans, Gems a Kamm elrontásából állott elő s köves hegyhátat jelent. Történeti adatként felemlítjük, hogy hajdan a Pozsony környékén létezett remeteségek egyike a Zergehegyen volt.

Zichy-utca. (Zichy gasse.) Az Ujvárosnak ezen utcája a Vallon-utcát köti össze az Ország-úttal. Korabinsky idejében 1781-ben Obere Hausgasse illetve Oberes Poindlgassl sonst auch Zollnergasse, illetve Zollnergassl volt a neve. A Halácsy-féle 1849—50 évi városi nagy térképen mint Első Bab-utca (Erste Bohnengasse) fordul elő. Nevét az 1879 évi jul. 28-iki városi közgyűlés a Pozsonyban 1811 jan. 24-ikén született s Vedrődön meghalt gróf Zichy Ferenc volt konstantinápolyi nagykövet tiszteletére Zichy-utcára nevezte azon érdemeinél fogva, hogy a Vallon-utcai árvaház megalapításában övé az oroszlánrész. Pozsony egyéb jótékony intézetei körül is nagy érdemeket szerzett. Ugyanő volt, kinek tiszteletére az absolut korszakban a mai Szilágyi Dezső- és a Lörinckapu-utcát Zichy-útnak nevezték volt el.

Zöldszoba-uten. (Grünstüblgasse.) Az Óvárosnak ezen egyik, ívben hajló legrégibb utcája a Főteret köti össze a Ventur-utcával. Eredetileg a régi Ujvagyis a mai Ventur-utca folytatása volt s azért Uj-utca (Neuegasse) is volt a

neve. Későbbén neve átalakult úgy mint a Ventur-utcáé is. Mi volt új neve nem tudjuk, de bizonyos, hogy mai nevét megelőzőleg Cipész-utcának (Schustergässl) nevezték, nyilván a benne telepes cipészek után. A cipészek Pozsonyban számra nézve tekintélyes testületet alkottak. Az 1379. évi adókönyvben 15, az 1434-ikében 12 cipész, 1 cipészné és 2 másik egyén van le sorolva, kikerül csak a telekkönyv után tudjuk, hogy szintén cipészek. Egyéb okiratok kiegészítik sorozatukat. Hogy már a XIV. században céhhé egyesültek, azt az 1376. évi céhszabályaik bizonyítják. 1516-ban új céhszabályokat kaptak. Az utca Schustergässl néven még 1643-ban is szerepel, de sőt még multszázadi térrajzokon is. Mai nevét azon Zöltszoba (Gruenstübl) nevű ház után vette, mely a mai Deák- és Zöltszoba-utcák sarkán áll s mely a XV. századi végrendeletekben gyakran említetik.*) Az 1550. évi városi számadókönyvek szerint e ház kívülről-belülről egészen be volt festve zöldszínű képekkel. Az 1595. évi városi számadókönyvek szerint tetőzete szélzásokkal (Windfahnen) volt díszítve, ami a patriciusi előkelőséget jelentette. Ma is láthatni még ormozatán egy az óriási szőlőt rúdon vivő két kanaanita reliefjét s e betűket: S. P. Q. P. azaz: Senatus populusque Posoniensis. Bensejében 2 tágas terem volt, melyekben I. Ferdinánd alatt

*) A Neyder-féle 1820. évi térképen csak tévesen állhat a név: Grünstüfel Gasse.

országgyűléseket, tanácskozásokat, vitaközlásokat, tartományi gyűléseket, később mindenféle ünnepélyeket, színlelőadásokat, lakadalmakat, vendégfogadásokat tartottak. Benne mérték a város borait, mit egy e ház alkalmazva volt felirat is hirdetett.**) Hogy már régebben korcsmául és étkezőhelyül szolgált, azt egy 1532. évi számadási feljegyzés bizonyítja. Ebben ugyanis grünstübl gasthaus néven fordul elő. Zöldszobai borral tisztelték meg a város 1450. okt. 5-ikén Hunyadi János fiát. A Zöldszobában gyülekeztek össze 1450. okt. 13-ikán a városi polgárosszonyok s rendeztek itt maguknak áldomást, mielőtt a várba felmentek volna Hunyadi János neje üdvözlésére. IV. Ferdinánd alatt, tüztől sokat szenvedvén, a házat megújították, mit egy itt létezett felirat bizonyított.**) E házban 1671. ápr. 10-ikén ülésezett a Bónis Ferenc felségsértési ügyében kiküldött iudicium delegatum, mely a vádlottat fej- és jószágvesztésre ítélte, mely aztán rajta a Főtéren végre is hajtatott. 1760—61-ben e ház hátsó részében szerény igényű színház is építettek, szabad páholyokkal az áldozatkész nemesi családok részére

*) Das Lob hab ich behalten lang
Behalt es auch, wie im Anfang.
Darum die gerne trinken Wein
Die fügen sich zu mir herein
Wohl her in das grün Stübelein
Darinne ist gut fröhlich seyn.

**) DoMVs / NoVo Rego HVngaro faVste InaV-gVrato / eXCluere InstaVrata. (= 1648.)

s abban játszottak színészek 1775-ig vagyis a Halászkapu előtti Csáky-féle állandó színház felépülteig. 1781-ben november hóban a ház árverés útján Kramer kereskedőé lett, ki azt 1400 forinton vette meg. Mai gazdája szépművű erkélylyel diszította a Deák-utca felé. Ez utcában van a baptisták imaháza.

Zrinyi Miklós-utca. (Zrinyi Miklós-Gasse.) Ezen hegyiutca a Kecskekapú előtti evang. temető mögött húzódik hegynek fel s egyesül a Rázgha Pál-utcával. Nevét I. Ferdinánd király nagy hadvezére s a horvát szlapon bán, az 1518-ban a Subić szláv nemzetségből született Zrinyi Miklós tiszteletére kapta, ki Szigetvár védelmében szenvedt 1566-ban szept. 7-dikén hősi halált.

Zsák-utca. (Sackgasse.) A Tereztvárosnak ezen a Várútból kiszakadó, a Szőlőhegy- és a Rayger-utcák közé eső vak utcája 1879. júl. 28-ikán kapta elnevezését.

Zsigmond király-utca. (Zsigmond király-Gasse.) Az Ujvárosnak ezen a kerti területeken átvivő hosszú utcája a Gyár-utat, illetve a Justi-sort köti össze a Kereszt-utcával. Belészakad a Bodza-utca, áthasítja a Malomligeti-, a Fűzfá-, a Mező- és a Kertész-utca. Ez utca képezi a Sz. András-temető keleti határát. Mentében fekszik a pozsony-ujvárosi indóház. Nevét ez utca méltán viseli a luxemburgi házból való Zsigmond magyar király és német császár után, ki Po-

zsonyban az itt 1385-től 1436-ig kiállított számos okleveleinek tanuskodása szerint sok ízben tartózkodott s azt sok kedvezményben részesítette.

Itt erősítette meg ő 1385-ben aug. 16-ikán a pozsonyiak szabadalmait s ígérte meg azoknak védelmét ellenségeik ellen. Itt ígérte meg 1385. aug. 22-ikén az általa a morva fejedelmeknek Jodoknak és Prokopnak elzálogosított Pozsony visszaváltását. Innen ajánlja 1392 jun. 11-ikén a pozsonyi Klára-szüzeket Stibor védelmébe. Itt szabályozza 1396 máj. 22-ikén a pozsonyi révet és hajózást, elrendelvén hat hajónak a felszerelését. Itt menti fel 1401 febr. 1-én a pozsonyiakat minden vám alól az országban. Itt menti fel újból 1402 szept. 19-ikén a pozsonyi polgárokat az egész országban a vámfizetés alól. Itt rendelte el 1402 okt. 10-ikén, hogy az országban senki utazó pozsonyi embert bárki megkeresésére is elfogni vagy elítélni és javait letartóztatni ne merészelje. Itt újítja meg 1423 jan. 18-ikán a pozsonyi Váralj lakói számára azok régi szabadalmait. Itt engedélyez 1430 febr. 6-ikán Pozsony Sz.-Miklós külváros lakóinak tíz évi adómentességet. Itt állított ki 1430 febr. 6-ikán a városi falakon kívül eső pozsony-ujvárosi polgárok számára szabadalmat. Itt állított fel 1430 márcz. 6-ikán pénzverő intézetet, quaring vagy firting ezüstkispénz verésére. Itt adott ő ugyancsak 1430-ban Pozsonynak címer-viselési és pecsét-használási jogot. Itt biztosít vámmmentességet

1434 okt. 8-ikán a Pozsonyba az ő és lakói számára szállítandó mindennemű élelmiszer után. Ugyanezen király adott 1436-ban júl. 8-ikán a városnak új czimer-viselési jogot. Ugyanő ujitotta meg 1436 júl. 13-ikán Budán kelt oklevelével a pozsonyiak ama szabadalmát, melynél fogva őket az országban senki sem zaklathatja áruik és javaik után s más birónak hatósága alá nem vetheti. Ő biztosította a pozsonyiaknak 1436 júl. 15-ikén az I. Lajos királytól 1347-ben kapott szabadalom értelmében a harminczad-mentességet.

De tudjuk, hogy Pozsony anyagi jólétét is ő igyekezett több jognak engedélyezésével öregbiteni. Ő tiltotta meg 1396 jan. 18-ikán azt, hogy a pozsonyiaktól saját áruczikkeik után ezer forintig bárhol az országban harminczadot vegyenek. Ő adta meg Pozsonynak 1402-ben jan. 22-ikén az árulerakási és megállítási jogot, melyet utóbb V. László 1453-ban, I. Mátyás 1464-ben, II. Ulászló 1508-ban és II. Lajos 1520-ban megerősítettek. Zsigmond király engedélyezte 1418-ban a szerdai hetivásárt, 1430-ban Ujvárosnak a szerdai heti és a sz. keresztfeltalálási évi vásárt, és ő erősítette meg 1389-ban a laetarenapi vásárt és hosszabította meg 1430-ban a sz. lőrincz — és a laetarenapi vásárokat. Ő adta meg Pozsonynak 1405-ben a legnagyobb előjogot: az országrendiséget, melynél fogva a város meghívást kapott az országgyűlésekre és köztanácskozásokra, nemkülönben a koronázásokra. Említjük azon

kívül, hogy Zsigmond ásatta 1436-ban Rozgonyi kapitánysága alatt a várban a kutat, melynek költségére 2000 arany forintot rendelt a tömlőcben elhalt Pankucher fennmaradt vagyonából. Meghalt 1437 decz. 9-ikén. Holttestét Pozsonyon át szállították a Dunán Budára s onnan kocsin Nagyváradra, hol eltemették Sz. Lászlónak, a ma már csak alapfalainak nyomai után ismeretes egyházában.

Kiegészítések.

Bab-utca. Korabinsky idejében 1781-ben Alsó Ház-utcának (Untere Hausgasse), illetve Poindlgassl-nek és Untere Poindlgassl-nek nevezték. A két synonym elnevezés egymást magyarázza. A Ház-utca jelentése Házi szőlő-utca, tehát bekerített szőlő, mi érthetővé teszi a Pewnt = tiltott telek kifejezést.

Gróf Batthyány Lajos-part. A Vizikaszárnya területe 1931 □ ölnyi vagyis 1 (1200 □ öles) holdnyi és 731 □ ölnyi.

Batthyány-tér. A mai Jezsuita-kolostor helyén 1672-ben a Nádasdy- és a Fischer-féle házak állottak. Ezeket 1672-ben Kollonich Lipót a fiscus számára foglalta le. Az építendő kolostornak terveit 1699. jan. 24-ikén jóváhagyta Rómában a rend generálisa. Az építkezésre nézve megegyezés történt a rend és a város közt 1701. jún. 30-ikán. Már előzetesen 1699. ápril 19-én tette le Kollonich Lipót primás az új collegium-épület alapkövét. A collegium-kapuját még csak 1713. júl. 6-ikán nyitották

meg. 1773. szept. 20-ikán kelt rendeletével Mária-Terézia a Jezsuita-rendet országaiban feloszlatta. Okt. 2-ikán lefoglalták a batthyáni-
téri collegium minden ingó és ingatlan vagyonát. Levéltárukat a M. udv. kamara foglalta le s ennek aktáival utóbb az országos levéltárba került. A Salvator-collegium épülete a feloszlítás után néhány évig üresen állott. 1777-ben szept. 16-ikán nyílv. árverésen a collegium épületét, a hozzátartozó külvárosi kertet és szőlőket Ormosdi nevű polgár vette meg 20 ezer forinton, s azt átalakítva vendégfogadóul rendezte be. 1820. táján az épület a város tulajdonában volt és ott kaptak a városi elemi iskola tanítói szabad lakást. 1820. máj. 1-én ismét eladták. 1855-ben Esterházy Miksa főherceg vette meg s adományozta a visszatelepített Jezsuitáknak.

Bél-Mátyás-utca. Az evang. kis magyar-tót templomban az egyház egyik jótevőjének, Institoris-Mossóczy Mihály lelkész emléktáblája van. Ugyanez utcában van az 1904-ben alkotott végrendeleten alapuló dr. Steinmeyer-féle alapítvány-ház. Steinmeyer József alapítványa egy házból és készpénzből áll, mindkettő együttesen 44627 koronát tesz, melynek kamatai, illetve házbére az özvegy halála után önhibájukon kívül szegénységre jutott kath. és protest. egyéneknek segélyezésére fordíttatnak. Az alapítványi oklevelet a városi tanács 1905. május hó 1-jén mutatta be a törvényhatósági közgyűlésnek.

Búza-piac. 1781 előtt die Sailer-

stadt néven nevezték, 1781-ben már Getraidmarkt.*)

Csáky-tér. Korabinsky idejében Színháztérnek is nevezték a Kossuth Lajos-térrel együtt. Az e téren levő palotájában székelő pozsonyi kereskedelmi és iparkamara az ország egyik legelső nemzeti intézménye, mely 1850-ben aug. 25-ikén alakult. Célja a kereskedelmi és ipari érdekek együttes előmozdítása. Területi beosztásához tartoztak alakulásakor Pozsony, Nyitra, Trencsén, Liptó, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom, Árva, Turóc, Komárom vármegyék 22 várossal, ma a kamarák folyton való gyarapodása következtében már csak Pozsony, Nyitra, Trencsén és Turóc vármegyék, Pozsony, Sz. György, Bazin, Modor, Nagyszombat, Somorja, Szokolca, Nyitra, Érsekújvár és Trencsén városok tartoznak. Elnökei 1850—1856 Zechmeister György, 1856—1868 Hofer Károly, 1868—1882 Edl Tivadar, 1882—1899 Mihályi T. E., 1899—1901 Sprinzi Mór, 1901-től maig Sendlein János. Titkárai 1850—1869 Krzizek József, 1870—1890 Schätzler Frigyes, 1890—1898 dr. Meltzl Oszkár, 1898-től maig dr. Wolff Gerő. Mint intézet a kamara jelentékeny részt vett az ipar és kereskedelmi érdekek előmozdításában. 1875-ben alapított a pozsonyi iparostanoncok számára külön rajztanfolyamot,

*) Korabinsky írja: Getraidmarkt oder ehemalige Sailerstadt.

melynek összes költségeit a kamara viselte. E tanfolyam 1887-ig állott fenn. Ekkor a pozsonyi tanonciskolát újjászervezték s a rajzoktatást ennek kötelező tantárgyai közé vették fel. Ezen intézetre a kamara összesen 6500 forintot költött. 1884-ben alapította a pozsonyi felső kereskedelmi iskolát, melynek fentartására eleinte évi 3000 forinttal, később évi 2000, ma 1000 forinttal járul. 1891-ben alapította a kamara a pozsonyi szövődiskolát és tanműhelyet, melynek fenntartási költségéhez 1000 frt évi járulékkal járt. Ma már ez iskola és tanműhely megszűnt. Azonkívül mindenkor támogatta tőle telhetőleg az ipari oktatás ügyét. Különböző országos és világkiállítások alkalmával a kamara részint a kiállítók támogatása, részint kiállítási tárgyak beküldése, legnagyobb részt pedig a kiállításoknak iparosok által való meglátogatására nevezetes összegeket fordított. Támogatta azonkívül az 1875-ben alapított ipari oktatást és házi ipart terjesztő egyesületet, mely azonban már 1883-ban megszűntette működését. Segélyezte a német-prónai posztósok szövetkezetét. Végre tevékeny részt vett több a forgalomra nézve fontos intézmény létesítésében és fejlesztésében, így a Duna-szabályozás, a pozsonyi állatvásár, közraktár, az állandó Dunahíd építése tárgyában. Rendes évi jelentéseket tesz közzé valamint egyéb fontosabb és terjedelmesebb szakmunkálatokat is.

Domb-utca. Ebben balra (a gymnasium hátán) állott hajdan das deutsche Schulhaus és das ungarische Schulhaus.

Duna-utca. A Lazarethez egy nagy kert is tartozik, a háznak és kertnek összterülete 4054 □-ölnyi vagyis 3 (1200 □-öles) holdnyi és 454 □-ölnyi.

Donner-utca. A XVIII. században (1781-ben) Uri-utca (Herrengasse) volt a neve, mert itt volt Grassalkovich és a Primás palotája.

Endlicher-utca. Ezen 1781-ben Haltergassl néven ismert utca jobb felén a Kereszt-utca sarkán volt 1781-ben a Herberstein, előbb Esterházy-major.

Erzsébet-utca. Ebben volt 1781-ben a Stattstadl 2347 □-öl és az Endlicher-utca sarkán, hol most az orsz. kórház van, a Freymannsstadl, ein Eck im Haltergassl 545 □-öl. (Korabinsky) A Honvédlaktanya és a Pray-utca közt levő területen feküdtek 1781-ben a báró Splényi (ezelőtt Török-féle ház, 2207 □-öl, mely átjáróval birt a Kórház-utcába, továbbá a Zichy István örököseinek 3468 □-ölnyi telke, valamint a Pauer-, Günther-, Astmann-féle telkek.

Esterházy-tér. Területe 18168 □-ölnyi Korabinsky szerint. Halácsy szerint 17596 □-ölnyi vagyis 14 (1200 □-öles) holdnyi és 796 □-ölnyi. A primási nyári palota (mai katonai kórház) 3015, a hozzá tartozott kert 12306 □-ölnyi, vagyis

23 (1200 □-öles) holdnyi és 549 □-ölnyi területtel bírt.

Ferenc-József-híd. 1904-ben 38 ezer 633 korona volt a hídván.

Frigyes főherceg-út. Ez utcában van a Baumann-féle múzeum, mely mindennemű régiségeket: bútorokat, képeket, fegyvereket de főleg órákat tartalmaz. Ez utóbbiak gyűjteménye ritkaság számba megy, mert az órakészítés fokozatos haladását tünteti fel.

Hummel-utca. 1682-ben jul. 7-ikén ez utcában nyílt meg Michaelis Tamás vagy Timpfl János tulajdonát tett bérházban a protestáns iskola. Ma ez utcának északi részében, melyet délfelől az Orsolya-apácák kolostorának épületei fognak be, van a nevezett kolostor elemi iskoláihoz a bejárás.

Iskola-udvar. Régi neve Schlagbruck volt, mert itt vágták a zsidóság számára a nagy- és aprómarhát. Jelenleg csak a tyúk- és liba-mészárszék van itt.

Justi-sor. Itt van a Hubert Ferenc ácsmester és épületfa-kereskedő telepe és feldolgozó gyára, vízhatlan mész- és portland-cement raktára. A Justi-sor és a Dugovits Titus-utca sarkán pedig a Pozsonyi Ipartestület székháza áll. E kétemeletes szép ház 1903—1904-ben épült Hubert József budapesti építész tervei szerint. A város 1903 jun. 2-ikán tartott közgyűlésén 30 évre 2000 korona subventiót szavazott meg az Ipartestületnek, aug. 3-iki közgyűlésében pedig a Justi-soron egy

272□-öl kiterjesztésű telket engedett át házépítésre. 1903 okt. havában kezdték meg az építést s 1904-ben okt. havában már készen állott. Az Ipartestület mint intézmény az 1884 évi XVII t.-cikk értelmében 1892-ben alakult. Feladata arról gondoskodni, hogy az iparosok és segédek között rendezett viszonyok álljanak fenn; hogy a tanoncügy rendeztessék; hogy az iparosok és tanoncok vagy segédek közt felmerülő surlódások és vitás kérdések elintézésére békéltető működés biztosittassék; hogy segélypénziárak létesüljenek; hogy az iparosok anyagi érdekei szövetkezetek alakítása által előmozdittassanak és hogy a hatóságok az iparügy tekintetében kellőleg tájékoztassanak. 1892-ben febr. hó 29-ikén volt az alakuló gyűlés. Ez év szept. hó 3-ikán jóváhagyták alapszabályai s 1903 márc. 29-ikén volt az első rendes közgyűlés. 1903 nov. hó 13-ikán dolgozták ki a békéltető bizottság alapszabályait, 1894-ben febr. 28-ikán fogadta el a közgyűlés az ipartestület kebelében létesítendő munkaközvetítésnek a szabályzatát. 1894 óta rendez az Ipartestület tanonc munkakiállításokat, melyeken átlag 120 tanonc vesz részt. E kiállításokon évenként átlag 600 korona erejeig menő jutalmakat osztanak ki. A kiállítási alap már 3026 koronára rug, melynek kamatai évenként szorgalmas tanoncok jutalmazására fordítatnak. 1899-ben őszön ipari helyi kiállítást rendezett, mely Frigyes főherceg védnöksége alatt állott. E kiállítást 105,347 egyén

látogatta és 24,798 koronányi tiszta nyereséggel zárult. Az 1902 évi szept. havában tartott országos nemzetgazdasági kiállításon az Ipartestület külön ipari pavillonnal volt képviselve. Az 1903-ban szeptemberben Zsolnán rendezett ipari kiállításon a pozsonyi tanonciskola a nagy díjat, a kiállítás diszoklevelét kapta. 1902. január 1-sején életbe léptette az ipartestületi betegsegélyző pénztárt. Első elnöke 1896 febr. 5-ig Bäumlér János András, ki mint iparos egy virágzó hentesüzlet után örvendő jeles hírnek, mint Pozsony környéke gombáinak tanulmányozója és leírója pedig nemzetközi tudományos hírnévnek örvendő. Utána 1896 febr. 5-ikétől maig az Ipartestület elnöke Koröcse János, az intézetnek kezdettől fogva leglelkesebb és legönzetlenebb támogatója és fejlesztője, Pozsony polgárainak egyik legfáradhatatlanabbika.

Káptalan-utca. Ebben állott Korabinsky idejében a herceg Esterházy-féle ház, welches noch nicht ausgebauet, ein Durchhaus auf die Schlossbergergasse sammt einen Zwinger 695 □ öl. Allhier sind öfters musikalische Akademien gehalten worden.

Kornhuber András-utca. — (Kornhuber András-gasse.) Az 1905 évi május 1-én tartott városi közgyűlés Ortvy Tivadar előterjesztésére egyhangulag elhatározta, hogy egyik a jövőben megnyitandó utcát dr. Kornhuber András nevével fogja jelölni. A város ezzel kegyetének akar kifejezést adni azon kiváló tu-

dományos érdemek fejében, melyeket Kornhuber András Pozsony körül szerzett. Ő egyik alapítója a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesületnek, melynek közlönyét éveken át önzetlenül s nagy gonddal szerkesztette. Éveken át tanárkodott Pozsonyban a főreáltanodában. Bejárva évről-évre Pozsony környékét s a Kis-Kárpátok hegységét, ismertette jeles érdekességekben annak geologiai, növény-, állattani és kövületi nevezetességeit. Jelentékeny része van Pozsony vidéke földtani térképének szerkesztésében. Becses adományokban részesítette úgy a pozsonyi természetrajzi muzeumot mint a pozsonyi orvos- és természettudósok könyvtárát. Az újabban keletkezett népkönyvtárt is tetemesen gyarapította. Minden tekintetben tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy Pozsony szellemi tőkéje minél dúsabban kamatozzék. Született 1824-ben aug. 2-ikán Kematenben Ausztriában, 1852 aug. 1-sejétől 1861 szept. 7-ikéig a pozsonyi főreáliskola természetrajzi tanára. Innen a bécsi cs. és kir. polytechnikumra jött mint növény- és állattani tanár. Majd annak nagyérdemű rektora. Nyugalomba lépése után Bécsből ismét Pozsonyba jött, itt élt s folytatta fiatal lelkesedéssel tudományos működését s tett közzé számos cikket részint a Pr. Zeitung-ban, részint az orvos- és természettudományi egyesület közlönyében valamint a Pozsony és környéke című kiadványban. Tudományos érdemei fejében az udvari tanácsosi címet és a III. osztályú vaskoronarendet

kapta. Meghalt Bécsben 1905. ápr. 21-ikén. Hült tetemei Pozsonyban a Sz. András-temetőben nyugsznak.

Országút. A virág völgyi protest. elemi iskola itt volt, aztán a Kereszt-utcában. Tanító Bartsch György 1789-ig. A tanulók száma 130-ra is rugott.

Sajtóhibák.

A 21. oldalon fölülről a 19. sorban Zemplén vármegyében 1684-ben helyett: **Zólyom** vármegyében 1684-ben március 24-ikén

A 31. oldalon fölülről 7. sorban jog- és jószágvesztésre helyett: **fej-** és jószágvesztésre.

A 211. lapon fölülről 17. sorban **23,349** helyett: **26,670.**

A 285. lapon fölülről 20. sorban Lessing 1790 körül személyesen is jelen volt a színházban egyik előadáson helyett: **Lessing 1775-ben ápril 21- és 22-ikén személyesen is jelen volt Pozsonyban.**

A 288. lapon fölülről a 11. sorban 1583 helyett: **1853.**

A 342. oldalon fölülről 10. sorban Nádorváros helyett: **Nándorváros.**

A 376. oldalon alulról 7. sorban „L'anghettot” helyett: **„Larghettot.”**

A 390. lapon alulról 6. sorban 3953 helyett: **6500.**

A 471. lapon fölülről a 8. sorban Norgauer László, Hert, Roth és Kirchner helyett: **Norgauer Lajos, Herr és Kirchner.**

A 471. lapon alulról 2. sorban Borodine helyett: **Borodin.**

A 480. lapon alulról 1. sorban restaurálás helyett: **restaurálás.**

A 518. lapon alulról a 15. sorban Adler Róza és Sztankovics J. helyett: **Adler Anna és Sztankovics Mórle.**

A 605. lapon alulról a 11. és 13. sorban Vrabely helyett: **Vrabély.**

UTÓSZÓ

Pozsony 700 éves évfordulóját ünnepli annak, hogy a romokban heverő város 1291-ben III. Andrástól a városi privilégiumok megerősítését megkapta.

Ebből az alkalomból adja ki a Püski Kiadó Ortvy Tivadar 1905-ben megjelent „Pozsony város utcái és terei” című munkáját, mely mind a mai napig a legpontosabb ismertető leírása a város fejlődésének, történelmi nagyságának, kulturális jelentőségének. Ez a felismerés vezérelte az utószó szerzőjét, amikor az újbóli kiadást szorgalmazta, és ezért mond most hálás köszönetet a kiadónak.

Tudjuk, hogy e kötet ma már „csak” dokumentum, s számot kellett magunkban vetni azzal, hogy a város utca-, térneveinek a trianoni döntés után a fokozatos feledtetés lett a sorsuk, s hogy 1945 után már nemcsak a neveket, hanem az egyes utcákat, tereket és jeles házaikat is eltüntették a föld felszínéről.

Van-e értelme akkor a könyv megjelentetésének?

Igen – mert rajtunk kívül, a mi generációnkon kívül már senki sem fogja ezt megtenni. S a következő századba úgy fogunk átlépni, hogy a jövő nemzedékeknek csupán felszínes ismeretei lesznek a város egykori nagyságáról, s majd csak történészek vesznek kezükbe Pozsonyról szóló régi könyveket; mert a pozsonyiak, akiknek emlékeiben szüleiktől, nagyszülő ősöiktől még úgy élt Pozsony, mint Ortvy könyvében, azok is kihalnak.

* * *

Először 1904-ben, a Nyugatmagyarországi Hirmondóban vetette fel Ortvy Tivadar egy „lehetőleg rövidre fogott magyarázó könyvecske” szükségességét, amely ismertetné Pozsony utca- és térneveinek eredetét és a

hiresebb épületeihez fűződő adatokat. Véleménye szerint egy ilyen könyvecske „felébreszti a lakosság *tudásvágyát*, felébreszti és növeli annak *történeti érzékét*... A tudásvágy és történeti érzék felébresztése nyilván a legjobb mód arra, hogy a lakosság intelligenciájának színvonalát emeljük, s neki kedvessé, drágává tegyük azt a municipiumot, melynek szülötte vagy állandóan megtelepedett polgára. Bizonyos öntudattal, büszkeséggel fogja magát itthon és külföldön pozsonyinak mondani...” A cikk végén pedig kifejtette, hogy e könyv kiadását a városi tanácsnak kell magára vállalnia, „mivel annak tekintélye nagyobb biztositékot nyújt a kísérlet sikerülésének.”

A könyv megjelenésének körülményeit vizsgálva feltárul előttünk Pozsony századeleji állapota, gyors fejlődése és kiépülése. Ortvy Tivadar a város törvényhatóságának, valamint a Közművelődési Társulat igazgató-választmányának tagjaként, továbbá mint Pozsony vármegye Régészeti és Történelmi Egyesület választott alelnöke pontosan ismerte azokat a várossal kapcsolatos döntéseket, amelyeket nagyon gyakran az aktuális politikai szempontok befolyásoltak. Az ún. „magyarázó könyvecske” említő cikk előtt néhány nappal ugyanebben az újságban megjelent „Új utanevek” című írása közelebbről is megvilágítja azokat a tendenciákat és felmerülő problémákat amelyek a - Bécs közelségével is magyarázható - elnémetesítéssel jártak. „A holnapi, hétfői városi közgyűlésben, úgy hallom, indítványt fog tenni a tanács néhány újon nyitott utca elnevezése iránt. Minő utanevek jönnek javaslatba, nem tudom – írja a cikk elején Ortvy – de tartok attól, hogy amint eddig, úgy ez alkalommal sem lesz a város történeti jellegére célzó alapelv az irányadó.” A város nagyarányú kiépülése, terjeszkedése következtében felmerülő új utanevekkel kapcsolatban hangsúlyozza,

hogy „... amint a városnak területi és kiépítési fejlődése egyre folyamathan van, úgy kell annak történeti jellegét a jövőre nézve is megfelelő utcanevekkel fixírozni... Pozsonyra nézve is fontosabbnak tartom azt, hogy jeles szülöttjei neveit elébe helyezzük oly országos neveknek is, melyek viselői a város anyagi és szellemi kultúrájával vagy egyáltalán semmiképpen vagy csak igen lazán vannak összefüggésben. Pozsonynak érdekében fekszik, de sőt, erkölcsi kötelessége is, hogy azt a dicsőséget, melyet számára egyes jeles fiaik tehetségükkel és munkájukkal kivívtak, a város külső arculatán ragyogtassa.”, majd egymás után felemlíti tudósok és történetírók, Preysz Kristóf, Pray György, Korabinsky, Endlicher István, Rakovszky István, Rónay Jácint, Knauz Nándor, Thaly Kálmán, s olyan művészek, mint Donner, Messerschmidt, Tilgner neveit, míg végül szinte elkeseredett kifakadással írja: „Mit szóljak arról, hogy Schönberg György, Sankfalvai Antal, Balbi Jeromos pozsonyi prépostok dicső neveit mi sem tartja városunkban emlékezetben!... Mi több még azon királyok neveivel sem ékesítjük fel utcáinkat, kik mondhatni Pozsony tekintélyének és polgársága anyagi jólétének megeremtői, a városi autonómia s a városi országrendiség alapvetői voltak... A városi privilégiumokat osztó III. Endre király nevével hol találkozunk? Az András utcát pár év előtt dőre módon Andrássy Gyula névre változtatták át! Az Albert tér nem a városi címet, illetve a városnak dunai hidat, dunai vám- és révjogot adó királynak, hanem a tescheni hercegnek a nevét tartja fenn, mi ugyan rendben van, de ami a király nevének hiányát azért mégsem mentegetheti. És kérdem, melyik utca hirdeti annak a nagy Hunyadi Mátyás királynak a nevét, ki a városnak aranybullát, vörös viasszal való pecsételési és pallos-jogot adott, városunkban egyetemet

állíttatott, fényes műalkotásokat létesített, ragyogó udvartartásával azt a nagy politikai események élére emelte?... Idegen, ha még oly fényes nevekhez nyúlni, mikor a magunk nevezetességeinek bőségében vagyunk, fonák eljárás, helytelen dolog” - jegyzi meg.

A német származású és Krassó-Szörény vármegyei születésű Ortway, a túlzó elnémetesítés, valamint a történelmi múlt oktan, de tudatos feledtetésével szemben emelte fel szavát. Számunkra szinte hihetetlen, hogy már a század elején felhívta a figyelmet arra, hogy a város lakossága nem ismeri Ballus, Felbinger, Jeszenák, Pray, Bél, Edl, Belnay, Vitéz, Batthyány, Zichy, Kisfaludy, Apponyi, Eszterházy, Védcölöp, Széplak, Bástya stb. utcanévek eredetét. Úgy vélte, hogy egy utca- és térneveket tárgyaló kis könyvecske oly mértékig képes felébreszteni a „lakosság tudásvágyát”, hogy az „bővebb források után is fog vágyakozni, ... miglen a város rendszeresen írott történetét el nem olvassa.” Ez utóbbi megjegyzésével nyilvánvaló burkoltsággal az 1892-1903 között magyarul és németül kiadott „Pozsony város története” című hét kötetes művére utalt, mely munka mind a mai napig a legkimerítőbb és legpontosabb feldolgozása a város 1526-ig terjedő történetének.

Kevésbé ismert tény ma már, hogy Ortway a pozsonyi első takarékpénztár megbízásából írta meg hatalmas művét. A pénzügyintézet 1885-ben, félszázados működésének kívánt emléket állítani egy, a város történetét feldolgozó könyv megjelentetésével. („Dr. Gervay Nándor javaslatára a pozsonyi első takarékpénztár 1885-ben nagy lelkesedéssel elhatározta, hogy félszázados működésének emlékére Pozsony város történetét megíratja s polgártársait oly könyvvel ajándékozza meg, amelyből szülővárosa múltját alaposan megismerje” - tudjuk meg a kortárs visszaemlékezésekből.)

A könyv megírása és megjelentetése valóban hatalmas vállalkozás volt. „A feladat nehézségei közé tartozott, hogy Pozsony történetének némely részletét egyesek feldolgozták ugyan – írja Márki Sándor, de Bél Mátyás másfél százados nagyérdemű, de már régen elavult nagy művét kivéve – összefüggően, rendszeresen senki sem írta meg.”

Csaknem húsz évvel Ortway előtt Rakovszky István összeírta ugyan és elemezte a város régiségeit és középkori fejlődését, de a *Pressburger Zeitung* 1877-es évfolyamában közzétett „*Alterthümliche Überlieferungen von Pressburg*” című írásának kutatása kizárólag a városi számadókönyvekre szorítkoztak. Ortway a *Protocollum Testamentorum* valamint Rakovszky adatainak a felülbíráásával és kiegészítésével írta meg nagyszabású, a város egész történetét az Árpádkortól a mohácsi vészig felölelő művét. A káptalan országos levéltarán, a városi és budapesti országos levéltárakon kívül a Batthyányak és az Eszterházyak levéltárában is kutatott. A pontos adatközlések méltatásával kapcsolatban Márki megjegyezte, hogy a munka eredményességéhez „...idejárt, hogy Pozsonynál gazdagabb levéltári anyaggal egyetlenegy magyar város sem dicsekedhetik...”. A könyv részletesen taglalja a város középkori fejlődését, topográfiáját, építészeti emlékeit, jogszervezetét, a lakosság összetételének kialakulását, életét, a világi és egyházi személyiségek tevékenységét, a történelmi eseményeket stb.

Elgondolkodtató, hogy egy város polgársága a század elején olyan igénnyel lépett fel, mint a „Pozsony város története” mű megrendelése, s az is, hogy egy fentebb ismertetett megrendelésből olyan alkotás született, amely mind a mai napig egyedülálló – hogy Ortway könyve óta sem született alaposabb, igényesebb, kutatási célokat szolgáló forrásértékű munka Pozsonyról.

Tulajdonképpen e tudós igényességgel megírt hét kötetes mű „rövidített, népszerűsítő” változatának is tekinthetjük azt a nehezen meghatározható műfajú kötetet, melyet most hasonló kiadásban az olvasó is kézben tart.

* * *

Ki volt Ortvy Tivadar, kinek neve ma már csupán a „Pozsony város története” című könyv írójaként ismert, akit a Kerepesi úti temetőben a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Történelmi Társulat nevében Fejérpataky László búcsúztatott, s kit utána, végakarataként megfelelően Pozsonyban, a Szent András temetőben édesanyja sírja mellett temettek el?

Ortvay Tivadar 1843-ban született a Krassó-Szörény vármegyei Csiklovabányán. Apja Orthmayr Károly a kincstári réz- és vashámorok, és bányák tisztartója volt. A német származású családot Mária Terézia telepítette le a Temesi Bánságban. Ortvy a temesvári gimnáziumban érettségizett, majd teológiát tanult. Pappá szentelés után, 1866-tól Oravicán és Csiklován káplánkodott. Mindjárt papi hivatása kezdetén elindult tudós-történész pályafutása is. 1866-ban kiadja Bél Mátyás „De servitute Hungarica” c. kéziratát. 1870-ben helyettes tanár lesz a lugosi római-katolikus gimnáziumban. A következő évtől Szentkláray Jenővel folyóiratot jelentet meg a „Történeti Adattár Csongrádegyházmegye hajdanához és jelenéhez” címen. 1872-ben bölcsészeti tudományokból (könyv- és levéltár) doktorál és tanári oklevelet nyer. 1873-tól a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őrségéde lesz; akkor költözik fel Csanádról Budapestre. 1874-ben újabb doktorátust szerez régészetből és művészettörténetből, valamint numizmatikából. 1875-től együtt szerkeszti

Henszlmann Imrével az Archeológiai Értesítőt. Munkatársai – Römer Flórizs, Pulszky Ferenc, Lipp József, Myskovszky Viktor, Doboczky Ignác, Hampel József – szellemisége még jobban elmélyítik benne a magyar történelem és művészet iránti elkötelezettség érzését. Az Archeológiai Értesítőben közzétett „Dacia és Moesia területén” című tanulmányát tovább folytatva dolgozza ki a „Margum és Contra-Margum helyfekvése” című akadémiai székfoglalóját.

1875-ben a pozsonyi királyi akadémia történelem tanárának nevezik ki. 1894-ben az akadémiai tanszékének megtartásával a pozsonyi orsolya-rendi apácák akkor alapított tanítóképző intézetének igazgatója és egyben tanára lett. Egy évtizeden át Frigyes főherceg lányainak történelem tanára.

Papként világi funkciókat vállalva a város misszionáriusa volt minden tekintetben. Rendkívül jelentős szerepet játszott annak közéletében is. A Pozsony vármegyei Régészeti és Történelmi Egyesület alelnöke, tagja volt a nemzeti eszméket felvállaló Toldy körnek, a Közművelődési Társulat igazgató-választmányának, az Orvostermészettudományi Társulatnak, a pozsonyi Jogakadémiai Segélyegylet tiszteletbeli tagja. Hogy nagy köztiszteletnek örvendett, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1902-ben a város törvényhatóságának tagja lett, majd 1906-ban, nyugdíjazásakor a városból való Budapestre költözésekor annak díszpolgárává választották.

1906-ban, negyvenévi közszolgálat után való nyugalomba vonulása alkalmából a pozsonyi Éder nyomda egy rövid életrajzi ismertetés mellékelésével kiadta Ortway Tivadar írói munkásságának teljes bibliográfiáját. A szám szerint 261 tételben felsorolt írások közül az egyik legjelentősebb „A Magyarország egyházi földleírása a

XIV. század elején” című kétkötetes, 1891-ben megjelent hatalmas munka, valamint az 1882-ben az Akadémia történelmi bizottsága által kiadott „Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig.” című földrajz-történeti feldolgozás.

Nyugállományba vonulása után, 1906-ban költözött el Pozsonyból. Budapesten, a József körút 167. szám alatti ház földszinti lakásában, majd 1908-tól a várban, a Díszter 12. számú házban lakott és dolgozott haláláig – 1916. július 8-ig.

Pozsonyi életével nemcsak benne ért véget egy kor-szak... 1914. december 20-án barátjához írt levelében a múltat kutató tudós pap elkeseredett sorait olvassuk: „Nekem alaposan megzavarta a háború lelki békémet, bízó kilátásomat, jövőbe vetett reményeimet.” Az oroszok kárpáti betörésében már Budapest veszedelmét is sejtette: „Valahányszor látom az Akadémia palotájából a lánczhidat, agyamba furakodik a terror: vajjon nem lesz-e esakhamar rommá.” Szavai nyomán „látjuk nemcsak a rombadőlt hidat, de a hidakat, – a valósakat és a szellemieket, az országot, a városokat, eltörölt utcaneveket, utcákat...

A múlt századi nagy művészettörténész-, régészkutatók – Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold, Römer Flórizs névsora, munkássága, mentalitása Ortway Tivadarral végérvényesen lezárult.

Szabó Lilla

Pozsony 1991-ben ünnepli hétszáz éves évfordulóját annak, hogy 1291-ben III. Andrástól a városi privilégiumokat megkapta.

Ebből az alkalomból adjuk ki Ortvay Tivadar 1905-ben megjelent „Pozsony város utcái és terei” című 660 oldalas munkáját, mely mind a mai napig a legpontosabb ismertető leírása a város fejlődésének, történelmi nagyságának, kulturális jelentőségének.

Tudjuk, hogy e kötet ma már „csak” dokumentum, s számot kellett magunkban vetni azzal, hogy a város utca-, térneveinek a trianoni döntés után a fokozatos feledtetés lett a sorsuk, s hogy 1945 után már nemcsak a neveket, hanem az egyes utcákat, tereket és jeles házaikat is eltüntették a föld felszínéről.

Van-e értelme akkor a könyv megjelentetésének?

Igen – mert rajtunk kívül, a mi generációnkon kívül már senki sem fogja ezt megtenni. S a következő századba úgy fogunk átlépni, hogy a jövő nemzedékeknek csupán felszínes ismeretei lesznek a város egykori nagyságáról, s majd csak történészek vesznek kezükbe Pozsonyról szóló régi könyveket; mert a pozsonyiak, akiknek emlékeiben szüleiktől, nagyszülő ősseiktől még úgy élt Pozsony, mint Ortvay könyvében, azok is kihalnak.